

Lietuviai
kultūrai
irios *Sabonkės*
veikėjai

L. J. J. J.

LIETUVOS TSR MOKSLŲ AKADEMIJA
ISTORIJOS INSTITUTAS

Konstantinas Jablonskis

Lietuvių
kultūra
ir jos
veikėjai

Leidykla „Mintis“
Vilnius, 1973

9(TL)1
Ja-18

Sudarė VYTAUTAS MERKYS
Redagavo JUOZAS JURGINIS

J $\frac{0641-222}{M851(10)-73}$ 9-72

© „MINTIS“, 1973

PRATARMĖ

Šiuo Lietuvos TSR Mokslų akademijos akademiko Konstantino Jablonskio (1892—1960) darbų iš Lietuvos kultūros istorijos rinkiniu norima pagerbti jo aštuoniasdešimties metų gimimo sukaktį ir pateikti nemažą pluoštą medžiagos, labai reikalingos istorikams ir filologams. Čia dedamų dalykų išliekamąją mokslinę vertę sudaro tas, kad bet kuris originalus teiginys paremiamas archyviniais šaltiniais, jų ištraukomis, kurios drauge su interpretacija sudaro svarbią šaltinių mokslo dalį.

K. Jablonskio mokslinis palikimas didelis. Jį sudaro straipsniai, paskaitų studentams tekstai, keli stambūs istorijos šaltinių rinkiniai ir gausybė palaidų archyvinių dokumentų nuorašų, išrašų. Šiam leidiniui surinkti straipsniai bei akademiko spaudai paruošti šaltiniai vienu klausimu — apie feodalinio laikotarpio Lietuvos kultūrą bei jos veikėjus. Dėl didelės apimties į rinkinį nepateko tik tokie spausdinti darbai, kaip „Lietuviški žodžiai senosios Lietuvos raštinių kalboje“ bei vėliau padaryti gausūs šio veikalo papildymai (medžiaga II jo tomui), taip pat smulkūs atitinkami straipsniai, rašyti įvairioms enciklopedijoms.

Kai kurių anksčiau skelbtų dalykų yra išlikę rankraščiai. Knygos gale įdėtuose paaiškinimuose trumpai aptariama, kur šie rankraščiai saugomi ir kuo spausdintas tekstas skiriasi nuo rankraščio. Keletas K. Jablonskio darbų čia skelbiama pirmą kartą.

Redaguojant knygą, stengtasi, kad autoriaus tekstas išliktų kuo autentiškesnis. Nekeisti charakteringi K. Jablonskiui ilgoki sakiniai, daiktavardinis nusakymo būdas.

Netaisytos kai kurios dabar rečiau bevartojamos sintaksinės konstrukcijos (pvz., veiksnio reiškimas vardininku su bendratimi), palikta dviskaita.

Tikrinių vardų rašyba vienodinama pagal dabar nustovėjusias normas tikrai tada, kai K. Jablonskio tekstuose ji įvairuoja. Dėl to čia netaisytos tokios pavardės, kaip M. K. Sarbievskis, K. Chadkevičius, vietovardžiai Maišio-gala, Petrikavas ir pan. Abromas Kulvietis, Kastantinas Siroydās irgi rašomi taip, kaip juos rašė K. Jablonskis. Pasitaikančios tekstuose originalios pavardžių formos keičiamos pagal dabar priimtą fonetinę rašybą (F. Stafilas).

Archyvinių dokumentų publikavimo principai yra nusakyti paties autoriaus (žr. p. 164). Stengtasi, kad dokumentai būtų identiškai publikacijoms, iš kurių jie perspausdinami. Kadangi spaustuvė neturi senesniojo rusų alfabeto raidės fita, ji pakeista raide ф.

Knyga bus naudinga ne tik tiems, kurie domisi kultūros istorija, bet ir tiems, kuriems rūpi arčiau susipažinti su šaltinių panaudojimo metodika.

KONSTANTINO JABLONSKIO PALIKIMAS

Mokslinis K. Jablonskio (1892—1960) palikimas iš pirmo žvilgsnio gali atrodyti ne toks jau didelis. Veikalų, kuriuos galima pavadinti stambiomis monografijomis, jis neparašė ir nesiruošė rašyti. Tiesioginį indėlį į istorijos mokslą sudaro jo straipsniai socialinių santykių ir kultūros klausimais, daugiausia iš XVI amžiaus. Nuo kitų istorikų ir filologų rašinių tie straipsniai skyrėsi šaltinių priedais, paremiančiais bet kurį svarbesnį jo teiginį. Tokius priedus arba, tikriau pasakius, faktinę archyvuose surastą medžiagą jis parūpindavo ir kitiems autoriams ir todėl daugelio knygų pratarmėse susilaukdavo padėkos.

Labiausiai K. Jablonskis pasitarnavo istorijos mokslui šaltinių skelbimu ir rūpinimusi archyvais, kurie po pirmojo pasaulinio karo buvo benamių padėtyje. Lietuvos teritoriją ir gyventojus liečiantieji šaltiniai buvo išsklaidyti net trijose valstybėse: Lietuvoje, Lenkijoje ir Tarybų Rusijoje. Vilnius, kuriame daugiausia buvo archyvinės ir rankraštinės medžiagos, atsidūrė Lenkijos valdžioje. Su Lenkija Lietuva neturėjo ne tik diplomatinių, bet ir kitokių santykių, todėl Lietuvos istorikams Vilniaus archyvai pasidarė neprieinami. Nors Vilnius vėl buvo universitetinis miestas ir jame veikė humanitarinės krypties lenkų bei lietuvių mokslo draugijos, archeografija, kaip istorijos mokslo šaka, atsidūrė apverktinoje padėtyje. Archyvas ne tik kad neskelbė dokumentų, bet ir neparuošė spausdintų fondų aprašų. Publikacijų darbas, kurį prieš karą dirbo J. Kračkovskis, J. Spruogis ir kiti Vilniaus archeografinės komisijos nariai, buvo nutrauktas.

Per 20 Lenkijos valdymo metų Vilniuje buvo paruošti ir atiduoti spaudai tik du rinkiniai. Janas Fijalekas ir Vladislovas Semkovičius parengė Vilniaus vyskupystės 1387—1468 metų dokumentų rinkinį ir 1938 m. išspausdino Varšuvoje. Antrąją šio rinkinio dalį (1468—1507 m.) bespausdinant, prasidėjo Vokietijos antpuolis. Okupacijos metais mokslo įstaigoms pasisėkė ją išsaugot, ir 1948 m. Krokuvoje pasirodė abi dalys vienoje knygoje „Kodeks dyplomatyczny katedry i dieciezji Wileńskie“.

Antrasis rinkinys — tai Henriko Lovmianskio parengti Vilniaus amatininkų cechų aktai („Akty cechów wileńskich“). Jo yra išlikę ne daugiau kaip 20 egzempliorių. Kada 1939 m. rugsėjo 1 d. Vokietija užpuolė Lenkiją, šis rinkinys buvo bebaigiamas spausdinti vienoj Vilniaus spaustuvėj. Dėl karo spausdinimas buvo nutrauktas, o išspausdinti lankai suversti į krūvą. Antrajam pasauliniam karui pasibaigus, Lietuvos TSR Mokslų akademijos bibliotekoje iš šios krūvos sujauktų lankų buvo sudaryta ir įrišta pora dešimčių egzempliorių, iš kurių vienas buvo pasiųstas į Lenkiją autoriui, o kiti išdalyti mokslinėms bibliotekoms. Rinkinys neturi titulinio lapo, įvadinės dalies ir pabaigos. Paskutinis dokumentas, pažymėtas Nr. 831, yra iš 1759 metų. Šio rinkinio rankraštis neišliko, ir todėl pakartotinai rinkinį skelbti galima tik iš išlikusių lankų.

1915 m. per karą sudegė Šiaulių ekonomijos archyvas, kurio tik maža dalimi buvo pasinaudojęs A. Janulaitis. Kiti archyvai liko be priežiūros. 1918 m. vokiečių okupacinės valdžios pareigūnai Kauno krautuvinkams pardavė archyvines bylas kaip vyniojamąjį popierių. K. Jablonskis vienas iš pirmųjų 1919 m. kreipėsi į buržuazinę Lietuvos vyriausybę, kad ji susirūpintų dokumentais, priklausančiais būsimam archyvui. Karinis Kauno komendantas sutiko įsakyti krautuvinkams grąžinti iš vokiečių pirktą makulatūrą ir pažadėjo pakeisti ją kitokiu, tinkamesniu popieriumi pagal svorį. Šitai pasisėkė išgelbėti dalį archyvinės medžiagos.

Mokslo ir kultūros darbuotojų rūpesčiu iš po karo likusių be šeimininkų dvarų buvo surinkti ir atgabenti į Kauną įvairūs reikalų raštai. 1921 m. Tarybų Rusija perdavė Lietuvai kai kurias Lietuvos teritoriją ar jos gyventojus liečiančias archyvinės bylas. Tuomet prie Švietimo ministerijos buvo sudarytas Centrinis valstybinis archyvas. Į jį pateko Kauno gubernatoriaus, gubernijos valdybos ir kitų buvusių valstybinių įstaigų fondai.

Minėtasis archyvas, neturėdamas tinkamų patalpų ir patyrusių darbuotojų, nepasidarė nei istoriniu, nei centrinu, nors taip ir buvo pavadintas. Nemaža bylų buvo išdalyta ministerijoms ir įstaigoms pagal žinybinę paskirtį. Istorinis archyvas ėmė klostytis universiteto bibliotekos rankraščių skyriuje. Jo pagrindas buvo XVI—XVIII a. bylos, gražintos iš Tarybų Rusijos. Biblioteka ėmė kaupti archyvinę ir rankraštinę medžiagą ir ją skelbti. Čia daug padirbėjo bibliotekos direktorius Vaclovas Biržiška (1884—1956) ir Konstantinas Jablonskis, abu teisininkai.

Lietuvos tarybinė vyriausybė 1919 m. pradžioje K. Jablonskį buvo paskyrusi steigiamo Vilniaus valstybinio archyvo direktoriaus pavaduotoju. Lenkijos kariuomenei okupavus Vilnių, 1919 m. balandžio mėn. K. Jablonskis persikėlė į Kauną ir pradėjo tarnauti teismuose, laisvalaikį skirdamas pamėgtam archeografijos darbui ir glaudžiai bendradarbiaudamas su universiteto bibliotekos rankraščių skyriumi. Daugelis istorikų ar filologų tyrinėtojų pasinaudojo jo paslaugomis. Jis gerai žinojo ne tik istorinio archyvo fondus, bet ir reikšmingesnes bylas.

Rašydamas straipsnius apie Lietuvos feodalinio laikotarpio kultūros veikėjus, K. Jablonskis rinko archyve duomenis jų biografijoms ir pirmą kartą taip išsamiai jas nušvietė. Jo straipsnių apie Mažvydą, Kulvietį, Daušą, Jaugelį-Telegą priedai buvo pirmosios archyvinės medžiagos publikacijos buržuazinėje Lietuvos valstybėje. Tie personalijų priedai, nors ir labai vertingi, vis dėlto tiek

laiko, tiek turinio aspektais buvo labai nevienodi ir, galima sakyti, atsitiktiniai.

Panašiai vertintinos ir kitos jo publikacijos, susijusios su politine ir socialine Lietuvos istorija: „XVI amžiaus belaisviai kaimynai Lietuvoje“¹, „Nauji Vytauto laikotarpio aktai“² ir „Archyvinės smulkmenos“³ (kai kurios iš jų čia publikuojamos).

Kiekviename straipsnyje K. Jablonskis, ką nors teigdamas arba neigdamas, kalbėjo archyvinių aktų kalba. Tie aktai buvo rūpestingai parinkti, archeografiškai apdoroti, kritiškai įvertinti, pateikti originalo kalba ir, kiek tai buvo įmanoma, net originalo rašyba. Straipsnių priedais K. Jablonskis atgaivino Lietuvoje archeografiją, be kurios negalėjo ir negali išsiversti istorijos mokslas.

1934 m. universiteto biblioteka išleido K. Jablonskio paruoštą pirmąjį „Istorijos archyvo“ tomą, į kurį buvo sudėti XVI a. dvarų inventoriai. Kaip pats knygos pavadinimas rodo, parengėjas nesiruošė apsiriboti vienu tomu ir ketino leisti publikacijų seriją. Paaikškinime, atstojusiam pratarinę, rašoma: „Sisteminio Lietuvos istorijai pažinti šaltinių leidimo reikalas visų dirbančių istorijos srityje aiškiai yra jaučiamas ir pribrendęs, ir tam leidimui pradžių duoda Vytauto Didžiojo Universiteto Biblioteka šiuo pirmuoju Istorijos Archyvo tomu. Tą leidinį Biblioteka leidžia ne dėl Bibliotekos vadovybės nuomonės, kad toks leidinys yra Bibliotekos reikalas, bet tik turėdama progos pradėti reikalingą darbą ir tikėdamasi, kad padarius pradžių, tam tikra istorinės medžiagos leidimo įstaiga jau lengviau galės toliau tą darbą dirbti“.

Deja, dvarų inventoriai buvo pirmasis ir paskutinis sumanyto „Istorijos archyvo“ tomas. Nors jo pasirodymą sveikino periodinė spauda ir mokslo įstaigos, vis dėlto bur-

---

¹ „Praeitis“, I, Kaunas, 1930, p. 166—213 (priedai 201—213).

² „Praeitis“, II, Kaunas, 1933, p. 375—411.

³ Ten pat, p. 412—436.

žuazinėje Lietuvos valstybėje neatsirado istorinės medžiagos leidimo įstaigos. Buvo padaryta tik gera pradžia privačia vieno mokslininko iniciatyva.

K. Jablonskio „XVI amžiaus Lietuvos inventoriai“ apėmė tikruosius inventorius, kurie pačiuose aktuose vadinami inventoriais arba rejestrais, ir visokius kitokius aktus, kurių svarbiausiąją dalį sudarė turto, žmonių ir pareigų surašymai. Leidiniui panaudoti ne tik universiteto bibliotekos rankraščiai, kurie sudarė jo pagrindą, bet ir įvairių kitų Kauno archyvų rankraščiai. Visi jie buvo skelbiami pirmą kartą. Knygos pradžioje įdėtas kitur skelbtų inventorių sąrašas.

„Istorijos archyve“ K. Jablonskis paskelbė maždaug trečdalį savo turėtos rankraštinės šios rūšies istorinės medžiagos, darydamas tikslingą atranką. Jis įdėjo į rinkinį du gana didelius valstiečių surašymus prieš valakų reformą ir seniausius valakų reformos inventorius. K. Jablonskis sąmoningai paskelbė tos pačios vietos įvairių laikų inventorius, kad jie duotų tyrinėtojiui aiškesnį pasikeitimų vaizdą.

Į rinkinį jis dėjo visų pirma tuos inventorius, kuriuose buvo daugiau žinių apie valstiečių bei smulkių bajorėlių turtą, šeimos sudėtį, gyvenamuosius namus ir ūkinius pastatus, laikydamasis ir geografinio principo. Rinkiny, kiek tai buvo įmanoma, atstovaujama visoms Lietuvos dalims. Rinkinio sudarytojui labiausiai rūpėjo materialinė-kultūrinė tautos gyvenimo pusė. Tai liudija dalykinė rodyklė ir jos sudarymo principai. Inventoriai surašyti rusų ir lenkų kalbomis, rodyklėje kiekvienam sunkiau suprantamam žodžiui duodamas lietuviškas ekvivalentas. Šitai padaryta dalykinė rodyklė virto filologams ir etnografams reikalingu žodžių ir sąvokų žodynu su labai kvalifikuota atskirų žodžių interpretacija.

Rodyklė suskirstyta į šiuos skyrius: arklių plaukas, audiniai, avalynė, baldai, bažnytiniai daiktai ir apdarai, daržovės, drabužiai, jų dalys, patalynė, siuviniai, puoš-

menos ir t. t., galvijų plaukas, ginklai, šarvai, medžioklės daiktai, gyvuliai, atskiros žemdirbių grupės, indai, krepšiai, saikai, virtuvės ir namų apyvokos daiktai, kailiai ir odos, knygos, padargai, pakinktai, balnai, vežimai, rinkliavos, mokesčiai ir baudžiavinės valstiečių prievolės, statyba, trobesiai ir jų dalys, užkuriai ir žentai. Šią rodyklę galima pavadinti XVI amžiaus Lietuvos gyventojų buities ir kultūros enciklopedija. Tik žmogus, panašią rodyklę daręs, gali įsivaizduoti, kiek į ją reikėjo įdėti darbo. Ji ligi šiol dar labai mažai išnaudota, tebelaukia tyrinėtojų.

Kiek anksčiau, o ypač sudarydamas dalykinę rodyklę, K. Jablonskis pastebėjo, kad inventoriuose, surašytuose rusiškai arba lenkiškai, yra nemaža lietuviškų daiktų ar reiškinių pavadinimų. Tai sužadino mintį išrinkti juos. Prasidėjo daugiau kaip 10 metų trukęs lietuviškų žodžių rankiojimas iš spausdintų ir nespausdintų šaltinių. Knyga išėjo panaši į aiškinamąjį žodyną⁴. 1935 m. ji buvo atiduota spausdinti, baigta — 1941 m. (pasirašyta spaudai kovo 22 d.). Leido ją Lietuvos istorijos draugija, spausdino „Varpo“ spaustuvė.

Knygos prakalboje pabrėžta, kad nelietuviškai parašytuose Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės raštuose esančių lietuviškų žodžių ištyrimas turi didelės reikšmės ne tik kalbos mokslui, bet ir visuomenės bei kultūros istorijai. Tie žodžiai sudaro labai svarbų nedaug tenaudotą istorijos šaltinį. Jau 1899 m. E. Volteris atkreipė į juos dėmesį atskiru straipsniu ir suminėjo jų apie 20. Vėliau kiek daugiau iš raštų ir šnekamosios baltarusių kalbos surinko A. Karskis. Juos minėjo ir kiti kalbininkai bei istorikai. „Bet kadangi tie žodžiai tebuvo žinomi iš spausdintų istorijos šaltinių, o tų šaltinių labai maža tėra paskelbta, be to, beveik visuose leidiniuose jie nėra išryškinti, susisteminti, leidiniai dažniausiai neturi gerų rodyklių, todėl net

---

⁴ K. Jablonskis, Lietuviški žodžiai senosios Lietuvos raštinių kalboje, Kaunas, 1941.

tų žodžių sąrašas mokslininkų apyvartoje buvo labai nepilnas, ir retas kuris, kalbėdamas apie kurio žodžio reikšmę, turėjo galvoje visus net paskelbtus tekstus su kalbamojo žodžio paminėjimais“. Daug žodžių, kurių kiekvienas yra pavartotas gal ne viename šimte dokumentų, nė karto nepateko į spausdintus tekstus ir todėl mokslininkams buvo nežinomi, nors raštuose ir nėra reti. K. Jablonskis surinko tuos žodžius ne tik iš spausdintų, bet ir iš nespausdintų dokumentų, su platesnėmis tekstų, kuriuose žodžiai pavartoti, ištraukomis. Iš daugelio tekstų jis atrinko tuos, iš kurių susidarytų aiškesnis ir pilnesnis žodžio vartojimo ir pačios sąvokos vaizdas. Kreipė taip pat dėmesį į chronologines ir teritorines žodžio vartojimo ribas.

Žodžiai knygoje duoti su ta teksto dalimi, kuri juos paaiškina, ar bent su ta, kuri sudaro žodžio aplinką. Prie kai kurių žodžių duoti ir bibliografiniai nurodymai. Žodžių tekstai sudėti žodyno tvarka. Kadangi žodžiai išrinkti daugiausia iš XVI—XVIII a. dokumentų, jie sudaro ypač vertingą to laikotarpio šaltinį lietuvių kalbos ir socialinių santykių istorijai. Tokių žodžių, kaip *bėralas*, *dėkla*, *mezliava*, *kaimynas*, *banda*, *bandininkas*, *apidėmė* ar *veldamas*, išaiškinimas ryškiai nušviečia žmonių gamybinius ir kitokius bendravimo santykius. Tarp pateiktų žodžių daug tokių, kurie dabartinėje lietuvių kalboje jau nebevartojami arba vartojami nebe ta prasme. Sakysim, *kaimynas* šiuo metu reiškia žmogų, gyvenantį arba dirbantį greta, o XVI a. juo buvo vadinamas nelaisvas, dvaro žemėje gyvenantis žemdirbys baudžiauninkas, savo teisine padėtimi aiškiai skyrėsis nuo valstiečių, valsčiaus žmonių. Remdamasis surinktais tekstais, apie kaimynus K. Jablonskis parašė straipsnį „XVI amžiaus belaisviai kaimynai Lietuvoje“. Iš K. Jablonskio paskelbtų tekstų paaiškėjo, kad *veldamais* buvo vadinami valstiečiai, kuriuos didysis kunigaikštis atiduodavo už karinę tarnybą bajorams. Į mokslinę apyvartą įėjo *pasėdžiai*, kaip duoklių rinkimo metas, atvykus į kaimą kunigaikščiui arba jam atstovaujančiam

asmeniui. Paaiškėjo, kokias pareigas dvare ėjo *rikūnė*, kuo užsiėmė *raitininkai*, kas buvo *viršininkas* arba *antrininkas*. K. Jablonskio „Lietuviški žodžiai“ socialinių santykių ir kultūros istorikui pasidarė enciklopedinio pobūdžio parankine knyga.

Ši knyga ir inventorių rinkinys buvo vienintelės archyvinės medžiagos publikacijos per visą lietuviškosios buržuazijos valdymo laikotarpį. Jas K. Jablonskis parengė laisvalaikiu, nedirbdamas mokslo įstaigoje. Tik paskutiniaisiais buržuazijos valdymo metais jis buvo pakviestas į Kauno universitetą dėstyti pagalbinių istorijos mokslų.

Atkūrus Tarybų valdžią Lietuvoje, K. Jablonskis pakviečiamas nuolatiniam darbui į Vilniaus universitetą ir į 1941 m. sausio mėn. įsteigtą Lietuvos TSR Mokslų akademiją. Vaisingą jo darbą nutraukė karas ir vokiečių okupacija. Po karo jam buvo suteiktas profesoriaus vardas, o 1956 m. jis išrinktas Akademijos tikruoju nariu. Universiteto Istorijos-filologijos ir Teisės fakultetuose jis skaitė teisės istorijos ir šaltinių mokslo paskaitas, Akademijos Istorijos institutui rašė straipsnius⁵. Be to, parašė „Lietuvos TSR istorijos“ I tomo (1957) dalį, parūpino dalį medžiagos „Lietuvos TSR istorijos šaltinių“ I tomui (1955) ir tą tomą redagavo.

Nors ir kaip buvo užverstas dėstytojo ir tiriamuoju darbu, visą laisvalaikį K. Jablonskis praleisdavo archyve, rinkdamas, šifruodamas ir kopijuodamas tekstus. Jis rankiojo medžiagą antrajam „Lietuviškų žodžių“ tomui ir ruošė naujas publikacijas. Dirbdamas Istorijos institute, jis

---

⁵ K. Jablonskis, Mažvydo gyvenimas ir aplinka.— Senoji lietuviška knyga, Kaunas, 1947, p. 89—108; K. Jablonskis, Lietuvos valstiečių kova prieš feodalų priespaudą iki valakų reformos.— Lietuvos istorijos instituto darbai, t. I, Kaunas, 1951, p. 44—86; K. Jablonskis, Valstiečių judėjimas Lietuvoje XIX a. pirmojoje pusėje ir valstiečių siekimų reiškėjas Jonas Goštautas.— Lietuvos valstiečiai XIX amžiuje, Vilnius, 1957, p. 48—69.

subūrė keletą jaunų bendradarbių, kurie nejučiomis pasidarė jo pagalbininkais ir mokiniais.

Pradėtas darbas buvo tęsiamas ir plečiamas: 1962 m. iš spaudos išėjo XVII a. inventorių tomas⁶. Šis darbas labai reikšmingas, nes XVII a. šaltiniai dar nebuvo skelbti ir, apskritai, šis amžius buvo mažiau tyrinėtas. K. Jablonskiui vadovaujant ir pačiam renkant dokumentus, pasirodė du valstiečių ir miestelėnų ginčų su dvarų valdytojais tomai⁷. Trečiąjį tomą (1968) parengė K. Jablonskio mokiniai M. Jučas ir R. Jاسas. Trys „Ginčų“ tomai duoda tyrinėtojams labai gausią medžiagą klasiniams santykiams ir feodolinei santvarkai, ypač jos teisiniams aspektams, pažinti. Chronologiškai jie apima laikotarpį nuo XVI a. iki 1844 metų.

Tarp K. Jablonskio publikacijų ypatingą vietą užima Prūsijos valdžios įsakymų lietuviams valstiečiams rinkinys⁸. Visiems gerai buvo žinoma, kad iki II pasaulinio karo Karaliaučiaus archyve buvo daug Lietuvos istorijos medžiagos. Karui pasibaigus ir paaiškėjus, kad nuo karo veiksmų Karaliaučius labai nukentėjo, Lietuvos TSR Mokslų akademijos bibliotekai buvo pavesta patikrinti Karaliaučiaus archyvo likimą ir pasistengti išsaugoti nuo sunykimo ten buvusią lituanistinę medžiagą. Šiam darbui vadovavo Povilas Pakarklis (1902—1955). Ekspedicija dirbo daugiau kaip mėnesį ir surinko nemaža labai vertingos medžiagos, kuriai grėsė žuvimas. Joje buvo daugiau kaip šimtas XVI—XVIII a. ediktų lietuvių kalba. Ligi tol

---

⁶ Lietuvos inventoriai, XVII a. Dokumentų rinkinys, sudarė K. Jablonskis ir M. Jučas, Vilnius, 1962.

⁷ Lietuvos valstiečių ir miestelėnų ginčai su dvarų valdytojais, d. 1, XVI—XVII a., sudarė K. Jablonskis, Vilnius, 1959; d. 2, XVIII a., surinko R. Jاسas ir J. Orda, spaudai parengė R. Jاسas, redagavo K. Jablonskis, Vilnius, 1961.

⁸ Prūsijos valdžios gromatos, pagraudenimai ir apsakymai lietuviams valstiečiams, sudarė P. Pakarklis, red. K. Jablonskis, Vilnius, 1960.

panašių ediktų buvo žinoma ir literatūroje paminėta vos keliolika.

Karalių ediktai lietuvių kalba buvo nemažas atradimas istorikams, etnografams ir kalbininkams. Ligi tol žinomi XVI—XVIII a. tekstai lietuvių kalba buvo daugiausia religinio turinio. Juose stigo socialinių-ekonominių, teisinių, administracinių terminų ir kai kurių anų laikų buitinių dalykų pavadinimų. Lietuvos didieji kunigaikščiai į valstiečius nesikreipė ir jiems įsakymų nedavinėjo, todėl valstybinio pobūdžio aktai lietuvių kalba, ta kalba, kuria kalbėjo valstiečiai, nebuvo rašomi. Kitaip reikalai susiklostė Prūsijoje, įsigalint absoliutinei monarcho valdžiai ir stiprėjant biurokratiniam valstybės aparatui. Ten karalius raštu skelbė ne tik baudžiauninkų prievoles, bet ir nurodymus, kaip rengtis, kaip įrengti namuose krosnis, naikinti kenksmingus paukščius, prižiūrėti gyvulius, gaudyti elgetas ir valkatas. Tuose raštuose net sakoma, kaip bausti valstietį, atėjusį į Karaliaučių su vyžomis arba pasidariusį sau kokį nors daiktą iš ąžuolo.

- Deja, P. Pakarkliui nepavyko minėtų ediktų rinkinio paskelbti. Jam mirus, šio darbo ėmėsi K. Jablonskis, padėdamas instituto darbuotojos P. Žostautaitės. Ediktų tekstai buvo paskelbti ofsetiniu būdu ant gero popieriaus ir todėl lengvai įskaitomi. Knygos gale yra žodynėlis, į kurį sudėti tik retesni, neaiškūs, neįprastos darybos ir reikšmės žodžiai, taip pat archaizmai, naujadarai, skoliniai ir vertiniai.

Prūsijos valdžios įsakai ir skelbimai lieté visas viešojo gyvenimo sritis. Dėl prekybos reguliavimo ir monopolijų rinkinyje paskelbta 17 ediktų, dėl dezertyrų amnestavimo, gaudymo ir represavimo — 12, dėl draudimo elgetauti ir elgetyno — 8, dėl pabėgusių baudžiauninkų ir kolonistų gaudymo — 3, dėl kovos su žmonių ir gyvulių epidemijomis bei kitomis ligomis — 13. Kai kurie įsakai turi platesnę reikšmę, aiškina esminius valstiečių žemės naudojimo klausimus, nustato šeimynos samdymo sąlygas. Per di-

džiulį biurokratinį aparatą Prūsijos karaliaus valdžia iš viršaus smulkmeniškai reguliavo savo valdinių, daugiausia valstiečių, ne tik feodales prievoles, bet ir patį gyvenimo būdą, naikindama senuosius vietinių gyventojų papročius. Didelė šios publikacijos mokslinė vertė pripažinta Tarybų Sąjungoje ir užsienyje.

Žymi K. Jablonskio archeografinių darbų dalis liko nepaskelbta ir dabar saugoma Mokslų akademijos bibliotekos rankraščių skyriuje. Tai dviejų tomų feodalinų-baudžiavinių aktų rinkinys, „Lietuviškų žodžių“ rinkinys ant-rajam tomui, „Žemaitijos valstiečių surašymas 1527—1528 metais“ ir didelis pluoštas dokumentų nuorašų. Reikia tikėtis, kad ir šie darbai netolimoje ateityje bus paskelbti, nes jie reikalingi istorijos mokslui taip, kaip filologijai reikalingi kalbos paminklai.

Stambiausi darbai, priskirtini kultūros istorijai, yra straipsniai apie Martyną Mažvydą, Joną Goštautą ir Vilniaus universitetą. Jie nevienodi savo pobūdžiu. Straipsnis apie M. Mažvydą yra mokslo tiriamasis darbas, o apie universitetą — daugiau mokslo populiarinimo, nes nevienodais tikslais tie straipsniai buvo rašomi. Mokslo tiriamieji K. Jablonskio straipsniai pasižymi ne tik naujų faktų ar naujos interpretacijos pateikimu, bet ir naujų, spręstinių klausimų išskėlimu, nes istorijos, kaip ir kiekvienas kitas, mokslas, remdamasis tuo, kas jau išaiškinta ir žinoma, ieško arba siūlo ieškoti atsakymo į tai, kas dar tebėra mįslė ar paslaptis.

Straipsnyje apie M. Mažvydą tokių spręstinių klausimų iškelta net keletas. Vienas iš jų — tai lenkų kalbos plitimas Lietuvoje ir katalikų bažnyčios vaidmuo šiame plitime. Autorius, aiškindamas bendrinės, arba rašomosios, lietuvių kalbos atsiradimą, remiasi ūkiniais ir politiniais pasikeitimais Lietuvos visuomenėje XVI amžiuje. Valstybės gyvenime vis labiau ėmė reikštis bajorai, jie dalijosi valdžia su didikais. Verždamiesi į viešumą, Lietuvos bajorai kėlė ir savo kalbą ta forma, kuria ji buvo vartojama,

būtent šnekamosios kalbos forma. Nėra pagrindo prieštauti autoriui, kad, lyginant su ankstyvesniais amžiais, lietuvių kalbos vartojimas bažnyčiose ne siaurėjo, o plėtėjo, tačiau iš to dar neišplaukia išvada, kad lenkų kalba tuo metu, aplamai paėmus, Lietuvoje nebūtų plitusi.

Sprendžiant šį klausimą, nereikia išleisti iš akių valstybinių institucijų reikšmės. Bajorai, verždamiesi prie valdžios, nepadarė lietuvių kalbos ne tik bendrųjų seimų, bet ir pavietų seimelių kalba. Tai rodo ir Mikalojaus Daukšos „Postilės“ prakalba į malonųjį skaitytoją, kurioje kaip tik daugiausia priekaištaujama savo amžininkams dėl lietuvių kalbos apleidimo valstybės institucijose. Tos kalbos vartojimą bažnyčiose Daukša laikė antraeilium dalyku. XVI a., renesanso ir humanizmo epochoje, atsirado lietuvių kalba postilės ir kitokia bažnytinė literatūra, tačiau įstatymai, poleminė literatūra ir mokslo veikalai ta kalba nebuvo leidžiami. Todėl, sprendžiant lenkų kalbos plitimo klausimą, reikia paraleliai sekti bažnytinių ir valstybinių institucijų vaidmenį. K. Jablonskis tik atkreipė į tai dėmesį, bet nesiėmė to visumoje spręsti, nes tai jau būtų atskira ir daug platesnė tema.

Antras straipsnyje apie Mažvydą iškeltas klausimas — tai Lietuvoje pasireiškusių reformacijos krypčių santykis. Pirmieji reformacijos skleidėjai Lietuvoje buvo liuteronai. Ir reikia pridurti — lietuviškiausi. Jie, daugiausia XVI amžiuje, parūpino ir išspausdino knygų lietuvių kalba. Sios krypties reformacijos veikėjai Abraomas Kulvietis, Stanislovas Rapolionis, Jonas Bretkūnas buvo mokyčiausi vyrai, ir vis dėlto liuteronizmas Lietuvoje nepaplito. Jo neparėmė Lietuvos didikai. Mikalojus Radvila Juodasis prisidėjo prie radikalesnės reformacijos krypties — kalvinizmo. Kyla klausimas, kodėl. K. Jablonskis iškėlė tokią mintį: liuteronizmas reiškė valdovų, kunigaikščių valdžios stiprėjimą, monarchijos iškilimą, be to, su liuteronizmu turėjo didėti ir vokiečių įtaka. Dėl to nei Lietuvos didikams, nei bajorams, siekusiems bajoriškos respublikos,

liuteronizmas nebuvo priimtinas. Priežasčių, jo manymu, reikia ieškoti ne tikybinės, bet politinės ideologijos srityje.

Ši mintis pasakyta staipsnyje tarp kitko, tik atkreipiant dėmesį į reikalą ieškoti atsakymo politinės istorijos srity. Jo teiginys apie liuteronizmo nesėkmę — tai tik hipotezė. Liuteronizmas stiprino kunigaikščių pozicijas, silpnindamas popiežiaus ir imperatoriaus valdžią. Vargu, ar Radvilų nebūtų viliojęs atsipalaidavimas nuo popiežiaus ir Lenkijos karaliaus. Greičiausiai kirtosi politiniai Mikalojaus Radvilos Juodojo ir Prūsijos hercogo Albrechto interesai. Hercogas turėjo teisinį įpėdinystės pagrindą pretenduoti į Lietuvos valdovus. Lietuvių kalba paremtas liuteronizmas galėjo jungti Prūsijos lietuvius su Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės lietuviais ir sudaryti jo siekimams pakankamai tvirtą atramą. Politiniai Albrechto siekimai Lietuvoje nėra kaip reikiant išaiškinti, tačiau labai galimas daiktas, kad mintis sujungti lietuvius vienoje valstybėje ir juos valdyti jam nebuvo svetima. Bet tai galėjo reikšti Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės suskaldymą. Radvila ir kiti Lietuvos didikai, būdami unijos su Lenkija priešininkai, negalėjo pritarti ir toms politinėms tendencijoms, kurios buvo brandinamos Karaliaučiuje.

Mikalojus Radvila Juodasis, paremdamas kalvinus, lietuvių kalbos nelaikė priemone reformacijai skleisti. Užtuot sekęs Albrechto pavyzdžiu, jis susirūpino naujos religijos skleidimu tarp Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės gyventojų, nebekalbėjusių lietuviškai ir sudariusių valstybės gyventojų, ypač valdančios klasės, daugumą. Merkelio Petkevičiaus katekizmas, išleistas 1598 metais, buvo pirmoji kalvinų knyga, skirta lietuviams. Ją nuo Mažvydo katekizmo pasirodymo skyrė net 50 metų tarpas. Be to, M. Petkevičiaus katekizme greta lietuviško buvo ir lenkiškas tekstas.

Įvairių reformacijos krypčių poveikis lietuvių kultūrai tebelaukia tyrinėtojų. K. Jablonskio iškelta hipotezė rodo, kad atsakymo reikia ieškoti religinių kovų užkulisiuose.

Straipsnis, skirtas Jonui Goštautui, kaip pati jo antrašė rodo, susideda iš dviejų dalių: iš valstiečių judėjimo bei bajorų pažiūrų evoliucijos apžvalgos ir J. Goštauto beletristine forma parašytos knygelės nagrinėjimo idėjiniu požiūriu. Valstiečiai kovojo prieš baudžiąvą, o liberalinė bajorijos dalis ją kritikavo, siekdama suteikti valstiečiams asmens laisvę ir įstatymų apsaugą, išpopuliarinti valstiečių pilietinių teisių idėją dvarininkų tarpe. Bet tai, žinoma, nieko bendra neturėjo su valstiečių ideologija ir psichologija. Baudžios panaikinimo suvedimas į asmens laisvės suteikimą taip, kaip tada jis buvo išspręstas Užnemunėje, Lietuvos valstiečiams jau nebebuvo aktualus. Jie siekė ne tik formalios asmens laisvės, bet visiško ekonominio ir administracinio išsivadavimo iš dvarininkų.

J. Goštauto knygelėje pateikiami valstiečių samprotavimai, kaip dvarininkais nusikratyti, atmetamos senos gairės kovos priemonės: nužudymai, padegimai, iškeliamas valstiečių vieningumo reikalingumas. Valstiečių psichologijai pailiustruoti J. Goštautas panaudoja liaudies dainuškas.

Šis K. Jablonskio straipsnis yra tarsi įvadas į plačią ir dar iki šiol neliestą socialinės psichologijos ir valstiečių ideologijos temą.

Knygos „Lietuviški žodžiai senosios Lietuvos raštinių kalboje“ pratarinėje K. Jablonskis rašė: „Tyrinėjimas klausimų, kuriuos iškelia duotieji tekstai, sudarys antrąją šio leidinio dalį. Trumpą kai kurių pastebėjimų santrauką esu išdėstęs pranešime Pirmajai Baltijos istorikų konferencijai“ (Rygoje 1937 m.). Antroji, tyrinėjimams skirta, dalis liko neparašyta, o minėtas pranešimas čia pirmą kartą skelbiamas lietuvių kalba. Jame yra teiginių, ypač vertingų metodiniu požiūriu.

Nagrinėdamas lietuviškus trobesių ir jų dalių pavadinimus, K. Jablonskis daro hipotezę, kad senasis lietuvių gyvenamasis namas, žemaičių vadintas numu, evoliucio-

nuodamas nevirto XIX ir XX a. pradžios gyvenamąja troba, o ilgainiui pasidarė tvartu. Trobą su gryčia ir seklyčia lietuviai perėmė iš kaimyninių slavų tautų, pastogėlę (seni) pakeisdami priemene. Kiek ši hipotezė tikra, sunku pasakyti. Tačiau visai priimtinas tyrinėjimo metodas, įspėjantis etnografus ir kitus kultūros istorikus nepasikliauti retrospekcijomis ir į žodžių prasmės evoliuciją arba žodžių išnykimą žiūrėti kaip į vertingą istorijos šaltinį.

Ir kitas to paties pranešimo teiginys skirtas tyrinėjimų metodikai. Jis liečia krieną — jaunikio pamokėjimą jaunosios tėvams. Įsigalint baudžiavai, krieną ėmė gauti nebe tėvai, bet ponas to veldamo, kurio duktė išteka. Seniausias K. Jablonskio aptiktas dokumentas apie krieną iš 1553 m., o vėliausias — iš 1711 m. Kriena, kaip vestuvinis valstiečio mokestis feodalui, nyko, ir jau XVII a. antrojoje pusėje jis keletą kartų tepaminėtas. Tai buvo lyg seno papročio prisiminimas. Norint susekti šio papročio išnykimą, K. Jablonskis siūlo nesitenkinti data to dokumento, kuriame krienos terminas minimas, o ją tipologiškai nustatyti, nes terminas kaip anachronizmas gali patekti į daug vėlesnio laikotarpio aktus. Reiškinių evoliucijai susekti jis duoda valstiečių pareigos šerti dvaro jaučius pavyzdį. 1555 ir 1619 m. dokumentuose kalbama apie jaučių šėrimą, o 1557 m. apie mokėjimą šėrybų pinigus. Daroma išvada, kad nuo XVI a. vidurio vietoj šėrimo ima reikalauti mokėti dvarui šėrybų pinigus.

Daugiausia dokumentų ištraukų pateikta prie Mikalojaus Daukšos biografijos. Dalis dokumentų liečia tą laikotarpį, kada M. Daukšos jau nebebuvo gyvųjų tarpe. Gali atrodyti, kam toji gausybė ištraukų reikalinga. Iš to gausumo aiškėja K. Jablonskio geografinis žinių rinkimo metodas. Jam ne tiek rūpėjo išaiškinti, ką ir kur M. Daukša, jo tėvai ar giminės valdė ir su kuo bylinėjosi, bet kur apie jį galėtų būti vienokių ar kitokių žinių. Beieškodamas M. Daukšos pėdsakų, Jablonskis aptiko Kėdainių burmistarą Steponą Jaugelį, pramintą Telega. Apie juos skelbia-

muose dokumentuose gausu žinių, labai reikalingų istorinei geografijai.

Atkreiptinas dėmesys į kai kuriuos K. Jablonskio vartotus, dabar nebevartojamus žodžius ir sąvokas. Į akis krinta baltarusių vadinimas gudais, o Baltarusijos — Gudija. Kad lietuviai savo artimiausius kaimynus yra vadinę gudais, neabejotina, o kad šis žodis negatyvaus atspalvio nėra turėjęs, rodo išlikę vietovardžiai ir pavardės. Yra Gudagojus, Gudų giria, daug Gudų, Gudaičių, Gudelių, Gudelionių ar Gudavičių pavardžių. 1940—1941 m. Tarybų valdžia, kalbininkų paveikta, buvo pradėjusi Gudijos vardą vartoti, tačiau jis neprigijo ir dabar visuotinai priimtas Baltarusijos vardas.

K. Jablonskis rašė *posėdis*, nes rusų ar lenkų kalba rašytuose aktuose buvo rašoma *posed* arba *posiad*. Aiškinant šio žodžio kilmę, buvo nustatyta, kad jis padarytas iš *pasėdėti* — *paviešėti*, todėl rašytina ne *posėdis*, o *pasėdis*. Tačiau pataisyti to, kas jau buvo atspausdinta, autorius nebegalėjo. O kitiems taisyti nėra reikalo, nes žodžiai ir sąvokos taip pat turi savo istoriją. Šiuo metu istorikų darbuose minėtoji valstiečių prievolė vadinama pasėdžiu.

K. Jablonskio mokslinis palikimas skirtinas į dvi dalis: į jo tiriamojo pobūdžio straipsnius ir į archyvinės medžiagos publikacijas. Tas abi dalis riša faktų išaiškinimo aistra, o be autentiškų faktų istorija būtų kuo tik norit: publicistika ir beletristika, tik ne istorija.

J. Jurginis

SANTRUMPOS

- AVK — Акты, издаваемые Виленскою комиссиею для разбора древних актов.
- JLŽ — K. J a b l o n s k i s, Lietuviški žodžiai senosios Lietuvos raštinių kalboje, d. I (tekstai), Kaunas, 1941.
- KUB — Kauno (vėliau Vytauto Didžiojo) universiteto biblioteka.
- MAB — Lietuvos TSR Mokslų akademijos Centrinė biblioteka.
- PIE — S. P a w l i k, Polskie instruktarze ekonomiczne, t. I, Kraków, 1915; t. II, 1929.
- SA — Senųjų aktų fondas.
- UkP — Ukmergės pilies teismo aktų knyga.
- UkŽ — Ukmergės žemės teismo aktų knyga.
- UpŽ — Upytės žemės teismo aktų knyga.
- CVIA — Lietuvos TSR Centrinis valstybinis istorijos archyvas.
- V. D. Universitetas — Vytauto Didžiojo universitetas (Kaune).
- ŽA — Žemaičių žemės teismo aktų knyga (serija A).
- ŽB — Žemaičių žemės teismo aktų knyga (serija B).
- ŽP — Žemaičių pilies teismo aktų knyga.

1. MARTYNAS MAŽVYDAS

MAŽVYDO GYVENIMAS IR APLINKA

I

1547 m. Karaliaučiuje buvo išspausdinta pirmoji žinoma lietuviška knyga, trumpas katekizmas su elementorium ir giesmėmis, pavadintas „Catechismusa prasty szadei, Makslas skaitima raschta yr giesmes“. Kas buvo tų knygelių sudarytojas, kas yra jas „suguldęs“, jose nepažymėta. Seniausią žinią apie jų sudarytoją turime Baltaramiejaus Vilento išleistose 1579 m. Karaliaučiuje knygelėse „Evangelias bei Epistolas“. Jų lotyniškai parašytoje prakalboje B. Vilentas sako¹, kad jo pusbrolis (frater patruelis) Martynas Mažvydas, Ragainės bažnyčios kunigas, pirmas ėmęs rašyti lietuviškai ir išleidęs katekizmo pagrindus su kai kuriomis šventomis giesmėmis. Ten kalbama, aišku, apie tas išleistas 1547 m. knygeles. Kadangi Mažvydas buvo sudarytojas pirmosios spausdintos lietuviškos knygos, be to, jis buvo išvertęs ir sudaręs vėliau dar kelias lietuviškas knygas, kurių kai kuriose nurodytas ir jo vardas, suprantama, kad lietuvių literatūros pradžiai pažinti ir jo biografija yra svarbi.

Jo biografijai šaltinių yra labai nedaug. Visų pirma, tos knygelės, kurias jis yra išleidęs ar paruošęs spaudai. Atrodo, kad jų galėjo būti daugiau, ir ne visos yra išli-

---

¹ Bartholomäus Willent's litauische Uebersetzung des Lutherischen Enchiridions und der Episteln und Evangelien... Mit einer Einleitung herausgegeben von Fritz Bechtel, Göttingen, 1822, p. 42.

kusios ar bent žinomos. Toliau jo laišakai Prūsų kunigaikščiui Albrechtui, jų buvo žinoma 12, bet paskelbta jų tėra vienas visas ir antrojo dalis, o kitų kai kurių tėra paskelbtos ištraukos. Be to, dar Mažvydo laiškas 1548 m. Karaliaučiaus universiteto rektoriui, kurio tepaskelbtas parašas. Tie laišakai dabar yra neprieinami, ir iš viso nežinia, ar tebėra išlikę ir kur jie yra [1]. Yra dar pora kunigaikščio Albrechto laiškų Mažvydui ir dėl jo — jų tekstai ir pora žinučių apie Mažvydą paskelbti kituose dokumentuose. Tokiu būdu prieinami šaltiniai Mažvydo biografijai šiuo metu tėra tai, kas jo arba apie jį yra spausdinta.

1525 m. paskutinis Kryžiuočių Ordino magistras Albrechtas Brandenburiškis pasiskelbė Prūsų kunigaikščiu ir įvedė Prūsuoje liuterišką protestantizmą. Protestantizmo idėjos turėjo pritarėjų ir kai kurių katalikiškosios Lietuvos inteligentų, bajorų ir miestiečių tarpe. Tikiybinės pasaulėžiūros bendrumas ar bent artumas buvo pagrindas kunigaikščiui Albrechtui suartėti su kai kuriais Lietuvos bajorijos atstovais ir kėlė jam vilčių panaudoti reformaciją ir savo politinei įtakai plėsti Lietuvoje. 1544 m. jis įsteigė Karaliaučiuje universitetą ir apie tai pasirūpino pagarsinti ir Lietuvoje, kad Lietuvos jaunuoliai vyktų studijuoti į Karaliaučių.

Atvykęs 1546 m. pavasarį įvairiais politiniais reikalais į Vilnių, Prūsų kunigaikštis Albrechtas kreipėsi tenai į sūnų savo seno pažįstamo, Beržėnų ir Didžiųjų Dirvėnų valsčių tįjūno, t. y. didžiojo kunigaikščio vietininko, Jono Biliūno (Bilevič)², kuris prieš porą metų, mirus jo

---

² Lotyniškuose, rusiškuose ir lenkiškuose raštuose jis vadinamas Bilevič, Bielevič. Jo giminė XVI a. buvo žymi Žemaitijoje, jo tėvai ir dėdės atvyko į Žemaičius iš Vilniaus krašto nuo Maišiogalos pačioje XVI a. pradžioje ir čia įsikūrė. Pagrindinis jų turtas Žemaičiuose buvo Biliūnų dvaras apie 18 km nuo Raseinių, dokumentuose vadinamas Bileviči. Dvaro pavadinimas Biliūnai, aukštaitiška galūne, rodo, kad jie lietuviškai vadinosi Biliūnais.— Istorijos archyvas, I, 1934, Nr. 42, 116.

pušbroliui Jurgiui Biliūnui, buvo buvęs kartu su Jonu Kmita viso Žemaičių krašto valdytoju, su kuriuo kunigaikštis jau buvo susirašinęs, rūpindamasis savo globojamu dr. Abromu Kulviečiu. Kreipėsi jis į Jono Biliūno sūnų arba, tikriau, per sūnų, kurį buvo sutikęs Vilniuje, į tėvą, matyti, todėl, kad žinojo Joną Biliūną pritariant protestantizmui, ir dėl to, kad jis, kaip vyriausias Žemaičių tijūnų tarpe, geriausiai pažino Žemaičių žemės santykius ir žmones. Jis kreipėsi į Joną Biliūną, kad kaip galima greičiau atsiųstų jam kelis mokytus ir gerai mokančius lietuvių kalbą vyrus, kurie galėtų būti kunigais Prūsų žemėje, žinoma, evangelikų kunigais. Įduotame Jono Biliūno sūnui laiške, rašytame Vilniuje 1546 m. gegužės 8 d., jis prašė Joną Biliūną, kad padėtų žiniomis ir patarimais savo sūnui nurodyti tinkamus tam asmenis³. Atrodo, kad žmonių, galėjusių tuoj būti evangelikų kunigais, Jonas Biliūnas nenusiuntė tada į Prūsus, bent tuo metu joks atvykęs iš Didžiosios Lietuvos asmuo nebuvo paskirtas Prūsuoje kunigu, bet greičiausiai nurodė kelis asmenis, kurie, pagilinę savo mokslą kunigaikščio Albrechto įsteigtame Karaliaučiaus universitete, paskiau galėtų būti evangelikų kunigais Prūsuoje. Tame universitete tuo metu jau mokėsi Augustinas Jomantas, vėliau kunigavęs Prūsuoje, Kraupiškyje ir, Mažvydui mirus 1563 m., Ragainėje. Jau tų pat metų birželio 8 d. kunigaikštis Albrechtas kreipėsi laišku į Martyną Mažvydą, vadindamas jį išmokslintu (eruditus), kad kuo greičiausiai atvyktų į Karaliaučių ir kreiptųsi į kunigaikščio fiziką, medicinos daktarą Joną Bretšneiderį, kuris jam pranešiąs kunigaikščio vardu tai, kas rūpi ir kunigaikščiui, ir pačiam Mažvydui⁴. Laiške nesakomas Mažvydo iššaukimo reikalas, atrodo, bijota, kad

---

³ T. Wotschke, Abraham Culvensis. Urkunden zur Reformationsgeschichte Lithauens. — „Altpreuussische Monatsschrift“, 1905, XLII, sąs. 3 ir 4, p. 153—252, Nr. XXV, p. 193.

⁴ T. Wotschke, p. 193—194, Nr. XXVI ir Mažvydas, Seniausieji lietuvių kalbos paminklai iki 1570 metų, Kaunas, 1922, p. IX.

laiškas nepatektų tam, kam jis nebuvo skirtas, ir nepakenktų reikalui. Tas iššaukimo tikslas paaiškėja iš Mažvydo laiško, rašyto kunigaikščiui 1561 m. liepos 21 d., kai Mažvydas jau seniai buvo Ragainės klebonu, kuriame jis sako: „mane maloniai kvietei iš Lietuvos į šį kraštą evangelijos tikėjimo skelbti ir mokyti“⁵, kitaip sakant, būti tenai kunigu. Iššaukimo reikalas buvo tas pats, kurį kunigaikštis buvo nurodęs savo laiške Jonui Biliūnui. Matyti, kunigaikščiui kreipusis, Jonas Biliūnas nurodė jam vieną iš tinkamų kandidatų — Mažvydą,— ir tada kunigaikštis jį iššaukė. Mažvydas tuoj atvyko į Karaliaučių ir įstojo į universitetą, kur jį randame įsirašiusį Universiteto matrikuloje 1546—1547 m. semestriui, prasidėjusiam 1546 m. rugpiūčio 1 d.⁶

Kad į Karaliaučių Mažvydas atvyko iš Didžiosios Lietuvos, matyti ir iš jo tėvo vardo Vaitkus, Vaitiekus. Jo išleistoje 1549 m. knygelėje „Giesme S. Ambraszeyaus“ jis save vadiną M. Mossuidas Waitkunas⁷, t. y. Vaitkaus sūnus. Vaitkus, arba Vaitiekus, yra paimta iš lenkų kalbos Alberto vardo lytis. Jei Mažvydo tėvas būtų kilęs iš Prūsų Lietuvos, jis būtų vadinamas Albertu, nes Prūsų Lietuvoje lietuviškieji krikščioniškieji vardai buvo sudaromi pagal vokiečių vardus — visokia bažnytinė įtaka ten buvo vokiečių, o Didžiojoje Lietuvoje bažnytinė įtaka buvo lenkų, taigi Vaitkaus vardas čia tegalėjo atsirasti. Mažvydas, atvykęs į Karaliaučių, tuoj buvo priimtas į universitetą, taigi jis jau gerai mokėjo lotynų kalbą, kitaip tuo metu priimtas nebūtų buvęs. Jo gimtoji kalba, kaip jis ne kartą pasisako, yra lietuvių. Bet tuo metu išmokti lietuviui lotynų kalbos

---

⁵ K. Forstreuter, Die Herkunft preussisch-litauischer Reformatoren.— Zeitschrift für Slavische Philologie, 1930, VII, sąs. 1—2, p. 130.

⁶ Die Matrikel der Albertus-Universität zu Königsberg i. Pr. I. Die Immatrikulationen von 1544—1656, Herausgegeben von Georg Erler, Leipzig, 1910, p. 6.

⁷ Mažvydas, p. 80.

be kurios kitos gyvosios kalbos nebuvo galima, reikėjo Lietuvoje naudotis ar lenkų, ar vokiečių kalba. 1549 m. laiške Prūsų kunigaikščiui (visi Mažvydo laišakai yra rašyti lotyniškai) jis rašo, kad nė kiek nemokąs vokiškai⁸. Lenkų kalbą jis mokėjo, nes vertė įdėtus į savo pirmąją knygelę tekstus ar iš lotynų, ar iš lenkų kalbos. Taigi ir lotynų kalbos jis yra išmokęs ne Prūsijoje, bet Didžiojoje Lietuvoje, kartu pramokdamas ir lenkiškai. Iš to viso matyti, kad Mažvydas yra kilęs iš Didžiosios Lietuvos ir iš čia nuvyko į Karaliaučių. Jokių tiesioginių žinių apie jį ligi to laiko, kai jis atsidūrė Karaliaučiuje, nėra⁹.

Mažvydas įstojo į Karaliaučiaus universitetą 1546 m. rudenį ir baigė jį jau 1548 m. balandžio 5 d. bakalauro laipsniu¹⁰. Tuo tarpu jo pusbrolis B. Vilentas, įstojęs į tą patį semestrą, tiesa, kiek vėliau, tur būt, iškvieistas paties Mažvydo ar Mažvydo nurodytas, studijavo universitete ligi 1550 m. Iš to reikia manyti, kad, stodamas į universitetą, Mažvydas ne tik lotynų kalbą mokėjo, bet ir šiaip buvo išmokslintas, nes per trumpą pusantrų metų laiką įsigijo bakalauro mokslo laipsnį ir Karaliaučiaus universitete tik pasitobulino. Be to, kaip sakyta, ir Prūsų kunigaikštis, kviesdamas jį, savo laiške yra pavadinęs mokytu. Matyti, Jonas Biliūnas jį rekomendavo kunigaikščiui mokytu žmogum. Jis buvo neturtingas, imatrikuliacijos mokesčio universitete temokėjo 1 grašį, pačią mažiausią sumą, kuri tik buvo imama imatrikuliuojant, tuo tarpu kai imatrikuliuotas

---

⁸ Senieji lietuvių skaitymai, d. 1, Kaunas, 1927, p. 2.

⁹ Vilniaus liuteronų bažnyčios istorijoje: A. F. A., Kościół augsburski w Wilnie, Wilno, 1855, p. 10 ir 43 minimas Jurgis Martynas Moscovidius, kuriam Stanislovas Goštautas norėjęs padėti įsteigti 1539 m. reformatų mokyklą Vilniuje ir kuris sakęs tais metais Vilniuje liuteroniškus pamokslus. Kadangi nepavyko susekti, ar autorius tas žinias paėmė iš kurio senesnio šaltinio, ar jos tėra jo laisvos kūrybos padaras, tuos paminėjimus palieku nuošaliai, tepažymėdamas būsimiems biografams.

¹⁰ P. Tschackert, Urkundenbuch zur Reformatiionsgeschichte des Herzogthums Preussen, Leipzig, 1890, III, p. 185.

kartu su juo kitas lietuvis *Georgius Zablocius* (Jurgis Užubališkis) įmokėjo 10 gr., o B. Vilentas, atvykęs vėliau, 5 grašius¹¹. Universitete jis mokėsi ir gyveno Karaliaučiuje Prūsų kunigaikščio lėšomis, būdamas jo stipendininku.

Nors ir neturtingas, Mažvydas buvo laikomas Karaliaučiuje rimtu, patikimu žmogumi net pinigų reikaluose: kai buvęs, matyti, Karaliaučiuje ukmergiškis jaunikaitis Valentinas Buivydas prasiskolino tenai, Mažvydas už jį laidavo, ir Buivydas nekliudomas, neatsilyginęs skolos, galėjo grįžti į tėviškę. Bet, grįžęs namo, jis nepasirūpino laiku atsilyginti, ir todėl, Mažvydo prašomas, Prūsų kunigaikštis kreipėsi laišku, rašytu 1548 m. spalio mėn. 21 d., į Ukmergės ir Anykščių vietininką Albertą (Vaitiekų) Kmitą Kuncevičių, kad priverstų Buivydo tėvus atsiteisti¹². Tame laiške kunigaikštis vadina Mažvydą Martinus Albertides Mossuidus, t. y. Martynu Albertoniu Mažvydu, menų bakalauru — matyti, tuo metu jis dar nebuvo paskirtas kunigu. Tas Valentinas Buivydas, už kurį Mažvydas buvo laidavęs, tur būt, yra tas neturtėlis lietuvis Valentinas Ukmergiškis (Valentinus Vilcomyrus)¹³, kurs buvo įmatrikuliuotas Karaliaučiaus universitete 1547 m. rudenį ir visai atleistas nuo mokesčio dėl neturto.

Būdamas universitete, Mažvydas ne tik studijavo, bet ir paruošė ir išleido pirmąją lietuvišką knygele — minėtąjį Katekizmą. Lotynišką prakalbą tam katekizmui parašė teologijos profesorius Fr. Stafilas¹⁴, vokietis iš Osnabriuko, gyvenęs pirmiau Kaune pas savo pusbrolių ir ten pramokęs lietuviškai, po to studijavęs Krokuvoje, kur pramokęs lenkiškai¹⁵. Ta prakalba skiriama Lietuvos kunigams. Toliau, tur būt, Mažvydo surašyta lietuviškai ei-

---

¹¹ G. Erler, p. 6.

¹² T. Wotschke, p. 196—197, Nr. XXXII.

¹³ G. Erler, p. 7.

¹⁴ Chr. S. Stang, Die Sprache des litauischen Katechismus von Mažvydas, Oslo, 1929, p. 17.

¹⁵ P. Tschackert, I, p. 294.

liuotoji prakalba, skiriama lietuvininkams ir žemaičiams, ne tiek kunigams, kiek viešpačiams (valdytojams, dvarininkams). Jo surašytos ir eilutės „Skaititaiap“ (p. 39). Visa kita knygelėje yra versta daugiausia iš lenkų kalbos, iš dalies iš lotynų kalbos, tur būt, Mažvydo. Tik kelios giesmės yra ne jo verstos. Viena, p. 54—59, versta iš vokiečių kalbos Jurgio Zablockio, kuris kartu su Mažvydu buvo įsirašęs universitete, nors šioje knygelėje nepažymėta, kad tai ne Mažvydo darbas. Abejotimų taip pat yra dėl trijų paskutinių giesmių — p. 72—79, ar jų vertėjas yra Mažvydas¹⁶. Kaip Chr. Stango yra išaiškinta¹⁷, versta yra ne iš vieno šaltinio, bet iš kelių knygų. Pagrindą sudarė Sekluciano 1545 m. trumpas lenkiškas katekizmas ir išleistas 1547 m. birželio mėn. jo didesnis katekizmas — iš to paimta daugumas giesmių, bet kai kas perdirbta pagal Maleckio Sekluciano mažojo katekizmo kritiką ir paties Maleckio išleistą 1546 m. lenkišką katekizmą. Be to, kai kurios dalys paimtos iš lotyniškų J. Vilicho ir Sauromano katekizmų. Parenkant ir derinant, kas verstina ir kaip tekstas taisytinus, Mažvydui, tur būt, daug padėjo jo profesorius Stafilas. Sudarymas tokio rinktinio katekizmo, išrenkant iš įvairių katekizmų visa, kas atrodė tinkamiausia, ištaisant kritikos nurodytas juose klaidas, kad ir padedant profesoriui, turėjo, žinoma, sudaryti daug vargo Mažvydui. Be to, rašybos ir bendrinės kalbos klausimai nemaža turėjo kvaršinti Mažvydui galvą. Jei visa tai jis sugebėjo padaryti per trumpą laiką, reikia manyti, kad jau prieš tai Mažvydas yra nemaža skaitęs tikybinių raštų ir lietuvių kalba naudojėsis ne tik pasikalbėjimams, bet ir raštui, versdamas ir surašydamas evangelijų ištraukas, pamokslus, giesmes ir t. t. Atrodo, kad pamaldose jam ypač rūpėjo bažnytinės giesmės, kad jau pirmiau jis yra buvęs bažnyčioje kantorium, bažnytinių bernelių chorve-

---

¹⁶ Chr. Stang, p. 39—42, 46—47.

¹⁷ Ten pat, p. 39—47.

džiu. Prie vienos giesmės, įdėtos katekizme, jis nepasitenkino nurodęs gaidą, kaip buvo lenkiškame Sekluciano tekste, bet berneliams (žekeliams), kurie tą giesmę giedos, pats surašė, kad lengviau būtų, gaidą, kaip pats sako, „del zekieliu patc nota netigieiau pagulditi“¹⁸. Dėl giedojimo pamėgimo jis, tur būt, jau pirmojoje trumpo Katekizmo knygelėje įdėjo palyginti daug giesmių ir vėliau daugiausia giesmių leidimu rūpinosi.

Baigęs 1548 m. balandžio 5 d. universitetą, Mažvydas ne iš karto buvo paskirtas kunigu. Dar spalio 21 d. Prūsų kunigaikštis jį vadina, kaip sakyta, tik menų bakalauru. Jis prašėsi kunigaikščio paskiriamas lietuvių kunigu Labguvoje arba Ragainėje¹⁹. Kaip buvo su klausimu dėl kunigavimo Labguvoje, iš turimų žinių nematyti. Tur būt, Mažvydas negalėjo būti paskirtas kunigu į Labguvą todėl, kad ten buvo nemaža vokiečių, jiems pamokslai reikėjo sakyti vokiškai, o Mažvydas tuo metu vokiečių kalbos nemokėjo. Matyti, būta kai kurių keblumų ir su jo paskyrimu Ragainėje. 1546 m. Ragainės klebonas vokietis A. Lauteršternas jau buvo miręs ir nuo to laiko Ragainėje nebuvo klebono. Lauteršterno buvo likusi našlė su vaikais, vaikai mokėjo lietuviškai²⁰. Apskrities viršininkui Perbantui ir parapijai rūpėjo, kad greičiau būtų paskirtas klebonas, bet kartu rūpėjo ir kaip nors aprūpinti buvusio klebono našlė su vaikais. Parapijai dažnai tebūdavo priimtinas toks kandidatas į kunigus, kuris vesdavo buvusio kunigo našlę ar dukterį²¹ ir tuo būdu išspręsdavo buvusio kunigo šeimos

¹⁸ Mažvydas, p. 68; Chr. Stang, p. 38.

¹⁹ Johann Bertoleit, dr. phil., Die Reformation unter den preussischen Litauern, Erster Teil.— Jahrbuch der Synodalkommision und des Vereins für ostpreussische Kirchengeschichte, Königsberg i. Pr., 1932, p. 31.

²⁰ J. Bertoleit, p. 31.

²¹ Viktor Falkenhahn, Der Übersetzer der litauischen Bibel Johannes Bretke und seine Helfer. Beiträge zur Kultur- und Kirchengeschichte Altpreussens, 1941, p. 461.

ap rūpinimo klausimą. Atrodo, kad našlė ir pora vaikų ne-trukus mirė, liko našlaičiai, vyriausiąją Lauteršterno duk-terį Benigną Mažvydas vedė ir ėmė kunigauti Ragainėje²². Šiuo metu besiruošdamas būti Ragainės klebonu, jis pa-ruošė ir išleido nedidelę giesmių knygelę „Giesme S. Amb-razeyaus“ Ragainės bažnyčios naudai. Prieš tekstą įdė-tas Mažvydo pasveikinimas Ragainės apskrities viršininkui Perbantui, parašytas lietuviškai ir pažymėtas kovo 3 d. data, kuriuo tą knygelę skiria Perbanto vardui ir „wietoye welikas pauta dowanoyu“. Knygelė buvo išspausdinta ba-landžio 20 d., prieš pat Velykas. Tur būt, bent iš dalies Perbanto rūpesčiu kovo 18 d. Mažvydas buvo paskirtas Ragainės klebonu ir pasiliko juo ligi mirties. 1554 m. jis buvo pakeltas Ragainės apskrities archidiakonu.

Ragainėje Mažvydas atsidūrė lietuviškai kalbančių žmonių aplinkumoje — jo parapijiečiai valstiečiai buvo lietuviai, ir tik retas jų mokėjo kiek vokiškai. Jo žmona su savo jaunesniaisiais broliais ir seserimis, matyti, dar vai-kais, kad ir vokiečių kilimo, kalbėjo lietuviškai. Apskrities viršininkas ir negausingi kiti tarnautojai vokiečiai taip pat turėjo mokėti lietuviškai. Pagrindinis jo darbas Ragai-nėje buvo tas, dėl kurio jis buvo kunigaikščio parsikvies-tas iš Didžiosios Lietuvos,— „evangelijos tikėjimo skelbti ir mokyti“.

Kokie buvo krikščionybės dalykai Ragainės parapijos valstiečių ir kaip Mažvydas rūpinosi jų tikiybiniais reika-lais, sužinome iš jo pranešimo Prūsų kunigaikščiui, rašy-to apie 1550 m. ir to pranešimo žinių papildymo kitame laiške²³; Mažvydo pasakojimą papildė gretimųjų Tilžės ir Kaukėnų parapijų klebono pranešimas 1549 m. apie savo pa-rapijas²⁴ — padėtis jose buvo tokia pat, kaip Ragainėje.

---

²² J. Bertoleit, p. 35.

²³ Nauji XVI amžiaus dokumentai apie reformaciją Prūsų Lietu-voje.—„Tauta ir žodis“, 1926, IV, p. 426—432.

²⁴ V. Falkenhahn, p. 414—417.

Iš jų matyti, kad lietuviai valstiečiai tiek vargo ir gaišties turėjo su baudžiavos ir savo ūkio darbais, kad neturėjo nei laiko, nei noro lankyti bažnyčios ir rūpintis dar tikybos reikalais. Retas jų buvo bent kartą savo gyvenime priėmęs sakramentą, labai retas kuris jų mokėjo krikščionybės pagrindus arba maldas arba bent žinojo ką apie tai. Į kunigą jie kreipdavosi tik dėl krikštijimo ar jungtusių: matyti, valstiečių tarpe jau buvo įprasta šitais dalykais atlikti bažnytinės apeigos, be to, ir valdžia iš jų to būtinai reikalavo. Bet kadangi Mažvydas, būdamas uolus kunigas, reikalavo iš krikšto tėvų ir jaunųjų pagrindinių katekizmo žinių mokėjimo, o jie dažniausiai nemokėdavo, tai jie kreipdavosi šiais reikalais ar į gretimuosius Didžiosios Lietuvos katalikiškus kunigus, kurie šiuo atžvilgiu mažiau reikalavo, ar į bent kiek išmanančius įprastines krikščioniškas apeigas žmones, kurie ir patys be kunigo mokėjo tai padaryti. Mažvydas piktinosi ir savo parapijiečių nemokėjimu, ir jų nesirūpinimu tikybos dalykais. Jis piktinosi ir tais, kurie, nebūdami kunigais, atlikdavo kunigų daromas apeigas. Piktinosi tuo, kad jo parapijiečiai, turį būti evangelikais, kreipėsi į katalikų kunigus, ir ypač tuo, kad jie lankydavo atlaidus gretimose Didžiosios Lietuvos katalikų parapijose, kuriuos lankyti žmonės, matyti, iš seno buvo įpratę.

Mažvydui, turinčiam savo parapijoje reikalų beveik vien su baudžiauninkais, negalėjo nekilti mintis, kad svarbiausia jų tamsumo ir nerangumo tikybos reikaluose priežastis buvo baudžiava, jos sukeltas skurdas. Ar jis kuriuo nors būdu bandė reaguoti į baudžiavos priespaudą, kaip žiūrėjo į socialinius santykius, to mes nežinome. Negalime sakyti, kad jis tų santykių nenormalumo nematė, bet kadangi vienintelis mūsų žinių šaltinis apie jo pažiūras ir veiklą yra jo laišakai Prūsų kunigaikščiui, kuriuose jo asmeninių nusistatymų ir pažiūrų išdėstymo negalėjo būti, dėl jo nusistatymo baudžiavos atžvilgiu nieko tikra pasakyti negalime.

Greičiausiai jis rūpinosi tik savo darbu — krikščioniškos kultūros skleidimu. Reikalavo, kad mokytus katekizmo, maldų, reikalavo, kad lankyty bažnyčią, kreipėsi į kunigaikštį, kad įsakyty žmonėms tai daryti, pats, matyti, mokė katekizmo ir galų gale, matydamas, kad tai jam nevyksta taip, kaip jis norėjo ir laikė reikalinga, krintosi pats, buvo nepatenkintas savo parapijiečiais, o parapijiečiai vengė jo dėl per didelių jiems reikalavimų.

Prie bažnyčios buvo mokykla ir mokytojas, kuris mokė parapijiečių vaikus rašto ir katekizmo pagrindų. Mažvydas rūpinosi, kad mokykloje mokslas tiems, kurių tėvai įstengia vaikus leisti į mokyklą, būtų tinkamas. Todėl jis pasipriešino skyrimui mokytoju mažamokslio Zetės, kuris nemokėjo lotynų kalbos²⁵. Ne tiek, matyti, jam rūpėjo tai, kad toks mokytojas negalės vaikų pramokyti lotynų kalbos, kiek tai, kad tuo metu išmokslintas žmogus negalėjo nemokėti lotynų kalbos. Taigi Zetė, jei lotyniškai nemokėjo, nebuvo pakankamai išmokslintas, buvo mažamokslis, todėl menkas tegalėjo būti mokytojas.

Mažvydo kaimynai Tilžės kunigai vokiečiai taip pat nekaip gyveno su juo. Jie skundė jį, kad jis esąs osiandristas, Osiandro pažiūrų šalininkas. Mažvydas, mokinys Stafilo, kuris nepritarė Osiandro teologinėms pažiūroms, iš viso nieku nepareiškęs domėjimosi teoriniais teologijos klausimais, mokėjo dėl to kaltinimo pasiteisinti.

Be kunigiško darbo Mažvydas dar turėjo papildomojo darbo pas Ragainės apskrities viršininką — jis versdavo jam atvykstančių ir pravažiuojančių Didžiosios Lietuvos žmonių dokumentus ir susirašinėjimą dėl jų. Už tą darbą gaudavo ir atskirą atlyginimą²⁶. Didžiojoje Lietuvoje oficialūs raštai tuo metu buvo rašomi rusiškai ir lotyniškai, vienas antras raštas kartais buvo jau parašomas ir lenkiškai. Jeigu Mažvydas sugebėjo tuos raštus tvarkyti, ma-

²⁵ K. Forstreuter, p. 131; J. Bertoleit, p. 35.

²⁶ K. Forstreuter, p. 131; J. Bertoleit, p. 35 ir 40.

tyti, jis mokėjo ir rusiško rašto ir kalbos, be to, turėjo būti jau pramokęs ir vokiškai. Jo įpėdinis Ragainės klebonijoje Augustinas Jomantas, prašydamas ir jam paskirti papildomą atlyginimą už tokį darbą, nurodė mokąs lotynų, lenkų, rusų ir lietuvių kalbas — matyti, tų kalbų mokėjimo tam darbui reikėjo.

Savo išlaikymui Mažvydas gaudavo 70 markių algos metams, turėjo savo žinioje klebonijos ūkį, turėjo dar du sklypu Tilžėje Vokiečių gatvėje²⁷. Matyti, ūkininkavimas jį vargino. Jis neturėjo įpratimo ir nesugebėjo ūkininkauti, todėl iš ūkio turėjo ne tiek pelno, kiek vargo. 1558 m. jis skundėsi laiške kunigaikščiui, kad iš savo 70 markių algos jis ne tik turįs apsirūpinti tuo, kas reikalinga jam pačiam ir padėčiai, bet, be to, dar turįs pirkti ratų, vežimų, kirvių, dalgių ir kitų ūkio padargų; vaikų jis neturįs, esąs ligotas, turtų susikrauti neketinąs, ir jam labiau rūpinčios studijos, kaip žemės ūkis, tai geriau, esą, būtų, kad tas ūkis visai būtų paimtas nuo jo galvos²⁸. Gana keista po tokio Mažvydo pasisakymo, kad po poros metų jis paėmė naujai steigiamajame, ką tik išskirstytame sklypais Virbalyje, Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje, pilną miestelėno normą: sklypą namams Punios gatvėje ir klojimui, daržų net du sklypų ir ariamos žemės²⁹. Sklypas namams ir daržai užrašyti 1561 m. inventoriuje jo vieno vardu, o klojimas ir ariamoji žemė užrašyta jam kartu su Tomu Gedkantu, Paširvinčio klebonu Prūsuoje. T. Gedkanto tėvas prieš tai turėjo Varniuose sklypą su karčiamą; vyskupas, Varnių šeimininkas, sužinojęs, kad jo sūnus yra evangelikų kunigu Prūsuoje, ėmęs jį spausti. Todėl, matyti, Gedkantas parsikvietė savo tėvą arčiau prie savęs, užrašė sau ir savo tėvui sklypus steigiamame Virbalyje ir, tur

---

²⁷ J. Bertoleit, p. 35 ir V. Falkenhahn, p. 406.

²⁸ J. Bertoleit, p. 35.

²⁹ Istorijos Archyvas, t. I, XVI amžiaus Lietuvos inventoriai, Kaunas, 1934, sk. 538²⁵, 643⁴⁷, 648²⁶, 651¹⁴.

būt, įkalbėjo ir savo vyresnįjį kolegą Mažvydą netolimame Virbalyje užsirašyti savo vardu sklypus. Kažin ar Mažvydas, kuriam vargą sudarė ir šeiminkavimas Ragainės klebonijos ūkyje, dar būtų užsikrovęs sau naują rūpestį dėl sklypų Virbalyje, už kuriuos reikėjo mokėti činšai ir duoklės. Greičiausiai jis ketino juose įkurdinti savo giminės, o gal savo žmonos paūgėjusius brolius ir seseris. Tai rodytų, kad jo tėvai, giminės buvo, kaip ir Gedkanto tėvai, miestelėnai.

Gedkantas savo laiškuose rašydavo, kad jo tėvai esą kilę iš bajorų ir kadaise turėję bajorišką ūkį. Apie daugumos kitų lietuvių inteligentų, nuvykusių į Prūsus, kurie buvo kilę iš bajorų, bajorišką kilimą yra ar šiokių, ar tokių žinių. Bet apie Mažvydo bajoriškumą nieko nežinoma. Jokių Mažvydų giminės bajorų Lietuvoje nebuvo. Tai, kad jo pusbrolis Baltramiejus Vilentas buvo bajoras, jeigu taip ir tikrai buvo, nerodo ir Mažvydo tėvus buvus bajorais, nes tuo metu Lietuvoje dar nebuvo susidariusio bajorų luomo, bajorai dar nebuvo atsiskykę luomine privilegijų siena nuo kitų žmonių, dažnai vesdavo nebajores, ir bajoraitės dažnai ištekėdavo už nebajorų. Dėl to yra rimto pagrindo manyti, kad Mažvydas, neturėdamas ko girtis savo „kilimu“, jo ir negarsino, o būdamas miestelėnų kilimo ir norėdamas geriau aprūpinti savo tėvus ar brolius, ir paėmė žemes Virbalyje savo vardu, kad šie galėtų jose įsikurti. Kas pasidarė toliau, po 1561 m., su tais Mažvydo sklypais Virbalyje, nežinia.

Tos studijos, kurias Mažvydas laikė savo tikru darbu ir kurioms jis norėjo atsidėti, buvo ruošimas lietuvių kalba knygų, reikalingų Prūsų Lietuvos bažnyčioms, ir ypač ruošimas didelio giesmyno. 1559 m. buvo išleistos jo paruoštos „Forma Chrikstima“ ir, tur būt, „Paraphrasis Permanitina“, jo verstos, reikia spėti, iš 1558 m. išleistos agendos Prūsų žemei vokiško teksto. Nors pirmojoje tų knygelių vertėjas nenurodytas, bet pridėta prie jos giesmė, pakartota vėliau Mažvydo giesmyne, nenurodant, kad

ją kas kitas yra vertęs, taip pat kalbos panašumas rodo, kad tai yra Mažvydo vertimas³⁰. Antroji knygelė, versta iš tos pat agendos, turėjo būti taip pat išleista tuo pačiu metu. Bet didžiausias Mažvydo darbas buvo didelis giesmynas su jo parašyta prakalba lietuviškų bažnyčių kunigams, išleistas jau jam mirus,— pirmoji dalis buvo išleista 1566 m., antroji — 1570 m. Antrosios dalies leidimu rūpinosi Baltramiejus Vilentas, kuriam už jo išleidimą buvo atlyginta iš Prūsų kunigaikščio išdo³¹. Tur būt, jis parūpino ir pirmosios dalies leidimą. Pirmojoje dalyje vertimai daugiausia paties Mažvydo daryti. Antrojoje dalyje, be Mažvydo, sutraukti ir Mažvydo mokslo bei kunigavimo draugų vertimai, bet kartu ir senesni, jau 1545 m. mirusių profesorių Stanislovo Rapolionio ir Abromo Kulviečio vertimai, pažymėti jų vardais, ir kai kurie, tur būt, be tokių pažymėjimų. Labai gali būti, kad tenai įdėta nemaža Kulviečio verstų psalmių, kaip mano Bertoleitis. Atrodo, kad Vilentas ne tik prižiūrėjo antrosios dalies spausdinimą, bet ir ją galutinai sutvarkė ir paruošė spaudai. Mažvydo vertimas yra, tur būt, ir įdėtas Vileto išleistame Enchiridione Trumpas Klausimas, tepažymėtas raidėmis M. M.³²

Bekunigaudamas Ragainėje, Mažvydas mirė 1563 m. gegužės 21 d.³³

Visi Ragainės klebonavimo laikų Mažvydo leidiniai ir literatūros darbai skiriasi nuo 1547 m. Katekizmo svarbiausia tuo, kad Katekizmas buvo visų pirma skiriamas Didžiajai Lietuvai, paruoštas žmogaus, atvykusio iš Didžiosios Lietuvos su visu įgytu ten patyrimu, o vėlesnieji Mažvydo raštai skiriami jau Prūsų Lietuvos lietuviškųjų parapijų kunigams ir iš dalies mokytojams.

Kokios gi buvo 1547 m. Katekizmo atsiradimo ir Mažvydo iškilimo į pirmosios spausdintos lietuviškosios kny-

---

³⁰ Mažvydas, p. XIX.

³¹ Mažvydas, p. XXII.

³² B. Willent, p. 36.

³³ J. Bertoleit, p. 35.

gos autorius priežastys? Žinoma, Mažvydas buvo parsikviestas į Karaliaučių Prūsų kunigaikščio Albrechto, jo lėšomis mokėsi universitete ir jo lėšomis išspausdino tą Katekizmą — atrodytų, lietuvių literatūros pradžiai pagrindus padėjo kunigaikštis Albrechtas. Bet jo įsakymu ir jo lėšomis buvo išleisti ir prūsiški katekizmai, vokiečių surašyti iš beraščių tulkų, vertėjų, žodžių. Jie buvo taisomi ir pertaisomi, bet juose nėra jokios bendrinės prūsų kalbos, tėra prūsų tarmės garsų užrašymas žmogaus, nemokėjusio užrašomos kalbos. Versti jie mažamokslio žmogaus iš nedaug ką jam suprantamo atitrauktinio vokiško teksto — prūsai tų katekizmų nesuprato, ir jie negalėjo sudaryti pradžios jokiai prūsų literatūrai. Prūsų kunigaikščio norai ir lėšos negalėjo nei sukurti literatūros, nei duoti jai pradžios.

Mažvydo Katekizmo atsiradimo priežastys yra dvi: lietuvių bendrinės kalbos susidarymas Didžiojoje Lietuvoje ir atsiradimas čionai inteligentijos, vartojusios tą kalbą raštui.

II

Lietuvos praeityje yra buvęs laikotarpis, kada lietuvių kalba buvo vartojama tiktai žemesniųjų gyventojų klodų— valstiečių, miestelėnų ir smulkiųjų bajorų, bet tai buvo daug vėliau, ne XVI a. pirmojoje pusėje, kada iškilo Mažvydas. Jo metu lietuvių kalba buvo dar plačiai vartojama visų lietuvių — ir didikų, ir eilinių bajorų, ir Vilniaus bei Kauno miestiečių. Kuri šnekamoji kalba buvo vartojama Lietuvoje namų aplinkumoje bei viešajame gyvenime Mažvydo laikais ir vėliau, apie tai tiesioginių dokumentų labai maža tėra. Ligi XVI a. vidurio Lenkijoje rašoma buvo lotyniškai, kalbama lenkiškai, Lietuvoje rašoma buvo rusiškai ir lotyniškai, bet ar kalbama taip pat rusiškai ir lotyniškai, to negalima sakyti. Prūsų Lietuvoje administracija ir teismai buvo vokiečių rankose, rašoma buvo ten vokiš-

kai ir lotyniškai, ir vokiečiams susikalbėti su nemokančiais vokiečių kalbos valstiečiais prie įstaigų buvo vertėjai tulkai, kurie už savo darbą gaudavo atlyginimą, taigi įstaigų šnekamoji kalba buvo vokiečių kalba. Lietuvoje žemių administracija ir teismai buvo iš pradžių didikų, vėliau bajorų rankose. Jie tvarkė ir teisė ir valstiečius, kurių daugumas, aišku, be gimtosios kalbos, kitos kalbos nemokėjo, įstaigose tegalėjo kalbėti lietuviškai. Jokiamo to meto dokumente nėra nė mažiausio paminėjimo, kad prie kurio nors teismo, prie kurio nors srities valdytojo seniūno būtų buvęs ar nuolatinis vertėjas, ar laikinas kuriam reikalui,— jau tai verčia manyti, kad Lietuvos įstaigų šnekamoji kalba nebuvo kuri nelietuvių kalba. Žinoma, čia Lietuva tesuprantamas tas Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kraštas, kur žmonių buvo kalbama lietuviškai — ne rusiškai Kunigaikštystės kraštai, kur buvo šnekama baltarusiškai ir ukrainietišškai, ir ne Palenkė, kur kolonistai lenkai kalbėjo lenkiškai. Yra ir kai kurių tiesioginių žinių apie lietuvių kalbos vartojimą viešiesiems reikalams. 1492 m. Dancigo pasiuntiniai buvo atvykę į Vilnių tartis su Kazimieru, Lenkijos karalium ir Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu, ir jo didikais. Savo pranešime apie derybas pasiuntiniai atpasakojo ne tik derybų turinį, bet pažymėjo ir kuriomis kalbomis jiems tekę tartis — jie sako daug taręsi ir lenkiškai, ir lietuviškai, ir rusiškai³⁴. Tariamasi buvo su valdovais ir didikais, nes jie vieni tuo metu tetvarkė valstybės reikalus, bajorų ir kitų klodų žmonių balsai neturėjo jokios reikšmės, todėl su jais nebuvo ko tartis,— taigi lietuvių kalba Lietuvos didikų pačiame XV a. gale buvo vartojama ne tik namų reikalams, bet ir per viešuosius pasitarimus valstybės reikalais. Ne kuria kita kalba Lietuvos didikų turėjo būti sprendžiami valstybės reikalai ir savo tarpe Ponų taryboje.

---

³⁴ Daruff wart manchfaldig handelt gehat itzundt Polnisch, itzundt Lithows, itzundt Reuszh.— Hansisches Urkundenbuch, München u. Leipzig, 1916, XI, p. 364.

Vilniaus miestas buvo sostinė valstybės, kurios įvairiuose kraštuose buvo įvairiai kalbama, į jį turėjo susispiesti miesto gyventojai, pirkliai ir amatininkai iš įvairių valstybės kraštų: gyventojų sudėtis kalbų, tautybių ir tikybų atžvilgiu buvo labai mišri, bet nėra jokio rimto pagrindo manyti, kad vietinis lietuvių elementas tuo metu, XVI amžiuje, jau vartojo kitą kurią kalbą, ne lietuvių. 1552 m. Žygimantas Augustas patvirtino Vilniaus miesto savivaldybėms nutarimą dėl rinkliavų savivaldybei. Jame vienoje vietoje paminėta ir kalba, kuria turi būti skelbiamas „iššaukimas, arba aktavimas“, būtent pasakyta: „tas iššaukimas, arba aktavimas, turi būti per lovininkus paskelbtas lenkiškai ir lietuviškai, ir rusiškai, kad visi, kurie klausė, suprastų“³⁵. Skelbimai buvo daromi ne pašaliečiams, bet žmonėms, kurie buvo miesto savivaldybės žinioje, taigi Vilniaus miestiečiams. Daliai tų miestiečių reikėjo skelbti lietuviškai, kitaip jie nebūtų supratę skelbimo. Daugiau lenkų atsirado Vilniuje tik Žygimantui Augustui apsigyvenus čia su savo lenkų dvaru. XVI a. pradžioje žmonių, kalbančių lenkiškai, Vilniaus miestiečių tarpe buvo visai nedaug, ir miesto parapijos bažnyčioje, šv. Jono bažnyčioje, lenkiški pamokslai teatsirado, tur būt, tiktai XVI amžiuje. 1521 m. tarp Vilniaus šv. Jono bažnyčios klebono ir miesto savivaldybės kilo labai daug ginčų, daugiausia dėl išlaidų bažnyčiai išlaikyti ir dėl bažnyčios pajamų paskirstymo, ir tiems ginčams išspręsti šalys kreipėsi į tarpininkus. Tuo metu bažnyčioje pamokslai buvo sakomi lietuviškai ir lenkiškai. Tarpininkai nutarė, kad lietuvių pamokslininką turys išlaikyti klebonas, o lenkų pamokslininką — miesto savivaldybė³⁶. Kuo šalys rėmė savo reikalavimus, nežinia, savaimė aišku tik, kad kiekviena jų norėjo išlaidas uždėti antrai šaliai. Autenti-

---

³⁵ P. Dubiński, Zbiór praw y przywilejów miastu stołeczne-mu W. X. L. Wilnowi nadanych, Wilno, 1788, p. 96.

³⁶ Ten pat, p. 43.

nio, dokumentu tiesiog paremto aiškinimo, kodėl tarpininkai taip paskirstė pamokslininkų išlaikymo išlaidas, nėra. Bet pagrindas tam nesunku suvokti. Bažnyčios ir klebonai buvo išlaikomi iš užrašytų bažnyčiai turtų ir nustatytų rinkliavų — dešimtinių ir kt., tas pat buvo, žinoma, ir su Vilniaus šv. Jono bažnyčia, — o už tai klebonas turėjo atlikti ar įprastines, ar nustatytas užrašomuose raštuose pareigas. Jei iš klebono buvo pareikalaujama kas nauja, tam buvo papildomai užrašoma lėšų. Šv. Jono bažnyčia buvo parapijos bažnyčia visam Vilniaus miestui, joje iš seno buvo sakomi pamokslai, ir klebonas iš seno turėjo būti aprūpintas lėšomis pamokslininkui išlaikyti, todėl dėl pamokslininko išlaikymo klebonas neturėjo ko prieštarauti. Jis ėmė prieštarauti tada, kai aplinkybės pasikeitė, kai miestiečių tarpe atsirado kiek daugiau lenkų ir kai tie miestiečiai ėmė reikalauti iš savo klebono, kad ir jiems būtų sakomas pamokslas. Matyti, klebonas, miestiečių reikalaujamas, aprūpino ir lenkus pamokslininku, bet paskiau, susikivirčijęs su miestu dėl pajamų ir išlaidų, nepamiršo pareikalauti iš miesto lėšų antrajam, lenkų, pamokslininkui išlaikyti, nes nors už užrašytus jam turtus ir pajamas jis ir turėjo išlaikyti pamokslininką, bet tik vieną, tą, kurį jis iš seno ir išlaikė, t. y. lietuvių pamokslininką, bet ne du. Tarpininkai, matyti, su klebono pasiaiškinimais sutiko. Iš to reikia manyti, kad iš seno Vilniaus miestiečiams parapijos bažnyčioje pamokslai tebuvo sakomi lietuviškai ir tik XVI a. pradžioje imta sakyti pamokslai ir lenkiškai. Tai turėjo įvykti prieš pat 1521 m., nes lenkiško pamokslininko išlaikymo klausimas dar nebuvo įsisenėjęs. Kun. J. Fijaleko kitokia išvada iš to nutarimo, kad tuo metu Vilniaus miestiečiai kalbėję jau lenkiškai ir lietuviški pamokslai jiems nerūpėję ir buvę sakomi ne jiems, atrodo, visai nepagrįsta³⁷.

---

³⁷ Jan Fijałek, Uchrześcianienie Litwy przez Polskę i zachowanie w niej języku ludu. — Polska i Litwa w dziejowym stosunku, Kraków, 1914, p. 315—317.

Kad pirmojoje XVI a. pusėje lietuvių kalba ir stambesniems Lietuvos bajorams buvo sava kalba, matyti iš dr. Abromo Kulviečio pavyzdžio. Kilęs iš vidutinių bajorų,— jo tėvai turėjo dvarelių Kulvoje, Kauno pav., Butkiškėje, Ariogalos v., ir Rytų Lietuvoje netoli Vilniaus,— pasiturįs, sušelpęs ne vieną lietuvių studentą Karaliaučiuje, labai išsilavinęs, teisės mokslų daktaras, mokėjęs ne vieną senąją ir gyvąją kalbą, pats profesoriavęs Karaliaučiuje, kur skaitė paskaitas lotyniškai, pirmas iš tų, kurių darbų liekanos yra išlikusios, nes buvo įdėtos Mažvydo giesmyne,— mirdamas 1545 m. Lietuvoje, prašė susirinkusių savo artimųjų, žinoma, bajorų, kad giedotų lietuviškai giesmes; lietuvių kalba buvo jo gimtoji, įprastinė kalba, nors rašyti jam buvo, tur būt, lengviau lotyniškai.

Šitos kelios žinutės, manyčiau, pakankamai rodo, kad pirmojoje XVI a. pusėje lietuvių kalba buvo plačiai vartojama Lietuvoje ne tik valstiečių ir miestelėnų, bet ir visų laipsnių bajorų ir miestiečių, neišskiriant Vilniaus miestiečių, ne tik namų, bet ir viešiesiems reikalams.

Tokio visuotinio lietuvių kalbos vartojimo visiškai neatitiko jos faktinoji padėtis bažnyčioje. Klebonai iš esmės tebuvo bažnytiniai dvarininkai, naudojęsi skirtais klebonui ir bažnyčiai turtais ir pajamomis — už tai jie turėjo ar patys, ar dažniausiai per savo tarnautojus, kamendorius ar vikarus, laikyti lotyniškai mišias ir atlikti reikalingiausias tikybinės apeigas, taip pat dažniausiai ne lietuvių kalba. Klebonai dažniausiai buvo lenkai, nemokėję lietuvių kalbos ir nesirūpinę jos pramokti. Tose Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės srityse, kur nebuvo kalbama lietuviškai, pvz., Palenkėje, katalikai buvo krikštijami lenkiškai, o lietuviškose srityse, kaip tai buvo nustatyta 1528 m. Vilniaus vyskupijos statutais, ne lietuviškai, bet lotyniškai, nes, kaip sakoma juose, „kunigas dažniausiai lietuvių kalbos nemoka“³⁸.

---

³⁸ J. Fijałek, p. 296.

XV a., kol Lietuvoje šeimininkavo ir balsą teturėjo ne-gausingi didikai, kurių tikybinius reikalus tenkindavo vys-kupai ir vienuolynai, turėję ir lietuviškai kalbančių pa-mokslininkų ir išpažinties klausytojų, pvz., Vilniaus pran-ciškonų vienuolyne 1501 m. buvo lietuvių pamokslininkas Vaitkus, 1522 m. ten buvo lietuvių išpažinties klausytojas Jonas iš Vilniaus ir kt., — tokia parapijų bažnyčių padėtis nekėlė prieštaravimų.

Nuo XVI a. pradžios, gamybai pakilus, Lietuvos vie-šajame gyvenime ėmė reikštis nemažų pakitėjimų. Bajorai, ekonomiškai sutvirtėję daugiausia dėl didžiojo kuni-gaikščio aprūpinimo jų žemėmis ir valstiečiais, kurie jiems dirbo ir duodavo duokles, ėmė nesitenkinti tuo, kad tik bent kiek dalyvavo viešųjų reikalų tvarkyme prie vietos didiko ar jo vietininko. Jie ėmė veržtis prie dalyvavimo valstybės valdyme, prie savo reikalų tvarkymo per teis-mus, kuriuose ligi tol šeimininkavo didikai. Bajorų gyve-nimo lygis kilo, imta nebesitenkinti namų darbo drabu-žiais, namų darbo reikmenimis, imta vartoti pirktiniai, vie-tinių ir užsieninių amatininkų darbo, taip, kaip vartota ligi tol didikų. Kilo ir kultūriniai bajorų reikalai. Ideolo-ginėje srityje nebesitenkinta pagonybės liekanomis ir ma-žamokslių kunigų ir jų tarnų šiaip ar taip skleidžiama vi-sokia velniava ir vadinamąja mažąja krikščionių tikyba. Siekiama buvo krikščionybės mokslo ir iš viso mokslo, ku-rį turėjo, nekalbant apie mokytus kunigus, kultūringiaus-ias klodas, didikai. Per krikščionybės mokslą buvo sie-kiama visokio mokslo, nes tuo metu visoks mokslas buvo surištas su tikyba, buvo remiamas tikybos šaltinių, tikybi-nių knygų autoritetu. Visokia politinė ir socialinė pasaulė-žiūra tuo metu buvo kartu ir tikybinė, todėl tikybinės kul-tūros pakilimas tuo pat buvo ir visos intelektualinės kul-tūros pakilimas.

Miestai taip pat pagyvėjo, ėmė kilti. Kylant gamybai, krašte radosi daugiau prekių, ekonomiškai įsigalint plates-niems feodalų klasės klodams, bajorams, augo miesto gami-

nių paklausa, ir vietinių miesto amatininkų pagamintų, ir įgabentų iš užsienių, todėl miestuose ėmė plėstis prekyba, išaugo ekonominis ir kultūrinis lygis, ėmė klestėti amatai, padidėjo amatininkų reikšmė miestuose, jie ėmė veržtis prie dalyvavimo miestų reikalų tvarkyme, prasidėjo kova tarp senųjų miestų reikalų tvarkytojų — pirklių, miesto diduomenės, ir kylančių amatininkų, miesto „visuomenės“. Iš viso miestų gyvenimas pagyvėjo, miestiečių ekonominis ir kultūrinis gyvenimo lygis ėmė kilti.

Tuo būdu viešajame gyvenime vis labiau ėmė reikštis tų pačių klasių, kurios ligi tol šeiminkavo valstybėje, platesni klodai, ir galų gale antroje XVI a. pusėje valstybės šeiminkai pasidarė nebe didikai, bet plačioji bajorija. Tas pasikeitimas įvyko ne sutremiant didikus, bet tik atimant iš jų privileginę padėtį, pakeičiant jų reikšmę. Pirmiau didikai vieni buvo valstybės šeiminkai, vėliau jie tapo naujų šeiminkų, bajorų, vadais.

Verždamiesi į viešumą, Lietuvos bajorai kėlė viešumon ir savąją kalbą ta forma, kuria ji buvo vartojama, būtent šnekamosios kalbos forma. Kalbos klausimas kilo ten, kur be jos negalima buvo pasiekti to kultūros lygio, kuris atitiko bajorų sąmonę, visų pirma bažnyčioje. Ir didysis kunigaikštis, ir diduomenė nebegalėjo nekreipti dėmesio į bajorijos keliamus kultūrinius reikalavimus. Steigiant naujas bažnyčias ir geriau aprūpinant senąsias, iš klebonų buvo reikalaujama, kad jie laiktų mokančius lietuvių kalbą vikarus. Jau ir minėtieji 1528 metų Vilniaus vyskupijos statutai įsako Lietuvos miestų ir kaimų parapijų klebonams laikyti tokius vikarus, kurie mokėtų lietuvių kalbą³⁹. Tuo reikalavimu pasinaudodavo ir patys klebonai, norėdami padidinti savo bažnyčių pajamas ir turtus. Pvz., kun. Adomas Jokūbavičius iš Kartos Gardino vaščiaus, didž. kunigaikščio sekretorius, Semeliškių klebonas, kuriam priklausė ir Žiežmarių bažnyčia, pastatyta ir didž. kunigaikš-

---

³⁹ J. Fijałek, p. 298.

čio aprūpinta prieš porą metų, kreipėsi 1511 m. į didįjį kunigaikštį, kad padidintų Žiežmarių bažnyčios aprūpinimą, nes iš esamojo negalys išlaikyti Žiežmariuose kunigo, kuris mokėtų sakyti lietuviškai pamokslus. Didysis kunigaikštis dėl to kreipimosi padidino Žiežmarių bažnyčios aprūpinimą ir įsakė klebonui laikyti prie Žiežmarių bažnyčios kunigą, kuris mokėtų sakyti pamokslus lietuviškai⁴⁰. Parapijų bažnyčios ėmė virsti tikibinės kultūros židiniai, ne vien bažnytinės bajorijos dvarais, kaip ligi tol, ir tos kultūros skleidėjais lietuvių kalba buvo jose ne klebonai, bet jų tarnai — vikarai, kamendoriai — kilę iš smulkiųjų bajorų ir miestiečių.

XV a. bene vienintelė mokykla Lietuvoje buvo mokykla prie katedros Vilniuje. 1528 m. Vilniaus vyskupijos statutai įsako Lietuvos klebonams turėti prie visų parapijų bažnyčių mokyklas, kuriose jaunuoliai būtų mokomi lietuvių ir lenkų kalbomis⁴¹. Mokytojai, ministrai ir bachelaurai, buvo iš tų pačių klodų, iš kurių buvo kilę ir kiti klebonų tarnai. Šitose mokyklose Lietuvos bajorai ir miestiečiai gaudavo pradedamąjį mokslą. Bet, kylant kultūrai, nesitenkinta mokslo pagrindais, siekta aukštesnio mokslo, jo ieškoti keliauta į užsienius: Krokuvą, Vokietiją, Italiją ir t. t. Ten mokslo ieškantieji jaunuoliai patekdavo ir į katalikiškus mokslo židinius, ir į protestantiškus, ne vienas įsigijo užsienių universitetuose mokslo laipsnių ir, grįžę namo, skleidė intelektualinę kultūrą. Gavęs Sijenos universiteto Italijoje daktaro laipsnį, Abromas Kulvietis įsteigė Vilniuje mokyklą, kurioje skleidė protestantizmo idėjas, kol 1542 m. Vilniaus vyskupo kunigaikščio Povilo Alšėniškio rūpesčiu mokykla buvo uždaryta ir pats Kulvietis turėjo išvažiuoti į Prūsus. Matyti, ir daugiau būta tokių protestantų, bandžiusių dėstyti parapijų mokyklose,

---

⁴⁰ J. Fijałek, p. 285 ir kitur.

⁴¹ Ten pat, p. 297.

nes minėti Vilniaus vyskupijos statutai įspėja klebonus, kad neprileistų mokytojauti atvykusių iš Vokietijos⁴².

Tokiu būdu matyti, kad lietuvių kalba pirmojoje XVI a. pusėje buvo vartojama ne tik namų reikalams, bet ir valdžios įstaigose, ir bažnyčiose, ir mokyklose.

Sričių tarmių negalėjo pakakti, didėjant valstybės centralizacijai, kylant ekonominiam ir kultūriniam viso krašto žmonių bendravimui. Jau XV a., be tarmių, turėjo būti bendrinė lietuvių kalba. Negalima įsivaizduoti, kad suvažiavę 1492 m. į Ponų tarybos pasitarimus, apie kuriuos buvo minėta, Lietuvos didikai būtų kalbėję kiekvienas savo tarme: Vilniaus vyskupas Vaitiekus Taboras Merkinės (Turgelio) tarme, Mikalojus Radvila Kėdainių tarme, Petras Mantigirdaitis Vijos tarme, Stanislovas Kęsgailaitis Kražių tarme ir t. t. Ponų tarybos suvažiavimai būdavo nuolat, jie buvo daromi paprastai sostinėje, Vilniuje. Čia didikams tekdavo ilgą laiką gyventi, ir čia daugumas jų turėjo savo rūmus; juos jungė centras, Vilnius, juos turėjo jungti ir Vilniaus kalba. Vilniaus tarmė jiems turėjo būti bendrinė kalba. Ta bendrinė kalba tebuvo šnekamoji kalba, be rašto. Ji nebuvo dar nusistovėjusi, kiekvienas kalbėdamas vartodavo ir savo tarmės ypatybių, bet vis dėlto ji buvo priemonė susikalbėti įvairių tarmių žmonėms, buvo jų bendra kalba. Kylant į viešąjį gyvenimą platesniems klodams, valstybei vis labiau centralizuojantis, bendrinė kalba turėjo plisti tarp didesnio žmonių skaičiaus, turėjo turtėti. Ji turėjo būti vartojama ne tik Vilniuje, bet ir kitur viešajame valstybės gyvenime tarp tų žmonių, kurie ėmė jame dalyvauti. Ta tarmė, kuri sudarė pagrindą bendrinei kalbai, nebuvo, žinoma, nustatyta, ja savaime virto centro tarmė. Vilnius buvo valstybės centras, bet feodalizmo laikais tokio centro reikšmė negalėjo būti perdaug didelė. Žemaičiuose administracinis centras buvo Kražiai, bažnytinis — Varniai, o ekonominio centro iš

---

⁴² J. Fijałek, p. 299.

viso nebuvo, todėl Kražių ir Varnių tarmės turėjo bent kiek iškilti. Aukštaičiuose, be Vilniaus, svarbus ekonominis centras buvo Kaunas, jo tarmė turėjo jungti žmones, kurie turėjo Kaune nuolatinių reikalų. Kiek tos kitos, be Vilniaus, bendrinės kalbos užuomazgos buvo įsigalėjusios, sunku pasakyti, bet ir jos turėjo veikti naujai susidarantią bendrinės kalbos formą, bendrinę lietuvių rašto kalbą.

Raštas lietuvių kalba turėjo atsirasti XIV a. gale, priėmus krikščionybę, bet tų rašytų lietuviškų tekstų, vertimų, turėjo būti labai nedaug — patys reikalingiausiai tikybiniai tekstai. Chr. Stangas, tyrinėdamas 1547 m. Katekizmo kalbą, išskyrė kai kuriuos tekstus, iš kurių kalbos archaiškumo galima spręsti, kad jie sudaro palikimą tų XIV a. vertimų⁴³. XV a. vargu ar buvo žymiai padidėję rašytų lietuviškų tekstų. Taip manyti duoda pagrindo palyginimas su išlikusiais lenkiškais tekstais; nors lenkai krikščionybę priėmė daug anksčiau, taigi ir raštas Lenkijoje turėjo atsirasti daug anksčiau, bet lenkiškų tekstų iš viduramžių laikų yra nepaprastai maža⁴⁴. Bet XVI amžiuje jau turėjo būti kitaip. Vienuolynų lietuviški pamokslininkai, parapijų bažnyčių vikarai ir mokytojai, vartoję bažnyčioje ir mokykloje lietuvių kalbą, negalėjo kiekvieną kartą žodžiu versti į lietuvių kalbą tekstus, turėjo turėti ar pačių paruoštus, ar nusirašytus iš kitų reikalingiausių evangelijų tekstus, katekizmą, žymesnius pamokslus ir t. t. Ar tai buvo parašyta vietos tarme, ar bendrine kalba? Jeigu kilęs iš kurios parapijos vikaras buvo išėjęs mokyklą tik toje parapijoje ir paskiau, pasimokęs kiek pas vietinį kleboną, likęs parapijoje vikaru, tai, žinoma, lietuviškai jis būtų rašęs tarmiškai, bet iš viso jis būtų likęs maža-

⁴³ Chr. Stang, p. 176—179.

⁴⁴ Jan Loś, Początki piśmiennictwa polskiego.—Przegląd zabytków językowych. Wydanie drugie poprawione, Lwów, 1922. Toje knygoje duota apžvalga visų žinomų lenkiškų tekstų ligi 1543 metų.

mokslis ir pats lietuviškai nieko nebūtų galėjęs parašyti ar išversti, nebent nurašyti. Bet mokslas tokiems žmonėms, kurie eidavo į kunigus ir į mokytojus, nesibaigdavo savos parapijos mokykloje. Jie turėdavo toliau mokytis kitur, pas kitus kunigus, kitose, centrų, mokyklose ir paskui patekdavo vikarais ar mokytojais ten, kur aplinkybės buvo tinkamesnės. Per visą tą mokymosi įvairiose vietose laiką jiems tekdavo klausyti ir gal rašyti ir lietuviškai, bet negimtąja tarme. Patekę į svetimą parapiją, jie negalėjo dėstyti savo tarme, turėjo dėstyti ta lietuvių kalba, kuria buvo klausę ir mokęsi dėstomąjį dalyką, t. y. vartojama mokykliniuose centruose kalba, ir, be to, taikytis prie vietos tarmės. Lietuviškus tekstus jie atsigabendavo iš tų centrų, kuriuose mokėsi, nusirašydavo juos, vieną antrą žodį ar posakį pakeisdavo, bet neversdavo jų iš naujo savo gimtąja tarme. Mokytojų ir kunigų pasiruošimo aplinkybės buvo tokios, kad raštai lietuvių kalba bažnyčios reikalams turėjo būti rašomi ne vietinėmis tarmėmis, bet viena ar keliomis bendrinės lietuvių kalbos lytimis. Bet kadangi lietuvių rašto kalba nebuvo pakankamai susinormalizavusi, raštų turėjo būti labai nedaug, tai kiekvieno rašytojo ar net nurašinėtojo tekstuose būdavo jo tarmės ypatybių.

Chr. Stangas, ištyręs 1547 m. Katekizmo kalbą, randa joje šiaurės vakarų žemaičių tarmės žymių⁴⁵, vadinamųjų dounininkų. Iš to krašto turėjęs būti kilęs Mažvydas, jeigu tai yra jo tarmės žymės, o ne kurio kito katekizmo bendradarbio ar koreguotojo. Mažvydo vardas Lietuvoje nebuvo plačiai vartojamas. Žinomuose to laiko dokumentuose tėra minimi trys žmonės, turėję tą vardą, visi Žemaičiuose: Didž. Dirvėnų valsčiaus Aukutėlis Mažvydaitis 1537 m., Pašiaušės dv. Kražių v. veldamas Mažvydas 1542 m. ir Tytuvėnų dv. Viduklės v. Minkus Mažvydaitis 1555 m.—

---

⁴⁵ Chr. Stang, p. 168—169; žr. taip pat žemėlapi, įdėtą Archivum philologicum, 1933, IV, po p. 32.

visi jie valstiečiai, laikyti kurį jų Martyno Mažvydo giminiu nėra pagrindo. Tos vietos, kuriose tie žmonės gyveno, yra kiek į rytus nuo Chr. Stango nurodytos tarmės. Bet tos atsitiktinai išlikusios žinios neturi reikšmės, tas vardas galėjo būti vartojamas ir rytų, ir vakarų Žemaičiuose. Bet Katekizmo kalboje ir vėlesniuose Mažvydo raštuose daugiau yra aukštaičių kalbos ypatybių. Chr. Stangas jas priskiria iš dalies Mažvydo motinos tarmės įtakai, jo motina galėjusi būti kilimo aukštaitė⁴⁶. Ta nuomonė atrodo klaidinga. Jeigu Mažvydų šeima ir jis pats būtų gyvenę, ligi jam atvykstant į Karaliaučių, nelietuvių tarpe, tokios motinos ir tėvo tarimo ypatybės būtų galėję pasireikšti ir Martyno Mažvydo kalboje. Bet jis turėjo gyventi prieš tai tarp lietuvių, buvo išėjęs mokslus, tur būt, yra buvęs ilgesnį laiką kuriame mokslo centre Lietuvoje, ne tik Varniuose, kurie galėjo būti artimesni nuo jo gimtinės, bet ir Kaune, o greičiausiai ir Vilniuje, ir jo aukštaičių kalbos ypatybės paaiškinamos ta aukštaitiška bendrine lietuvių kalba, su kuria jis tenai apsirato. Jis save vadina Martynas Vaitkūnas. Šiaurės vakarų žemaičių tarme jis taip negalėjo būti vadinamas, ten jis būtų vadinęsis Vaitkaičiu. Taigi, Mažvydas vadino save pagal tėvo vardą ne žemaitiškai, bet aukštaitiškai. Taip jis yra pasirašęs po to, matyti, kai buvo trumpam apsilankęs Ragainėje. Tenai toks vadinimas buvo įprastas. Tai matyti kad ir iš Mažvydo lotyniško laiško, kuriame jis mini vieną Vilkiškių valstietį ir vadina jį Butkūnų Jurgeliu (Jurgelis Butkhkunu)⁴⁷, taip, kaip vietos žmonių buvo sakoma. Bet sunku patikėti, kad po trumpo apsilankymo Ragainėje Mažvydas jau būtų pakeitęs savo įprastinį pavadinimą. Greičiausiai jis jau pirmiau taip save vadino, prisitaikydamas prie įprastinės centruose bendrinės kalbos. Ir ne tik savo pavadinimą jis bus paėmęs iš bendrinės kalbos, bet iš viso, jau atvykdamas į Prūsus, turėjo būti tą kalbą vartojęs, ir skaitęs ja, ir

⁴⁶ Chr. Stang, p. 175.

⁴⁷ Tauta ir žodis, IV, p. 431.

rašęs, kitaip jis nebūtų sugebėjęs per trumpą laiką paruošti lietuviškai, nenusistovėjusia rašto kalba Katekizmo. Tą Katekizmą, tur būt, redagavo ir koregavo ir kiti buvę tuo metu Karaliaučiuje atvykę iš Didžiosios Lietuvos studentai, bet ir jiems Katekizmas, tur būt, nebuvo pirmas jų išvystas lietuviškas raštas. Ir jie turėjo būti mokęsi Lietuvoje, Lietuvos centruose, turėjo būti ten susipažinę ir su vartojama tuose centruose kalba, ir su buvusiais tenai, kad ir negausingais, lietuviškais raštais.

Liuteriškas protestantizmas turėjo tuo metu Lietuvoje šiokių tokių simpatikų, bet, išskyrus A. Kulvietį, niekas Lietuvos didikų ir žymesniųjų bajorų nevirto protestantais. To priežasčių tenka ieškoti ne tikybinės, bet politinės ideologijos srityje. Liuteronizmas reiškė valdovų, kunigaikščių valdžios stiprėjimą, monarchijos iškilimą, be to, su liuteronizmu turėjo didėti ir vokiečių įtaka. Dėl to nei Lietuvos didikams, nei bajorams, siekusiems bajoriškos respublikos, liuteronizmas nebuvo priimtinas. Todėl, katalikų bažnytinėi vyriausybei paspaudus, liuteronizmas Lietuvoje iš viešojo gyvenimo išnyko, jis įsigalėjo tik vokiečių miestiečių tarpe. Tie negausingi lietuviai jaunuoliai, kurie rengėsi būti kunigais ir mokytojais ir jais jau buvo, taip pat buvusieji vienuoliai, įtariamai simpatizavimu reformacijai, gavo labiausiai nukentėti. Kad bažnytinė vyresnybė juos persekiojo, matyti ne tik iš jos elgesio su A. Kulviečiu, kuris, tiktai karalienės Bonos globojamas ir Prūsų kunigaikščio remiamas, galėjo kurį laiką būti Lietuvoje nesuimtas, bet tai galima spėti ir iš to, kad Mažvydas buvęs pramintas pirmuoju kankiniu — protomartyr, taip jis bent pasirašo viename 1548 m. laiške Karaliaučiaus universiteto rektoriui (*Martinus Mossuid Protomartyr dictus*)⁴⁸.

Inteligentams liuteronams išvykus į Prūsus, liuteronizmo įtaka Lietuvoje beveik išnyko. Vienas antras lietuvių

---

⁴⁸ J. Bertoleit, p. 25.

bajoras įsisteigė savo dvare liuteronų bažnyčią, vienas antras parsigabeno Karaliaučiuje leistų lietuviškų knygų. Antai, surašant 1580 metais Kolainiuose Patumšų v. bajoro Petro Adomaičio (Adomavičiaus) palikimą, yra sužymėtos dvi jo turėtos knygos: lenkiškoji biblija ir žemaitiškas spausdintas katekizmas⁴⁹,— čia kalbama, tur būt, apie 1547 m. Katekizmą. Matyti, to Katekizmo kiek egzempliorių pateko ir Didžiojon Lietuvon.

DUOMENYS M. MAŽVYDO BIOGRAFIJAI

Ką Martynas Mažvydas yra veikęs ir kur yra buvęs, prieš nuvykdamas į Karaliaučių,— apie tai kai kurių žinių turime kad ir ne iš dokumentų, bet vis dėlto iš senesnės literatūros. Būtent, XVIII amžiaus autorius Ch. Fryzė (Christian Gottlieb von Friese) yra parašęs platoką liuteriškos reformacijos Lenkijoje ir Lietuvoje istoriją¹, panaudodamas tam darbui nemaža dokumentų ir kai kuriuos retus senus, XVI amžiaus, spaudinius, kurie šiuo metu mums yra sunkiai prieinami. Ch. Fryzės veikale rašoma:

„Evangelikų mokymas Lietuvoje bus pradėjęs plisti jau 1525 m., minėtais metais vienas pranciškonų vienuolis, labai išsimokslinęs, viešai skelbė Liuterio mokymą.

Apie 1535 metus jis jau paplito visoje Lietuvoje, ir nėra abejonės, kad daugelį į jį patraukė kaimyninės Prūsijos, Kuršo ir Livonijos gyventojai. Tai ypač išryškėja iš dekreto, kurį karalius Žygimantas I 1535 m. liepos 17 d. išleido Vilniuje ir paskelbė visoje Lietuvoje. Be to, 1539 m. Vilniuje buvo įsteigta bažnyčia ir mokykla.

Žinomiausi mokytojai joje buvo *Georgius* [Zablocius], *Martinus Moscuvidius*, *Stanislaus Rapagelanus*, pirma

---

⁴⁹ Библия пол'ская, катехиз'ъ по жомойтъску друкований.

¹ Ch. G. von Friese, Beiträge zu der Reformationsgeschichte in Polen und Lithauen besonders, Zweyten Theils erster Band, Breslau, bey Wilhelm Gottlieb Korn. 1786, 8+465 p.

buvęs pranciškonų vienuolis; nusimetęs vienuolio sutaną, jis nuvyko į Vitenbergą ir ilgą laiką išbuvo pas d[aktarą] Liuterį, kuris jį pakėlė teologijos daktaru. Kadangi, paskelbus ediktą, evangelikai Lietuvoje buvo labai persekiojami, jis nuvyko į Karaliaučių, kur gavo vietą partikuliare, o kai 1544 m. ten pat buvo įsteigtas universitetas, jis tapo pirmuoju jo profesoriumi ir 1546 m. gegužės 13 d. mirė, sulaukęs 60 metų amžiaus.

Iš laiško, kurį tas *Rapagelanus* 1543 m. parašė Lenkijos karaliui, matyti, kad buvo ir daugiau mokytų lietuvių, kurie dėl persekiojimo išvyko iš tėvynės.

Toks buvo *Abraham Culva*, kuris studijavo pirma Krokovoje, paskui Liuvene, Brabante, kur jis susipažino su garsiuoju Erazmu. Iš čia jis nuvyko į Vitenbergą, studijavo pas Melanchtoną, vėliau Sijenoje, Italijoje, tapo abiejų teisių daktaru ir 1538 m. sugrįžo į Lietuvą. 1539 m. jis įsteigė įžymią kolegiją Vilniuje, kur sutraukė daugelį kitų lenkų ir lietuvių, kurie anksčiau, jo vadovaujami, studijavo Vitenberge, ir tokiu būdu ten susibūrė apie šešiasdešimt jaunuolių, bet vėliau jis dėl persekiojimų išvyko į Karaliaučių ir tapo tenykštės akademijos profesoriumi².

---

² In Litthauen soll die evangelische Lehre auch schon 1525 ihren Anfang genommen, und in bemeldetem Jahre, ein Franciscanermönch, der schon viel Einsicht gehabt, Luthers Lehre öffentlich geprediget haben.

Um das Jahr 1535 hatte sich solche schon durch ganz Litthauen verbreitet, und es mögen ohne Zweifel viele durch die Einwohner, aus dem benachbarten Preussen, Kur- und Liefland, darzu seyn gebracht worden. Dieses erhellet sonderlich aus dem Decrete, so der König Sigismund I. 1535 den 17-ten Julii zu Wilda gegeben, und durch ganz Litthauen bekannt machen lassen (Zaluski, Epistolae Histor. Familiar, p. 251); demohngeachtet aber wurde 1539, zu Wilda eine Kirche und Schule angeleget.

Die bekanntesten Lehrer waren Georgius Martinus Moscuvidius, Stanislaus Rapagelanus, der erstlich ein Franciscanermönch gewesen, die Kutte weggeworfen, nach Wittenberg gegangen und sich eine lange Zeit bey D. Luthers aufgehaltten, von ihm auch zum Doctor der Theologie gemacht worden, wëlcher sich, da nach der Bekanntmachung

Keista, kad Ch. Fryzė nepamini čia Jurgio Zablockio (Užubališkio), apie kurio mokytojavimą toje mokykloje yra pakankamai patikimų žinių³, ir kad jis nurodo tą *Moscvidius* turėjus du krikščioniškus vardus,— toks vadini-mas to meto Lietuvoje buvo visai neįprastas dalykas. At- rodo neabejotina, kad kažkas,— ar pats autorius, ar jo šaltinis, ar galiausiai spaustuvės rinkėjas,— yra praleidęs

---

obgedachten Edicts die Evangelischen in Litthauen sehr verfolgt wur- den nach Königsberg begeben wo er bey dem Archipedagogio eine Stelle bekommen, und als 1544 daselbst die hohe Schule errichtet wur- de, ist er der erste Professor derselben gewesen, und 1546 den 13-ten May, im 60-sten Jahre seines Alters gestorben (Erläutertes Preussen, IV, p. 57, 339).

Aus seinem Schreiben, so dieser Rapagelanus 1543 an den König von Polen ergehen lassen, siehet man, dass noch mehr gelehrte Litt- hauer gewesen, die wegen der Verfolgung ausserhalb Landes gegang- en sind.

Als Abraham Culva, welcher erst zu Krakau, hernach zu Löwen in Brabant, studiret, wo er mit dem berühmten Erasmus bekannt wur- de. Von da begab er sich nach Wittenberg, studirte unter Melanchthon, wurde hernach Doctor beyder Rechten zu Siena in Italien, und kam um das Jahr 1538 nach Litthauen zurück. 1539 hielte er ansehnliche Collegia zu Wilda, wohin er viele andere Polen und Litthauer, die vorhin unter seiner Direction zu Wittenberg studiret, gezogen, so dass über sechzig junge Leute beysammen waren, hernach aber ist er wegen der Verfolgung nach Königsberg gegangen, und auf der dasigen Aca- demie Professor worden (p. 70—71).

³ Vilniaus kapitulos aktuose užrašyta, kad 1539 m. balandžio 28 d. į kapitulą kreipėsi Vilniaus vaivados Goštauto raštininkas su laisvųjų (humanitarinių) mokslų magistru Jurgiu iš Eišiškių, prašydami leidi- mo įsteigti mokyklą bajorų vaikams. Kadangi mokyklose, esančiose prie katedros ir prie parapijinės šv. Jono bažnyčios, buvę maža moki- nių ir, be to, buvę pavojinga pavesti vaikų auklėjimą tiems, kurie mokėsi Leipcige, kapitula atsisakė duoti prašomą leidimą (J. K u r c z e w s k i, Kościół zamkowy czyli katedra Wileńska, część III, 1916, p. 37). Užubaliai buvo Eišiškių apylinkėje,— tur būt, Eišiškių valsčiuje, todėl tame užrašė kalbama greičiausiai ne apie kitą asmenį, o apie Jurgį Zablockį (Užubališkį). Nepavykus įsteigti pradinės mokyklos net mažiau už kitus įtartino Zablockio vardu, Kulvietis su savo bendradar- biais įsteigė jau ne pradinę, o vidurinę mokyklą, t. y. kolegiją, nebesi- kreipdami leidimo į bažnytinius organus.

po Jurgio (*Georgius*) vardo Zablockio (*Zablocius*) pavardę. Taigi, be Abromo Kulviečio, mokykloje buvę dar šie mokytojai: Jurgis Zablockis, Stanislovas Rapolionis (jie visi trys vėliau atsidūrė Karaliaučiuje) ir *Martinus Moscuvidius*, kaip jį vadina Ch. Fryzė. Kadangi joks *Moscuvidius* XVI a. Lietuvos evangelikų tarpe nėra žinomas, netenka abejoti, kad tai tėra iškraipyta M. Mažvydo pavardė. Nėra pagrindo manyti, kad Ch. Fryzė pats sukombinavo, jog M. Mažvydas, arba *Moscuvidius*, yra buvęs Vilniaus mokyklos mokytoju, kaip tai galėtų spėti asmuo, žinąs vėlesnę M. Mažvydo veiklą Prūsijoje. Ch. Fryzė greičiausiai nieko nebuvo žinojęs apie ją, bent jis niekur daugiau nebemini M. Mažvydo. Taigi M. Mažvydas, prieš nuvykdamas į Karaliaučių, yra mokęs Vilniuje kartu su A. Kulviečiu, S. Rapolioniu ir J. Zablockiu. Uždarius 1542 m. mokyklą, A. Kulviečiui ir kitiems pavyko pasprukti nuo vyskupo persekiojimų ir nuvykti į Karaliaučių, tik M. Mažvydui greičiausiai tai nepavyko. Jis buvo, tur būt, suimtas, kalinamas ir verčiamas pripažinti savo „klaidas“, tik vėliau kurių nors įtakingų evangelikų globėjų rūpesčiu paleistas. Kad jam teko tada nemaža nukentėti, matyti iš to, jog Lietuvos evangelikų tarpe jis buvo pramintas „pirmuoju kankiniu“,— taip bent tenka spręsti iš jo parašo viename 1548 m. laiške Karaliaučiaus universiteto rektoriui: *Martinus Mossuid Protomartyr dictus*⁴.

Kolegijos darbas buvo nutrauktas 1542 m., o Mažvydas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje išbuvo net ligi 1546 m. Visą tą laiką jis negalėjo būti kalinamas, nes tuo metu ilgalaikio kalėjimo Lietuvoje nežinota. Visą laiką gyventi nevaržomas Vilniaus vyskupijos ribose jis taip pat negalėjo, nes ten visur jį būtų pasiekęs Vilniaus vyskupas, kuris, ėmęs persekioti A. Kulvietį, greičiausiai ne-

---

⁴ Johann Bertoleit, Die Reformation unter den preussischen Litauern, Erster Teil.— Jahrbuch der Synodalkommission und des Vereins für ostpreussische Kirchengeschichte, Königsberg i. Pr., 1932, p. 25.

būtų palikęs ramybėje ir jo bendradarbių. Reikia manyti, kad Mažvydas nuvyko į Žemaitiją ne 1546 m., bet daug anksčiau. Žemaičių vyskupas nepasižymėjo evangelikų persekiojimais, be to, ir kai kurie Žemaičių žemės valdytojai užtarė evangelikus. Pavyzdžiui, A. Kulviečiui mirus, ne Kauno seniūnas, kurio administracinėje žinioje buvo Kulviečio tėviškės centras Kūva, o Žemaičių žemės valdytojai Jonas Biliūnas (Bilevičius) ir Jonas Kmita kreipėsi į Prūsijos kunigaikštį, prašydami atiduoti Kulviečio motinai jo palikimo daiktus, kadangi Kulvietienė esanti jų (administracinėje) globoje⁵. Jų turėta galvoje, tur būt, tai, kad ji turėjo dvarelį Čekiškėje, Žemaičių žemėje, taigi buvo ir Žemaičių bajorė. Tas pats J. Biliūnas, Prūsijos kunigaikščio prašomas, paskiau nusiuntė Mažvydą į Karaliaučių. Labai galimas daiktas, kad, pasišalinęs iš Vilniaus, Mažvydas rado prieglaudą Butkiškėje, pas Kulvietienę, kuri, matyt, pritarė sūnaus veiklai ir galėjo rūpintis ir jo bendradarbiais. Galimas daiktas, kad Mažvydas Butkiškėje skelbė protestantų mokymą, nes, jam išvykus į Karaliaučių, A. Kulviečio pusbrolis Butkiškės klebonas Ambraziejus Andraitis Žalty^a (1553—1573) jau buvo aiškus evangelikas.

---

⁵ T. Wotschke, Abraham Culvensis..., p. 184.

2. STANISLOVAS RAPOLIONIS

APIE STANISLOVO SVETKAUS RAPOLIONO KILIMĄ

Žinoma, kad vienas pirmųjų lietuvių šviesuolių Stanislovas Rapolionis, miręs 1545 m., buvo Lietuvos bajoras, bet nei jo kilimo vieta, nei jo giminė nėra išaiškinta.

Iš dviejų Prūsijos hercogo Albrechto 1545 m. raštų¹ žinoma, kad Stanislovo Rapolionio tėvas buvo vadinamas Georgius Swiatzko Rapailowitz ir kad jo brolis, rūpinęsis atgauti Stanislovo palaikus, buvo bajoras (nobilis) Paulus Rapagelanus.

Stanislovo Rapolionio kilimui išaiškinti turime dar šiuos paskelbtus Lietuvos dokumentus:

1528 metų Lietuvos bajorų kariuomenės surašyme Eišiškių bajorų, neturinčių savo žmonių (baudžiauninkų), tarpe yra paminėtas Jan Sviatkovič².

1567 metų kariuomenės surašyme Eišiškių bajorų tarpe paminėtas Baltromei Pavlovič Sviatkeviča z sela Rapailovskoho³.

Be to, M. Liubavskis yra atpasakojęs⁴ buvusią apie 1535 m. bylą Eišiškių pristovo su keliais Eišiškių bajorais, kuriuos pristovas vertęs eiti kunigystą; tų bajorų tarpe paminėtas Sviatko Rafalovič. Trakų vaivada pripažino apskųstuosius tikraisiais bajorais ir pristovo

---

¹ T. Wotschke, Abram Culvensis.—„Altpreussische Monatschrift“, XLII, 1905, p. 190—192.

² Литовская Метрика. Переписи войска Литовского, 1915, sk. 80.

³ Ten pat, sk. 763.

⁴ М. Любавский, Литовско-русский сейм, 1901, p. 445.

skundą atmetė. Jei pristovas galėjo reikalauti, kad tie bajorai eitų kunigystą, matyti, jie buvo nepasiturį bajorai, jų gyvenimo sąlygos neprilygo kitų tikrųjų bajorų gyvenimui. Pats tas sprendimas yra Lietuvos Metrikoje, nepaskelbtas.

Kaip matyti iš Lietuvos kariuomenės sąrašų, Rapolo vardas buvo gana retas Lietuvoje, o Svetkaus vardas net labai retas. Visi šitie dokumentai kalba apie vienos giminės bajorus, kilusius iš žmonių, turėjusių tuos retus vardus. Kadangi kito tokio tų retų vardų sujungimo Lietuvos bajorų kariuomenės sąrašuose nėra, galima tikrai tvirtinti, kad Stanislovas Svetkonis Rapolionis yra tos pat giminės narys. 1567 metų Baltramiejus yra 1545 metų Povilo Rapolionio, Stanislovo brolio, sūnus. Taigi Stanislovas Rapolionis yra kilęs iš smulkiųjų Eišiškių bajorų. Tikriausiai jo giminė galima bus išaiškinti, gavus M. Liubavskio paminėtą Trakų vaivados sprendimą.

3. ABROMAS KULVIETIS

APIE ABROMO KULVIEČIO KILIMĄ

Abromą Kulvietį galime laikyti pirmuoju Lietuvos inteligentu. Pirmesnieji šviesuoliai, kilę iš Lietuvos, atitrūkdavo nuo savo tėvynės, neturėdami ko veikti joje ar nebeturėdami bendrauti su Lietuvos žmonėmis. Pavyzdžiui, kunigaikščio Butauto sūnus Vaidutis buvo Krokuvos akademijos rektorius. Mykolas Giedraitis Lenkijoje didino palaimintųjų skaičių. Jie nebuvo pasiekę tokio kultūros laipsnio, kad galėtų ją pritaikinti savo tėvynėje. Abromas Kulvietis buvo pirmas lietuvių, pasisėmęs kultūros svetur, kuris stengėsi ją skleisti, kiek galėdamas, lietuviuose, savo tėvynėje. Todėl suprantama, kad negalime nesidomėti jo kilimo ir gyvenimo, apie kuriuos tiek maža težinoma, smulkmenomis.

Abromo Kulviečio ženklas su užrašu iš Karaliaučiaus universiteto albumo yra vadinamoji „gulbė“, labai plačiai vartotas Lietuvos bajorų ir nebajorų. Ir XVI amžiaus, ir vėlesniuose visų bajorų Kulviečių antspauduose yra ta pati gulbė, todėl aišku, kad Abromas yra tos Kulviečių giminės. Antroje XVI amžiaus pusėje dokumentuose visi tos giminės žmonės vadinami Kulviečiais (rus. sing. Kulvet'), todėl ir d-ro Abromo pavardė yra ne Kulviškis, kaip versdamas, matyt, iš lotyniško Culvensis yra parašęs Vilentas, bet Kulvietis. Kulviškių (rus. sing. Kulvinskij) giminė yra kita ir turėjo kitą ženklą. 1583 metais Kulviečiai buvo iškėlę Kulviškiams bylą Kauno žemės teisme, kad jie nesivadintų taip, kadangi nesą Kulviečių giminės ir jų dvarelis esąs ne Kulvoje. Bet paaiškėjus, jog Kulviškių dvarelis taip pat yra Kulvoje, ir kadangi jie iš seno jau

buvo vadinami Kulviškiais, teismas leido jiems ir toliau taip vadintis. XVI amžiaus gale ir XVII amžiaus pradžioje Kulviečiai kėlė vieni kitiems daug bylų dėl dalybų, kurios vis negalėjo pasibaigti dėl to, kad ta giminė buvo labai išsiplėtusi ir tai vienas, tai kitas nebūdavęs patrauktas į bendrojo turto dalybas. Iš tų bylų matyti, kad visi Kulviečiai buvo kilę iš Ginvilos, kuris turėjęs keturis sūnus: Radvilą, Mačį, Stonkų ir Joną,—visi vėlesnieji bajorai Kulviečiai tėra tų keturių Ginvilos sūnų įpėdiniai. Be to, iš tų dalybų ginčų paaiškėjo, kad visi Ginvilos įpėdiniai turėjo bendrą palikimą ne tik Kulvoje, bet ir Brenkliškiuose, kurie yra netoli nuo Sudervės, taigi jau Ginvila turėjo turėti turtą ir Kulvoje, ir Brenkliškiuose. Kad Kulviečių giminė tikrai yra kilusi iš Ginvilos, rodo ir kiti senesnieji dokumentai. Pvz., yra 1534 m. sausio 8 d. maršalko Andriaus Kaširskio ir kitų sprendimas dėl Kulvos girios, kur Kernavės bajorai 1) Petras, Mykolas ir Mikalojus Jonaičiai, 2) Čėsna, Jurgis, Motiejus, Jonas, Povilas, Prakapas Norbutaičiai, 3) Mykolas Juškaitis, Jurgis ir Grigalius Jonaičiai ir 4) Stanislovas Andriuškaitis (Gruzdys) skundė bajorus Gelgudaičius dėl girios. Iš Kulviečių suskirstymo Ginvilos sūnų giminėmis dalybų bylose matyti, kad 1534 m. skundėjai buvo visų keturių Ginvilos sūnų įpėdiniai: 1) Jono, 2) Radvilos, turėjusio vienintelį sūnų Norbutą, 3) Mačio ir 4) Stonkaus, kuris teturėjo vienintelį sūnų Martyną, tepalikusį dukteris, ir Stanislovas Gruzdys buvo Martyno dukters Daratos vyras. Iš šitų asmenų vėliau žinomas tapo Mykolas Juškaitis Kulvietis, kuris 1541. I. 12 buvo paskirtas Kauno teisėju, vėliau, įsteigus žemės teismus, 1566. III. 8 buvo paskirtas Kauno žemės teisėju (dokumentai „Aušros“ muziejuje Šiauliuose). Tame sprendime surašyti Kulviečiai nevardinami nei Kulviečiais, nei Ginvilaičiais, bet jie ten sakosi, kad dėl tos girios jau jų tėvai esą bylinėjęsi, ir pristatė sprendusio jų tėvų bylą, Tarybos ponams pavedus, Šeibako sprendimą, kuris yra išdėstytas 1534 m. sprendime. Jis turėjo būti

1477—1486 metų tarpo. Jame sakoma, kad dėl girios sienų skundęsi Ginvilaičiai (Ginviloviči), t. y. Ginvilos sūnūs; deja, toje vietoje, kur turėjo būti surašyti tų sūnų vardai, sprendimas yra pelių išgraužtas. Bet ar šiaip, ar taip, tas sprendimas patvirtina vėlesnius Kulviečių pareiškimus, kad jie esą kilę iš Ginvilos. Pirmas paminėtas 1534 m. sprendime Kulviečių tarpe Petras Jonaitis (Ginvilaitis arba, teisingiau, Ginvilonis) ir yra d-ro Abromo Kulviečio tėvas. Jis yra minimas liudytoju viename 1516 metų sprendime (Petr Janovič Ginviloviča)¹. 1528 metų Lietuvos bajorų kariuomenės sąrašė vienas Kulviečių, matyti, Stonkaus sūnus Martynas, yra pažymėtas Kernavės bajorų tarpe, kur jis rusiškai pavadintas *Martin Kulvoitia*². Taigi jau tuo metu Ginvilaičiai buvo ėmę vadintis Kulviečiais. Ir 1528 metų bajorų sąrašė, ir 1534 m. sprendime Kulviečiai pažymėti Kernavės bajorais, tur būt, dėl to, kad jų Brenkliškių dvareliai, kurie yra visai netoli Sudervės, buvo tuo metu Kernavės valsčiuje, bet ar šiaip, ar taip jau Ginvila, kuris turėjo gyventi Vytauto laikais, turėjo dvarą ne tik Brenkliškiuose, bet ir Kulvoje. Kadangi dėl tų Brenkliškių, buvusių Vilniaus pavieta, Kulviečiai buvo Vilniaus pavieto bajorai, tai Elzbieta Kulvietienė, d-ro Abromo motina, ir bylinėjosi su savo vyro pusbroliais Mikalojum ir Mykolu ne Kauno, bet Vilniaus teisme. Vilniaus teismo 1549 m. sprendimas išaiškina d-ro Abromo Kulviečio kilimą, todėl aš manau, kad pravartu jį duoti ištisai. Jis papildys Votškės³ paskelbtus dokumentus apie jį iš Karaliaučiaus Valstybinio archyvo ir vienintelį ligi šiol žinomą Lietuvos dokumentą apie Abromą Kulvietį 1542. V. 19⁴.

---

¹ Литовская Метрика, т. I, 1903, sk. 907.

² Литовская Метрика. Переписи войска литовского, 1915, sk. 45.

³ „Altpreussische Monatsschrift“, XLII.

⁴ J. K u r c z e w s k i, Kościół zamkowy czyli katedra Wileńska, II, 1910, p. 60—62, arba M. B a l i ņ s k i, Historia miasta Wilna, II, 1836, p. 142—151.

Artimiausieji d-ro Abromo Kulviečio giminės buvo tokie. Jonas Ginvilonis, tur būt, jauniausias Ginvilos sūnus, turėjo tris sūnus: Petrą, Mikalojų ir Mykolą. Petro žmona buvo Elzbieta Jodotaitė, ji turėjo du sūnu: d-rą Abromą ir Adomą. Mikalojus turėjo tris sūnus: Venclovą, Praną, buvusį 1564—1569 m. Ramygalos klebono valdininku, vadinamuoju Ramygalos seniūnu, ir Joną — visi jie tebe gyveno dar 1596 metais. Mykolas turėjo sūnų Vaitiekų, mirusį 1583 metais, ir dukterį Elzbietą; Vaitiekaus liko sūnūs Mikalojus, Čėsna ir Jonas. Tiems įpėdiniams turėjo atitekti d-ro Abromo palikimas.

Abromo Kulviečio motina buvo Elzbieta Jodotaitė. Jos vardu rašytame Prūsų hercogui laiške 1545. VI. 16 d. yra pasirašyta, kaip matyti iš to laiško fotokopijos: Elizabeth Jadathowna, tik Votškės tas vardas klaidingai buvo išskaitytas Hadathowna. Iš kur ji yra kilusi, tikrų žinių nėra, bet greičiausiai ji bus kilusi iš Brenkliškių kaimynystės. Jodoto (Jadat, Jadot) vardas Lietuvoje buvo gana retas. 1528 m. bajorų sąrašė Sudervės bajorų tarpe yra pažymėta Mikalojienė Jodotienė (Mikolajevaja Jadotoviča)⁵, kuri galėjo būti ar Kulvietienės motina, ar pamotė, ar brolienė. Tur būt, apie jos vyrą Mikalojų Jodotaitį ir jo brolių Kriščių (Krščon) kalbama viename 1516 m. sprendime⁶ dėl žemės. Dar viename nedatuotame XVI amžiaus pradžios dokumente yra pažymėtas Kražių vietininkas Mikalojus Jodotaitis (Jadotovič). Žemaičiuose vietininkai dažnai buvo ne vietos žmonės, taigi tas Kražių vietininkas Mikalojus Jodotaitis galėjo būti ir Sudervės bajoras, kurio našlė minima 1528 m. kariuomenės sąrašė. Daugiau nežinau šiuo metu pirmosios pusės XVI amžiaus bajorų šituo vardu. Kadangi paprastai bajorai, kaip ir ūkininkai, imdavo žmonas iš netolimo krašto, tai labai patikima, kad Petras Jonaitis Kulvietis greičiausiai buvo paėmęs

⁵ Литовская Метрика. Переписи войска литовского, sk. 60.

⁶ Литовская Метрика, т. I, sk. 1157.

žmoną Elzbietą iš Sudervės valsčiaus Jodotų, ypač, kad žinių apie kuriuos kitus bajorus Jodotus nėra.

Elzbietos Kulvietienės laiške Prūsų hercogui yra prispaustas antspaudas, kuriame, kaip man pranešė d-ras Z. Ivinskis, yra gulbės ženklas ir raidės P.I. Aišku, čia ne jos pačios antspaudas, bet jos mirusiojo vyro. Lietuvoje buvo įprasta, kad žmonos ir ypač našlės naudojosi savo vyrų antspaudais, kaip tai sakoma viename 1541 metų rašte⁷: Было де перво то въ обычаѣ, что жоны печатен своихъ не мѣвали, але мужовъ своихъ печатьми за живота и по животѣ ихъ печатовалися...

Beje, Stanislovo Rapolionio ženklas su užrašu iš Karaliaučiaus universiteto albumo rodo, kad jo giminėje buvo vartojamas ženklas, lenkiškai vadinamas Dzialoša. Tas ženklas nebuvo plačiai vartotas Lietuvos bajorų tarpe, bet tuo tarpu negaliu pasakyti, iš kurios vietos Rapolionis yra tikrai kilęs.

1549 m. gruodžio mėn. 16 d. Vilniaus vietininko sprendimas Elzbietos Kulvietienės byloje su jos svainiu Mikalojum Kulviečiu dėl Brenkliškių dvaro

Iš Lietuvos Metrikos Maskvoje, 23 teismų kn., l. 211—274.

Вырокъ в справе Петровое Яновича з Миколаем Кульветемъ о неслушное поволокан'е ее через суд о имен'е, по мужу ее Петру а брате его осталое, на имя о Бренклишъское.

Лета божого нароженя 1549 месеца декабра 15 дня, индиктъ 8.

Передо мною Богданомъ Андреевичомъ Епимахомъ, наместником виленъскимъ, — а со мною на тотъ часъ при той справе были пан [Юрчи]ньскии а панъ Ста-

⁷ Sapiehowie, t. I, Petersburg, 1890, p. 267.

ниславъ Трасковскіи а Ѳедор Волкъ, дворане господарскіе, — ставшы у права очивисто Аньтониі прокуратор, маючи моц и порученье черезъ лист умоцованыи на зыскъ и страту полецоную от боярини господарское Петровое Яновича Альжбеты Ядотовны, жаловаль за позвы моими || на боярина господарского Миколая Яновича Кулветя тымъ обычаемъ, ижъ которое именье она держитъ по мужи своемъ а брате его небожчику Петру Яновичу — Кулву а Бренклишкии, то пакъ онъ весполкъ з братомъ своимъ Михаиломъ черезъ вырокъ господарскіи и черезъ судъ его милости пана Миколая Яновича Радивила, маршалка земского, и з братомъ своимъ безъвиньне о то ее позываетъ, ку шкодамъ и накладомъ привель и приводить, а она по смерти того мужа своего, маючи с нимъ дети и в надею того, ижъ бы мела тые именья детемъ своимъ зоставити, своими властными пенезъми долги его, мужа своего, поплатила, то есть пану Павлу¹ Шимковичу Кгедроитю, тивуну виленскому, осмъдесят копъ грошей, а Яну Толстику, бурмистру места Виленского, семънадцеть копъ грошей, а кгдажъ сынъ ее один умер, а другого сына именьемъ Адама з службы з далекихъ сторонъ дождатися не можетъ, а она, тыхъ именеи за тые долги в чужіе руки не впускаючи и въвезыватися в нихъ водлугъ записовъ небожчика мужа своего а брата его не даючи, своими властными пенезъми тые именья окупила, а они ее о тые именья частокрот позывають и ку праву ее поволокают и ку великои школе и накладомъ и трудностямъ приводятъ, где она ихъ припозвала ку праву, хотечи яко вырокъ господарскіи, такъ тежъ листъ судовы пана маршалка земского, квиты небожъчика мужа своего на тые долги, которыем небожчикъ мужъ ее должонъ был, передъ правомъ ихъ положити || и оказати. И положилъ тотъ Антонеи, умоцованыи тое Петровое Алжбеты, у

---

¹ *Prirašyta ta pat ranka.*

права лист *господарский*, на которомъ листе пишет, ижъ его *милость господарь* корол за жеданьемъ княжати его *милости пруского* и тежъ за чоломъ битьемъ и прозбою тое Петровое Алжбеты рачиль ее на томъ именью Кулвенскомъ и Бренклишскомъ зоставити, ижъ она маеть водле полеценья мужа ее доброволне на немъ мешкати и его вживати, нижли доложено естъ на ономъ листе его *милости господарскомъ*, ижъ она того именья сыну своему утрачати и его ничимъ ушкоживати не маеть. Князь Анъдрей Кгедроить, маючи очивистое порученье отъ Миколая Яновича Кулвета и брата его Михаила, ставшы у права положил листъ *господарский*, в которомъ его королевская *милость* рачиль казати писати до ихъ *милости пановъ* рад, абы ихъ *милость* о тое именье Кулветы и Бренъклишский с тою Петровою Алжбетою ихъ досмотрели и справедливост ему з нею вчинили. За которымъ листомъ *господарскимъ* княз Андрей Кгедроить поведиль, ижъ вже тотъ Миколаи Кулвета с тымъ з братомъ своимъ Михаиломъ о тое именье позвы ихъ *милости пановъ* рад ее припозвали суть. Анътонии прокуратор отъ стороны своее поведиль, ижъ она за листомъ его *милости господарскимъ* такъ тежъ за судомъ пана маршалка его *милости земского* при тымъ именью естъ зоставена до того часу, поки бы сынъ ее (с) службы приехал, над которыи листъ его *милости господарский*, такъ и черезъ суд пана маршалка земского не мели бы с того именья ее рушати, || а звлаща, ижъ она долги мужа своего своими властными пенезми поплатила, не въпускаючи тыхъ именеи в чужие руки, але хочечи ихъ в целости заховати детем своимъ. Княз Андрей Кгедроить от стороны своеи на тые позвы ее о тые долги в отъказе быти не хотель и поведиль тыми словы, ижъ она тые именья от колка лет держечи и ихъ вживаючи и вси платы и доходы с нихъ себе беручи, могла тые долги мужа своего и тыми пожитками оныхъ именеи подлатити. Анътонии,

умоцованыи тое Петровое Алжбеты, доведечи тых долговъ плаченья, вказываль листы два небожчика мужа ее Кульва под печат'ю его и людеи сторонныхъ, в которыхъ описуеть, ижъ тотъ Петръ Яновичъ и зъ жоною своею Алжбетою и з сыномъ своимъ Абрамомъ докторомъ позычили ку своей потребе у панее Матеевое Якгеиловое первымъ разомъ пятьдесятъ копъ грошей, а другимъ разомъ тридцетъ копъ грошей, которые пенези пятьдесятъ копъ грошей описалися ей отдати, кгда бы она ихъ в нихъ потребовала и служебни[ком] своимъ ихъ обослала, а в другомъ листе пишеть, ижъ мел тотъ Петръ тую тридцетъ копъ грошей паней Матеевой отдати на Светыи Петръ, которое свято минуло року тридцетъ девятого, на которыи рокъ естли бы они тыхъ пенезеи паней Матеевой не заплатили, тогда мели ихъ совито п[л]атити. И поведил Анътонии, умоцованыи тое Петровое, ижъ кгда она тые долги небожчика мужа своего Петра Яновича а брата ихъ своими властными пенезми по смерти || мужа своего пану Павлу Шимковичу Кгедроитю, тивуну виленъскому, державцы ушполскому и пеняньскому, поплатила, ино панъ Павелъ, тивунъ виленский, на онъ часъ, квитуючи ее с того, даль ей на то квитъ свои подъ печат'ю своею, где пишеть, ижъ што былъ панъ Петръ Кулветъ позычилъ в небощыцы паней Матеевой Якгеиловой ку потребе своей осмъдесять копъ грошей, ино по смерти того небожчика Петра Кулветя малжонка его Алжбета пану тивуну тую суму пенезеи сполна осмъдесять копъ грошей до рукъ его отдала. К тому оказалъ тотъ Анътонии, умоцованыи ее, квитъ Анъны Бечелевны Волковны, мещанки виленское, где пишеть, ижъ которую семь копъ грошей тотъ же мужъ ее небожчикъ Петръ zostаль был той мещанъце винень, ино она по смерти его, малжонка своего, тую семь копъ грошей той Ганъне Бечелевне властными пенезми своими заплатила, которыхъ семи копъ грошей она ее тымъ квитомъ своимъ квитиовала. Зася тежъ

оказаль третии квитъ Яна Михновича Толстиковича, бурмистра виленского, где пишеть, ижъ которую семнадцеть копъ грошей личбы и монеты литовское она весполокъ с тымъ мужемъ своимъ Петромъ zostали были тому Толстику винъни, она по смерти его, малжонка своего, и тую семнадцеть копъ грошей ему заплатила, которыхъ пенезей тотъ Толстиковичъ тымъ квитомъ своимъ ее квитоваль. К тому покладаль передо мною листъ судовы его милости пана маршалка² земского, на которомъ описуеть, ижъ его милость панъ маршалокъ з судовного вынаиденья и з росудку своего тую Петровую подле листу господарского при тыхъ именьяхъ рачиль zostавити до приеханья того || сына ее з службы, около чого шыроце на ономъ листе его милости судовомъ пана маршалковомъ описуеть. А такъ я Богданъ Епимахъ, наместникъ виленский, речей и споровъ ихъ обудву сторонъ выслухавшы и листу его милости господарского и тежъ листу оного его милости судового его милости пана маршалка земского огледавшы и з нихъ достаточне порозумевшы и обачившы, кгдажъ господаръ его милость при тыхъ именьяхъ тую Петровую Алжбету до приеханья сына ее zostавити рачиль, такъ и его милость панъ маршалокъ земский з очивистого ихъ мовенья подле оного листу господарского такежъ при ономъ именью ее zostавиль, ижъ тая Петровая Алжбета мает тые именья оного сына своего Адамовы — Кулвенское и Бренклишъское — водле тыхъ листовъ вышей мененыхъ, такъ тежъ и в тыхъ пенезехъ своихъ, в долзехъ мужа своего, у вышой описаной суме, у сту и в пяти копахъ грошей, што она поплатила подле тыхъ квитовъ верху мененыхъ, у права покладаныхъ, держати и вживати ажъ до приеханья того сына своего зъ службы, нижли не мает она ему, сыну своему, тыхъ именеи пустошит и ничего в нихъ утрачат, але со всимъ

---

² *Orig.*: маршалка.

В целости ихъ маеть заховать. А если бы ся тотъ сынъ ее Адамъ отколь явилъ и хотел тые именья, яко отъчичъ будучи, к своимъ рукамъ мети, тогда мает первеи тую суму пенезеи сто и пять копъ грошей еи, матъце свои, отложити, а кгда тые пенези отложить, на онъ часть она повинъна будетъ тые имен'я со всимъ ему в целости подати и поступити, яко властному отчичу оных именеи. А пакли бы тотъ сынъ ее Адамъ знаитися и ку отчизне свои приехати не мелъ и ведомость бы о немъ не было, || а тые бы верху писаныи Миколаи а Михаило дошедшы правомъ хотели тые именья, яко близкость свою, отъ нее взяти, тогда ажъ туюжъ суму пенезеи сто и пять копъ грошей мают еи отложившы, тые именья к своимъ рукамъ мети, а не отложившы тыхъ пенезеи ста и пети копъ грошей, не мають тыхъ именеи з рукъ ее брати.

ŠIEK TIEK NAUJA DĖL ABROMO KULVIEČIO KILIMO

Archivum philologicum [1] esu nurodęs, kad Abromo Kulviečio tėviškiniai dvareliai buvę Kulvoje ir Brenkliškiose ir kad jo motina Elzbieta Jodotaitė turėjusi būti iš Sudervės bajorų. Taigi jis augo vidurio bei rytų Lietuvoje, ir tai turėjo įtakos jo raštų tarmei.

Nauji surasti dokumentai rodo jo tėvus turėjus ir Žemaičiuose turto, būtent Butkiškės dvarelį Ariogalos, dabar Čekiškės, valsčiuje [2]. Taigi jo kalbai galėjo turėti įtakos ir to krašto žemaičių tarmė, nes ir ten jis, tur būt, ne kartą buvo lankęsis ir, gal būt, gyvenęs.

Dokumentai yra tokie.

1593 m. vasario mėn. 3 d. Žemaičių žemės teismo sprendimas dėl Butkiškės dvarelįo Ariogalos valsč.¹ Zofija

¹ KUB ŽB 31, 1. 168—181, Nr. 98.

Venclovaitė su savo vyru Jurgiu Abromavičium Giedraičiu ir jau mirusios jos sesers Katarinos Venclovaitės Steponienės Grigaravičienės Vidiškienės vaikai skundžia Jurgį Jonavičių Andriejevičių Žaltį ir Andrių Jokūbavičių Andriejevičių Žaltį dėl Butkiškės dvarelio, kurį jie esą užgrobę ir negražinę skundėjams. Tas dvarelis priklausęs Venclovaičių seseriai Felicijai Venclovaitei, Ambraziejaus Andriejevičiaus Žalčio, atsakovų dėdės, žmonai, ir jos buvo gautas dovanų, ištekant už to Ambraziejaus Žalčio, iš jos bobutės Elzbietos Jodautaitės (Jadovtovny) Petrienės Kulvietienės. Tą gautą iš savo bobutės Butkiškės dvarelį Felicija Žaltienė užrašiusi testamentu savo seserims Zofijai ir Katarinai ir neužilgo po to mirusi 1573. V. 11; netrukus, 1573. VII. 13, miręs ir jos vyras Ambraziejus Žaltys, pas kurį apsaugai buvo paliktas tas testamentas. Jam mirus, jo giminės, Jurgio Žalčio tėvas Jonas ir Andrius Žaltys, užgrobę Butkiškės dvarelį, nuslėpę Felicijos testamentą, Elzbietos Kulvietienės raštą ir kitus ieškovių dokumentus ir atsisaką joms atiduoti Butkiškės dvarelį. Toks yra ieškovių aiškinimas.

Atsakovai Žalčiai pareiškė, kad Butkiškės dvarelis priklausęs ne Kulvietienei, bet Petrui Kulviečiui, todėl Kulvietienė negalėjusi jo dovanoti Felicijai ir Felicija negalėjusi užrašyti savo seserims. Tam įrodyti jie pristatė Jognieškos Andriuškavičienės raštą, kuriuo perleidusi savo motiniškės dvarelį Ariogaloje ir kiemą Pašilėje prie Dubysos savo svainiui (svojaku) Petrui Jonavičiui Ginavilavičiui* už 60 kapų grašių. Kai tasai miręs be įpėdinių, tas turtas atitekęs palikimu Ambraziejui Andriejevičiui Žalčiui, atsakovų dėdei, o jam mirus, jiems. Atsakovų aiškinimu, Petro Ginvilavičiaus tokia buvusi giminystės linija: Jonas Ginvilavičius turėjęs vaikų Petrą, Mikalojų ir Katariną, Petras miręs bevaikis, Mikalojaus vaikai buvo Ona, Vaclovas, Pranas ir Jonas, o Katarina buvo ištekė-

---

* Ginvilavičiui. Žr. toliau autoriaus paaiškinimą. *Red.*

jusi už Andriaus Juškavičiaus ir turėjo sūnų Ambraziejų. Tam ir atitekęs turtas. Atsakovai pristatė dar kelis dokumentus, kad Butkiškės dvarelis priklausęs Ambraziejui. Viename iš jų, 1553 m. lapkričio mėn. 18 d. revizorių kvite, jis pavadintas Butkiškės klebonu. Iš pristatytų dokumentų pažymėtinas dar 1545 m. birželio 29 d. raštas, kuriuo Elzbieta Jonaitė* su savo seserimi pardavusios Ambraziejui Andriejevičiui savo $\frac{1}{4}$ dalį tėviškės Ariogaloje, Butkiškėje, už 20 kapų. Nepristačius ieškovėms jokių raštų, atsakovams pasirėmus įsisėnėjimu ir jų pristatytais raštais, teismas iešką atmetė.

Atrodytų, kad ieškovių išdėstyta versija buvusi prasi- manyta, kad Butkiškės dvarelis buvęs ne Elzbietos Jodau- taitės ir paskui Felicijos Žaltienės, o jos vyro Petro Kul- viečio, o paskiau Ambraziejaus Zalčio.

Tas raštas, kuriuo Jognieška Andriuškavičienė yra par- davusi 1525 ar 1540 metais Petru Ginalavičiui, kaip jis pavadintas rašte, t. y. Petru Kulviečiui, savo motiniškės dvarelį Ariogaloje, t. y. Ariogalos valsčiuje, ir, tur būt, ten pat kiemą Pašilėje su trimis tarnybomis veldamų, yra išli- kęs 1592 m. birželio 9 d. įrašė Žemaičių žemės teismo aktų knygoje². Iš jo matyti, kad parduodamas turtas buvo par- davėjos motiniškės dalis, atitekusi jai nuo brolių Lauryno, Jonuškos ir Stasio ir sesers Barbaros Petkavičių, ir kad tas turtas perleidžiamas taip, kaip jį laikę jų dėdės Butkus ir Jonas Jodatavičiai (Jadotoviči). Taigi ta Petkaitė** buvo iš Jodautų giminės.

1528 m. Lietuvos kariuomenės surašyme Ariogalos valsčiuje pažymėta Mikalojienė Jodautavičienė (Jadot- viča), stačiusi vieną žirgą, Sudervės valsčiuje taip pat yra pažymėta Mikalojienė Jodatavičienė (Jadotoviča), stačiusi žirgą. Nors nežinia, koks giminystės ryšys buvo

---

² KUB-ŽA 20, 1. 208 a, Nr. 115.

* Tur būt, ta pati minėtoji Elzbieta Jodautaitė. *Red.*

** Matyt, minėtoji Jognieška Andriuškavičienė. *Zr. toliau. Red.*

tarp Elzbietos Jodautaitės Kulvietienės ir tos Mikalojaus Jodautavičiaus našlės, bet beveik tikrai galima sakyti, kad tai turėjo būti artimi giminės, kad kariuomenės sąrašė ir vienu, ir antru atsitikimu kalbama apie vieną Mikalojaus Jodautavičiaus našlę, kuri laikė turtus ir Ariogalos valsčiuje, ir Sudervės valsčiuje, taigi ir Elzbietai, tur būt, to Mikalojaus dukteriai, dalis turėjo priklausyti ir Ariogalos, ir Sudervės valsčiuose. Vedęs ją, Petras Kulvietis pripirko prie jos turtų Ariogalos valsčiuje dar Jognieškos Petkaitės dalį Jodautų turto, Butkiškės dvarelį. Bet tarp jo palikimo, kurį Kulvietienė laikė ligi sugrįžtant sūnui Adomui, Butkiškės dvarelis nėra pažymėtas³. Taigi Butkiškės dvarelis buvo ne Petro Kulviečio, bet jo žmonos; savo pripirtą dalį jis, tur būt, buvo atidavęs ar užrašęs žmonai. Todėl 1593 metų ieškovių išdėstyta Butkiškės valdymo istorija, atrodo, neprasimanyta. Tuo tarpu Žalčių paaikškinimas nepatikimas, nes pagal Lietuvos paveldėjimo įstatymus seserys nepaveldėdavo brolių palikimo, taigi Petro Kulviečio palikimą, jeigu toks būtų Butkiškėje likęs, būtų paveldėjusi ne sesuo Katarina ir jos įpėdiniai, bet brolis Mikalojus ar Mykolas, kurio atsakovai net nemini.

Mikalojaus Jodautaičio*, kuris yra buvęs Kražių tijūnas, brolis Kriščius (Chrščon Jatovtovič) 1528 metų kariuomenės surašyme užrašytas statęs vieną žirgą Josvainių valsčiuje⁴. 1517 m. liepos mėnesį jis buvo Ariogalos tijūnas. Taigi Abromo Kulviečio motina turėjo nemažų giminystės ir turtinių ryšių ne tik Sudervėje, bet ir Žemaičiuose. Kaip vadinosi jos giminė — Jodoto, Jodauto ar Jotauto,— sunku pasakyti, nes negausiuose dokumentuose ji nevienodai parašyta. Skirtumai galėjo būti ir dėl tarmės — gal Žemaičiuose labiau įprastas buvo Jodauto, o Vilniaus krašte, Sudervėje,— Jodoto vardas, taigi gal vadinosi ne visai vienodai.

* Jodautavičiaus. Žr. anksčiau. *Red.*

³ Archivum philologicum, kn. 5, p. 111 [3].

⁴ Литовская метрика. Переписи войска литовского, p. 231.

Abromui Kulviečiui mirus, į Prūsų kunigaikštį Albrechtą kreipėsi dėl Elzbietos Kulvietienės, Abromo motinos, prašymo atiduoti jai Abromo Kulviečio palikimą, likusį Prūsijoje, Žemaičių žemės valdytojais Jonas Bilevičius ir Jonas Kmita⁵. Jie laiške, rašytame 1545 m. birželio 13 d., sako, kad Abromo Kulviečio motina kreipusis į juos „cum sit sub patrocinio nostro, qui modo sumus ex mandato regiae maiestatis vicem tenentes capitanei Samogitiensis“ (kadangi esanti jų apsaugoje, nes jie esą karaliaus paskirti Žemaičių seniūno vietininkais). Paaiškėjus, kad Elzbieta Kulvietienė turėjo Žemaičiuose Ariogalos valsčiuje dvarelį, t. y. buvo Žemaičių žemininkė, suprantamas tampa tas Žemaičių valdytojų posakis.

---

⁵ T. Wotschke, Abraham Culvensis, p. 185—186, Nr. XVII; „Aušros“ muziejus, 42, k. 3/4, p. 184.

4. MOTIEJUS STRIJKOVSKIS

ŽINUTĖ APIE MOTIEJŲ STRIJKOVSKĮ

1586 m. spalio 21 d. Lietuvos kancleris Eustachijus Valavičius leidžia kun. Motiejui Strijkovskiui imti medžių iš Jurbarko girios.

Orig. Centraliniame valstybės archyve Kaune.

Osthafiei Wolowicz, pan wilenski, canclierz Wiel° X^a Litt., stharosta brzes. i kobryn. etc. Namiesnikowi memu jurborskiemu kniaziu Fridrychowi Masalskiemu. Byl owdzie u mnie kxiądz Maciei Sthryikowski, canonik zmodzki, plieban jurborski, ządaiąc mię o tho, abym na pothrzebę iego dworną i poddanym pliebanii jurborskiei pozwolil do puszcze jurborskiei iezdzić po drzewo na budowanie i drwa wolno, co ia czyniąc na zandanie iego pozwolilem. Przetho abys thy wiedząc o thym thak sie przeciw samemu xiędzu Sthryikowskiemu i poddanym iego zachowal, iako by wolno drzewa wszeliakiego na budowanie i drwa wedlug pothrzeby swei brali, opowiedziawszy sie thobie namiesnikowi, gdy bendą chcieli do puszcze iachać, koniecznie. S thym cię Panu Bogu poruczam. Dan z Wilna 21 dnia octobra w roku 1586.

E. Valavičiaus parašas: Ręka własna, ir jo antspaudas.

Antras parašas: I ia także Sewe. Bonar.

5. MIKALOJUS DAUKŠA

KIEK NAUJŲ ŽINIŲ APIE KANAUNINKO MIKALOJAUS DAUKŠOS (m. 1613 m. VASARIO mėn.) KILIMĄ IR GYVENIMĄ

Dar ne taip seniai apie Mikalojų Daukšą nežinojome, be dviejų jo raštų — Postilės ir Katekizmo,— tik tai, ką apie jį yra paminėję Kojelonis (Kojelavičius) ir Rostovskis. Tik 1909 ir 1911 metais prof. Eduardas Volteris apie jį paskelbė kelis dokumentus, suradęs juos spausdintuose Vilniaus Centrinio archyvo dokumentų aprašymuose. Lietuvos senųjų teismų knygoose, esančiose V. D. Universiteto bibliotekos rankraščių skyriuje, teko užtikti keli dokumentai, kurie kiek daugiau nušviečia M. Daukšos kilimą, jo gyvenimą ir jo giminę. Žinoma, ta medžiaga yra labai vienašališka, ir kitokios teismų užrašuose netenka nė laukti. Todėl juose nieko ir nekalbama apie M. Daukšos lietuviškuosius raštus. Daug daugiau rašto medžiagos turėjo būti Žemaičių kapitulos ir kurijos archyve, bet beveik visas XVI ir net XVII amžiaus kapitulos archyvas seniai yra žuvęs, todėl Kauno arkivyskupijos kurijos (ir kapitulos) archyve tepavyko surasti ligi šiol vos du dokumentu, kuriuose M. Daukša minimas. Tai Žemaičių vyskupų J. Petkevičiaus ir M. Giedraičio testamentai, kurių antrasis, matyti, nebuvo žinomas vysk. M. Valančiui. Sužinojęs iš dokumentų, kad M. Daukšos tėviškė yra „Babėnų lauke“, visai netoli Kėdainių, kreipiausi į Kėdainių gimnazijos direktorių J. Elisoną, kad pasiteirautų apie Daukšų

dokumentus, ir per gimnazistą V. Vitartą pavyko gauti pamatyti Daukšų dvaro dokumentų sąrašas — patys dvaro dokumentai esą sudegę. Nors duodamas čia dokumentų rinkinys yra labai nepilnas, nors daug kas galima būtų dar rasti apie M. Daukšą ne tik Maskvos, Leningrado, Varšuvos, Vilniaus archyvuose ir bibliotekose ir kitur, bet ir tame pačiame V. D. Universiteto bibliotekos rankraščių skyriuje, betgi surinktąją medžiagą duodu tokią, kokią pavyko rasti, kadangi palyginti su tuo, kas ligi šiol buvo žinoma apie M. Daukšą, ji teikia labai daug naujų žinių, ypač apie M. Daukšos kilimo vietą ir giminę. Svarbesnius dokumentus duodu ištisai, kitų tiktai ištraukas arba trumpą turinį. Išskyrus vyskupų testamentus ir Daukšų dvaro dokumentų sąrašą, visi kiti yra paimti iš Universiteto bibliotekos rankraščių skyriaus. Teismo knygų numerių ir puslapių nenurodo, nes tos knygos dar nėra sutvarkytos. Išskyrus du dokumentu, visi kiti paimti iš Žemaičių žemės teismo raštų. Iš dokumentų įrašo datos jie nesunku bus rasti. Kai kuriuose duodamuose dokumentuose M. Daukša nėra nepamirėtas, bet manau, kad jie ne mažiau už kitus yra svarbūs M. Daukšos gyvenimui nušviesti. Žemaičių vyskupų testamentus duodu čia ištisai, nes ar šiaip, ar taip Lietuvos kultūros istorijai jie yra svarbi medžiaga, ir duoti čia vien ištraukos iš jų apie M. Daukšą, o tekstai ištisai spausdinti kitur neverta. Šių testamentų tekstą yra patikrinęs prof. Fr. Brenderis. Čia pat nurodo ir paskelbtus pirmiau dokumentus apie M. Daukšą.

Viso, kas pačiuose dokumentuose kalbama apie M. Daukšą, nedėstau, bet kai ką norėčiau pabrėžti. M. Daukša yra kilęs ne iš Lietuvos ponų Daukšų giminės, kurios dvarai buvo į rytus nuo Ašmenos, bet iš smulkiųjų Veliuonos valsčiaus Liaudos bajorų. Apie gyvenusį XV amžiuje Daukšą, kurio vardas virto jo įpėdiniams pavarde, nieko nežinome. Pirmas žinomas tos giminės asmuo yra jo sūnus Mikalojus, kanauninko senelis. Jo dvarelis buvo Babėnų lauke, maždaug pusiaukelėje tarp Kėdainių

ir Dotnuvos. Jau jis pradėjo plėsti savo tėviškę, pripirkdamas žemių iš kaimynų. Didino dvarelio žemes ir jo sūnus Baltramiejus, ir Baltramiejaus sūnus kanauninkas M. Daukša, jo broliai ir kiti Daukšų giminės nariai, ir galop XVIII amžiuje Babėnų lauke iš nedidelio senojo Mikalojaus Daukšos viensėdžio išaugo „Didžiųjų Daukšų“ dvaras. Iš tos turtėjančios smulkiųjų bajorų šeimos yra kilęs kanauninkas M. Daukša. Jo senelis mirė, tur būt, 1526 ar 1527 metais, nes jau 1528 metais nebe jis, bet jo sūnus Baltramiejus perka iš Elzbietos Bernotienės žemės ir tų metų bajorų kariuomenės surašyme dalyvauja nebe Mikalojus Daukševičius, bet jo sūnus Baltramiejus¹. Mirdamas 1586 metų pavasarį jis paliko du dvarelius: Babėnus ir Liaudos Vadaktus. Babėnai atiteko sūnams, o Vadaktų dvarelį jis paliko testamentu² ligi gyvos galvos savo žmonai Uršulei Stanislovaitei Daugintaitei, kilusiai iš Skarulių. Babėnų dvarą likusieji gyvi jo sūnūs 1590 metais pasidalino. Kokie buvo tie jų Babėnų dvareliai, tiksliai pasakyti sunku, bet jie negalėjo būti dideli. Kiekvienas savo dvarelyje turėjo po kelis belaisvius bernus, kurie ir dirbdavo jam laukus. Tai matyti ir iš 1615 metų rašto, ir iš to, kad kanauninko broliai ne kartą yra skundęsi Žemaičių žemės teismui, jog tas ar kitas jų belaisvių bernų yra pabėgęs (pvz., jų pareiškimai 1592.I.23 ir 1595.X.7). Daukšai turėjo, matyti, be šitų darbininkų, dar porą baudžiauninkų ūkininkų.

Nors 1591 metų sprendime (Nr. 2) Uršulė Daugintaitė yra vadinama kan. M. Daukšos motina, bet ji, tur būt, tebuvo jo pamotė. Savo rašte dukterims (Nr. 6) ji nemini Mikalojaus savo sūnų tarpe. Įrašant motinos dovanos raštą dukterims, 1592 metais abidvi Mikalojaus seserys Elz-

¹ Литовская Метрика. Переписи войска литовского, 1915, sk. 205.

² Žemaičių žemės teismo knygos Nr. 14586, kuriose yra įrašytas jo testamentas, karo metu yra išvežtos į Rusiją. [1] Зг. Опись документов Виленского центрального архива, 1, 1901, p. 197, Nr. 52, ir Daukšų dvaro dokumentų sąrašą.

bieta ir Sofija, matyti, dar buvo netekėjusios. Jau 1593 metais Elzbieta yra ištekėjusi už Veliuonos valsč. žemiminko Šimkaus Jurevičiaus Semaškevičiaus, su kuriuo kartu pardavė tais metais savo Skarulių dvaro dalį (įrašas 1593.VII.12) Kauno pavieto ir Veliuonos valsč. žemiminkui Petru Mikalojevičiui Jonkautui, kuris paskui vedė antrąją seserį Sofiją, dovanojusią jam savo Skarulių dalį. 1599 metais juodu parduoda Skarulių dvarelį Andriui Skaruliui (Kauno žem. įrašas 1600.V.31). Kaip matyti, amžiaus skirtumas tarp Mikalojaus, kuris 1574 metais jau buvo kanaaninkas, ir tarp jo seserų turėjo būti ne mažesnis kaip 25 metai, taigi, kažin ar galėjo jie būti vienos motinos vaikai. Be to, tapęs apie 1527 metus ūkio šeimininku, kan. Mikalojaus tėvas Baltramiejus, kuris pirmiau gal buvo ir nevedęs, turėjo tuoju pasiieškoti šeimininkės ir, tur būt, apie tą laiką vedė. Ta jo žmona negalėjo būti Uršulė Daugintaitė, kuri tebebuvo gyva po 90 metų. Pirmoji jo žmona, kurios vardo nežinome, tur būt, buvo našlė, ir nuo jos, be Mikalojaus, Baltramiejus Daukša kitų vaikų gal ir neturėjo. Žemaičiuose XVI amžiuje tiek daug yra atsitikimų, kad jauni bajoraičiai vesdavo našles, kurios jiems pavesdavo savo turtą, o mirus pirmosioms žmonoms, vesdavo mergaites, kurioms pavesdavo ar pirmosios žmonos turtą, ar savo tėviškės dalį, jog tai galima laikyti tiesiog gyvenimo papročiu. Taip pat yra pasielgęs ir kan. Mikalojaus brolis Stanislovas. Jis vedė Šimano Sakavičiaus našlę Daratą Grinevičaitę, kuri jam padovanojo 1600 metais savo pirmojo vyro užrašytą jai ūkį Jagučionyse, Ariogalos valsč., o po jos mirties vedęs antrą žmoną Oną Dirvoniškaitę, Stanislovas Daukša 1611 metais pavedė jai po savo mirties tą pirmosios žmonos dovanotąjį turtą ligi gyvos galvos. Taip pat ir jo tėvas Baltramiejus pavedė savo žmonai Uršulei Daugintaitei Vadaktų dvarelį ligi gyvos galvos. Kažin ar čia tėra paprastas sutapimas. Greičiausiai buvo taip, kaip pasakiau. Jei taip, Mikalojus Daukša turėjo gimti neužilgo po 1527 metų. Jis augo, tur būt,

Babėnuose, ne Vadaktuose, kur tebuvo greičiausiai nedidelis ūkis gal jo motinos, o gal ir jo tėvo motinos.

Be dviejų seserų, kan. M. Daukša turėjo kelis brolius: Petrą, paminėtą Uršulės Daukšienės rašte, kuris mirė, tur būt, 1590 ar 1591 metais; Vaitiekų, kuris iškeliavo tarnauti svetur ir, tur būt, ten mirė, negrįžęs tėviškėn; Joną, mirusį 1599 metais, ir Stanislovą, mirusį 1625 metais. Buvo, tur būt, dar brolis Morkus, miręs prieš 1590 metus, bent Žemaičių žemės teismo knygose yra 1593.I.18 įrašas, kad Morkaus Baltramiejevičiaus našlė Magdalena Kasparaitė skundžia savo dieverį Joną Baltramiejevičių iš Babėnų dėl sumušimo. Stanislovas Daukša, tur būt, buvo neraštingas, bent niekur nepasirašydavo. Apie Joną Daukšą žinome, kad bent rusiškai jis mokėjo rašyti.

Kas, kur ir kada leido Mikalojų Daukšą į mokslus, nieko nežinome. 1574 metais jis jau yra Varnių kanauninkas ir pasilieka juo ligi mirdamas 1613 m. vasario mėn. 1579 metais jis, tur būt, yra Krakių klebonas, taip bent jis yra pavadintas 1579.I.12 Žemaičių žemės teismo sprendimo regeste³. 1580 metais vyskupas M. Giedraitis duoda jam Kražių koplyčią, kuriai priklausė Getautiškių dvarelis su Badaukių ir Vizginių kaimais, dėl kurių kan. M. Daukšai teko ilgai bylinėtis su ponais Šemetais. 1585 metais kan. M. Daukša jau yra Žemaičių vyskupijos oficiolas, kuriuo jis buvo ligi 1592 metų. Nuo 1592 metų jis yra Betygalos klebonas, turi savo valdžioje bene visus Betygalos miestelėnus ir laiko Betygaloje savo kamendorių. 1609—1610 metais, vyskupui M. Giedraičiui mirus, kan. M. Daukša yra Žemaičių vyskupijos administratorius. Kokie buvo kan. M. Daukšos santykiai su kitu buvusiu Žemaičių kanauninku, rašytoju, žinomu kronikininku M. Strijkovskiu, kuris dar 1586 metų gale tebebuvo Žemaičių kanauninkas

³ Опись документов Виленского центрального архива, 1, 1901, p. 58, Nr. 257; knygos Nr. 14577, kuriose yra įrašytas šis sprendimas, yra išvežtos į Rusiją. Regeste M. Daukša klaidingai pavadintas Vilniaus kanauninku, turėjo būti pasakyta Varnių.

ir Jurbarko klebonas, nieko nežinome, kaip iš viso nežinome jo santykių. Įdomu, kad kanauninkas Petras Petkevičius, su kuriuo M. Daukša drauge išbuvo kapituloje 35—40 metų, savo testamente, rašytame 1610 metais, kanauninko M. Daukšos nė nepaminėjo, matyti, jų santykiai buvo nekokie.

Iš dokumento Nr. 3 matyti, kad Babėnų apylinkės šlėktos 1592 metais turėjo įsisteigę savo vaikams mokyklėlę ir kad mokytojas gyveno pas Joną Baltramiejevičių. Jei tai nėra kan. M. Daukšos brolis, tai ar šiaip, ar taip ta mokyklėlė buvo netolimoje Daukšų dvarelio apylinkėje. Šlėktos toje apylinkėje buvo katalikai, todėl ir mokyklėlė turėjo būti katalikiška. Mokoma joje buvo, tur būt, skaityti, rašyti, maldų, katekizmo. Mokoma buvo, tur būt, ir iš lietuviškų knygų, kurių tuo metu būta ne tik protestantiškų, bet, tur būt, ir katalikiškų, bent aš manau, kad pažymėtos viename 1596 metų dvarelio, kuris tėra per tris kilometrus nuo Daukšų tėviškės, inventoriuje⁴ lietuviškos maldos buvo katalikiška maldaknygė. Sudaryti šitokią mokyklą paragino apylinkės šlėktas, tur būt, ne kas kitas, tik kan. M. Daukša.

Įdėtos M. Daukšos Postilėje epigramos autorius V. Labunauskis yra, tur būt, Vaclovas Daujotas, sūnus Žemaičių žemininko Stanislovo Daujoto, kuris kartu su kitais yra pardavęs 1600 metais kan. M. Daukšai žemės Karklėnų valsčiuje⁵. 1599 m. V. Daujotas, tur būt, buvo vos neseniai baigęs ar gal bebaigęs mokslus. 1609 m. tėvas jam pavadė valdyti žemę, dėl to valdymo tarp tėvų ir sūnaus kilo nesusipratimų, kurie buvo likviduoti sutartimi (jr. 1618.I.18). Šitame akte tėvas ir sūnus vadinami Stanislovu ir Vaclovu Labunauskiais. Taip jie pasivadino nuo Labūnavos, Karklėnų valsč., kur buvo jų dvaras.

⁴ Istorijos archyvas, I, 1934, Nr. 93, sk. 404.

⁵ Lietuvių tauta, kn. II, d. I, 1911, p. 122—124.

A. Dokumentai

1. 1574 m. gegužės 21 d. Žemaičių vyskupo Jurgio Petkevičiaus testamentas

Iš 1577 m. birželio 3 d. Gniezno arkivyskupo Jokūbo Uchanskio patvirtinimo, esančio Kauno arkivyskupijos kurijos archyve

In nomine Domini amen. Anno natiuitatis eiusdem millesimo quingentesimo septuagesimo quarto, indictione secunda, pontificatus sanctissimi in Christo Patris et domini, domini Gregorij, Diuina Prouidentia papae Tredecimi factum moderni anno Ipsius secundo, Worniae in||domo maiore lignea episcopali stuba fenestris versus orientem sita, hora II. In mei venerabilis Joannis a Sieciechow, capituli ecclesiae cathedralis mednicensis actorum notarij, et testium infrascriptorum, ad id specialiter rogatorum et vocatorum, praesentia, constitutus personaliter reverendissimus in Christo pater et dominus, dominus Georgius Petcouius, Dei gratia episcopus samogitiensis, aeger corpore, mente tamen sanus et bonae rationis compos existens in lecto aegritudinis libera intra se deliberatione longo ante tempore praehabita, cogitans nihil certius morte, quae cum Diuina Maiestas voluerit nemini venit euitanda de mera et spontanea voluntate salubri consilio vsus, tale fecit condidit et solemniter ordinauit suum verum legitimum et irreuocabile testamentum. Imprimis quidem animam suam humiliter et deuote Deo Omnipotenti Creatorj et Saluatorj Domino Jesu Christo eiusque Gloriosae Matri Mariae semper virgini, totique caelesti Curiae recommendauit, clara voce ac solemniter profitendo se velle morj in ea, qua stetit sacrosancta fide catholica orthodoxa romana. Corporis autem sui cum anima ex hac miseriarum valle ad caeleste consortium reuocata fuerit, sepulturam in ecclesia cathedrali worniensi elegit et assignauit. Item

ad ecclesiam cathedralem wornensem pro anniuersarijs horis, quas caelebrationem missae cum vigilijs pro defunctis vocant, singulis quattuor temporibus in laudem Dei Omnipotentis et pro animae suae salute celebrantem, quinquaginta kopas lithuanicales legauit et adscripsit. Hac quidem cautella, quod si *reverendissimus* in Christo pater et dominus, dominus Valerianus, Dei gratia episcopus wilnensis, et *reverendissimus* dominus episcopus samogitiensis cum rectore collegij jesuitarum eorumque successores et Petrus Petcouius, nepos eius ex fratre, quos omnium suarum piarum legationum primarios tutores fecit resupinam in celebrandis hysce anniuersarijs praecationibus negligentiam viderint, dictam summam peccuniarum tanquam ab ingratis aufere et in pauperum adolescentulorum educationem in litteris apud jesuitas Vilnae impendere debent. Item pro sepeliendo corpore cum Deus euocauerit animam pro exequijs funebribus more christiano et secundum ritum veteris ecclesiae peragendis quindecim kopas legauit et pro pauperibus triginta grossos distribuendos ordinauit. Item legauit || pro ornamento eiusdem ecclesiae quatuor tapetia et ornatum vnum pro celebratione missae cum integro apparatu et calice argenteo deaurato cum tegumento et instratu altaris. Item quod canonici concuererentur se carere in ecclesia pro celebratione sacrificij missae ornatu nigro, legauit et ordinauit de serico viloso nouum ornatum nigrum cum cruce alba, bissina et integro sacerdotis indumento fieri. Item omnes imagines grandiores et alias flandricae operae, quae continent historias sacras, legauit pro exornatione templi. Item ne lites seu discordiae post decessum ipsius ex hac vita inter amicos et consanguineos occasione bonorum per ipsum dominum testatorem relictorum suboriantur, propter quas salus ipsius impediri aut negligi posset, omnibus melioribus modo via, iure, stylo, causa et forma, quibus melius et efficacius potuit et debuit, elegit, nominauit, constituit et solenniter ordinauit in suos ve-

ros, certos et legitimos bonorum suorum *infrascriptorum* exequutores seu fidei commissarios, absentes tanque *praesentes*, *videlicet* reuerendos et venerabiles dominos Stanislaum Tholoczko, Gasparum Krzywanskj, Nicolaum Daux, Baltasarum Vliczkj, canonicos mednicenses, adiuncto ad eam distributionem nobili domino Joanne Mirzeiewskj, plebano in Rosieinie, familiarj suo, omnes in *solidum* coniunctim et diuisim, dans et concedens ipsis dominis exequutoribus plenam et omnimodam potestatem bona sua *infrascripta* a Deo data ac omnem supellectilem suam iuxta ordinationem et dispositionem singulorum per eum testatorum diuidendi, distribuendj et in quantum testator ipse moreretur testamentum exequendj ac alia omnia et singula, quae circa *praemissa* fuerint necessaria et opportuna facienda, gerenda et exercenda secundum Deum Omnipotentem et ipsorum conscientiam. Caeterum in hoc testamento seu vltima voluntate sua fecit mentionem alterius peculiaris testamenti sui quo mille septingentas kopas lithuanicales pro educatione duodecem adolescentium in honestis *litteris* Wilnae apud jesuitas ac annum gratiae debitum sibi iuxta statuta prouincialia in eundem vsum studiosorum legauit et adscripsit, ita vt hoc testamentum nihil detrahat illi neque illud huic, sed ambo in suo robore et vigore firmiter permaneant et conseruent; nihilominus tamen si quid deest in illo vt ex hoc desumatur et addatur illi et e contra. Nempe vt ex oppidis *episcopatus* samogitiensis Worniae, Olsiadi, Koltiniani oppidanorum quatuor liberi || et in defectu eorum villicanorum filij honestiores eligantur, ad quos nobilium duo addantur propter firmiorem tutelam testamenti, sic vt ex Samogitia sint numero sex, qui hac liberatione et beneficentia gauderent, ex Lithuania dioecesis vilnensis territorij eiscensis totidem sex nobiles cognati et consanguinei *reuerendissimi* testatoris prae ceteris ad id admittantur et recipiantur, quorum quidem omnium praesentationem ad jesuitas sibi *reuerendissimus* testator reliquit quamdiu in viuis extiterit;

persoluto autem vitae debito samogitiensium adolescentium praesentatio venerabilij capitulo mednicensi et reverendis dominis canonicis concedetur ad tempus, donec reverendus dominus Petrus Petciewicz, canonicus mednicensis, in Widuklie et Betigola plebanus, ex studijs reuersus fuerit, ad quem tunc ius praesentationis talium adolescentulorum, quam in Samogithia, tam in Lithuania praesentatorum quamdiu vixerit pertinebit, post obitum vero, quem diu viuere cupio, ipsius deinceps ad venerabile capitulum et reverendos dominos canonicos mednicenses ius praesentationis samogitiensium adolescentulorum recidet in eorumque manibus erit perpetuis temporibus potestas praesentandi sex adolescentes samogitas, reliquos sex adolescentes, quos ex dioecesi wilnensi territorij eisiscensis ad id liberalitatis genus admittendos assignauit post suam e vita migrationem fratres et sorores germanae praesentabunt donec redeat ex studijs supra aliquoties praefatus reverendus dominus Petrus Petkewicz, canonicus wornensis, qui quamdiu superstes erit eorundem quoque adolescentulorum tanquam suorum consanguineorum et cognatorum prouidendi et praesentandi curam sustinebit, quod post obitum eius iterum ad fratres et sorores communes nostros germanas eorumque successores secundum modum successionis ad haereditatem reuoluetur perpetue duraturum. Quia vero apud nos vix alphabetarios tradunt pueros literis erudiendos modus quidam statuendus est: quamdiu tali beneficio frui debeant ad hunc modum praesentati sufficere autem talibus existimauit decennium ne perpetuo sint discentes nunquam docentes neque cursum studiorum suorum alio intendant, quam vt ecclesijs Dei sint ministri vtiles, quae talj spacio transacto debent redire ad suas dioeceses et a loci ordinario petere prouisionem seu gubernationem ecclesiarum, quarum proh dolor hisce temporibus multe deserte ob paenuriam ministrorum et disolate iacent. Fit aliquando || vt et praesentantes et recipientes sepius falantur naturis quorundam

puerili modestia celante postea successu temporis vltro se prodit cuiusque animus et inclinatio naturalis ac longe recedunt a tramite rectae disciplinae, tales si coerceri disciplina instituta non poterint reijciantur et alij in eorum locum magis idonei praesententur ne vna morbida ovis plures inficiat. Liberum etiam praesentatoribus erit et certum tempus praefinire quamdiu quis debeat exerceri se in literis jta tamen, vt spacium iam definitum non transcendant, sed infra subsistant, quod propter multas causas de necessitate aliquando obueneri potest. Postremo et hoc reverendissimi testatoris animum mouit, si successu temporis aut statim ab initio tantus census possit redimi ea summa, quam legauit jta vt possint non sordido sed frugali victu plures sustentarij adolescentes in literis augetur eorum numerus ex Samogitia et districtu eisiscensi pari ratione. Quorum omnium diligentiorum curam, administrationem et dispensationem reverendorum dominorum jesuitarum piae sollicitudini ac deuotioni commendo sperans vt eorum curam in futuro seculo Dominus noster Jesus Christus pro sua misericordia coronabit ac remunerabit. Pro tanto autem beneficio aequum et par erit, vt singulis saltem quadrantibus anni sacrificium missae procurent fieri et pro fundatoris anima Deum suppliciter orent. Porro eodem ipso testamento bernardinorum monasterio Vilnae pro restauratione templi centum sexaginta quatuor sexagenas lithuanicales debiti certi et liquidi, quod sibi solui debet ex thesauro sacrae regiae majestatis, vti id literae sacrae ipsius majestatis regiae ac magnifici domini Narussewicz, Magni Ducatus Lithuaniae thesaurarij, testantur, legauit et ordinauit. Denique eidem monasterio quadraginta kopas lithuanicales mutuo datas domino Stanislao Narussewicz, cziwono wilnensi, legauit, quemadmodum chyrographum testatur, vti de ijs omnibus in memorato peculiarij testamento fusius et liquidius continetur. Testamenti vero tutores et procuratores fecit reverendissimum in Christo patrem et dominum, dominum

Valerianum, *Dei gratia episcopum vilnensem, reverendissimum dominum episcopum samogitiensem et reverendum dominum Stanislaum Warssawiczky, vilnensis jesuitarum collegij rectorem, et eorum successores.* Sed in debito extorquendo quod legatum est templo diui Bernardini quia spectabilis et magnificus dominus Augustinus Rotundus, aduocatus vilnensis, juris vtriusque doctor et secretarius regiae majestatis, primarium magistratum in ea vrbe gerit, ne grauetur sanctos patres sua opera innare et illis praesto esse vehementer dominus testator orat et obsecrat. || Tandem dictus testator specifican() bona sua iuxta dispositionem animi demonstravit et legavit reliqua bona sua sic: imprimis fratri Francisco germano viginti kopas lithuanicales et equos duos et vnum calicem argenteum altum rigensis operae legavit; item fratri Matthie germano viginti kopas lithuanicales et equos duos et vnum calicem argenteum altum legavit; item Petri generi vxori nepoti suae, qui Francisci filiae duxit, viginti kopas et equum vnum legavit; duabus sororibus germanis Druzianae et Rozae, singulis vicens kopas lithuanicales et equos binos et cuique calicem argenteum altum rigensis operae; item coclearia argentea viginti et quatuor, alias dwa thuziny, inter fratres et sorores aequa portione diuidenda legavit; item omnem suppellectilem, quae ad mensae apparatus et alium vsum proprium erant confecta ex lineo panno vti lectisternia et tapetia, Barbarae Francisci et Matthiae fratrum filiabus legavit; frumenta omnia, quae in curia Kroki, Suruiliskj, Olsiadi et Gordy habentur, siue trituratione, siue non, necessitate tantum curiarum procurata, fratribus et sororibus legavit; suppellectilem domesticam et apparatus mensae et culinae ex stanno, cupro et orichalco, exceptis vasis argenteis, quae peculiariter deposuit et assignavit seruanda, et cui tradi debeant in codicillis, assignavit fratribus et sororibus legavit; item phaleras et ornamenta equorum fratribus legavit; harkabusos, bombardas et quicquid insuper rerum domesticarum fuerit,

quae quo modo et nomine appellarij possint et debeant, fratribus legauit; currus *omnis generis* fratribus legauit, excepto vno pensili curru magno, quo ipse *reuerendissimus* uehebatur, cum tegumento rubei panni, alias kolebkę, successori suo tradendam reliquit. Dominis etiam ex equutoribus: *reuerendo* nempe *domino* Tholoczko etc. equum vnum album, quem *reuerendissimus* testator ipse in vsu habuit, et horologium magnum legauit; *reuerendo domino* Gasparo Krzywanskj equum vnum, quem ab ipso *domino* canonico habuit, et horologium minus legauit; *reuerendo domino* Nicolao Dauksa equum album, sotium illius, qui vocatur Skoczek, et horologium minimum legauit; *reuerendo domino* Baltasaro Vliczkj equum vnum, alias gniadego woznika, legauit. Quod vero attinet ad famulos et seruitores omnibus ijs et singulis in codicillis donationem fecit, quorum etiam codiciliorum auctoritatem saluam et integram || esse hoc testamento cauit et voluit et propria manu subscripsit et sigillo suo consignauit. Ad hunc modum *reuerendissimus* testator dominus Georgius Petkouius ordinauit, statuit et formauit suum testamentum vocatis ad id *specialiter* testibus, prouidis honorabilibus et nobilibus dominis: venerabili *domino* Joanne Mirzeiewskj, plebano in Rosieyne etc., Joanne Krzykowskj, Matthia Kaminskj, vicarijs ecclesiae cathedralis mednicensis, et nobilibus Joanne Szczepanowicz, Benedicto Marczinowicz, Joanne Vrbanowicz, familiaribus suis, cupiens illud firmum ratum et irreuocabile esse, ac si omnibus melioribus modo via, iure, stylo, causa et forma quibus melius et efficacius potuit confectum esse. In cuius rei testimonium et fidem me Joannem a Sieciechow, venerabilis capituli mednicensis notarium, voluit subscribere, quemadmodum ad ipsius *reuerendissimi domini* postulationem subscripsi, prouit et ipse *reuerendissimus* manu sua propria subscripsit et sigillo suo obsignauit. Actum Worniae vt supra anno millesimo quingentesimo septuagesimo quarto die vigesima prima maij.

Subscriptiones huiusmodi testamenti hae sunt: Georgius Petcouius episcopus Samogitiae qui supra manu propria subscripsi. Et ego Joannes a Swiecziechow, vicarius ecclesiae cathedralis mednicensis, venerabilis capituli mednicensis notarius, ad postulationem reverendissimj domini Georgij Petrouij, episcopi mednicensis, sepius supra nominati et praefati, praesens testamentum confeci et manu mea subscripsi.

2. 1591 m. lapkričio 8 d. Žemaičių žemės teismo sprendimas Gedgaudų byloje su Daukšais dėl Babėnų Katkuškės žemės, kuri esanti įkeista M. Daukšos tėvui

Году от нарожен'я Сына Божего тисеча пятсот деведьдесят первого месеца ноябра осмого дня. На рокох земских судовых, водлуг статуту на завтрее по Светом Михале святе римском припалых и судовне справованных, перед нами Казымером Яновичом Орвидом суд'ею а Криштофом Яновичом Белевича подсудком, врядники господарскими земскими жомоитскими, постановившия очевисто земляне господарские земли Жомоитское волости вилкиинское Ян, Лавринъ а Ур'ѣбан Петровичи Кгедкговдове, Андреи Криштофовичъ Кгедкговдъ, Матеи, Григорей а Лаврин Юр'евичи Кгедкговдове, Ян, Каспер, Якуб а Григорей Мартиновичи Кгедкговдове на року, праву за позвы господарскими земскими жомоитскими в жалобе своеи припалом, давши заволати через возного до права стороны своее позваное, землян господарских земли Жомоит'ское волости веленское Оршули Станиславовны Кгедтовтовича Балтроевовой Миколаевича Довк'ша и сынов ее: князя Миколая Довк'шы, кановники ворненского, офицяяла жомоит'ского, Яна, Воитеха а Станислава Бал'троевичов Довк'шов, — и доведши позву и року написом возного и написом писарским признан'я его, через очевисто

умоцованого своего пана Флорьяна Рустейковича, давши ему мощь зуполную на зыскъ и страту, жаловали на них с позву господарского земского жомоитского о том, ижъ «в году прошломъ отъ нарожен'я Сына Божого тисеча пятсотъ шестьдесят шостом месеца февраля шостого дня бабка нашая, землянка господарская земли Жомоитской волости веленской, небощица Бията Коткуновна Кгедкговдова восполк зъ сынами своими Григор'емъ а Петром Кгедкговдами зоставили и завели мужу тое Оршули а отъцу помененого князя Миколая каноника, Яна, Воитеха а Станислава Довкъшов, небощику Балтromeю Николаевичу Довкъшу именице свое властьное отчизное, лежачсе в земли Жомоитское у волости веленское у поли Бабинском, прозываемое Боб'яни Каткушкес, то есть (з) будован'емъ хором дворных, зъ кгрунты вшелякими, оремыми и неоремыми, леси, гаи, сеножатми, мышники, протеребками и зо всим на все так, яко се само в себе тое || именеице Боб'яни Каткушкес (з) землями, зъ кгрунты в межах, в границах и в обыходах своих первеи сего мело и тепер маеть, так тежъ с паробком дворным, чоловеком неволным, на име Миком, зъ жоною и з детми его, чотырма сынами, в суме пенезеи, то есть в десети копах грошей литовских, которого того именеица, зоставы своеи звыш мененои, бабка нашая и з сынами своими звыш поменеными некупивши зъ сего света смертю зошла, каторое тое именеице и зо всими кгрунты землеными и прилеглосты, до него прислухаючими, яко за очизну свою властьную, мы перед возным земли Жомоитское волости веленское Криштофом Томашевичом Монвиловича и перед стороною людми добрыми шляхтою тому Яну Болтromeевичу Довкъшу, яко держачому на тот час того именица земли кгрунтов и того всего, што ку нему належыть, тые пенези десеть копъ грошей отъдавали, нижли онъ, нет ведати для чого, яко отъ нас тых пенезеи десети копъ грошей приняти, так и того именеица Боб'янского

Каткушкес земли, кгрунтов и того всего, што ку нему належит, яко властное отъчизны нашої, на нас правом приржоным пришлое, нам поступити и вернути не хотел и тепер не хочуть, приводечи ку немалои кривде, жалю и шкоде нашої». Сторона позваная Довкъшове сами очевисто, а отъ тое матки их Оршули Балгроме-евои умоцованы приятел ее пан Андреи Маркович, маючи моць зуполную на листе отвороном, на зыскъ и страту даную, и за очевистым теж злецен'емъ их Довкъшов, сынов ее, чынечи отъпор на тую жалобу их, поведил, иж «сторона моя тое именеицо со всим на все мает и держитъ за правом давным слушным ещо передъ старым статутом короля Первшого Жикгимонта, тому панству выданым, а о зоставе жадной не ведаеть». Чого доводечи покладал листь Григор'я на Петра Кгедкговдовичов и сынов их Петра и Яна под трема печатми под датою лет божего нароженья тисеча пятьсот двадцать пятого месеца мая осмънадцатого дня, индыкта чотырнадцатого, в котором пишет, ижъ продали материзны своее в Бобянах на име Котковщины, половицу всее земли и половицу велдомого на имя Мисязъ сыном его Каспером, Миколаю Довкъшевичу, жоне, детем и потомко(м) его за тринадцат копъ грошен на вечные часы, о чом шыреи в том листе опеваает. И до того еще покладал други листь такожъ под трема печатми и под таковоюжъ датою тогож Григора а Петра Кгедкговдовичов и сынов || ихъ, в котором теж пишетъ, ижъ продали материзны своее в Бобянах на имя Котковщины, половицу всее земли и половицу велдомого Мисяз, Миколаю Довкъшевичу, жоне, детем и потомко(м) его за трыдцать копъ грошей, о чом шыреи в том листе описано и доложено естъ. По вычтен'ю тых листов умоцованы стороны поводовое пан Флориян Рус-теикович поведиль, ижъ «тые листы бачу быт змышленые, фалшывые, про то нехай позваные вси подлугъ

артыкулу шестнадцатого з розделу первого присягнут и их ствердят, а сторона моя, вси особы жалобливые, готовы суть присягнути на том, же тое именецо есть зоставою, а не продажою пуцоно». Умоцованы стороны отъпорное пан Андрей Марковичъ поведил, иж «в том сторона на присягу собе брати ани стороны моеи на тую присягу натегати мимо такие давные листы записы, ещо перед старым статутом выданные, не можеть». И попираючи того подал статуту з розделу сегого артыкул тринадцаты, в котором пишет: «Где бы при давности земской сторона позванная яки колвек доводъ листовны показала, тогды и без присяги от обжалован'я при держан'ю своем давном волна будет». И в том артыкуле ниже опевае: «Хто бы отъ уфалы статуту старого, отъ короля его милости Жикгимонта Першого в року тисеча пятсот двадцат девятом выданого, в такой речи аж до выдан'я того теперешнего статуту в молчан'ю был, упоминан'я не чинил и до права не притегал, таковы за так далекою давностью так же о такую реч до права потегати и того упоминати не мае вечными часы» — кгдаж вжо за такими листы давными не одну давность небощик малжонок Оршули а отецъ их небожчик Балтромеи Довкъша и они по небожчику Балтромею Довкъшу задержали. И подал на давность земскую статуту старого з розделу первого артыкул осмнадцаты, статуту середнего з розделу четвертого артыкул шестьдесят шосты, статуту теперешнего артыкул деветдесят первы з розделу четвертого и з розделу третего артыкул сорок трети. И просил, абы при такой давности земское и за таким доводомъ листовным панове Довкъшове при тых Каткунишких заставлоны были. И болшь споров не чинечи з обу сторон пустили || то на узнан'е нашее судовное.

А так мы суд земски жомоитски, выслухавши в том жалобы стороны поводовое Кгедкговдов, позовное и

споров их обеюх сторон, а бачечи то: хотяж они жалобливые позвавши о тое именеицо Коткунишкое, меничи быт отъ продковъ своихъ заставою заведеное, и феалшъ задаваючи листом, на праве отъ стороны позванное покладаным, на присягу собе брали и стороне позваной Довкъшом подлугъ арътыкулу шестънадцато-го в розделе первомъ писаного пушчали, ведже иж позванные Довкъшове на тые Коткунишки и велдомого, ку ним належачого, показали листы купчые, от продка своего у продков их жалобливыхъ Кгедкговдовичовъ даные, старые, ещо перед выданьемъ статуту старого короля Первшого Жикгимонта даные, а они жалобливые ажъ до тыхъ часовъ в молчан'ю того, яко сами, так и отъцы ихъ были и того ся не упоминали, про то мы, заховуючися в томъ подлугъ того арътыкулу тринадцато-го, в розделе семомъ писаного, ихъ позванныхъ Довкъшевичовъ при тыхъ листехъ и при именеицу, в позве описаном, Коткунишкахъ, яко при давномъ вечистомъ праве, заховали есмо.

За тымъ умоцованы стороны поводовое пан Олорян Рустейковичъ того сказу нашего за правны и слушны не примуючи, апелевал до суду головного трибуналного. Мы ему тое апеляцы допустили, которое повинни будуть обедве стороне у того суду головного трибуналного за симъ нашимъ сказомъ пилновати. Што естъ до книгъ земьскихъ жомоитскихъ записано.

3. 1592 m. sausio 7 d. Ištrauka iš mokytojo Baltramiejaus Valentinavičiaus Jurevičiaus skundo Žemaičių žemės teis- mui

...Ставшы очевисто земенинь господарский земли Жомоитское Балтроеи Валенътынович Юр'евича оповедаль о томъ, иж деи году от нарожен'я Сына Божого тисеча пятсотъ деветдесятъ второго месеца генвара шос-

того дня, идучы ему з места Кеидоньского добровольною дорогою, которая дорога идет з места Кеидоньского до Матянь, до господы его, до дому земенина *господарского* земли Жомоитское волости веленьское пана Яна Балтроевича, где обранъ ест от тоеш околицы для науки детеи шляхецкихъ, там деи тою дорогою идучого мимо дом земенина *господарского* земли Жомоитское волости веленьское Шефана Андреевича Луткунна, то пак деи тот Шефан Андреевичъ Луткунъ, заволавшы на него кгвалту, самъ и с помочъниками своими збил его и споличъковаль...

4. 1592 m. sausio 31 d. Žemaičių žemės teismo sprendimas M. Daukšos byloje su M. Šemetu ir jo žmona dėl Badaukių ir Vizginių kaimų ir pušynėlio, kurie priklausą Kražių koplyčios Getautiškių dvareliui

Году от нарожен'я Сына Божего тисеча пятсот деведьдесят второго месеца генвара тридцат первого дня. На рокох земских судовых, водлуг статуту на завтрее по Трох Королах святе римском припалых и сужоных, перед нами Кизымером Яновичом Орвидом суд'ею а Криштофом Яновичом Белевича подсудком, врьдники *господарскими* земскими жомоитскими, постановившиися очевисто каноник и официял быскупства жомоитского, капличник костела крожьского, княз Миколаи Давкъша на року, праву за позвы *господарскими* земскими жомоитскими в жалобе своей припалом, заволавши через возного до права стороны своее позваное маршалка и тивуна *господарского* земли Жомоитское волости Меншых Дырвян, а з оселости земенина *господарского* земли Жомоитское, его милости пана Малхера Воитеховича Яновича Шемета и малжонки его милости, з оселости землянки *господарской* земли Жомоитской паней Малхеровои Шеметовой, ей милости паней Ган-

ны Станиславовны Янушевича Родевича, через очевисто умоцованого приятеля своего пана Авкгуштына Яновича Кгинбута, давши ему моць зупольную на зыскъ и страту, жаловал на их милости с позву господарьского земского жомоитского о том, иж «их милост нет ведома для которое причины мне, князю Миколаю Довкъши, двух сель, в земли Жомоитской у волости биржинянской в полю Юдыях лежаcych, называемых Бодовки а Вызкгини, в которых селах волок оселых дванадцат, и гаю соснового, до каплицы его костела крожского, в земъли Жомоитской в месте Крожском лежачого, мне належачых, поступити не хочуть, за которым непоступлен'емъ тых сел вышеи помененых и гаю соснового шкодую себе от их милости въ отбиран'ю цыншов и всяких пожитков от подданных тых двух сель на осмъсот коп грошей литовских; якож я их милости припозвал был позвы господарьскими земскими жомоитскими на роки в году недавно минуломъ тисеча пятсот деведьдесят первом, на завтрее по Светом Михале святе римском припалые, нижли ей милост пани Ганна Станиславовна Малхерова Шеметова за тыми позвы, яко на року завитом, не становившись, хоробою заслонила и через листы свои вряду и мне стороне в тои форобе своеи ознаимила, без которое, яко участнички своеи, малжонк ее, его милост пан маршалок, в отказе бити не хотель ку кривде и ку шкоде моеи немалои».

По вычтен'ю того позву при бытности очевисто его милости пана маршалка умоцованы ей милости паней малжонки его милости || пан Бартош Григор'евич, маючи моц себе даную на одрочене, зыскъ и страту, поведил, иж тут ей милост пани маршалковая, заховуючися водлугъ науки права посполитого, же есть о большую реч на теперешныежъ роки позвана до другого вряду и суду в иншы повет позвана, где там повинна будучи становитися, за часу князю Миколаю Довкъши перед роками теперешными далеи нижли за тыден че-

рез возного и сторону отрочила и до вряду тутошнего други лист отърочны через возного от заседан'я на судех третего дня подала. И доведчи того покладавал выпис с книг здешных земских жомоитских под датою году тисеча пятсот деветдесят второго месеца генвара дванадцатого дня сознан'я возного Яна Матеевича, иж он возны лист отрочны о болшую реч от еи милости панеи маршалковой князю Миколаю Довкъши отдал, и просил, абы за тым отрочен'емъ ниякого сказу на особу ее милости не чынено, беручи собе на помоч подалъ артыкуль двадцат семы з розделу четвертого, где пишет, иж отрочъные листы у права мают быти примованыи, а ее милост пани маршалковая на других роках водлугъ тогож артыкулу готова будет показати того, же о болшую реч до иншого повету позвана была. Умоцованы стороны поводовое пан Авкгуштын Кгинбут поведиль, иж вжо в той мере отрачати еи милост не может, бовем в той справе не за одними позвы, яко его милост сам, так и еи милост пани маршалковая отрочала, а к тому теж есть на рок завиты позвана, которого отрочен'я еи милости доведши, просил, абы в том еи милости вжо такового другого отърочен'я не допуцоно. Умоцованы стороны отъпорное пан Бартош Григор'евич поведил, иж с того позву вырозумел есми з речи позвовой, же то суть первшые позвы, абовем перед тым княз Довкъша николи о тую реч не позывал, о што тепер позываетъ, то ест о сосновы гаи, про то, яко позвы в той речи первшые, так теж и отрочен'е от еи милости первшое на то есть. Умоцованы стороны поводовое пан Авкгуштын Кгинбут мовил, иж тот гаи сосновы есть на тых же кгрунтех тых сель верху мененых есть и о тыежъ села тепер позвано, про то ся тым вымовляти не могутъ. Мы суд земски жомоитски в том еи милости того отрочен'я за слушное быт не узнаваючи, казали-смо далеи поступовати. Умоцованы еи милости пан Бартош Григор'евич того признан'я нашего за слушное не примуючи,

апелевал до суду головного трыбуналнаго. Мы ему тое апелецыи не допу||стили, ижъ еще не по головномъ сказе было.

За тымъ княз Миколаи Довкыша через тогожъ умоцованого своего пана Авкгуштына Кгинбута покладаць листы два его милости пана маршалков и еи милости паней малжонки его милости под трема печатми и с подписом руки самого его милости, писанные до него, князя Миколая Довкшы: одинъ под датою году тисеча пятсот осмъдесят четвертого месеца мая двадцать шостого дня, ознаимуючи ему, ижъ их милость будучи от него о тую речъ на роки троецкие в том году минуломъ позванными тутъ перед суд здешъны земски жомоитски, а о болшую речъ на тыеж роки також позванными до повету вилкомирскаго, ку усправедливен'ю ему тутъ прибыти не могутъ; други лист отърочъны тымъ же способом на роки михальские в том же году осмъдесятъ четвертомъ минулые так же ся болшую реч'ю заслонили, в которого листу дата году тисеча пятсот осмъдесят четвертого месеца сентября двадцат осмога дня, — о чом шырей подостатку в нихъ описано и доложено есть, и домагаляся, ижъ бы того их милост наперод то показали и довели подлугъ артыкулу двадцат сегого, в розделе четвертомъ писаного, естъли на онъ час о болшую речъ до того повету вилкомирскаго позванные были и тамъ пилность якую чынили. За тымъ его милост пан маршалок будучи очевисто у суду злецылъ и далъ моць отъ себе умоцованому приятелю своему пану Бартошу Григор'евичу, примуючи от него зыскъ и страту. Которы умоцованы его милости, маючи тежъ моц от еи милости паней малжонки его милости листовную, так же на зыскъ и страту даную, напервей на тые листы отрочные поведиль, ижъ их милост панъ маршалок и малжонка его милости ку тымъ ся листомъ не знають, але бы добре и такъ было, тогды яко их милост о то теперъ позванными не сут, такъ тежъ того теперъ не доводит, естъли же водле

того артыкулу вышей писаного через возного сут ему даные, або не, а ижъ ся в том водле тое науки статутное не заховаць, просит, абы от тых листов волными их милость были. Мы суд земски жомоитски, бачечи то, кгдаж тых листов сознан'емъ возного, естъли бы через него поданые были, не довелъ, про то их на сторону стъложивши, дален им обеюм сторонам поступовати велели.

По том умоцованы их милости домагался, иж бы позву и року водле науки артыкулу семнадцатого, в розделе четвертом писаного, доводил, незнаючися ку тому, естли бы были позваными. Умоцованы стороны поводовое пан Авкгуштын Янович Кгинбут поведил, иж вжо того уступили их милост, але ся до позву знаючи, по прочитан'ю позву до ли||стов отърочных з стороною моею спор маючи мовил, а тепер только хочеть позовъ бурити и далшую проволоку в справедливости чынити, квиту ся возного подан'я домагают, которым вжо показывати и доводити не повинен, кгдаж вжо з стороною моею в спорех стоят. Мы суд земьски и в том бачечи, же их милост сперву того ся не домов'яляли, але спор о листы отрочные мели, велели есмо дален им поступовати и на позов их милости отказывати. Его милост пан маршалок в той мере апелацыю чиниль до суду головного, вед же мы, яко не по головномуъ сказе, не допустили.

А за тым умоцованы их милости пан Бартош Григор'евич еше позов бурил, мовечи, иж «мы и тепер позов маем, одно неправне поданы, первша, же не ест возным тот возны, которы позовъ подавал, кгдаж кожды возны листь свои врьдовыи возновъски подлугъ артыкулу осмого з розделу четвертого повиненъ былъ в книги врьдовые обявити и вписати, тож по том таковы врьдом своим шафовати мелъ, а ижъ того с книгъ не показуеъ, сторона моя просит, ижъ бы от позву и року волными, и того в книгах шукано и тутъ перед суд книги

принесено было“. Умоцованы стороны поводовое пан Авкгуштын Кгинбут на то поведил, ижъ „сторона моя, яко листов возновских, так и права его з собою носити не повинна, але он ведаеть, якое право на врьд свои маеть, кгдаж теж их милость от тогож возного позовъ и на прошлые роки мели и инымъ шляхте тот возны везде на справы людские ездит и врьдом своим шафуеть и сознан'я его до книг, яко у вьраду кгородского, такъ и тутъ у земского примують, то ся значит, же есть возным, и тым позву стороне моеи бурити не можетъ“. Мы суд земски жомоитски и в том того возного за возного признаваючи быт, далее их милостям на позов отповедати велели. На чом его милост пан маршалок не переставаячи апеляцью до суду головного трыбунального чынил, одножъ мы не по головном сказе не допустили.

Умоцованы их милости пан Бартош Григор'евич мовил, ижъ „тые села Визгини и Бодовки належат и прислушают до имен'я Крожского, а тепер княз Миколаи Довкъша там на тых селах позвы покладавал, про то ижъ ся он в том водле науки артыкулу семнадцатого, в розделе четвертом писаного, не заховаль и на имен'ю Крожском позов не покладавал, сторона моя и таки неслущьны позов отповедати не повинна, кгдаж тежъ он о тыежъ две селе перvei того позвы покладавал на том имен'ю Крожском“, — на што и позов показывалъ з написомъ возного. || Умоцованы стороны поводовое пан Авкгуштын Янович Кгинбут и на то поведилъ, ижъ „о том позве сторона моя не паметаеть, естли бы коли на имен'ю Крожскомъ класти мела, а хотя бы и так было, тогды то стороне моеи волно было поправитися на позве знову и на тых же селах, о которые стороне моеи идетъ и с которых ся кривда дееть, позвы покладати, на которых селах вжо в тои речи не по однокрот позвы покладано, а тым ся николи их милост не щитили, одно завсекгды позвы розными причинами бурили“, чого до-

водилъ позвы *господарьскими* земьскими жомоитскими и декреты, яко нашымъ судовымъ, такъ и *трьбуналным*. Мы суд вырозумевши и с тых декретов, же их *милость* и тых же сел будучи позванными отповедали и в отказе были, велели есмо *далеи* на позов поступовати.

Умоцованы стороны *поводовое* пан Авкгуштын Янович Кгинбут, доведши того листом *отрочным* ей *милости* паней Малхеровой Шеметовой, ижъ она на прошлых роках *михаловских* ку отъказу не становечися, *домагался*, абы ей *милост* тепер подлугъ *арьтыкулу* двадцат третего, в розделе *четвертом* писаного, тое хоробы своею присегою своею доводила *первеи*, нижли в право вступит. Умоцованы ей *милости* пан Бартош Григор'евич поведил, иж ей *милости* на том присегати не будетъ, хотяж *правдиве* хорою на он час была, але подлугъ тогож *артыкулу* готова есть *вину* нестанного поплатити.

Якож за разомъ у суду стороне *четыри* копы грошей а нам *вряду* копу грошей заплативши, поведил, иж княз Миколаи Довкъша есть яко *слуга* у его *милости* князя бискупа жомоитского и *намесник*, и под *присудом*, так же *послушенъством* его *милости* будучи, он тепер *мимо* пана своего, его *милости* князя бискупа жомоитского, доходити не может, кгдаж *водлугъ* *артыкулу* сто второго, в розделе *четвертом* писаного, сами панове в *кривдах* *слугъ* своих *позывати* мають. Умоцованы стороны *поводовое* пан Авкгуштын Янович Кгинбутъ на то поведилъ, ижъ тот *арьтыкулъ* *служить* паномъ в *кривдах* *слугъ*, бояр и *подданных* доходити, а княз *офицяяль* не есть *жадным* *слугою* его *милости*, одно *радою*, а к тому тые *две* селе, о которые *позываетъ*, не его *милости* князю бискупу *належать*, толко до *каплицы* его, князя Миколая, которую он *держыт* и ее *ужываетъ* *дожывотне*, а теж ся тым за *первшими* *позвы* *николи* не *щитили* и того *промолчали*, толко *завсегда* ему, князю Довкъше, в *отказе* будучи, *позвы* *бурили* и *справедливост* *зволокали*, про то *вжо* тепер *тымъ* ся || *щитити* не могутъ.

Мы суд земски жомойтски, бачечи то, кгдаж не о кривду его милости князя бискупа, одно о властную кривду свою он, яко будучи капличником тое каплицы крожское, того доходит, а их милост первеи того николи сътымъ не щитили, про то далеи в том поступовати на позовъ велели есмо. Умоцованы их милости апелевал до суду головного трибунального, вед же мы и в том их милостям апеляцыи, яко не по головном сказе, не допустили.

Умоцованы их милости пан Бартош Григор'евич поведил, ижъ „сторона моя на таковы кглухи позов отъ поведати тепер не повинна, бовем яко году, месеца и дня, коли тые села отышли от костела крожского, так теж и яким способом то од их милости забрано естъ, не описано, кгдаж стороне моеи естъ того потребно, ижъ бы сторона на позве своем поправившися, рокъ и ден, и яким способом то от него отышло, поменивши, знову позвала, бовем того не поменено, естъли выбитем с тых сел спокойного держан'я, чыли отнятемъ, естъли теж вечность або зостава, и нех того покажет, естъли то на вряде оповедалъ и которого часу тые шкоды сталисе, которых менит осмъ сот коп грошей, але праве сам не ведаеть, о што их милости позываетъ; а кгда будет слушне позвана, на он час в отказе быти повинна будет“. Умоцованы стороны поводовое пан Авкгуштын Яновичъ Кгинбут поведилъ, ижъ „вжо тым бурити не может, бовем вину нестанного ей милост платила, а хто вину нестанного заплатит, тот вжо в отказе быти не повинен; а тежъ сторона моя року и дня, коли то забрано, менити не повинна, а то с тых причин, яко учыть арътыкуль деветнадцаты з розделу четвертого, ижъ позываючи о именъе, за чим хто держать, або о заставу, через предков або близких своих вчиненую, хотя часу в позве не доложить, позваны тым позву збияти не может, про то иж теж тое отняте сталося снат ещо ним князю Миколаю Довкъши тот дворец Кгетовтишки, ко-

тому тые села належать, в держан'е поступлено, тогда вжо сторона моя року и дня менити не повинна, але их милость, за чим то держать, нехай показуют". Мы суд и в том бачечи, ижъ сторона поводова слушне их милости, яко держачых, о добра костельные позвала, а теж вину нестанного плативши, позву бурити не могли, казали есмо их милостям на позовную реч отповедати. Его милость пан маршалок, менечи, ижъ если же вину нестанного плачно, тогда од одное особы, а другои вольно позовъ бурити было, и беручи то собе за головную речъ, апеляцыю до суду головнього трыбунального чиниль, нижъли мы, яко не по || головном сказе нашом, тое апеляцыи его милости не допустили.

А по таком бурен'ю позов умоцованы князя Миколая Довкъши пан Авкгуштын Янович Кгинбут, доведечи того, за чым тых сел доходит, напервей покладал выдимус с книг суду здешнего земского жомойтського под датою году тисеча пятсот осмьдесят третего месеца октябра двадцат девятого дня, в котором выдимусе опеваеть, ижъ за позы господарьскими земскими жомойтскими, которыми припозвали были его милости пана Малхера Шемета и малжонку его милости земляне господарьские земли Жомойтское пан Григори а пан Балтромеи Станиславовичи Беинартове о близкост надан'я от предков своих до каплицы крожское, то ест о две селе люди у Юдых, называемые Бодовки и Визкгины, так же и гаи сосновы, за чым бы и за яким правом их милост по смерти капличника крожского князя Петра Разиуса (с)воволне и безправне в моц свою забрати и держати мели, и за тым позовом их милость на жалобу позовную би и на том отпор чинили о тот дворец Кгетовтишки, признавшия в отказе быт без иных участников своих, то ест пана Павла Якубовича и пана Миколая Ляховича, не хотели, але выводечи того участництва их, межи иншыми доводы листовными его милост пан Шеметь и умоцованы малжонки его милости пока-

зали на он час паном Беинартом лист латинским писмом писаны, то ест его милости князя Венцлава, бискуппа жомоитского, под датою году тисеча пятсот петдесят второго месеца декабра пятого дня, в котором описует, же пан Станислав Янушевич, пан Станислав Тишкевич з малъжонкою своею Едвигою Станиславовною, Миколай Воитькевич Ляховича, Павел Якубович, Кгрригор Миколаевичъ Буконтъ з жоною своею и их потомкове до каплицы крожской тытулу Блогославленное Девицы Марьи, яко правдивые и властные дедичи а подавцы и опатронове, кгда ся трафит ваканця, каплана годного устанавлят зуполную моць будутъ мели напотом вечными часы, яко то шырей в томъ листе описано, и которы слово в слово уписан в томъ выписе естъ; там же по всех доводех и спорох их сказ наш врьядовы вчнен был, то ест паном Беинартом знову всех участников трох, яко пана Малхера Шемета и малжонку его милости, так теж пана Павла Якубовича Бычка и пана Миколая Ляховича заровно, о тые две селе людеи позвати ку праву сказано, о чом шырей по достатку все меновите в томъ выписе описано и доложено естъ.

До того покладад други выпис також судовы с книг здешных земьских жомоитских под датою году тисеча пятсот девятдесятого месеца июля четвертого дня, в котором описуетъ, же мы суд земски жомоитски за припозван'ем ихъ милости пана Шемета и малжонки его милости от князя Миколая Давкъши по шыроких спорох || и мовах их обеюх сторон, иж ся их милость щитили тым, же панове Беинартове о тую реч, менечи быт своим властным дедицством, позвали были, в которых в позвех их значилося, иж здавна тые села до каплицы з ласки наданые суть, чого и тым выписом судовым, верху мененым, довожоно, про то ижъ костел некоторых участников не мает, сказали были в томъ их милости князю Миколаю Довкъши далей на речь его позовную приступовати, на котором сказе нашем не переставаячи, о

линию их милость на он час апеляцью до суду головного трыбунального вчинили, яко то шырей и в том выписе описано и доложено. И на то покладал декрет суду головного трыбунального под датою лета от нарожен'я Сына Божего тисеча пятсот деветдесят первого месеца июня осмнадцатого дня, в котором описуеть, же суд головны в той справе князя Миколая Довкъши с паном Малхером Воитеховичом Шеметом и з малжонкою его милости слушное узнан'е нашео врядовое узналь, в том же мимо тое позыван'е панов Беинартов отъказыват их милости сказано было, и на докончен'е тое справы тые позвы до тутошнегожъ суду земского жомоитского князя Миколая с тою справою на росправу за позвы skutочную отослал, сказавши так же пан Шемет и малжонка его милости повинни будуть о тые две селе, Бодовки и Визкгины, не вымовляючыся паны Беинарты и некоторыми участники, во всем на жалобу князя Миколая Довкъши за позвы усправедливитисе, о чом шырей в том декрете обо всем описано и доложено есть.

И до того, попираючи речи своее, же то ку каплицы крожской належить, покладал листъ Станислава, Адама и Яна Воитеховичовъ Ляховича под печатми и с подписы рук их и под печатми иных людей а с подписы рук их под датою году тисеча пятсот деветдесятъ первого месеца октября десятого дня, которым признавають, же они част свою подаван'я дворца Кгетовтишского з людьми, з селми, то ест Коркляны, Кгомолы, Бодовки и Визкгины, ку каплицы крожской належачого, на себе правом прирожоним пришлюу и спалую, водлугъ подаван'я иных участъников своих, то ест его милости пана Малхера Шемета, небощика пана Павла Якубовича и тежъ небощика пана Миколая Ляховича, на вечность продали, в моць, в держан'е подали пану Миколаю Павловичу Якубовича, жоне, детем и потом(ком) его за певную суму пенезе(и), за полтора ста коп грошей, с того ся

вечне вырекши, яко то шыреи и в том листе описано и доложено есть. И на то покладалъ очевистого вызнан'я их самых продавцов и ствержен'я того листу перед нами врядом выпис с книг здешных земских жомоитских подъ датою году тисеча пятсот деветдесять первого месеца ноябра || девятого дня, в которомъ и тотъ лист их слово в слово вписан есть.

А при том постановившихся очевисто у суду пан Миколаи Павлович Бычкевича поведил и вызналъ, ижъ «то зстародавна от продков наших на костел на капллицу крожскую надано, и я тепер двух частей того подавцою естемъ, и тые две селе, Бодовки и Визкгины, и гаи сосновы ку тому дворцу здавна приналежит и прислухаютъ».

А до того други лист небощика Михала Миколаевича Ляховича покладал под датою году тисеча пятсот деветдесять первого месеца октября десятого дня под печат'ю и с подписом руки его и под печатми а с подписы рук людей добрых, которым признавает, иж он, при от'искиван'ю того немогучи сам на праве быти при князю Миколаю Довкъшу, яко подавца того именеица Кгетовтишского и двух сел, ку нему належачых, Бодовки и Визкгины, и ему тых двухъ сел допомагат одыскиват на его милости пану Шемету и малжонце его милости, злецыл и дал моц зуполную тым листом тому князю Миколаю Довкъши тых двух сел, Бодовкъ и Визкгин, и гаю соснового, при тых же селах лежачого, поискивать а дошодши при капллицы костела крожского з ыменеицом Кгетовтишским водлугъ давного надан'я от продковъ его и прав духовных спокоине держати, о чом шыреи и в том листе описано есть. И до того утвержен'я очевистого вызнан'я его покладалъ выпис с книг здешных земских жомоитских под датою году тисеча пятсот деветдесять первого месеца октября шестьнадцатого дня, в котором и тотъ лист слово в слово вписан есть.

А к тому еще, тогожь права своего попираючи, покладал реестръ списан'я двора каплицы крожской Кгедовтишского под печат'ю и с подписом руки возного крожского Воитеха Станиславовича и иных людей, при том былых, будучи ему возному приданому з ураду кгородского жомоитского земляном господарскимъ земли Жомоитское пану Яну, пану Михалу а пану Адаму Подскарбовичомъ, пану Павлу Мотовичу а пану Станиславу Томашевичу Кгелкгуду, в котором реестре при списан'ю иных речей и подданных и тые две селе, Бодовки и Визкины, меновите суть описанные и подданные именми мененые, яко то шырей в том реестре описано и доложено есть.

До того теж покладал лист его милости князя Малхера Кгедроитя, бискупа жомоитского, под датою году тисеча пятсот осмъдесятого месеца марца осмънадцатого дня, писаны писмом латинским, под печат'ю его милости, в котором пишет до викории и писаров, в Крожах и в Колтенянах будучих, иж бы через волное уступлен'е права до олтара тытулу Насветшой Троицы от шляхетного пана Михала Ляховича и иных поплечников его, яко подавец, князя Миколая Довкъшу в олтар в Крожах, || до тытулу Светой Троицы постановленого, увезали и увели, яко шырей и в том листе описуеть.

По вычтен'ю тых всих листовных доводовъ умоцованы его милости пана Малхера Шемета и малжоньки его милости панъ Бартош Григор'евич, взявши з некоторых листов копее себе, чинечи отпор на то все, мовил с писма и с карты написаное тыми словы, иж «што покладал умоцованы князя Довкъшин пан Кгинбут лист латински под датою году тисеча пятсот осмъдесятого месеца марца осмънадцатого дня, ему, князю Довкъши, от его милости князя бискупа жомоитского князя Малхера Кгедроитя даны, за которым речи своее, в позве описаное, менуючися быти капличником костела крож-

ского каплицы Богославленное Панны Марьи, на пану Шемету и малжонце его милости сел и гаю соснового доходит, привлащаючи то себе, же вжо за тым доходити и тое справы попирати может, на то так отповедаю, же он, княз Довкша, николи не естъ капличником каплицы Панны Марьи в костеле крожском, бо се с того листу его милости князя бискупа жомоитского, ему даного, значыт, иж ему дал инвестытуру в олтарыи Светое Троицы, у местечку Крожском лежачое, а не в каплицу Блогославленное Довецы Марьи в костеле парафиалном крожском, а хотяж вспоминаеть его милост княз бискупъ жомоитски в том же листе, же за позволен'емъ и назначен'емъ шляхетного Михала Ляховича, остатнего посесора по зеишстю смертю зъ сего света отца его Миколая Алберта Ляховича, князю Миколаю Довкшы олтарию Светое Троицы дати рачылъ, тогоды то может быть, же если мели панове Ляховычы подаване якое на олтар Светое Троицы, мог то з ласки своее, яко посесор, права своего оному пустити, хотяж бы то над право учынил, бо право сыновское не могло уперезати права оицовского, але по смерти оицовской вси спадки на сына спадиват мают, вед же тое право, в том листе помененое, ничего до тое справы князя Довкшыное служити и за ним себе его привлащати на тые села не может, кгдаж яко розные костелы в местечку Крожском суть, так теж и розные добра сут наданные от розных особъ до каждого костела олтарыи и каплиц, про то за тым листом его милости князя бискупа жомоитского княз Довкъша добръ, належачых до каплицы Блогославленное Панны Марьи, доходити и правом позыскивати не может, одно тот, хто бы тую каплицу за листами подавцов, до тое каплицы належачых, тепер держал, а еслы бы || иные подавцы того учынити не могли без подаван'я тежъ его милости пана маршалкового и малжонки его милости, яко старших подавцов, до тых добръ належачых. А што се ткнет лис-

ту покладаного, писаного под датою году деветьдесят первого месеца октября десятого дня от Станислава, Яна, Адама Воитеховичов Лаховича, в которым пишеть, яко бы оны мели земенину *господарскому* земли Жомоитское пану Миколаю Павловичу Якубовича, дедем и потомком его надане на каплицу костела крозского заложения свята Панны Марьи за полтора ста коп грошей част свою продат, ино того з двух причинь учынит не могли, первша, тежь того николи продкове Станислава, Адама и Яна Ляховичов не мели, што се ясне значыт з видимусу, от князя Довкъша покладаного в справе напротивко паном Беинартомъ, в котором ясне вси учасники описанные суть, а тых Яна, Станислава и Адама Лаховичов нигде не воспоминаеть, другое, иж жаден того, чога в руках не маеть, пущати никому не может, на што подаю артыкул четверты з розделу сегого нового статуту, за которого тот лист пану Миколаю Павловичу Якубовича даны в году тепер минулом деветьдесят первого на роках михаловских и на вряде сознаны, а теж княз Довкъша чужого права ку помощи себе натегивати и тое речы доходити не мает поготовю и словне никому ничего, поки ся з их милостями правне роззепреть, пущати не можетъ; так теж и реестръ, которы был от умоцованого князя Довкъшы покладаны, под датою месеца июня семнадцатого дня, яко бы списованъя дворца Кгетовтишского через возного земли Жомоитское волости крожское Воитеха Станиславовича, ино иж тот реестръ от возного не есть зараз водлугъ артыкулу пятого з розделу четвертого статуту середнего сознаны и не на имя князя Довкъшы служит, тогоды тежь тотъ реестръ праву князя Миколая Довкъшы помочным быти не может, а теж ся то значыт с того реестру, же княз Довкъша упреиме ся стараль о тот дворец, бо хотяж вжо певных подавцов каплицы Паны Марьи костела крожского ведалъ, однак же и болшь их хотя хто и до того не мел себе

набавлят, яко се то значыт с того реестру, иж у панов Подскарбовичов Мотовичов Кгелкгудов права набывал, а оны не толко сами до того ничего не мели ани мают, але и продкове их никоторого права з давных часов ани подаваня не мели, што бы ся ясне все показати могло, кгда || бы княз Довкъша порадков правным фундушом доходил и показалъ. Што тежъ умоцованы князя Довкъшын пан Авкгуштын покладалъ моцъ некую небожъчыка отъ пана Михала Ляховича, князю Миколаю Довкъшы даную, под датою году деветдесять первого месеца октября десятого дня, ино того учынити не мог, кгдаж моцы не мог дати, одно на одны роки водлугъ артыкулу петдесят шостого з розделу четвертого, а теж тая моц князю Довкъшы служити не может с тых причин, же артыкуль петдесят осми з розделу четвертого статуту нового духовным особам умоцованым быти забороняеть; до того, иж умоцованы умоцованого установлати не можетъ, которы листъ умоцованы пана Михала Ляховича вжо теперь жадное моцы не мает, бо и сам пан Михаль Ляхович вжо зъ сего света смертю зышолъ, а тут в том листе не пишет, абы на князя Довкъшу водлуг артыкулу четвертого з розделу сего нового статуту право свое прирожное, буд волное, або в суме заведеное, вляти мелъ, а тепер вжо по животе его, хотя бы и мелъ на тое пан Ляхович якое право, тогоды то вжо не князя Довкъшу, але на потомство небощыковъское спасти бы мело; а што тут покладала тамтая сторона видимус с книг справ судовых здешных земских жомоитских, писаны под датою году тисеча пятсот осмьдесят третего месеца октября двадцат девятого дня, хотечы тым видимусомъ показати, иж яко бы тые две селе и тот сосновы гаи, в позве описаные, мели быти неколи даные до каплицы костела крозского, тогды тот выпис намней до тое речы ся не стегает, а то с тых причин, иж в том выписе описуеть, же не с князем Довкъшемъ, але з Беннартами, и то не

о тую речъ, о которую княз Довкъша тепер позвал, в праве стояль, про то тым выписом, правом чужым, в котором жадной зменки о князю Довкъшу не есть описано, права себе княз Довкъша твориты и чужых добръ, ему неналежачых, привлащыти собе не можетъ; другая прычина, иж в томъ выписе ач описано стоит, же Беинартове позвали о две селе, ведже часу права умоцованы его милости пана Малхера Шемета пан Ян Змаило, чынечы отъпор на жалобу, жадных сел не признавалъ ани вспоминаль, але во всих мовах, на праве подаваных, и в контроверсиен попираль дворцом Кгетовтишским, которого и тепер пан маршалок не ужывает, ижъ болшеи учасников до того дворца Кгетовтишского сполне з их милостями, без которых Беинартом его милость пан Шемет в отказе быти не хотель, якожъ панове Беинартове через умоцованого своего Девчепол||ского на он час, абы имъ его милость панъ маршалокъ з малжонъкою своею водлугъ жалобы позвоваи отказ чинил, не домагалисе, але взявъшисе за дворець Кгетовътишъски ку доводу на учасники пана маршалка припустили, а его милост пан маршалок з малжонкою своею того листами, же ку тому дворцу Кгетовтишскому болшъ участников есть, довел и показал и на тых листех, которые в том выписе описаные суть, жадной зменки о тых двух селах и о гаю сосновым описаных нет, одно о дворцу Кгетовтишским, што видечи Беинартове, же невинне о тые села были позвали, и сами се не домагали, абы им пан маршалок на жалобу позвоваю отказывал, щ чога се значыт, же тые села николи до каплицы не належали, про том, иж в том выписе, которы сторона поведовая показала, описуетъ, ижъ о иншую реч позывали Беинартове и о иншую у права се розпирали, а так сторона поведовая вжо и в том на доводе своем устала, абовем тот выпис попираючи, яко бы прызнания пана маршалковое держан'я тых сель, и тежъ, жебы мели належати до ка-

плицы, тогда на выписе том в споре правнымъ и в мовах обеих сторон ничего не показало; а што Беинартовѣ позываючи пана маршалка поменели тые две селе в позве, тогда не досит на том, але мели водлугъ позву жалобы своеи подпирати, которой жалобы ижъ отступили проч, то тым голым на позов помененом княз Довкша права собе твориты не может, кгдаж ништо голою жалобою позвоваю кром инших поступков правных ничего ни на ком позыскати не может, абовем в праве посполитом описано есть, же позов толко место жалобы маеть быти покладан, которого слушным доводом жалобливы подпирати мает, на што подаю артыкул тридцаты з розделу четвертого статуту середнего и петдесят четверты статуту нового; ку тому теж в том же выписе описано стоит, же Беин(а)ртовѣ апелевали, а того княз Довкъша не показаль, што за апеляцыею сказано, щого се ижъ якъ Беинартовѣ не мели чого доходити, так княз Довкъша за таким вонтпливым а неправным выписом ничего собе до того права своего натягнути и таких добръ поисквати не можетъ; с тых всих причин прошу, абы тые вси листы, от стороны поводовой покладаные, яко неправные и до того права бы намней неналежачые, на сторону отъложоные были; ку тому тежъ и тое подобенство не меншъ упатровано быти маеть, из княз Довкъша, прагнучы || чужого добра а немаючи на то неякого права, листов у розных людей назбирал и напожычалъ, щого явне значытсе, же николи княз Довкша до того ничего не мел ани метъ не маеть и мети не может; а иж вряд всякие подобенства на добром бачен'ю мети мает, подаю на то артыкул вторы розделу чотырнадцатого; а иж его милост пан маршалок и пани малъжонка его милости вырозумели то з справъ, от умоцованого князя Довкъшы от него покладаных, иж яко участников болшъ до тое каплицы есть, а в головах его королевская милость наш милостивы господар, так и то, же до тое справы, о которую их милости

позываютъ, ничего тые sprawy покладаны не належат, и не за своею властною справою, яко то бывает, же вшелякие духовные особы ни за чым иным, одно за записы фундушами всяких добръ костелных доходят, о чом в праве посполитом в статуте теперешнем в разделе пятом артыкул семнадцаты учыть, ижъ кожды, хто бы хотел што на костел записати, тогды порядком правным запис свои учынити мает, што ему волюно будет, то бы тым подступком доходити кожды духовны у свецкого чоловека мель добръ костелных, а не инакшым правом, одно тым же статутом Великого Князства Литовского, а тепер, яко того, же бы тые две села Бодовки и Визкгины и гай сосновы коли мели быти в держан'ю предков князя Давкъшиных, так теж и его властном, не показується, але тежъ и оповедан'я жадного, коли бы тые добра забраны от его милости пана маршалка и малжонки его милости мели быти, сторона тут не показала, бо где бы се которому в чом кривда деела, тогды зараз на вряде оповедати, а по том поступком правным того доходити бы мел, в чом иж вес поступок правны сторона себе упустила, а их милостям с припадку в тои справе новую, речъ задала, про то их милост, держечи то вжо за давност'ю земскою, водлугъ артыкулу двадцать четвертого и двадцат осмого розделу первого статуту старого и артыкулу шестдесят шостого з розделу четвертого в статуте среднем просит их милост, абы их милостям на поставенъе заступъцы и показан'я права их милости яснейшого на пришлые роки водлуг артыкулу двадцат четвертого з розделу четвертого отложено было».

По таковых мовах стороны отпорное умоцованы стороны поводовое пан Авкгуштын Янович Кгинбут на то все поведил: «Што тут умоцованы его милости пана маршалка и малжонки его милости против листу его милости князя бискупа жомойтского латиньскому мовит, поведаючи, ижъ || князю канонику дано каплицу Светое

Троицы в месте Крожском, а не каплицу Панны Мары, тогда тым вымовы держечи добра костелные мети не может, бо есть тая каплица крожская от его милости князя бискупа князю Довкъшу дана на хвалу Светое Троицы под тытулом Панны Марыи, што се и с того листу латинского ясне показует. А што теж умоцованы их милости поведает, же небощик панъ Михал Ляхович не мог подавати каплицы Панны Марыи Светое, але могъ подати каплицу Светое Троицы, докладаючи того, же в месте Крожском, яко розные сут костела, так теж и розные надан'я на костелы и от розных особъ, тогда и в том вымовы никоторое мети их милость не могут, кгдаж сами будучи отъ пановъ Бейнартов припозваныи перед врядом доброволне признали и листы никоторые покладали, же до тое каплицы, до которое есть надан дворець Кгетовтишски и с тыми двумя селами, подавцами суть их милост с паном Михалом Ляховичом и с паном Павлом Бычком, которые села место подаван'я своего на каплицу сами забравши держуть и всякие пожытки на себе берут. Што теж подал арътыкул четверты з розделу сегого, поведаячи, же не могли Станислав а Адам Воитеховичи Ляховича пану Миколаю Павловичу Якубовича Бычковичу части своих подаван'я тое каплицы продати, чого и сами в руках не мели, а к тому тежъ яко бы до тое каплицы подавцами быти не мели, тогда водлугъ науки права посполитого уфалы соиму берестейского, в року шестдесят шостом уфаленое, волно кожъдому вечность права своего записовати, яко властным подавцом будучы братею небощику пану Михалу Ляховичу, которого их милост за подавъцу сами признавают, и не чужым правом, але записы властных подавцов правными того княз Довкъша доводит, же тые села до каплицы крожской Светое Троицы под титулом Панны Марыи належат. А што се дотычет реестру списан'я дворца Кгетовтишского, маетьности и людеи, до него належачых, тогда тот реестръ

не для того ест покладан, же бы панове Подскарбовичове мели быт подавцами тое каплицы, але доводечи того, же тые села здавна належали до дворца капличного Кготовтишского. А што теж против листу запису небощика пана Михала Ляховича умоцованы их милости мовил, подавши артыкул петдесят трети з розделу четвертого статуту нового, же умоцоваными особы духовные быти не могут, тогды княз Довкша не ест умоцованым в тои справе, але маючи певны вывод на писме и очевистое || признан'е от подавцов тое каплицы, которых сам пан маршалок з малжонкою своею быт подавцами признали, сам, яко принцыпал, а не яко умоцованы, тых сел доходит, кгдажъ тежъ и суд головны трибуналны ни с ким иным князю Довкъшу, одно с паном маршалком и з малжонкою его о то розправитисе казали, а за тым записом небощика пана Михала Ляховича, не ижъ бы потомков его от подаван'я тое каплицы отстырчати мел, але тых сель доходит, абы по давному при дворцу Кготовтишском держал, яко добра костелные. А иж теж умоцованы их милости мовил до выпису судового вряду тутошного земского жомойтского, поведаючи, иж тот выпис до тое справы не належыт с тых причин, же в он час не с князем Довкъшою, але с паны Беинартами их милост право мели, а тежъ з листов, от пана маршалка в он час на праве покладаных, зменки никоторое нет о тые села, о которые тепер княз Довкъша позываеъ, толко в тых там листех описует дворец Кготовтишски, тогды и тым жадное вымовы их милост мети не могут, а то с тых причин, кгдаж на он час будучы от панов Беинартов перед судъ тутошны земски позваны не о дворец Кготовтишски ани о што иншого, але о тые две села Будовки и Визкгины, которые меновите на выписе первого суду описаные суть, и чынечы отпор на жалобу сами доброволне очевисто признали поплечников своих подавцов пана Павла Бычка, пана Михала Ляховича,

против которому признан'ю своему их милост мовити ничего не могут, а з стороны розсправы с паны Беинартами и апеляции до трибуналу нехай се их милост розсправуют, хто межы их милостями есть и хто не есть подавцою тое каплицы, княз Довк'ша о то тепер не мовит, толко тых сел, яко добръ костелных, до тое каплицы здавна належачых, доходит. А што теж поведил, иж его *королевская* милост у головах участником до той каплицы есть, тогды ач тая каплица, дворец Кгетовтишки и тые две селе, до тое каплицы и дворца Кгетов'тишского належачие, не сут з надан'я его *королевской* милости ани предков его *королевской* милости, але то есть надан'е шляхетское, однак же княз Довк'ша то признавает то, же его *королевская* милост не участником ани подавцою, але зверхным оборонцою добръ костелных з ласки своее *господарское* есть. К тому, што се умоцованы их милости домагает, абы княз Довк'ша показаль записы або ли фундуш' на тую каплицу, так же, абы показаль оповедан'е на вряде, коли тые села от него забрано, щитечыся давностью||земскою, тогды и то ку помочи его милости пану маршалку и малжонце его милости ити не може, абовем не за теперешнего веку нашего тая каплица от предков паней маршалковое, так же Павла Бычка и Михала Ляховича надана и фундована есть, што се з листов, от князя Довк'ша на праве *покладаных*, показало, а жадных записов и фундуш' над признан'е самых тых подавцовъ, то есть его милости пана маршалка и малжонки его милости, так же пана Михала Ляховича и пана Миколая Павловича Бычковича, а тые две селе первей сут от их милости забраны, яко се з жалобы панов Беинартов з выпису судового показывает в року тисеча пятсот семдесят первом, а по том вжо нерихло тую каплицу з дворцомъ Кгетовским его милост княз бискуп жомоитски князю Довк'шу в року тисеча пятсот осм'десятого месеца марца осм'надцатого дня в дер-

жан'е дал, и с тое причыны оповедан'я на вряде чынити и до книг записовати не могъ, а давнаст земская добрам костелным и добрам *господарским* шкодити не может». — И подал на то з розделу третего артыкуль тридцат трети на самом концу того артыкулу, где пишет: «А давнаст земская межи имен'ями костелными и шляхецкими такая мает быти, яко добрам столу *господарского* з добры и имен'ями шляхецкими, а тым же обычаем шляхте з добры *господарскими* и костелными давность захована быти маеть». — «А што теж его милост пан маршалок и малжонка его милости водлугъ артыкулу двадцать четвертого розделу четвертого статуту нового берет себе на поставен'е в том заводцы або на показан'е листов привиллиев, менечи быт собе реч ново заданую, тогды и того ку помочи их милостям ити не может и за новую реч себе почытати не могут, кгдаж не первшыми позвы на теперешные роки сут о тые села позваны, але вжо и перед тымъ кол(ко)надцатеро позвов и то у себе мели и у суду трибуналского вжо о тые села розпиралися, бо то бы новая реч была, коли бы сторона моя задала, чого бы в позве описано не было, але тепер ничего нового не задаваеть, толко тых сел, в позве описанных, доходит. А иж пан маршалокъ и малжонка его милости в он час перед врядом здешным тые села Бодовки и Визкгины, же до каплицы и дворца Кгетов||тишского належат, подавцами быти тое каплицы с поплечниками своими Михаломъ Ляховичом а Миколаемъ Бычковичом сами признавшы, и тепер тожъ у права только голыми словы тых сель боронет, не показуючи ниякого на то выводу правъного, про то абы тые мовы умоцованого их милости, яко голые, на сторону отъложоные, а тые две селе водлуг признан'я их милости самых и поплечников ихъ милости и подлуг листов, от стороны моеи на праве покладаных, присужоны были. А што се дотычет цыншов, по вси тые часы с тых сел выбранных, тогды пан Довкша тепер по-

пирати того не может, але кгда тые села и подданные до держан'я его придуть и певную ведомость отъ поданных, по чому на них цыншов брано, которых учини болшеи, ниж осмьсот копъ грошей, в он часъ о цынше, всякие доходы, с подданных тых сел выбранные, волное мовен'е себе з его милостю паном маршальком и з малжонкою его милости заховуеть».

Умоцованы стороны отпорное пан Бартош Григор'евичъ водлугъ первых мов своих домагался, ижъ бы то на другие роки отложено было, хотечи заступьцу ставити и яснейшее право их милости на то показати. Мы суд земски жомоитски, бачечи в том, иж их милость пан маршалок и з малжонкою своею, будучи о тые две селе не по однокрот позванными, ведали, с чим бы до права приходити и речи своее в тои справе попирати мели, про то их милости новое речи быт не узнаваючи и того на другие роки не откладаючи, велели есмо их милости за разомъ того права своего, естъли бы мели якое на тые села Бодовки и Визкгины, попирати и показовати. Умоцованы ихъ милости панъ Бартошъ Григор'евичъ на то дальших доводовъ не чинечи а розумеючи себе за головною речъ, того признан'я нашего за правное не примуючи, апелевалъ до суду головного трыбунального. Ведже мы и того ихъ милостямъ, яко не по головномъ сказе нашомъ, не допустили.

А умоцованы их милости стороны позванное так же и сам его милость пан маршалок будучи у суду далеи того права своего попирати не хотели, поведаючи, же «мы апеляцци пилъновати будемъ». А умоцованы стороны поводовое домовляючися, иж бы водлугъ права его заховано и то, о што позвано, князю Миколаю Довкъши присужоно было.

А такъ мы суд земски жомоитьски, выслухавши в томъ жалобы стороны поводовое князя Миколая Довкъшы позовное и всех доводовъ его листовных и споровъ их обеюх сторон, а достаточне зо всех спо-

ровъ и доводов их зрозумевши, так есмо знашли, бачечи то, кгдаж княз Миколаи Довкъша доводилъ того, же тые две села Бодовъки и Визкгины ку костелу каплицы крожское належать, выписом судовым с книгъ здешных земъских, в котором листь его милости князя Венцлава, бискупа жомоитского бывшего, в справе, которую мели с паны Беинарты, от ихъ милости покладаные, писан есть, где признаваеть, же подавцы каплицы крожской были пан Станислав Янушевич, Миколаи Воиткевич Ляхович, Павелъ Якубовичъ и иншыя поплечъники их, а до того теж листы потомков тых Ляховичовъ, на вряде ствержоными, же они, яко будучи подавцами дворца Кгетовтишского, до каплицы крожской сполне с паном Павлом Якубовичом Бычком, и тые две селе Бодовки и Визкгины и гаи сосновы при иншых людях належачые ку тому дворцу Кгетовтишскому, наданому на каплицу крожскую, належачые признали, до того теж и потомок Павлов Якубовича с тых же подавцов пан Миколаи Павлович, же ест двух частей подавцою и очевисто у суду будучи признал, иж и тые села, так же гаи сосновы, ку тому дворцу Кгетовтишскому прислухаютъ, || а к тому тежъ попирал речи своеи и декретом суду головного, трибуналного, иж кгда ся перvei того их милост пан Шемет и малжонка его милости с паны Беинарты о линию, хто бы близшы был ку подаван'ю тых сель на каплицу крожскую, спор мели, тогды суд головны трибуналны их милостям с князем Миколаем Довкъшою кром жадное вымовки с паны Беинарты на усправедливен'е и на росправу о тые две села ту до суду здешнего земского отослал, чога и иншыми доводы и артыкулы статутовыми князь Миколаи Довкъша в том речи своее попиралъ, а иж его милость пан Малхер Шеметь и малжонка его милости, будучи теж того подавцами, и у себе тые села задержавши а на то права някого слушного не показали, толко ся згола на другие роки на поставен'е заступцы и на показан'е иншого

права, яко бы в ново припалои речи, о том их милост ведали и о то позваны были, за чим мели готовы зо всим ку праву ставится, даlei до права не хотечи ся вдават, отзывали, про то мы достаточне зрозумевши з широких мов их обеюх сторон, знашьли и присудили есмо тые две селе Бодовки и Визкгины и гаи сосновы до каплицы крожской, яко и первеи стародавна ку той каплицы належали, так и тепер мають быти ку тому дворцу Кгетовтишскому, которы до той каплицы належит. А што ся дотычет шкод, которые на позве поменено, ижъ того не описано, от которого часу почато тые села держати и яко много з них цыншовъ приходило, на што тежъ тепер княз Миколаи Довкъша доводу чинити не хотел, от тых шкод их милости волными и правыми вчынили есмо, кгдаж и в статуте о таковыя речи зменки не чынит, толко о заставную речъ. По такомъ сказе нашомъ княз Миколаи Довкъша на томъ сказе нашомъ з стороны двухъ сель переставаячи, толко стороны шкод, ижъ ему волного мовен'я о то не заховано, апелевал до суду головного трыбуналного. Мы ему тое апеляцыи допустили, которое повинни будуть обеде стороне у суду головного трыбуналного за симъ нашимъ сказомъ пилновати. Што все велели есмо до книгъ земскихъ жомоитскихъ записати.

5. 1592 m. vasario 3 d. Dvieju Žemaičių žemės antstolių pareiškimas, kad Žemaičių kamarninkas, spręsdamas Abromo Jokubavičiaus bylą su kan. M. Daukša, nutaręs, jog ieškovas turįs pašaukti atsakovais, be kan. M. Daukšos, ir Kražių koplyčios padavėjus

Iš 1592 m. vasario 8 d. įrašo Žemaičių žemės teismo knygoje

Я Янь Матеевич, возны господарски земли Жомоитское волости коршовъское, а я Янь Венцлавович Лимонт, возны господарски земли Жомоитское волости

повоньденское, сознаваем сполне обадва тым то нашым квитом о том, иж деи въ году теперешнем деветдесят второго месеца февраля третего дня, маючы нас двух возных и сторону, людей добрых, при себе земенин *господарски* земли Жомоитской пан Миколаи Павловичъ Бичковича, будучы умоцованы от его милости князя Миколая Довкша, каноника и офицяяла ворненъского, ехаль на кгрунт земълены, лежачы в земли Жомоитской у волости корклянъской, прозываемы Жирнинас, на року припалом от заложен'я року, то есть за шест недел, от коморника *господарского* земли Жомоитское пана Малхера Половицы, и там того дня звышь мененого приехавшы на тот кгрунт вышей описаны пан Миколаи Бычкевич показал и дал до рук коморнику пану Малхеру Половицы листы, то ест презентацыи латинским прозвыскомъ названные от небожика пана Миколая Ляховича старого, земенина *господарского* земли Жомоитское, так теж други лист и от сына его, небожика пана Михала Миколаевича Ляховича, трети лист от небожчика отца своего, пана Михала Якубовича Бычка, земенина *господарского* земли Жомоитское, — писем лацынским писаные, в которыхы листех пише, иж имене, называемое Кгетовтишьки, лежацсе в земли Жомоитской у волости корклянской, ест наданом с поддаными на каплицу крожскую. И пан Малхер Половица, коморникъ земли Жомоитское, взялъ до себе тые листы вышей помененые до завтра для вырозумен'я. А кгда завтреишьны ден припал, то ест в сем же году деветдесят второго месеца февраля четвертого дня, поведил до пана Миколая Быч||кевича, иж «тые листы, то ест презентацыи, при моцы зоставую, нехай пан Абрамъ Якубович, земенинъ *господарски* земли Жомоитское, сторону яко подавцов заровно и з княжем Миколаемъ Довкшу припозовет водлугъ артыкулу трыдцат третего з розделу третего; а што се дотычет, иж яко не ку зволоце стороне противной други

рокъ княз Миколаи До(в)къшь прынял, нехай присягнет, а если присегнути не хочет, нехай вину статуттовую заплати водлугъ артыкулу двадцат четвертого з розделу четвертого». На то поведил пан Миколаи Бычковичъ, яко будучы умоцованы, же княз Миколаи Довкъшь присегнути не будет и вины платити дванадцат коп грошен не будет, нехай князя о то до его милости князя бискупа о тую вину позывает, бо о то его милость княз бискуп мает судит князевъ. Которы тот квит дали есмо его милости князю Миколаю Довкшу под нашими властными печатми а я Янь Матеевич с подписом руки своее властное. Писанъ в Корклянах.

У того квити печатей притисненые две а подпис руки писмом руским один тыми словы: «Янь Матеевич, возны волости коршовское, властною рукою подписал».

6. 1592 m. gegužės 29 d. įrašas Kauno žemės teismo knygoje 1590 m. lapkričio 28 d. Uršulės Baltramiejienės Daukšienės rašto, kuriuo savo tėviškę Skaruliuose dovanoja dukterims Elzbietai ir Sofijai

Тогож месеца мая 29 дня. Ставъшы обличне у суду землянкии господарьские повету ковенского Алжбета а Зофия Бартломеевны Довкшевича оповедали и жаловали на землянку господарскую повету ковенского, а на матку свою, Оршулю Станиславовну Довкгинтовича Бартломеевую Довкшевича о томъ, иж деи преречоная matka наша даровала и на вечност записала намъ, двум дочкамъ своимъ, всю част свою именеица своего отчызного, || у повете ковенскомъ у полю Скорулскомъ лежачого, и на то деи нам листъ свои даровны дала, а другимъ листомъ своимъ описалася и обовезала нам под шырокими обовязками и под винами тот лист свои, намъ на тот вечысты дар ее даны, тут перед урядомъ земскимъ ковенскимъ на рокох прошлых трикролских,

которые были сужоны в году тисеча пятсот деведесят первомъ, сознать и в книги земские дати уписати, которая деи то matka наша аш до сих часов хора была и тому запису своему досить чынит и сознат не могла, а тепер, хотяж тут до Ковна прыбыла, але нет ведома для которое причыны албо за чыєю намовою тому опису и обовязкомъ своимъ досит чынити и того листу своего, нам на тот вечысты даръ от нее даного, сознати не хочеть, а иж деи то на томъ другомъ листе своемъ, на сознан'е то(го)дару своего намъ даномъ, описала и доложила, позволяючы себе о тое несознан'е позвать албо и словне через возного заказан'я, про то жадали о придан'е возного на заказан'е до суду тое матки ихъ. А подпираючы тых словъ своих, положили два листы тое предречоное матки своее Оршули Станиславовны Довкгинтовича, обадва тые листы под датою году тисеча пятсот деведесятого месеца ноября двадцат осмого дня под печат'ю еei самое и с чотырма печатми и с подписами рукъ людеи добрых, на то от нее упрошоныхъ, один лист на вечыстыи дар того именеица ее Скорулского тым дочкамъ ее, а други листь на сознан'е того дару ее на прошлых рокох земскихъ ковенскихъ трикрольских, в году деведесят первомъ справованыхъ, а где бы на тыхъ рокох не сознала, обовезаласе вины заплатити кождои з них по сту копъ грошей литовских и о тое несознан'е || позволила себе позвати албо и словне заказать, яко ест шырей на тых листех описано и доложено. Мы суд, бачечы таковы обовязок тое Оршули Станиславовны, придали есмо тымъ дочкамъ ее, Алжбете и Зофии, на заказан'е тое матки их возного повету ковенского Петра Шымановича Кгоилюшевича, которые возны заказавшы сознал, иж он возныи тую Оршулю Станиславовну ку росправе на тую жалобу дочок ее на третии ден заказал. Тот ден третии сегож месеца мая двадцат девятыи кгда припал и обедве стороны перед нами у суду стали, помененая Оршуля Ста-

ниславовъна, огледавши тых листов своих, дочкамъ ее на тот дар именеица Скорулыского даныи очевисто со- знала. Которыи лист, во всем з устьным сознан'ем ее згодныи, от слова до слова так се в себе маеть:

Я Оршуля Станиславовна Довкгинтовича Балтреевая Миколаевича Довкшевича, землянка господарьская повету ковенского, чыню явно и визнаваю симъ моимъ листомъ всимъ воец и каждому зособна, кому бы была потреба того дела ведати, нинешнимъ и напо- томъ будущого веку людемъ, о том, што которое имен'е отчыстое, в повете ковенскомъ в полю Скорулях лежа- чое, по отцу нашомъ небощыку пану Станиславе Дов- кгинтовичу на нас чотырох дочокъ его Ягнешку, Кате- рину, Луцыю а на мене Оршулю пришло и спало, ко- того того звышь помененого имен'я Скорулыского по зештью пана отца нашего пана Станислава Дов- кгинтовича мы до держан'я пришедшы а каждая част свою до часу еще без ровного вечыстого делу на себе взявшы, в зуполном держан'ю и вжыван'ю будучы и веселечысе з свобод и волностей шляхетских и маючы тую волност перед очыма, в праве посполитом Великого Князства Литовского описаную, иж кожды моцон ест имен'ями своими отчызными, матерыстыми, спадковыми, выслужоными и яким колвек обычаемъ набытыми || ша- фовати, то ест отдати, продати, даровати и ку своему налепшому пожитку оберънути, отдаляючы от всих близких, кровных и повинных своих, про то и я пред- речоная Оршуля Станиславовна Довкгинтовича, таких волностей шляхетских поспол з ыншыми обывателми Великого Князства Литовского ужываючы, а видечы ку собу великую милость, прихилность и послушенство до- чок своих милых Алжбеты и Зофии Балтреевен Дов- кшевича, которими они, не литуячы маетности и вше- лякого учстивого старан'я в розных речах, мне, матце своей, показовали и показовати не переставают, тако- вую их учыньност я нагорожаючы и впрод хутлившихъ

их ку собе мети хочечы, дала, даровала есми, якож и сим листомъ моимъ вечыстымъ даю, дарую и на вечностъ записую тымъ двумъ помененымъ дочкамъ моимъ Алжбете и Зофии Балтроевнамъ тое преречоная имен'е мое Скорулское, в повете ковенского в поли Скоруляхъ лежащее, всю част мою того именеича отчызного Скорулского, которая по розобран'ю нашомъ дочесномъ на мене Оршулю Станиславовну водле (делу) от тыхъ сестръ моихъ Ягнешки, Катерыны а Луцыи Станиславовен Довкгинтовича пришла и спала, и што по томъ з ровного вечыстого делу кгрунтов и подданныхъ от тыхъ сестръ моихъ вышей помененыхъ або от того, хто бы от нихъ якимъ колвекъ правомъ часть которое з нихъ держал, пришло, яко двор самы з будован'емъ дворнымъ, з гумномъ, з оборою, з быдломъ рагатымъ и нерогатымъ, великимъ и малымъ, з стадомъ свирепимъ, с челед'ю дворною и з огородники, з огороды овощовыми и хмелевыми, з кгрунты всякими оромыми и неоромыми и залежалыми, з селищами, з навозы, сеножатями, луками, з дубровами, з лесы, гаи, с пущою Скорулскою, з уходы и зо вшелякими уступами, з ловы пташными и зверынными, з реками текущими и стоячими, з луками, з озеры и з ловен'емъ в нихъ рыбъ, с перевозомъ на рецѣ Вел'и, с каменъми, ставы, з млынами и з ихъ || вымелки, зъ езами, с подаван'емъ костелнымъ и с подданными того двора тяглыми и осадными, здавна и теперъ ку тому двору Скорулскому належачыми, зъ ихъ службами, платы и повинностями, з дан'ю медовою, грошовою, овсяною и сенною, з нивами и с полми прикупными и купными, а згола зо всимъ на все, яко се тое именеичо мое Скорулское, часть моя, на мене приходячая, сама в собе, в кгрунтехъ, в межахъ, в границахъ и в шырокостяхъ, входехъ и обыходехъ своихъ здавна мело и теперъ мает, и зо всимъ тымъ, якомъ я сама до тыхъ часовъ держала и во владности своей мела, и што по томъ

з ровного вечыстого делу от тых сестрѣ моих Ягнешки, Катерыны и Луцыи або от потомков их достати мае и приходити будет, ничего на себе и на сынов моих Яна, Станислава, Воитеха и Петра Балтроевичов Довкшевичов, так и на жадных кровных и повинных моих не заставаючы ани отлучаючы, все огулом, от ма-ла до велика, тым дочкамъ моимъ Алжбете и Зофии подала есми, а сама се с того вжо вечне вырекла. Якож вжо от сего дня и даты, нижеи в томъ листе моемъ описаное, тое именеичо мое Скорулское тымъ прере-чонымъ дочкамъ моимъ в моц, держан'е и у вечыстое уживан'е имъ через возного повету ковенского пана Юр'я Воитеховича подаю, завожу и поступаю и все право мое вечыстое, которое мне Оршули Станисла-вовне служыло и служыт, с тым именеичомъ моимъ Ско-рулским на тые две дочки мои Алжбету а Зофию Бал-троевичны и на потомков их и моих преречных сынов моих Яна, Станислава, Воитеха а Петра Балтроеви-човъ Довкшевича и потомковъ их вливаю и взношу. Волно будет тымъ помененым дочкамъ моимъ Алжбе-те и Зофии тое именеиче Скорулское, от мене им запи-саное, держати и уживати, || вшелякие пожитки, с то-го именеича моего Скорулского приходячы, на себе брати и на пожиток свои оборочати и другие пожиткии, яким колвек именовъ и назвискомъ вынаидены и мено-ваныи быти могутъ, там себе прибавляти и на пожиток свои оборочати, волни будучы тое именеиче Скорул-ское все огуломъ або по розну и по части кому хочечы отдати, продати, даровати, променити и записати и тымъ водле воли и уподобан'я своего шафовати ку налешому пожитку своему оборочаючы. А я сама и тые преречные сынове мои Ян, Станислав, Воитех а Петръ Балтроеви-чы Довкшевича и нихто иныи з близких, кровных и по-винных моих до того именеича Скорулского, от мене тымъ помененымъ дочкамъ моимъ дарованого, вступовати-се и жадное трудности и переказы в держан'ю того

имен'я имъ самымъ и потомком ихъ чынити не маемъ и не будемъ мочы вечными часы под закладомъ на тые дочки мои двадцатма копами грошей и под нагорожен'емъ всих шкод и накладов их на голое слова речен'е без телесное присеги совито, о которое досыть неучынен'е сему листу моему и о вступен'е до того именеича Скорулского, так же о заклад, шкоды и наклады волно будеть тымъ дочкамъ моимъ и потомкомъ их мне позвати до вшелякого суду, до которого они сами похочуть, и где себе наближен справедливост одержати они будут могли, рокомъ бы накоротшымъ, за ден або за два, а суд кожды, буд за стан'емъ або нестан'емъ моимъ на вшелякой маетности моеи рухомой и лежачой, где колвек ее мети буду, за тую присужоную суму пенезеи отправу мощную учынити маеть||и моц мети будеть, а по заплачен'ю тых шкод пред се тот мой лист и даровизна при зуполной моцы у кожного права захован быти мает. А што се дотычет листов вечыстых, на тое имен'е Скорулское приналежащих, тогды одны листы у пана Шымона Балтроеевича Скоруля, на пуцу скорулскую прислухаючы, и к тому листы привилеи короля его милости Казимера на даровизну людеи продкомъ нашымъ, сполне нам належачы, которые он панъ Шымонъ в захован'и своемъ мает, тых листов пан Шымон водлуг часу и потребы тымъ дочкам моимъ, яко и мне самой, узычыти маеть. А иные листы купчыые вечыстые сестра моя пани Катерына Станиславовна у себе мает, которые тые листы на некоторые земли иж намъ всимъ чотыромъ сестрам на тое все имен'е належат, мает тая сестра моя пани Катерына Станиславовна тых листов вечыстыхъ им дочкамъ моимъ узычати албо, которые листы имъ належати будуть, отдати, а где бы она отдати албо водлуг потребы узычыти имъ не хотела, тогды имъ дочкамъ моимъ и потомкомъ их волно будет яко мне самой правомъ о тое чынити. И на то я преречоная Оршуля Станиславовна тымъ дочкам мо-

имъ Алжбете а Зофии дала сес мои листь под моею властною печат'ю. При чомъ были и того добре сведоми будучы за устною и очевистою прозбою печати свои приложили, а хто писати умел, и руки свои подписали к сему моему листу земляне *господарские* повету ковенского ихъ *милость пань Шымон Балтроевич Скорул, пань Юри Волоткевич Еикгинтовича, пан Юри Воитехович а пан Андреи || Лавринович.* Писан у Скорулях лета от нарожен'я Сына Бож'его тисеча пятсот девятдесятого месеца ноябра двадцат осмого дня.

У того листу печатеи притисненых пят а подписы рукъ тыми словы: „Шымон Балтроевич Скорул печат прыложил и руку подписал. Печатар уст'не прошонны Юри Волоткевич Еикгинтовича. Печатар устне прошонны Юри Воитехович возныи. Андреи Лаврынович печатаръ устне прошонны“. А по уписан'ю до книг земских ковенских того очевистого сознан'я и листу ее вызнаного и сес выпис с книг под нашими печатми Алжбете и Зофии Балтроевичамъ Довкшевича есть выдан.

7. 1593 m. sausio 14 d. M. Daukša skundžia savo Betygalos kamendorių

Году от нарожен'я Сына Божого тисеча пятсот девятдесят третего месеца генвара чотырнадцатого дня. На рокохъ земских судовыхъ, водлуг статуту на завтрее по Трох Королех свята римского припалых и сужоных, перед нами Казимером Яновичом Орвидом суд'ею а Криштофом Яновичом Белевича подсудком, врьдники *господарскими* земъскими жомоитъскими, оповедал княз каноник жомоитски, плебан бетикголски, княз Миколаи Давкша черезъ приятеля своего, земенина *господарского* земли Жомоитъское пана Андрея Марковича, о том, иж деи в году нинешном тисеча пятсот девятдесят в тре-

тем месеца генвара дня слуга его, князя Миколая Давкъшы, кановника жомоитъского, плебана бетыкголского, рукоданы княз Ян Рыхлик, комендар бетыкголски, будучы слугою его рукоданным и маючы костел, вси скарбы костела бетыкголского, в земли Жомоитской лежачого, в поручен'ю и заведован'ю своим, нет ведати, естли з намовы чыеи, або ли с противвзят'я своего злого, пропомънувъшы повинности своей духовной, неучтившы его, пана своего, а зашкодившы, без бытности на тот час его, князя ꙗ Миколая Давкъшы, в тои плебании бетыкголской, прочъ не ведати где утекъ с тои плебании бетыкголской, а меновите шкод. (*Toliau neįrašyta.*)

8. 1593 m. birželio 26 d. M. Daukšos skundas, kad Žemaičių pakamaris Vaitiekus Radzimirskis grasęs jam

Году от нарожен'я Сына Божого тисеча пятсот деведсят третего месеца июня двадцат шостого дня. На рокох земских судовых, водлуг статуту на завтрее по Светои Троицы свята римского припалых и сужоных, перед нами Казимером Яновичом Орвидом суд'ею а Криштофом Яновичом Белевича подсудком, врядники *господарскими* земскими жомоитскими, оповедал княз Миколай Балтроевич Давкъша, кановник жомоитски имен'я Бетикголского через приятеля своего, земенина *господарского* земли Жомоитское пана Андрея Марковича о том, иж деи в году нинешнем от нарожен'я Сына Божого тисеча пятсот деведсят третем месеца июня двадцат третего дня, едучы ему, князю Миколаю Давкъши, до места *господарского* Виленского и ставшы ему, князю Давкъшы, господою в стоделе его милости пана Криштофа Волского, тивуна *господарского* в земли Жомоитской поюрского, лежачои стоделе у повете виленском подле реки Муси, то пак деи тогож году, дня и часу, звыш помененого, приехавшы там до тое звыш

мененое стодолы подкомори жомоитски, а з оселости земенин *господарски* земли Жомоитской его милост пан Воитех Мартинович Радзимински, з вазны своее тогож дня и часу звыш мененого в той стодоле звыш мененой отповед и похвалку устную на того князя Миколая Давкъшы самого на здоров'е его и на мещан местечка его плебани бетикголской учынил, мовечы тыми словы, иж деи „ сажаеш ми слуг моих в Бетикголе, але дасе то видет, што с того будет, и тепер ведаи, рычал быс у мене под кием, яко вол, а мещан твоих бетикголских, хлоп'ю тую, кажу позабият и позабиявши их заплачу за них“. Для которое одповеди и похвалки, як сам княз Миколаи, так и о мещан своих бетикголских небудучы безпечон здоров'я от пана подкоморого жомоитского, просил, абы тое оповедан'е князя Миколая было до книг земских записано. Выпис выданъ.

9. 1597 m. spalio 7 d. Žemaičių žemės teismo sprendimas M. Daukšos byloje su žem. Baltramiejum Motiejevičium, kuris negražinąs skolos ir neįleidžiaš į savo Babėnų dvarą

Году от наржен'я Сына Божого тисеча пятсотъ деведесят сегого месеца окътебра сегого дня. На роках земских судовых, водлуг статуту на завтрее по Светом Михале прыпалых и сужоныхъ, перед нами Себестыяном Себестыяновичом Кеистортомъ, тивуном короля его милости оиракголским, суд'ею а Петром Адамъковичом подсудком, врядники *господарскими* земскими жомоитскими, кгды се тая справа водле порядку реестрового ку розсудку правному прыточыла, постановив [шы] умоцованы князя Миколая Давкъшы, каноника жомоитского, плебана бетыкголского, панъ Аньдреи Маркевичъ, маючы моц, собе от него листовне на шкоду и на [зыск] даную, доведшы водле права слушного поданя позву земенину *господарскому* земли Жомоитское Бал-

тromeю Ма[тееви]чу в дому его, в земли Жомоитской у волости веленской лежа[чом]ъ, прозываемом Бабяны, на окне з надвор'я грядни в году нынешнем тисеча пятсот деветдѣсят семом месеца июня шестнадцатого дня написомъ и устьным признан'емъ возного земли Жомоитское Станислава Яновича Скирвоиня и написом писарским, давал приволыват до суду стороны позванное помененого Балтromeя Матеевича, которы [кгды] за приво-лан'емъ возного до суду не стал и жадное ведомости о том не ста[н'ю своем] не дал, поменены умоцованы князя [Миколая Давкъшы] Андреи Маркевич, менечы, иж тая справа року завитому ест под[легла, и показавшы] на позве пилност написом пи[сарским, ко]торую [чынил на початку роков] по тры дни, жаловал [на] того [Балтromeя Матеевича] с позву *господарского* з[емского жомоитского], в тые слова писаного:

[Жыкг]имонт Третиин, бож'ю милостю корол полский, великий княз литовский, руский, пр[уский], жомоитский, мазовецкий, ифлянтский, а шведский, котский, вандал(ский) дедичны корол. Земенину нашому земли Жомоитское Балтromeю Матеевичу. Жаловаль у суду нашего земьского жомоитского каноник жомоитъский, плебан бетыкголский, княз Миколаи Давкъша о том, иж деи в году прошломъ тисеча пятсот деветдѣсят шостом¹ месеца июня шестнадцатого дня ездилъ умоцованы князя Миколая Давкъшы Станислав Давкша з возным земли Жомоитское Станиславом Скирвоинем и стороною, людми добрыми, до дому твоего, в земли Жомоитской у волости велюнской лежачого, прозываемого Бобяны, на увезан'е в ыменеицо твое звыш речоное Бобяны, яко в будован'е дворное, так и в кгрунты земельные водлуг доброволного листу обликгу твоего и на враде сознаного, ему, князю Миколаю Давкъшы даного, в суму пенезеи, то ест на двадцат и пят копъ грошей литовских, тебе позычоные, а кгды деи тот умоцованы князя Миколая

¹ *Orig.*: семом.

Давкъшы Станислав Давкша по оминен'ю одного року отдан'ю от тебе тое сумы пенезеи за неотдан'ем и незап'ялачен'емъ от тебе тых пенезеи на року, ино за послан'емъ его, князя Давкъшы, прыехавшы с тым возным и стороною до дому твоего, Балтроею, звыш речоного Бобяны на увязан'е за тую суму пенезеи неотданую, || пытал тот умоцованы князя Давкъшы Станислав Давкша тебе, Балтроею Матеевичу, если бы еси увезан'я поступил и не боронил, яко в тое именеицо, такъ и в кгрунты вси водлуг доброволного опису твоего ему, князю Миколаю Давкъшы, даного, а такъ деи ты, Балтроею Матеевичу, сам будучы в том именеицу своем Бобянском того дня звыш помененого перед тым же возным и стороною поведил еси, мовечы тыми словы, иж „увязан'я не поступую, яко в дом, такъ и в кгрунты вси, до того имен'я прыналежачые, бороню“, — и тое против[ен'е] от тебе и непоступлен'е увязан'я в тое именеицо твое Бобянское тот умоцованы князя каноника Станислав Давкша тому возному и стороне осветчывшы, от'ехал проч, — в чом княз каноник невинне собе от тебе шкодуючи, о том с тобою очеви[сто у] суду нашего земского жомоитского мовити и правне поступовати хочет. Про то приказуем тебе, штобы еси перед судом нашим земскимъ жомоитским на пришлых роках земских судовых, которые водлуг статуту прыпадут и сужоны будут в году нинешнем от нарожен'я Сына Божого тисеча пятсот деведесят сегого и почнутсе тые роки по Светом Михале свята рымского на завтрее в Росеинях, ку праву стал, права и розсудку [его] во всем послушон будучы, в том ся с князем каноником росправил [за симъ нашим] позвом яко на року завитом. Писан в Росеинях году [от нарожен'я Сына] Божого тисеча пятсот деведесят сегого месеца июня де[сят]ого дня.

По про[читаню то]го позву, доводечы ж[алобы св]оое описаное, поклададал [у суду до]броволны запис Балтроея Матеевича, которы такъ се [в собе] маеть:

Toliau duodamas ištisai 1596 m. sausio 10 d. Baltramiejaus Motiejevičiaus raštas, kuris jau yra paskelbtas E. Volterio „Lietuvių tautoje“ kn. 1, d. I, p. 119—121.

При том покладал выпис с книг тутошних земских жомоитских з роков трыкролских под датою году 1500 деветдесят шостого месеца генвара двадцат пятого дня, в котором тот лист Балтроея Матеевича за познан'емъ его очевистымъ уписан есть. По том, доводечы того, же за неотдан'ем тых пенезей на тот рок поменены он, княз Миколаи Давкша, на увязан'е в маетност того Балтроея Матеевича ездиль, покладалъ перед нами выпис с книг земских жомоитских под датою году 1500 деветдесят шостого месеца июня двадцат первого дня, в которомъ уписано оповедан'е того князя Довкшы, во всем з жалобою позовною згодное; в том же теж выписе пишет сознан'е возного земли Жомоитской Станислава Яновича Скирвоиня, которы з стороною людми добрыми за ужыт'емъ князя Миколая Давкшы ездиль до дому земенина *господарского* земли Жомоитское Балтроея Матеевича, названого Бобяны, за доброволнымъ обликгом его Балтроея Матеевича, на враде земском жомоитском сознаным, ув [езуючы] того помененого князя Довкшу у двадцати пяти копах грошей литовских за неотдан'ем его на рокъ, в листе его описаны, тых пенезей, в дом того помененого Балтроея Матеевича звыш писаны Бобянский, и кгда там в тот дом его прыехал, тот Балтроеи Матеевич увезан'я в маетност свою боронил и не поступил, яко шырей на том выписе описано есть. По прочытан'ю тых всих доводов листовных тот же пан Андреи Маркевич до [мавя]лсе, абы водле того запису помененого Балтроея Матеевича яко на року завитом [за на]рушен'емъ того листу его тую суму пенезей — самое истизны двадцат пят копъ грошей, совитости другую двадцат пят копъ грошей, [а шко]д, накладов на слово

речен'е десет копь грошей сказано и прысужоно было, а за то все отправа на маетности его, Балтроея Матеевича, кром складан'я рат статутовых абы вчынена была, жедалъ.

А такъ мы суд выслухавъшы тое жалобы князя Миколая Довкъшы и тых справъ, перед нами покладаных, а бачечы, иж тотъ Балтроеи Матеевичъ, будучы слушне на роки теперешние позван, ку праву не стал и жадное ведомости о том нестан'ю своемъ, яко намъ суду, такъ и стороне своеи поводовои не далъ, про то, яко на року завитом, заховуючы мь сторону поводовую князя Миколая Довкъшу водлуг того листу Балтроея Матеевича, сказали и прысудили есмо на немъ, яко на року завитом, тую суму пенезеи, в листе его описаную: самое изтизны двадцат пят копь грошей, совитости другую двадцат пят копь грошей, а шкод на слово речен'е умоцованого князя Миколая Давкшы десет копь грошей, — и до того пересуду, што намъ суду од тое сумы пенезеи пан Маркевич отдалъ, две копе грошей, всего сумою копь шестдесят две, што все мает быт отправлено на маетности того Балтроея Матеевича лежачои и рухомои кром складан'я рат статутовых порядкомъ права посполитого. То все, яко се перед нами у суду точыло, до книг земских жомоитъских записано естъ.

10. 1599 m. liepos 17 d. Jono Daukšos testamento galas

Galas išrašo iš Žemaičių pilies teismo knygu, įrašytas Žemaičių žemės teismo knygoje. Palaidas lapelis, pradžios nepavyko surasti

...естьли бы по смерти пани матки нашое части [им]-енича Лявъданъского малъжонъце моеи боронити [чим]ъ кольвекъ хотелъ, тогоды и правомъ доходити

позволяю, а дошодъшы, яко се вышей поменило, вечно держати маеть. И для лепъшости и т(в)едрости того тестаменту моего опеку влеваю на пановъ братью мою рожною, то есть на его милости князя Миколая Довкъша, каноника земли Жомойтское, а пана Станислава Балтроевича Довкъшовъ, которые водълугъ боязни божое в томъ [з]ласки свои справоватисе будутъ рачыли. И на [то]мъ даль тотъ мой тестамент той малъжонце моеи паней Галсце Жеромьской подъ печатю и с подписомъ руки моеи писмомъ рускимъ и под печатми люди добрыхъ, землянь *господарскихъ* земли Жомойтское, которые при справованью того тестаменту быти рачыли, пана Станислава Бялобрезьского, пана Миколая Лопиньского, пана Яна Лявданьского. Писан в Бобянахъ году отъ нароженья Сына Божого тисеча пятьсот деветьдесять девятого месеца июля семнадцатого дня.

У того тестаменту печатей притисненныхъ чотиры а подъписы рукъ тими словы: „Я Ян Довкъша рукою своею подъписалъ. Pieczętarz do tego listu oczewysto proszony rękę podpisał u pieczęcz przyłożył Stanisław Białobreski ręką własną. Pieczętarz do tego testamentu napisanego oczewysto proszony pana Jana Bałtromeiewycza Dowksza Mikołaj Matisowycz || Łopinski ręką swą. Pieczętarz [do tego] testamentu za dobrzey pamieczy [proszony] od pana Jana Bałtromieiewycza D[aw]ksza Jan Mikołaiewycz Rukuiz Liawdansky ręką swą“.

Которыжъ тотъ тестамент небожьчыка пана Яна Довъ(к)шы за прозбою пана Балътромей Чельчевьского ес[ть] до книгъ кгородьскихъ жомойтскихъ упи[сан] а по уписанью и сесь выпись подъ печ[ат]ю его милости пана моего паней Гальсце Ярославовой Жеромьской естъ выданъ. Писанъ в Росейнях.

11. 1600 m. sausio 12 d. Žemaičių žemės teismo sprendimas M. Daukšos byloje su O. Šemetiene dėl nepristatymo pažadėtų už pušynėlio išskirtimą medžių

Тогож дня 12 и под таким жо титулом.

Постановившысе очевисто умоцованы каноника земли Жомоитское, плебана бетыкголского, его милости князя Миколая Давъкъшы пан Авъкгуштынъ Сонъкгаило, маючы моц листовъную, себе до тое sprawy ниже мененое на зыскъ и страту даную, на року праву за позы *господарскими* земскими жомоитскими, в жалобе его милости браными, прыпалом, || давъшы волати черезъ возного до права стороны его позваное маршалковой *господарской*, тивуновой Меньшых Дырвян, ее милости пани Ганны Станиславовны Янушевича Родеевича пани Мальхеровой Шеметовой и доведшы позу и року написом возного и написом писарскимъ признан'я его, жаловал с позу *господарского* земъского жомоитского о томъ, иж году прошлого тисеча пятсотъ деветдесять осмого месеца *мая* двадцат четвертого дня о село Бодовъкги и Визкгины и о высечен'е гаю соснового, о што тот княз Миколаи Довъкъша ее милость паню Ганну через час немалы ку суду належачому позываль, угоду вечыстую з нимъ, князем Миколаемъ Довъкъшою, прыняла, якож ее милость панни Ганна з угоды з ним вчыненое за высеченъе гаю соснового обовезала и мела дерева на костелок казати вывести такъ долго и такъ много в личбу, яко естъ костелок поставлен пры именью ее милости Крожскомъ, в земли Жомоитской лежачом, в стенах якъ се сам в себе маеть, вынявшы полап, балки и крокви, которое тое дерево мела вывести в зыме в году тепер минулом тисеча пятсот деветдесят девятом и положить на свинтару пры костеле своем крожском, а вывезшы дерево, мела в том году деветдесят девятом в пенеделокъ первшы по недели kwietной и тогожь дня ему, князю Миколаю Довъкъшы, або посланцу его на свинта-

ру костела своего крожского под личьбою, яко в том костеле дерева в стенах наличоно будетъ, одати, позволившы ему тое дерево вывести, где его воля будетъ, а где бы того дерева не звезла и на том року ему, князю Довькшы, не подала, тогда за каждое дерево недозезеное тогож дня пры одаван'ю дерева мела ему платити по чотыры грошей литовьскихъ, а естли бы того не заплатила, тогда по томъ року за каждое дерево недозезеное тогож дня пры одаван'ю дерева мела ему платити по чотыры грошей литовьскихъ, а естли бы того не заплатила, тогда по том року за каждое дерево недозезеное совито, то ест по осми грошей литовьскихъ, платити мела, а где бы тому досыт чынити и платити по омынен'ю року не хотела, обовезаласе ему, князю Миколаю Давкшы, вину статutowую платити, а то все ему поплативъшы, обовезалася тое дерево все яко на костелок вывести и на местцу звышь описаном становити и ему, князю Давькшы, одати мела, на што то все и листъ свои ее милость пани Ганна ему, подлугъ права справившы, на себе дала, въ которомъ шыреи а меновите реч описана естъ, нижли ее милость пани Ганна, занехавшы листу своего, ему на то даного, и обовязковъ, в нимъ описаных, тому всему досыт чынити, за дерево ему водлуг листу своего зъ совитост'ю платити и вины статutowои одати нет ведати въ которы обычаи аж и до сего часу не хочеть, што ку немалои кривде стороны моеи естъ. Умоцованы ее милости пани маршалковой пан Алексеи Увоинъ озвавшысе а показавшы моц зуполную, собе до того права на зыскъ и страту даную, чынечы отпор на жалобу позовную поведиль иж „в тои справе его милость сам княз бискуп, а не тот княз Довкша, под которого и самъ каноникъ естъ владзою, ино за нимъ панъ его мель позвати, про то сторона моя тут тепер отказывати не повинна“. Умоцованы жалобливого князя || пан Сонькгаило на то мовил, иж „ее милость пани маршалкова давъшы стороне моеи листъ описали-

се не его милости князю бискупу жомоитскому, толко князю Довѣкшы, про то тепер слушне самъ, кому винно, доходить“, — чого доводечи покладаль лист описе ее милости пани маршалъковой под печатью ее милости и под трема печатми и с подписами рукъ людеи сторонных под датою году тисеча пятсот деветдевят осмого месеца июля двадцать четвертого дня, въ которомъ описуеьт, ижъ ее милость пани маршалкова з выналезку приятелского з угоды за высеченъе гаю соснового описаласе дерева на костель казати вывести такъ долгого и такъ много в личбу, яко естъ костел ее милости поставлен пры имению ее милости Крожскомъ в стенах, якъ се самъ в себе маеть, окром выимуючы балки вси, полапъ, кроквы, латы, драницы, которое дерево описаласе в зиме в року деветдевят девятом положыт на цвинтару пры том же костеле крожъском, и вывезшы дерево в том же року деветдевят девятом в понеделок первшы по кветънои недели ему, князю Давѣкшы, або посланъцу его отъдати, а где бы того дерева не вывезла, описаласе за кождое дерево невывезеное по чотыры грошеи платити, а естъли бы не заплатила, тогды по року подвезаласе совито по осми грошеи нагородити, если бы и тому досыть не учынила, описаласе вину статутovou полатити а дерево выставити, — о чом шырей в том листе опеваеьт. А за тымъ просиль, иж бы вперед подлугъ того листу ее милости за кождое дерево совито по осми грошеи, а водле артыкулу двадцать пятого розделу четвертого, поневаж иж се ее милость описала з угоды тое дерево выставити, десет копъ грошеи вины на ее милости пани маршалъковой ему, князю Давѣкшы, сказано и прысужоно было, такъ теж дерево все на костель водле тогож листу ее милости абы выставила и вывезла, кгдаж ей милость пани маршалкова не показуеьт и ничым того не пробуеьт, абы дерево тое вывезоно и на том местцу, яко се ее милость описала, положоно мело быт, которого дерева бынамней не вывезоно, про то абы

на тое вывезенъе дерева по заплате того всего водъле опису ея милости рокъ абы зложонъ был. Умоцованы пани маршалковой панъ Алекъшеи Увоинъ поведил, иж „вины статutowой, которое ся умоцованы князя Давъкшы домавяеть, ясне в томъ листе ани в статуте о том не написано, бовемъ в том артыкуле двадцат пятом розделу четвертого описуеть, иж где бы хто кого позваль давъшы листъ мимо угоду, тож тепер бы такую вину платити повинен былъ, а иж тое вины в листе том меновите не описано, сторона моя платити не повинна, а к тому теж ничым того не доводить, естъли княз Довкша тамъ пилность на том року чынил“, — и жедал, иж бы от того объжалован'я и самое речы волною вчынена была. А мы суд земъски жомоитски, зрозумевъшы з жалобы позовъное и з листу ея милости пани маршалковой, князю Миколаю Давъкшы даного, иж в том листе ея милости меновите, якъ великая || вина быти мела, не описуючы, на вину в статуте описаную указано, и хотяж умоцованы князя Давъкшы панъ Сонкгаило, подавъшы артыкулъ двадцать пяты розделу четвертого, десети копъ грошей вины домагалъ, лечъ иж тот артыкулъ науку даеть толко о том, иж где бы хто кого мимо угоду позваль, тожъ таковой вине подлегаеть, а иж ея милость пани маршалкова о таковую реч не позываеть, а в статуте инакъшой вины, якие бы за обликгами быти мели, не бачечы, поневаж вины меновите, яко бы много попадати мела, в том листе не поменено, ея милости панию маршалковую от тое вины волную учынивъшы, зъ стороны того дерева, в листе мененого, иж от князя Давъкшы ничым не указано, абы на том року ку отобран'ю того дерева пилность чынилъ албо и по томъ того ся коли у ея милости упоминати мель, тогды толко тое дерево водле листу ея милости на костель вывести наказали. есмо. Нижъли умоцованы князя Давъкшы того сказу нашего не прымуючы апелевал до суду головного трыбуналного. Мы ему тое ацеляцыи допустили,

которое повинни будутъ обеде стороне за симъ на-
шымъ сказомъ пильновати. Што есть до книгъ земскихъ за-
писано.

**12. 1600 m. sausio 18 d. M. Daukšos brolis Stanislovas už-
rašo savo žmonai Daratai Grinevičaitei po savo mirties
savo dalis Babėnų ir Vadaktų dvareliuose**

*Iš 1600 m. sausio 22 d. įrašo Žemaičių žemės teismo
knygose*

Я Станиславъ Балтроевич Довкша, земенин гос-
подаръский земли Жомойтское, чыню явно и вызнаваю
самъ на себе сим моимъ листомъ, добровольнымъ вечыстымъ
записомъ, всимъ вобецъ и каждому зособна, кому бы то-
го потреба была ведати альбо чытаючы сего моего листу
слышати, нынешнего и напотомъ будучого веку людямъ,
ижъ я Станиславъ Балтроевич Довкша, дознавши ку
собе по малжонъце моеи, мне верне, милои, паней До-
роте Миколаевне Гриневича веръное и цнотливое захо-
ванье в стане светомъ малженъскомъ и на всемъ от нее
правдивую малженъскую милост, упреимое услуговане
ку мне, малжонъку ее, и хотечы то я ей, малжонъце
моеи милои, от себе учыньност'ю моею малженъскою
отдати и нагородити и тымъ ее охотнейшую ку себе в ми-
лости малженъскои способити, и небудучы я к тому ни
от кого прымушоны ани через хытросъ людскую зведе-
ны и на то намовлены, одно самъ з своее доброе воли и
умыслу своего даю, дарую и тымъ листомъ, добровольнымъ
записомъ моимъ, по животе моемъ на вечность ей, малжон-
це || моеи паней Дороте Миколаевне Гриневича, мети
записую у двухъ именичкахъ моихъ отчызныхъ, лежа-
чыхъ в земли Жомойтской у волости веленьской, в од-
номъ, называемомъ Бобяны, а другомъ, называемомъ Ляв-
да (в) Водсктяхъ, части моеи, на мене от брата моего

рожоного, его милости князя Миколая Балтроеевича Довкъшы, каноника жомоитского, плебана бетыкголского, и от братанича моего Лаврина Яновича Балтроеевича Довкъшы на част мою приходячы за (не)прыбыт'ем брата нашого Воитеха Балтроеевича Довкшы, в тых обеюх именичках вышей мененых третюю част, а где бы того брата нашого пана Воитеха Довкшу (с) службы щужых краевъ пан Бог припровадити рачыл, тогды за прыбыт'емъ его в тых обеюх именичкахъ вышей мененых четвертую част со всим на все и со всеми пожитками, на част мою приходячыми, яко се сами в себе, в границах и во всих обыходах своих здав'на мели и теперь мают, то ест з будованями дворными и гумен'ными, щелед'ю невольною музского и жоноцкого рожаю, с поддаными отчычами, тяглыми и дан'ными, куп'ными и закуп'ными, з ихъ жонами, з детми, з маетностями всякими их, рухомыми и лежачыми, с пустовщызнами всякими, селищом дворным и гумен'ным, з сады, з огороды овощовыми и хмелевыми, з кгрунты дворными всякими, ореми и неоремыми, голыми и засеянными, леси, гаи, заросли, з дырваны, з сеножатми, з реками, з речками и со всеми кгрунты зем'леными, до тых частей моих обеюхъ именичкахъ вышей мененых на част мою прыналежачыми, так тежъ с кгрунты всякие, купленые и зоставленые, которые-м я за свои властные грошы прыкупил и закупил, и яким колвек обычаем особливе на свое имя прыбавил, и всю ин'шую маетност мою, на част мою в тых обеюх именицахъ вышей мененых будучою, по смерти моеи зосталою, речы рухомые, которые на сес час маю, яко и с тыми, которых бы ещо || мешкаючы с тою малжонкою моею Доротою по сем записе моем набыл, то ест золото, серебро, грошы готовые, шаты сукон'ные и футер'ные, плат'е белое, кони езд'ные, клячы робочые, быдло рогатое и нерогатое, цыну, мед, начын'е дворное, железное и деревеное, и всю маетност мою от мала до велика, так, ижъ менованое неменованое,

ному, а неменованое менованому ничего шкодити не ма-
еть, и ничего с тых обеюх именеиць моих вышей мене-
ных, Бобян и Водокть, части моеи, на мене приходячої,
никакого иньшого незоставуючы ани уимуючы, але всю
част мою тых обеюх именеиць Бобянъ Водокть огулом
и со всею маетностю моею рухомою, вышей в сем лис-
те моемъ менованою, што кольвек маетности моеи ле-
жачои и рухомои по жыvote моемъ зостанет, то все по-
мененои малжонъце моеи паней Дороте Миколаевне
Гриневица по жыvote моемъ вечъне мети и еи ужывати
записую и дарую. Которые тые части обеюхъ именеиць
моихъ вышей мененых, Бобян и Водокть, части моеи, на
мене приходячої, зо всим, яко се в себе мают и по жы-
vote моемъ зостанут, вольна будет помененая малжонъ-
ка моя Дорота Миколаевна то все, кому хочечи, отдат,
продат, дароват, заменит и куды хотя ку своему налеш-
шому а ужыточнейшому пожитку своему оберънут и то-
го всего, што се вышей поменило, ужыват, шафуючы
тым водле воли и уподобанья своего вечъными часы. А
брат мои рожоны его милост княз Миколаи Давкъша
и пан Воитехъ Довкша, если бы прыбыл, так тежъ бра-
(та)нич мои Лаврин Янович. Довкша и ниhto з близких,
кровных и повиноватыхъ моихъ и ниhto з людеи объчых
по жыvote моемъ до тых частей именеиць моихъ вышей
мененых Бобян и Водокть, от мене малжонъце моеи
Дороте по жыvote моемъ на вечност записаных, як до
всего того, што се вышей поменило, огулом и ни до ко-
торое части и до кгрунтовъ прыкупленыхъ и закупле-
ныхъ || и до всеи маетности моеи рухомои и лежачои по
жыvote моемъ зосталои вечными часы ничего мети ани
се в то вступовати не мают. А если бы которы колвек з
близких, кровных и повиноватыхъ моихъ або з людеи об-
чых по жыvote моемъ в тые части именеиць моихъ вышей
мененых, от мене малжонце моеи записаныхъ, во вси
або в которую част ихъ або в которую речъ або в мает-
ност мою рухомую вышей мененую, по жыvote моемъ

зосталую, яким кольвек обычаем вступовал, трудност и переказу ей чынил и от нее, малжонки моеи Дороты, отнимал и до права ее о то поволокал, тогда кожды таковы мает и повинен будет на вряд тот, перед которыи бы се о то тое право прыточыло, вины место заруки заплатити сто копъ грошей литовских а малжонъце моеи Дороте Миколаевне другую сто копъ грошей дати и вси шкоды и наклады кромъ жадного права, доводу и прысеги ее, одно на голого слова речене ее ей нагородити. А ижъ ещо matka моя пани Оршуля Станиславовна Балтроевая Дов(к)шевича за правом своим до жывота своего на именеицу вышей мененом Водоктяхъ волное мешкане мает, кгде бы пан Бог перъвеи матки моеи на мене смерть допустити рачыл, тогда и по смерти матки моеи помененая малжонка моя тамъ во всем ровную част, на мене прыходячую, во всем, яко се вышей поменило, мети мает. Так тежъ ещо и в Бобяньском именичку ровного вечыстого делу не маю, ино по жывоте моем волно будет помененои малжонце моеи яко в своем властном з братею и з братаничы моими вечным делом делити, а поделивши, част мою, на мене прыходячую, вечне держати и его ужывати мает. Так теж долги мои, грошы готовые, которые по розных людях за листы их и безъ листовъ маю, тогда вси тые долги, которые бы по жывоте моем у кого кольвек оказали, волно будет помененои малжонъце моеи Дороте Миколаевне буд правне и яким кольвекъ обычаем одыскивати, а одыскавши вечне на пожиток свои оборочати. Которы тот мои лист и вси арътикулы, в нем описаные, по жы||воте моем у каждого права и на всяком местцу пры зуполной моцы вечне захован и держан быти мает. И на то я Станиславъ Балтроевич Довкша даль есми малжонце моеи паней Дороте Миколаевне Гриневича сес мои лист добровольныи вечыстыи запис под моею властною печат'ю, под печатми и с подписами рукъ людеи добрых, пры том былых, от мене самого устне очевисто упрошоных,

земян *господарских* земљи Жомойтской, пана Станислава Юр'евича Ромашка, пана Андрея Томашевича а пана Себестияна Григор'евича Саковича. Писан у Якгучанахъ году от *нароженя* Сына Божьего тисеча шестсотного месеца генъвара осмънадцатого дня.

У того листу печатеи прытисненых чотыри а подписы рукъ тыми словы: «Печатар того листу устне прошоныи Станислав Юр'евич Ромашко властною рукою подписалем. Печатар того листу устне прошоныи Аньдреи Томашевич властною рукою подписал. Печатаръ того листу устне прошоныи Себестиян Григоръевич властною рукою подписалом».

13. 1609 m. balandžio 2 d. Žemaičių vyskupo Merkelio Giedraičio testamentas¹

Iš esančio Kauno arkivyskupijos kurijos archyve 1609 m. balandžio 7 d. išrašo iš Žemaičių pilies teismo knygų

Anno Domini millesimo sexcentesimo nono die secundo aprilis, Vorniae. In nomine Patris et Filij et Spiritus Sancti, Dei in Trinitate vnus, amen. Misericordia et pax a Deo Patre et Filio Eius *Domino* nostro Iesu Christo et Spiritus Sancto nobis in saecula seculorum, amen. Ego Melchior Matuszewicz, quamuis indignus, Dei tamen gratia episcopus Samogitiae et antiqua ducum Gedroiciorum prosapia proles ducis Doumont Vrdoicij principis Gedroicij, cum cernam nihil esse certius morte, hora vero mortis nihil incertius, nesciamque, quid crastina allatura sit dies, licet corpore aeger, mente tamen bene sanus, providendum meis meorumque rebus existimaui, ne, si forte improuisa mors irruat, magna inordinatio consequatur tam circa meam familiam, quam circa res a me relinquen-

¹ Testamento nuorašas peržiūrėtas prof. M. Račkausko.

das. Inprimis ergo Deo ipsi Trino et Vno spiritum meum vltimum commendo, orans Ipsius infinitam bonitatem ne me diu in purgatorij poenis provt peccata mea meruerunt detineat, *idque* per merita Filij Sui Domini nostri Iesu Christi mortemque Eius acerbissimam perque intercessionem *Sanctissimae* Ipsius Genetricis Mariae, sancti Michaelis patroni mei et Raphaelis angeli custodis et sanctorum Petri et Pauli et Bartolomei apostolorum et Nicolai omniumque sanctorum dignetur me ad aeternam Suam gloriam admittere. Corpus humo, vnde processit, dum resurgendi tempus adueniat reddo, indubitate credens me hoc ipso in corpore rursus in extremo iudicio appariturum, indeque spero per misericordiam Dei propter Christi Seruatoris merita aeternum² cum angelis et omnibus sanctis in coelo me regnaturum secundum promissionem Eius clementissimam. Rogo autem fratrem meum dominum Martinum, capitaneum Wilkomiriensem, tenutarium Obelensem, et nepotes meos, vt corpus meum christiano more debita cum reuerentia humetur,— vtpote christiani hominis et episcopi,— quod et Spiritus Sanctus in templum sibi consecrauerat et Dominus noster Iesus Christus || sua corporali et sacramentali praesentia inhabitare dignatus est. Et vel maxime executores infra nominatos per Deum et propter Deum oro et conscientiam in hoc obligo illorum locus sepulturae Vorniae in cathedrali ecclesia sanctorum apostolorum Petri et Pauli ante altare nouum, quod institui erigendum a sinistris introeuntium ecclesiam inter ambonam et parietem transuersum, quod et dotandum ex redditibus praedij Posuitini, quod praedium oppignorauerat mihi prius generosus nobilis dominus Adamus Bilewicz et postea post obitum ipsius dominus Alexander Tiskiewicz et vxor ipsius olim defuncti supra nominati domini Bilewiczj prout inferius habetur inscripsi infornicae paruo. Tumbam tantum cupientem praeparando corpus hu-

---

² *Orig.*: aeternim.

metur statim autem a die mortis, obligo dominos executores, id est dominum Martinum fratrem meum et alios in hoc testamento, manu mea subscripto, infra nominatos, vt sine mora curent pro salute animae meae eiusque refrigerio missas fieri per omnes ecclesias Vilnae, quam ad rem lego cuilibet templo quattuor florenos Polonicos, id est templo Beatae Mariae Virginis, bernadinorum, patrum dominicanorum monialium, sancti Stanislai, sancti Ioannis, Sanctae Crucis, Sanctae Trinitatis, sancti Petri, sancti Nicolai, Mariae Magdalenae, sancti Stephani, sancti Georgij, sancti Casimiri capellae nouiciatus, ipsis etiam templis Sanctae Trinitatis et Beatae Mariae Virginis Rutenorum, hospitalibus quoque Sanctae Trinitatis, Mariae Magdalenae, sancti Stephani sigillatim tres kopas et singulariter pauperibus mendicis decem kopas, vtque pro anima mea fiant sacra quotquot fuerint Vilnae sacerdotes, in Samogitiae similiter fiant sacra per omnes ecclesias et pauperibus conuiuium funerale detur, ad quod lego ex quolibet praedio meo bouem, vel vaccam, vel vitulum, duos arietes et medium porci, quattuor anseres, gallos sex, farinae tunnam, brasei duas tunnas, pultium duos modios, pisorum duos modios, si quidem haec debent esse reseruata per omnia praedia ad hoc prandium, ad hoc autem prandium inuitabuntur non solum sacerdotes, sed etiam subditi praediorum et vbi prope aliquod templum non esset ad proximam ecclesiam deducent et ibi pauperibus et subditis prandium detur. Ad has meas exequias et corporis mei sepulturam lego paratae neccuniae centum kopas Lituanicas, pro cera kopas decem. Praedium autem Posuitini alias Burbiszki in districtu Vpiteni, quod perpetualiter emi a domino Nicolao Burba, olim terrestri scriba Samogitiae, tam quo ad agros, quam quo ad aedificia omnia, mobilia, pecora, equos, equas, subditos, nemora, siluas, prata et alia omnia pertinentia integre nihil prorsus excipiendo, lego et inscribo ecclesiae parochiali Viduklensi, vt eo parochus modernus Viduklensis et sucesores

eius fruantur perpetuo et in aeuum. *Semperque* in bonis parochiae ecclesiae Viduklensis retineatur cum hac tamen obligatione, vt modernus possessor parochiae Viduklensis et successores eius duos adolescentulos nobiles Samogitas erudiendo in liberalibus studijs tradant, qui postea eruditi patriae et ecclesiae Dei in Samogitia in spiritualibus deseruiant. Pro altari vero, vbi corpus meum sepelietur in ecclesia cathedrali Vorniensi, lego praedium mihi a domino piae memoriae defuncto Adamo Bilewicz et postea a domino Alexandro Tiskiewicz et vxore eius moderna Hanna Wiekowiczowna, olim quae fuit vxor Adami Bilewicz, pro certa summa octingentis kopis || monetae Lithuan(i)cae cum agris illius et subditis oppignoratum pro altari dicto, si patres Societatis Iesu prout Deo auxiliante cogitauit Vorniae residentiam habuerint, hanc summam patribus lego et perpetue adscribo, si quidem et locum certum pro residentia illorum honorabilis dominus Gregorius Wroblewski, concionator et altarista cathedralis, cum omnibus pertinentijs et obuentionibus libere coram nobis cessit, ratione cuius foundationis singulis septimanis tenebuntur reuerendi patres Societatis Iesu tria sacra pro anima mea praedecessorumque meorum habere, nimirum primum die dominico, alterum feria tertia, tertium feria sexta. Si vero aliter Deo visum fuerit, vicarij Vornienses vt iam modo sit ordinatione solita haec sacra perpetuis temporibus peragent, quod si vero praefatus dominus Tiskiewicz et coniunx aut successores illorum praedium in Posuitini et rusticos redimerint, pecunia ista ad annum censum dabitur aut praedium aliquod ematur ne unquam census annuus minuat perpetuo, dispositionem vero istius summae et bonorum oppignoratorum vel quae postea perpetualiter ementur dispositioni et dispensationi dominorum executorum et pio iudicio illorum relinquo, quod si patres Societatis Iesu han(c) meam legationem acceptare neque Vorni manere voluerint, tunc mansionarij huius altaris iuxta meam constitutionem me ad huc superstite

fructus ex hoc praedio Posuitini mihi oppignorato percipient *sacraque* in hoc altari celebrabunt, iura tamen et tutela et soluendi obligatio successori meo reuerendissimo episcopo Samogitiae incumbet. Praeterea meo labore et sumptu recuperaui subditos et agros ex Liuonia quadraginta mansos, qui subditi fere ab annis centum quinquaginta per Liuones ab episcopatu auulsi erant, et adhuc istorum agrorum aliquid mansit apud Iustum Dreue alias nuncupatum Zyburt Germanum, id est septem mansi, quos dimensos ad vitalitatem ei concessi, sicut et antea tenuerat; hos igitur agros episcopis successoribus meis liberum erit recuperare et praedio Posuitini pro episcopatu adiungere. In eodem loco Posuitinensi nunquam templa habebantur nisi procul distantia et subditi non tantum vicini, sed etiam nostri episcopales fuerunt hactenus sicut oves sine pastore *valdeque* cupiunt habere templum, quapropter agrum pro area templi in promontorio quodam, in quo tilia arbor sita est, emi a nobilibus Vadarackis, quod templum parari inceptum est, sed nondum perfectum, rogo et obligo dominos executores, vt ad exitum perducant. Et ad sustentacionem sacerdotis praedicti templi lego et inscribo curiolam Dragiski, ad quam pertinent tres mansi agrorum pro seminibus || seminandis cum pratis et siluis et colonis alias słuźbis sex, quarum aliquas a Vadarackis emi, aliquas a Golkont et a Burba notario Samogitiensi; tum pro eodem sacerdote lego viuarium siue piscinam prope aream templi, decimam quoque lego ex praedio Posuitin omnium frugum praeter auenae, subditi vero omnes tenebuntur singulis annis dare sacerdoti ex manso tres grossos Lithuanicos et vnam mensuram, quae alias vocatur pundel, auenae, alteram hordei vel siliginis pro strena. Quod attinet ad praedia Suir, Spory, Goza, ex quibus tribus praedijs Swir cessi sorori meae aduitalitia Reginae Matuszownae ducissae in Giedroic, duo vero praedia Spory et Goza iam ex nunc lego nepoti meo Bartolomeo ex fratre Gasparo Giedroic succamerario Caunensi, vxori eius Euae ducissae Swirensi et filio eorum

Adamo, post decessum vero sororis meae ad eundem Bartolomeum nepotem meum bona Swir deuoluentur; item ad eadem praedia omnes terras, quas auxi et emi meliorauique in subditis, eidem Bartolomeo nepoti assigno et volo, vt ex domo et familia nostra nunquam vllis temporibus exeant, sed vt semper promogenitus vel vt natu maior filius possideat nec aequa diuisione cedant vlli alteri ex fratribus et sororibus neque in manus alienas siue oppignoratione siue alienatione vel aliquo alio modo deueniant, sed perpetuis temporibus possideat vnus post alterum, id est natu maior frater et post illum natu maior filius, modo sint catholici, et ita continenter seruabitur; quod si non esset illi filius tunc alter eius frater proxime natu minor dicta praedia obtineat et post mortem ipsius filius eius natu maior illa habeat, et ita seruetur dictus ordo quamdiu durabunt filij masculi in dicta linea; quod si forte non essent tales, tunc propinquior ex illa cognatione succedet in illam hereditatem. Si etiam quis ex familia nostra et genere meo fieret sacerdos, siue ex filijs f(r)atris mei maioris, siue ex linea alterius fratris, siue etiam minor inter fratres, tunc post mortem patris vel patru sui succedet in hereditatem dictorum praediorum, et hoc iccirco, quia sacerdos quilibet probus non solet sua dissipare, sed etiam augere, et ita haereditas non modo non perit, sed crescit. Et vt haec mea voluntas eo sit firmior, perpetuisque temporibus duret, praedicta praedia ipsumque eorum possessorem trado in tutelam et patrocinium reuerendissimi episcopi Vilnensis, || vt et illa praedia sint quasi in feudum et possessor in vasellum; quare illustrissimus episcopus Vilnensis quasi feudatarius non poterit aliter quam mea fert voluntas disponere et ordinare, sed neque dictus possessor feudum praedictum tenens, tanquam vasellus, potestatem habebit vendendi, oppignorandi ex toto neque ex parte, aut quacunque alia ratione alienandi, nisi ita, vt a me est ordinatum, circa quod peculiare literas dedi ad archium ecclesiae cathedralis Vilnensis, quibus praedicta

praedia in feudum inscripsi reuerendissimo episcopo Vilnensi perpetuis temporibus. Argentum omne, ex quo varia vasa argentea sunt facta, lego et ascribo ecclesiae sponsae meae cathedrae Mednicensi, exceptis coclearibus haec nimirum: scyphum altum vnus cubiti totum inauratum cum operculo, alterum item deauratum minorem, item duos scyphos argenteos inuicem inclusos deauratos, cantarum argenteum alterum minorem mensurae vnus olae, craterem argenteum mensurae vnus olae, item alterum paruum mensurae vnus quarte, scyphos argenteos duos equales instar vitri, scyphum paruum argenteum cum operculo margines deaurati, scyphum ex alabastro albo, scyphulum paruum argenteum lauatorium cum patena, curuaturam nouam argenteam, candelabra duo parua argentea deaurata, torquem aureum quo usus sum praedecessoris mei restituo ecclesiae. Item res omnes ad diuina officia obeunda, videlicet calices duos cum patinis, vnum inauratum, alterum argenteum, pacificale siue crucem cum reliquijs inauratum, alteram crucem ligneam cum reliquijs occlusam oloserico rubro, ampullas duas argenteas, turribulum argenteum praeter operculum et catenulas, lapidem consecratum seu portatile, cappam ex rubro oloserico, casulam ex rubro oloserico cum columna viridi, casulam ceruleam antiquam, casulam ex nigro atlas, columnae ex albo, omne casulae cum stollis et manipularibus, tunicellas ex serico cerulei coloris, dalmaticas duas ex atlas rubro, sandalia ex ceruleo atlas, sandalia ex nigro muchaier, antependium a(n)tiquum, albas duas cum humeralibus et duobus cingulis, rochetas tres ex tenui tela vna ex istis antiqua, infulas duas albi et cerulei coloris, manicarum pontificalium decem, paria pontificalia tria, missalia duo, || librum agendorum, ceremoniale pontificum, casulam ex viridi oloserico,— ecclesiae parochiali Vorniensi tituli sancti Alexandri cum alba et humeralibus. Pecuniae totius paratae quatumcunque habeo in summa relinquo sexagenas monetae Lithuanicae saxcentas, seorsim autem taleros octo-

ginta septem, Vngaricos nonaginta septem; item pecuniam pro frumento modo Rigae vendito ex praedio meo Posuitin per famulum meum Iosephum Sorokam, quae adhuc ab illo non est reddita, sperantur inde plus minus centum Lithuanicae kopae, quam pecuniam ab illo recipiet dominus Ioannes Kozakiewicz et reponet ad aliam pecuniam; quam pecuniam sic volo distribui: pro sepultura, vt supra nominaui, kopas centum, pro cera ad exequias sexagenas decem, pro exequijs honeste expediendis quo ad cibum et potum hospitibus et pauperibus exhibendo kopas centum, pro templis, monasterijs et hospitalibus Vlnensibus et pro templis parochialibus in Samogitia quo ad exequias kopas centum, pro expedienda familia domestica quo ad solarium pannum pro hoc anno et contentacione kopas trecentas; ex eadem pecunia Bartolomeo nepoti meo kopas quadraginta, Alberti alteri nepoti kopas quadraginta, Metheo nepoti kopas quadraginta, filijs Caspary; Ioanni Zygmuntowicz, quarto nepoti meo, kopas quadraginta; pro confirmatione testamenti dominis executoribus kopas quinquaginta; si quid autem ex hac summa sic distributa superfuerit, lego hospitali Vorniensi. Debita mea sic dispono: inprimis mutuo dedi magnifico domino Nicolao Talwoisz castellano Trocensi kopas Lithuanicas ducentas et in pignus accepi pagum dictum Kolpiniki penes oppidum Łukniki, eam pecuniam et quod ad reddatur pignus hoc Kolpiniki ecclesiae Łuknicensi lego; apud magnificum dominum pallatinum Smolenscensem Ioannem Abrahamowicz et coniugem eius kopas ducentas, quam summam nepoti meo Alberto ex fratre Casparo recuperandam lego; item apud Adamum Okołów kopas octuaginta, quas sorori meae Reginae lego. Ex coclearibus, quae fuerint praecipua et maiora duodecim et decimum tertium coclear totum inauratum magnum, furcinulas || argenteas lego successori meo; coclearia minora et antiquiora vndecim lego vxori Bartolomei nepotis mei; alia decem coclearia argentea noua cum inscriptionibus lego vxori nepotis mei Adalberti. Stannum ita

dispono pro patribus Societatis Iesu, si Vorniae manere voluerint. Patinas sex magnas, minores, quae vocantur polmiski, duodecim, orbium vnum tuzin lego alias, successori meo cedent. Reliquum stannum videlicet sex magnas patinas, duodecim minores antiquas, septem orbis, duodecim patellas, maiores duas, lagenam magnam, in qua seruabatur oleum, alteram minorem et tertiam similem, in qua mulsum portabatur, pro baptisterio sponsae meae candelabra, quae iam superstes dedi ecclesiae duo minora ad altare a me erectum et tertium pensile ad idem altare, non reuoco hanc donationem. Candelabra parua numero decem, aliqua ex illis fracta, dentur ecclesiae Mednicensi ad vsum sepulchri Domini. Vasa, quae ad culinam spectant, ollas et cacabos alias banie numero viginti, verrua duo, patellas tres patribus Societatis Iesu, si Vorni manserint, alioquin inter propinquos distribuuntur. Currus omnis generis praefatis quattuor nepotibus meis et sorori meae lego. Equos autem meos, quotquot in vsu habui, inter familiares meos per dominum canonicum Kozakiewicz iudicio illius distribuendos relinquo. Ex pecoribus et equis in currijs episcopalibus prouisa necessitate illarum domini executores familiae meae maxime tenuiori secundum merita cuiusque prouidebunt. Tapezia alba noua pro vsu et ornamento ecclesiae cathedralis decem lego. Item aulea viridis coloris domesticae dextrinae pro templo cathedrali. Quattuor mantilia alias towalni nigris serici filis acutexta octo, rubro autem serico intexta tria ecclesiae Mednicensi dono. Reuerendissimo episcopo Samogitiae successori meo horologium maximum inauratum lego. Magnifico domino Martino, capitaneo Wilkomiriensi, tenentario Obelescensi, fratri meo, horologium deauratum duodecim horarum, vas argenteum pro sale, papiliones tres, arma noua terna pro tribu equitibus cum galeis et tasticis haec licet pauca in memoriale fraterni amoris lego. Honorabili domino canonico Wyszemirski pelles marcium iam paratas || consutas ad subducendum vestem, horologium

pensile sonans cum quadrantibus et excitatore lego. Item domino Nicolao Dausz canoniko pelles dictas ornostaiki consutas paratas ad subducendum, horologium pensile sonans dono. Item reuerendo domino Christophoro Diruoniski canon(i)co vestem subductam pelibus vulpinis, horologium quadratum viginti quattuor horarum adscribo. Item domino canonico Joanni Kozakiewicz familiari meo pallia duo, vnum ex falundisz, alterum ex canauaca, horologium paruum pensile ad pectus elargior. Item admodum reuerendo domino canonico Petro Petkiewicz pallium ex canauaca, quo ipse vsus³ sum, relinquo, quod est cum caputio. Item domino canonico Gardiski pallium nigrum. Aliud vero pallium nigrum ex falundisz et pelles ornostai-ki sexaginta patri Stanislao Moscicki, praeposito Luknicensi, confessario meo. Duobus pueris meis cubicularijs Ioanni Blinstrub et Ioani Mikiewicz indusia, strofiola et linteamina, puluinaria et omnia lectisternia ex equali vtrique lego. Praeterea sutannam nigram ex atlas, eidem puero frustum nigri axamenti vnum vlnarum Lithuanicarum quattuor. Mikiewicz puero sutanam gozdzikowam, pallium ex grubrin nigro, axamenti rubri frustum ulnarum quattuor, eidem aliud frustum ex pulgrubrin vlnarum trium. Sorori meae Reginae ex nigro falundisz vestem subductam martibus. Panteras nouem, quattuor Bartolomeo et quinque Alberto, nepotibus meis, relinquo. Annum gratiae ad fabricam ecclesiae Mednicensis cathedralis pro reparatione et ornamentis illius, ex quo pertinebit ad me medietas censuum percipiendorum dono. Domini executore, quo alacrius huic meae vltimae voluntati inseruiant, pro labore lego illis kopas sexaginta Lituanicas. Pelles non consutas omnis ge(ne)ris inter familiam meam distribuendas arbitrio dominorum executorum relinquo. Item quia dominus Ioannes Kozakiewicz canonicus Mednicensis meo iussu gradarium nigrum emptum kopis vndecim

---

³ *Orig.*: vsum.

Lithuanicis propria sua pecunia donauit domino Oscik, iudici terrestri Vilnensi, quam illi nondum reddidi et in recuperatione ecclesiae parochialis Kielmensis in diocesi Samogitiae occupatae ab hereticis in iudicio tribunali pro sententia hac in causa lata de proprio triginta sex sexagenas monetae Lithuanicae soluit, quae haec tota pecunia vt illi || iuxta literas meas seu quittance venditis frugibus in Posuitin fideliter persoluatur, dominos executores meos obnixè rogo et obstringo. Ad haec vacante parochia Viduklensi nescitur quo casu et quando perierant duo calices et pacificale vnum paruum argenteum, etiam timens ne conscientiam meam aggrauem similiter venditis frugibus in Posuitin pro duobus calicibus et pacificali refundendo ecclesiae parochiali Viduklensi deputaui viginti kopas, pro cappa noua comparanda decem kopas, pro altari nouo pingendo viginti kopas, pro libris nimirum graduali, antiphonario et psalterio kopas duodecim, pro reparatione et emendatione contigui parochialis ecclesiae Viduklensis decem kopas, quae haec tota pecunia supra nominata triturationis venditis frugibus in Posuitin pro ecclesia parochiali Viduklensi dari et elargiri voueram nondum sit data nec fruges pro sufficientia illius summae sunt venditae, in hoc conscientiam dominorum executorum obligo et obtestor, vt integre nihil vel subtrahendo vel diminuendo praedictae ecclesiae parochiali Viduklensi ad manus moderni parochi ad minus intra medium anni reddant et persoluant iuxta literas seu quittance, si vero vendito frumento, quod nondum ad huc triturationem⁴ est, tanta summa haberi non poterit, pecoribus, equis et equibus venditis nominata summa pecuniae adimplectur. Ad haec si nunc a praefecto nostro Iosepho Soroka plus supra centum kopas frumenti venditum fuerit, reliquam totam pecuniam pro persoluendis necessitatibus ecclesiae Viduklensis applicent et adiungant. Tapetia grisea duo ho-

---

⁴ *Orig.*: triturationum.

norabili domino Moscicki et duo alia domino canonico Kozakiewicz lego. || Libros meos omnes, quotquot sunt sub inscriptione nominis mei, lego vniuersos patribus Societatis Iesu praeter aliquod libros polonicos, quos duobus nepotibus meis, domino Bartolomeo et Alberto, dominus Kozakiewicz reddet. Testamenti tutores instituo supplicando sacrae regiae maiestati, vt pro suo officio et benignitate sua non grauatim suscipiat istius testamenti curam, vt eo tutius executores ea, quae hic scripta sunt, exequantur secundum reuerendissimum episcopum Vilnensem, dominum et amicum meum amantissimum, cui horologium deauratum viginti quattuor horarum eo animo lego, vt memor sit propensionis meae erga se et libentiori animo exequatur, quae in hoc testamento sunt commendata. Iam vero executores eiusdem mei testamenti bonorumque omnium ac rerum supra scriptarum dispensatores eligo, deuto et instituo fratrem meum magnificum dominum Martinum, capitaneum Wilkomiriensem, tennarium Obelescensem, venerabilem dominum Ioannem Wiszemir(s)ki, canonicum et officialem Mednicensem, honorabilem dominum Stanislaum Moscicki praepositum Łuknicensem, et vel maxime et praecipue eligo, deuto venerabilem dominum Ioannem Smulka Kozakiewicz canonicum Mednicensem, economum et familiarem meum, parochum Widuklensem, tanquam eum, cui maxime non modo res meae verum, etiam mens et intentio mea bene nota et perspecta est. Hos omnes vehementer velim esse rogatos, ne huius tam pie operis exiguum onus grauatim suscipiant, || quin potius vltimum hoc quod ab eis exposco obsequium animo prompto ac libenti praestent, suscipiant ac exequantur mercedem laboris a Deo optimo maximo percepturi. Confeci hoc testamentum anno, die quo supra praesentibus reuerendo domino Nicolao Daugsza canonico Mednicensi, Gregorio Wroblewski, concionatore et altarista cathedrali, Eustachio Lokiet vicario cathedrali

et nobilibus Martino Vwoin, Erasmo Zablocki, Ioanne Wis-
tort, ad hoc requisitis.

V tego testamentu pieczęci przyczysnionych cztery a
podpisi rąk tymi słowy: „Melchior episcopus Samogitiae
dux Gedroicius hoc testamentum pro rato habendum ma-
nu propria subscripsit. Ego Iesephus Stanislai Nieszokocz,
notarius venerabilis capituli et consistorij Mednicensis,
ad postulationem reuerendissimi domini, domini Melchio-
ris ducis Giedroic, sepius supra nominati et praefati, prae-
sens testamentum confeci et manu mea subscripsi. Ocze-
wisto proszony przy sprawowaniu tego testamentu byłem,
przy pieczęci mey ręką własną podpisałem Marczyn
Vwoyn. Erasmus Zabłocki swiadom tey rzeczy, co się w
tym testamencie zamyka, manu propria. Proszony Ian
Wistort przy sprowowaniu tego testamentu byłem przy
pieczęcy moiey ręką własną podpisałem“.

13a. 1600 m. rugpiūčio mėn. Žemaičių vyskupo M. Gied- raičio testamento projektas

*Iš esančio Kauno arkivyskupijos kurijos archyve padaryto
XVIII amž. gale nebaigto nuorašo*

Anno Domini millesimo sexcentesimo mense augusto
In nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti, Dei in Trinitate unius,
amen. Misericordia et pax a Deo Patre et Filio Ejus *Domino* nostro
Jesu Christo et Spiritu *Sancto* nobis in saecula saeculorum, amen.
Ego Melchior Mathysewicz, quamvis indignus, Dei tamen gratia episco-
pus Samogitiae et antiqua ducum Giedrociorum prosapia proles ducis
Domonts Vidoicz principis Giedrocii, cum cernam nil esse certius
morte, hora vero mortis nihil incertius, nesciamque. guid crastina
allatura sit dies, dum adhuc corpore bene sanus atque adeo integris
sensibus sum, providendum meis meorumque rebus existimavi, ne, si
forte improvisa mors irruat, magna inordinatio consequatur tam circa
meam familiam, quam circa res a me relinquendas. Imprimis ergo Deo
ipsi Trino et Uni spiritum meum ultimum commendo, orans Ipsius
infinitam bonitatem, ne me diu in purgatorii poenis prout peccata mea

meruerunt detineat, idque per merita Filii Sui Domini nostri Jesu Christi mortemque Ejus acerbissimam perque intercessionem Sanctissimae Ipsius Genitricis Mariae, sancti Michaelis patroni mei et Raphaelis angeli custodis et sanctorum Petri et Pauli et Bartholomaei apostolorum, sancti Nicolai omniumque sanctorum degneturque me in aeternam Suam gloriam admittere. Corpus humo, unde processit, dum resurgendi tempus adveniat reddo, indubitate credens me hoc ipso in corpore rursus in extremo judicio appariturum, indeque spero per misericordiam Dei propter Christi Servatoris merita aeternum cum angelis et omnibus sanctis in coelo me regnaturum secundum promissionem Ejus clementissimam. Rogo autem fratrem meum dominum Martinum, capitaneum Vilkomiriensem, tenutarium Obelsensem, et nepotes meos, ut corpus meum christiano more debita cum reverentia humetur,—utpote christiani hominis et episcopi,—quod et Spiritus Sanctus in templum sibi consecraverat et Dominus noster Jesus Christus sua corporali et sacramentali praesentia toties inhabitare dignatus est. Locus sepulturae meae destinatus est Vorniae in ecclesia murata ante altare majus in fornice ad id praeparando. Si tamen interim perficietur, ut pridem in animo habui jamque materiam praeparare coepi, quod tamen institutum non licuit ad optatum finem perducere tum ob temporum infelicitatem, tum varias calamitates, tum ob pestis et famis acerbissimam. Quod si Deo aliter disponente templum praedictum non posset ante obitum meum perfici contingeretque me in Samogitia naturae debitum morte persolvere, corpus meum Vilnam devehi curetur et in templo sancti Joannis humetur in fornice sepulturae patrum destinato, idque juxta tumbam patris Antonii, olim mei confessarii. Statim autem a morte mea obligo dominos executores, id est dominum capitaneum Vilkomiriensem et alios in hoc testamento infra nominandos, ut sine mora curent pro salute animae meae ejusque refrigerio missas fieri per omnes ecclesias Vilnae, quam ad rem lego cuilibet templo duas kopas, id est templo Beatae Mariae Virginis, bernardinorum, sancti Stanislai, sancti Joannis, Sancti Crucis, Sancti Trinitatis, sancti Petri, sancti Nicolai, patrum dominicanorum monialium, Mariae Magdalenae, ipsi etiam templis Sancti Trinitatis et Beatae Mariae Virginis Ruthenorum, hospitalibus quoque Sancti Trinitatis et sanctae Mariae Magdalenae sigillatim duas kopas et singulariter pauperibus mendicis decem kopas, utque pro anima mea fiant sacra triginta vel quotquot fuerint Vilnae sacerdotes, in Samogitia similiter fiant sacra per omnes ecclesias et pauperibus convivium funerale detur, ad quod lego ex quolibet praedio meo bovem verivaccam, duos arietes et medium porci, quatuor anseres, gallos sex, farinae tunnam, brasii duas tunnas, || pultium duos modios, pisorum duos modios, si quidem haec debent esse reservata per omnia praedia ad hoc prandium, sicut ex meo mandato recepit se facturum Alexander

Tyszkiewicz; ad hoc autem prandium invitabuntur non solum sacerdotes et mendici, qui ad limina templorum sedere solent, sed etiam subditi praediorum, et ubi prope aliquod templum non esset, ad proximam ecclesiam deducunt et ibi pauperibus et subditis prandium detur. Lego etiam ad quodlibet templum pro exequiis meis triginta grossos Litvanicos; ad has meas exequias et corporis mei sepulturam lego paratae pecuniae centum kopas, quae in mea cista sub mea clave magna inclusae sunt, prout Alexander Tyszkiewicz bene scit, cera etiam in praedio nostro Rzesza servatur, quae si non sufficiat ematur. Praedium Poszvitini in districtu Upitensi a me emptum, tam quoad agros, quam quoad aedificia et subditos, lego et inscribo episcopatus Samogitiae, ut eo episcopus Samogitiae et successores fruantur semperque in bonis episcopatus retineatur, cum hac tamen obligatione, ut ad templum Vornense muratum quotannis ex censu praedicti praedii sacerdotibus vicariis sexaginta florenos Polonicos solvat, ipsi vero sacerdotes obligabuntur singulis feriis sextis cujuslibet hebdomadae vigiliis et sacrum canere in dicto templo murato alias in templo ligneo, et hoc non solum pro anima mea, sed etiam aliorum episcoporum praedecessorum, si quidem valde mirum. quod hactenus nulla fuerit facta fundatio. Ad hoc ego duos rusticos assignavi possessionatos emptos in Surwiliszki una cum domibus et agris illorum, supra quos agros modo concessi decem florenos annuos famulo meo aurigae Melchiori ad vitalitatem pro ipsius obsequiis, post mortem autem ipsius isti decem floreni redibunt ad ecclesiam Vornensem pro requiem dictorum episcoporum et computabuntur inter illos sexaginta, quos ex dicto praedio Poszvitensi episcopus Samogitiae solvere debet annuatim perpetuis temporibus. Hoc autem non videatur grave dominis episcopis successoribus meis cum hoc de meis propriis bonis, quae posse jure etiam consanguineis meis legare, in istum finem applico. Praeterea meo labore et sumptu recuperavi subditos et agros ex Livonia quadraginta mansos, qui subditi fere ab annis 150 per Livones ab ecclesia avulsi erant, et ahuc aliquid istorum agrorum apud Justum Drum Livonem, id est septem mansi, quos dimensos ad vitalitatem ei concessi, sicut et antea tenuerat; hos igitur agros episcopis successoribus meis liberum erit recuperare. In eodem praedio Poszvitinensi in fundo a me empto non sunt templa nisi procul distantia duobus miliaribus, quorum unum ab haereticis occupatum est, de quo per aliquot annos litigavi, et subditi non modo nostri, sed etiam vicini fuerunt hactenus sicut oves sine pastore valdeque cupiunt habere templum, quamobrem materiam praeparant, et de area templi tracto, si forte ante mortem id exequi non possem, rogo et obligo episcopos mihi successores, ut hoc meum intentum ad exitum perducant, et ego ex nunc ad praedicti templi exaedificationem lego et inscribo aulam, quam aedificavi in fundo

empto dictam Dragiszki, ad quam aulam pertinent tres mansi ad pascua et subditi sex et deserti mansi quatuor. Ad templum etiam Giedrocense lego centum kopas, quibus centum kopis obligatus erit plebanus dictae ecclesiae Giedrocensis pro tempore existens emere agrum sive cum subditis possessionatis, sive non possessionatis, dummodo id cedat in utilitatem dictae ecclesiae; interea tamen dum se offerat occasio emendi talem agrum *domini* executores dictas pecunias certo in loco apud certos homines asservabunt et deponent. Et quia ego tanquam ex progenie et styrpe ducum || Giedroyciorum natus habeo jus patronatus ad dictam ecclesiam *sancti Bartholomaei* in Giedroć et quia praeterea dicto templo donavi centum kopas monetae item magnam campanam emptam pro nonaginta kopis et alia ad templi illius ornatum fieri curavi, ut videlicet kappam ex holoserico villosa rubro inciso, quae nunc apud me est, pacificale magnum inauratum, in quo venerabile sacramentum portari potest, quod etiam apud me est, casulam ex damasco albo cum caeteris ad eam pertinentibus, quae pridem in dicta ecclesia servatur, casulam ex nigro holoserico raso seu atlas cum omnibus pertinentibus. Et quod vereor, ne dicta ecclesia in manus haereticorum veniat, eo quod aliqui ex iis, qui simile jus patronatus habere se praetendunt, haeretici nunc sunt, idcirco, instituo et nomino haeredem collationis et foundationis ac jus patronatus meum confero in episcopum Vilnensem pro tempore existentem et successores ejus perpetuis temporibus, ut videlicet ipsi una cum meis fratribus in perpetuum hujus testamentariae foundationis meae collaturam sint patroni dictae ecclesiae *sancti Bartholomaei* in Giedroć in omni jure et pacto; non dubito *dominum* episcopum Vilnensem et successores ejus hoc libenter facturos tum pro gloria Dei, tum pro conservatione ecclesiae catholicae. Erat quidem mihi in animo ossa mea in supra dicto templo Giedrocensi reponere, ubi etiam majorum meorum corpora requiescunt ab inde annis 150, qui et dictam ecclesiam erexerunt et dotarunt, verum quia hoc calamitosissimo tempore charitas valde refrixit nullaque est majorum reverentia, quin imo contemptus intolerabilis et iam non semel periclitabatur hoc templum, ne spoliaretur et profanetur, idcirco ibi humari nolo. Nihilominus valde cupio dictam ecclesiam sartam tectam conservari, ne fundatores tam pia sua foundatione, quam habuerunt circa gloriam Dei promovendam et salutem animarum defraudentur, quamobrem valde cupio rogatum episcopum Vilnensem, quem dictae ecclesiae patronum nominavi, ut nunquam hujus ecclesiae curam deponat. In Widziniszki frater meus *dominus dominus Martinus* supra nominatus aedificavit templum catholicum, ad quod nondum fecit foundationem ullam certam, ego tamen ad illud templum attribuo duos rusticos sive duas službas bonorum meorum patrimonialium, qui ex aequa divisione cum fratribus ger-

manis mihi obvenere, nominati Lesiewcy et praeterea duos mansos desertos emptos a domino Stanislao Cyża, dictos Sakiszki, ibidem jacentes juxta supra dictos duos mansos Liesiewiczenses, quae ex tunc concessi templo Widzinicensi et tradidi in manus domini fratris Martini capitanei Wilkomiriensis idque ea intentione, ut dominus plebanus habeat unde sustentet magistrum scholae, qui pueros docturus est, in quo obligo conscientiam plebani et collatorum. Et ne dicta ecclesia aliquando deseratur, collatores relinquo dominum priorem dominicanorum Vilnensium pro tempore existentem, qui obligatus erit una cum haeredibus domini capitanei Wilkomiriensis huic ecclesiae de digno pastore providere eumque perpetuis temporibus praesentare episcopo Vilnensi. Quodsi dominus capitaneus frater meus differret sufficientem foundationem facere, tunc duo illi mansi deserti dicti Sakiszki volo, ut monasterium Sancti Spiritus dominicanorum illos obtineant vi testamenti mei; ipsi autem patres dominicani pro anima mea singulis feriis sextis sacrum faciant, opportunis tamen temporibus, si impediti non fuerint. Patrimonium, quod mihi divisione haereditatis paternae cum fratribus obtingit, domino Martino capitaneo Wilkomiriensi fratri et nepotibus meis, filiis defuncti domini Gasparis subcamerarii Caunensis et Joannis Zigmuntowicz, in stirpem lego et relinquo aequaliter dividendum, excepto eo, quod emi a domino Stanislao Ciza, videlicet praediolum cum || subditis et agris in Widziniszki una cum aula ad illud pertinente, quae omnia soli Joanni Sigmuntowicz nepoti meo inscribo per hoc meum testamentum. In omnibus, exceptis quinque in Widziniszki, quos domino fratri et nepoti relinquo, in omnibus inquam lacubus, quos cum ducibus Giedroicis jure haereditario semper habui, inscribo et relinquo jus piscandi patribus jesuitis Vilnensibus, ut liberum illis sit in illis piscari sine magno reti, quod niewod dicitur, sive aliis retibus idque perpetuis temporibus videlicet in lacu Styrni, Eisioty, Inkiety, Zyszkoty et Dury. In ecclesia sancti Bartholomaei in Giedroyć duo sunt altaria cum fundatione, quae desolata sunt tam quoad aedificia, quam quoad subditos, partim propter pestem et famem, partim usurpatione collatorum, utrumque hoc altare ego cum agris hactenus retinui penes dictam ecclesiam Giedroycensem et domino Jassinski tanquam plebano Giedroycensi tradidi, obligando conscientiam ejus, ut, si forte sacerdotem ad dicta altaria habere non posset, ipsemet sacra faciat pro animabus et ut procuret una cum collatoribus dictae ecclesiae habere aliquem sacerdotem, quandoquidem etiam nunc ex dictis altariis sunt duo mansi seu službae in Bebrusy ad eandem altariam in Giedroyc ad lacum Kamionty erant quinque mansi dicti Bistońcie, nunc autem non est nisi unus mansus; ad aliam autem altariam, quae cognominatur a possessore Wityszki, erant duo mansi in Anto-

symie deserti et pene distracti, alii duo mansi erant czobotarorum in Kieytytan, ex quibus unus est desertus, hos duos nullo jure tenet Valentinus Brzeżinski; tertiam vero altariam cognomine Dwileli plane totam cum agris et subditis pridem ab ecclesia alienatam nunc tenet dominus Pietkiewicz scriba terrestris, haereticus,— istae altariae cum meliora tempora successerint, diligentia et industria plebani protunc existentis poterunt recuperari adque pristinum Dei obsequium redire. Praedium meum dictum Rzesza, emptum a variis possessoribus, distans Vilna duobus miliaribus inscripsi et donavi collegio *Societatis* Jesu Vilnensi cum omnibus aedificiis, agris, sylvis, subditis, lacubus, pecoribus cumque omni prorsus suppellectili, quae ibi habetur, et cum omnibus quocunque modo ad illud praedium spectantibus, ut ipse in possessione habui, mihi solum relinquendo usque ad mortem. Si tamen *reverendissimus episcopus* Samogitiae successor meus pro commoditate sua,— ut nimirum Vilnam veniens impedimenta sua ibi relinquat, ligna inde habeat et alias utilitates,— vellet hoc praedium habere, liberum ei erit a patribus illud accipere, non aliter tamen, quam positis prius patribus *Societatis* Jesu duobus millibus florenorum, quodsi ei non placuerit, id renuntiet patribus, ut ii libere pro sua commoditate de eo praedio disponant illudque augeant et meliorent. Quod attinet ad dicta praedia Swir, Spor, Gozy, quae tria praedia soror mea Regina Matusowna ducissa in Giedroć habuit et habet ex inscriptione a viro suo bonae memoriae domino Felice Romanowicz vexillifero Vilnensi, id est Gozy et Spory, ad quod ego ipse operam meam et auxilium adhibui, Swiro autem parens noster pie defunctus in dotem ei reliquerat, nunc vero soror praedicta Regina mihi oppignoravit omnia tria praedicta praedia in octingentis kopis Lithvanicis, quae interea dum tenerem, quaedam illis adjeci et in triplo melioravi, nam ad dicta praedia adjeci et emi Nakuninie praedium desolatum dictum Tumkowszczyzny,— ista igitur quatuor praedia volo, ut ex domo at familia nostra nunquam ullis temporibus exeant, sed ut semper primo genitus vel natu major filius possideat, nec aequa || divisione cedant ulli alteri ex fratribus et sororibus, neque in manus alienas sive oppignoratione, sive alienatione vel aliquo alio modo deveniant, sed perpetuis temporibus possideat unus post alterum, id est natu major frater et post illum natu major filius modo sint catholici, et ita continenter servabitur; quodsi non esset ei filius, tunc alter ejus frater proxime natu minor dicta praedia obtineat et post mortem ipsius filius ejus natu major illa habeat, et ita servetur dictus ordo quamdiu durabunt filii masculi in dicta linea; quodsi forte non essent tales, tunc propinquior ex illa cognatione succedet in illam haereditatem. Si etiam quis ex familia nostra et genere meo fieret sacerdos sive ex filiis fratris mei majoris, sive ex linea alterius fratris, sive

etiam minor inter fratres, tunc post mortem patris vel patruī sui succedet in haereditatem dictorum quatuor praediorum, et hoc idcirco, quod sacerdos quilibet probus non solet sua dissipare, sed etiam augere, et ita haereditas non modo non perit, sed crescit. Et sic possesor sive saecularis, sive sacerdos obligatus erit sive ex filiis suis, sive ex fratribus germanis saltem unum alere in studiis in collegio Vilenſi impendendo illi ad victum sumptum centum florenos sive in leguminibus, sive in pecuniis, ut ita aliqui ex familia nostra in viros insignes evadant aut etiam ecclesiastici fiant, felix enim est illa domus, ex qua prodeunt sacerdotes. Et ut haec mea voluntas eo sit firmior, perpetuisque temporibus duret, praedicta quatuor praedia ipsumque eorum possessorem trado in tutelam et patrocinium episcopi Vilenſis, ut et illa praedia sint quasi in feudum et possessor in vasallum; quare episcopus Vilenſis tanquam feudatarius non poterit aliter, quam mea fert voluntas, disponere et ordinare, sed neque dictus possessor feudum praedictum tenens tanquam vasallus potestatem habeat vendendi, oppignorandi ex toto neque ex parte, aut quacunquē alia ratione alienandi, nisi ita, ut a me est ordinatum, circa quod peculiare litteras dedi ad archivum ecclesiae cathedralis Vilenſis, quibus praedicta quatuor praedia in feudum inscripsi episcopo Vilenſi perpetuis temporibus. Ad haec post meam mortem vi hujus testamenti relinquo haereditatem dictorum quatuor praediorum: Swira, Swor, Gozy, Skosiny,—dominum Bartholomaeum, nepotem meum ex fratre Gaspere subcamerario Caunensi, ea conditione, ut comparens coram episcopo Vilenſi iuramentum praestet in manus episcopi vel ejus scribe, quod in fide catholica et ipse vivere et filios suos educare velit, nihilque dictorum bonorum vel minimum alienare, quin etiam pro posse omni modo ea se velle conservare et amplificare promittat, et insuper unum aliquem ex filiis vel fratribus suis aut fratrum filiis alere in studiis in collegio Vilenſi, cui ad sumptum et victum pendat centum florenos modo supra dicto atque ita demum in possessionem dictorum praediorum mittatur. Quodsi haec praestare nollet vel conditionibus in supra dictis litteris descriptis satisfacere recusaret, tunc liberum erit episcopo Vilenſi ab illo quatuor dicta praedia recipere et alienare alteri ex filiis fratrum meorum aut fratri ejus, qui superstes erit, ea tradere cum iisdem oneribus et caeremoniis, quodsi non essent fratribus meis liberi ex linea masculina, tunc ex linea faemina succedet propinquior, quodsi nec iste erit, tunc etiam ex remotioribus aliquis succedat, dummodo sit ex familia nostra, is praeferatur aliis, et in defectu talium ex familia nostra, liberum erit episcopo Vilenſi cui libuerit concedere dummodo sacerdoti nobili quoad utrumque parentem Litvano et quidem a suis abavis idque iisdem, quibus supra conditionibus videlicet de alendo uno Lithvano tenuioris fortunae in studiis in collegio Vilenſi

eodem sumptu, quo alii, ipse autem pro anima omnium ex nostra familia obligatus erit saltem duo sacra in hebdomada facere. Tamdiu autem debebunt illi juvenes in studiis ali, donec ad philosophiam et ultra perveniant, si animus fuerit ulterius progredi. Nihilominus, ne soror mea ducissa Regina Matusowna sibi injuriam factam putet, quod ita disposui de dictis praediis, et ut ipsa renuntiet jam perpetuitati propter supra memoratam oppignorationem, relinquo eam in dictis omnibus praediis ad vitalitatem, si tamen in ipsis illa habitare voluerit, vel certam pensionem accipere, solum reservando ad habitandum unum praedium, quod in ejus sit libera voluntate, debet tamen Bartholomaeus || meus nepos una cum illa manere in dictis praediis tum propter obsequia illi tanquam amitae suae perstanda, tum propter protectionem, quippe quaecum sit faemina tali indiget praesidio vel certe cum illo conveniat, quod in singulos annos usque ad mortem ipsius velit sibi solvi. Hanc meam voluntatem ultimam, ne infringi ullis temporibus patiatur, rogo episcopum Vlnensem, et ut hoc onus in se propter Deum et conservationem familiae suae suscipere dignetur, si quidem hoc spectat ad bonum commune. Quod attinet ad res mobiles et imprimis sacras: crucem argenteam inauratam a me factam dedi ad templum Vornense pro jucundo ingressu, casulam ex telet rubro, in qua est crux alba ejusdem materiae, cum omnibus ad eam pertinentibus, quae mihi constat plus minus centum et 50 florenis, cappam nigram ex holloserico villosa, cappam violacei holloserici incisi,—haec omnia lego ecclesiae Vornensi cathedrali. Item lego crucem auream cum catenula aurea et reliquiis, quae crux ne unquam ab ecclesia pereat, capitulum curabit et etiam si aliquis episcoporum Samogitiae vellet ea uti, eam repetet veluti ecclesiae clenodium. Item lego pelvim argenteam cum urceo item argenteo. Item lego altare parvulum cum reliquiis pretiosis rubro holloserico tectum, item par candelabrorum inauratorum parvorum, item thuribulum argenteum, cujus media pars superior est ex aurichalco. Scutelam argenteam ad bibendum, quae czara dicitur, lego congregationi Beatae Mariae Virginis in academia Societatis Jesu Vilnae pro nobilibus studiosis institutae, cujus et ego membrum fui et protectorem egi. Item poculum magnum argenteum inauratum, seu rostruchaniec dictum, donatum a duce Curlandiae lego monialibus bernardinis vlnensis. Ad templum vero Poszvitense, quod adhuc aedificari dictum et, si a me non perficitur, rogo successorem meum episcopum Samogitiae et conscientiam ejus obligo, ut illud exaedificet; si quidem non deerit illi sumptus ex supra dicto praedio, lego casulam rubram ex adamasco cum cruce alba et reliquis necessariis, item casulam aliam ex holloserico violaceo inciso cum omnibus necessariis, item calicem argenteam inauratam, quo ipse utebar, cum bursa ex holloserico rubro, cum corporali et cus-

todia, quae habeo ab episcopo Kujaviensi. Episcopatum meum relinquo integrum capitulo Mednicensi custodiendum a litibus prorsus liberatum, excaepo agris, sylvis, pratis in Gordy cum nobilibus Szyksznać, quos, si Deus me salvum et incolumem servaverit, dabo operam ut recuperem, pro quibus agris praedecessores mei etiam certarunt etiam cum effusione sanguinis suorum subditorum usque ad necem tamen infecto negotio reliquerunt, nec ulla signa inventa sunt protestationis aut possessionis suae, imo limites et signa excisa sunt, quae omnia silentio praeterita sunt; ...

14. 1615 m. lapkričio 10 d. M. Daukšos įpėdinių sutartis dėl jo palikimo pasidalinimo

Iš 1616 m. sausio 13 d. įrašo Žemaičių žemės teismo knygoje

Я Станислав Балтроевич Довкша, а я Петр Станиславович Ромашко, я Ел(з)бета Яновна Довкшовна, малжонка звыш речоного Петра Ромашка, а я Дорота а Кристина Яновны Довкшовны, земляне и землянки господарские земли Жомоитской, маючы мы имениче сполне в полю Бобянском лежачое, мы вси зезволившысе доброволне чыним явно и визнаваем самы на себе, иж я Петръ Ромашко а я Елзбета, Дорота а Кристина Яновны Довкшовны, прышодшы до части своеи в деле ровном с паном стрієм нашим Станиславом Довкшою в ыменичу нашем Бобянском, в земли Жомоитской лежачом, и в спадку оичыстом по князю Миколаю канонику Довкшы а по Воитеху Довкшы, а прышодшы мы особы до части кожъды своеи, иж был посегънул пан Станислав Довкша вси речы, зо || лото, серебро, пенези водлугъ тестаменту князя Миколая Довкшы, так теж што держал дом Бобянски яко стріи рожоны, спалы по небощику Довкшы на нас заровно, а так мы особы звыш мененые, доведившысе певне, иж за нас старане всякое чынил в молодости лет нам будучым и теж, кгда справовал тестаментъ по князю Ми-

колаю Довкшы, заровно, яко на себе, так и на нас працювал, мы тот тестаментъ узнавши слушъныи, правдивы, кожды з нас нагороду взявши слушъную от пана стрія нашего Стани(сла)ва Довкшы водлугъ опису небощиковского на тестаменте, а што теж небощик князь Миколай каноник Довкша описал подданные Сташунцы и з ых кгрунтами, — я Петръ Ромашко, я Елзбета, я Дорота а Кристина Яновны Довкшовны, особы звыш мененые, сым нашим квытацыиным листом выречоным варуем, вечными часы волным чыним пана Станислава Довкшу, а подъданные Сташунцы при купле небощика Миколая каноника Довкшы и кгрунти тых подъданных ему, пану Станиславу Довкшы, малжонце и потомству его усьтупуем и вечными часыи з ных се зреками. Так теж если бы были якие колвек добра посегненые черезъ него, пана Станислава Довкшу, яко въ речах рухомых, в серебре, золоте, в грошах, въ шатах, в конях езных и рабочех, а возгола зо всего того, яко помененого, так и непомененого, и з тых подданных Сташунцов и кгрунтов их, нагороду кожди собе взявши зрекаем и при ним, пану стрію нашом, зоставуем вечными часы и ни мами и моцы мети не будем ни до яких накладов и шкод приводити и позывати. А если-бы которая колвек з нас особа, пропмявшы сего листу нашего доброволного, трудност задавали в держаню ему, пану Станиславу Довкшы, малжонце и потомству его, тогды подвезуемсе и описуемсе вины место заруки кожди за себе заплатити сто копъ грошен литовских, а и тую вину заплатившы || и досыт учынившы, пред се тот лист наш и тестаментъ яко слушны и правдивы вечными часы при зуполной моцыи у каждого права зоставати мает. Якож Петр Ромашко а я Елзбета, Дорота а Кристина Яновны Довкшовны сполне мы с паном Станиславом Довкшою зезволившысе, с тимъ же стріем нашим, везвавшы мы вси панов приятел наших, згодне одностайне згодившысе, а бачечы то собе з лепшым пожитком нашим, поделилихмосе и помер-

коване межы з собою учынили з виналаску и росудку приятельского. Дом, лежачы в земли Жомойтской у волости веленской в поли Бобяном, таком способом поделилихмосе и померковане межы собою учынили. Наперод, досталосе на част мою Станиславовую Довкша дворной челеди хлопъ поробок Сабас Амьброжеевич и з жоною Елзбетою и с подвор'ю его, а на част нашую Петра Ромашка, Дороты, Алзбети а Кристины Довкшовны досталосе челеди дворной трое: две жонки Макута а Дорота Амброжеевны и з сыном ее Макути Крищюлем Петровичом. А на част мою Станиславовую Довкша досталосе седлиско старое, яко само в себе, в огорожен'ю старом маетсе, над рекою Датнов'ю, а на том седлиску досталосе будован'я дворного светлица столовая, клетки две, яв'я; а на част нашую Петра Ромашка, Елзбети, Дороти а Кристины Яновны Довкшовны досталосе напротивко седлиска досталосе на иншом местцу нива з погноем свежим и з жытом засееным, названая урочыщом Ант-десес-ланкос-илкгои, будованя дворного досталосе комора (с) сенми, клец с подкледтом и другая стаенка. Якож я Петръ Ромашко, я Елзбета, Дорота а Кристина Яновны Довкшовны подвезуемсе и описуемсе ему, пану стрюю || нашему, пану Станиславу Довкшу, тот дел и розебрание наше, невзрушываючы некоторыми причинами бы направнейшыми, держати вечными часы водлугъ сего листу нашего делчого векуистого. А гдибыхмо пропомневшы неяко вымислами правными о тое седлиско албо о челед и подданных Сташунцов вступовали, што ест на том листе делчом помененого, якую переказу чынили в держан'ю албо ку праву потегали, ку шкодом и накладом приводили и тот дел знову взрушали, тогды обовезуемсе и описуемсе вины место заруки заплатити сто коп грошей литовских кром жадное телесное присеги. Которые тые подданные Сташунцы и челед, седлиско, речы помененые до рук своих взявшы пан Станислав Довкша че-

резъ возного и сторону шляхту до держан'я и уживан'я
вшол водлугъ сего листу делчого, так иж от дати сего
листу нашего, нижеи написанои, неделечи держати, до-
мом се будовати и уживати, кому хочечы отдати, про-
дати и шафовати водлугъ мисли и уподобан'я своего
наилепшого вечними часы володати мает, толко выняв-
шы кгрунты в пашни дворной, в лесех, гаех, сеножатех,
в полю Бобянском, в земли Жомоитской лежачом, от-
чызною мамы наполю поделитисе, а маем зачати дели-
ти по Великой ноцы у двух неделях в году даст Богъ
пришлом тисеча шестсот шестнадцатом под виною звыш
описанюю. И на то-сми дали тот наш лист делчы квити-
цыны под печатми нашими и с подписом руки моеи
Петра Ромашка и под печатми земян *господарских* зем-
ли Жомоитской и с подписы рук их, от нас очевисто уп-
рошоных, которые на прозбу нашую учынили, печати
свое приложившы руками своими подписали: пана Яна
Лопинского, пана Станислава Ромашка а пана Балтро-
мея Килчавского. Писан в Бобянах году тисеча шестсот
петнадцатого *месеца* ноября десятого дня.

У того листу печатей притисненых сем а подписы рук
тыми словы: «Петръ Ромашко властною рукою подпи-
салем. Pieczentarz proszony od osob w tym liscie po-
mienionych przy pieczęci swey rękę swą podpisałem Jan
Łopinski. Печатар прошоный Станислав Ромашко власт-
ною рукою. Печатар прошоный до того листу рукою
властною подписал Балтромеи Килчавски».

15. Ištraukos iš Babėnų dvaro dokumentų sąrašo, sudaryto 1809 metais

*Orig. privačiose rankose. Rankraštis apdarytas, in folio,
pradžioje titulinis lapas, paskiau 4 nenumeruotuose pusla-
piuose surašytas bendras kiekvieno 18 fascikulų turinys,
toliau vienas tuščias lapas ir po to eina 88 numeruoti pus-*

lapiai pačių dokumentų turinio. Dviejų lapų (p. 69—72) nebėra, p. 85—88 surašyti vėlesni dokumentai, 1810—1817 metų. Gale prieš apdarą yra vėlesnių pažymėjimų apie Daukšų genealogiją, pradedant Mikalojum Daukševičium, ir kitokių. Rankraščio pavadinimas toks:

Księga|Regestrowa Dokumentow na|Dobra Babiany wielkie, alias|Dawksze, w Gubernii Litewsko-|Wileńskiey, w Powiecie Rosieńskim | w Parafii Datnowskiey leżące, z atty|nencyą Warkole czyli małe Babiany zwa|ną,— Dzie- dzictwa Starozakonnych Abra|hama i Dyny z Leybowiczow Chai|mowiczow Lewitanow Kupcow|i Obywatelow Kieydań- skich i|Krakinowskich — Porządkiem Datt. i Epok — Ro- ku 1809° — spo|rządzo|na.

Iš 1-jo fascikulo:

1. 1525 maj 18, indykta 14. Prawo wieczysto sprzedażne od Hrehorego i Piotra Giedgowdowiczow oraz ich synow Piotra i Jana. Mikołajowi Dawkszewiczowi na półowicę macierzystości w Babianach z ziemią władaną, zwaną Kotkowszczyzna, i z poddanym na imie Mikas za summę 13 kop groszy litt-ich,— z 2gim takimże prawem barwianym, a oba z kopiami polskimi.

2. 9, indykta 7, datt-o, 1647 julij 24, w ziemstwie żmudz- kim aktykowanego, wypis działu ugodliwego na dwie rów- ne części ziemi Szedukiszek w Babianach, po stryju spad- łey, między Szymkiem, Janem, Staniem i Piotrem z jedney, a Bartłojem Mikołajewiczem z 2giey strony.

3. 1528 apr. 24, indykta 10. Prawo wieczysto sprzedażne od Elżbiety Janowny Bernattowey z Jerzym, Janem, Jun- delem, Bartłojem, Tomaszem, Maciejem synami i córką Anastazyą — Bartłojowi Mikołajewiczowi Dawkszewi- czowi na poddanego z dzielnicy swoiey Mika Jodeykowicza z synem Kasprem i z jego ziemią w Babianach zawła- daną za summę 2 kop gro. litt.,— z kopią polską.

4. 1529 mar. 7, indykta 3. Prawo wieczysto sprzedażne od Elżbiety Janowny Bernattowey z Jerzym, Janem, Jundelem, Bartłojem, Tomaszem i Maciejem synami oraz córką Anastazyą — Bartłojowi Mikołojewiczowi Dawkszewiczowi na półowę imienicza macierzystego w Babianach, zwanego Kotkowszczyzna, od braci jey Hrehorego i Piotra Giedgowdowiczow oddzielonego, za summę 14 kop gro. litt.,— z kopia polską.

5. 1590 9-br 8. Dział wieczysty poddanych, czeladzi dworney, budynkow i ruchomości w Babianach między xiędzem Mikołojem, kanonikiem zmudzkiem, Janem, Stanisławem i Woyciechem Bartłojewiczami Dawkszami bracią,— z kopia.

6. 1596 jan. 10. Ułomek listu na przyznanie prawa zastawnego od Bartłojaja... xiędzu Mikołojowi Dawksie na grunta w Babianach za summę 25 kop gro. litt.

Vēliau prirašyta: Już tego niema w fascykule.

[...] 4 p.: 14. 1612 jul. 1. dane, eodem 8-bra 3. w ziemstwie żmudzkiem przyznane prawo wieczysto zrzeczne ugodliwe od Kaspra Juriewicza xiędzu Mikołojowi i panu Stanisławowi Bartłojewiczom Dawksom, przez które, po uwolnieniu od zasądzoney przysięgi i po odstąpieniu procederu w Trybunale, rzekł się na Dawkszow wieczyscie gruntu w Babianach, zwanego Katkuniszki, wedle zagraniczenia Piotra Monkiewicza woźnego.

15. 1613 febr. 13. datt-o, eodem marca 5. w grodzie żmudzkiem aktt-o, eodem junij 4. do ziemstwa tegoż Xttwa Żmudzkiego przeniesionego wypis ziemski testamentu xiędza Mikołaja Bartłojewicza Dawkszy, kanonika zmudzkiego, przez który,— oprócz summ i ruchomosci na suffragia, na familią, sług i różne osoby rozpisanych,— kupę swojā w Babianach, Stasiuńcy zwanā, za 125 kop gro. litt. nabytā, oraz kupę oycowskā uroczyszczem Katkuniszki, w 3ciey części na siebie przypadającā, bratu Stanisławowi zapisuie, na córki zaś bratowey, czyli na synowice, cześć

3cią w schedzie oyczystey przeznaczą,— z punktami, przez x-a Mikołaja Paca, biskupa żmudzkiego, potwierdzonemi.

[...] 5 p.: 18. 1614 jan. 20. pisane, eorundem 31. w ziem. żmudzkiem przyznane prawo wieczysto darowne od Urszuli Mikołajowny Dowginttowny Bartłomiejowej Dawkszyny Stanisławowi synowi na czeladź niewolną,— z ekstraktem.

[...] 7 p.: 23. 1625 mar. 13. czyniony, eodem maja 7. w grodzie żmudz. aktykowany, eodem junii 4. do ziemstwa żmudzkiego przeniesiony, testament Stanisława Bartłomiejewicza Dawkszy, przez który Annie Sebastyanownie Dyrwoniszskownie żonie dożywocie, a Kazimierzowi synowi dziedzictwo na Babianach i Sakowiczach zostawuie,— z 3ma wypisami.

Iš 8-jo fascikulo.

[...] 53 p.: 1. 1586 mar. 5. czyniony, eodem junii 14. w ziemstwie żmudzkiem aktykowany testament Bartłomieja Mikołajewicza Dawkszewicza, przez który na imieniczu Lawdzie nad rzeczką Wodoktą żonie swej Urszuli Stanisławownie Dowginttownie dożywocie z ruchomością zapisuie,— z ekstraktem⁵.

B. Kitų dokumentų turinys

Išskyrus Nr. 12, esantį Upytės pilies teismo knygoje, visi kiti dokumentai yra Žemaičių žemės teismo knygoje, esančiose V. D. Universiteto bibliotekos rankraščių skyriuje. Pirmoji data rodo dokumento įrašo dieną. M. Daukšos titulas kiekvieną kartą duodamas toks, koks yra dokumente.

1. 1590.VII.4. Žemaičių vyskupijos kanauninko ir ofi-ciolo, Kražių bažnyčios koplyčninko kun. M. Daukšos byla su maršalku, Mažųjų Dirvėnų tijūnu Merkeliu Vaitiekavi-

---

⁵ Spausdinant dokumentus, palikta originalų rašyba su visais netaisyklingumais, tik rusiškuose dokumentuose kiriliniai rašmenys pakeisti „graždanka“. Išleistos dėl sutrumpinto rašymo raidės įdėtos kursyvu, praleistos raidės duodamos paprastuose skliausteliuose (), o išplyšusios arba neįskaitomos kampuotuose [].

čium Jonavičium Šemetu ir jo žmona Ona Stanislovaite Jonuševičaite Radvėvičaitė dėl negražinimo jam priklausančių Kražių koplyčiai dviejų kaimų, esančių Biržinėnų valsčiuje Juodijų lauke, Badaukių ir Vizginių. M. Daukšos įgaliotiniu stoji Erazmas Survila. Kadangi dėl tų pačių kaimų Šemetus esą pašaukę teisman Beinartai, jų įgaliotinis reikalauja, kad kan. M. Daukša pirma keltų Beinartams bylą dėl teisių, tada Šemetai žinosią, kam turį atsakyti, bet teismas šį Šemetų įgaliotinio prašymą atmeta. Dėl šio teismo nutarimo Šemetai apeliuoja Vyriausiajam tribunolui.

2. 1591.X.17. Žemaičių žemės teisme stoji Žemaičių vyskupijos kanauninkas ir oficiolas, Kražių koplyčninkas kun. M. Daukša, norėdamas bylinėtis su maršalku Merkeliu Šemetu ir jo žmona Ona Rodevičaitė dėl neatidavimo Badaukių ir Vizginių kaimų, esančių Beržėnų valsčiuje Juodijų lauke, bet kadangi p. Šemetienė pranešė esanti susirgusi, o jos vyras vienas atsakinėti nenorėjęs, teismas atidedamas.

3. 1592.I.12. Karšuvos valsčiaus antstolio Jono Motiejevičiaus pareiškimas, kad 1591.XII.13 jis padėjęs Getautiškių dvarelyje seklyčioje atidedamąjį raštą Žemaičių žemės kanauninkui kun. M. Daukšai, rašytą ponios Onos Merkelienės Šemetienės į kan. M. Daukšos šaukimą stoti teisman 1592 metais po Trijų Karalių teistis dėl pušynėlio ir Vizginių bei Badaukių kaimų, kadangi ji esanti pašaukta svarbesnei bylai į Ukmergės pavietą.

4. 1592.I.15. Žemaičių žemininko Abromo Jokūbavičiaus byla su Žemaičių žemės Varnių oficiolu ir kanauninku, Betygalos klebonu, Kražių altarista kun. Mikalajum Baltramiejevičium Daukša. Abromas Jokūbavičius skundžia M. Daukšą, kad 1591.VII.18 naktį jis pasiuntęs savo Getautiškių dvarelį, esančio Karklėnų valsčiuje, kuris esąs Kražių altarijai duotas žemininkų Mikalojaus Lechavičiaus ir Povilo Jokūbavičiaus Bičko, tijūnėlį Šimaną Vaitkevičių su daugeliu kitų savo dvaro valdinių

į ieškovo tėviškės lauką, vadinamą „Žirnynas Pabirštaulė“, esantį Karklėnų valsčiuje. Ten jie užgrobę jo mirusiojo tėvo pasėtus tame lauke įvairius javus ir tuo smurtu atėmę iš jo valdžios tą jo lauką. M. Daukša per savo įgaliotinį Bertašių Grigarevičių iš pradžių atsikerta tuo, kad dėl savo fundušinio dvarelio jis neturėtų atsakyti žemės teisme, bet paskui reikalauja, kad byla būtų atiduota spręsti pakamariui, kuris turįs pašaukti ir kan. M. Daukšą, ir altarijos padavėjus. Remdamasis statuto 3-jo skyriaus 33 straipsniu, teismas nutaria perduoti bylą pakamariui.

5. 1592.I.16. Byloje, kur Žemaičių žemininkas Abromas Jokūbavičius skundžia žemės teismui Žemaičių žemės Varnių oficiolą ir kanauninką, Betygalos kleboną, Kražių altaristą kun. Mikalojų Baltramiejevičių Daukšą, kad, esą, jo įsakymu jo Getautiškių dvaro valdinys Mikalojus Samulevičius pagrobęs keturis ieškovo arklius, kan. M. Daukšai atsikirtus tuo, kad jį turįs teisti ne žemės teismas, bet vyskupas, teismas nutaria atiduoti bylą spręsti Žemaičių vyskupui.

6. 1592.II.5. Žemaičių kanauninko, Betygalos klebono, Kražių kopyčninko kun. M. Daukšos Getautiškių dvarelio urėdininko Ambraziejaus Jonavičiaus pareiškimas savo pono vardu už jo Getautiškių dvaro valdinį Ščeputį Kuzaitį apie tai, kad 1592.II.3 M. Šemeto ir jo žmonos valdiniai Norkus Paulavičius ir kiti įvažiavę į to M. Daukšos valdinio užaugintą miškelį, vadinamą „Šilo kalnas“, iškirtę daug medžių. Čia pat Karšuvos valsčiaus antstolio Jono Motiejevičiaus pareiškimas, kad, parodžius Varnių oficiolo ir kanauninko kun. M. Daukšos urėdininkui, jis matęs ir suskaitęs ten iškirstų kapą kelmų statybos medžių ir 80 kelmų karčių ir kitokių medžių.

7. 1592.X.9. Kun. M. Daukšos Getautiškių dvaro, esančio Karklėnų valsčiuje, urėdininko, Žemaičių žemės žemininko Ambraziejaus Gregorevičiaus skundas dėl savo pono valdinių Jurgio Gregorevičiaus ir Ščepučio Guzaičio pareiškimo, kad 1592.X.6, nesant jo ponui Žemaičių kanau-

ninkui, Kražių altaristai kun. M. Daukšai dvare, Trakų vaivados Krištupo Radvilos Kražių miestiečiai Baltramiejus Repaitis ir keli kiti atvažiavę su daugeliu padėjėjų į paminėtų valdinių namus, smurtu išmušę trobose duris ir įsiveržę į daržines; javus, būtent: 3 bosus rugių, 2 bosu vasarių rugių, 2 bosu miežių, 4 bosus žirnių,— išbarstę ir kitus sušėrę arkliams, o šieną, šiaudus, linus išblaškę.

8. 1593.I.30. Žemaičių kanauninko, Betygalos klebono kun. M. Daukšos urėdininko Jeronimo Baltramiejevičiaus Skirvainio skundas dėl savo pono Betygalos miestelėno Grigo Tamoševičiaus pareiškimo, kad 1593.I.29 tą miestelėną, važiuojantį nuo turgaus iš Raseinių ir jau privažiuojantį Betygalos klebonijos miestelį, pakalnėje, visai nebetoli Betygalos miestelio, prie upelio, užpuolęs žemininko Motiejaus Gratausko valdiny su padėjėjais ir sumušęs, ir per tą mūšį jam dingę 26 kapos grašių.

9. 1593.X.9. Ieškovo pono Karolio Chadkevičiaus įgaliotinis ir pašauktųjų atsakovų, Žemaičių vyskupo Merkelio Giedraičio ir Žemaičių kapitulos kanauninkų kun. Mikalojaus Daukšos, kun. Balcerio Ulickio, kun. Jono Višemirskio, oficiolo, kun. Ambraziejaus Beinarto ir kun. Motiejaus Dumbliansko, įgaliotinis Žemaičių vyskupijos kapitulos kanauninkas kun. Petras Petkevičius susitaria, kad byloje, kur K. Chadkevičius yra pašaukęs teisman Žemaičių vyskupą ir kapitulą dėl pinigų ėmimo už Ritinus ir kitus įkeistus Grustės valsčiaus kaimus, jie stosią teisman po savaitės, jei jų byla bus išėjus iš rejestro, o jei dar nebus išėjus, tada turėsią laukti bylą išeinant iš rejestro.

10. 1593.X.22. Žemaičių žemininkas Ambraziejus Grigorevičius skundžiasi, kad 1593.X.20, bevažiuodamas iš Žemaičių kanauninko kun. M. Daukšos Getautiškių dvarelio, esančio Karklėnų valsčiuje, į Raseinius, jis pametęs krepšį su svarbiais savo dokumentais.

11. 1594.II.5. Petras Ažagys skundžiasi, kad 1594.I.29 nežinia kas įsibrovęs į Varnių kanauninko, Betygalos klebono kun. M. Daukšos Kražių altarijos dvarą, kuriame

P. Ažagys laikęs visą savo turtą, numušęs spyną ir išvo-
gęs jo turtelį.

12. 1594.IX.28. Upytės generolo antstolio Mikalojaus Motiejevičiaus Daugialos kvitas, kad 1594.IX.22 Žemaičių kanauninkai kun. Mikalojus Daukša ir kun. Motiejus Dublinskis buvę atvykę į Žemaičių seniūno Karklėnų kaimą, kur Žemaičių seniūno kviesti teisėjai turėję daryti tiesą dėl Karklėnų ūkininkų padarytų kun. M. Daukšos Getautiškių dvaro valdiniams skriaudų ir žemės užgriebimo, bet teismas neįvykęs dėl to, kad nestojęs Karklėnų tijūnas Jonušas Masalskis, o į kitus valsčius vienas seniūno paskirtų teisėjų po to nebenorėjęs važiuoti.

13. 1595.VI.1. Teisman stoja Žemaičių kanauninko, Betygalos klebono, Kražių kopyčninko kun. M. Daukšos įgaliotinis Andrius Markavičius bylai su Žemaičių žemininku Merkeliu Stanislovavičium Bukantu dėl sumušimo ir sužeidimo kun. M. Daukšos Getautiškių dvarelįo tijūnelio Jono Jurevičiaus Gedminaičio ir dėl pagrobimo jo turto. Nestojus atsakovui, byla atidedama.

14. 1595.X.3. Kražių valsčiaus žemininko Mato Jonavičiaus skundas, kad 1595.X.1 rytą, gaidžiams giedant, kai jis su savo šeimyna buvęs pasišalinęs kulti savo Linkuvos dvarelyje, nutykojęs laiką, įlindęs į jo namus Varnių kanauninko, Betygalos klebono, Kražių altaristos kun. M. Daukšos Getautiškių dvaro valdinys, vardu Baltrušis Gricevičius, gyvenantis Paulupių kaime prie Kražantės upės, ir pavogęs kubilą kviečių ir sermėgą.

15. 1596.I.30. Varnių kanauninko, Betygalos klebono kun. M. Daukšos Betygalos urėdininko Stanislovo Daukšos skundas dėl Betygalos miestelėno Stanislovo Tamoševičiaus, kriaučiaus, pranešimo, kad 1596.I.28 tą Stanislovą, kriaučių, besėdintį Betygalos vaito Jono Rabačiausko namuose, sumušęs lazda Josvainių valsčiaus valdinys Baltramiejus Vasūnas.

16. 1596.I.30. Varnių kanauninko, Betygalos klebono kun. M. Daukšos Betygalos urėdininko Stanislovo Dauk-

šos skundas dėl Betygalos miestelėno Stanislovo Tamoševičiaus, kriaučiaus, pranešimo, kad 1596.I.28 tą Stanislovą, kriaučių, besėdintį Betygalos vaito Jono Rabačiausko namuose, pavojingai sumušęs Žemaičių žemininkas Jurgis Franckavičius Zabiela, taip, kad nežinia, ar jis beišliks gyvas.

17. 1596.II.3. Žemaičių kanauninko, Betygalos klebono, Kražių kopyčninko kun. M. Daukšos Getautiškių dvarelio, priklausančio Kražių kopyčiai, valdinys Vaitiekus Jonikaitis skundžiasi, kad 1596.I.31 keli Žemaičių seniūnijos Karklėnų valsčiaus valdiniai atėję į jo namus, esančius Karklėnų valsčiuje, vadinamus Rudeklaukiu, sumušę ir sužeidę jį ir pagrobę nemaža jo turto.-Apie tai jis esąs pranešęs Žemaičių pilies teisme, bet paseniūnis neleidęs duoti jam išrašo. Čia pat yra antstolio pareiškimas apie žaizdų apžiūrėjimą.

18. 1596.II.3. Žemaičių kanauninko, Betygalos klebono, Kražių kopyčninko kun. M. Daukšos Getautiškių dvarelio, priklausančio Kražių kopyčiai, valdinys Stasys Mikalojevičius skundžiasi, kad 1596.I.31 keli Žemaičių seniūnijos Karklėnų valsčiaus valdiniai, sutikę jį beeinantį keliu iš kun. M. Daukšos Getautiškių dvaro į savo namus, vadinamus Rudeklaukiu, pagrobę jo arklį su balnu.

19. 1596.VI.17. Venclovo Šemeto raštas, kad Varnių kanauninko kun. M. Daukšos tarnautojas Getautiškių urėdininkas Petras [Katuzėnas] yra gavęs iš V. Šemeto valdinio Ščepučio Statkaičio 6 kapas grašių už arklį, kurias V. Šemetas yra priteisęs.

20. 1596.VI.21. Stanislovo Daukšos skundas Žemaičių kanauninko kun. M. Daukšos vardu, kad, būdamas kun. M. Daukšos įgaliotas, jis važiavęs kartu su antstoliu ir šalimi 1596.VI.16 įsivesdinti į Veliuonos valsčiaus žemininko Baltramiejaus Motiejevičiaus Babėnų dvarelį pagal jo duotą kun. M. Daukšai raštą, jog pasiskolinęs iš jo 25 kapas grašių. Ir kai, nesumokėjęs skolos, jis atvažiavęs pas Baltramiejų Motiejevičių įsivesdinti į dvarelį, tas neleidęs

daryti įvado. Čia pat yra antstolio Stanislovo Skirvainio kvitas apie tai.

21. 1597.II.7. Varnių kanauninko kun. M. Daukšos Getautiškių dvarelį urėdininko Petro Mikalojevičiaus skundas, kad 1597.II.4 Žemaičių seniūnijos Karklėnų valsčiaus valdinys Mikalojus Vanšaitis su padėjėjais iškirtę medžių užaugintame kun. M. Daukšos žemėje, Karklėnų valsčiuje, miške, vadinamame Rudeklaukiu.

22. 1599.X.4 įrašytas 1599.V.9 išrašas iš Žemaičių pilies teismo knygų. Varnių kanauninko kun. M. Daukšos valdinio Petro Ščepanavičiaus skundas pilies teismui, kad 1599.V.6 Žemaičių žemininkas Jurgis Ambrasavičius smurtu įėjęs į jo ganyklą, esančią Žarėnų valsčiuje, vadinamą „Ant Svertupio“, ir pagrobęs trejetą jo arklių.

23. 1599.VI.15. Žemaičių žemės antstolio Jono Motiejevičiaus pareiškimas kartu su kvitu, kad 1599.VI.1 jis įkišęs dviejų šlėktų akivaizdoje į priklausancio Žemaičių kanauninkui, Betygalos klebonui, Kražių koplyčninkui kun. M. Daukšai Getautiškių dvaro vartus atidedamąjį raštą, rašytą pono Aleksandro Radiminskio dėl bylos apie „išplėšimą iš ramaus laikymo“ šienaujamos pievos, vadinamos „Knavipkalnas piautinis“.

24. 1599.X.19 Lietuvos kanclerio Levo Sapiegos valdinys Steponas Venckavičius Rėžnikas su savo žmona skundžiasi, kad, 1599.X.18 nuėjus jiedviem į Betygalos miestelį, laikomą kun. M. Daukšos, ir sustojus ten pas Betygalos miestelėną Lukošių Venckaitį, juodu begrižtančiu gatve namo sutikęs to pat kun. M. Daukšos miestelėnas Valentinas Stanaitis, sumušęs ir pagrobęs pinigų, kepurę ir skarelę. Čia pat antstolio pareiškimas apie jų žaizdų apžiūrėjimą.

25. 1600.I.7. Onos Merkelienės Šemetienės Deltuvos dvarą urėdininkas Merkelis Lonskis pareiškia ir protestuoja, kad, negalėdamas turėti antstolio, kadangi antstoliai buvo išvažiuavę į teismo posėdžius, su šalimi — penkiais šlėktomis — 1600.I.6 per Tris Karalius, pasiūstas savo po-

nios, atvažiuavęs pas Žemaičių kanauninką, Betygalos kleboną kun. M. Daukšą į Betygalos kleboniją, radęs klebonijoje jį patį ir atidavęs ponios skolos liekaną iš susitakymo — 70 kapų grašių. Norėjęs atiduoti taip pat kun. Daukšai ponios raštą apie tuos pinigus prie tos šalies ir prašęs, kad jo poniai būtų gražintas skolos membramas. Bet kun. M. Daukša, kuris jau buvęs priėmęs ir suskaitęs pinigus, nenorėjęs gražinti membramo, sakydamas, kad tol negražinsiąs jai to membramo, kol nebūsią surasti raštai, duoti už (?) poną Joną Martinkevičių, tada tepriimsiąs pinigus ir gražinsiąs membramą. Padaręs tą protestaciją, tas urėdininkas parodė teismui pinigus, kuriuos buvęs atidavęs kun. Daukšai. Čia pat yra buvusių antstolio vietoje penkių Žemaičių žemininkų: Petro Lenartavičiaus, Andriaus Stanislovavičiaus, Vaitiekaus Motiejevičiaus, Stanislovo Jonavičiaus ir Šimano Vločymskio, sausio 11 dienos pareiškimas kartu su jų kvitu, kur išdėstyta visai tas pat.

26. 1600.I.9. Ariogalos valsčiaus antstolio Andriaus Tamoševičiaus pareiškimas kartu su kvitu, kad Žemaičių kanauninkas, Betygalos klebonas, Kražių koplyčninkas kun. M. Daukša, turėdamas prie savęs tą antstolį ir šalį, du Žemaičių žemininku Petrą Milvydą ir Motiejų Tamoševičių, 1600.I.6, Trijų Karalių dieną, Betygalos klebonijos dvare nuo ryto ligi vakaro laukęs ponios Onos Merkelienės Šemetienės, norėdamas gauti iš jos 70 kapų grašių, paskolintų pagal jos duotą kun. Daukšai raštą, bet tą dieną nei ji pati su tais pinigais neatvykusi į Betygalos klebonijos dvarą, nei nieko kito su įgaliojimu ir pinigais neatsiuntusi.

27. 1602.I.26. Jurbarko klebono kun. Jokūbo Krištofavičiaus Verekundo byla su Naugardo vaivada, Jurbarko seniūnu Teodoru Tiškevičium Skuminu dėl Jurbarko miestelėnų Jono Mareckio ir Andriaus Parnauskio, su kuriais jį yra teisę 1599.XII.30 Varniuose Žemaičių kanauninkai.

Tarp ko kita, kun. Verekundas skundžia Joną Mareckį, kad, Žemaičių kanauninkui M. Daukšai išsprendus 1600.I.22 bylą su Jurbarko miestelėne dėl šuns siundymo, J. Mareckis tą pat bylą kėlęs iš naujo prieš komisorius ir dėl to turįs mokėti statutinę pabaudą. Toliau skundžiasi, kad J. Mareckis, turėjęs su kun. Verekundu bylą prieš kun. M. Daukšą dėl Jurgio Findaško sumušimo, paskui iš naujo kėlęs tą bylą prieš komisorius. Dar skundžiasi, kad turėjęs su klebonu prieš M. Daukšą bylą apie numušimą spynelės ir sudeginimą brolijos žvakių, paskui vėl kėlęs tą bylą 1601 metais prieš komisorius: tą patį Mikalojų Daukšą ir Joną Višomirskį. Dar skundžiasi, kad turėjęs su klebonu kun. Verekundu bylas prieš M. Daukšą dėl nesuteikimo po išpažinties sakramento ir dėl to, kad klebonas įkeitęs ponui Žigmantui Kamenskiui kieliką ir arnotą, paskui iš naujo kėlęs tas bylas prieš komisorius. Todėl turįs mokėti statutinę pabaudą.

C. Pirmiau paskelbtų dokumentų sąrašas

1. 1585.VI.17. Antstolio pareiškimas, kad, Žemaičių kanauninko ir oficiolo klausiamas, Karklėnų ir Pavandenio antstolis atsakęs, jog pirmieji kun. M. Daukšos duoti jam šaukimai Šemetams esą sudege, bet jokių antrųjų šaukimų, kuriuos kun. M. Daukša sako davęs jam įteikti Šemetams, jis nesąs iš Daukšos gavęs (E. V o l t e r i s, Postilla Catholica, d. II, 1909, p. XXV).

2. 1585.VII.2. Karklėnų antstolio pareiškimas, jog Žemaičių kanauninkas ir oficialas kun. M. Daukša siūlęs jam surašyti iš juodraščio šaukimus Šemetams sudegusiųjų vietoje, kad antstolis pareikštų teismui, jog jie esą įteikti Šemetams (Ten pat, p. XXVI).

3. 1587.IV.1. Evangeliko maršalko Morkaus Vnučko, Rietavo tijūno, testamentas, kuriame Žemaičių kanauninkas kun. M. Daukša pažymėtas liudytoju (Monumenta re-

formationis Polonicae et Lithuanicae, ser. I, sąs. 1, 2 leid. (1-asis buvo 1911 m.), Vilnius, 1925, p. 111).

4. 1588.X.7. Skundas prieš Žemaičių oficiolo kun. M. Daukšos valdinį (Post. Cat., p. XXVI).

5. 1589.VI.24. Antstolio pareiškimas, kad Mikalojus Paulavičius pasakęs ponams Beinartams, jog be reikalo jį šaukią dėl Badaukių ir Vizginių kaimų, nes tie kaimai esą atiduoti jo tėvo ir kitų kun. M. Daukšai (Ten pat, p. XXVII).

6. 1591.X.10. Mykolo Lechavičiaus raštas, kad jis pavedęs Žemaičių kanauninkui ir oficialui kun. M. Daukšai atieškoti iš Šemetų Badaukių ir Vizginių kaimus ir atieškojus laikyti prie Kražių bažnyčios koplyčios (Ten pat, p. XXVII—XXVIII).

7. 1596.I.10. Baltramiejaus Motiejevičiaus raštas, kad jis pasiskolinęs iš Žemaičių kanauninko, Betygalos klebono kun. M. Daukšos 25 kapas grašių ir, jei negražinsiąs skolos laiku, kun. Daukša galys imti valdyti jo Babėnų dvarelį (Lietuvių tauta, kn. II, d. II, Vilnius, 1911, p. 119—121).

8. 1600.X.22. Daujotai perleidžia už 100 kapų grašių Žemaičių kanauninkui, Betygalos klebonui, Kražių altaristai kun. M. Daukšai savo žemes „Karklėnus Sakvytę“ (Ten pat, p. 122—124).

9. 1609(?).VI.26. Žemaičių kanauninkų raštas, kuriuo jie praneša, kad Žemaičių vyskupu esą išrinkę Mikalojų Pocių, ir prašo jį konfirmuoti. Raštą yra pasirašę visi šeši Žemaičių vyskupijos kanauninkai, jų tarpe pirmuoju kanauninkas ir vyskupijos administratorius Mikalojus Daukša. Kadangi raštą yra pasirašęs ir kan. P. Petkevičius, kuris mirė 1610 metų pavasarį, šis raštas negali būti 1610 m., kaip nurodyta spausdintame tekste (A. Theiner, Vetera Monumenta Poloniae et Lithuaniae, t. III, Roma, 1863, p. 328—329, iš kur perspausdinta E. Volterio „Post. Cat“, p. XXVIII—XXIX).

PAPILDOMOSIOS ŽINIOS APIE KAN. M. DAUKŠĄ

„Tautos ir žodžio“ VII knygoje esu davęs pluoštelį dokumentų apie kan. M. Daukšą [1]. Vėliau pavyko surasti dar keli dokumentai Kauno arkivyskupijos kurijos archyve ir Vytauto Didžiojo Universiteto bibliotekoje. Svarbiausias jų yra 1579 m. Tarkvinijaus Pekulo, kuris buvo nuncijaus I. A. Caligario auditorius, Žemaičių vyskupijos vizitacijos aprašymas, surašytas Pekulo raštininko Stanislovo Koženevskio. Apie tos vizitacijos pradžią ir pabaigą buvo žinoma iš paskelbtų nuncijaus Caligario laiškų¹, bet pats vizitacijos aprašymas ligi šiol buvo visiškai nežinomas. Deja, tas aprašymo tekstas, bent kiek man jo teko rasti, yra nepilnas, išlikusi tėra maždaug pusė jo. Viename 1637 m. liepos mėn. 20 d. Žemaičių žemės teismo sprendime dėl Luokės bažnyčios altarijos žemių, esančiame Universiteto Bibliotekoje, sakoma, kad altaristos įgaliotinis pristatęs teismui išrašą iš tos vizitacijos, kuriame kalbama apie Luokės altarijos žemių užgrobimą, kažkodėl sakydamas, kad ta vizitacija esanti 1609 metų. Išlikusioje vizitacijos dalyje Luokės bažnyčios aprašymo nėra. Ir šiaip matyti, kad daugelio žinomų bažnyčių aprašymo trūksta. Mano turimas tekstas tėra, tur būt, nuorašas (A), padarytas tuoj po vizitacijos. Išlikę tėra 5—19 ir 27—47 lapai. Jo pradžia jau seniai yra dingusi, nes penktajame, t. y. pirmajame iš likusiųjų, lape iš viršaus užrašyta dar XVII amžiaus rašysena „Visitationes ecclesiarum“. XVII amžiaus rašysena taip pat kai kur pažymėti paraštėse vizituotųjų vietų pavadinimai ir pora kitų pastebėjimų. Be to, tame pat archyve yra vėlesnio, tur būt, XVII amžiaus pirmosios pusės, nuorašo (B) dalelė, nurašyta, tur būt, iš pirmojo nuorašo, iš viso 11 puslapių, o

---

¹ Monumenta Poloniae Vaticana, tomus IV. Continet I. A. Caligarii nuntii Apost. in Polonia epistolas et acta 1578—1581, Cracoviae, 1915; p. 282 ir 332.

toliau paliktas nerašytas popierius: matyti, buvo daromas ne išrašas, o ketinta nurašyti visa vizitacija. Šito nuorašo B 1—5 p. tolygūs A nuorašo 17—19 lap., bet jau B 5-jo pusl. galas ir 6 puslapis duoda tą dalį apklausinėjimo kan. Daukšos, kurios nuoraše A trūksta.

Čia ne vieta duoti visas vizitacijos tekstas dėl jo didumo, teduodu tas ištraukas, kuriose, šiaip ar taip, kalbama apie kan. Daukšą ir jo valdytą parapiją, nors tos ištraukos, neleisdamos palyginti kan. Daukšos su kitais to laiko kunigais ir bažnyčių valdytojais, neduoda apie jį tikro supratimo. Iš to, kas duodamoje ištraukoje nepaminėta, norėčiau kai ką pažymėti. Kan. Daukša savo parapija rūpinosi ne mažiau, kaip kiti klebonai. Ariogaliečiai, turėdami ir savo kleboną, sakėsi dažnai gauną vežioti vaikus krikštyti į Krakes, kan. Daukšos valdomą bažnyčią [2].

Trumpai pažymėsiu, kas buvo vizitacijos metu parapijų kunigai, apie kuriuos kalbama išlikusioje vizitacijos aprašymo dalyje. Be Krakių klebono kan. Daukšos, tebuvo du žemaičiai: kun. Jurgis Jurgevičius, Ariogalos ir Butkiškės klebonas, kuris, be to, buvo kan. Petro Petkevičiaus, ne kunigo, vikaras Betygaloje, ir antras kun. Jonas Jurgevičius, Viduklės, Nemakščių ir Pašaltuonio vikaras. Kražių ir Kaltinėnų klebonas Mikalojus Karizna, kilęs iš Aukštaičių, nelaikytinas vietos kunigu, nes jis kartu buvo Vilniaus kanauninkas, be to, karaliaus referendaras ir todėl retai tesilankydavo Žemaičių vyskupystėje. Visi kiti minimi vizitacijoje parapijų kunigai buvo lenkai, kurių daugelis mažai temokėjo ar bent gerai nemokėjo lietuviškai. Vizitacijos žinios apie jų kalbos mokėjimą labai nepilnos, trumpai teužrašyta tai, ką jie patys yra pasakę, tik vieno kun. Ponikievskio apklausinėjimas apie kalbės mokėjimą yra pilnesnis, jo vieno tas kalbos mokėjimas vizitatoriaus yra patikrintas, ir paaikškėjo, kad, išgyvenęs Žemaičiuose apie 18 metų, jis maža temoka kalbėti žemaitiškai. Jo klausinėjimo ištraukas pridedu. Vizitacijoje minimi šie parapijų kunigai lenkai: 1) Step-

hanus Bienkowski, Veliuonos ir Vilkijos klebonas, be to, turi Skirsnemunę; 2) Joannes Laskowski Plocko vyskupystės, Vilkijos vikaras, Žemaičių vyskupystėje esąs 32 metus, išpažinties klausąs Vilkijoje gudiškai; 3) Joannes Mierzewski, Raseinių klebonas, kurio vikaras yra buvęs Nicolaus Kielczewski; 4) Joannes Bialobrzesci Plocko vyskupystės, Kražių kamendorius, žemaitiškai temokąs vidutiniškai, kas reikalingiausia; 5) Jacobus Ponikiewski Plocko vyskupystės, Kaltinėnų vikaras, apie kurį jau pasakyta; 6) Martinus Goszliczi Plocko vyskupystės, Varnių šv. Aleksandrijos bažnyčios klebonas, vyskupo oficio las, kuris savo žinioje turi, be to, Žarėnų bažnyčią, gerai mokąs žemaitiškai; Varniuose šv. Petro ir Povilo katedros bažnyčioje: 7) kustos Jacobus Ilinski, subdiakonas, ir vikarai: 8) Joannes Kukielka de Skrzinno, Gniezno vyskupystės, ir 9) Felix Gorkowski. Mokytojai, kurie paminėti vizitacijoje, visi yra lenkai. Jei kas tų kunigų ir mokėjo kiek geriau lietuviškai, vis dėlto buvo būtino reikalo suteikti jiems progos geriau pramokti lietuviškai, kad galėtų suprantama kalba klausyti išpažinties ir sakyti pamokslus [3].

Iš duodamų čia ištraukų matyti, kad kan. Daukša vienintelis iš kanauninkų dėvėjo kunigiškais drabužiais. Apie 1570 m. jis buvo paskirtas Krakių klebonu ir, Krakėse pagyvenęs apie porą metų, maždaug 1572 metais tapo kanauninku ir nuo to laiko jau retai bebūdavo Krakėse, kuriose laikė ligi 1579 metų pradžios vikarą. Krakių klebonijoje jis turėjo nemažą knygyną, ir jo knygų tarpe vizitatorius pažymėjo net kelias nekatalikiškas humanistų knygas. Be Daukšos knygyno Krakėse, nė vienoje klebonijoje vizitatorius nepažymėjo radęs knygų; vizitacijoje tėra pažymėtas dar knygynas pačioje Varnių katedros bažnyčioje.

Kitų dviejų raštų iš Kurijos archyvo tenurodau turinį; iš 1604 m. rašto matyti, kad dar 1604 metų gale kan. Daukša tebeturėjo Kražių koplyčią, buvo atsiteisęs Ba-

daukius ir Vizginius ir tvarkė jų ūkininkų reikalus. Šio dokumento tėra nuorašas II-ojoje Žemaičių kapitulos akty 1620—1638 m. knygoje. Sprendžiant iš to, kad kitų ka-
nauninkų testamentai buvo įrašomi tose protokolų ir ak-
tų knygose, reikia manyti, kad jose buvo įrašytas ir Dauk-
šos testamentas, bet tos I knygos, kurioje tas įrašas galėjo
būti, man ligi šiol nepavyko surasti.

Iš Vytauto Didžiojo Universiteto bibliotekos rankraš-
čių skyriaus dokumentų svarbiausias yra 1609 metų da-
lybų sprendimas. Iš jo, tarp ko kita, matyti, kad 1609 metų
gale Betygalos klebonu buvo jau nebe kan. Daukša, bet
jo tolimas giminaitis kun. Jurgis Skirvainis. Tai yra tipin-
ga XVI amžiaus galo ir XVII amžiaus pradžios dalybų
byla, kur bajorai dėl to, kad senesni padalinimai tebuvo
daryti žodžiu, taigi esą neįforminti, reikalauja naujo for-
malaus padalinimo. Paprastai tokiose bylose nurodomos
genealogijos, kurių reikia dalių dydžiui apskaityti, ir jei
šalys neprieštaruoja ir jos patikrinamos dokumentais, rei-
kia pripažinti, kad jos maždaug yra tikros. Beveik visose
jose giminės pirmtakas, kurio palikimas dalinamas, yra
Vytauto laikų ar bent XV amžiaus pirmosios pusės bajoras.
Čia toks giminės pirmtakas, kuriam priklausė Babėnai,
yra nurodytas Vaidila. Kad ši tradicija yra tikra ir
kad tas Vaidila turėjo keturis sūnus: Tiršlį, Donį, Sirputį,
kurio giminės buvo kan. Daukša, ir Sočių, iš esančių nu-
rodymų, manau, nereikia abejoti. Iš Žemaičio seniūno
rašto Tiršlio dukteriai 1504 m. (o gal ir 1519 m.) galima
spręsti, kad Tiršlys, Sirputis ir kiti jų broliai gyveno Ka-
zimiero laikais. Tur būt, tam pačiam Sirpučiui Kazimiero
buvo duota 1440—1450 m. žmonių šeima². Jų tėvas Vaidi-
la tuo būdu turėjo gyventi Vytauto laikais. Nors sprendi-
me nesakoma, ar kan. M. Daukšos pirmtakas Daukša bu-
vo Sirpučio sūnus, bet man atrodo tas dalykas beveik
tikras, nes tas Daukša turėjo gyventi XV amžiaus gale.

² Литовская Метрика. Книги записей, СПб., 1910, р. 75.

maždaug d. k. Aleksandro laikais, taigi jis tegalėjo būti arba Sirpučio sūnus, arba jo žentas užkurys. Tuo būdu kan. M. Daukšos kilimas beveik tikrai yra toks: Vaidila, Sirputis Vaidilaitis, Daukša Sirputaitis, Mikalojus Daukšaitis, Baltramiejus Mikalojaitis ir jo sūnus kan. Mikalojus Daukša — ištisa Babėnų bajorų eilė nuo pat XV amžiaus pradžios. Tą sprendimą spausdinu čia ištisą, nes, viena, be giminės aplinkumos sunku suprasti XVI amžiaus Lietuvos bajoras, kuriuo buvo ir kan. Daukša; antra, jis rodo, kad bajorų „akalyčios“ nėra koks dirbtinas kolektyvinės kolonizacijos padaras, kaip tai mano Esenas, nelyginant valakų reformos sodžius, bet savaime išaugęs įpėdinių dalybų keliu vienas kiemas, taigi visi kaimynai, išskyrus užkurius ir vieną antrą atpirkusį kieno dalį, yra giminės, ir kiekvienas bajoras, ligi pasilieka namie, auga ir gyvena beveik vien tų giminių aplinkumoje.

Kiti du dokumentai iš Universiteto Bibliotekos daug ko nauja neduoda. Turėjau pasižymėjęs dar kelis dokumentus iš esančių toje bibliotekoje teismų knygų, bet tie pažymėjimai kažkur dingo.

Lotyniškąją vizitacijos tekstą yra peržiūrėjęs prof. M. Račkauskas, kuriam tariu ačiū.

Ištraukos iš 1579 metų Žemaičių vyskupijos vizitacijos, darytos nuncijaus auditoriaus Tarkvinijaus Pekulo

Iš dviejų nuorašų — XVI amžiaus (A) ir XVII amžiaus (B) — Kauno arkivyskupijos kurijos archyve

Dicta die 23 eiusdem mensis anno
quo supra

Reverendus dominus Tarquinius Peculus visitator ut supra, existens in oppido Krokoy reverendissimi domini episcopi Samogitiensis eiusdem dioecesis, accessit ad ecclesiam et interrogavit quendam ibi existentem, quisnam

sit plebanus istius ecclesiae? — Respondit: Est Nicolaus Daux, canonicus ecclesiae Mednicensis.

Interrogatus, ubi sit praefatus d. plebanus? — R.: Woroniae,— et replicando domino dixit: Jam sunt septem hebdomadae, quod discessit, et nunquam reversus est.

Ecclesia est satis pulchra et bene constituta.

Interrog., quem reliquerit suum vicarium, ut curam gerat istius ecclesiae? — R.: Neminem reliquit,— et iterum facta replicatione, quis sit ipse et quomodo vocetur? — R.: Ego sum magister scholae et vocor Adamus Groccki.

Interrog., an sit hic relictus ab ipso plebano, ut habeat curam istius ecclesiae et rerum suarum? — R.: Ego habeo claves ecclesiae et curo res, quae sunt in ecclesia, sed alias res ego non curo, est alius factor qui curat,— et replicando domino dixit: Factor vocatur Simon Grzebieszewski et est hic praesens.

Interrog., si nascitur aliquis puer, vel sit aliquis infirmus, aut quis velit contrahere matrimonium, quis baptiset et quis administret sacramenta, quis benedicat sponsas et faciat alia necessaria? — R.: Quando venit plebanus, tunc baptsantur, vel quando venit huc aliquis sacerdos,— et replicando domino dixit: Heri venit quidam sacerdos, qui baptsavit circa 50 pueros, et quandoque proficiscuntur ad aliam ecclesiam distantem tribus miliaribus, ita etiam ad contrahendum matrimonium,— et replicando domino dixit: Exorcitavit omnes simul deinde si(n)gillatim ad fontem lavavit.

Interrog., an in ista ecclesia servetur S^{mum} Corporis Christi Sacramentum? — R.: Est,— et ostendit tabernaculum mediocriter bonum, sed apertum, in quo est vas stanneum et intus parvula scatula cooperta serico et auro, ubi est S^{mum} Sacramentum, sed non admodum recens. Et interrogante domino, quamdiu est, quod illud Sacramentum est ibi? — R.: Ab illo tempore, quo ipse plebanus discessit.

Interrog., an post discessum illius miserit unquam aliquem sacerdotem ad celebrandum missas, ad administran-

dum sacramenta et ad concionandum verbum Dei ad istam ecclesiam? — R.: Fuit quidam sacerdos ter,— et replicando domino dixit: Plebanus invitavit ipsum et parochiani postea rogarunt, ut veniat ad celebrandum in ista ecclesia.

Deinde dominus interrogavit, an habeat calicem et paramenta necessaria? — R.: Habet,— et attulit calicem argenteum cum patena et pacificale cum aliquibus reliquiis, sed non apparet, quae reliquiae sint. Item attulit corporalia quinque mediocriter bona et planetas 7 cum albis et aliis ornamentis mundis et bonis et unam cappam aliquantulum laceratam.

Interrog., an sint libri necessarii? — R.: Sunt,— et attulit missalia duo Cracoviensia mediocriter bona, agendam Cracoviensiam novam, graduale et antiphonale vetera et lacera, item monstrantia(m) sive tabernaculum, in quo solet portari S^{mum} Eucharistiae Sacramentum in processionibus ex aurichalco, quod indiget aliqua restauratione.

Deinde dominus accessit ad fontem baptismalem, quod est in medio ecclesiae in vase ligneo, in quo est intus concha parva ramea cum aqua satis munda et bene custodita, clausa clave.

Interrog., an sit liber, in quo scribuntur nomina baptisatorum et compatrum? — R.: se habere, et ostendit, et interrogatus dixit: Duo tamen admittuntur ad levandum baptismatum e fonte.

Interrog., an adsit crisma? — dixit addesse, et attulit bene custoditum et similiter oleum infirmorum et catecuminorum in vasculis stanneis simul junctis.

Interrog., an habeat vinum pro celebratione missae? — R. se habere, et ostendit putridum et totum corruptum, et interrogante domino dixit: Cum isto solet celebrari.

Ecclesia est pulchra et bene custodita et apparent in ea signa consecrationis. Imagines in altari sunt jam vetustate consumptae et indigent restauratione Vexilla

quae portantur in processione sunt lacera et indigent renovatione.

A manu dextra est sacellum cum altari spoliato destructo et imaginibus destructis. A manu sinistra est altare nudum.

Interrogatus dictus magister scholae, a quanto tempore ipse functus fu(er)it magister scholae? — R.: A Nativitate Domini,— et replicando domino dixit: Non intelligo, quid sit professio fidei, et non feci talem professionem fidei.

Interrog., quot habeat discipulos? — R.: Habeo 12, sed nunc propter nundinas non frequentant scholam,— et iterum interrogante domino dixit: Ego doceo grammaticam Cornelii et vitam honestam et parvum cathechismum.

Interrog., an diebus dominicis et festivis doceat doctrinam christianam? — R.: Ego soleo docere ante prandium,— et replicando domino dixit: Conveniunt etiam cives ad discendum doctrinam christianam.

Interrog., an habeat multos parochianos? — R.: Nescio,— et iterum interrogante domino — R.: Sunt etiam haeretici, sed pro majori parte sunt catholici.

Interrog., an sint incantatores vel divinatores? — R. se nescire.

Interrog., an sint aliqui publici concubinarii? — R.: Similiter.

Interrog., an parochiani celebrent festa? — R., quod celebrant.

Deinde dominus accersivit factorem Simonem Grzebszewski et interrogavit eum, a quanto tempore gesserit negocia d. plebani in ista parochiali ecclesia? — Dixit: A festo Paschae praesentis anni.

Interrog., quot fructus, proventus et redditus habeat ista ecclesia? — R.: In parata pecunia 6 sexagenas et 7 mansos habet pro rusticis,— et replicando domino dixit: Habet agrum etiam pro se, sed nescio quantum,— et replicando domino dixit: Adhuc non sunt collecti omnes fruc-

tus, quia sunt in campo aliqui, et est recollecta tamen siligo hyemalis, quae ascendit ad summam 18 cassularum,— et replicando domino dixit: Jam recollegit etiam hordei 50 cassullas et tritici 16 cassula(s),— et replicando domino dixit: Fruges colligendo ego non possum coniecturare, quanta futura sit.

Interrog., an habeat aliquas decimas? — R.: quod antea habebat decimas ex praediis r^ml d. episcopi, sed nunc non dantur.

Interrog., an habeat tabernas? — R.: Habet tres tabernas, sed nescit quid solvant.

Interrog., an habeat strenam vel aliquid aliud? — R.: Habet strenam ex oppido ex tota parochia,— et iterum interrogante domino dixit: Aliqui dant unum grossum, aliqui frumentum vel aliquid aliud et quandoque ex avena collecta et strena percipit 30 mensuras, dant etiam siliginem, pisum, anseres, animalia et alia, quae ego nescio ad quam summam ascendant.

Interrog., quam familiam habeat hic plebanus? — R.: Non habet nisi me.— Deinde replicando domino dixit: Habet duas mulieres curantes hortos, vaccas et alia animalia,— in reliquis dixit se nihil scire.

Septa cymiterii sunt aliquantulum fracta.

Dicta die

Dominus visitavit domum plebanatus, quae est satis bona et in ea sunt quam plurimi libri diversarum scientiarum satis boni et catholici praeter grammaticam graecam cum praefatione Phillippi Melanchtonis, grammatica(m) graeca(m) Mecelleri et Adagia(m) Erasmi Rothe-rodami.

Die 24. mensis septembris anno quo
s u p r a

Convocati oppidani supradicti oppidi Krocky et interrogati, quomodo se gerat eorum plebanus circa curam ipso-

rum, qui dixerunt et conquesti sunt, quod plebanus rarissime est in ista ecclesia et propterea non est, qui administret eis sacramenta, et quod multi pueri moriuntur sine baptis- mate et infirmi sine sacramento propter absentiam pleba- ni, et non habent, qui eis celebret missam et praedicet verbum Dei, et quod a festo sancti Petri tunc ter fuit in ista ecclesia celebratum sacrum per quendam sacerdotem Martinum.

Nomina dictorum oppidanorum: Stanislaus Markowicz, Jacobus Guttus, Christoferus Jursaiczik, Bernardus Dob- kowicz et alii quam plures.

Reliqua propter absentiam plebani r. dominus visitator reservavit ad cathedralem, ubi est d. Nicolaus plebanus.

Die 8 mensis octobris anno quo supra

R. dominus Tarquinius Peculus etc. visitator existens Medniki in domo episcopali fecit ad se vocare venerabilem d. Nicolaum Daux canonicum Mednicensem et plebanum in Kroki, quem supradictus dominus delato juramento in forma et ostensis supradictis literis facultatum interrogavit in primis, quanto tempore fuerit plebanus in Kroky? — R.: Novem anni in circa sunt, quod mihi fuit collata dicta ecclesia in Kroky.

Interrog., an semper in dicta ecclesia residerit? — R.: Antequam ego haberem canonicatum, semper ipse resedi, postea vero ego retinui sacerdotem,— et facta replicatione dixit: Joannem ego retinui altaristam eiusdem ecclesiae.

Interrog., per quot annos ibi fuerit dictus altarista suus vicarius? — R.: Per 7 annos vel ultra.

Interrog., quamdiu est, quod dictus Joannes discessit a dicta ecclesia? — R.: Post festum S^{mae} Trinitatis hoc anno.

Interrog., an post discessum dicti Joannis vicarii resi- derit ipse vel retinuerit alium sacerdotem? — R.: Ego non resedi, sed rogavi Martinum Swierzewski plebanum in Sa- dowo, ut haberet ejus curam,— et facta replicatione dixit: Ego scio, quod ipse ibi non resedit, quia habet suam paro-

chiale, in qua residet, sed audivi, quod fuit etiam in dicta mea parochiali in Kroky ad celebrandum et administrandum sacramenta.

Interrog., quis administret sacramenta baptismatis et matrimonium et alia sacramenta? — R.: Administrat ille Martinus pro tempore, quando it ad illam ecclesiam,— et facta replicatione dixit: Ego rogavi illum, ut velit in dicta mea parochiali adesse qualibet dominica, sed ego nescio, an inerit.

Interrog., an sciat, si in dicta ecclesia servetur venerabile Sacramentum Eucharistiae, in quo loco et quomodo? — R.: Servatur in tabernaculo extra altare in portatili corporali involutum in vase stanneo.

Interrog., quot anni sint, quod non fuit renovatum? — R.: Quando ego fui in Kroki, fuit renovatum,— et facta replicatione dixit: Ego fui in Kroki post festum s. Mariae Magdaleneae.

Interrog., an retineat ibi fontem baptismalem clausum et mundum prout decet? — Quando ego fui, erat clausus et mundus.

Interrog., an retineat ibi vinum pro celebrando missis? — R.: Retineo,— et facta replicatione dixit: Ego nescio, quomodo sit nunc.

Interrog., quare non claudat cimiterium illius ecclesiae? — R.: Non est meum, sed civium hoc facere.

Interrog., an in illa ecclesia retineat libros, in quo scribat nomina baptisatorum et compatrum et etiam contrahentium matrimonium? — R. se retinere.

Interrog., an sacellum, quod est in ecclesia, habeat foundationem separatam? — R.: Olim habebat, sed postea annis praeteritis fuit occupata a Georgio Borowsky.

Interrog., an retineat ibi magistrum scholae? — R.: Retineo,— et facta replicatione dixit: Non fecit professionem fidei.

Interrog., an ipsemet fecerit professionem fidei et in manibus episcopi et in capitulo? — R.: Ego feci, sed non

juxta formam concilii Tridentini, quia tunc non erat publicatum.

Interrog., quantum habeat in fructibus dicta parochialis ecclesia? — R.: In parata pecunia habeo 12 sexagenas, quo ad agros et alia, ego nescio, quia consumo pro me at mea familia.

Interrog., an sint aliqua bona dictae parochialis ecclesiae oppignorata, alienata vel occupata? — R.: Solebant solvi decimas a r. d. episcopo Samogitiensi de quinque curiis, videlicet Kroky, Roseyny, Mielzowany, Zoranony et Koltyniany, et audivi etiam, quod tempore mei antecessoris r^{mus} habuit quosdam laneos terrae, videlicet 15, et restituit tamen tres.

Interrog., an fuerit confessus hoc anno saltem semel tempore debito? — R.: negative tempore paschalis, sed postea fuisse confessum Joanni altariae.

Interrog., nonne sciat, quod qui non communicat tempore debito, est excommunicatus? — R.: Scio, sed in saecularibus.

Interrog., quoties celebravit post octavam Paschalem? — R.: Fere semper diebus dominicis.

Interrog., an publicaverit vel publicari fecerit in sua parochia decretum concilii Tridentini circa matrimonia et bullam die Cenae Domini legi consuetam? — Ego non publicavi decretum, sed observavi constitutionem dicti decreti circa matrimonia et baptismam. De bulla Cenae Domini — R.: Ego non publicavi, sed habeo et publicabo.

Interrog. de officio parochi et de omnibus necessariis bene respondit et est satis doctus et idoneus.

Die 13. eiusdem mensis octobris
in Medniky

Idem r. dominus Tarquinius Peculus etc. visitator absoluta visitatione ecclesiae parochialis in Kroky etc. ordinavit ut infra, videlicet:

Primo, ut venerabilis dominus Nicolaus Daux eiusdem ecclesiae plebanus teneatur in dicta ecclesia parochiali continue residere personaliter vel saltem sacerdotem idoneum retinere, qui curam animarum habeat sub poena 10 grossorum pro qualibet hebdomada, qua con[stit]uentum fuerit incipiente post quartam hebdomadam proxime sequentem, fabricae vel aliis rebus necessariis eiusdem ecclesiae applicandum.

Et quia praefatus d. Nicolaus dictae ecclesiae curam per duos menses cum populorum scandalo et animarum detrimento neglexit, dictus r. dominus condemnavit illum in poenam duarum sexagenarum, ex quibus comparare debeat vas parvulum argenteum ad conservandum venerabile Sacramentum Eucharistiae infra sex menses proxime sequentes, et ut dictum venerabile Sacramentum clave clausum retinere debeat sub poena unius sexagenae, ut supra applicandum.

Item missale Romanum infra annum omnino comparare debeat sub poena 4 sexagenarum, ut supra applicandum.

Item ut monstrantiam aliquantulum fractam restaurari curet infra annum sub poena unius sexagenae.

Praeterea idem Nicolaus debeat per se vel per vicarium suum in dicta ecclesia saltem semel in anno publicare bullam die Cenae Domini legi consuetam ac decretum sacri concilii Tridentini de clandestinis matrimoniis et dictum decretum observare sub poena unius sexagenae pro qualibet vice, qua con[stit]uentum fuerit, ut supra applicandum, nec non curare debeat, ut magister scholae, quem ipse in dicta parochiali ecclesia retinet, professionem fidei catholicae faciat juxta articulos a Sta Sede Apostolica propositos.

Praeterea etiam monuit, ut libros prohibitos, videlicet Adagia et alios, comburat vel laceret vel ad patres jesuitas castigandos infra 6 menses afferat sub poena 2 sexagenarum, ut supra applicandum.

Praesentibus venerabilibus patre Nicolao Sędkowsky sacerdote Societatis Jesu, Benedicto Kotarsky canonico Mednicensi, Martino Gosleccki officiali r^{mi} d. episcopi et me Stanislaw Korzeniewski ejusdem r^{mi} domini visitatoris notario, in sacristia ecclesiae cathedralis Mednicensis. [...].

Die 5. octobris

Supradictus r. d. visitator jussit ad se vocari r^{mi} d. episcopi officialem, qui est supradictus d. Martinus Goszliczki plebanus Vorniensis, et ipsum delato juramento de veritate dicendi interrogavit ut infra: [...]

Interrog., quot canonici sint in ista cathedrali ecclesia? — R.: Sex et archidiaconus,— et facta replicatione dixit: Tres sunt sacerdotes: d. Balthasar, Kotarsky et d. Nicolaus, alii non sunt sacerdotes.

Interrog., quomodo dicti canonici sint obedientes d. episcopo? — R.: Sunt nunc obedientes, quia coguntur a r^{mo} d. episcopo, sed antea non fuerunt obedientes.

Interrog., an resideant omnes in ista ecclesia? — R.: Non semper, imo raro, quia resident in suis villis, et illi, qui sunt sacerdotes, negligunt suum officium.

Interrog., an incedant semper in habitu et tonsura clericalibus? — R.: Vix tamen unus d. Nicolaus Daux canonicus incedit in habitu et tonsura,— et facta replicatione dixit: Alii clerici, qui sunt in ecclesia, negligunt habitum (et) tonsuram,— et facta replicatione dixit: Ego moneo illos, ut ferant habitum et tonsuram clericalem, sed non curant [...]

Dicta die 2. octobris

In domo r^{mo} d. episcopi r. dominus fecit vocare Joannem de Skrzinno vicarium dioecesis Gnesnensis, qui ex relatione custodis ecclesiae cathedralis administrat sacramenta in eadem ecclesia et qui in ecclesia, dum dominus illum interrogabat, irridebat, cui Joanni praefatus dominus detulit juramentum de veritate dicendi et juravit tactis etc.

Inprimis interrogatus, quid faciat in ista civitate? — R.: Ego sum vicarius et mansionarius,— et replicando domino dixit: A r^{mo} sum mansionarius et a canonicis vicarius,— et iterum dixit: Ab omnibus canonicis [...]

Interrog., an canonici omnes resideant in ista ecclesia? — R.: Non resident nisi unus Mathias Strykowski, qui ecclesiae non est profiguus, quia non est sacerdos, tamen acolitus [...]

Die 3. octobris Medniki

[...] Interrog., quot canonici sint in ista ecclesia? — R.: 6 et septimus archidiaconus: primus archidiaconus, qui vocatur Mathias Klodzinski, 2. Benedictus Kotarski, 3. Petrus Petkowicz, 4. Nicolaus Daux, 5. Balthasar Uliczki, 6. Ambrosius Beinarth, 7. Mathias Strykowski.

Interrog., an isti canonici soleant residere vel vicarium habere? — R.: Non habent vicarios praeter archidiaconum, qui nunc secum adduxit suum vicarium, et Petrum Petkovicium, qui tenet me suum vicarium, et isti ego servio personaliter [...]

Die 30 septembris anno quo supra

R. d. Tarquinius Peculus etc. visitator ut supra accessit ad ecclesiam in Koltymiany, quae est parvula, sed nova, in qua invenit quendam sacerdotem senem, inprimis ostendit literas facultatum et deinde detulit juramentum de veritate dicendi etc., et ita juravit. Postea illum interrogavit prius, quomodo ipse vocetur? — R.: Jacobus Ponikiewszki Plo-censis diocesis et sum hic vicarius, plebanus vero est d. Nicolaus Korizna canonicus Vilnensis [...]

Interrog., an in ista parochia sint multi parochiani? — R.: Sunt multi, sed pro majori parte haeretici,— et iterum interrogatus dixit: Ego audivi, quod sunt etiam aliqui idolatrae, qui adorant serpentes, arbores, lapides et alia, sed ego nescio, qui sint et ubi sint¹ [...]

---

¹ *Visi kiti kunigai vizitacijoje sakosi nežiną apie stabmeldystę.*

Interrog., an calleat linguam Samogiticam? — R.: Partim scio, quia fui in ista regione 18 annos [...]

Interrog., an, quando concionatur, doceat populum doctrinam christianam? — R.: Soleo concionari diebus festivis,— et facta replicatione dixit: Soleo concionari lingua Polonica, sed Orationem Domini, Salutationem Angelicam, Articulos fidei et Decem praecepta lingua Samogitica [...]

Interrog., an isti parochiani soleant confiteri et communicare? — R.: Raro confitentur et non sunt in hac civitate quatuor vel quinque, qui istud faciant,— et facta replicatione dixit: Isti confitentur lingua Samogitica,— et iterum interrogatus dixit: Parum servant festa et multi etiam comedant carnes tempore prohibito praesertim extra civitatem.

[...] Et iterum facta replicatione dixit: Ego intelligo confitentes Samogitice et etiam aliquantulum loquor, quia fui in istis regionibus 18 annos,— sed facta experientia ostendit se parum scire loqui Samogitice.

1609 m. birželio 23 d. Žemaičių žemės teismo sprendimas, kuriuo nuspręsta padalinti Babėnai tarp Vaidilos palikuonių

Iš Žemaičių žemės teismo knygų Vytauto Didžiojo universiteto bibliotekoje

Лета от нароженъя Сына Божого тисеча шестсот девятого месеца июня двадцат третего дня. На рокох земьских судовых водлуг...

За прыточен'емъ справы з реиестру постановивъшисе очевисто у суду земенин господарскии земъли Жомоитской панъ Каспер Юр'евич через умоцованого своего пана Авькгушътына Сунькгоила поднезшы позовъ земьскии з написом на нем троига приволанъя по землян

господарских земљи Жомоитское: князя Миколая Балтроевича Давкъшу, || кановъника жомоитского, и братю его рожоную Станислава а Воитеха Балтроевичов Давкъшовъ, Соломона¹ Балтроевича а Миколая Петровича, Кришьтофа Миколаевича, Крыстыну, Алжъбету а Щасную Миколаев(н)ъ, Дороту Балътроевѣну, Марту а Кгенъдруту Томашовъны, Зофиєю Аньдреевѣну Миколаевую Воитеха Яновича и жону его Ядвигу Станиславовѣну, Юр'я Касперовича и жону его Крыстыну Станиславовѣну, Миколая Шымоновича, Кгенъдруту а Зофиєю Яновен, Алжъбету Миколаевѣну, Якуба Миколаевича Слонъчевъского и жону его Ядвигу Томашевѣну Жолдеровѣну, Адама а Григор'я Томашевичовъ, Луцыю Томашовѣну, Андрея Балтроевича, Матея Станиславовича, Балтроея Яновича Килчевского и малжонъку его Алжъбету² Рославовѣну, Алену а Дороту а Крыстыну Яновънъ³ роду Сирпутевого, — Макгдалену Станиславовѣну Скирвоиновѣну Миколаевую, Яна а Станислава Щасновичовъ и малжонок ихъ Оршулю а Марыну Яновънъ, Еронима а князя Юр'я, плебана бетыкголского, Балтроевичовъ Скирвоиновъ, Станислава Кготартовича Бялобреского и жону его Марту Мартиновѣну, Ганъну Станиславовѣну, Ядвигу Воитеховѣну Аньдреевую и сыновъ ей Балтроея, Петра а Станислава Аньдреевичовъ, Амброжея Шымъковича и жону его Дороту Яновѣну, Юр'я Яновича и жону его Яновѣну, Полонейу Якубовѣну Миколаевую роду Сачевого Сачевичовъ, — и доведшы того позву и року за нимъ прыпалого написомъ и очевистымъ признаньемъ возного Петра Монковича и за постановеньемъ ку || розправе стороны позваное чинил жалобу с того позву о томъ, ижъ деи они, особы впрод речоные, маючы под

¹ *Orig.*: Сыномона.

² Алжътебу.

³ Яновѣну.

собою болшеи кгрунѣтовъ всякихъ оромых и неоремых, лесовъ, гаевъ, сеножатеи, дырвановъ, погноевъ, навозовъ, селищъ старых и новых, мышѣниковъ, болот, зарослен и проробковъ в ыменью их стчизномъ, з нымъ сполно(м), ещо вечнымъ деломъ з ними не розделномъ, одно до часу (ро)зобраномъ, в земли Жомоитской у волости веленъской лежачом⁴, прозываемом здавѣна в полю Бобянах, кгрунѣтов болшую часть и на лепѣшых местцах одни сами держать и уживаютъ, а ему Касперу в тых кгрунѣтехъ всяких земѣленых, звышъ мененых земѣлях, яким колвек именем названых быти можетъ, з делу ровного во вѣсемъ от них половица приходит ему Касперу, а имъ другая половица, а они нет деи ведома для ксторое причыны ровного вечистого делу водлугъ роду и линии дати и половицы ему уступити ему не хочуть ку немалои кривѣде и шѣкоде его.

А по вычитанью того позву умоцованыи стороны жалующое пана Каспера Юр'евича панъ Авѣкгушѣтынъ Сонѣкгоило выведечы, ижъ ему Касперу Юр'евичу в том имен'ю Бабянах мало што мней нижъ половица з ровного делу от них позваных водлугъ роду и линии их належытъ, покладал на писме линию роду его з позваными почавъшы от продка⁵ их Воид(ила), котории мел сыновъ чотырох: Тыршля, Даня, Сирпутя а Сатя,— по которих, то ест по Тыршѣлю, за правом его приржонымъ и набытымъ от инѣших участниковъ, то ест сестры⁶ бабки его, которое перед нами листовѣне оказовал, одна част ему Касперу Юр'евичу належитъ, а другое⁷ части половица Даня за куплею⁸, || которое доводечы покладал лист старьи пана Станислава Яновича, пана трюцкого, старосты жомоитского, писаныи⁹

⁴ лежачон.

⁵ продках.

⁶ сестра.

⁷ другая.

⁸ закупленую

⁹ писанымъ.

старосвецким писмом под датою у Крожах сеньтебра одинадцатого дня, инъдикъта осмого, где пишеть, ижъ з дозволенъя его милости Кахна, Тыршлева цорка, при- нела собе на земљу отчизную и на Даневъщизну, куп- лю отца еи, мужа Паца Миколаевича, котории деи то Даныи, продавъшы часть свою, безпотомъне з сего све- та зшол, а за тымъ, хотя бы се што по немъ зостало кгрунту части его, в ровъны дел межы вси участники, то естъ ему третяя част, а имъ позванымъ по братии оного Даня, по Сирпутю а Сатю, продкох их, две части приналежат, — и домавялсе умоцованыи пана Каспера Юр'евича, абы ему, пану Касперу, всего того именъя Бабянь, то ест котори части одни правомъ прырожо- нымъ по Тыршлю, такъ же половица за куплею от Да- ня и третяя част по Даню с половицы безпотомъне зо- шълom, спалого от позваных з ровного делу была прысужона.

А умоцованыи от стороны позваное панъ Янъ Бо- гушъ поведил, ижъ деи сторона моя до линии ничего не мовить и нехай то так, ижъ чотыры брат'я сыны¹⁰ рожоные Воидила, яко на линии показуетъ, были, лечъ же ему Касперу з роду част четвертая приналежит по Тыршлю, сторона моя до того ничего не мовить, але што се дотычет части Даня, котории безпотомъне зшол, тогъды ач на половицу части его указывает сторона куп- ли, лечъ не на усю его половицу отъ брат'и его належа- чую на половицу части его, а другою¹¹ половицою он шафовал, яко своею властною, и четвертую часть про- дал тот Даны Воидилович Кахне Воитковъне, которую она продала Бутриму Монкевичу, то ест продку || пани Бялобреское, — на што два листы яко того Даня, такъ жи и тое Кахны перед нами покладал. Которимъ лис- томъ присмотревъшысе тот Каспер Юр'евич поведил,

---

¹⁰ росыны.

¹¹ другую.

ижъ сут змышъление и фалшивые, ново утвороные. За чимъ она, пани Бялобреская, яко то суть справедливиe и по продкахъ ей таковыe се досталеи, за присегу се брала¹². За чымъ умоцованыи ей домавялсе, абы за присегою ей тые листы при моцы заховавъшы тую част четвертую, част по Даню, ей водлугъ тыхъ листовъ присудили, а остатокъ кгрунътовъ части Даневое правомъ спадковымъ в ровны дел на нихъ позваныхъ и жалующого належить.

Ещо тежъ от тоежъ пани Бялобреское умоцованыи панъ Богушъ покладад лист продка его жалобливого, пана Каспора, то ест Паца Миколаевича под датою году тисеча пятсот сорок первого месеца априля продажы его двухъ нивъ, одное названое Навъре, а другое названое Шиле, деду ее Бутриму Монкевичу. А умоцованыи того Касъпера Юр'евича жалобливого и тому листу¹³ фалшъ задавал, лечъ умоцованыи тое пани Бялобреское доводил того листомъ его, пана Каспера Юр'евича, на враде земъскомъ сознанымъ под датою году тисеча шестсот первого месеца июня тринадцатого дня, где описует, ижъ за выбытемъ (с) спокойного держанъя з кгрунъту ниви Шилес онъ Каспер з малжонъкою своею тую ниву ей Бялобреское за куплею продка ихъ от Балтроея Пачовича признавает, а ижъ деи онъ панъ Каспер Юр'евичъ вжо тымъ листомъ своимъ, на ураде прызнанымъ, тую куплею умоцнил, повъторе того листу до вонпливости никоторое приводит не может, и домавялсе, абы сторону его, пани Бялобрескую, при тыхъ двухъ нивахъ водлугъ показаного листу || было заховано.

А за тымъ знову тот же панъ Богушъ з стороныи своеи позваное, от Станислава Андреевича и брат'и его, доводечы продажы отца его пана Каспера Юр'евича нивы названое Прудавете на соланку жита небожъчи-

---

¹² брали.

¹³ листовъне.

ку ¹⁴ оицу его Анѣдрею Яновичу, покладал лист оица его Юр'я Станиславовича под датою году тисеча пятсот семьдесятого месеца сеньтебра семнадцатого дня и домавялсе, абы при тои ниве за тымъ листомъ и за держан'емъ давности земьское сторона его была захована. А умоцованыи стороныи жалуючое поведил, ижъ деи отец его никоторое моци до продажы (не) мел, бо ещо matka его а бабка Каспорова в тот час¹⁵ была жи-ва, про то при животе еи продавати не могъ.

До того покладал други лист Станислава Юшкевича, деда его жалуючого, под датою году тисеча пятсот семдесят второго месеца февраля осьмого дня продажы нивы и сеножати его названое Нендрини на¹⁶ бочку сеен'я, до которого листу ижъ сторона жалуючая ничего не мовила, домавялсе умоцованыи от стороны позваное, абы сторону его при тои ниве и сеножати было заховано.

Ещо тежъ покладал два листы тогожъ оица его Юр'я Станиславовича, один под датою году тисеча пятсот семьдесятого месеца априля дванадцатого дня, даныи на продажу нивьки Кравъжели и мышъник Анѣдрею Яновичу, а други листъ в дате году тисеча пятсот семдесят шостого месеца сеньтебра шостого дня, даны томужъ Анѣдрею Яновичу на прадажу нивы на бочку названое¹⁷ Кваркялы, — которим листомъ умоцованыи стороны жалуючое присмотревъшысе поведил, ижъ деи то сут листы обадва неправдивые || и змысленные, а не толко ижъ неправдивые, але и неправъные, бо вжо под статутомъ середним и по уфале соиму Берестейского справованые мели быть на ураде сознаные, а за тымъ домавялсе, абы за неправъност'ю на сторону тые листы отложывъшы, але ему, пану Касперу Юр'-

¹⁴ небожьчицу.

¹⁵ част.

¹⁶ Нендрии нивы.

¹⁷ названые.

евичу, тые кгрунъты, нивьку Кгравъжелу и мишьничок, так же ниву Кваркялу, было прысужоно. А умоцованыи стороныи позваное на томъ, яко то листы сут справидливые и с подписомъ властное руки отца его, на прысегу брал тому Станиславу Анъдреевичу и за держаньемъ давньности земьское о тые кгрунъты щитилсе и домавялсе, абы за тыми листы и за держаньемъ давньности земьское тые кгрунъты стороне его Станиславу Андреевичу были прысужоны.

Ещо тежъ тот же панъ Богушь (от) пана Станислава Давькъшы а от пана Якуба Слонъчевьского и иньшыхъ участникомъ с правомъ листовнымъ на прыкупли свое, котори в том же поли, приповедаючысе домавял, абы кожъдыи при праве своемъ и кгрунътах купных были заховани, до того тежъ просил, абы были заховани при седлисках, будованьях, огородах, садах, сажавьках, погноях, гаех, зарослях кожъдыи з них вцале, а делу они ему, Касперу Юр'евичу, не боронять. На што умоцованыи пана Каспера Юр'евича поведил, ижъ деи што з своеи линии показует прыкупли, то нехай с покоемъ у своеи линии держать, толко водлуг першого домавян'я своего просил, абы ему Касперу часть принадлежачая ку выделен'ю з вечистого делу была прысужона.

А так мы суд зрозумевъшы с тое справы, такъ же (с) споровъ обеюх сторон и (с) справъ, перед нами покладаных, водлугъ которых и линии перед нами оказаное видечы то бытъ, ижъ ему Касперу Юр'евичу, от них, особ позваных, часть, || — продок их, от которого линию роду своего выводять, Во(и)дил мел сыновъ чотырох: Тыршла, Даня, Сирпутя и Сатя, — по которомъ Тыршьлю одна того имен'я Бабяньского за правомъ прырожонимъ и набытым, а другои часты половица по Даню за куплею Тыршьлевою належытъ, а ижъ тот Данисъ, котории части своеи, яко се вышеи назначыло, продал половицу Тыршлю, четвертую част продал прод-

ком стороны позваное Марты Мартыновъны Бялобреское, которымъ листомъ от нее оказаным ижъ умоцованыи стороны жалующое фальшь задаваль, про то ей, яко суть справедливиe и таковыe ей по продках досталисе, присегу выконат наказуем, водлуг которых листовъ по Даню ей Бялобреской купли продковъ ее четвертую част прысужаем, а за тымъ, ижъ тот Данис вжо три части с половицы волно заставивъшы безпотомъне зшол, ино тые три части межы ними, жалующымъ Касперомъ а позваными, на три части присужаемъ и так тот дел ровъныи и вечыстыи межы ними сказуемъ: ему, жалующому Касперу Юр'евичу, одну част по Тыршлю, другое част(и) половицу водлуг продка его купли от Даня и с половицы тоежъ части Даневоe другое, ижъ четверта част продком а по них Бялобреской самой, тепер позваной, водлуг листовъ купъчих достала, про то три части на трое делечи ему, Касперу Юр'евичу, част одну, а им позванымъ части две тоe половицы Даневоe, а особливе части по продках их Сирпутю а Сатю належачыe стороне позваное з ровного делу прысужаемъ, заховуючи ещо тую Бялобрестскую при двух нивъках, одной названой Шилес за куплею продка ей, которую куплю особливе листом на ураде сознанымъ тот Каспер Юр'евич || жалуючыи утвердил, а другую ниву Явъре водлуг листу старого, от Бялобреской показаного¹⁸, до того ещо заховуючы Станислава Анъдреевича при ниве и сеножатце Нендрии, так же пры нивъце Прудавете, купли небожъчика его отца Анъдрея Яновича от Станислава Юшъковича а Юр'я Станиславовича, ещо тежъ их, сторону позваную, заховуючы пры вьсяких прыкупляхъ их, которие в линии и в роде своим Сирпутевоmъ и Сачевоm кгрунъты водлуг права листовного вцале при кожъдом з них, як поводовых, так и отпорных, зоставати мают, ку тому зоставуючы их пры властных

---

¹⁸ показаной.

будован'ях, сѣдлисках, огородах, садах, сажовъках, погноех свежих и гаех их кожъдого з них вцале, толко з ровъного делу ровъност кгрунъту, якъ доброго, так и злого водлуг частей их належачых кожъдому з них отдавано и з ровъного делу выделено быти мает. А ижъ Станиславъ Анъдреевич з части его, пана Каспера Юр'евича, показал два листы, менечи отца его, под рокомъ семьдесят третим и семьдесят шостымъ, которие ижъ вжо за середнего статуту даные, оказуетсе на враде не сознаные, про то оные, яко неправъные, на сторону отложывъшы, а тые кгрунъты нивъку Кгравжелу и мышъничок, такъ же ниву Кваркялу ему, пану Касперу Юр'евичу, жалуючому прысужаемъ.

На которимъ декрете нашом стороны обеде перестали, одно он, Станиславъ Анъдреевич, менечи собе тот декрет нашъ за неправъныи в отсуженью двух нивок¹⁹ и мышънику помененого, апелевал с тымъ до суду головъного трыбуналского, которое апеляцыи мы суд ему допустили.

Якожъ на выконанъе присеги Бялобреской рок день третии присезе зложоныи припал, он Каспер Юр'евич ее до присеги не ведучи, сам доброволне || вызволил, за чи(м) мы судъ и безъ присеги ей за тыми листы при купли ей четвертое части от Даня заховуемъ, якожъ и рок тому розделу их складаемъ во две недели по Светом Михале в сем року тисеча шестсот девятого, который роздел их того року прыпалого зачавъшисе при возном и стороне ско(н)чон быти ма(е)т. Которая справа ест до книг земъскихъ записана.

Kitų dokumentų turinys

1. 1591. VII. 25. Pavandenio valsč. antstolio Jono Venclovavičiaus Limantavičiaus kvitas, kad jis įkišęs į sieną Badaukių vaito namuose šaukimą, rašytą Merkeliumi Seme-

¹⁹ НИВОХ.

tui ir jo žmonai Žemaičių kanauninko ir oficiolo, Kražių kopyčninko, kan. M. Daukšos byloje dėl Badaukių ir Vizginių.— Orig. Kauno arkiv. kurijos archyve Kražių bažnyčios raštuose.

2. 1597. X. 15. Žemaičių žemės teismo sprendimas žemininko Luko Jucevičiaus byloje su Pajūrio tijūniene Darata Šimanaite Mitkevičaitė Stanisloviene Šemetiene dėl nedavimo tiesos savo Karklėnų dvaro tijūnėliui Stanislovui Rslutaičiui, kuris sumušęs Luko Jucevičiaus dukterį Daratą. Tiesos jam nebuvo duota todėl, kad Šemetienės įgaliotinis pareiškė jį* neturint savos žemės (neosely), tegyvenant po kun. Daukša, todėl negalint pačiam ieškoti tiesos, o jo ponas (Daukša) už jį nebuvo skundęsis, ir Lukui Jucevičiui, norėjusiam įrodyti turint savo žemės, tai nebuvo leista. Dėl to teismas priteisė iš atsakovės muštinį grašų, bet kadangi jis neparodęs teismui turįs savos žemės (oselost), teismas nutarė, kad dėl jo skriaudos turįs skųsti jo ponas.— V. D. universiteto bibliotekoje.

3. 1604. XI. 15. Žemaičių kanauninkas, Kražių altarista kun. Daukša, Badaukių ir Vizginių ūkininkų, kuriuos jis esąs pasodinęs dvaro žemėje ir davęs 10 valakų, prašomas, kad prie tos žemės pridėtų dar 3 valakus ir nustatytų tokias jų pareigas, kad jie neturėtų jokios tarnybos eiti, nusprendžia, kad jie turėsia duoti nuo valako po 2 kapi grašų, $\frac{1}{2}$ statinės rugių ir t. t.— Nuorašas II Žemaičių kapitulos aktų knygoje 1620—1638 m., l. 63, Kauno arkiv. kurijos archyve.

4. 1606. I. 30. Žemaičių žemės teismo sprendimas dėl Žemaičių kanauninko kun. M. Daukšos skundo per savo įgaliotinį Augustiną Sangailą, kad 1601. I. 15 Jonas Stanislovavičius Šiukšta ir jo žmona Elzbieta Juraitė pasiskolinę iš kan. M. Daukšos 20 kapų grašų, kuriuos turėję grąžinti kan. M. Daukšai 1603 m. per savaitę po Velykų Varnių kanaunijoje, bet, mirus Šiukštienei, nei pats Šiukšta,

---

* Luką Jucevičių. *Red.*

nei jo vaikai, Šiukštienės įpėdiniai, negrąžinę skolos. Todėl prašoma atiteisti iš Šiukštos pusę skolos su dviguba pabauda ir nuostoliais, iš viso 40 kapų gr., o iš Šiukštienės įpėdinių antrąją skolos pusę, 10 kapų grašių. Atsakovams Šiukštams nestojus, teismas, vadovaudamasis A. Sangailos pristatytu paskolos raštu, nusprendė atiteisti visą prašomąją sumą ir 2 kapas 20 grašių teisimo pinigų (poresud), kuriuos ieškovas sumokėjo teismui.— V. D. universiteto bibliotekoje.

6. MERKELIS PETKEVIČIUS

ŽINIOS APIE MERKELĮ PETKEVIČIŲ

Merkelis Petkevičius buvo Vilniaus žemės teismo raštininkas 1581—1608 metais. Mirė jis 1608 metų pradžioje, nes paskutinis žinomas dokumentas, kuriame jis tebėra paminėtas raštininku, yra 1608 m. sausio 11 d., o jau 1608 m. lapkričio 20 d. Vilniaus žemės teismo raštininku yra Jonas Kalenda. Būdamas Vilniaus žemės teismo raštininku, Merkelis Petkevičius turėdavo atlikti ir Vyriausiojo Tribunolo raštininko priedermes, kai tas posėdžiaudavo Vilniuje, nes Tribunolas savo raštinės neturėjo.

Žinios apie Merkelį Petkevičių ir jo giminę nėra visai tikros ir labai nepilnos, bet šis tas beveik tikrai yra paaiškėję. 1516 ar 1517 metais Žygimantui Senajam skundėsi Stanislovas Jonavičius Petkavičius, kad jo broliai (t.y. pusbroliai) didžiojo kunigaikščio virtuvininkas (kuchmistr) Jurgis Mikalojevičius su savo broliu Grigaru ir Bertašius Petkavičius laiką vieni jo dėdės Vaitiekaus Ivoškavičiaus tėviškinį dvarą ir nesidalinę su juo tuo dvaru¹. Tas Vaitiekus Ivoškavičius yra buvęs Darsūniškio ir Jiezno vietininku ir didžiojo Lietuvos kunigaikščio Aleksandro kalavijininku (mečny). Skundėjo Stanislovo Petkavičiaus sūnus Matas Stanislavovičius Petkevičius, kartais vadinamas Matu Staševičium, buvo iš pradžių (1544 m.) didžiojo kunigaikščio kambariniu (komornik), o vėliau (1546—1570 m.) taurininku (čėšnik) ir Skirsnemunės bei Raseinių vietininku (1561—1570 m.). 1563 m. birželio 21 d. Žygi-

¹ Литовская Метрика, I, 1903, sk. 1145.

mantas Augustas įkeitė jam už 1200 kapų grašių Raseinių miestą ir Minionijų sodžių². Matui Petkevičiui mirus, Raseinius su Minioniais laikė jo našlė su vaikais ir globėjais. Steponas Batoras leido Žemaičių bajorams dviem raštais — 1581 m. kovo 3 d. ir 1585 m. vasario 16 d.³— atpirkti Raseinius iš Mato Petkevičiaus įpėdinių, bet jie, matyti, tuojau atpirkti neįstengė. 1586 metais Raseinių laikytoju dar buvo Vilniaus žemės teismo raštininkas Merkelis Petkevičius⁴. Tik Steponui Batorui mirus, Žemaičių bajorai, suvažiuavę į seimelį Kėdainiuose, pavedė Lukošiiui Ždanui atpirkti savo pinigais Raseinius iš Merkelio Petkevičiaus, ką jis netrukus ir padarė. 1589 m. vasario 17 d. L. Ždanas gavo iš Žygimanto III patvirtinimą laikyti Raseinius su Minioniais, kol didysis kunigaikštis arba Žemaičių bajorai negražinsią jam jo sumokėtų M. Petkevičiui pinigų⁵. Tame rašte pasakyta, kad Raseiniai buvę įkeisti Merkelio Petkevičiaus dėdei taurininkui Matui Petkevičiui. Tokiu būdu iš šito rašto paaiškėja Merkelio Petkevičiaus giminė. Jo senelis buvo jau minėtas 1516 m. Grigaras, Mikalojaus sūnus, Petkevičius. Grigaras turėjo sūnų Joną, o Merkelis buvo to Jono sūnus. Nei Grigaras, nei Jonas Petkevičiai jokių žymesnių tarnybų valstybėje, rodos, nebuvo ėję. Grigaro brolis Jurgis Petkevičius buvo didžiojo kunigaikščio virtuvinininku (kuchmistr), gal dėl to jis buvo lenkiškai pramintas Jedko ar Jodko, be to, jis yra buvęs Maišiogalos vietininku ir galop dar didžiojo kunigaikščio kalavijininku. Petkevičiai turėjo Vilniaus pilyje prie šv. Onos bažnyčios namus, kuriuos 1544 m. sausio 9 d. Jurgis, virtuvinininko

---

² Опись документов Виленского Центрального Архива древних актовых книг, вып. III, 1904, р. 58, №. 83.

³ И. И. Лаппо, Великое Княжество Литовское во второй половине XVI столетия. Литовско-Русский повет и его сеймик, 1911, р. 92—96.

⁴ Опись документов Виленского центрального архива, вып. I, 1901, р. 204, №. 155.

⁵ Опись док. Вил. центр. арх., вып. III, р. 59, №. 94.

Jurgio Jotkos sūnus, ir kambarinis Matas Petkevičius par-
davė Žygimantui Augustui už 100 kapų grašių⁶. Taigi Mer-
kelis yra kilęs iš vidutinių bajorų giminės, kurios nariai
eidavo Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje mažesniųjų
vietininkų ir kiemo tarnybas.

Kadangi Merkelis Petkevičius buvo Vilniaus žemės
teismo raštininkas, jo dvaras turėjo būti Vilniaus apskri-
ty, bet tikrų žinių apie jį nėra. Apie jo tėviškės žemes yra
žinių kariuomenės surašyme. 1567 metų Lietuvos bajorų
kariuomenės surašyme yra pažymėta, kad minėtasis jo dė-
dė Matas Petkevičius turėjo dvarus Maišiagaloje, Glitiš-
kiuose ir Antažalėje Vilniaus apsk., Salake Breslaujos
apsk. ir Panevėžiuje Žemaičių žemėje⁷ (Vilkijos valsč.).
Tame pat sąrašė yra pažymėta žemininkė Katarina Steckai-
tė Jonienė Grigarevičienė Petkevičienė, turėjusi dvarelius
Maišiagaloje ir Dubingiuose Vilniaus apsk. ir Salake Bres-
laujos apsk.⁸ Kadangi Merkelis buvo Jono Petkevičiaus
sūnus, beveik tikrai galima pasakyti, kad čia kalbama apie
jo motiną našlę. Vyriui mirus, ji, tur būt, buvo pasilikusi
su nepilnamečiais vaikais, kitaip, jei kuris vaikų būtų bu-
vęs pilnametis, jis greičiausiai būtų buvęs įrašytas tame
kariuomenės sąrašė. Taigi iš to kariuomenės surašymo ma-
tyti, kad tuo metu pagrindiniai Petkevičių dvarai buvo
apie Maišiogalą ar Salaką.

Kadangi, tėvui mirus, Merkelis liko, tur būt, nepilna-
metis, jį turėjo globoti greičiausiai ne tik motina, bet ir
dėdės, tur būt, ir taurininkas Matas Petkevičius, kaip tur-
tingiausias ir žymiausias giminės žmogus. Labai galimas
dalykas, kad ir Merkelis gyvendavo ne tik tėviškės dvare-
liuose, bet ir pas dėdę, prie jo, jo dvaruose, kur ir mokslas
jam buvo lengviau pasiekiamas. Tai dar tikriausiai galima

---

⁶ Описание документов и бумаг, хранящихся в Московском ар-
хиве Министерства юстиции, кн. 21 г. 348.

⁷ Литовская Метрика. Переписи войска литовского, 1915, sk. 464.

⁸ Ten pat, sk. 532.

būtų pasakyti, jei būtų žinoma, kada mirė jo tėvas ir kada mirė jo motina. Gyventi pas dėdę Merkelis Petkevičius ne būtinai turėjo Vilniaus arba Breslaujos apsk. dvaruose. Raseiniuose, Skirsnemunėje ir kitur toliau Matui Petkevičiui tetedkavo lankytis valdiniais reikalais, tik Panevėžiuje, kur turėjo dvarą, jis galėjo gyventi ir ilgiau. Apie Mato Petkevičiaus ir iš viso Petkevičių dvarelius Panevėžiuje žinoma ne tik iš minėtojo kariuomenės surašymo. Jo pusbrolis Jurgis Jedka, turėjęs Panevėžiuje dvarelį, 1544 m. pardavė jį Jonui Kuncevičiui⁹. Matas Petkevičius buvo paėmęs įkaitu Panevėžiuje dvarelį nuo kunigaikščio Motiejiaus Oginskio, bet jau 1563 m. buvo jį grąžinęs jam¹⁰. Bet tas Oginskių dvarelis nebuvo vienintelis Mato Petkevičiaus dvarelis Panevėžiuje. Jis ten turėjo kitą dvarelį, dėl jo sienų jis bylinėjosi 1564 m. su kaimynais ir dėl tų sienų su jais susitarė geruoju. Tasai Mato Petkevičiaus dvarelis ir yra pažymėtas 1567 m. kariuomenės surašyme. Matas Petkevičius, matyti, iš seno turėjo Panevėžiuje dvarelį, juo rūpinosi, prie jo buvo paėmęs įkaitu dar kitą dvarelį nuo Oginskių. Jis, gal būt, ir gyvendavo kurį laiką savo Panevėžiuje dvarelyje arba bent dažniau jame būdavo, o prie jo ten galėjo gyventi ir jo globojamasis Merkelis Petkevičius.

Surašytame 1600 m. testamentu projekte Žemaičių vyskupas Merkelis Giedraitis paminėjo, kad Merkelis Petkevičius laiką Giedraičių bažnyčios buvusios Dvylelių altarijos žemes ir žmones¹¹. 1588 m. kunigaikštis Mikalojus Giedraitis skundėsi Vilniaus pilies teismui, kad Merkelis Petkevičius, sutikęs jį turguje Giedraičių miestelyje, grąšęs jam ir jo žmonai. 1601 m. birželio 20 d. kunigaikštis Baltramiejus Giedraitis įkeitė Merkeliui Petkevičiui tarnybą žmonių Stirnių dvaro Ukmergės apsk., o vėliau,

---

⁹ Istorijos archyvas, I, 1934, sk. 27.

¹⁰ Ten pat, sk. 153.

¹¹ Tauta ir žodis, VII, 1931, p. 405.

1606 m. gegužės 1 d., įkeitė jam ir visą Stirnių dvarą¹². 1633 m. viename dokumente yra pažymėta, kad Samuelis, Merkelio sūnus, Petkevičius, kuris buvo vedęs Vilniaus žemės teisėjo Žygimanto Giedraičio dukterį, turi Saukūnų dvarelį netoli Padubingių Gackiškių. Tas Samuelis, tur būt, buvo šito Merkelio Petkevičiaus sūnus ir tą dvarelį, gal būt, buvo paveldėjęs po tėvo. Kas buvo jo motina, t. y. kas buvo pirmoji Merkelio Petkevičiaus žmona, nežinia. Neilgai prieš mirdamas Merkelis Petkevičius vedė antrą žmoną, Petro Salkausko našlę, kunigaikštytę Daratą Jokūbaitę Giedraitytę, vyskupo Merkelio Giedraičio pusseserę. 1603 m. rugsėjo 27 d. ji, rodosi, dar nebuvo ištekėjusi už Merkelio Petkevičiaus¹³.

Tokiu būdu ir per savo dvarus, ir per savo giminę, ir per tarnybą Merkelis Petkevičius, kiek apie jį žinoma, teturėjo santykių su tais Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kraštais, kuriuose gyveno ir tebegyvena lietuviai.

---

¹² Опись док. Вил. центр. арх., вып. VI, 1908, sk. 134, Nr. 62 ir sk. 238, Nr. 89.

¹³ Ten pat, sk. 178, Nr. 102.

7. SALIAMONAS SLAVOČINSKIS

SALIAMONO SLAVOČINSKIO BIOGRAFIJOS ŽINIOS

Saliarono Slavočinskio senelis Mikalojus, Stanislovo sūnus, Slavočinskis 1604 metų vasario mėnesį nusipirko iš trijų Žemaičių bajorų Liupkiškės (Lipkiškės) dvarelį netoli Nemaškčių, tuo metu buvusį Viduklės valsčiuje. Nuo to laiko Liupkiškės dvaras du ar tris šimtmečius buvo pagrindinė Žemaičių bajorų Slavočinskių, jo įpėdinių, tėvonija. Surašydamas 1637 metais savo testamentą, M. Slavočinskis pasivadino jame Lenkijos Karalystės ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemininku, bet vienintelis žemės turtas, kurį jis testamentu paliko įpėdiniams, buvo tas Liupkiškės dvaras Žemaičių žemėje. Jokio žemės turto Lenkijoje ar kur kitur Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje jis nepaminėjo testamente — neturėjo. Matyti, jis buvo kilęs iš Lenkijos bajorų, kurie, tur būt, yra turėję žemės turtą Lenkijoje, bet tuo metu jam tie turtai nebe priklausė. M. Slavočinskis gal tebeturėjo šiokių tokių žinių apie savo giminės tėvoniją Lenkijoje ir norėjo savo testamente pasakyti, kad jis yra tikras šlėkta, turįs kilmingą giminę, kad ir kažin kur toli. Jo sūnus ir tolesni įpėdiniai XVII a. dokumentuose, kurių nemaža teko matyti, visada vadinosi tiktai Žemaičių krašto žemininkais. Visi jie tuokėsi tik su Žemaičių bajorų dukterimis, todėl XVII amžiuje Mikalojaus Slavočinskio įpėdiniai buvo tikrai Žemaičių bajorų giminė. Dviejuose dokumentuose, rašytuose 1648 ir 1649 metais, vienintelis Mikalojaus Slavočinskio sūnus Jonas Aleksandras yra pasivadinęs Slavočinskiu Mozerka, kaip kad „Giesmėse“ yra pavadintas jo

sudarytojas Saliamonas. Tą pavadinimą paaiškina Jono sūnaus Andriaus 1671 metų dokumentas, kuriame jis yra pasivadinęs Andrium Slavočinskiu iš Mozyrsko. Tai, tur būt, Mozyrius pietryčių Baltarusijoje. Nei Mikalojaus Slavočinskio 1637 metų testamente, nei Andriaus brolio Tamošiaus 1684 metų testamente joks priklausęs jiems Mozyriaus turtas nepaminėtas. Todėl reikia manyti, kad kaip Mikalojaus pasivadinimas Lenkijos žemininku, taip ir Andriaus pasakymas, kad jo giminė esanti kilusi iš Mozyriaus, tiek tesako, kad Žemaičių Slavočinskių protėviai, kilę iš Lenkijos šlėktų, pirmiau buvo įsikūrę Mozyriuje ir iš ten persikėlę į Žemaitiją. Slavočinskius, svetimo krašto bajorus, atsikėlusius iš Mozyriaus, žemaičiams, gal būt, paprasčiau buvo praminti pagal jų kilimo vietą Mozerkomis — tas pavadinimas, tur būt, reiškė Mozyriaus krašto žmones. Bet galėjo būti ir atvirkščiai. Gal Mikalojus Slavočinskis buvo kilęs iš Mozūrų, dėl to žemaičių buvo pramintas Mozerka, o po 70 metų vienas jo įpėdinių, nebežinodamas apie mozūrišką giminės kilmę ir norėdamas suprasti bei paaiškinti aplinkinių žmonių iš seno tebekartojamą praminimą, pabandė jį paaiškinti tariamuoju kilimu iš Mozyriaus.

Mikalojus Slavočinskis mirė 1637 metais. Prieš mirtį jis surašydino testamentą, kuriuo įsakė palaidoti save Raseinių reformatų bažnyčioje ir užrašė tai bažnyčiai 200 kapų grašių. Jis buvo, matyti, gana uolus reformatas. Kaip matyti iš vieno 1637 metų informacinio rašto apie Raseinių ir Kelmės reformatų bažnyčias, M. Slavočinskio sūnus Jonas Aleksandras buvo popiežininkas, t. y. katalikas. Tas Jonas Aleksandras 1631 metais buvo vedęs Katariną Gorskaitę, Chrizostomo Gorskio dukterį; pastarusis buvo uolus reformatas, užrašė 1630 metais nemaža turto Mankiškių reformatų bažnyčiai, buvusiai netoli Pašūšvio. Kurios tikybos buvo pati Katarina Gorskaitė, dokumentuose neteko užtikti žinių. Jos sesuo Alškė, ištekėjusi už Jurgio Daugialos, buvo reformatė; Katarina buvo tik-

riausiai tos pat tikybos, kaip ir tėvas bei sesuo, t. y. reformatė. Jono ir Katarinos Slavočinskių sūnus Tamošius buvo katalikas. Taigi, Slavočinskių šeima apie 1620—1640 metus tikybos atžvilgiu buvo maišyta, iš pradžių joje vyravo reformatai, o paskiau katalikai.

Mirdamas 1637 metais, Mikalojus Slavočinskis paliko žmoną Reginą Valavičiūtę, sūnų Joną Aleksandrą ir dukterį Aleną, kuri buvo ištekėjusi už Merkelio Pilsudskio ir gavusi iš tėvų krautį. Savo dvarą, Liupkiškę, Mikalojus paliko ligi gyvos galvos žmonai Reginai, tik jai mirus, dvaras turėjo atitekti sūnui. Sūnus Jonas, kad ir buvo vedęs, tėvo, matyti, nebuvo atidalintas ir gyveno, tur būt, ten pat, Liupkiškėje. Jį, kaip žinantį visus Liupkiškės dvaro reikalus, tėvas testamentu paskyrė vienu iš trijų testamento vykdytojų ir našlės patarėjų. Vėliau, mirus Jonui Aleksandruvi Slavočinskiui, jo sūnūs Tamošius ir Andrius pasidalijo perpus Liupkiškės žemes ir valstiečius. Kiekvienam jų teko po 3 valstiečių kiemus. Maždaug 6 valstiečių kiemai turėjo būti Liupkiškėje ir Mikalojaus mirimo metu, nes didelių žemės pirkimų ir pardavimų, Jonui Aleksandruvi valdant Liupkiškę, nebuvo. Jonas Aleksandras vedė Katariną Gorskaitę 1631 metais ir turėjo su ja sūnus Tamošį ir Andrių, kurie dar 1662 metais buvo nepilnamečiai. Be to, jis turėjo ir dukterį Reginą Teodorą. Duktė ištekėjo už Zaleskio ir pakvitavo 1651 metais savo tėvą ir jo žmoną Katariną už duotą krautį bei už gautą iš jų jos motinos Zofijos Chrustauskaitės palikimą. Kartu ji atsisakė pretenzijų į Liupkiškę. Taigi, Jonas Aleksandras Slavočinskis iš pradžių buvo vedęs Zofiją Chrustauskaitę. Kada jis ją vedė, nėra žinių, bet mirė ji ne vėliau kaip 1630 metais, nes jau 1631 metų sausio mėnesį jis pasipiršo Katarinai Gorskaitėi ir greit po to ją vedė.

Jokiame matytame dokumente apie Liupkiškę ir tuos Slavočinskius prieš 1660 metus, kol Saliamonas Slavočinskis buvo gyvas, nėra užsiminta, kad Liupkiškės Slavočinskių šeimai priklausė ir Saliamonas Slavočinskis.

Tik jam mirus 1660 metais, Katarinai Gorskaitei ir jos sūnams Tamošiui bei Andriui Slavočinskiams buvo iškelta byla dėl Saliamono Slavočinskio ir jo tarno padarytų skriaudų atlyginimo. Matyti, jie buvo Saliamono įpėdiniai ir paveldėjo jo dalį Liupkiškėje. Be to, viename vėlesniame Tamošiaus sūnaus Mykolo Pranciškaus Slavočinskio rašte ir Andrius, ir Saliamonas Slavočinskiai vienodai vadinami jo dėdėmis, sakoma, kad, Tamošiui ir Andriui pasidalinus Liupkiškę pusiau, kunigas Saliamonas surašęs ar nurašęs dalybų raštus bei turto inventorius. Taigi, Saliamonas taip pat buvo Jono Aleksandro Slavočinskio sūnus. Kadangi jis turėjo būti gimęs prieš 1630 metus, jo motiną turėjo būti pirmoji Jono Aleksandro žmona Zofija Chrustauskaitė. Kodėl Saliamonas neturėjo dalies Liupkiškėje, neaišku, bet, matyti, jis pats nepretendavo į tą dalį, su pasidalinusiaisiais savo tarpe Liupkiškę broliais gyveno geruoju, net padėjo jiems per dalybas ir, tapęs Šiaulėnų klebonu, buvo kurį laiką pasiėmęs ūkvedžiu tenai vieną savo brolių. Viename dokumente apie Saliamoną Slavočinskį jis yra pavadintas Saliamonu Juozapu. Matyti, tai buvo jo pilnas vardas, bet paprastai jis buvo vadinamas tik Saliamonu, kaip ir jo tėvas kartais buvo vadinamas tik Jonu.

Nepavyko užtikti jokių žinių, kada ir kaip Saliamonas Slavočinskis pateko jėzuitų globon ir pasidarė aliumnu. Šiuo metu vienintelis žinių apie tai šaltinis yra paminėjimai spausdintose jo knygoje.

Baigęs mokslus, Saliamonas Slavočinskis buvo įšventintas kunigu. Matyti, jėzuitų globojamas, jis gavo pasinaudoti reikalingų didikų protekcija ir buvo iškeltas į geras, pelningas bažnytines vietas. 1650 metais ar 1651 metų pradžioje, matyti, gavęs prezentaciją į Šiaulėnų klebono vietą, tur būt, nesulaukdamas vyskupijos vyresnybės patvirtinimo ir įvesdinimo, jis pats įsibrovė į Šiaulėnų kleboniją. Netrukus po to, mirus Kražių klebonui M. Sviechovskiui 1651 metais (apie liepos mėnesį), jis gavo

1651 m. rugpiūčio 17 d. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės didžiojo maršalko Aleksandro Liudviko Radvilos prezentacijos raštą į Kražių klebono vietą, bet Žemaičių vyskupijos vyresnybė tos klebono vietos jam nedavė. Pareiškęs dėl to protestą Vilniaus vyskupijos konsistorijoje, jis smurtu užgrobė Kražių kleboniją ir jos turtus. Žemaičių vyskupas dėl klebonijų užgrobimo pakartotinai pagrasė jam ekskomunika, bet S. Slavočinskis to nepaisė, klebonavo Šiaulėnuose ir Kražiuose, valdė šių klebonijų turtus ir net buvo, be to, paskirtas Piltenės kanauninku Latvijoje. 1655 m. liepos 31 d. dėl Kražių klebonijos užgrobimo Saliamonas Slavočinskis buvo ekskomunikuotas. Kad kun. S. Slavočinskis neklausė vyskupijos vyresnybės ir ne visai kukliai elgėsi klebonaudamas, rodo išlikę kai kurie skundai teismų ir bažnyčių raštuose, kurie, kad ir nedaug teduoda konkrečių žinių apie jo klebonavimą, bet rodo jo būdą bei santykius su bažnytine vyresnybe, sunkiai suderinamus su tikybinio literato supratimu. Apie jo literatūrinius darbus klebonaujant nieko nežinoma. Jis valdė gana turtingas klebonijas, laikė Šiaulėnuose, Kražiuose ir Kražių klebonijos Pajūrio dvarelyje savo ūkvedžius, buvo kur kas stambesnis feodalias, negu galėjo būti, jeigu tebtų paėmęs iš savo brolių Liupkiškės dvarelio dalį su atitenkančiais jo daliai dviem baudžiauninkais. Klebonijas S. Slavočinskis valdė, tur būt, ligi mirties. Mirė jis, matyti, švedų antplūdžio metu, nes 1660 metais, jau jam mirus, jo pamotei ir broliams buvo keliama byla dėl skriaudų, kurių buvo padaręs Kražių klebonijos Pajūrio dvarelio ūkvedis Zembrickis.

LIETUVIŠKAS TIKĖJIMO AKTO IR GIESMĖS „TANTUM ERGO SACRAMENTUM“ VERTIMAS IŠ 1662 m.

Abu lietuviški tekstai buvo pridėti prie Vilniaus vyskupo Jurgio Bialozoro 1662 m. balandžio mėn. 28 d. rašto Vilniaus vyskupijos dvasininkams. Čia jie paimti iš nuorašo Merkinės dekanato 1659—1683 m.

procesų knygoje (*Processus in decanatu Merezensi ab anno Domini 1659*), saugomoje Vilniaus Valstybinio V. Kapsuko universiteto Mokslinės bibliotekos rankraščių skyriuje.

Pažymėtina, kad giesmės *Tantum ergo Sacramentum* vertimas yra visai skirtingas nuo S. M. Slavočinskio (I 143₈₋₁₉)*, kur ši giesmė ėjo kaip kitos (*Pange lingua gloriosi*) dalis. 1726 m. „Balse širdies“ tas vertimas nepanaudotas. Ten pakartotas giesmės tekstas iš S. M. Slavočinskio (p. 111), o toliau, kaip atskira giesmė (p. 113), įdėtas naujas vertimas.

Pateikiama vyskupo J. Bialozoro rašto pradžia, pora ištraukų iš jo, lenkiško priedo dalis ir lietuviški tekstai ištiesai.

Georgius Bialozor, Dei et apostolicae sedis gratia episcopus Vilmensis. Illustrissimis, perillustribus, illustribus, admodum reverendis dominis praelatis et canonicis, abbatibus, reverendis, venerabilibus decanis, praepositis, parochis, commendariis, vicariis, altaristis, capellanis et universo clero tam saeculari quam regulari dioecesis nostrae Vilmensis salutem in Domino [...]

Secundum punctum

Itaque volumus, quoniam indictae et assignatae anterioribus annis supplicationes ob ecclesiarum desolationem, cantorum penuriam, aliasque legitimas causas praescripta ibi forma et modo peragi et expediri non possunt, in ecclesiis parochialibus et regularium post matutinas preces aut proxime ante vel post sacrum pro commoditate maiori ipsi parochi per se vel per alium Pater Noster, Ave Maria, Credo, Decem Praecepta et ecclesiae actum contritionis lingua vernacula, cuius formam praesentibus affigimus, recitent, quem actum contritionis descriptum legibili caractere ad ecclesiae fores vel parietes ab intra affigi statuimus [...].

Datum Vilnae anno Domini millesimo sexcentesimo sexagesimo secundo vigesima octava mensis Aprilis.

Toliau, kitame lape, yra lenkiškas tekstas, pavadinamas taip:

---

* S. M. Slavočinskis, Giesmės tikėjimui katalickam priderančios 1646, V., 1958. *Red.*

Akt wiary, nadzieie, miłości y skruchy serdeczney. Takowy akt w niedostatku spowiedzi z szczyrego serca językiem albo myślą odprawiony y naygrzeszniejszego człowieka zbawic moze w te albo tym podobne słowa.

Po tą žodžių yra pats tikėjimo akto tekstas, kuris baigiasi taip:

In elevatione

Przed tak wielkim sakramentem upadaymy na twarzy,
Niech ustąpią z testamentem nowym sprawom juz
starzy.
Wiara będzie supplementem, co się zmysłom nie zdarzy,
Ociec z Synem niech to sprawi, by mu dzięki zabrzmiała.
Niech Duch Święty błogosławi, by się jego moc zstała,
Niech nas nasza wiara stawi, gdzie jest wieczna czesc,
chwała.

Po lenkiško teksto naujame lape yra šis lietuviškas tekstas be pavadinimo:

- Tykiu yr yzpazystu Diewa Traycey
Szwintay wiena, Tiewu, Sunu yr Dwasi[u]
Szwintu, trysa persunasa wiena Diewa.
- Fides** Tykiu tay wisa, ku naris tiki yr tury
Baznicia szwinta kataliku Rymo, yr tay
szwintay wieroy giwentie noriu yr vzu tu
tikieimu numirtie¹ gatawas esmi.
- Spes** Paduksy² mano wisu milistay Diewa yr
kuncioy Iezusa Chrystusas, Sunos Diewa,
paguldziow.
- Charitas** Milu tawi, Wieszpatie Diewe mano, yz
wisos szertes mano, yz wisos duszias ma-
no, yz wisu silu mano yr del³ tas meyles

---

¹ kumirtie.

² *Lenkiškame tekste:* nadzieią.

³ dey.

Diewa nog ta meta, nog tas walandas noru yr stiprey zadu wisus prysakimus Diewo vzlaykitie yr wisa nusideymu su Diewa padeymu sawgoties. Wieszpatie Iezaw Chryste, tykras Diewe yr zmagow, sutwertai yr atpirktai manas, Diewe wienatyi, gieribe mano, milu tawi yz wisas szyrde[s] mano, milu tawi vnt wiso.

Actus contritionis, promissio [com]mendationis

Gaylosi, gaylosi yz wisos szyrdes mano, /⁴iog tawi, gieribe mano amzina, kada nusideymais mana pazeydziow⁴. Zadu pataysyma zywata man[o], zadu dawgiesmi nieprestotie⁵, wisakiu prazaysciu⁶ nusydeimo sawgoties. Zadu dasilaystuiiu nusideymu spawiedocies yr pakutu nog kuniga yzdot[u] yzpilditie. Del meyles tawo wysokios abidas mano, kurias noris tureiow nog artyma mano, dawanoiu yr atlaydziu yr gieldziu⁷, adunt teypo[gi] yr man artimas mano padaritu, kuriam, iey pateysiey apsikaltinaw, nariu yz pirmo karta (gana) padarytie⁸.

Oblatio pro peccatis in vim satisfactionis

Del vzmokieima wel didziu nusydeimu yr neteysybiu mano tay, k[a] turiu brangawsie, taw, Diewe mano, affierawaiu, tawo tikru⁹ kra [wiu], Iezaw Wieszpatie, yzganitaios mano, del musu nusideiუსu praleiey. Afierawaiu wisakiu kinteimu yr

---

⁴ iog tawi, gieribe mano kadu man[o] amzina, nusideymaia mana pazeydziow. *Lenk.*: zem cię kiedy, dobro moie wieczne, grzechami moimi obrazil.

⁵ *Lenk.*: nie grzeszyc.

⁶ *Lenk.*: okazyi.

⁷ gierdziu.

⁸ *Lenk.*: dosyc uczynić,

⁹ tikiu.

nupelnus tawo yr matinos tawo szwe[n]-
ciawsios Pannos Maryos yr wisu szwyn-
tuiu, a prieg tam atadom[i] teypagi wisa-
kius, iey kurie ira, gieras darbos mano,
wisa zywat[a] mano, wisakius sapulus
mano. Turiu paduksi gieribey yr mey[la]-
szyrdystey tawo, iog del kruwina kinteyma
tawa dosi man m[ili]stu tawo, adunt zywa-
tu mano pataysicia yr baymey tawa bucia
iki smerti mano. Amen.

Teyp didi sakramentu wisi garbinkime,
Iam vnt weydo pułdami garbu addokime.
Nu senas testamentas gaļu aptureia,
Nawios milistas Diewa kad mumus ateia.
Tegul mus patwirtina twirtas tikiemas,
Iey ko negal pozinte kuno paiawtimas¹⁰.
Tawas yr Sunus tegul tay mumus padara,
Adant skumbetu garbe deywiszka be
gaļa.
Ir Dwasia Szwinta prybus mums ant pa-
deima,
Galibes Pano Diewo yr paszławinima.
Tegul mus wiera musu awksztay yzszła-
wina,
Kur ira garbe Diewa awksz[t]ybey am-
zyna
Amen.

---

¹⁰ paiartimas.

8. STEPONAS JAUGELIS-TELEGA

KĖDAINIŲ BURMISTRAS STEPONAS JAUGELIS (TELEGA)

Apie 1653 m. Kėdainiuose išleisto lietuviško evangelikų giesmyno¹ antrojo leidimo redaktorių ir iš dalies vertėją Steponą Jaugelį ligi šiol teturėjome keturias žinutes. Visų pirma, paties giesmyno įžangoje sakoma, kad tas giesmynas esąs dievobaimingo vyro pono Stepono Jaugelio Telegos, Kėdainių burmistro ir pilietinio Kėdainių bažnyčios senjoro, darbas, jo verstas iš lenkų kalbos ir kitų taisytas. 1653 m. reformatų sinodo protokole St. Telega, Kėdainių gyventojas ir burmistras, taip pat vadinamas tų giesmių vertėju². Trečia žinutė tai prierašas prie Jonušo Radvilos 1653 m. kovo mėn. 18 d. laiško dėl to giesmyno savo Kėdainių vietininkui³: „Žinok, Tamsta, tai tėra mūsų kunigų fantazija, kad ten autorium nurodytas pats Telega“. Ketvirta, nurodant Jonušo Radvilos 1650. II. 13 rašte Kėdainių liuteronų bažnyčios sklypo sienas, pasakyta, kad tas sklypas siekiąs burmistro Stepono Telegos žemę⁴. Tai visa. Nors Steponas Jaugelis ir negali būti pavadintas tikruoju giesmyno vertėju ar autorium, kaip teisingai yra pažymėjęs Jonušas Radvila, nes jo giesmynas

---

¹ Vaclovas Biržiška, Lietuvių bibliografija I, Nr. 63 ir papildymai.

² Chr. S. Stang, Archivalia. — Archivum philologicum, III, 1932, p. 28.

³ Археографический сборник документов ..., VIII, Вильна, 1870, p. 367.

⁴ Ten pat, p. 306.

tėra naujai perredaguotas M. Petkevičiaus giesmynas, vietomis beveik nekeistas net pirmojo leidimo tekstas, vietomis visai naujai verstas, bet lietuvių literatūros istorijoje jo vardas negali būti nutylimas, svarbiausia, gal būt, todėl, kad jis yra pirmas tikras miestietis, pono valdinys, pasireiškęs lietuvių inteligentu, ėmęs rašyti lietuviškai. Todėl ir tas nedidelis dokumentų pluoštelis, nors nieko nesako apie Stepono Jaugelio literatūros darbą, neturėtų būti visiškai neįdomus kultūros ir literatūros istorikams, nes jis parodo visuomeninę būklę to pirmojo miestiečio inteligento, ėmusio rašyti lietuviškai.

Daugumas rašiusių lietuviškai XVI ir XVII amžiuje buvo bajorai. Pirmasis žinomųjų rašytojų Abromas Kulvietis yra kilęs iš žymiausių Kauno apskrities bajorų — Ginvilos giminės⁵. Kun. Mikalojus Daukša, kurio tėviškė yra Kėdainių apylinkėje, Babėnų lauke⁶, yra kilęs iš Vaidilos giminės bajorų. Merkelis Petkevičius, buvęs 1581—1608 m. Vilniaus žemės teismo raštininku (ne Tribunolo, kuris savų raštininkų neturėjo), yra kilęs iš Giedraičių bajorų, bent 1567 m. kariuomenės sąrašė jo tėvas Jonas yra pažymėtas Giedraičių kunigaikščių tarpe. Kąstantinas Širvydas (ne Širvydas, kaip paprastai sakoma) turėjo būti kilęs iš bajorų Širvydų — jo tėviškės dvareliai turėjo būti Dabužiuose ir Griežionyse, netoli Anykščių. Tai vis tikri bajorai. Martyno Mažvydo ir Jurgio Gedkanto kilimas nėra tuo tarpu aiškus; juodu, gal būt, buvo kilę ar iš miestelėnų, ar iš ūkininkų, kuriems pavyko gal prisiplakti prie bajorų, bet šiaip ar taip, jeigu juodu ir nebuvo bajorai, tai bent dėjosi bajorais.

Šių rašytojų tarpe vienas yra visiškai nebajoras, tikras miestietis Steponas Jaugelis, vadinamas Telega, Radvilų valdinys, ilgus metus buvęs vienu dviejų Kėdainių burmistrų. Jo pavardė yra Jaugelis. Telega tebuvo pra-

⁵ Praeitis, II, p. 414.

⁶ Tauta ir žodis, VII, 1931, p. 354; žr. Archivum philologicum, IV, p. 67.

vardė, ir, kaip matyti iš formos „Telegovič“, ne jis, bet jo tėvas Baltrus buvo pramintas Telega; ilgainiui ta pravardė atiteko jo sūnui Steponui ir po to toliau, tur būt, šito sūnui taip pat Steponui⁷, kuris 1663 m. Kėdainių inventoriuje pavadintas jaunesniuoju. Nors kartais Steponas Jaugelis ir buvo vadinamas žemininku, kaip laikęs įkaitu bajorišką žemę Babėnuose, bet tas pavadinimas neturėjo tikrosios žodžio reikšmės. Nė viename to laiko bajorų akte, sudarytame Kėdainiuose ar Babėnuose, kurių nemaža esu matęs, neteko užtikti Stepono Jaugelio nurodyto liudytojų žemininkų tarpe. Bajorai, matyti, laikė jį svetimu žmogumi. Dėl to jis, tur būt, buvo vadinamas dažniausiai Telega atskirti nuo gyvenusių prie Kėdainių bajorų Jaugelių. Dokumentai duoda ne tik Stepono tėvo, bet ir jo žmonos vardą; ji buvo Ona Adomaitė Burnaitytė.

Daugiausia žinių apie Steponą Jaugelį duoda sudarytas 1811 metais Babėnų, arba Didžiųjų Daukšių, dvaro dokumentų sąrašas, esąs privatinėse rankose, iš kurio žinias apie kan. M. Daukšą esu paskelbęs pirmiau⁸. Iš jo matyti, kad Steponas Jaugelis buvo gana turtingas, buvo paėmęs įkaitu iš bajorų nemaža žemės Babėnuose, kuri susisiekė su kan. M. Daukšos tėviške. Ėmęs valdyti 1631 metais dvarelį Babėnuose, St. Jaugelis negalėjo neišgirsti apie savo kaimyną, mirusį prieš 18 metų kan. M. Daukšą, kuris buvo rašęs lietuviškai katalikams, ir gal tai paskatino jį imti rašyti evangelikams. Rinkdamas žinias apie M. Daukšą, buvau girdėjęs, kad visai neseniai, jau po karo, Babėnų apylinkėje sudegę vieno dvarelio namai, kuriuose buvę nemaža dokumentų; tai buvę tie dokumentai, kurie sužymėti 1811 metų sąrašė. Ten pat buvę ir sudegę daug senų evangelikų knygų. Man tada atrodė nepatikima, kad kan. M. Daukšos tėviškėje galėjo būti likę evangelikų knygų.

⁷ V. Biržiška spėja, kad Steponas Telega, buvęs vėliau Raudosparnės evangelikų kunigu, yra burmistro Stepono sūnus. Tai, tur būt, bus tas pats jaunesnysis Steponas Telega.

⁸ Tauta ir žodis, VII, p. 413—415.

Kadangi ten buvo ir St. Jaugelio dvarelis, tai atrodo visai galimas dalykas. Tai galima būtų išaiškinti, suradus ir apklausinėjus mačiusius ir varčiusius tuos raštus žmones.

Kaip matyti iš 1647 m. dokumento, St. Jaugelis vertėsi ne tik žemės ūkiu, laikydamas įkaitu dvarelį, ir, tur būt, smulkia prekyba, kaip ir kiti miestiečiai, bet ir eksportine prekyba su Karaliaučiumi. Jis buvo vienas žymesniųjų ir turtingesniųjų Kėdainių miestiečių, 1631—1666 m. buvo vienas dviejų Kėdainių burmistrų. Nepažymėjimas jo burmistru 1663 m. Kėdainių inventoriuje dar nerodo jo nebebus burmistru, nes ir antras burmistras Petras Zigmantaitis tame inventoriuje vieną kartą tėra taip pavadintas. Kad ir turėdamas palyginti aukštą vietą ir būdamas turtingas, bajorų akyse jis tebuvo kunigaikščio Radvilos valdiny. 1645 m. birželio mėn. 20 d. susitarime dėl jo valdomo Babėnų dvarelio jo vardas nė nepaminėtas.

Išskyrus 1811 m. dokumentų sąrašo ištrauką, visi kiti duodamieji dokumentai paimti iš Vytauto Didžiojo universiteto bibliotekos rankraščių skyriaus.

Dokumentai apie Steponą Jaugelį (Telegą)

1. Iš Babėnų dvaro dokumentų sąrašo¹

1631. apr. 12. sprawione, eodem junij 21. w ziem. zmudz. przyznane, prawo zastawne od Samuela Stanisławowicza i Alszki Janowny Miniattowny Jasowiczow Steffanowi Telegowiczowi Jawgiellowi, burmistrzowi kiedydańskiemu, na jmienicze oyczyste i po stryiach spadłe Babianny za summę 400 kop gro. litt., oprócz cztérech niw, wprzódy Pawłowi Michałowiczowi udzielnym prawem zastawionych, z ekstraktem.

1631. maj 20. pisane, eodem junij 20. w ziem. zmudzkim przyznane, prawo zastawne od Stanisława i Alszki Kas-

¹ Žr. Tauta ir žodis, VII, Kaunas, 1931, p. 413—414.

prowny Juskiewiczowny Ambrożejewiczow Steffanowi Telegowiczowi Jawgiellowi na szmat gruntu w Babianach, nabytego zamianą u Pawła i Anny Burnajejowny Michałowiczow, zwanego Tarpukiemis, a przyległego stroną jedną do płotu i domu dziedzicow, drugą do domu zastawnika, a końcem jednym do błota i ruczaju Naksza nazwanego, drugim do wygonow całej okolicy, w summie 40 kop. gro. litt., z wypisem.

1631. 9br 1. dane, 1632. januar. 12. w ziem. zmużd. przyznane, prawo zastawne od Krzysztoffa Andrzejewicza i Reginy Hrehorowny Kończowny, bywszey Janowey Medekszyny Szopowskich Steffanowi Telegowiczowi Jawgiellowi, burmistrzowi kiedan., na niwy w Babianach od pierwszego męża sobie zapisane, przez niego u Marcina Roszczewskiego kupione, Węcuniszki zwane; z tych niwa 1-na zwana Apidemie stare, jedną stroną od Białobrzeskisk, z drugiey strony Kunigielow, a końcem jednym do ruczaju i sadzawki Kaspra Juskiewiczza, 2-gim do wypustow Eygiliszek, na tey niwie sieje się zyta pół beczki; 2-ga niwa Pagłośnie, stroną jedną przy gruncie Kunigielow, drugą przy Białobrzeskich, końcem jednym do gościńca, 2-gim do wygonow przyworciow, na pół solanki zyta siania; 3-cia Palepie, jedną stroną przy gruncie Kunigielow, drugą Białobrzeskisk, końcami do gruntow Kaspra Juskiewiczza, na pół solanki zyta siania; na 4-tym mieyscu dyrwan niwa uroczyszczem Pażarnies, z jedney strony przy gruncie Pawła Michałowicza, 2-giey Kazimierza Dawkszy, końcem jednym do gościńca z Datnowa do Kiedan idącego, 2-gim do gruntu Wirszyłow, od solanki wysiewu zyta; na 5-tym mieyscu także dyrwan podobnie nazwany Pażarnies, leży stroną jedną przy gruncie Pawła Michałowicza, drugą przy gruncie Dawkszy, końcem jednym do lasu Jozeffa Zygmunttowicza, 2-gim do drożki z Babian do Kiedan idącey przez Wirszyle, również do solanki siewu,— w 15 kopach, z wypisem.

1631. X br 13. datt., 1632 januar. 10. w ziem. zmu dz. przyznanego, wypis prawa zastawnego od Stanisława i Jana Adamowiczow Dowmonttow Steffanowi Bartłomieje-wiczowi Teleżyńskiemu, burmistrzowi kieydańskiemu, na grunta wszystkie oyczyste w Dowmonttach za summę 22 kop gro.

1633. febr. 2. dane, eodem maja 30. w ziem. zmu dz. przyznane, prawo wlewkowe przezastawne od Stanisława Urbanowicza i Doroty Stanisławowny Białobrzeskicy Paszkiewiczow oraz od Jadwigi Juriewny Juszkiewiczow ny Dawidowey Rosławowiczowey Steffanowi Telegowiczow i Jawgiellowi, burmistrzowi kieydańskiemu, na połowę jmienicza Babian po obapoł rz. Datnowki za summę 100 kop gro. litt., częścią w prezysku prawnym, częścią w po-sagu przez Paszkiewiczow u brata Samuela Białobrze-skiego posiadane, razem z przykuplami u Urszuli Marci-nowny Butrymowny, od Rosławowiczowey zaś także za summę 100 kop gro. litt. na drugą półowę rzeczonych Ba-bian przez wspomnionego Białobrzeskiego Reginie Dawi-downie Rosławowiczownie żonie swey zapisaną, a przez córkę matce przelaną, z ewikcyą na Golniach, z wypisem.

1638. 7-br 28. Prawo wieczysto przedażne od Krzysz-toffa Andrzejewicza i Reginy Hryhoriewny Kończowny Szopowskich Steffanowi Teledze na dwie niwy gruntu w Babianach zwane Pażardies, od wysiewu obie po solance zyta, z tych jedna leży bokiem jednym do Pawła Michałowicza, 2-gim do Kazimierza Dawkszy, końcem jednym do gościńca idącego z Datnowa do Kieydan, drugim do gruntu sioła Wirszulcow, niwa 2-ga także bokiem jednym do Pawła Michałowicza, 2-gim do Kazimierza Dawkszy, a końcem jednym do Jozeffa Zygmunttowicza Skowmina, 2-gim do drożki idącey z Babian do Kieydan przez siołko Wirszulce za 40 kop.

1642. jan. 28. Obwieszczenie od Stanisława Paszkiewi-cza Steffanowi Telledze do okupna jmienicza Babian, w zastawie będącego.

1643. jun. 1. datt., eorundem 9. w ziem. zmuudz. przyznanego, wypis prawa wieczysto sprzedażnego od Samuela Stanisławowicza Jasowicza Babiańskiego Marcinowi Skirmonttowi na dwie części jmienicza Babian, jedną po bracie Jędrzeju spadłą, w zastawie u mieszczanina kiedańskiego Pawła Palka będącą, drugą własną, także mieszczaninowi kiedańskiemu Steffanowi Telledze w 130 kopach zastawioną, wogól za 400 kop gro.

1646. jun. 20². Dekret ziemski zmuudzki do tr-llu zaappellowany, w sprawie Marcina Skirmontta z Steffanem Telegowiczem Jawgielem i Pawłem Michałowiczem Palkiem, mieszczanami kiedańskimi, o nieprzyjęcie summ zastawnych, mianych na jmieniczu Babianach, i o niezwrócenie majątku właściwemu dziedzicowi.

1662. maj 3. z grodu zmuudzkiego wypis processu przy pilności od Steffana Tellegi, burmistrza kiedańskiego, na Stanisława Paszkiewicza o nieliczenie summy zastawney na folwarku Babianach Butrymowiczach mianey.

1662. 8-br 12. z ziemstwa zmuudzkiego wypis jntromissyi przy prawie sprzedażnym od Stanisława Ambrożejowicza Piotrowi i Szcześnie Romaszkwonie Juskiewiczom na dwie niwy w polu Babianach ograniczone, jako to: jedna uroczyszczem Papelkis, wparła bokiem jednym do niwy Steffana Romaszka, 2-gim do niwy nabywcy Piotra, a końcem jednym do błota Pelki, 2-gim do niwy Steffana Telegi; druga niwa, pod nazwaniem Stare Siedlisko, leży bokiem jednym do niwy Jęrzego Lidziewicza, 2-gim do Augustyna Kirbowicza, końcem jednym do niwy zwaney Pawalkis, 2-gim do rz. Datnowki, po koniec tey niwy łączki na przestęp rz. Datnowki wparła do niwy Pawła Mikołajewicza, mieszczanina kiedańskiego.

1664. jan. 20. dane, eorundem 26. w ziem. zmuudzkiem przyznane, prawo wieczysto sprzedażne od Stanisława Urbanowicza i Doroty Stanisławowny Białobrzeskicy Pasz-

---

² *Orig.:* 10; *źr. toliau tekstą.*

kiewiczow Steffanowi Piotrowiczowi i Krystynie Stanisławownie Misztowttownie Romaszkom na jmienicze Babiany Butrymowicze, w zastawie u Steffana Jawgiella Tellegi, burmistrza kiedańskiego, będące, z wolnością okupna zastawy, za 100 kop gro. litt., z wypisem.

1666. jan. 6. pisane, eorundem 20. w ziem. zmudzkiem przyznane, prawo wieczysto rzeczne, wlewkowe przedstawne od Steffana Jawgiella Tellegi, burmistrza kiedańskiego, Steffanowi i Krystynie Misztowttownie Romaszkom na jmienicze Babiany Butrymowicze, z obu stron rz. Datnowki leżące, za sumę 400 kop gro. litt., które sam od Samuela Stanisławowicza i Alszki Janowny Miniattowny Jasowiczow w takiejże summie trzymał zastawą, z wypisem i jntromissją.

1680. apr. 18. czyniony, eodem maja 13. w grodzie zmudzkiem aktykowany, a 1681. 8-bra 8. do ziemstwa zmudzkiego przeniesiony, testament Steffana Piotrowicza Romaszka, przez który na jmieniczu Babianach Butrymowiczach Jasoniskach, od Steffana Tellegi zastawą posiadanych, oraz udzielnie na Ambroszkiskach i na jmieniczu oyczystym Babianach, wogół zł. 1100 Krystynie Stanisławownie Misztowttownie żonie wiecznością, a w tychże Butrymiskach na jmieniczu Białobrzeskiskach, od Paszkiewicza i Białobrzeskiey aktorow wiecznością nabytym, dożywocie zapisuje, z dwóma wypisami.

1688. aug. 1. Intercyza czyli assekuracya od Konstantego i Jana przy plenipotencyi od 3-ciego brata Hilarego Steffana Marcinowiczow Skirmonttow Janowi, Piotrowi, Maciejowi i Marcinowi Romaszkom o wieczność jmienicza Babian Jasoniszek Butrymowicz, przez oycy u Samuela Jasonowicza nabytego, Steffanowi Jawgiellowi Telledze, mieszczaninowi kiedańskiemu, zastawionego, a od niego Steffanowi Piotrowiczowi i Krystynie Misztowttownie Romaszkom przezastawionego w summie zł. 1000, w której intercyzie wyrażają, iż za wieczność kop 130 groszy litt. ugodzili się, iż na ten rachunek 100 zł. już wzięli, iż przy

odebraniu reszty summy w umówionym terminie prawo przyznać mają.

1767. jan. 12. dane i tegoż dnia w ziemstwie żmudz. rosien, przyznane, prawo wieczysto rzeczne kwietacyne od Kazimierza Zygmuntta na Wolanowie Wolana, skarbnika grodzien., aktora zborow ewangelickich żmudzkich, Rafałowi i Apolonii z Ancypow Sipowiczom, porucznikom xttwa Żmudz., służące, na to, iż zbor kiedański o folwark Palkiszki Telegiszki Babiany, niegdyś do siebie należny, a teraz w dzierżeniu Sipowiczow będący, miał wieloliczne do tychże Sipowiczow pretensye, o które w trybunale wiedli proceder, to kiedy zagodzonym zostało, ewangelicy rzeczonoego folwarku wieczyście na Sipowiczow rzekli się, proceder umorzyl i ze wszystkiego zakwietowali, z wy-pisem.

Proceder kuratorow i seniorow ewangelickich z Estkami, Chockiewiczami i Sipowiczami, aktorami dóbr Dawkszow, o folwark Palkiszki i Tellegiszki w Warkolach.

Roku 1762. Żadnym dokumentem nie wyjaśniono, za jakim prawem komuniteta ewangelikow kiedańskich do folwarku Palkiszek i Tellegiszek weszła, wszakże była w rzeczywistym onego dzierżeniu za jakoweś pretensye, bo ony Alexandrowi i Annie z Mityanow Estkom, skarbnikom xttwa Żmudzkiego, i dalszym puszczała w arendę. Za następstwem czasu Estkowie folwark swój Dawksze z przykuplami w okolicy Warkolach, gdzie Palkiszki i Tellegiszki są położone, Jozeffowi Chodzkieviczowi, porucznikowi xttwa Żmudzkiego, bez wyjątku wybyli. Chodzkievicz to wszystko, podobnie bez wyjemku, Rafałowi i Apolonii z Ancypow Sipowiczom odprzedał. Ewangelicy o swe do tego folwarku (znać summowne) pretensye rozpoczęli ze wszystkimi Dawkszow nabywcami w trybunale wileńskim proceder, którego do końca nie przywodząc, pogodzili się i rzeczonoego folwarku przy ogólney kwietacyi odstąpili.

A w procederze tym transakta zasze wyszczególniają się następnie:

Processow	2
Pozwow z dowodami	11
Excerptow aktoratow	3
Testymoniow	2
Status causae	2
Obwieszceń z dowodami	3
Dekret niestanny	1
List pojeżdży	1
Przycięga na komportacyi	1
Ogół sztuk	26.

2. Stepono Telegos ir jo sūnaus(?) paminėjimai 1663 m. lapkričio mėn. 8 d. Kėdainių miesto inventoriuje

Rynek wielki.   Pretykow

Pierwsza strona rynkowa od pulnocy.

4. Stephan Telega młody .

[Ulica] Wielka.

26. Stephan Telega stary . . . 119 $\frac{1}{2}$

38. Piotr Zygmontowicz burmistrz 75.

Zaulek do Ianuszowa³.

Druga strona

79. Stephan Telega .   67 $\frac{1}{2}$

Plac niezabudowany.

Ulica Krzywa.

Druga strona.

135. Stephan Telega   22 $\frac{3}{8}$

Plac niezabudowany.

---

³ *Orig.*: ianasziwa.

Ogrody i gumna przy ulicy Skobgolskiej.
Z iedney strony.

Kałuza p. Telegi.

Ogrody gumienne w koncu ulicy Iaswonskiej.
Druga strona.

Stephan Telega . . . 196.

Gumna y ogrody Januszowskie przy ulicy Krolewieckiej.

Koscielne saskie . . . 32
wolne, za sadzawką.

Stephan Telega⁴ . . . . 88 $\frac{1}{2}$

W koncu tych włok sznury [   ]

Sznury Piktokiemskie Nr. 34.

Stephan Telega . . . 2 $\frac{1}{8}$

[Stephan] Telega y z ynszemi siabrami.

Zasc(i)anek za Datnowką rzeką za dwornym polem
od granicy babianskiej szlachty nazwany Łaski
morgi

Stephan Telega tokarz... 40, a po gr. to czyni zł. 13 [ ].

Miedzy szlachtą panow Babianskich trzyma pra-
wem szlachetskim folwark

Stephan Telega . . . wolny, za prawem.

**3. Iš 1635 m. lapkričio 1 d. žem. Kasparo Jurevičiaus
Juškevičiaus rašto, kuriuo įkeičia pievą Babėnuose prie
Stepono Telegos lauko**

*Iš 1636 m. sausio 24 d. įrašo Žemaičių žemės teisno
knygose*

Ja Kasper Juriewicz Juskiewicz, ziemianin iego kro-
msci ziemi Zmudskiej, czynie iawno y wyznawam sam na

---

⁴ *Šis sklypas, matyti, minimas 1650.II.13 Jonušo Radvilos rašte
(Архео графический сборник документов..., VIII, p. 306).*

siebie tym moim zastawnym listem o tym, iż ia będąc pilno potrzebnym sumy pieniędzy, wziąłem y pozyczyłem rękodaynych pieniędzy kop dwanaście gro. litt. v ziemianina jego kro. m. ziemi Zmudzkiej p. Michajłowicza Pawła, w ktorey sumie pieniędzy we dwunastu kopach groszy litewskich iemu, panu Pawłowi Michajłowiczowi, zawiodłem y zastawiłem sianożęc moje własną w ziemi Zmudzkiej w powiecie wielionskim w poliu Babianach leżącą, nazwaną wrocyszczem Wadela, oyczysta, stroną⁵ iedną do niwy pana Stephana Telegi, drugą stroną do niwy jego samego pana Pawła, koncem także do domu wrot jego samego pana Pawła, drugim || koncem do gruntu sianożęci wszytych sąsiadow, koszenia siana na wozow cztery...

4. 1637 m. gegužės 8 d. Samuelis Babėniškis parduoda mergą žemininkui Steponui Telegai Jaugeliui ir jo žmonai Onai Adomaitei Burnaitytei

Iš 1637 m. birželio 13 d. įrašo Žemaičių žemės teismo knygoje

Ja Samuel Stanisławowicz Jasowicz Babiński, ziemianin jego kro. msci ziemie Zmudzkiej, czynię iawno y wyznawam tym listem moim, dobrowolnym wieczystym przedažnym zapisem, komu by o tym wiedziec należało, iż ja mając czeladnicę moją własną dworną, wiecznemu prawu mnie z dawnych czasow od przodkow moich przynależącą y podległą, na ymie Giendrutę Grygownę, nikomu w żadnym długi nie zawiedzioną y nie obciążoną, ale wolną swobodną, a potrzebując na ten czas pilno pieniędzy na moję własną potrzebę, tę zwysz mianowaną czeladnicę Giendrutę Grygownę sprzedałem i na wiecznosc miec spuściłem ziemianinowi || i ziemiance jego kro. msci ziemie Zmudzkiej panu Sczefanowi Teledze Jawgiliowi y małżonce jego paniey Annie Adamownie Burnayciownie za pewną

---

⁵ *Du kartu.*

sumę pieniędzy, do rąk moich od nich obudwuch spólnie oddaną y odliczoną, za trzydzieście kop groszy litewskich, y zarazem równo z datą tego listu mego s tey czeladnicy wiecznie wyrzekam sie, a w moc, w posesią, spokojne szafowanie y rządzenie onę podaię pomienionym osobom. Ktory pan Sczefan Jawgil y małżonka iego wolni będą tą czeladnicą, ode mnie przedaną, iako chcąc szafowac, do robot posyłać y onę zamąż wydac, a po tym dziećmi y s potomstwem oney rządzić, osadzić na gruncie swoim, y w niewolią one obracać, y komu inszemu zachcą li oddać, przedać samę y s potomstwem oney, iesliby Pan Bog dac raczył, y też zastawą puscic wolni będą, a ia Samuel Babiński sam przez się, małżonkę, dzieci, potomki moje ani przez żadnego powinnego y obcego człowieka w tę czeladnicę ani potomstwo y rzeczy ruchome, jey należące y któreby na potym nabyła, wstępować sie, z mocy y posesiy osob zwysz mianowanych odymować y przeszkody czynic nie mamy, ale ieszcze opisuię sie tym listem moym dobrowolnym od każdego wstępuiącego sie, mianowicie małżonki, dzieci, bliskich krewnych y też obcych liudzi tak wielie razow, yle tego potrzeba będzie, za daniem sobie znac przez list urzędowy ziemski zmużki za niedziel cztery oczyszczać y zastępować mam. Y to waruię tym listem moim, iesliby ta czeladnica ode mnie przedana ze zley woli swey liubo za wyprowadzeniem czyim od pana Sczefana Jawgilia, małżonki y od nich dzierzącego precz uszła, tedy || ia sam osobą swą y swoim własnym nakładem, pracą, staraniem, przyszłoby y dowod cielesny uczynic, odyskiwać, a odyskawszy do pomienionych osob oddać tak, iżby w tey sprzedaży moiey a kupli swey ni w czym nie szkodo wali. A gdzie bych ia przepomniawszy tego listu mego dobrowolnego tę czeliadnicę sam odymował, przeszkodę iaką czynił y od wstępuiących sie za daniem sobie znac oczyszczać y zastępować nie chciał, liubo też za zbieżeniem odyskac swym nakładem, staraniem, kopą swą odyskac nie chciał y nie oddał y w czym kolwiek ten list moy naru-

szyl, tedy opisuję się za każdy paragraf naruszony zaręki po trzydziestu kop groszy litewskich zapłacić y wszystkie szkody nakłady słownie mianowane nagrodzić, a y po zaplaceniu tey zaręki wieczne ta czeladnica z dziećmi y ze wszystką majątnością ruchomą przy nich samych, dzieciach y potomkach ich zostawac ma. A o naruszenie tego listu y zarękę pozwaliam sobie do sądu y prawa wszeliakiego pozwać ziemskiego, grodzkiego zmużdzkich y do sądu głównego trybunalnego rokiem by nakrotszym, lubo gdzie potrafiwszy w rokach, w roczkach wolno mu będzie zakazać za kilka dni, a ia będąc pozwanym lubo zakazanym żadnemi przyczynami nie wymawiając sie zarazem stanąwszy usprawiedliwic sie mam, a urząd koźdy, iako za staniem y niestaniem moim, skoro iedno wey-zrzawszy w ten list moy ma na mnie zaręki wskazawszy y przysądziwszy, odprawę na wszeliakiey majątnosci moiey lieżącey, ruchomey, by też y na samey || osobie moiey ma udziałac, ia temu wszystkiemu sprzeciwnym byc nie mam. Który ten list moy dobrowolny v koźdego sądu i prawa za słuszny y prawny zachowan byc ma wiecznymi czasami. I na tom dał ten moy list pod pieczęcią moią y s podpisem ręki mey własney Samuelia Jasowicza y też pod pieczęciami y s podpisami rąk ziemian ziemi Zmużdzkiey pana Krzysztofa Berzanskiego, pana Jana Raszewskiego a pana Adama Rzędzinę. Pisan w Berzanach roku tysiąc szescset trzydziestego siedmego miesiąca maia osmego dnia.

У того листу печатен притисненыхъ чотыры а подписы рукъ тыми словы: Samuel Jasowicz рęką swą własną. Pieczętarz proszony do tego listu od pana Samuelia Jasowicza Babianskiego przy pieczęci swey y рęką swą подписалем Krzysztof Kławsuc Berzanski рęką swą własną. Ustnie proszony pieczętarz do tego listu od jego msci pana Samuelia Jasowicza Jan Raszewski рęką swą. Ustnie proszony pieczętarz do tego listu od jego msci pana Samuela Jasowicza Adam Rzędzina.

5. 1645 m. birželio 20 d. Žemininko Martyno Skirmanto susitarimas su kunigaikščio Jonušo Radvilos įgaliotiniu susitaikinti dėl įkeistų Kėdainių miestiečiams žemių

Году от нарожен'я Сына Божого тисеча шестсотъ сорокъ пятого месеца июня двадцатого дня.

На рокох земъских судовых, водълугъ статуту на завтре по Светои Троицы свята рымского прыпалыхъ и сужоных, перед нами Юр'емъ Кгружевъскимъ, тивуномъ Великих Дырвянь, судею, Викторыном Константымъ Млечкомъ подъсудком а Яномъ Станкевичомъ, тивуномъ оиракголскимъ, писаромъ, врадъниками господарскими земскими жомоитскими, постановивъшысе очевисто земляне господарские земли Жомоитской панъ Миколаи Вороновъски за моцью себе даною от ясне осветъчноного княжати его милости пана Януша Радвила, подкоморого Великого Князътва Литовъского, в справе мещанъ его княжачои милости кеиданских, имени в позъве помененых, а панъ Мартинъ Скирмонт самъ от себе в жалобе своей по тыхъ мещанъ, на роки теперешные троецъкие вынесеныхъ позвовъ обедве стороне не попираючи и не прыступуючы до розъсудку нашего тои sprawy за тыми позвы, на роспис и на угоду до места Кеиданского взяли и тое розняте угоды⁶ на позвах своих з обудвухъ сторонъ дали себе написать || в тые слова:

Году тисеча шестсотъ сорокъ пятого месеца июня двадцатого дня за тыми позвы обедве стороне згодивъшысе, пан Скирмонтъ самъ от себе, а от позваных за моцью от ясне вельможъного княжати его милости пана подкоморого взглядом мещанъ кеиданъских умоцованы панъ Миколаи Вороновъски, на угоду до места Кеиданского взяли, а где бы се не погодили, тогды найпервшых по сих роках быт сужоных от дня третего во-

---

⁶ *Du kartu.*

ланы за тры недели ку праву обеде стороне стати маюць и скуточьную⁷ росправу прыняти.

Которыжъ тотъ роспис звыш менены ест до книгъ земскихъ жомоитскихъ уписан.

6. 1646 m. birželio 20 d. Žemininko Martyno Skirmanto byla su Steponu Jaugeliu ir Povilu Palkum dėl gražinimo įkeistos žemės Babėnuose

Году отъ нарожен'я Сына Божого тисеча шестсотъ сорок шостого месеца июня двадцатого дня.

На рокохъ земскихъ судовыхъ, водлугъ статуту на завтрае по Светои Троицы свята рымского прыпалыхъ и сужоныхъ, передъ нами Юр'емъ Кгружевскимъ, тивуномъ Великихъ Дырвянъ, судею Викторыномъ Константымъ Млечкомъ подсудкомъ а Яномъ Станкевичомъ, тивуномъ оиракголскимъ, писаромъ, врадниками господарскими земскими жомоитскими, кгда за розписомъ, на прошлыхъ троецкихъ рокахъ уделанымъ, прыпала справа земеняна господарского земяли Жомоитское пана Мартина Скирмонта з урожонымъ Стефаномъ Телекговичомъ и Явъкгелемъ и теж з урожонымъ Павломъ Михаловичомъ Палкомъ за прыпозвомъ о речъ нижеи мененую вынесенымъ, ино за прыволанемъ черезъ возного надворного Щасного Бадовского поводовы з умоцованымъ своимъ, с паномъ Юр'емъ Петъкевичомъ, становилъ, а позваные Телекговичъ Явъкгиль и Палко не становили, одно отъ осветочного княжати его милости пана Януша Радивила, гетьмана полного Великого Князства Литовьского, умоцованы его милости за моц'ю панъ Станиславъ Кевънарски становиль. За тымъ умоцованы поводового пана Скирмонта положеня позву одной стороныцы по Стефана Телекговича, а другои стороныцы по Павла Палька в домехъ именичахъ ихъ, лежащихъ въ земли Жомоитской в полю Бобянахъ, написомъ

---

⁷ скуточьную.

возного енерала Петра Ромашъка на писом руки его и на писом руки моеи писара признаня его, такъ же року за росписом прыпалого выписом с книгъ земъскихъ жо-моитскихъ в дате року тисеча шестсотъ сорокъ пятого ме-сеца июня двадцатого дня взяты на угоду через него па-на Скирмонта, а отъ позваныхъ через умоцованого || кня-жати его милости на он час подкоморого Великого Кня-ства Литовъского, то есть пана Миколая Вороновского, правне доведшы, кгда позовъ ку чытаню подносилъ, тог-ды умоцованы княжати его милости пана етмана пол-ного Великого Князства Литовского панъ Кевнарски, за-ховавшы стороне своеи вси обороны и поступъки правъ-ные вцале, поведилъ, ижъ слышу тутъ, же мещанъ княжати его милости места его княжачои милости де-дичного Кгеиданъского, то есть Телекговича и Палка, прыволають за позвы неякими на розпис на рокахъ такъ-рочныхъ троецъихъ на угоду через самого пана Скирмонта яко бы через умоцованого княжати его милости на онъ час пана потъкоморого Великого Князства Литовско-го, а теперешного етъмана полного, то ест пана Мико-лая Вороновского, яко бы за моц'ю княжати его милости взятыми, а княже его милость пан етъман поневаж не былъ позваны, якож мела быт моц отъ княжаты его ми-лости дана на розеимоване на угоду до дому, и то все кгволи собе справовали тые мещане кеиданские Палко и Телекговичъ с паномъ Скирмонътомъ сполною радою и намовою идучы, будучы тои надеи, же через таковыя права заставныя позываючысе и правуючы з собою тым снаднеи до шляхецъства прыидуть в крывдахъ своихъ са-ми позываючы и на позовъ стороны противной отъпо-ведаючы в неведомости княжаты его милости, а право⁸ посполитое ясную науку дает, же за подъдаными и ме-щанми своими панове ихъ справедливости доходити и в крывдахъ ихъ позывати мают, такъ же хто бы собе крывду

---

⁸ прово.

отъ них менил, тогда у пановъ их за позвоом справедливости жедать повиненъ. || бо мещане и подданные у права ставати и собе справедливости через себе кром панов своих доводити не могутъ, нех же тогда и в той справе панъ Скирмонтъ не мещанъ кеиданскихъ, але пана их дедичного, то есть княжати его милости пана етъмана польного позываетъ, жедаячы справедливости, бо тые добра, которые Телекговичъ и Палько держаль, прылучоны суть до маетьности Кеиданской и правне з возным обънятие.

А умоцованы пана Скирмонъта поведиль, иж на рокох прошлых троецких в той справе за позвы до уступеня именич заставных вынесеными отъ княжати его милости за моц'ю его княжачои милости пан Миколаи Вороновски ставаль и передъ судомъ вашихъ милостей на угоду бралъ, чого розписом правным довожу, на чом пан Скирмонт и прысегнути готовъ есть, а жебыс-те ваша милость с тых роковъ дыляцыи не допускаючы сторонамъ в право поступоватъ наказали, прошу и домавляю⁹, кгдаж третей особа, яко артикуль петъдесять шости розделу чотвертого учит, межы двема право ведучыми розърывать права не можетъ, а доводечы жалобы стороны моеи чытаю позовъ, которы так се в себе маеть:

Земяном нашим замъли Жомоитской пану Стефану Балътромаевичу Телекговичу Явъкгилю а пану Павълу Михайловичу Пальку. Жаловаль на вас у суду нашего земского жомоитского земенинъ нашъ земъли Жомоитской урожоны панъ Марьтин Скирмонт о томъ, иж в оду прошломъ тисеча шестсотъ сорокъ пятом месеца июня двадцатого дня взяли деи есте за позвы его пана Скирмонъта по вас вынесеными перед врадом || нашим земским жомоитскимъ на роспис и угоду до бран'я пенезей своих и абысте з ыменичъ и щеледи, со-

⁹ домавляю.

бе заставным правом служащее, уступили, а ему яко вечникови верьнули, нижли вы, оду и дня вышь помененого не прыпускаючы той справы за теми позвы его до розьсудьку вradoвого, взявшы на угоду, не погодили и тых именичь, в том позве помененых, мевъшы уступить, не уступили и пенезеи своих прынять не хотели, ино онъ тепер подлугъ первшого запозву своего по вас вынесенного хочечы з вами розьправу мети, на которомъ розьпис прыняли есте и за тымиж позвы, кгде бы-сте се не угодили, на первшых роках, по тамтых быть сужоных, до права стати и скуточьную розьправу прыняти поднялисте, описавшы в том росписе, отъ дня третего воланя за тры недели, подлугъ которого роспису прыказуемъ вам, абы есте передь судомъ нашимъ земскимъ жомоитскимъ на рокахъ прышлыхъ троецьскихъ, которые сужоны будутъ въ году теперешьнымъ тисеча шестьсотъ сорокъ шостомъ месеца июня двадьцатого дня, ку праву сами очевисто стали. Писанъ в Росейняхъ году тисеча шестьсотъ сорокъ шостого месеца марьца трыдьцатого дня.

А по прочытаню того позву умоцованы отъ пана Мартина Скирмоньта панъ Юр'и Петькевичъ поведиль, ижъ деи былъ позовъ вынесены такъ рокъ отъ пана Скирмоньта по пана Стефана Телекгу и по пана Павъла Палька, яко заставьковъ именича Бабянъ зъ сумы имъ належачои заставьнои, до браня || той сумы, а пану Марьтину Скирмонту вечностю отъ пана Самуеля Ясовича Бабяньского пущоного до уступления того именича, — и того права листъ орыгиналъ покладаю подь рокомъ тисеча шестьсотъ сорокъ третемъ месеца июня перьвого дня и выпис с книгъ земьскихъ жомоитскихъ прызнаня того листу тисеча шестьсотъ сорокъ третего месеца июня девятого дня, — за которымъ позвомъ до розьсудку не прыпускаючы той справы, взяли были на угоду до места Кеиданьского черезъ умоцованого его княжата милости пана Миколая Вороновьского за

моцью листовною, отъ княжата его милости даною, а где бы се не погодили, тогда тымъ розъписомъ обеде стороне варовали собе за тымижъ позъвы скуточъную на теперешныхъ рокахъ росправу прыняти. И тотъ роспис подъ рокомъ тисеча шестьсотъ сорок пятомъ месеца июня двадцатого дня и тежъ позовъ¹⁰ по пана Самуеля Ясовича Бабянского, отъ пана Марьтина Скиръмонта до очищеня вынесены и черезъ || возного енерала Петра Ромашка очевисто в руки поданы, покладаю и, абы до очищеня панъ Самуель Бабяньски былъ прыволаны, домавъляю.

За которымъ прыволанемъ возного умоцованы отъ того евикътора пана Скиръмонта панъ Вишънарловски пры бытъности его, пана Ясовича, поведиль, ижъ деи я кладу отъ того евикътора пана Самуеля Ясовича выпис с книгъ кгородскихъ жомоитскихъ з реляции енераловое отъдаваня подълугъ листу и реверъсалу пану Теледзе сумы пенезеи за заставу того именича, тотъ выпис подъ рокомъ тисеча шестьсотъ сорокъ третемъ месеца ноябра второго дня, к тому листъ реверъсаль, даны отъ пана Телекги на прыняте сумы заставной, подъ рокомъ тисеча шестьсотъ трыдцать перьвомъ месеца июня деветьнадцатого дня, тогда подлугъ того листу ихъ мель свое пенезыи тотъ панъ Телекга прыняти, а намъ нашу заставу верънути, чога иж не учынилъ, естъ о то зъ сумы его || до браня своихъ пенезеи запозваны. А стороны части Анъдрея Ясовича, брата его Самуеля рожного и безпотомного¹¹, а ему той части прыналежакои и пану Скиръмонъ(то)ви вечностью пущоное, которая естъ у Павъла Палька такожъ в заставе змовнымъ правом не за большую браную и даныхъ пенезеи, только за копъ осмъдесять грошей, отъ мальжоньки небощыковъской Ясовичовой, братовой

---

¹⁰ *Du kartu.*

¹⁷ безпотомною.

того евикътора пуцное, которая маючы отъ малжонька своего право змовъное для зношенья позвовъ себе великой в суме, чого и тотъ кгрунть не вартъ, записаное, а уникаючы отъ девера своего туръбацыи, с того права своего змовъного не за большую суму, толко за копь осмъдесять грошей литовьскихъ тому пану Пальку зрекласе и все справы, твердости, листы розные, которые были яко у брата старшого, по смерти оногъ тая братова до того Палька отъдала, о што теперь в праве стоимъ || и домагаемъсе, абы были покладаные. На чомъ всемъ тому пану Саму(е)лю Ясевичу евикъторови, яко такъ есть правдыве, а на прысегу самому второму, будетъ ли узнане вашихъ милости, беру, а по прысезе тые пенезы имъ належачые подълугъ жалобы позовной отовъ отъдати, а естъли они хочутъ пры правахъ своихъ змовъныхъ, яко се тутъ вжо з реверьсалу показуетъ, прысегнути на такуюю суму, тогда стороне моеи далей не повлокаючы права, и имъ на одъвод пуцаеть.

А што тутъ умоцованы отъ княжата его милости пана етъмана польного домавляетьсе, абы княжата его милости позвано, а не Палька и не Телекгу, которые суть мешаньми и подълдаными его княжата милости кгеиданьскими, и абы за позвы жедано справедливости, то быти не можетъ, || бо тая справа рокъ завити метъ, до браня пенезей суть прыпозваные, а яко на первъшомъ теръмине умоцованы за моцою отъ княжата его милости ставал, такъ и теперь подълугъ розпису прынятого ставает, мы естесми отови суму пенезей любъ княжату его милости, любъ тымъ мешаномъ помененымъ подълугъ жалобы наше позовной отъдати. А стороны ихъ шляхетства намъ ничего до того, только хто колъвекъ отъ нас пенезыи нехай озметъ, а намъ нашую заставу верънуть, бо тутъ есть форумъ и кви-тацыю дати, а не в Кеиданахъ, где мы жадной справы не маемо, и любо позовъ есть положоны на именичу нашимъ Бабянскомъ з сумы имъ належачой, то на на-

шой властности именича и вечности намъ служачои, а не княжатию его милости, ани тому Пальку || и Телекгови, которые ижъ перед тымъ хрстилися шляхътоу бытъ и слугами княжатию его милости, яко се то и з реверьсалу, отъ них даного, показуетъ, ижъ се Телелга пишеть земениномъ, тогда и сторона моя, не ведаючи о том, позовъ на томъ имену Бабянах подала, яко земляномъ, а ижъ се они добровольне до княжатию его милости утекають, тогда мы и сумы княжатию его милости не боронимъ отъдати тут передъ судомъ вашей милости, а не в Кеиданахъ¹² одъно нехаи именича заставного в цалости уступють и з одъданя сумы правне квитують.

А умоцованы княжатию его милости, его милости пана етъмана полного Великого Князтва Литовьского, поведиль, ижъ панъ Скиръмонтъ, яко се завзялъ мещанъ кеиданьских, того Телекговича и Палька, шляхътичами почынити, заставных именеи имъ набавляючи, з ними в неведомости княжатию его милости, яко пана дедичного, контрактъы чынити, так || и тепер з справ, им на заставу служачых, оказуетъ, же их шляхтоу написалъ и прысегою своею непотребною натегаетъ до росправы приити и позов толко для зрозуменя ваших милостей врадого напарлъсе сам чытати и контракты, с тыми мещанъми княжатию его милости чыненые, оказывати, але с тыми мещанъми не можетъ быт теперъ росправа, за чым сточы пры перъвшых контроверьсыях своих прошу, абы-сте ваша милость у княжатию его милости справедливости с тых помененых мещанъ жедать або княжатию его милости позывать наказать рачыли.

А такъ мы судъ в тои справе пана Мартина Скиръмонъта з мещаны ясне освещеного княжатию его милости пана Януша Радивила, етмана полного Великого Князтва Литовьского, места дедичного Кеиданьского Стефаномъ Телекговичом Явкгилемъ и с Павълкомъ Палькомъ

---

¹² Кеинаданахъ.

за прыпозвы до роспису, на роках прошлых троецких такъ рокъ уделаного, ку прынятию грошей, на заставу именичъ, в полю Бабянах лежачыхъ, даных, а ему, пану Скирмонту, вечностью прыналежащих, и до уступления тых именичъ, яко шырей речъ в позве описана есть, — в которой справе мы судъ жадного на сес час розсудьку не чынечы, прыхиляючысе до права, абы панъ Скирмонт не мещан кеиданских, але пана их дедичного, то ест княжати его милости пана етмана польного, о речъ, в жалобе позовной описаную, позывал, наказуемъ и на обе стороне вси обороны и поступьки правные вцале || заховуем. Нижли пан Скирмонтъ, менечы тотъ нашъ декретъ за неправны, апелювалъ до суду головьно(го) трыбунального в терьминъ суженя справ земли Жомоитской, которой апеляцыйи мы суд допустили есмо. Што про память есть до книгъ земьских жомоитских судовых уписано.

7. 1647 m. spalio 19 d. Keli bajorai skundžiasi, kad Stepono Telegos vytininkai juos sumušę Vilkijoje

Году от нарожен'я Сына Божого тисеча шестсот сорок сегого месеца октебра деветнадцатого дня.

На рокох земьских судових земьских, водлугъ статуту на завьтре по Святомъ Михаля святе римском прыпалых и сужоных, перед нами Юр'емъ Кгружевским, тивуномъ Великих Дирвянь, судею, Викторыномъ Коньстантим Млечкомъ подсудькомъ а Яномъ Станкевичомъ, тивуномъ оиракголским, писаромъ, врадныками господарскими судовыми земьскими жомоитскими, оповедали и обътяжьливе жаловали земляне господарские земли Жомоитской панъ Станиславъ Бокгушевич самъ отъ себе а панъ Езофъ Килбис (в) кривьде и великомъ обелженю мальжоньки своей паней Дороти Бокгушевичовьны Езофовой Килбисевой справе нижеи мененои на поданого мещанина места Кеиданьского, в земли Жо-

моитской лежачого, ясне освещенного княжата его милости пана Януша Радивиля на Биржах и Дубинках, старости енерального земли Жомоитской, гетмана полного Великого Князтва Литовьского, на име Стефана Теилекгу о том, штожь деи году теперешнемъ тисеча шестсотъ сорокъ семом месеца октября чотырнадцатого дня будучы жалобливымъ в месте Вилкискомъ, в земъли Жомоитской лежачомъ, яко дня торгового для некоторых потреб своих домових староства его милости пана Ганъзелъма Вилчъка, кашталана троцкого, и тамъ справывшы некоторые потребности свое, кгда ку домовы своему перевестисе хочечысе через реку Немен хотели и до перкги, на кгрунъте места Вилкиского у берага стоячои, прыступовали, вперед панъ Бокгушевич, нижли идучая витина мещанина княжата его милости Телекги рекую || Немномъ стирникъ тое вытины на име Андреи Шурпа, Якубъ Чапаитис и Янъ Милвид, челед его Телекги, и иншыя многи стаячы в той же вытины челяд, которых якъ з них зовуть лепей тот Телега самъ знает и имена их и откул суть ведает, без даня себе нименьшой прычины, будучы людми опилыми свовольными, лехце себе поважаючы право посполытое а мнеи еще кровъ шляхетскую, его жалобливого пана Бокгушевича пястею губу ударыл а потом, кгда се оному невинности своеи справовати почалъ, онъ же Шурпа маючы киемъ окрутне а немилосерне просто у чоло ударыл и велми образил, а в томъ жалобливие, идучые до тоежь реки Немна, хочечы се тоеюжь перкгою перевести, учувъшы крыкгъ и галас а видечы быт пана Бокгушевича тормошенчого и попихаючого, биючого, прыбегшы на ратунок, кгда лагодными словы напминати почели, абы таково квалту и безправе не чынили, нижли тие вижъ менение объжалованы особы з многими помочниками своими которы з них хто чымъ хотел — киями, шаблями, каменми, одные в очы стоячы, а другие в тиле его, пана Бокгушевича, и пани Езофовую Килбисевую збили и зранили. Которые

бое и раны шырей на реляцыи енерала их обегухъ особъ описанные суть. И бы не люди добрые ужаливъшысе такого невинного мордерства и паствення се отъ тихъ || простих людей над кровью шляхетскую от забытой смерти не отратовали, яко свовольными будучы людьми позабиявъшы на смерт чого хотели доказати у реку Немъне потопили. В чомъ маючы жалобливие жалъ великую кривду а хочечы яко с тим Телегою, чия то челед была, так и с теми объжаловаными особами о бои, кгвалтъ, деспектъ свои и до чого права дорогу покажет правомъ чынит, тую жалобу свою до книг земских жо-моитских дали записати.

9. JONAS GOŠTAUTAS

VALSTIEČIŲ JUDEJIMAS LIETUVOJE XIX A. PIRMOJOJE PUSĖJE IR VALSTIEČIŲ SIEKIMŲ REIŠKĖJAS JONAS GOŠTAUTAS

1812 metų karo pasekmės baudžiavai Lietuvoje. Napoleono vadovaujamos kariuomenės įsiveržimas per Lietuvą į Rusiją baigėsi visišku pralaimėjimu. Lietuvos valstiečių ūkis karo metu buvo sunaikintas, dvarai neteko daugelio savo išteklių. Dvarininkai, pradėję viltį sujungti Lietuvą su Lenkija į vieną valstybę, kurioje visa valdžia būtų lenkų bajorijos rankose, skubėjo reikšti savo ištikimybę Rusijos carui. Lietuvos dvarininkijos jungtinėmis pastangomis, caro valdžiai padedant, pašlijusi karo metu valstiečių baudžiavinė priklausomybė greit buvo atstatyta, bet vis dėlto karo patyrimo reiškiniai pasiliko ir valstiečių, ir dvarininkų sąmonėje. Sužadinta mintis apie baudžiavinių santykių pakeitimą negalėjo visiškai užsnūsti. Todėl, grąžinus senąjį patvaldinį režimą, išlaikantį senąsias baudžiavinės santvarkos formas, prieškarinės nuotaikos vis dėlto negrižo.

Karo ir Napoleono viešpatavimo Lietuvoje metu Lietuvos dvarininkai užmezgė artimesnius ryšius su Lenkijos ir Lietuvos Užnemunės dvarininkais, geriau pažino visuomeninę ir politinę santvarką Napoleono sudarytoje ir lenkų bajorų administruotoje Varšuvos kunigaikštystėje, kur valstiečiai formaliai buvo paskelbti laisvais žmonėmis, kur veikė buržuazinis civilinis teisyne — Napoleono kodeksas, bet kur visa žemė ir jos valdymas vis dėlto buvo paliktas dvarininkijos rankose. Lietuvos bajorams tekdavo turėti

ryšių ir su Prancūzijos bei kitų Vakarų Europos kraštų karininkais, kurie, kad ir nebuvo valstietišku pažiūrų žmonės, bet vis dėlto negalėjo nesibiaurėti esama Lietuvoje baudžiava, negalėjo nelaikyti jos senų laikų atgyvena ir nereikšti tokių savo pažiūrų Lietuvos dvarininkams.

Karo metu Lietuvos valstiečiai susidūrė ne tik su plėškaujančiais Napoleono kariuomenės dezertyrais ir vykdančiais rekvizicijas kareiviais, kurie, jei ir mokėjo ką pasakyti suprantama valstiečiams kalba, tai gal tik vieną žodį „duok“. Betgi karo metu Lietuvos valstiečiai girdėjo ir nemaža pasakojimų apie tuos Vakarų Europos kraštus, kur baudžiavos nebebuvo. Iš tų pasakojimų Lietuvos valstiečiai turėjo pamatyti realią galimybę gyventi be baudžiavos. Tos žinios negalėjo nepaveikti valstiečių, neatsiliepti jų nuolatinei kovai su dvarininkais prieš sunkią baudžiąvinę naštą, prieš baudžiąvinę prievartą ir negalėjo neprišidėti prie valstiečių antibaudžiąvinių pažiūrų formavimo.

Karui praūžus, dvarininkai ir kiti dvarų valdytojai stengėsi kuo greičiau susigrąžinti išbėgiojusius ir išblaškytus baudžiauninkus, atstatyti dvarų ūkį, grąžinti savo prarastas pajamas. Tai buvo nelengva, nes dvarų pajamų šaltinis — valstiečių ūkis — buvo sugriautas, o sumažėjusios dėl karo aplinkybių baudžiąvinių valstiečių darbo jėgos neužteko ūmai atstatyti ir valstiečių, ir dvarų ūkiams. Be to, padidėjo valstiečių pasipriešinimas, jų kovingumas.

Dvarininkų noras pertvarkyti baudžiąvinį ūkį. Protaujančioji ir nesustingusi luominiuose prietaruose bajorijos dalis matė viešpataujančios Vakarų Europoje buržuazinės santvarkos pranašumą prieš baudžiąvinę santvarką. Ji piktinosi kai kurių dvarininkų elgesiu su baudžiauninkais, kuris kiršino valstiečius prieš visą dvarininkų klasę. Ji matė, kad baudžiauninkų darbu dvarų gamybos pakelti negalima, nes prievartinis baudžiauninkų darbas nenašus. Žemės ūkio gamyba galėtų būti keliama agrotechnikos priemonėmis. Žemės ūkio kėlimo klausimais XIX a. pradžioje nemaža buvo rašoma Vilniaus spaudoje. Pasirodė

straipsnių, kuriuose buvo įrodinėjamas samdomųjų darbininkų pranašumas prieš baudžiauninkus, pvz., M. Očapovskio straipsnyje 1819 m. žurnale „Dziennik Wileński“.

Žemės ūkiui reorganizuoti reikėjo nemaža lėšų, o karo metu dvarininkai neteko atsargų, ir pagrindinis jų lėšų šaltinis — valstiečiai — nebegalėjo duoti reikalingų dvarui pajamų, nes valstiečių ūkis buvo sugriautas labiau kaip dvarininkų. Reikėjo ieškoti kredito. Bankinis kreditas Lietuvoje, kaip ir Rusijoje, buvo teikiamas dvarininkams ne pagal dvaro pajamas ir ne pagal turimą žemės kiekį, bet tik pagal turimą baudžiauninkų, vadinamųjų „revizinių sielų“, kiekį. Taigi, tie dvarininkai, kurie buvo suteikę savo baudžiauninkams asmens laisvę, pasilikdami savo nuosavybėje jų žemę ir gaudami už naudojimąsi žeme rentą pagal susitarimą su tais laisvaisiais žmonėmis, nebeturėdami baudžiavinių „sielų“, negalėjo gauti bankinio kredito. Išlaisvinti be žemės valstiečiai pasilikdavo paprastai pagal sutartį su dvarininku gyventi savo ūkiuose, t. y. žemėje, kuri buvo laikoma dvarininko nuosavybe, ir už naudojimąsi ja turėjo dvarininkui arba mokėti, arba atidirbti, t. y. turėjo jam duoti tokią rentą, kokią duodavo, būdami nelaisvi. Be to, jie turėjo mokėti didelius valstybinius mokesčius, daugiau kaip triskart didesnius už tuos, kurių buvo reikalaujama iš baudžiauninkų. Todėl labai dažnai jie neįstengdavo išsimokėti ir labiau skursdavo, kaip būdami baudžiauninkais. Nederliaus metais, o jų neretai pasitaikydavo, dvarininkai buvo formaliai įpareigoti pasirūpinti savo baudžiauninkų maitinimu, o dėl gyvenančių jų žemėje laisvųjų žmonių jokių tokių pareigų jie neturėjo. Kadangi laisviesiems žmonėms dažnai sunkiau būdavo, negu baudžiauninkams, ištesėti visas prievolės ir dvarininkams, ir valstybei, tai dėl prievolių reikalavimo jie nuolat susikirsdavo su dvaro administracija. Jų kova prieš dvarininkus buvo nė kiek ne silpnesnė, kaip baudžiauninkų, bet neretai dar griežtesnė, nes jie reikalavo ne formalios laisvės — tą jie turėjo, bet tikros lais-

vės nuo dvarininko ir nuo prievolių jam. Tokios kovos su dvarininkais pavyzdžiu gali būti laisvųjų žmonių, gyvenusių Karpių dvarų žemėse, kova su dvarininkais, kuri truko ilgus metus¹. Taigi, esamomis sąlygomis valstiečių išlaisvinimas nepatenkino nei dvarininkų, nei valstiečių, sudarė nemaža ekonominių sunkumų ir vieniems, ir antriems ir dar griežtino klasių kovą tarp jų. Atskiri valstiečiai nebebuvo išlaisvinami.

Lietuvos dvarininkai savo seimeliuose nuolat kėlė reikalavimus carinei vyriausybei, kad valstybiniai mokesčiai laisviesiems žmonėms būtų uždėti tokie pat, kaip baudžiauninkams, ir kad bankinis kreditas būtų teikiamas dvarininkams ne tik pagal baudžiauninkų skaičių, bet ir pagal dvaro žemės vertę bei pajamas. Tačiau carinė vyriausybė tų dvarininkų prašymų nepatenkino ir nuostatų nekeitė². Carinė vyriausybė nebuvo suinteresuota laisvųjų žmonių, nepatikimų valstybinių mokesčių mokėtojų, didinimu, todėl nesiėmė jokių priemonių, neleido jokių nuostatų, kurie skatintų baudžiauninkų atleidimą į laisvę.

Liberalesnė bajorijos dalis, siekdama suteikti valstiečiams asmens laisvę ir įstatymų apsaugą, rūpinosi išpopuliarinti valstiečių asmeninės laisvės idėjas dvarininkų tarpe ir stengėsi, kad visuomenė pasmerktų žiaurų dvarininkų elgesį su valstiečiais. Kad dvarininkams aiškesnės būtų galimybės suteikti valstiečiams asmens laisvę, pasiliekant sau ir žemę, ir valstiečių prievoles nuo žemės, ir policinę valdžią valstiečiams, buvo išversti į Lietuvos dvarininkų vartojamą lenkų kalbą įstatymai dėl asmens laisvės suteikimo Pabaltijo gubernijų valstiečiams.

Kovai su visuomenėje įsigalėjusiomis ydomis, ypač su bajorijos ydomis, susiorganizavo Vilniuje bajorų inteli-

---

¹ Lietuvos TSR istorijos šaltiniai, t. I, Vilnius, 1955, p. 476.

² A. Janulaitis, Lietuvos bajorai ir jų seimeliai XIX amž., Kaunas, 1936, p. 265, 347—354.

gentų draugija, pasivadinusį „Subrawcy“ („Nenaudėlių“) draugija. Ji perėmė 1817 metais iš Ig. Liachnickio jo pradėtą leisti satyrinį laikraštėlį „Wiadomości Brukowe“ („Gatvės grindinio žinios“), kur pašaipiai piešė įvairias, daugiausia luomines, bajorijos ydas, jų tarpe ir žmogaus vertės nepripažinimą valstiečiams, žiaurų elgesį su jais, kaip su gyvuliais ir t. t. Šios draugijos narių ir laikraštėlio bendradarbių tarpe buvo nemaža Vilniaus universiteto profesorių, jų tarpe Andrius Sniadeckis, ir šiaip žmonių, rašiusių visuomenės klausimais, kaip Ig. Liachnickis, ir tokių, kurie tik vėliau virto žymiais visuomenės veikėjais, kaip žymus lenkų emigracijos po 1831 m. sukilimo veikėjas revoliucionierius St. Vorcelis³. Valstiečių klausimu draugija nedėstė kokios aiškios programos, reiškė tik užuojautą valstiečiams ir pasipiktinimą tais dvarininkais, kurie nepripažino jiems žmogaus teisių. Ryškiausiu laikraštėlio satyros, nukreiptos prieš baudžiavinius dvarininkus, pavyzdžiu gali būti Nr. 8, išleistas 1817 m. sausio mėn., kuriame įdėtas straipsnis „Machina do bicia chłopów“ („Mašina valstiečiams mušti“). Tuo straipsneliu pašiepiamai reklamuojama dvarininkams mašina, kuri turinti juos ir jų tarnautojus atpalaiduoti nuo vargo mušti valstiečius savo rankomis; valstiečiai, esą, turį būti visą laiką mušami, kad būtų kam nors naudingi, mušimas reikalingas jų pačių gerovei, ir ponui bei mušėjams tenka daug vargo padėti ir prakaito išlieti, kol išlupa kaip reikiant valstietį; siūlomoji mašina greitai, tiksliai, smarkiai atliekanti mušimo darbą, nevarginant pono ir jo prievaizdų. Naudojant mašiną, jų jėgos galėsiančios būti panaudotos kitiems reikalams, todėl siūloma dvarininkams kuo greičiau užsisakyti tokią mašiną. Šitas ryškus satyrinis straipsnelis visai būtų tikęs antibaudžiavinei revoliucinių valstiečių spaudai, jei tuo metu ji būtų buvusi. Jis gali sudaryti įspūdžio, kad tame laikraštėlyje

³ J. Bie li ņ s k i, Szubrawcy w Wilnie (1817—1822), Wilno, 1910.

pasireikšdavo ir valstiečių ideologija, bet toks laikraščelio bendradarbių siekimų supratimas būtų klaidingas. Laikraščelio steigėjas ir vėlesnis jo bendradarbis Ig. Liachnickis buvo išleidęs atskirą knygele apie Gardino apylinkių valstiečių padėtį, ir joje jis aiškiai išdėsto savo nusistatymą dėl dvarininkų ir valstiečių santykių. Joje ne ironiškai, o visai rimtai rašoma, kad kone vienintelis dalykas, kuriuo rūpinasi dvarininkai, esąs valstiečių gerovės reikalas, ir tai laiduoja, kad valstiečiams esanti užtikrinta gera ateitis, ir veikiau yra pavojaus, kad per didelis puoselėjimas visą valstiečių gerovės kėlimo reikalą galys nuvesti į šunkelius⁴.

Tokios pažiūros negali turėti nieko bendra su valstietiška ideologija. Jos verčia kitaip suprasti straipsnio „Mašina valstiečiams mušti“ prasmę — jis teskiriamas pasmerkti tam nedideliame, autoriaus nuomone, skaičiui dvarininkų, kurie pasižymį asmeniniu žiaurumu, o ne pačiai baudžiavinei sistemai. Kad kitų laikraštuko bendradarbių pažiūros būtų buvusios kitokios, manyti nėra pagrindo.

Ekonominių priežasčių ir ideologinių samprotavimų skatinami, Lietuvos dvarininkai, jų dauguma, suprato reikalą reformuoti santykius su valstiečiais. Todėl 1817 m. Lietuvos bajorų seimelyje bajorai iškėlė reikalą panaikinti baudžiavinę valstiečių priklausomybę, suteikti jiems asmens laisvę, nustatyti dvarininkų santykius su valstiečiais tokius, kokie buvo nustatyti Lenkijoje ir Pabaltijo gubernijose (Latvijoje ir Estijoje). Savo nutarimuose bajorai kaip pavyzdį nurodė Pabaltijo gubernijų valstiečių sutvarkymą, nes jis buvo caro nustatytas, o ne Lenkijos, kur valstiečių asmens laisvę buvo deklaravęs 1807 metais Napoleonas, norėdami parodyti carui, jog Lietuvos bajorų sumanymas neinaš prieš caro politiką valstiečių klausimu. Tačiau, žinoma, savo nusistatymą valstiečių asmens lais-

---

⁴ Ig. Lachnicki, Biografia włościanina nad brzegami Niemna powyżej Łosośnej mieszkającego, Warszawa, 1815, p. 9—10.

vės klausimū Lietuvos bajorai rėmė geriau jiems žinomu ir senesniu Lenkijos patyrimu, kur dvarininkams buvo palikta ne tik visa žemė, bet ir nedaug tevaržoma policinė valdžia valstiečiams.

Daugumas Lietuvos bajorų, vieni karščiau, kiti šalčiau, pritarė sumanymui suteikti valstiečiams asmens laisvę, tik nedaugelis pasisakė prieš baudžiavinės priklausomybės panaikinimą. Iš pasisakiusių prieš nutarimą kai kurie savo nesutikimą motyvavo, be ko kita, baime, kad paleisti į laisvę valstiečiai galį atsidurti tokioje sunkioje padėtyje, kaip pirmiau paleisti baudžiauninkai —laisvieji žmonės. Bajorų seimelių nutarimai buvo pranešti carui, bet carinė vyriausybė nepareišė jiems pritarimo ir, nenorėdama aiškiai pasisakyti, pareikalavo surinkti žinias, kiek iš tikrųjų Lietuvos bajorai pritaria tam sumanymui. Tuo reikalu Lietuvos dvarininkai buvo apklausti. Dešimties Lietuvos apskričių 1312 dvarininkų, turėjusių 100 472 baudžiauninkus, pasisakė pritarią baudžiauninkų atleidimui, ir tik 45 dvarininkai, turėję 4730 baudžiauninkų, pasisakė prieš tokį sumanymą⁵. Taigi, Lietuvos dvarininkai aiškiai pritarė sumanymui. Po dvarininkų apklausimo carinė vyriausybė, žinodama apklausimo rezultatus, nedavė leidimo bajorų delegacijai kreiptis į carą, prašant išleisti įstatymą dėl Lietuvos valstiečių asmens laisvės ir nieko šiuo reikalu nedarė. Baudžiavinė valstiečių priklausomybė, seni baudžiaviniai valstiečių santykiai su dvarininkais liko tokie pat, kokie buvo. Dvarininkams atkrito galimybė pertvarkyti savo ūkį, gauti kredito pagal žemę ir ūkininkauti dvare, naudojantis samdomaisiais darbininkais. Pasiliko senasis dvaro pajamų didinimo kelias — didinti valstiečių lažą ir duokles. Tas kelias smukdė ūkį, niokojo žemę, skurdino valstiečius ir negalėjo prisidėti prie ūkinio pakilimo. Savaiame aišku, kad dvarininkų tarpe per-

---

⁵ A. Janulaitis, Baudžiavų panaikinimo sumanymai Lietuvoje (1817—1819 m.), Kaunas, 1929, p. 46.

svarą vėl įgavo griežtesnės baudžiovos šalininkai, didesni valstiečių engėjai.

Valstiečiai negalėjo nenugirsti dvarininkų kalbų ir sumanymų suteikti jiems asmens laisvę, paliekant žemę dvarininkams. Vėliau, 1857—1863 metais, kai buvo svarstomas ir vykdomas baudžiovos panaikinimas, valstiečių bruzdėjimas keleriopai padidėjo. 1817—1820 metais didesnio valstiečių bruzdėjimo nepastebima. Betgi vien asmens laisvės klausimo sprendimas taip, kaip tada jis buvo išspręstas Užnemunėje, Lietuvos valstiečiams jau nebebuvo aktualus. Jie siekė ne tik formalios asmens laisvės, bet visiško ekonominio ir administracinio išsivadavimo iš dvarininkų, o apie tai dvarininkų projektuose negalėjo būti ir nebuvo kalbama. Dėl to į dvarininkų sumanymus Lietuvos valstiečiai ir nereagavo.

Valstiečių kova prieš baudžiovinę priespaudą. Pasibaigus Napoleono karams, dvarininkams bandant po karo atstatyti sugriautą baudžiovinę ūkį, valstiečių siekimas tikros laisvės, jų siekimas išsivaduoti iš baudžiovinio išnaudojimo, priklausomybės ponams ir iš visos baudžiovinės valdymo sistemos ne tik neaprėjo, bet pasidarė dar griežtesnis. Valstiečių bėgimas nuo tų dvarininkų, kurie bandė juos daugiau spausti, buvo iš seno įprasta kovos prieš baudžiovinę priespaudą priemonė. Nors bėglius persekiojo didelis policinis carinės valstybės aparatas, kokio anksčiau nebuvo, buvo įvesta pasų, revizijų ir registracijų sistema, bet persekiojamų žmonių jie negalėjo sulaikyti nuo bėgimo į Užnemunę, kur surasti bėglį ir paskui dar jį atgauti buvo nelengva. Ypač bėgo tie valstiečiai, kuriems grėsė atidavimas į rekrutus, kone ligi pat senatvės paverčiant kariniu vergu, kuris už bet kokią menkniekį buvo arakčejevinės karinės sistemos viršininkų mušamas ir kamuojamas. Gaudomų rekrutų pasipriešinimas buvo griežčiausias, jiems padėjo beveik visuotinė valstiečių užuojauta ir jie sudarė aktyviausią valstiečių kovotojų prieš baudžiovinę patvaldinę santvarką branduolį.

Tiesioginio baudžiauninkų pasipriešinimo savo ponams ar jų ūkvedžiams bei prievaizdams atsitikimų šituo metu nebuvo padažnęję, nes dvarininkai nevengė kreiptis policinės ar karinės pagalbos prieš neklusnius savo baudžiauninkus ir ją visuomet lengvai gaudavo. Tada baudžiauninkų pasipriešinimas paprastai būdavo žiauriai nuslopinamas. Nugalėti pasyviu priešinimusi valstiečiai negalėjo, o ginkluotas sukilimas nebuvo pribrendęs.

Bet kita įprasta valstiečių kovos priemonė — sabotžas — tuo metu buvo veiksmingesnė, ir kovoti su ja dvarininkams buvo daug sunkiau. Karinės egzekucijos prieš valstiečius negalėjo tokiais atsitikimais vartoti, ir dvarininkai neretai dėl valstiečių sabotžo turėdavo nusileisti jiems, keisti valstiečių išnaudojimo būdą, feodalinės rentos formas, atsisakyti nuo lažo, kurio ypač nekentė valstiečiai, įvesti jo vietoje lažpinigius, činšą ir t. t. Ig. Liachnickis, aprašydamas Gardino apylinkių valstiečių padėtį, dvarininkus pavaizdavo kažkokiais ypatingais valstiečių globėjais. Jis rašė, kad Lenkijos valstiečiai (jis turėjo galvoje buvusią Lenkijos valstybę, taigi ir Lietuvą) pirmiau, kerštaudami savo ponams, dirbo blogai ir kenkė jiems kuo tik galėjo⁶, kitaip sakant, sabotavo, ir tuo darė nuostolių dvarininkams. Tačiau tas reiškinys, kurį Ig. Liachnickis vaizduoja kaip praeities dalyką, buvo tipingas ir jo aprašomiems laikams, t. y. apie 1815 m. Ir tuo metu dvarininkai buvo ne valstiečių užtarytojai ir globėjai, bet jų išnaudotojai. Kitaip ir būti negalėjo, nes baudžiavinis išnaudojimas tuo metu buvo pagrindinis dvarininkų pragyvenimo šaltinis.

Bet ten, kur dvarininkas galėjo būti bent formaliai suvaržytas, iš tikrųjų ar bent valstiečių nuomone, kokiais nors nuostatais ar valdžios sudarytomis sutartimis, valstiečiai sugebėdavo susiorganizuoti, eiti išvien, įstengda-

---

⁶ Ig. Lachnicki, *Biografia włościanina nad brzegami Niemna powyżej Łosośney mieszkającego*, p. 36.

vo surasti sau teisinių padėjėjų, sugebėdavo surinkti nemažų lėšų visokioms bylos išlaidoms padengti, mokėdavo iškelti savo reikalavimus dvarininkui, juos ginti ilgus metus, negreit pasiduodami persekiojimams ir grasinimams. Valstiečių reikalavimai ir priekaištai gana dažnai buvo smulkmeniški, jais tarytum nebuvo pažeidžiama santvarka, bet iš jų organizuotumo bei ryžtingumo toje kovoje ir dvarininkų bei administracijos nenuolaidumo matyti, kad iš esmės tai buvo kova ne dėl smulkmenų, bet iš viso dėl laisvės, ir ji neretai trukdavo ne vieną dešimtmetį.

Tokios valstiečių kovos pavyzdžiu gali būti Vabalninko valstiečių kova su savo valdytoju. 1822 metais Vabalninko valstiečiai, caro įsaku atiduoti 1817 metais valdyti grafiui Potockiui, surinko įrodymų, kad pagal senus inventorius Vabalninko valstiečiai neturį eiti lažo, kurį jiems nustatė valdytojai, ir siekė atsikratyti jo. Padedami kilusio iš bajorų kaimo mokytojo Antano Mickevičiaus ir susiradę sau advokatu kaimyninį dvarininką M. Tomkevičių, jie ėmė duoti skundus ir gubernijos vyresnybei, ir carui dėl dvaro valdytojo bei jo administratoriaus daromų skriaudų, per didelių darbo prievolių ir pastočių reikalavimų ir t. t. Nors daugeliui aktyvesniųjų valstiečių teko nukentėti — buvo ir šiaip mušami, ir rykštėmis plakami, o valstietis Ječius tardytojo buvo negyvai užplaktas, nemaža valstiečių ir jų teisių aiškintojas A. Mickevičius ilgai buvo kalinami, vis dėlto jie nenusileido, priešinosi suėmimams, skundėsi ir reikalavo. Po 25 metų kovos, 1847 metais, valstiečiai kai ką laimėjo — buvo jiems gražinta dalis perimtų iš jų duoklių, likviduotas dvaro ir palivarko arimas, jų žemės paskirstytos valstiečiams už lažpinigius ir činšą, valstiečiai išsivadavo nuo lažo, pastočių bei kitų darbų. Skundo davimas carui nerodo, kad Vabalninko valstiečiai būtų laikę carą kažkoku savo globėju ir užtarytoju. Jis terodo tai, kad valstiečiai ar jų reikalų aiškintojai suprato, jog tarp carinės vyriausybės ir dvarininko, kuris betarpiškai juos engia, nėra

visiško darnumo, yra spraga, ir jie norėjo šita nusistatymo spraga pasinaudoti.

Kitas panašus valstiečių, kartu ir miestelėnų, bruzdėjimas buvo Vilkijoje prieš seniūnijos valdytojus Zabelas⁷, kuriems Vilkijos seniūnija buvo caro duota 1797 metais. 1819 metais Vilkijos valstiečiai ir miestelėnai, įgalioję savo miestelio gyventoją Abromą Markų ir raštingą valstietį St. Lopacinski, kreipėsi skundu Peterburge į senatą dėl Vilkijos miestelio gyventojų laikymo baudžiauninkais ir atsisakė duoti duokles bei eiti dvarui lažą. Valstiečiai ir miestelėnai buvo dvaro žiauriai kankinami, taip, kad ne vienas jų, kaip matyti iš skundų, neteko sveikatos, o kai kurie net gyvybės. Betgi kovodami dėl išsivadavimo iš baudžiatvokos, miestelėnai ir valstiečiai sugebėjo priešintis dvarui: nėjo į lažo darbus, nedavė duoklių, jėga priešindamiesi savo įgaliotinio A. Markaus ir jo sūnaus suėmimui, sumušė teismo vykdytoją. Jų įgaliotiniai buvo išstremti į Sibirą, iš kur A. Markus dar rašė skundus į Peterburgą dėl Vilkijos miestelėnų ir valstiečių skriaudų. Bet vis dėlto žiaurios dvaro administracijos ir valstybinės valdžios priemonės privertė Vilkijos darbo žmones nusileisti, ir 1828 metais, po 9 metų kovos, jie atšaukė savo skundus. Šiuo atsitikimu miestelėnai ir valstiečiai turėjo įgaliotinius iš savo pačių tarpo, tie įgaliotiniai labai uoliai rūpinosi, bet ir susidoroti su jais, kaip su priklausomaisiais žmonėmis, administracijai buvo lengviau, ir jie labiau buvo nubausti, kaip Vabalninko valstiečių įgaliotiniai ir rūpintojai bajorai.

Užnemunėje jau nuo 1807 metų buvo paskelbta valstiečių asmens laisvė, bet visa žemė buvo palikta dvarininkams, taip pat jiems buvo palikta policinė valdžia valstiečiams. Todėl valstiečiai pasiliko iš esmės baudžiatvokos priklausomybę, tik galimybių valstiečiams iš-

---

⁷ N a d e ž d a J a f f e, Valstiečių maištas Lietuvoje XIX a. pradžioje. Pagal Vilniaus valstybinio archyvo dokumentus.— „Tarybų Lietuva“, 1940.XI.2 ir 3 d., Nr. 29 ir 30.

eiti iš ūkio ir persikelti kitur buvo bent kiek daugiau, kaip Vilniaus gubernijoje. Užnemunės valstiečiai taip pat susiorganizuodavo bendrai kovai prieš savo dvarininkus, taip pat surasdavo sau patarėjų bei įgaliotinių ir savo tarpe, ir iš bajorų, duodavo skundus valdžios įstaigoms ir tvirtai laikydavosi bendro nutarimo kovoti su dvarininkų priespauda. Priemonės, naudojamos prieš tokius besipriešinančius ir duodančius skundus valstiečius, buvo tokios pat, kaip Vilniaus gubernijoje,— mušimai, grasinimai ir t. t., neretai dar žiauresni, valstiečių įgaliotinių ir organizatorių, kurstytojų, persekiojimai, jų kalinimai ir t. t. Valstiečių reikalavimai skunduose niekuo nesiskyrė nuo tų reikalavimų, kuriuos kėlė Vilniaus gubernijos seniūnijų ir panašių dvarų valstiečiai. Iš visa to matyti, kad asmens laisvė nebuvo padariusi Užnemunės valstiečių laisvais žmonėmis.

Situo laikotarpiu per valstiečių bruzdėjimus vadinamojoje Lenkijos Karalystėje, kuriai priklausė ir Lietuvos Užnemunė, iškilo kai kurie valstiečių įgaliotiniai ir advokatai, daugiausia iš bajorų tarpo, kurie, nepaisydami persekiojimų, energingai gynė valstiečių reikalus, atstovaudami jiems valdžios įstaigose. Nebajorams, žmonėms, kilusiems iš valstiečių tarpo, sunku buvo būti valstiečių įgaliotiniais, nes dvarininkų administracija labai lengvai galėjo su jais susidoroti ir priversti juos nutilti. Vienas tokių valstiečių įgaliotinių Lenkijoje, buvęs kaimo mokytojas Kazimieras Dečinskis, po 1831 metų sukilimo emigracijoje surašė savo atsiminimus apie gimtojo kaimo skriaudas, kurias kaimo žmonės patyrė nuo seniūnijos nuomininko, ir apie savo pastangas skundų keliu kovoti su juo⁸. Jį už tai pašalino iš mokytojo vietos, grasino ir persekiojo, persekiojo jo tėvą ir, negalėdami priversti jį atsisakyti ginti savo kaimo valstiečius nuo nuo-

---

⁸ *Zywot chłopa polskiego na początku XIX stulecia. Do druku podał Marcełi Handelsman, Warszawa, 1907, p. 52—101.*

mininko priespaudų, atidavė jį rekrutus, dar įspėdami karinę vyresnybę, kad jis esąs maištininkas. Todėl kariuomenėje ilgą laiką jis buvo laikomas ne lygiai su kitais kareiviais, bet specialiai persekiojamas. Atidavus Dečinskį jį kariuomenę, jo rūpinimasis valstiečių reikalais pasibaigė. Kaip išdėsto savo atsiminimuose Dečinskis, dvaro administracijai visai nereikėjo peržengti lažinių darbų normų, kad visai sunaikintų valstietį. Normų ribose už mažiausią nepataikavimą, nenuolaidumą galėjo valstiečiui skirti tokius darbus, kad jis greitai visai nusikamuos, nuskurs, virs elgeta, tuo tarpu dvaro administracija nebus peržengusi nė vieno inventoriaus ir nuostatų straipsnelio⁹. Tokie pat nuostatai, tokia pat teisinė padėtis buvo ir Lietuvos Užnemunėje. Aišku, kaip reikšmingi buvo valstiečiams jų kovoje prieš baudžiovos jungą išmanantieji sąžiningi žmonės, kurie būtų nebijoję grasinimų ir persekiojimų, būtų mokėję gerai surašyti skundus, išdėstyti juose daromus valstiečiams neteisėtumus ir būtų pasiryžę ligi galo vesti tų skundų gynimą, būti tikrais valstiečių įgaliotiniais. Jei toks valstiečių reikalų rūpintojas buvo iš bajorų tarpo, administracijai buvo sunkiau priversti jį nutilti.

Žymiausiu tokiu Užnemunės valstiečių reikalų gynėju buvo Pranas Rūpinski, kilęs iš bajorų ir gyvenęs nuo 1814 m. Marijampolėje¹⁰. Iš pradžių jis buvo paprastas advokatas prie vietinio teismo, bet 1815 metais, Kidulių valstiečių įgaliotas, jis iškėlė bylą Kidulių valdytojui Vereščinskiui dėl daugelio skriaudų, padarytų valstiečiams, ir savo pasiryžimu bei sumanumu sugebėjo laimėti ją. Vereščinskis buvo pripažintas ir valstybės išdo, ir valstiečių skriaudėju, jo turtas buvo sekvestruotas jo padarytiems išdui ir valstiečiams nuostoliams atlyginti. Ta byla pa-

---

⁹ Ten pat, p. 65—68.

¹⁰ Szymon Askenazy, „Trybun gminu“ w dobie Królestwa Kongresowego.— Biblioteka Warszawska, 1907, t. II, p. 1—36; Szymon Askenazy, Dwa stulecia, XVIII i XIX, Warszawa, 1910, p. 371—420, 548—550.

darė Rupinskį valstiečiams patikimu, brangintinu jų reikalų gynėju. Į jį kreipėsi Sakalupio valstiečiai dėl dvaro nuomininko daromų jiems skriaudų. Jį įgaliojo ir Zyplių valstiečiai kelti bylą savo valdytojais poniai Tiškevičienėi bei jos administratoriams dėl daugelio jų daromų valstiečiams skriaudų. Čia Rupinskiui teko susikirsti su kilminga ponia ir įtakingu jos generaliniu įgaliotiniu Linovskiu, kuris ne tik sugebėjo paveikti vietinės valdžios organus, bet ir išgauti Lenkijos vietininko įsakymą laikyti Rupinskį kalėjime, kaip maištininką ir valstiečių kurstytoją. Bet perdėtos Linovskio pastangos, jo parūpinti suklastoti kai kurių valstiečių pareiškimai, jo išrūpintas Lenkijos vietininko įsakymas laikyti Rupinskį suimtą, peržengiant Lenkijos konstitucijos nuostatus, tai, kad Rupinskis nepabūgo persekiojimų ir nuosekliai gynė Zyplių valstiečių teises, o Zyplių valstiečiai tvirtai laikėsi ir nepasidavė dvaro administracijos grasinimams bei melagingiems pasiūlymams atsiimti savo skundus — visa tai privedė prie to, kad Zyplių valstiečiai, Rupinskio padedami, laimėjo ginčą su savo poniais.

Tokie žmonės, kaip minėti A. Mackevičius, Pr. Rupinskis, labai padėjo valstiečiams jų kovoje prieš baudžiavinę priespaudą. Begindami valstiečių reikalus, jie nemažai gavo nukentėti. Jie kovojo tik dėl tų palengvinimų, kurių galima buvo pasiekti esamoje santvarkoje. Ir jie buvo valstiečiams reikalingi, valstiečiai jais pasitikėjo, juos rėmė, nes tokių patikimų žmonių iš bajorų luomo jiems nelengva buvo susirasti. Dionizas Poška savo žinomoje poemoje „Mužikas Žemaičių ir Lietuvos“, parašytoje tuo metu, atsako bajoro vardu baudžiauninkui, kuris prašo jį parašyti skundą aukštajai vyriausybei dėl baudžiauninko skriaudų, kad jis to nedarysiąs, „nes bajorui ant ponų pikts žodis nedoru“¹¹.

---

¹¹ D. P o s z k a, Mužikas Žemaytcziu yr Lietuvos, Kaunas, 1946, p. 28.

Tarp žmonių, kurie rašydavo valstiečiams skundus dėl baudžiavinės priespaudos, būdavo ir tokių, kurie tenorėjo pasipelnyti iš valstiečių bandymo bylinėtis su dvarininkais. Bet dvarininkų idealizuotojo Ig. Liachnickio pasakymas, kad „kurstytojai“, kurie rašo skundus valstiečiams ir įtikinėja juos galėsia apginti jų teises, tesiekia išrinkti iš valstiečių daugiau pinigų, o iš tikrųjų tesukelia prieš tuos valstiečius karinę egzekuciją¹², visai neteisingai nušviečia tų valstiečių reikalų gynėjų siekimus. Už savo darbą jie būdavo valstiečių atlyginami, bet nemaža jų nuoširdžiai rūpinosi valstiečių reikalais ir dėl to nukentėdavo. Ig. Liachnickio pasakymas taip pat rodo, kaip neigiamai buvo žiūrima bajorų tarpe net į dalyvavimą teisinėje pagalboje valstiečiams.

Bet iš esmės tie valstiečių gynėjai tebuvo jų padėjėjai vienoje valstiečių kovos formoje — legalioje, jie nebuvo jų vadovai, jų ideologai. Ligi 1831 metų sukilimo nei Lietuvoje, nei iš viso Rusijos imperijoje ir Lenkijoje valstiečių ideologai iš bajorijos tarpo dar nebuvo atsiradę, o patys valstiečiai dar nebuvo iškėlę iš savo tarpo prasilavinusių žmonių, kurie būtų sugebėję išryškinti valstiečių visuomeninius siekimus.

Lietuvos valstiečiai 1831 metų sukilime. 1830 m. liepos mėn. Prancūzijoje kilo revoliucija. Revoliucinis judėjimas apėmė Belgiją, pasireiškė Italijoje. Reakcinės jėgos pajuto visuotinės revoliucijos pavojų, ir „Europos žandaras“, Rusijos caras Nikalojus I, ėmė planuoti karinę intervenciją į Prancūziją revoliucijai slopinti ir „teisėtai“ reakcinei tvarkai atstatyti.

Tuo metu Lenkijoje nacionalinio išsivadavimo siekimas, prislopintas 1795 metais, bet neužgniaužtas, Prancūzijos revoliucijos sužadintas, iš naujo pakilo. Pažangesnių mies-

---

¹² Ig. L a c h n i c k i, Biografia włościanina nad brzegami Niemna powyżej Łosošney mieszkaiącego, p. 78—79.

tiečių ir bajorų tarpe ėmė reikštis revoliucinės nuotaikos, apėmusios vis platesnius lenkų visuomenės sluoksnius. Į judėjimą įsitraukė ir tie viešpataujančios dvarininkų klasės sluoksniai, kurie nenorėjo revoliucinės kovos. Revoliucinės nuotaikos 1830 m. lapkričio mėn. pabaigoje prasi-veržė sukilimu. Valdžia atiteko tiems patiems sluoksniams, kurie ir prieš tai buvo krašto administracijoje, t. y. dvarininkams ir iš dalies buržuazijai, nors ne jie pradėjo sukilimą. Vis dėlto carinė vyriausybė Lenkijoje buvo nu-versta ir prasidėjo karas prieš carizmo jėgų pastangas vėl pavergti Lenkiją, atstatyti joje caro valdžią. Carui ne-beteko galvoti apie „tvarkos atstatymą“ Vakarų Euro-poje.

Žinios apie prasidėjusią Lenkijoje nacionalinio išsiva-davimo kovą greitai pasiekė ir Lietuvą. Kalbos apie kovą dėl laisvės labiausiai sujaukino Lietuvos valstiečius, nes išsivadavimas iš carinės priespaudos reiškė išsivadavimą iš nekenčiamos rekrutinės prievolės, iš nepakeliamų vals-tybinių mokesčių, iš pastangų vis labiau įbaudžiovinti vi-sus valstiečius, likvidavimą aparato, kuris palaikė ir stip-rino baudžios sistemą. Todėl išsivadavimas iš carizmo priespaudos kėlė viltis likviduoti ir pačią baudžiosinį sis-temą.

Prasidėjus Lenkijos sukilimui, carinė vyriausybė sku-bėjo paimti iš Lietuvos rekrutus, išgabenti iš Lietuvos grū-dų atsargas, supiltas magazinuose, reikalingas siunčiamai sukilimo slopinti carinei kariuomenei, ir surinkti iš gyven-tojų ginklus, kad jie nebūtų panaudoti sukilimui.

Paskelbus rekrutų ėmimą, pirmiausia kilo pasiprieši-nimo sambrūzdis tarp Žemaitijos valstiečių, kurie buvo sujaukinti kalbų apie kovą dėl laisvės. Jau 1831 m. vasario mėnesį Gintališkės ir Salantų parapijose jaunieji valstie-čiai, vadovaujami valstiečio Giedrimo ir bajoro Barisevi-čiaus, griebėsi ginklo, bet, negalėdami atsispirti pranašes-nėms policijos ir vietinių karinių įgulų jėgoms, po kauty-

nių pasitraukė į Prūsiją. Daugumas jų Prūsijos valdžios buvo atiduoti caro valdžiai¹³.

Kovo mėnesį, artėjant rekrutų ėmimo terminui, Žemaitijos valstiečiai ypač ėmė priešintis rekrutų ėmimui. Didiesniuose dvaruose, kurių savininkai ir administracija norėjo labiau įsiteikti caro valdžiai, valstiečiai, skiriami atiduoti į rekrutus, buvo iš anksto suimami. Valstiečiai puolė namus, kuriuose buvo laikomi surakinti rekrutai, ir juos vadavo. Rekrutų laisvinimas ėmė virsti plačiu valstiečių bruzdėjimu. Tada dvarininkai pamatė, kad nebe galima delsti ir laukti įsakymų iš Varšuvos, nes sukilimas, prasidėjęs be jų dalyvavimo ir vadovavimo, galėjo įgauti visai nepageidaujamą kryptį arba palyginti nesunkiai galėjo būti nuslopintas, nes valstiečiai neturėjo nei pakankamai ginklų, nei tvirtos organizacijos. Todėl kai kurie bajorai ryžosi pradėti Žemaitijoje sukilimą. Kovo mėn. pabaigoje dvarininkų suorganizuoti sukilėlių būriai užėmė apskričių centrus — kovo 26 d. buvo paimti Raseiniai, paskui Telšiai, Šiauliai, buvo paimta ir nemaža miestelių, pvz., Baisogala. Paimtuose miestuose sukilėliai rado ginklų bei šaudmenų ir kitų karo reikmenų, be to, suėmė nemaža nespėjusių pasislėpti kareivių ir policininkų. Sukilimas greitai apėmė visą Lietuvą. Po pirmų pasisėkimų tolesni sukilėlių žygiai nebebuvo tokie sėkmingi. Karinė vyriausybė spėjo sutraukti daugiau kariuomenės, kuriai menkai ginkluoti ir palyginti negausūs sukilėlių būriai dažnai nepajėgė priešintis atvirose kautynėse.

Kiekvienoje apskrityje buvo sava sukilėlių valdžios organizacija, sava karinė vadovybė. Bendros visai Lietuvai organizacijos, bendros karinės vadovybės nebuvo. Tačiau didžiausias trūkumas buvo ne bendros organizacijos nebuvimas, o tas, kad neturėta pakankamai ginklų ir šaudmenų. Daugelis valstiečių tebuvo ginkluoti perdirbtais dalgiais. Nežiūrint į trūkumus, sukilėliai ne kartą yra suge-

¹³ Lietuvos TSR istorijos šaltiniai, t. I, p. 412—414, 423, 425.

bėję sumušti ar priversti trauktis nemažus reguliarios, gerai ginkluotos carinės kariuomenės dalinius. Tačiau, carinei vyriausybei telkiant Lietuvoje vis daugiau kariuomenės, sukilėliams vis sunkiau buvo laikytis, jų jėgos vis labiau sklaidėsi, daugelis pasitraukdavo iš kovos ir grįždavo namo.

Lietuvos sukilimui sujungti su Lenkijos sukilimu ir Lietuvos sukilėliams paremti Lenkijos vyriausybė atsiuntė į Lietuvą nemažus reguliariosios Lenkijos kariuomenės dalinius, vadovaujamus kilmingo, bet neryžtingo ir negabaus generolo Gelgaudo. Gegužės mėn. pabaigoje pirmieji Lenkijos kariuomenės daliniai atvyko į Lietuvą. Tai pakėlė Lietuvos sukilėlių nuotaiką. Tačiau pagalbos vietoj ta kariuomenė pagreitino Lietuvos sukilimo galą. Vadovavę Lietuvos sukilėlių būriams dvarininkai ir kiti bajorai skubėjo į Lenkijos kariuomenės eiles karininkais, įtraukdami į tą kariuomenę ir savo būrių sukilėlius. Jie čia buvo įtraukiami kaip rekrutai, o tai negalėjo patikti valstiečiams, kurie, kad ir buvo mobilizuoti į sukilėlių būrius, bet buvo vis dėlto savanoriai. Tuo tarpu kariuomenėje su jais buvo elgiama kaip su baudžiauninkais rekrutais. Partizaninė kova virto reguliarios kariuomenės karu. Kariuomenės vadovybė laiku nesiryžo ir nesugebėjo paimti administracinio ir karinio carinės vyriausybės centro Lietuvoje — Vilniaus, po to ėmė trauktis į vakarus ir greitai, carinės kariuomenės spaudžiama, būdama jau Žemaitijoje, nebeteko vilties laimėti karą ir ryžosi baigti karo žygį, peržengdama Prūsijos sieną. Žemaitijoje sukilėliai jau nebebuvo įtraukiami į Lenkijos kariuomenę, o tik pasidavė bendrai kariuomenės vadovybei. Nepasiekusi jokio didesnio laimėjimo, neužmezgusi ryšių su vietos gyventojais ir sutrukdžiusi partizaninį karą Lietuvoje, Lenkijos kariuomenė paliko Lietuvą — didžioji jos dalis perėjo į Prūsiją, kita dalis, generolo Dembinskio vadovaujama, grįžo į Lenkiją.

Sukilimą buvo pradėję valstiečiai, bet toliau visą vadovavimą jam paėmė į savo rankas dvarininkai. Nors kiekvienoje apskrityje sukilimas buvo organizuojamas savarankiškai, bet visur bendra buvo tai, kad visa sukilimo karinė vadovybė ir administracija buvo dvarininkų ir iš viso bajorų rankose. Dvarininkų klasės atstovai, nors ir neturėdami patyrimo, buvo skiriami vadais ir karininkais, o visi valstiečiai — tik eiliniaisiais sukilėlių būrių kareiviais. Antai, pvz., Telšių apskrities sukilėlių kariuomenėje trys penkiolikos metų dvarininkaičiai buvo karininkais adjutantais, o vienas keturiolikos metų berniukas buvo karininku ir net vadovavo sukilėliams, puolant carinės kariuomenės būrį. Kad tie vaikai ir gerai atliko savo pareigas, bet reikalingo karininkui patyrimo ir autoriteto jie jokiū būdu negalėjo turėti. Karininkais juos padarė tik jų kilmė, o tuo tarpu keturiolikos metų valstietis berniukas, sugebėjęs įveikti kazoką ir pasiimti jo ginklus, stojęs savanoriu į sukilėlių kariuomenę, tebuvo priimtas kareiviu, ir tai nenoriai¹⁴.

Ir Lenkijos valdžios atsišaukime į Lietuvos valstiečius¹⁵, ir atskirų apskričių sukilėlių vadovybių atsišaukimuose, pvz., Telšių dvarininkų nutarime¹⁶, kalbama bendrai apie laisvės, t. y. Lenkijos nacionalinės nepriklausomybės atgavimą, bet nieko nesakoma apie laisvę nuo baudžiavinės priklausomybės dvarininkams, t. y. apie valstiečių trokštamą visišką jų asmens ir žemės laisvę nuo dvarininkų.

Telšių apskrities sukilėlių kariuomenės vadas Anupras Jacevičius rašo, jog ne kartą siūlęs apskrities dvarininkams priimti ir paskelbti nutarimą dėl laisvės ir žemės suteikimo valstiečiams, bet tai nebuvo padaryta¹⁷. Gal ir

---

¹⁴ Zbiór pamiętników o powstaniu Litwy w roku 1831. Ułożony przez Feliksa Wrotnowskiego, Lipsk, 1875, p. 28, 46, 79.

¹⁵ Lietuvos TSR istorijos šaltiniai, t. I, p. 419—420.

¹⁶ Zbiór pamiętników o powstaniu Litwy w roku 1831, p. 73.

¹⁷ Lietuvos TSR istorijos šaltiniai, t. I, p. 424.

teisingas buvo A. Jacevičiaus teiginys, kad dvarininkai manė, jog, laimėjus sukilimui, baudžiavinė valstiečių priklausomybė būsianti panaikinta, t. y. valstiečiams būsianti suteikta asmens laisvė, bet valstiečiams to buvo maža. Tokios valstiečių laisvės paskelbimas sukilimo metu būtų tiktai visai sukiršinęs valstiečius prieš dvarininkus, todėl niekur Lietuvoje tokios laisvės dvarininkai nedeklaravo, o pripažinti žemę valstiečių nuosavybe dvarininkų masė visai neketino. Ir Lenkijos seimas, kuriame dalyvavo ne vien dvarininkai, tesvarstė valstiečių „aprūpinimą“ tik valstybinėmis žemėmis, bet ne pripažinimą jiems bent tų žemių, kurias jie valdė.

A. Jacevičiaus pažiūra, kad išlaisvintoje iš carinio jungo Lietuvoje valstiečiai privalės turėti žemės nuosavybę, Lietuvos dvarininkams buvo visai svetima. Iš viso Anupras Jacevičius, pats būdamas dvarininkų klasės žmogus, rimtai domėjosi valstiečių siekimais, suprato, kad baudžiavinė santvarka yra atgyvenusi savo amžių. Savo atsiminimuose¹⁸ apie 1831 m. sukilimą Telšių apskrityje jis daug daugiau, kaip bet kurie kiti atsiminimų autoriai, aiškina valstiečių dalyvavimą sukilime ir dėsto palankų valstiečiams nusistatymą. Jo pasisakymais apie valstiečius sukilime verta susidomėti.

A. Jacevičius visai teisingai rašo: „Kiek pažįstu mūsų liaudies būdą, galiu tvirtinti, jog, gindama savo laisvę ir žemę, yra pasiryžusi kovoti ligi paskutiniosios plikomis rankomis ir aukoti savo gyvybę, bet reikia, kad ji turėtų tą laisvę ir žemę“. To valstiečiams nebuvo duota. Vis dėlto į sukilimą daugumas jų ėjo, tik ne kaip dvaro duodami naujokai, bet būtinai reikalaujami, kad būtų įrašomi savanoriais. Kariauti „už poną“ valstiečiai jokių būdu nesutikdavo ir, kai būdavo įrašomi į sukilėlių kariuomenę kaip dvaro žmonės, tapdavo, kaip Jacevičius rašo,

---

¹⁸ Zbiór pamiętników o powstaniu Litwy w roku 1831, p. 3—69; Lietuvos TSR istorijos šaltiniai, t. I, p. 423—424 (ištraukos).

niūrūs ir atkarūs, daugelis net stengėsi tarnybos vengti, kaip kad vengdavo carinės rekrutinės prievolės. Tas nenoras, priešinimasis laisvės kare tarnauti „už poną“ buvo pastebimas ne tik Žemaitijoje, bet ir visoje Lietuvoje. Pavyzdžiui, dar 1830 m. gruodžio mėn. pabaigoje, paskelbus valstiečiams Vilkaviškyje mobilizacijos šaukimą, jie pasipriešino mobilizacijai į gvardiją, sakydami, kad tai esą daroma dvarininkų reikalui, kad jie esą engiami kaip ir anksčiau, ir norėjo pulti atvykusius naujokų paimti karininkus su kareiviais, kurie gavo užsidaryti valsčiaus būstinėje. Dėl pasipriešinimo keli valstiečiai buvo suimti, bet tai jų nenuramino; jie privertė paleisti suimtuosius, ir Lenkijos vyriausybė turėjo suteikti valstiečiams šiokių tokių lengvatų¹⁹. Žemaitijoje tokio organizuoto pasipriešinimo mobilizacijai nebuvo, bet mobilizuotųjų priešingumas ponams buvo dar griežtesnis.

Telšių apskrityje mobilizuotųjų į sukilėlių būrius valstiečių priešingumas dvarininkams buvo virtęs tiesiog sukilimu prieš dvarininkus, ir jį nuslopinti dvarininkų karinei vadovybei buvo nelengva. Apie tai gana plačiai rašo savo atsiminimuose Jacevičius²⁰. Didžiųjų dvarų, valdomų ne savininkų, o ūkvedžių, valstiečiai, susirinkę kelių tūkstančių minia Kulių, Plungės (grafo A. Zubovo) ir Salantų (Gorskių) apylinkėse, nuvertė ir suėmė dvarininkų paskirtus karininkus ir išsirinko savus, sudarė savo valdžią, savo teismu nubaudė mirtimi kai kuriuos vietinius bajorus bei dvarų administracijos žmones ir patraukė į Telšius, norėdami nuversti susidedančią iš dvarininkų valdžią ir pastatyti savąją. Betgi sukilėlių vadovybei pavyko nuslopinti antibaudžiavinį valstiečių judė-

---

¹⁹ M. Meloch, *Sprawa włościańska w powstaniu listopadowym*, Warszawa, 1939, p. 58—60.

²⁰ *Zbiór pamiętników o powstaniu Litwy w roku 1831*, p. 20—21, 68.

jimą ir paimti pasipriešinusius valstiečius į savo žinią. Judėjimo vadai buvo nubausti.

J. Goštauto teigimu, tuo metu sukilę valstiečiai nubaudė mirtimi daugiau kaip 30 žmonių. Už ką tie baudžiavinės santvarkos gynėjai buvo nubausti, galima matyti iš vyskupo M. Valančiaus pasakojimų apie vieną iš jų, būtent, apie valstiečių nužudytą grafo Zubovo Grūšlaukės palivarko ūkvedį Karnilavičių. Jis buvęs nužudytas už nežmonišką elgesį su valstiečiais, bet formaliai buvęs kaltinamas tuo, kad tiekdavęs sukilėliams netikusį paraką, maišytą su aguonomis²¹. Kitame rašte J. Goštautas taip pat sako, jog jie buvę nužudyti dėl labai žiauraus elgesio su valstiečiais, bet kaltinimas jiems buvęs keliamas toks, kad jie buvę maskviečių, t. y. carinės vyriausybės žmonių, prieteliai²². Toks pat antibaudžiavinis valstiečių judėjimas pasireiškė ir Šiaulių apskrityje. Prasidėjus sukilimui, valstiečiai nustojo eiti į lažo darbus, ėmė pulti ypač įsipykusius Šiaulių dvaro administracijos žmones, vieną jų, ekonomą Damelį, nusivedę į mišką, pakorė, nes jis šnipinėjo sukilėlius ir iš viso tarnavo paskyrusiai jį ekonomu caro karinei valdžiai²³.

Pažymėtina tai, kad Lietuvos valstiečiai niekur ir niekada 1831 metų sukilimo metu nėra pasisakę už carą. Jei jie ėjo prieš dvarininkus, žudė dvarininkus, kurie jiems buvo labai nusikaltę, tai ir tada jie juos baudė ne tik už savo skriaudas, bet ir už pagalbos teikimą caro valdžiai. Nuotaikos, atsispindėjusios K. Dečinskio lenkų valstiečio gyvenimo aprašyme, kur sakoma, kad ne caras engiąs valstiečius, o tik dvarininkai, kad caras išleidęs įstatymus, kuriais Lenkijos valstiečiams buvusios suteiktos lygios su

---

²¹ Lietuvos TSR istorijos šaltiniai, t. I, p. 422—423.

²² Ten pat, p. 425.

²³ A. Janulaitis, Valstiečiai ir 1831 m. revoliucija Lietuvoje. Iš Šiaulių ekonomijos archyvo.— Lietuvių tauta, kn. I, d. 4, Vilnius, 1910, p. 481—483.

kitais teisės²⁴, Lietuvos valstiečiams buvo visiškai svetimos.

A. Jacevičius ne tik pasakoja savo atsiminimuose apie Telšių valstiečių sukilimą, bet ir įvertina jį savo požiūriu. Jo žodžiais tariant, liaudies judėjimas buvo „teisėto jos rūpesčio“ sukeltas. Negera buvę tai, kad nedori žmonės, šlėktos, panaudojo valstiečių nuotaiką savo tikslams ir pradėjo savo iškilimą bauriausiais nusikaltimais. O priešas buvo bepuolęs ir negalima buvo delsti su jo atmušimu. A. Jacevičiaus nuomone, valstiečiai nebuvę kalti, jų reikalavimas atsisteisti už skriaudas buvęs teisėtas, bet įsikišę pašaliniai nedorėliai, ir, be to, tuo momentu visai nebuvę laiko pasirūpinti kuo kitu, kaip tik gynimusi nuo priešo. Kitaip „rimtas ir gyvas teisingumo reikalavimas, vienu balsu pareikštas masių, būtų davęs norimų vaisių, o vienos apskrities pavyzdys žaibo greitumu būtų perlėkęs Žemaitiją ir Lietuvą — be audros, be perkūnų“. Tokios mintys rodo A. Jacevičių buvus nuoširdų valstiečių draugą, bet ne valstiečių siekimų reiškėją. Jis niekur nėra pasisakęs prieš bajorijos vadovavimą visuomenei, praktikoje ir pats jį vykdė. O tai buvo nesuderinama su valstiečių siekimais.

Apie tą patį valstiečių dalyvavimą 1831 metų sukilime yra rašęs ir kitas jo dalyvis, veikęs Šiaulių apskrityje, Jonas Goštautas. Jo pažiūros į valstiečių santykius su dvarininkais ir į valstiečių bruzdėjimą Telšių apskrityje yra kitokios.

Jono Goštauto knygelė „Ponas Teisėjaitis arba pasakojimas apie Lietuvą ir Žemaitiją“. 1839 metais Prancūzijoje buvo išleista anoniminė knygelė lenkų kalba, kurioje apysakos forma pavaizduota sunki Lietuvos baudžiauninkų priespauda, jų pažiūros į dvarininkus ir jų

---

²⁴ Żywot chłopca polskiego na poszątku XIX stulecia, p. 98.

veiksmi 1831 metų sukilime²⁵. Jos autorius buvo Jonas Goštautas, kilęs iš Šiaulių apskrities bajorų. Susirūpinimas baudžiauninkų skriaudomis jį atitolino nuo dvarininkų, padarė idėjinį dvarininkų priešų, jo neapykanta carizmui padarė jį revoliucionieriumi, todėl šioje knygelėje jau kitokiu požiūriu vertinama valstiečių padėtis ir jų siekimai. Nors ta knygelė tebuvo išleista vos dviejų ar trijų šimtų egzempliorių tiražu, kaip ir kiti lenkų demokratiniai emigracijos leidiniai, bet savo minčių konkretumu ir revoliucingumu ji negalėjo nepaveikti pažangiosios Lietuvos visuomenės, tiek esančios emigracijoje, tiek ir krašte. Sunkiai gaunamos ir retos knygos, kuriose buvo rašoma apie rūpimus dalykus, buvo rūpestingai ieškomos ir atidžiai skaitomos, daug atidžiau, kaip lengvai ir bet kur gaunamos.

Šios knygelės turinį sudaro pasakojimas apie dvarininkų ekonomiką, jų naudą iš linų auginimo, bet kartu atskleidžiamas ir nežmoniškas valstiečių išnaudojimas bei dvarininkų pažiūra į juos kaip į turinčius jiems dirbti vergus. Toliau pasakojama, kaip valstiečiai žiūri į dvarininkus,— ar pikti, ar geri, visi jie esą sukurti valstiečiams engti, pasakojama, kaip valstiečiai kelia savo priešingą dvarininkams nuotaiką, dainuodami juos paniekinančias dainas. Tolesniame skyriuje vaizduojamas aristokratų nuolankumas carui ir panieka smulkiajai bajorijai, jos visiškas išsižadėjimas žemaitiškos liaudies kalbos. Dar toliau kalbama apie tai, kaip valstiečiai buvo kalinami tartum laukiniai žvėrys, atiduodami į rekrutus, pardavinėjami, apie tai, kaip juos išnaudoja karčiamų laikytojai ir turgaus rinkliavininkai, kurie moka dvarininkams ir duoda kyšių ūkvedžiams už teisę ekonominiu atžvilgiu smukdyti valstiečius jų produktų supirkinėjimo monopoliumi, kaip didikai niekina net išsitarnavusius kareivius vetera-

---

²⁵ Pan Sędzic czyli opowiadanie o Litwie i Żmudzi, Poitiers, 1839, 103 p.

nus ir, vengdami atsakomybės už savo piktadarybes bei susitarę su teismine administracija, organizuoja laikomo kalėjime buvusio kareivio nužudymą. Paskutiniuose knygelės skyriuose kalbama apie tai, kaip Lietuvos bajorai reagavo į žinias apie prasidėjusį sukilimą ir kaip sukilime pasireiškė valstiečiai. Visa tai įpinta į pasakojimus apie jauno dvarininkaičio Teisėjaičio meilę kaimynei dvarininkaiti ir apie jo draugystę su ieškančiu sau vietos gyvenime jaunu bajoraičiu Žemaičiu.

Autoriaus pažiūros dėstomos abiejų bičiulių, Teisėjaičio ir Žemaičio, lūpomis. Jų pažiūros nėra vienodos. Teisėjaitis nuosaikesnis, Žemaitis radikalesnis, griežtesnis, bet tai veikia tik temperamentų nevienodumas, padedąs labiau išryškinti mintį. Žemaičio laiške Teisėjaičiui pasakojama apie Baisogalos paėmimą. Kadangi Baisogalos paėmimui vadovavo pats Goštautas²⁶, galima manyti, kad jo minčių reiškėjas buvo Žemaitis.

Baudžiavinė valstiečių priespauda ir jų išnaudojimas autoriaus nupiešti konkrečiais vaizdais, parodytas jų negailestingas plakimas bet kuria menkiausia proga, jų sveikatos naikinimas neribotais kenksmingais darbais (linų mynimas ir šukavimas), taip pat nugirdant ir pan. Viskas, kaip rašo autorius, yra skirta tam, kad dvarininkas gautų kuo daugiau pinigų, kad turėtų iš ko gerai apsivilkti, išgerti, pavalgyti, pasirodyti, iš viso gerai gyventi.

Autorius ne tik kalba apie nežmonišką valstiečių skurdą ir jų išnaudojimą bei niekinimą, bet atskleidžia ir tai, kaip patys valstiečiai reaguoja į savo išnaudojimą ir kaip auga jų klasinis susipratimas. Aprašydamas valstiečių pasikalbėjimą savo tarpe (44 puslapyje), autorius parodo, kaip valstiečiai išsiaiškina savo santykius su dvarininkais. Keršijant dvarininkui, nesą protinga padegti jo namus, nes naujų namų statymas būsianti tik nauja našta valstiečiams; nužudymas taip pat nieko nepadės,

---

²⁶ Zbiór pamiętników o powstaniu Litwy w roku 1831, p. 123.

nes nužudyto dvarininko vietoje būsiąs kitas; laimėti te-
galima, pasak besikalbančių valstiečių, tik tuomet, jei vi-
siems pavyktų susitarti ir visus dvarininkus išpiauti ar
iškarti,— bet tai vargu ar pavyktų, nes pačių valstiečių
tarpe esą daug išdavikų, pataikautojų. Vienas valstietis
tiesiog pareiškia, kad gerų dvarininkų negalį būti, visi jie
esą velniai, tam teleisti į pasaulį, kad kankintų žmones.
Savo neapykantą bajorams valstiečiai reiškia pašiepi-
momis dainomis. Vienos iš tų dainų pradžią autorius
duoda 51 puslapyje: „Šlekica, bajorica, kirpica, kamani-
ca...“ ir t. t., paaiškindamas, kad tai esąs bajorų vartoja-
mos lenkų kalbos pamėgdžiojimas, o tekstas esąs pilnas
prakeikimų dvarininkams. Ta daina buvo padidėjęs valstiečių
priešingumas dvarininkams. Vienas jos variantas, užra-
šytas 1864 metais Nagiuose (Šiluvos apylinkėje), yra iš-
likęs²⁷— jame pilna ne tiek keiksmų, kiek bajorų pašiepi-
mo, niekinimo.

Valstiečių priešiškus dvarininkams ypač pasireiškė
per 1831 m. sukilimą. Paskutiniame knygelės skyriuje laiškų
forma pasakojama apie sukilimo įvykius. Pirmajame
Žemaičio laiške rašoma, kad Telšių apskrityje keliolika
bajorų sukilimo pradžioje buvo valstiečių nužudyti iš
keršto. Laiško autorius tą valstiečių kerštą laiko teisingu
ir natūraliu, nepriekaištuoja jiems dėl jo, bet mano, kad
toks kruvinas susidorojimas tuo metu, kai reikia sutelkti
visas jėgas prieš bendrą priešą, esąs daromas ne laiku.
Valstiečiai po karo galėsią ir turėsią pareikšti savo teises
ir imtis prievartos priemonių prieš tuos, kurie jiems prie-
šinsis. Kitame laiške, pasakodamas, kaip valstiečiai susi-
doroja po kautynių dėl Palangos su įsakinėjusiais jiems
iš užpakalio bajorais karininkais, kuriuos valstiečiai nu-
teisę sušaudė, autoriaus pažiūrų reikėjas Žemaitis tą įvy-
kį įvertina šiais žodžiais: „Bravo! Kovinga liaudis pra-

²⁷ CVIA, f. 279, ap. 10 (J. Karlovičiaus fondas), b. 182—183, l. 90a.

deda pažinti savo vertę“, ir t. t. Autorius iškelia valstiečių dalyvavimo sukilime reikšmę visur ten, kur jie patys ėjo į sukilimą. Bet, nupasakodamas dvarininkų nusiųstų į sukilimą valstiečių pažiūras, jis kitame laiške deda jų žodžius, kad jiems, esą, vis vien, kas ponas,— rusas ar lenkas, nes valstietis vis vien liksiąs valstiečiu ir turėsiąs eiti baudžiavą. Tarnavusių sukilėlių kariuomenėje „už poną“ valstiečių, t. y. tų, kuriuos ponas buvo atidavęs į sukilimą rekrutais, pažiūrose negalėjo neatsirasti abejingumo karo tikslams, nepasitikėjimo ta valdžia, kurios siekė ponai. Bet tai dar labai toli nuo nusivylimo ir pagiežos apimto nelaimingojo K. Dečinskio bandymo ieškoti šviesių bruožų carizme. J. Goštauto knygelėje niekur nekalbama apie kokį nors Lietuvos valstiečių pasitikėjimą caru.

Autoriaus pritarimas tam, kad valstiečiai ima sukilimo vadovavimą į savo rankas, labiausiai skiria J. Goštauto pažiūras nuo A. Jacevičiaus pažiūrų. J. Goštauto pažiūros sutampa su aktyvesnių valstiečių pažiūromis.

Autorius aprašo ir didikus, ir vidutinius dvarininkus, aiškiai pabrėžia jų savanaudiškumą. Parodydamas šlėktų pažiūras į valstiečius, kuriuos jie vertino mažiau už gyvulį, autorius neranda jiems jokio pateisinamojo žodžio taikos metu. Tik sukilimo metu vertina kai kurių bajorų patriotinį kovingumą, kaip vienintelį teigiamą jų bruožą. Autorius parodo, kad didikai taikos metu tiesiog rėmė carizmą, o sukilime jie pasižymėjo arba tiesioginiu išdaviškumu, arba, bajorijos iškelti į vadovaujamąsias vietas, savo veiksmų pražūtingumu. Tam pavaizduoti autorius pasakoja, kaip grafas T. (Tiškevičius? — *K. J.*), vadovaudamas dviem tūkstančiams Liaudos šlėktų raitelių, beveik visą savo dalinį pražudęs be jokios naudos sukilimui.

Griežtai neigiamą pažiūrą į aristokratijos vaidmenį išsivadavimo kovoje J. Goštautas išreiškė dar anksčiau, 1834 metais, dėdamas savo parašą po lenkų demokratinių emigrantų pareiškimu, kad A. Čartoryskis, veikęs lenkų

emigracijos vardu, dėl savo elgesio sukilime ir emigracijoje neturįs emigrantų pasitikėjimo. Pasirašydami tą pareiškimą, Nievro mieste gyvenę lenkų emigrantai padarė prieraišą²⁸, kad visas kunigaikščio Adomo Čartoryskio gyvenimas, tarp ko kita, būnant Lenkijos vyriausybės pirminku, buvo skiriamas tarnauti Peterburgo carinės vyriausybės tikslams, ir todėl jie laiko jį tėvynės išdaviku. Tą pareiškimą, parašytą 1834 m. spalio 1 d., pirmas pasirašė Jonas Goštautas; matyti, jis ir tą prieraišą parašė.

Savo veikalą, išleistą anonimiškai, J. Goštautas dedikavo Demokratinei lenkų draugijai — lenkų demokratų organizacijai Prancūzijoje, susikūrusiai 1832 metais ir savo programą išdėsčiusiai 1836 metais išleistame „Manifeste“. Vienas iš 1135 Draugijos narių, pasirašusių „Manifestą“, buvo Jonas Goštautas²⁹. Savo veikimo programoje „Manifestas“ kelia pagrindinius valstiečių reikalavimus — pirmas sukilimo žingsnis turįs būti visiškas baudžiauninkų priklausomybės likvidavimas ir jų valdomos žemės palikimas jiems be jokio atlyginimo dvarininkams. Kondensuota „Manifesto“ autorių pažiūrų santrauka yra pateikta paskutinėje pastraipoje. Joje sakoma, kad jie nešaukia valstiečių naikinti dvarininkų, bet, jei baudžiavinės visuomeninės santvarkos pakeitimas ir įgyjama po to nepriklausomybė negalėtų apsieiti be smurto, jei liaudis ims keršyti už padarytas jai skriaudas, tai „Manifesto“ šalininkai nepaaukosią 20 milijonų žmonių laimės dėl privilegijuotųjų saujelės.

Reikia sutikti su tarybinio istoriko I. S. Milerio nuomone, kad Demokratinė lenkų draugija buvo nuoširdžių demokratų organizacija ir kad „Manifeste“ jie skelbė ne liberalų pažiūras, o reiškė demokratinį sluoksnių, visų

---

²⁸ Akt z roku 1834 przeciw Adamowi Czartoryskiemu, wyobrazicelowi systemu polskiej arystokracji, Poitiers, 1839, p. 32.

²⁹ Manifest Towarzystwa Demokratycznego Polskiego, Paris, 1836, p. 26.

pirmą valstiečių, reikalavimus, tikro baudžiavinės santvarkos likvidavimo reikalavimus. Ta draugija labiausiai prisidėjo prie Poznanės sukilimo rengimo, jos organizacijos žmonės iš emigrantų tarpo daugiausia dalyvavo 1846 m. Krokuvos sukilime ir jį rėmė, todėl žymia dalimi Demokratinei lenkų draugijai buvo taikomi „Komunistų Partijos Manifesto“ žodžiai: „Lenkų tarpe komunistai remia tą partiją, kuri nacionalinio išsivadavimo sąlyga laiko agrarinę revoliuciją, tą pačią partiją, kuri sukėlė 1846 metų Krokuvos sukilimą“³⁰.

Entuziastiškas J. Goštauto pritarimas dedikacijoje Demokratinės lenkų draugijos siekimams ir veiklai leidžia jos „Manifesto“ pasisakymus valstiečių klausimu laikyti atitinkančiais jo paties pažiūras. Toji draugija jungė gana įvairių demokratinių pažiūrų žmones, kurių nuomonės įvairiais ideologiniais klausimais buvo gana skirtingos. Kadangi „Manifestas“ duoda gana įvairių, kartais sunkiai suderinamų, nuomonių santrauką, parašas po juo neturi būti suprantamas kaip visų, o tiktai esminių, programinių, „Manifesto“ teiginių pripažinimas. „Manifeste“ yra ir tokių minčių, kurios nesutinka su išdėstytomis „Pone Teisėjaityje“ mintimis. Pavyzdžiui, šlėktiškoji Lenkijos santvarka „Manifeste“ pavaizduota kaip demokratijos idėjos išsaugojimas, bet tik vienam luomui. J. Goštauto knygelėje sakoma: „Laisvė, kuri buvo prieš prijungiant Lietuvą prie Rusijos, buvo blogesnė už didžiausią nelaisvę“. Taigi, jokio vadinamosios „šlėktinės demokratijos“ idealizavimo, „Manifesto“ autorių pasiskolinto iš istorikų raštų, J. Goštauto knygoje nėra. „Manifeste“ kaip teigiamas Lenkijos liaudies bruožas nurodomas jos religingumas. Tuo tarpu J. Goštautas savo knygelėje parodo neigiamą kunigų skelbiamo mokslo poveikį valstiečių ideologijos

---

³⁰ K. Marksas ir F. Engelsas, Rinktiniai raštai dviem tomis, t. I, Vilnius, 1949, p. 37.

formavimuisi, įdėdamas į valstiečio lūpas pasakymą: „Valstietis negali būti be pono, taip mums sako kunigai iš sakyklų... Kentėkime šiame pasaulyje ir aname mums bus lengviau, kaip mūsų tironams“ (p. 44).

J. Goštautas, kaip ir Demokratinė lenkų draugija, siekė laisvos, nepriklausomos, demokratinės Lenkijos sukūrimo 1772 m. sienomis, t. y. įterpiant į ją ir Lietuvą, ir Baltarusiją, ir didžiąją Ukrainos dalį. Tai buvo šlėktiškos Žečpospolitos, nekreipusios dėmesio į valstiečių tautybę, atgarsis. Betgi J. Goštautas savo knygoje aiškiai pasisako, kad Lietuvos bajorams, taigi ir jam, įprasta esanti lenkų kalba, bet jis neniekina lietuvių ir žemaičių kalbos ir laiko visas kalbas lygiavertėmis.

Nekalbant jau apie kitus J. Goštauto pasisakymus, iš to, kas pasakyta, matyti, kad „Ponas Teisėjaitis“ yra ryškiausias kaltinamasis aktas buvusiai tuo metu Lietuvoje baudžiavinei santvarkai ir jos rėmėjams. Jame vieninteliame ryškiausiai tuo metu iškelti revoliuciniai Lietuvos valstiečių siekimai. J. Goštautas nebuvo teoretikas ir, matyti, nemėgo kalbėti apie ateities demokratinės santvarkos smulkmenas. 1840 metais Demokratinės lenkų draugijos „Centralizacija“ išsiuntinėjo draugijos skyriams anketą, kad pasisakytų dėl valsčių organizacijos būsimoje laisvoje Lenkijoje. J. Goštautas, atsakydamas į tą anketą, atsiuntė tik Lietuvos administracinės organizacijos XVIII a. pabaigoje ir XIX a. pradžioje aprašymą³¹. Tuo pasireiškė reali jo pažiūra į reikalą, nes, reformuojant keistiną organizaciją, reikia gerai pažinti esamą jos padėtį. J. Goštautas nebuvo atitrūkęs nuo konkretaus gyvenimo, kėlė to gyvenimo reikalavimus. Tai yra svarbus ir vertingas jo visuomeninės veiklos bruožas.

---

³¹ Czesław Leśniewski, Gmina w Polsce odrodzonej według projektów Towarzystwa Demokratycznego Polskiego z lat 1840—1841. Studia historyczne ku czci Stanisława Kutrzeby, t. II. Kraków, 1938, p. 488.

Taigi 1831 metų sukilime Lietuvos valstiečiai ne tik pasireiškė kaip savarankiška jėga, turinti savo politinių siekimų, bet tie jų revoliuciniai siekimai susilaukė ir savo išryškintojo Jono Goštauto asmenyje.

J. Goštauto gyvenimas ir raštai. Kadangi „Ponas Teisėjaitis“ spausdintas anonimiškai, o J. Goštautas, kad ir buvo karštas demokratas bei revoliucionierius, bet nebuvo teoretikas ar kurios nors aiškios demokratinės emigrantų srovės vadas, tai jis buvo pamirštas. Todėl apie jo gyvenimą ir literatūrinę veiklą nedaug teturime žinių. Kaip sakoma Jono Goštauto nekrologe³², jis gimė 1800 m. liepos 3 d. Šiaulių apskr. Silelių dvarelyje (tur būt, netoli Baisogalos), smulkių dvarininkų šeimoje. Baigęs vidurinę mokyklą Kėdainiuose, Jonas Goštautas įstojo į Vilniaus universitetą. Jam esant universitete, veikė Šbravcų draugija, dar nebuvo nurimęs klausimas dėl asmens laisvės suteikimo valstiečiams — tai galėjo turėti įtakos jo pažiūrų į baudžiavą susiformavimui. Tėvui mirus 1823 metais, Jonas Goštautas grįžo namo į tėvo paliktą dvarelį, ėmė jame šeiminkauti, auklėjo jaunesnįjį brolių ir kartu ėjo žemės sienų teisėjo pareigas. J. Goštautas domėjosi valstiečiais ir bendravo su jais, tai matyti iš to, kad jis suprato valstiečių gyvenimą ir net pažino jų sutartines bei kitokias dainas. Vos teprasidėjus Lietuvoje 1831 metų sukilimui, jis vienas iš pirmųjų suorganizavo būrį, su juo užėmė Baisogaloje ceikhauzą ir paėmė į nelaisvę apie 100 kareivių. Vėliau J. Goštautas Šiaulių apskrities sukilėlių tarpe pasižymėjo savo sumanumu bei ryžtingumu ir vadovavo Šiaulių apskrities sukilėlių raitininkams³³. Atvykusiai Lenkijos kariuomenei traukiantis iš Lietuvos ir su-

---

³² Rocznik Towarzystwa historyczno-literackiego w Paryżu. Rok 1870—1872, Poznań, 1872, p. 603—604.

³³ Pamiętniki polskie, wydawane przez Xawerego Bronikowskiego, t. III, Paryż, 1845, p. 207; A. Janulaitis, Valstiečiai ir 1831 m. revoliucija Lietuvoje.— Lietuvių tauta, kn. I, d. 4, Vilnius, 1910, p. 477,

kilimui baigiantis, J. Goštautas prisidėjo prie generolo Dembinskio vadovaujamo kariuomenės dalinių ir su jais pasiekė Varšuvą. Tačiau labai greit po to toji kariuomenė (o kartu su ja ir J. Goštautas) turėjo pereiti Vokietijos sieną ir sudėti ginklus. Iš Vokietijos J. Goštautas emigravo į Prancūziją, gyveno įvairiuose jos miestuose, vertėsi visokiais darbais, buvo kelių konduktorium ir t. t. J. Goštautas buvo karštas demokratas, revoliucionierius, dalyvavo Demokratinėje lenkų draugijoje. Pasiryžęs kovoti dėl tėvynės laisvės, 1848 metais gavęs žinią apie revoliuciją Poznanėje, jis tuoj nuvyko ten ir stojo į sukilėlių eiles. Savo sūnų Bronislavą, gimusį ir išauklėtą Prancūzijoje, J. Goštautas išaugino revoliucionieriumi. Jo sūnus, vos kilus 1863 metais sukilimui, atskubėjo į Lenkiją ir ten žuvo kautynėse, vadovaudamas sukilėlių daliniui. Jonas Goštautas mirė Prancūzijoje 1871 m. liepos 20 d.

Be „Pono Teisėjaičio“, liko išspausdinta tik dvejetas anoniminių J. Goštauto straipsnelių. Bet „Ponas Teisėjaitis“ nebuvo vienintelis stambesnis jo parašytas veikalas. Jis nusiuntė Demokratinei lenkų draugijai ne tik administracinio sutvarkymo aprašymą, bet dar anksčiau „Žinią apie Žemaitiją ir Kuršą“, kur duoda kai kuriuos kitų savo rašinių apie valstiečius metmenis. Tur būt, maža šito straipsnio ištraukėlė apie Šiaulių valstiečių sukilimą, kurį autorius per klaidą priskiria 1794 metams, buvo išspausdinta tuo metu prie V. Heltmano straipsnio³⁴.

Šito rašto nuorašas ir kiti J. Goštauto rankraščiai rašyti lenkiškai. Šiaulių apskrities sukilimo 1831 metais aprašymas, Pastabos apie partizaninį karą, Apie Lenkijos padalijimą buvo Tautinėje bibliotekoje Varšuvoje³⁵, bet ar kas nors iš jų išliko, šiuo metu čia neturime žinių; grei-

---

³⁴ Towarzystwo Demokratyczne Polskie. Dokumenty i pisma, Warszawa, 1954, p. 201—202.

³⁵ Katalog rękopisów Biblioteki Narodowej, t. I, Zbiory Biblioteki Rapperswilskiej, t. I, Warszawa, 1929, p. 189, Nr. 663; t. II, d. I, 1938, p. 341, Nr. 1983.

čiausiai jų nebėra, nes didžioji tos bibliotekos rinkinių dalis per antrąjį pasaulinį karą buvo hitlerininkų sunaikinta.

XIX amžiaus pirmosios pusės Lietuvos valstiečių judėjime, ypač demokratinės ideologijos formavimesi, Jonas Goštautas užima reikšmingą vietą ir todėl yra vertas mūsų dėmesio.

10. LIETUVIŲ KALBA VIEŠAJAME GYVENIME

LIETUVIŠKI ŽODŽIAI LIETUVOS DIDŽIOSIOS KUNIGAİKŠTYSTĖS OFICIALIŲJŲ RAŠTŲ KALBOJE IR JŲ REIKŠMĖ LIETUVOS KULTŪROS IR VISUOMENĖS ISTORIJAI

Vartotoje senovės Lietuvos kunigaikštystės raštams kalboje — iš pradžių rusiškoje, vėliau lenkiškoje — yra nemaža lietuviškų žodžių. Priminsiu, pavyzdžiui, plačiai žinomus: *diaklo, mezleva, doilida* ir t. t. Į tuos lietuviškus žodžius jau seniai kreipiama bent kiek dėmesio. Pirmas kiek plačiau bandė juos surinkti ir panagrinėti prof. Volteris 1894 metais savo straipsnyje „Lituanismen der russisch-litauischen Rechtssprache“¹; jame jis aptaria 20 žodžių, kurie esą kilę iš lietuvių kalbos. Jau iš tų nedaugelio žodžių prof. Volteris daro išvadą, kurią čia pacituoju išvertęs, kad „vadinamoje lietuvių-gudų valstybėje lietuvių tautos reikšmė buvo visai ne tokia žema, kaip tai dar ligi šiol tebemano kai kurie vietiniai politikai ir tendencingi rašytojai“. Prof. Volteris čia turėjo galvoje tvirtinimus, kad lietuviai neturėję savos kultūros ir tiek visuomeninę, tiek materialinę kultūrą buvo gavę iš slavų. Kiek vėliau daktaras Grinius „Varpe“ (1902 m., Nr. 9/10) taip pat atkreipė dėmesį į lietuviškus skolinius Lietuvos kunigaikštystės aktų kalboje (straipsnyje „Lietuviški žodžiai gudiškose kalbose“) ir padarė iš jų išvadą: „matyt, lietuviai

¹ Mitteilungen der Litauischen litterarischen Gesellschaft, Heft 19.

kultūriškai anoj gadynėj ne žemiau už gudus stovėjo“. Daugiausia šitokių skolinių buvo surinkęs prof. Karskis I tome savo didelio tyrinėjimo apie gudus („Белорусы“), išleistame 1904 metais, kuriame (p. 125—137) jis duoda daug lietuviškų žodžių ir iš aktų kalbos, ir iš gyvosios gudų kalbos. Aš čia nekalbėsiu apie gyvąją gudų kalbą, bet tik apie rusiškąją ir lenkiškąją senovės Lietuvos kuni-gaikštystės aktų kalbą. Šitoje raštų kalboje ligi šiol man pavyko rasti nebe keliolika, bet 218 pagrindinių lietuviškų žodžių, o kartu su išvestiniais, t. y. pvz., *diaklo, diakolnyi, diakolnik, podiakolnyi*, jų yra apie 320. Žinoma, tai nėra visi lietuviški senovės aktų kalbos žodžiai, bet tik patekę man prieš akis mano peržiūrėtoje mažoje dalyje senovės Lietuvos archyvinio palikimo. Be to, čia neįtraukti visokie tikriniai pavadinimai — sklypų, sodžių ir t. t., kurie taip pat nemaža medžiagos gali duoti kultūros istorijai. Tai tėra bendriniai žodžiai.

Prieš kalbėdamas apie tų žodžių reikšmę Lietuvos visuomenės ir kultūros istorijai, noriu kiek apžvelgti tą kalbą, kuria tie žodžiai surašyti, rusiškąją aktų kalbą. Apie senovės Lietuvos sugudėjamą kalbą ne tik prof. Volterio minėti rusų istorikai, tą senovės Lietuvos bajorų sugudėjimo tezę yra perdėm perėmę lenkų istorikai, ir mūsų istorikų tarpe ji taip pat nėra paneigiama. Aš manau, kad ta tezė reikia visiškai atmesti kaip nepamatuota. Nuo XVI amžiaus vidurio aukštesnioji Lietuvos visuomenė ėmė lenkėti, apie tą lenkėjamą kalbą ir Mikalojus Daukša įžangoje į savo Postilę, bet apie pirmesnę bajorijos sugudėjamą nei tokių aiškių, kaip apie lenkėjamą, nei bent kurių kitų rimtų žinių visai nėra. Lietuvos bajorijos sugudėjimo anaipol neįrodo vartojimas tuo metu oficialiesiems raštams rusiškos kalbos.

Lietuvoje rusiškas rašytas aktas teatsirado pačiame XIV amžiaus gale — Jogailos ir Vytauto laikais. Prieš tai Lietuvoje vidaus reikalams jokių raštų jokia kalba nebuvo rašoma. Priėmus krikščionybę ir jėjus į to laiko civilizuo-

tų valstybių tarpą, Lietuvai teko įvesti ir įprastą Vakarų Europoje aktų sudarymo formą — rašytinį aktą. Jo reikėjo ir atsikėlusiai iš Vakarų Europos bažnyčiai, ir kitiems vidaus reikalams, kurie pasidarė komplikuočiau. Tuo metu Vakarų Europoje nebuvo papročio sieti rašto kalbos su šnekamąja kalba. Kaimyninėje Lenkijoje, su kuria tuo metu Lietuva turėjo nemažą reikalų, taip pat joks oficialusis raštas nebuvo rašomas lenkiškai. Oficialieji raštai ten buvo rašomi lotyniškai arba rusiškai (daugiausia Galicijoje), arba vokiškai (miestuose). Ir Lietuvoje, įvedus rašytinį aktą, imta aktai rašyti ne viena kuria kalba, bet ir rusiškai (Rusijoje, Galicijoje, Rumunijoje ta kalba jau seniai buvo virtusi rašto kalba), ir lotyniškai (šita kalba rašė kaimynai — Lenkijoje ir Ordino žemėse), ir vokiškai (daugiausia miestuose, kaip ir kaimyniniuose Ordino ir Lenkijos miestuose). Rusiška kalba plačiau imta vartoti Lietuvoje ne todėl, kad tos rašto kalbos Lietuvos bajorai mokėjo, bet todėl, kad, staiga prireikus didelio kiekio raštininkų, jų lengvai galima buvo gauti čia pat, ukrainiškose ir gudiškose Lietuvos kunigaikštystės žemėse, ir kad jie buvo pigiausi. Daktaras Stangas, tyrinėjęs seniausią Lietuvos rusiškųjų raštų kalbą, priėjo išvadą, kad pirmieji Jogailos ir Vytauto laikų raštininkai buvo iš Volynės. Kad rusiškieji raštininkai buvo pigiausi ir vėliau, kai daug daugiau buvo Lietuvoje pramokusių rašto ir kalbos, matyti kad ir iš tokio pavyzdžio Kauno miesto savivaldybė turėjo tris atskirus raštininkus — rusišką, lotynišką ir vokišką. Iš XVI amžiaus vidurio išliko žinių apie jų algas, ir mažiausia alga buvo mokama rusiškam raštininkui. Lenkai tik po 400 metų nuo to, kai pas juos buvo įvesta rašytinė aktų forma, pradėjo rašyti aktus lenkiškai. Tai tebuvo XVI amžiaus viduryje. Ligi to laiko tėra keliolika atsitiktinių lenkiškų raštų iš didelės daugybės raštų nelenkiškai (lotyniškai). Niekas nesako, kad Lenkijos bajorija būtų tuo metu suromanėjus ar kaip kitaip nutautus. Tas pat ir Lietuvoje. Platus rusiškojo rašto vartojimas

oficialiuose raštuose negali rodyti, kad bajorija, kurios reikalais daugiausia tie raštai buvo rašomi ne pačių bajorų, bet profesionalų raštininkų, būtų kalbėjusi ta kalba arba bent būtų mokėjusi rusiškos raštų kalbos arba šnekamosios gudų ar ukrainiečių kalbos. Ta rusiškoji kalba Ukrainoje turėjo daug ukrainiškų elementų, Gudijoje — gudiškų. Ji rėmėsi tuose kraštuose šnekamąja kalba. Tikrojoje Lietuvoje tų gyvosios slaviškos kalbos elementų ji neturėjo, ji buvo čia negyva, vien tik rašto kalba, visai taip, kaip Lenkijoje lotynų kalba. Jos negyvumas matyti kad ir iš daugybės lietuviškų žodžių aplinkumai reikšti, be kurių išsakymo aktų turiniui sunku buvo apsieiti, o jų kanceliarinė senovės kalba neturėjo: *alknin, apidemia, brosta, degesy, degim, deksnia, dyrvan, dovba, dovor, dubulia, ganikla, girela, grovž, intok, išovhi, išdag, kolnoviršy, kolva, kudra* ir daugelis kitų žodžių. Daugumas jų tebuvo vartojama tikrojoje Lietuvoje. Jie pateko į raštą iš šnekamosios kalbos, iš tų pačių asmenų, kurių vardu raštai buvo rašomi, t. y. Lietuvos bajorų kalbos — lietuvių kalbos. Slaviškuose Lietuvos kunigaikštystės kraštuose šioms sąvokoms reikšti buvo vartojami toje pat rusiškoje raštų kalboje ne lietuviški, bet gudiški arba ukrainietiški žodžiai.

Didžiojo kunigaikščio Aleksandro raštininkas Vilniaus klebonas Erazmas Vitelijus (Ciolekas) popiežiui 1501 metais² yra pasakęs, kad lietuviai kalbą savo kalba; kone pusė Didžiosios Kunigaikštystės gyventojų esą gudai; jų kalba esanti plačiau vartojama. Lietuviai kalbėjo lietuviškai, gudai gudiškai, be to, lietuviai vartojo rusišką (gudų) rašto kalbą savo rašto reikalams; taigi manau, kad tiksliai tos prasmės teturi to sekretoriaus žodžiai apie platesnį rusiškos kalbos vartojimą. Jis anaip tol nieko nesako apie sugudėjimą, vartojimą rusiškos kalbos lietuvių kalbos vietoje. Vėlesnių žinių apie tos ar kitos kalbos vartojimą,

---

² Theiner, Vetera monumenta; II, p. 278.

apie pažiūras į šnekamąją ir rašto kalbą, aš nedėstysiu. Čia įdomu gali būti, tarp ko kita, vieno gudo Mikalonio, t. y. Mykolo, tur būt, Tiškevičiaus, surašytas apie 1550 m. projektas priimti Lietuvoje rašomąja kalba vietoje rusiškosios kalbos, svetimos lietuviams, lotynų kalbą, kuri tesanti senoviška lytis, taigi tinkama raštui, šnekamosios lietuvių kalbos, ir, antra vertus, kito gudo Lietuvos kancelerio Leono Sapiegos, kuris laiškus paprastai rašydavo lenkiškai, pareikštas, leidžiant III Lietuvos Statutą, džiaugsmas, kad jis parašytas ne kuria svetima kalba, bet sava rusiška, kitaip tariant rašomąja lytimi jo, gudo, šnekamosios gudų kalbos. Ar šiaip, ar taip aš manau nėra jokio rimto pagrindo kalbėti apie buvusį kada nors tikrosios Lietuvos bajorijos sugudėjimą. Žinoma, nusikėlę gyventi į rusiškas žemes lietuvių kunigaikščiai ir bajorai sugudėdavo, bet tai buvo jau emigrantų likimas, ne metropolijos.

Kitas yra klausimas apie gudų įtaką Lietuvos socialiniam ir kultūriniam gyvenimui. Kad tos įtakos negalėjo nebūti, savaime aišku, nes visada vienas kaimynas turi įtakos kitam, bet svarbu išaiškinti, ar tai buvo tik kaimyninė įtaka, ar aukštesnės kultūros tautos įtaka žemesnės kultūros tautai. Šitą klausimą padeda kaip tik išaiškinti socialiniai ir kultūriniai lietuvių kalbos terminai rusiškoje kalboje. Savaime aišku, kad jei tie socialinio ir kultūrinio gyvenimo elementai yra atėję Lietuvon iš gudų, iš kurių atėjo ir rašto kalba, tai turėjo ta kalba ateiti ir terminai jiems reikšti, ir, antra vertus, jei toje gautoje iš svetur rašto kalboje tam tikri terminai yra ne rusiški, bet lietuviški, aišku, kad tie terminai apibrėžė Lietuvos savaimingo gyvenimo reiškinius, ne atneštinius iš Gudų.

Iš tokių kultūrinių kalbos elementų visų pirma norėčiau atkreipti dėmesį į trobesių ir jų dalių pavadinimus. Rašto kalboje turime šiuos lietuviškus terminus: *daržyna*, *dorž*, *gegnia*, *grebest*, *jevja*, *klaim*, *klunia*, *lipty*, *maltuvia*, *moukna*, *nom*, *numagol*, *orud*, *pavalgia*, *pirkoita*, *pirtikia*,

primen, privorti, sproga, straipsn, sviren, šul, tarpupedia, torp, užly, užutvor, žard. Tai beveik visi didelio kiemo trobesiai, trobesių elementai, tvoros. Dalis šitų žodžių — *jevja, sviren, klunia, primen, orud, šul, torp* labai plačiai buvo vartojami ne tik Lietuvoje, bet ir Guduose ir net Ukrainoje. Aišku, kad šitų trobesių lietuviai nesimokė statyti iš gudų, atvirkščiai, gudai iš lietuvių gavo ne vieną trobesio formą, ir tų trobesių statybos juos išmokė lietuvių dailidės. Jų pavadinimą gudai taip pat perėmė iš lietuvių.

Kad gudai ir apskritai kaimynai slavai iš seno pažino lietuvių statybą ir trobesius, matyti ir iš to, jog senovės lietuvių *namui* (kuris dabar tėra išlikęs kai kur Žemaičiuose, todėl etnografiniuose raštuose dažnai yra vadinamas žemaitiška žodžio forma *noms* arba *nums*) rašto kalboje, be žodžio *nom*, buvo dar kitas terminas, dažniau vartojamas,— *veža*. Jokio panašaus trobesio nei XIII amžiaus, nei vėliau Gudų, Ukrainos ir iš viso Rusijos aktai nežino. Jie nežino *vežą* — bokštą. Todėl tas terminas *veža* buvo verčiamas lotyniškai *turris*. Tą žodį senovės lietuvių tyrinėtojas prof. Miežinskis net palaikė lietuvišku žodžiu nuo žodžio *turtas* (savo tyrinėjime „Ramovė“). Žodžiu *veža* ta trobos dalis, kurioje yra ugniakuras, vadinama Alpių slovėnų, lužitėnų ir Pamario slovėnų. Matyti, pirmiau žodžiu *veža* jų buvo vadinamas trobesys, kuriame buvo ugniakuras, o vėliau, trobesiui evoliucionavus, atskyrus šonines dalis, *vežos* pavadinimas pasiliko tai vidurinei trobesio daliai, kurioje liko ugniakuras. Panaši evoliucija buvo ir senoviško lietuviško *namo*. Jau labai seniai, be pagrindinės trobesio dalies, paties *namo*, atsirado atskirtas nuo jo *numogalis, prienamais, priemenė, lip-tai* — visi tie žodžiai užfiksuoti rašto kalboje. Lietuvių namą pavadinti *veža*, ne savo krašto terminu, gudai tegalėjo tada, kada jie artimesnių santykių turėjo su vakarų slavais, kurie turėjo tą *vežą*, o tai turėjo būti labai seniai, tur būt, bent prieš X a. Tad ne vėlesniam laikui tenka priskirti gudų pažinimą lietuvių statybos, lietuvių trobesių.

Iš aktų, kuriuose minimi trobesiai lietuviškais pavadinimais, galime nustatyti tų trobesių evoliuciją. Pvz., *svirnas*, t. y. svertas, pakeltas trobesys, kaip matyti iš seniausių aktų, iš pradžių buvo statomas ant baslių (na stolpach, na kolodach), paskiau tik tuščiam tarpe tarp žemės ir svirno pastatytas *posvirnis* ar *poklėtis*. Žinoma, ne vien lietuviai turėjo įtakos gudams statybos srityje; nors senovės namas ir evoliucionavo, bet jis nevirto dabartine gyvenamąja troba, jis ilgainiui tevirto arklide, tvartu, o žmonės išsikėlė gyventi į šviesesnę trobą, susidedančią iš *gryčios* ir *seklyčios* — šitie paimti iš gudų kalbos žodžiai rodo gudų įtaką lietuvių statybai. Iš jų galima spręsti, kad, nepasibaigus namo evoliucijai maždaug į tokį trobesį, kaip vakarų slavų *veža*, lietuviai susipažino su gudų aukštesniųjų klodų labiau pritaikytais žmonėms gyventi pastatais ir, pasinaudoję savo statybos mokėjimu, sukūrė trilypį trobesį, įtraukdami į jį gudiškas *gryčių* ir *seklyčių* ir lietuviškąją *priemenę* gudiškos pastogėlės (*seni*) vietoje.

Lietuviški žodžiai rašto kalboje apima visas gyvenimo sritis. Lietuvoje buvo, matyti, išsiplėtojusi ir laivininkystė, tai rodo *pergai* ir *vytinės*, kuriomis prekes gabendavo į Karaliaučių ir Dancigą ir iš ten atgal į Nemuno ir Neries aukštupius. Apie žvejybą kalba *bučas* ir *venteris*. Apie gyvulininkystę mėsos produktai — *kumpis* ir *skilandis*. Tuodu žodžiu labai plačiai buvo vartojamu visoje Didžiojoje Kunigaikštystėje, be to, *įsnauja*, *šumpis*. Apie alaus darymą sako tokie žodžiai, kaip *kvietmiežiai*, *avižkviečiai*, *avižmiežiai*, iš kurių buvo daromos geresnės salyklo rūšys. Visų sričių, apie kurias gauname žinoti iš šitų lietuviškų žodžių, čia nesuminėsiu.

Svarbiausia sritis, kuriai pažinti daugiausia medžiagos duoda kaip tik oficialiosios rašto kalbos lietuviški žodžiai, yra visuomeninių santykių sritis. Nemaža rusiškoje kalboje yra ir rusiškų žodžių socialiniams reiškiniams pažymėti, bet tie rusiški terminai dažnai klaidina. Pavyz-

džiui, *dan'*, *dannik* — donis, donininkas. Apie donininkus daug kalbama Gudų krašto dokumentuose, be to, donininkų nemaža mini aktai Žemaičiuose ir Upytės krašte. Iš termino atrodytų, kad tai kalbama apie tos pačios kategorijos žmones. Bet surinkus daugiau Žemaičių krašto dokumentų apie donis ir donininkus, matyti, kad ten donis tebuvo nuoma, o donininkas maždaug dabartinis nuomininkas arba činšininkas. Dažniausiai tai yra ateivis, laisvas ūkininkas arba net bajoras. Kaip matyti, nors rusiškoje kalboje Gudų duoklininkai ir Žemaičių nuomininkai buvo vadinami vienu terminu, bet tai visai kito kilimo ir visai kitos kategorijos žmonės. Viename iš paskutiniųjų senovės Lietuvos santvarkos tyrinėjimų (Lovmianskio „*Studia nad początkami społeczeństwa i państwa litewskiego*“) autorius, kalbėdamas apie Mindaugo organizavimą fiskalinio Lietuvos sutvarkymo, nurodo, kad Mindaugas, turėdamas kaimynuose dvi sistemas — Ordino javų duoklių ir Gudų įvairių, ypač medaus ir kailių donių, teturėjęs reikalo pasirinkti tinkamiausią ir pasirinkęs jo valdytai Lietuvai javų duoklių sistemą, todėl tikrojoje Lietuvoje daugiausia žinių yra apie duokles, o Žemaičiuose, kurie pateko Lietuvos valdovų valdžion, nutrūkus geriems santykiams su Ordinu, buvo įvesta gudiška donių sistema. Žinoma, to laiko dokumentų neturime, bet tyrinėdami tipologiškai lietuviškų terminų dokumentus, galime daryti išvadas apie daug senesnių laikų santykius, kaip kad tie, kurių turime pačių dokumentų, ir jie parodys mums visai kitą vaizdą. Matysime, kad mokesčių sistema nebuvo Lietuvoje kokia atneštinė, primesta iš viršaus, bet evoliucijos keliu susidarė vietoje. Man atrodo, kad rusiškos kalbos lietuviškų terminų svarbiausia reikšmė ir yra ta, jog jie padeda mums susidaryti tikrą Lietuvos socialinės evoliucijos vaizdą.

Apie bičiulius ir bičiulystę, tur būt, žinote. Dokumentuose randami apie tai tokie terminai: *biciul*, *biciuliovski*, *biciulovctvo*, *biciuliovac*, *bitnik*, *bitnikovstvo*. Bičiulystės

santykiai XVI ir XVII amžiuose, kaip matyti iš dokumentų, visai neparėjo nuo valdininės priklausomybės: vieno pono ūkininkas bičiuliuojasi su kito pono ūkininku, bajoras bičiuliuojasi su privatiu veldamu ūkininku ir t. t. Kadangi bičiulystė yra tam tikras senas apeiginis žmonių santykis, sudaromas visai neatsižvelgiant į feodalinę žmonių priklausomybę, reikia pripažinti, kad ji yra senesnio kilimo, kaip feodalinė santvarka. Bičiulystę žino tikrai tikrosios Lietuvos ir kai kurių maišytų Didžiosios Kunigaikštystės kraštų — Gardino, Slonimo — dokumentai. Nei tikrųjų gūdų žemėse, nei apskritai bet kur kitur bičiulystės nežinome, jos kitur nebuvo. Ne visuose dokumentuose, kalbant apie bičiulystę, ji vadinama minėtais lietuviškais terminais, kartais ji vadinama rusiškais dirbtiniais terminais: *siabrovstvo pčol*, *pčolnik* ir t. t., nelietuviškuose Didžiosios Kunigaikštystės kraštuose nevartotais. Kartais bičiulystė apibrėžiama ekonominiu bičiulystės esmės terminu — bitės perpus — *pčoly napoly*. Kai, vartojant šitą posakį, kalbama apie nepriklausančius vienas kito asmenis, reikia pripažinti, kad tai kalbama apie tų asmenų bičiulystę. Bet tuo pačiu terminu — *pčoly napoly*, *miod napoly* ir t. t. — dažnai apibrėžiami ir ūkininkų santykiai su savo ponu jau bus nebe bičiulystė, bet jos pavyzdžiu susidariusi ūkininkų pareiga savam ponui, t. y. nelyginant priverčiamoji bičiulystė su savo ponu. Apie tokią priverčiamąją bičiulystę dokumentų yra ne tik iš tikrosios Lietuvos, bet ir iš Gūdų žemių, vakaruose — iš Ordino valdytų Mažosios Lietuvos ir net Sambijos žemių. Kituose kraštuose tokios pareigos atiduoti ponui pusę bičių, pusę medaus nerandame. Kitaip tos pareigos kilimo negalima išaiškinti, kaip kad laisvas bičiulystės santykis su savo ponu pamažu virto papročio keliu priverčiamuoju santykiu, ir jau virtęs priverčiamuoju santykiu jis buvo įvestas ir tuose kraštuose, kurie tikrosios, nepriverstinės, bičiulystės nežinojo. Tokia ūkininkų pusinio medaus pareiga išliko ligi XIX amžiaus, bet greta su tuo evoliucija vyko ir to-

liau. Yra nemaža dokumentų, kuriuose kalbama, kad pusinio medaus vietoje ūkininkas turįs duoti kasmet tiek ir tiek medaus arba, dar toliau, tiek ir tiek pinigų už tą medų. Ir tikrojoje Lietuvoje tokį fiksuotą medaus kiekį randame kartais jau XV ir XVI amžiaus dokumentuose. Reikšminga, kad tas kiekis tikrojoje Lietuvoje kartais pažymimas rusiškuose dokumentuose. Žinoma, kad Pabaiske medaus duoklė jau XV amžiaus pradžioje buvo duodama trirankiais — tokiais indais, Šiauliuose XVI amžiaus pirmojoje pusėje — buožėmis. Tie lietuviški duodamo medaus kiekio pavadinimai rodo, kad tam tikro kiekio medaus duoklė nebuvo atneštinė iš Gudų, kur ji buvo įprasta jau XV amžiuje ir anksčiau, bet turėjo susidaryti čia pat Lietuvoje evoliucijos keliu iš pusinio medaus. Tokiu būdu dokumentai apie bičiulystę ir artimas jai sąvokas, suskirstyti tipologiškai, duoda visai aiškų chronologinės natūralinės medaus duoklės evoliucijos vaizdą ir rodo, kad ta evoliucija įvyko čia pat Lietuvoje ir kad medaus duoklė Lietuvoje nėra koks atneštinis iš Gudų ar iš kur kitur dalykas.

Ne vien iš bičiulystės matyti tas perėjimas iš savo noro santykių į priverčiamąsias pareigas. Viename 1650 metų protokole yra užrašytas kelių Beržėnų valsčiaus ūkininkų skundas ant savo laikytojo, kad, susitaręs su kuriuo turtingesniu ūkininku, įsakęs jiems užgerti laikytoją statine rugių arba miežių, ir, tiems užgėrus, kimbąs prie kitų ūkininkų, kad jo, laikytojo, nieku neužgerių. Matyti, užgėrimas, arba *užgirai*, buvo tam tikra vaišinimo apeiga, kuria užgerięs pasižada užgeriamajam kurią nors dovaną. Iš to skundo matyti, kad paprastai užgirai buvo nepriverstiniai. Kiek vėlesniame 1758 metų dokumente sakoma jau, kad ūkininkai turį duoti ponui senu papročiu linavimo ir užgirų kiek įstengią. Šiuo atveju užgirų norma dar nėra fiksuota, bet jau jie yra pasidarę priverčiami, jau pareiga. Gaila, kad daugiau man nepavyko surasti dokumentų apie tuos užgirus, šiaip užgirai išliko kiek kita prasme ir lig šiol tik vestuvių apeigose. Čia matome, kaip

senoviškas dovanojimas svečiui, vykdomas tam tikromis apeigomis, virsta priverčiamąja ūkininkų pareiga duoti dovanų savam ponui.

Svečio vaišinimas, susidarius valdinei priklausomybei, jau iš seno virto pareiga vaišinti savo poną. Toks vaišinimas buvo vadinamas Žemaičiuose, Upytės krašte ir, gal būt, Kauno krašte *posėdžiais*. Ponas atvažiuodavo pas savo ūkininkus, savo raštininkus arba bajorus, ir jie vaišindavo jį su šeima ir šeimyna kelias dienas ir išlydėdami prikraudavo vežimus visokio maisto. Nuo vieno ūkininko ponas važiuodavo pas kitą ar nuo vieno sodžiaus, kurio žmonės susidėję vaišindavo poną, į kitą sodžių, ir taip besivažinėdamas ponas apkeliaudavo savo valdinius, prisivaišindavo ir parsiveždavo dar iš tos vaišių kelionės pilnus vežimus įvairaus maisto. Jau XVI amžiaus pradžioje pradėta tų priverčiamųjų vaišių vietoje imti pinigai, posėdžio pinigai. Aukštaičiuose toks vaišinimas buvo kiek kitoks — vaišino ten ne atskiri ūkininkai, bet iš karto visas valsčius, ir jau tais laikais, kuriais turime daugiau dokumentų, nuo XV amžiaus antrosios pusės, susidaro tam tikros tų vaišių normos, ir kiekvieno ūkininko pareiga prisidėti prie tų vaišių pinigais, — vištelę, kiaušinių kiekvienas pats atneša, bet telyčią, kiaulę nuperka visas valsčius. Jiems nupirkti ūkininkas teduoda kiek pinigų, ir tas pinigų sumetimas didesniems tokių vaišių dalykams nusipirkti vadinamas senuosiuose aktuose lietuvišku terminu *mezliava*. Kiek vėliau, kaip matome iš dokumentų, už tuos pinigus jokios vaišės ponui ar kunigaikščiui nebeperkamos, bet sumesti pinigai tiesiog atiduodami ponui ir tuo būdu susidaro paprastas mokesnis — mezliava. Kaip matome, čia nieko atneštinio nėra, ir posėdis, ir mezliava išaugo vietoje, evoliucionavus pono vaišinimui. Ir Gduų krašte žinoma apie panašų į posėdį mokesnį — *poliudje*, kai kur, arčiau Latvių pasienio, Gduose, toks pat posėdis taip ir buvo vadinamas *pohost*, t. y. pavaišinimas, iš ko susidarė latviškas mažo valstelio pavadinimas *pagasts*.

Matyti, Latvijoje senesnieji valdovai atvažiuodavo paprastai į tam tikrą nuolatinę vietą pasivaikšinti, ir tas vaišes jiems ten turėdavo suvežti apylinkės gyventojai. Lietuvoje tam tikrų posėdžio valstelių nesusidarė greičiausiai dėl to, kad buvo vaišinamas ne svetimas užkariautojas, kuris vaišių laike teatvykdavo duoklės atsiimti, bet vietinis ponas, pamažu tapęs ūkininkų valdovu.

Pats ūkininkų pavaldumas, padarymas jų privatiems valdiniais, yra išaugęs taip pat Lietuvoje, ne atneštinis, tai matyti iš dažnai vartojamo, ypač Žemaičių krašto aktuose, žodžio *veldomy* — vėldamas. Tas terminas beveik atitinka rusišką terminą *чоловек тyahлы нeпoчoжы*. Vėldamas gyveno savo nuosavoje žemėje, turėjo dirbti savo ponui, duoti jam įvairių duoklių ir negalėjo savo valia išeiti iš savo pono valdinybės, ar pasišalindamas iš savo žemės ir nuo savo pono, ar kaip kitaip. Bet šiaip ligi XVI amžiaus vidurio jis nebuvo pono vergas, tik valdinyš, ir terminas vėldamas labai gerai charakterizuoja jo padėtį. Jo žemė nebuvo dvaro žemė, aktuose visada skiriama veldamiškė nuo dvaro žemės. Tik išmarų veldamiškė atitekdavo nuosavybe ponui, kaip ir dabar piliečių išmarų turtas atitenka valstybei. Feodolinei santvarkai virstant baudžiavine santvarka, ir pats veldamo terminas ėmė nykti iš aktų — pasikeičia ir jo teisės savai žemei, ir jo priklausomybės charakteris. Jis nebe tiek yra vėldamas, mūsiškai kalbant, valdinyš, kuris teturi eiti ponui natūralines pareigas ir duoti duokles, kiek virsta priverčiamu darbininku, priklausomu pono asmens priklausomybe, į kurio dirbamą žemę ponas įgyja tiesioginių teisių. Besikeičiant ūkininkų priklausomybės charakteriui, nyksta ir charakterizavęs senesniąją priklausomybę veldamo terminas, ir jau XVII amžiaus antroje pusėje tas terminas labai retai teuztinkamas aktuose. Ir tai tik seno tipo dvaruose, greičiau kaip anachronizmas. Nauji santykiai iškelia naują terminą priklausomam ūkininkui vadinti — *lažininkas*, jo darbas ponui vadinamas *lažas*. Ūkininko ir

pono santykių esmei pakitus, valdinybei virtus priverčiamuoju darbu dvaro ūkyje, iškyla ir naujų terminų — *antrininkas, antrininkavimas*,— dabar jau daugiau kreipiama dėmesio į darbo pareigos tikslesnį fiksavimą, ne į pačią valdinybę.

Senesniam valdinybei charakterizuoti labai reikšmingi yra dokumentai apie *krieną*. Kriena senovėje Lietuvoje ir Latvijoje buvo jaunikio mokamas jaunosios tėvams pamokėjimas. Apie tokią krieną Lietuvoje težinoma iš viešintelio paminėjimo Mykolo Lietuvio rašte apie 1550 m. Bet krienos terminas neišnyko, tik pasikeitė jo reikšmė. Krieną ėmė gauti nebe tėvai, bet ponas to veldamo, kurio duktė išteka. Dokumentų, kuriuose kalbama apie šitokią krieną, pavyko surasti 109, seniausias 1553 m., vėliausias — 1711 metų. Visi jie tiksliai iš Žemaičių krašto. Kriena buvo mokama beveik išimtinai už veldamų dukteris, taigi pavaldumo procesas tą pamokėjimą tėvui perkėlė ponui, bet tai anaipatol nereiškė, kad veldamo duktė būtų priklausoma savo pono. Ji galėjo tekėti už ko tinkama be jokio pono leidimo. Kriena nebuvo tai pamokėjimas už merginą, kaip ir pirmiau, bent istoriniais laikais, kriena nebuvo sumokama tėvams dukters kaina, bet tik tam tikra pagerbiama papročio dovana. Ją reikia lyginti ne su nelaisvos merginos pirkimu iš pono, bet su dovanėle, kurią pagal paprotį turėdavo duoti ponui, pasišalindamas nuo jo, kiekvienas laisvas ūkininkas, ne veldamas, kuris nevaržomas galėjo eiti kur tinkamas. Ir krienos dydis, nustatytas pagal paprotį, buvo maždaug tolygus išeinančio laisvo žmogaus dovanai, vadinamai *poklon otpovedanja* — atsisakymo pagerbiama dovana. Iš to matyti, kad veldamų dukterys buvo laisvos, nepriklausė ponui. Įsigalint baudžiaminei santvarkai, nyko ir veldamų pavadinimas, jie virto ne tiek valdiniais, kiek baudžiauninkais, kartu nyko ir krienos minėjimas, ir jau XVII amžiaus antroje pusėje kriena vos kelis kartus tėra paminėta — tai tebuvo senovės santvarkos palikimas.

Nauja baudžiavinė santvarka keitė pareigų charakterį — senesniosios *talkos* virto *pavarymais* arba *tramtais*, į kuriuos baudžiauninkas tremiamas. Ir pavarymo, ir tramto terminai yra išlikę aktuose.

Aš čia nepaminėjau visų lietuviškų terminų, turinčių reikšmės socialinei Lietuvos istorijai, bet manau, kad ir vien paminėtieji pakankamai rodo, kad socialinė Lietuvos evoliucija vyko nors ir tokiu pat keliu, kaip ir kituose kraštuose, bet savaimingai, natūraliai plėtodamasi, ne dėl kurio kito, labiau civilizuoto krašto įtakos.

Kai kurie terminai aktuose retai teteko užtikti, pvz., *kunigysta* tėra man žinoma iš vieno 1743 metų akto, bet pats terminas turi būti labai senas, kada baudžiava buvo einama kunigui, mūsiškai kalbant, kunigaikščiui. Kunigaikščių vadinimas kunigais išnyko, tur būt, XV amžiuje, taigi kunigysta vėliausiai tegalėjo atsirasti XV amžiuje. Todėl kalbant apie apibrėžiamą kuriuo terminu sąvoką, reikia atsižvelgti ne tik į chronologinę datą tų dokumentų, kuriuose tas terminas yra pavartotas, bet ir tipologiškai nustatyti tą laikotarpį, kuriame jis galėjo susidaryti ir iš kurio jis galėjo atsilikti ir kaip anachronizmas patekti į daug vėlesnio laikotarpio aktą. Todėl ir veldamų duodama kriena, nors tėra žinoma iš vėlesnių dokumentų, turi būti priskirta senesniaam feodaliniam laikotarpiui, kurio pabaiga gali būti datuota XVI amžiaus viduriu.

Esu minėjęs jau *dailidės* terminą, kuris plačiai buvo vartojamas aktuose ne tik tikrojoje Lietuvoje, bet dar Guduose ir Ukrainoje. Tam tikrų žmonių kategorijų pavadinimų lietuviškais terminais, be *dailidės* ir *veldamo*, aktų kalboje yra ir daugiau: *kaimynai* — tai gyveną pono žemėje savo ūkiu bežemiai žmonės, kilę dažniausiai iš nelaisvųjų bernų; *laičiai*, — tur būt, arklininkai; *ašvininkai*, kurių pareiga buvo, tur būt, rūpintis kunigaikščio ašvomis, arba kumelėmis; *barčiai* — nelyginant dabartiniai kariuomenės pionieriai, kurių pareiga buvo statyti ir taisyti tiltus kariuomenei; *raitininkai* — kitaip vadinami kelio bajorai —

bojare putnyje; skerdžius; šėrikas; tekūnas,— gal būt, ūkininkas dešimtininkas; *žibintojas — žibentiai*,— tur būt, krosniakurys. Jie rodo, kad priklausomieji žmonės tam tikromis pareigomis Lietuvoje buvo skirstomi iš seno, daugelis tų terminų turėjo atsirasti dar prieš rusiškos rašto kalbos įvedimą, ne vėliau kaip XIV amžiuje.

Aš tesu suminėjęs čia tik nedidelę dalį lietuviškų terminų, vartojamų rusiškoje ir lenkiškoje Lietuvos rašto kalboje, kitų neminėsiu, nes tektų plačiau dėstyti tuo tarpu nepaskelbtus ar nedaug težinomus aktus, kurių nežinant sunku gauti tikras vaizdas, o mano surinkti tekstai tebus baigti spausdinti šių metų rudenį [1]. Lietuviški trobesių, amatų, padargų ir kitų įrankių, saikų ir svorių pavadinimai Lietuvos oficialiojoje raštų kalboje iškelia senovės lietuvių materialinės kultūros lygį. Kai kurie terminai — *burtnik, olk, soity, sombory, šermenis* — duoda supratimo ir apie senovės lietuvių dvasinį gyvenimą. Bet, tur būt, svarbiausia oficialiųjų raštų kalbos lietuviškų terminų reikšmė yra lietuvių visuomeninės santvarkos evoliucijos nušvietimui. Tų terminų vartojimo ištyrimas yra kone vienintelė priemonė išaiškinti Lietuvos visuomenės santvarkos tikrajai istorijai. Neretai ir dabar įvairūs istorikai Lietuvos visuomenės istoriją atvaizduoja kaip gudų, abiejų kaimyninių ordinų ir lenkų įvairių įtakų kovų lauką, tarytum lietuvių visuomenė būtų buvusi kažin kokia *tabula rasa*, kuriai kiekvienas, kas netingėjo, galėjo daryti ir darė įtakos, ir tų įtakų susigijimas tesudarė tai, kas galėtų būti vadinama lietuvių kultūra. Taip rašoma ne tik laikraštiniuose straipsneliuose, bet ir tokiuose rašiniuose, kurių autoriai dedasi rimtais mokslininkais, tarytum pasaulyje gali būti kuri tauta ar kita visuomenė, kurios gyvenimas tebutų vien kitų sekimas, vien pasidavimas svetimoms įtakoms.

Kai oficialiųjų raštų kalba yra paremta svetima kalba, joje negali būti nevartojama daug specialių tos kalbos, taigi ir to krašto, kurioje ta kalba yra artima, terminų. Todėl Lietuvoje, kur oficialiųjų raštų kalba buvo dažniau-

siai vartota rusiškoji ir vėliau lenkų kalba, negalėjo būti nevirtojama tam tikrų rusiškų ir lenkiškų terminų. Pirmu pažiūrėjimu, neištyrus, galėtų atrodyti, kad reiškiniai, pavadinti tais rusiškais ir lenkiškais terminais, taip pat yra atnešti iš rusiškų žemių arba iš Lenkijos. Žinoma, taip galėjo būti, bet kiekvieną kartą tai dar reikia įrodyti. Pavyzdžiui, nurodysiu žodžius *dan'* ir *dannik*, labai plačiai vartotus Lietuvos kunigaikštystės rusiškose žemėse — Guduose ir Ukrainoje. Kas ten buvo nusakoma tais terminais, literatūroje yra nemaža aiškinta. Aukštaičiuose tie terminai buvo vartojami palyginti retai, bet Žemaičių žemės dokumentuose jie užtinkami gana dažnai, ir todėl ne vieno istoriko daroma išvada, kad Žemaičiuose buvę tokie pat donininkai, kaip Guduose, kurie mokėdavę donį, ir kad ta donis Žemaičiuose buvusi įvesta Gudų pavyzdžiu, kad ja pasireiškianti rusiška įtaka Žemaičiams. Tuo tarpu Žemaičių krašto dokumentuose terminu *dan'* buvo vadinama ne tik gudiškoji donis, bet labai įvairūs dalykai: dažniausiai javų, o kartais ir kitokia duoklė: činšo mokestis, nuomos pinigai ir t. t. Matyti, rašant aktus svetima, negyva, ne šnekamąja kalba, ieškota žodžių išversti į tą kalbą įvairioms kilusioms vietoje sąvokoms, formuluotoms lietuviškais terminais, ir pasitenkinta bent kiek panašiu pavadinimu. Taigi Žemaičių *dan'* ir *dannik* ir Gudų *dan'* ir *dannik* yra visai kas kita, ir iš tų terminų vartojimo žemaičių krašto rusiškuose raštuose negalima daryti jokios išvados apie nebūtą rusišką įtaką Žemaičiams. Vienodi terminai įvairiuose kraštuose nerodo, kad jais būtų vadinami vienodi reiškiniai. Galop ir vienodi reiškiniai, visuotiniai, ne specifiniai kurio krašto, pavadinti vienos kalbos raštuose tos kalbos terminais, nerodo dar kurio krašto įtakos.

Bet, antra vertus, lietuviškų terminų vartojimas rusiškame arba lenkiškame rašto tekste rodo, kad reiškiniai, žymimi tais terminais, nebuvo atneštiniai, skolintiniai. Šie reiškiniai nebuvo įprasti tame krašte, iš kurio buvo paimta rašto kalba ir kuriame ji buvo išaugusi, todėl raštininkas

nesugebėjo jų pavadinti tos rašto kalbos žodžiu ir gavo griebtis vietinio lietuviško termino. Arba tokie pat reiškinių galėjo būti ir ten, tik čia, Lietuvoje, jų forma galėjo būti kitokia, svetimam kraštui, todėl vadinti jie atneštiniu terminu netiko. Taigi ar šiaip, ar taip lietuviški raštų kalbos terminai turi sudaryti tą kamieną, kurio ištyrimas gali išaiškinti ne svetimų įtakų kaitaliojimosi Lietuvoje istoriją, bet pačią Lietuvos visuomenės gyvenimo evoliuciją.

Neatneštinių terminų reikšmė turėjo evoliucionuoti lygiagrečiai su paties gyvenimo evoliucija, todėl termino vartojimo pakitėjimas turi rodyti gyvenimo reiškinių pakitėjimą. Evoliucijai nustatyti visų pirma reikia chronologiškai suskirstyti dokumentus, kuriuose vartojamas kuris terminas. Tačiau toks nekoreguotas chronologinis suskirstymas tetinka įstatymuose apibrėžiamiesiems terminams ir tik tiek, kiek apie juos kalbama įstatymuose. Bet tokių atsitikimų labai maža. Dažniausiai terminai vartojami vietiniuose dokumentuose, vis viena ar privatiuose, ar surašytuose centrinėse įstaigose, ir, kaip ir visas dokumentas, taip ir pavartotas jame lietuviškas terminas neatvaizduoja kurio sodžiaus, dvaro, valsčiaus ir t. t. visuomenės santvarkos reiškinius. Kadangi kiekvieno to vieneto evoliucija ėjo visiškai nepareinamai arba bent iš dalies nepareinamai nuo gretimo vieneto, viename buvo labiau atsilikusi, kitame labiau pažengusi, pasitenkinti chronologiniu suskirstymu tų dokumentų, kuriuose pavartotas kuris terminas, negalima. Pvz., imsime dokumentus apie šėrybę. 1555 m. veldamas turi šerti dvaro jautį, 1557 m. veldamas turi mokėti 5 grašius šėrybų, 1619 m. veldamas turi per žiemą išlaikyti dvaro jautį. Norėdami tikrai suprasti veldamų šėrybų pareigos evoliuciją, turime tą chronologinę dokumentų eilę pakeisti kita, atsižvelgdami į visų veldamų pareigų evoliucijos kryptį, būtent sudėti tuos dokumentus iš eilės taip: 1555 m., 1619 m. ir tik po to 1557 m.,— ir iš tos eilės jau daryti išvadą, kad pirmiau veldamai tu-

rėjo šerti dvaro jautį, o paskiau, maždaug nuo XVI amž. vidurio, to šerimo vietoje mokėti dvarui šėrybų pinigus. Be to, ar vienos arba kitos vietos dokumentas išlieka ar neišlieka, ar jis patenka tyrimo akivaizdon ar nepatenka, dažnai tėra atsitiktinis dalykas, ir gyvenimo evoliucijos supratimas ir išaiškinimas neturi pareiti nuo tokio atsitiktinio dokumentų išlikimo. Jeigu, pvz., tebūtų išlikę trys dokumentai apie posėdį, turėtume tokią chronologinę jų eilę: 1555 m. ūkininkas turi mokėti posėdžio 10 grašių, 1590 m. ūkininkas rudenį turi vaišinti poną posėdžio dvi dienas arba tų vaišių vietoje mokėti jam 20 grašių, 1640 m. ūkininkas rudenį turi vaišinti poną tris dienas. Norėdami nustatyti posėdžio evoliuciją, tą chronologinę atsitiktinių duomenų eilę turime sudėti visiškai priešingai: 1640, 1590 ir paskiausiai 1555 m., ir matysime, kad posėdis iš pradžių buvo vaišės, vėliau jų vietoje leidžiama buvo mokėti pinigai ir galop posėdis tebuvo pinigai, mokami buvusių seniau vaišių vietoje. Kad posėdžio evoliucija turėjo eiti šitaip, o ne taip, kaip rodo chronologinė dokumentų eilė, matyti iš antrojo dokumento, kuriuo normaliu posėdžiu dar tebelaikomos vaišės, bet jau galima atsipirkti nuo tų posėdžio vaišių, taigi posėdžio mokėjimas turėjo atsirasti vėliau už posėdžio vaišes. Tokiu būdu chronologinę terminų vartojimo dokumentuose eilę turime koreguoti, jos vietoje dėdami tipologinę eilę. Tipologinis metodas labai plačiai yra vartojamas praistorijoje, kur jo tinkamas taikymas yra davęs labai gerų vaisių³. Be jo neapsieinama ir naujesnės kultūros istorijos moksle, nors ir neminint šio metodo pavadinimo ir, gal būt, taikant patį metodą kiek atsitiktinai. Tokio atsitiktinio metodo pavartojimo nepakanka. Terminų vartojimo evoliucijai, taigi ir visuomeninės santvarkos reiškinių evoliucijai tirti pravartu jį vartoti

---

³ Dr. K. H. Jacob-Friesen, Grundfragen der Urgeschichtsforschung, 1928, p. 163—170.

sistemiškai, atsižvelgiant, žinoma, į to metodo vartojimo neigiamybes, paaiškėjusias, betaikant jį praistorijai. Tuo būdu tegalės būti sudaryta ne atsitiktinė chronologinė, bet evoliucinė tipologinė reiškinių eilė.

KELIOS XVII AMŽIAUS LIETUVIŠKOS PRIESAIKOS IR KITOS LIETUVIŲ KALBOS LIEKANOS LIETUVOS DIDŽIOSIOS KUNIGAİKŠTYSTĖS AKTUOSE

Rusiška ir lenkiška Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės oficialiųjų raštų kalba yra išlaikiusi ir nemažą lietuvių kalbos palikimą. Visų pirma toje raštų kalboje yra išlikę keli šimtai bendrinių žodžių, paimtų iš lietuvių kalbos. Tokių pagrindinių ir išvestinių žodžių esu surinkęs apie pusketvirto šimto; jie bus paskelbti atskirame leidinyje [1].

Toliau pažymėtini įvairūs lietuviški žodžiai, kurie rusiškuose ir lenkiškuose raštuose eina tikriniais pavadinimais. Pavyzdžiui, tas pat žmogus, neretai viename akte vadinamas ir *Kalwis*, ir *Kowal*, *Tubis* ir *Szopawał*¹ ir t. t. Sodžius Darsūniškio valsčiuje vadinamas ir *Angliniki*, ir *Uholniki*, kitas *Girnekole* ir *Žornoklewcy* ir t. t.

Daugiausia lietuviškų žodžių yra sklypų pavadinimuose, pvz.: *Лесы зарощоные... в рочыщом называемые По Кепала Калну ир По Жыдрос Калну Антпелке Вежета Мишкаи* (1599 m., Pužai, Viduklės v.)²; *Нива По Тробомис* (1601 m., Paštuva, Vilkijos v.)³; *Керунт Анитас Паседис* (1607 m., Ganipruva, Kražių v.)⁴.

¹ Istorijos archyvas, I, 1934, rodyklės p. 95, 121.

² ZB, 34, l. 116 (čia nurodomi Lietuvos senųjų teismų knygų numeriai Vytauto Didžiojo universiteto bibliotekos rankraščių skyriuje).

³ ZA, 44, l. 457.

⁴ ZB, 55, l. 162.

Šitokių pavadinimų Lietuvos aktuose yra išlikę labai daug, tik nedidelė jų dalis tėra suregistruota⁵.

Aktuose esti ir įvairių neišverstų į akto kalbą lietuviškų posakių, pvz.:

1623 m. gegužės mėn. 6 d. Ukmergės pilies teismo sprendime⁶: *Подданая вашая, до именича и дому вашего Кгоидомовского в полю Курклевском... прислухающая, домом мешкающая в селе Макилях, называемым Нацевичами,... похвалку на здоровье сына Дешуковского... учинила мовечы тыми словы: «Жыноки, ку не жыдеси ил'кгаи ант ся света».* Lietuviško teksto įrašymas kirilinėmis raidėmis nesudaro nieko nuostabaus, nes tuo metu lotyniškos ir lenkiškos citatos Lietuvos rusiškuose raštuose taip pat dažnai buvo rašomos kirilinėmis raidėmis.

1681 m. rugsėjo mėn. 16 d. Tamošiaus Valmano laiške, rašytame iš Vilniaus savo svainiui Petruui Danilavičiui, kuris yra įrašytas 1682 m. kovo mėn. 20 d. Žemaičių pilies teismo knygoje⁷: *Jako niektory szlachcic powiedział, wiadomo iest wszystkim, y mnie samemu ta sententia: „Pasybraydisim Wilniaws purwosie ne karta eydami in tribunotu“.*

1692 m. Žagarės vietininko sprendime⁸: *Nauczyla tych słów na gospodarza swego Matyasza Straksza mówić po żmudzku: „Welne iszsztuok łowi ir banda io“, z których słów wszystko bydło wypadło.*

Tokių posakių teismų knygoje yra ir daugiau. Pvz., 1680 m. gegužės mėn. 26 d. tardyme, įrašytame Vilniaus pilies teismo sprendime, yra lietuviškų posakių, kuriuos

---

⁵ И. Спрогис, Географический словарь древней Жомойтской земли XVI столетия, 1888; Istorijos archyvas, I, 1934, rodyklės p. 122: uročišče.

⁶ UKP, 15, l. 53.

⁷ ŽP, 36, l. 54.

⁸ L. A. Jucewicz, Wspomnienia Żmudzi, 1842, p. 182.

akto leidėjas, nemokėdamas lietuvių kalbos, yra paskelbęs labai iškraipytus⁹.

Lietuviškai rašytų oficialiųjų aktų — įsakymų, taisyklių, atsišaukimų ir t. t. — turėjo būti ne tiek maža, kiek atrodo. Tik keli tokie raštai tuo tarpu tėra paskelbti, kiti tebėra nežinomi arba nesurasti. Pavyzdžiui, dar nesurastas lietuviškas originalus tekstas 1622 m. Žemaičių seniūno Jarašiaus Valavičiaus taisyklių Klovainių ūkininkams, kurių kiek vėlesnis, 1637 m., lenkiškas vertimas yra išlikęs Kauno arkivyskupijos kurijos archyve¹⁰. Taip pat dar nerastas lietuviškas tekstas 1784 m. taisyklių Rietavo valsčiui, kurias dukart per metus vaitai turėjo žemaitiškai perskaityti visiems valsčiaus ūkininkams¹¹.

Daugiau yra žinomų kitokių teisminių raštų — lietuviškų priesaikų tekstų. Ligi šiol jų yra paskelbta 6¹². J. Gerulio paskelbto 1638 m. teksto¹³ čia neskaitau, nes jis yra surašytas Tilžės teismo neįprasta Didžiojoje Lietuvoje formule, išversta, tur būt, teismo vertėjo, kurią Didžiosios Lietuvos žmonės tepakartėjo iš rašto. Taip pat neskaitau čia XVIII amžiaus galo pagirio ūkininkų priesaikos¹⁴, kadangi tai ne teismo priesaika. Iš esančių V. D. universiteto bibliotekos rankraščių skyriuje Lietuvos teismų knygų duodu čia mano ir A. Šapokos (Nr. 4) surastus dar 7 lietuviškų priesaikų tekstus.

Priesaikos tekstą surašydavo pats teismas, t. y. teismo raštininkas arba kuris jo padėjėjų, kaip tai nustato III Lietuvos statuto IV sk. 81 str., ir jį siekiančiajam įteikdavo ir paskaitydavo antstolis. Taigi priesaikos raštas buvo surašomas ne iš siekiančiojo žodžių, bet visada iš anksto

---

⁹ AVK, t. XXIX, 1902, p. 91.

¹⁰ K. Jablonskis, Lietuviški žodžiai..., p. 309, Nr. 1111.

¹¹ AVK, t. XXV, 1898, p. 547.

¹² V. Biržiška, Lietuviškų knygų istorijos bruožai, 1930, p. 111.

¹³ Archivum philologicum, V, p. 13.

¹⁴ Praeitis, II, p. 423. Šios priesaikos tekstas čia skelbiamas, žr. p. 298. *Red.*

raštu parengiamas, ir iš teismo duoto rašto tebuvo saiki-
nama. Palyginę turimus priesaikų tekstus,— paskelbtas
pirmiau priesaikas nurodau pagal V. Biržiškos Bibliogra-
fiją,— matome, kad Nr. 2 (1634 Ukmergėje), 78a (1669
Žemaičiuose), 116a (1705 Vilniuje) ir 172a (1745 Upytėje)
priesaikos baigiamos žodžiais: *ant dūšios ir ant kūna*.
Toks visiškai vienodas pasakymas įvairiais laikais ir įvai-
riose vietose rodo, kad priesaikos buvo rašomos pagal iš
seno sudarytą lietuvišką formulę. Jei tie žodžiai būtų kas-
kart verčiami, turėtų būti daugiau įvairumo.

Priesaikos formuliarai, tiesa, ne tokie, kaip kitų prie-
saičių, yra surasti Breslaujos teismo raštuose — ir lietu-
viški, ir lenkiški, ir rusiški¹⁵; Breslaujoje tokių formulių
reikėjo, nes tai buvo mišrus kraštas, ne vien lietuvių gy-
venamas, ir teisėjų tarpe galėjo būti žmonių ir nemokančių
lietuviškai. Kitur Lietuvoje teisėjai negalėjo nemokėti lie-
tuviškai, nes Lietuvoje teismas ėjo be vertėjų, lietuviškai
sakomų kalbų niekas neversdavo į rašto kalbą, todėl, tu-
rėdami nuolat rašyti tokias priesaikų formules, teismų
raštininkai galėjo nelaikyti tam tikrų formuliarų; priesai-
kų formulės, nuolat kartojamos, nusistovėdavo jų atmi-
nime ir galėjo būti rašomos iš galvos. Todėl iš seno
sudaryta lietuviška teismo priesaikos formulė vis dėlto
kitėjo. Tai matyti, pvz., iš žodžio *vienam*: šešiuose teks-
tuose *vienam*; Nr. 2 1634 m. *vienamu*; Nr. 1 1624 m., Nr. 5
1669 m. ir Nr. 6 1675 m. *vienamui*; Nr. 3 1642 m. *viena-
timam*; 172a 1745 m. *vienatijam*. Dar ryškiau tai matyti iš
kito pavyzdžio: Nr. 1 (1624 Upytėje), Nr. 4 (1653 ten pat),
Nr. 5 (1669 Ukmergėje), 187a (1750 ten pat) *spraviedli-
vai*; 59a (1651 Upytėje), 78a (1669 Žemaičiuose) *teisingai*;
Nr. 2 (1634 Ukmergėje), Nr. 3 (1642 Upytėje) *po teisei*;
172a (1745 Upytėje) *teisiai*; Nr. 6 (1675 Ukmergėje) *tei-*

---

¹⁵ D. Daugėla, Lietuvių kalbos liekanos... — Lietuvių tauta, kn.
1, d. 3, 1909, p. 353.

sybei; 116a (1705 Vilniuje) *tikrai*. Jeigu priesaikos būtų surašomos tiktai iš rašytos formulės, tokios atmainos nebūtų buvę, kaip nebūtų daugelyje priesaikų praleista ir *ant dūšios ir ant kūna*. Betgi daugumas priesaikų viena į kitą panašios, per daug nenutolsta nuo senų pavyzdžių.

Tik 1642 m. tekstas (Nr. 3) sudaro ryškią išimtį. Palyginti su kitais tekstais, jis yra surašytas labai gera kalba, matyti, rašytas yra iš galvos žmogaus, gerai mokėjusio lietuvių kalbą. Jis rašo *siekiu*, ne visada *prisiekiu*, kaip kitose formulėse; vartoja kaip paprastą sangražinio veiksmoždzio lytį *mi* (=man, mane) — *sumimušė, pamidėki*, kuri dabar tėra išlikusi sutartinių dainų kalboje ir kai kuriuose kituose iš seno nusistovėjusiuose posakiuose¹⁶.

Šitą priesaikos tekstą turėjo surašyti arba to meto teismo raštininkas Žigmantas Šiukšta, arba kuris jo padėjėjų. Visas protokolas yra rašytas ir pasirašytas raštininko padėjėjo Aleksandro Gradkauskio (Grodkowski), kaip patikrinusio raštą, nors kiti teismo raštai toje knygoje, jo ranka rašyti, nėra jo pasirašyti. Jei žodžiai *wienatimam* ir *sumimusia* būtų laikomi klaidingai parašyti vietoje *wienatiniam* ir *sumimusza* arba *sumimuszia*, tai priesaikos teksto autorium reikėtų laikyti Ž. Šiukštą, o jei tie žodžiai yra tinkamai parašyti, tai greičiausiai teksto autorius yra jo padėjėjas A. Gradkauskis, surašęs knygoje saikinimo protokolą su priesaikos tekstu; būdamas šituo savo darbu labai patenkintas, jis, gal būt, ir panorą po juo pasirašyti. Dar 1642 metų pradžioje jis dažnai stodavo advokatu teisme, taigi turėjo būti apsipratęs su teismo darbu ir teismo raštų formulėmis.

Priesaikų tekstai teismų knygoje gana retai tebuvo įrašomi, dažniausiai tepasitenkinta nurodymu, kad buvo prisiekta iš teismo duotos formulės (rota), todėl taip maža tėra surasta lietuviškų priesaikų tekstų.

---

¹⁶ E. Hermann, Lit. Studien, p. 15.

Priosaikų tekstai

1.

*Iš 1624 m. sausio 11 d. Uplytės žemės teismo sprendimo
UpŽ 12, l. 37a*

Asz Morkus Mikołaiunas, asz Węckus Iononis, a(s)z Morkus Zalapurwis, asz Stasius Iurgionis, asz Staniulis Orenas, asz Waitiekus Mikołaiunas, asz Masis Iorgionis, asz Petrus Iurgionis, asz Martinas Moteiunas, asz Matulis Grigonis, asz Iusius Iogonis¹, asz Walius Iogonis¹ prysiekiami Ponuy Diewuy Wisagalinciamui, Traicey Świętai wienamui an ta: kada ponas Sicinskas uzusuntęs uredniką ir tarnus su paddonaisias sawa ant musu wlosnu piewu Sązyliu mumis pacius izwaikia, piewas musu gwołtu nupiowe, dalgias, sermegas, ratus, arklus, pawalkus ir dawg kitu rieciu², kaipo musu zielaboia ira apraszyta, paiema ir pagreba. Ant ta kaipo sprawiedliway prysiekiam, teip mumis Pone Diewe padeki, a iay niesprawiedliway prysiekiam, Pone Diewe mumis uzmuski.

2.

*Iš 1634 m. gegužės 9 d. Ukmergės pilies teismo sprendimo
UkP 17, l. 533a*

Asz Tomkus Iononis, ir asz Iagnieszka Ionene, ir asz Iakubas Iononis, ir asz Tamulis Iononis, ir asz Paliulis Iononis, ir asz Iurgis Akmenionas, yr asz Samuelis Szymaitis prisiekieme Ponuy Diewuy Traycey Swientey wienamu anta to, iaog mes nekada nebuwom padonays ios milistas ponios Oziembłowskienes ir dawnesteis neusedeiname ir wieczystey prowey nepriguli, ale esme padonays jos milistos ponios Petkunenes yr anay amzinays czesays

¹ *Sprendime rusiškai pavadintas Янонис.*

² *Parašyta neaiškiai, gal būt, ir rzeciu.*

prigulim. Anta to prisiekieme po teysej, teyp mumus Pone Dewe padeki, o iey ne po teysej, Dewe mus uzmysk ant dusios ir ant kuna.

3.

*Iš 1642 m. spalio 3 d. įrašo Upytės žemės teismo knygoje
UpŽ 19, l. 221*

Asz Palanya Adamaycia, rykunya pono Iono Purtikos, prysiekiu Ponuy Dewuy Troycey wienatimam an to, kadu manie padoniey pono Lipsko yr małzonkos ia Mateius Jurgionis, Baniulis ir Balcius be iokios kaltibes mane pres wartus pona mano dwaro Niewiezniku an wieszia kiala ir ant grunta pona mana sumimusia piantimis kirwio yr wezdays,— an to Ponuy Dewuy prysiekiu. Iay po tesiai siekiu, Ponie Diewie pamideki, a iay nietesiey siekiu, Ponie Dewe mani vszmuski.

4.

*Iš 1653 m. sausio 10 d. įrašo Upytės žemės teismo knygoje
UpŽ 12, l. 338a*

Asz Jozefas Kasperaytis puodzius³, padonas jo milistos ponios Micholienes Gambrenes, prysiekiu Ponu Dewu Treycey Swęntey wienam an to, kaypo urednikas pona Zawacka Mackiewicius yz wlosna lepima yr suntima paties pona Zawacka miestali Puszołota un turgaws plęcia sumusia, a potamъ ing pati poną Zawacką tamey mestiali Puszołota esenti su arkliu yr su rateys nuwede, an to kaypo ponas Zawackas patsey prieg saw wirwe suryst liepies yr su tuo grabezium yng maetnasti sawa Pałeweni yng wężenę parsunta yr tynay kaładey wezeney laykia; an to kaypo arkli su ratays yr su puodeys an turgus Puszołotia pagrebe patsay, ant sawa pazitka apwertia, y an to kaypo

³ *Rusiškame protokolo tekste jis pavadintas Юзеф Крар'уар.*

tas grabezius teyp daugal, kaypo zielaboy pazawnoy parasi-
ta, kasztowioia. An to wisa kayp sprawedliwey prysekiu,
teyp man Pone Dewe padek, a⁴ iay niesprawedliwey, Pone
Dewe uzmask.

5.

*Iš 1669 m. kovo 20 d. Ukmergės kaptūro teismo sprendimo
UkŽ 8, l. 333*

a) Asz Iozephas Kazlawskas, asz Kasperas Medziunas,
asz Stanislawas Zurowskas, asz Pawilas Ławrynanis,
asz Andreius Kizskelis, asz Petras Grygalunas, asz
Matulis Taleykis, asz Mikulis Ławelis prysiekiam Panuy
Diewuy Wisagalunciam, Treycey Szwintay wienamuy ant
to, iok isz palepima ir pasiuntima ia milistas pana Kasakawska
panas Pawsza ir paney Drewickay ant dabrawalna kiela
wałakose musu, wadinamose Traliskis, ingi miszku
wazioiuncio mus bez dawima prycinias sumusze. Keypp
vnt ta sprawedliway prysiekiam, teyp mumus Panie Diewe
padek, a iey niesprawiedliway, Panie Diewie mus
vzmuszk.

b) Asz Iurgis Ozenis, asz Tamaszius Azenis, asz Mikulis
Ławelis prysiekiam Panu Diewu Wisagalinciamuy
Treycey Swintay an ta, iok isz palepima ir pasiuntima ia
milistas pana Kasakawska paney Drewickay ir panas Pawsza
an ta dabrawalna kiela walakosa musu, wadinamose
Traliskis, ing miszka wazioiuncios be dawima pricinas
arklu treiata — wienna mana Iurgia beru, usz kuri pirgdama
s dawiw kapu asztonaliku, antra mana Mikolaiows
arkli szirma, vsz kuri pirgdamas dawiw kapu dwidesimt,
treciu mana Tamaszaws kumely, usz kuria pirgdamas
dawiw kapu dwilika,— gwałtowney pagrebe. Keypp an ta
sprawiedliway prysiekiam, teyp mumus Panie Diewe
padek, a iey niesprawiedliway, Panie Diewie mus
uzmask.

---

⁴ *Perdirbta iš y.*

*Iš 1675 m. lapkričio 29 d. Ukmergės kaptūro teismo
sprendimo
Ukž 17, l. 408a*

Asz Motieius Brazionis prisiekiu Ponu Diewuy Wisagalinciam, Treycey Szwentey wienamuy anta to, keyp teysibey io milista ponas Ionas Paczabutas, łowczus Wilkamirgies, atioias su didzia drawgia zmoniu cialedia sawa po sodzium, wadinamuiiu Rapiszkiu, emis mani nog arkla aranti, muszdamas, mardawodamas uz vpes Marnakies uzweda ir ti nuwedis pacey io milista ponas⁵ ławczus wezdeys namilaszirdingay ba iokios priczinios sumusia, sumardawoia ir dabar togi cziesu pagraskaz ir pachwołka padare. Anta to keyp teysibey prisiekiu, teyp man Pona Diewa padek, o iay nateysey, Pana Diewa mani vzumuszk.

**XVIII AMŽIAUS GALO PRIESAİKOS FORMULĖ
PAGIRIO ŪKININKAMS**

*Orig. Centraliniame valstybės archyve Kaune, Dusetų dvaro
rašų tarpe*

Rota przysięgi dla tych, którzy koło puszczy siedzą

Asz NN prysiekiu Panu Diewu Wisugaluncziu Trayczay Switay Wienatiniu, keyb miszka nie tiktey žiemuy, ale y waserui wierney y pilney saugasiu, szkadas nikakias ani pac per sawi niedirbsiu, ani swetimai welszczui, ani sawai dirbt zwalisiu, žedeimey i dawaneis ani per sawi, ani per paciū, ani per weikus, ani per szeiminus y per pretielus sawu, suwedziat niesidosiu, grebiežus y szkadu padaritu atimtie, anas tikrey szczerey skarbu atadotie, y ku paregiesiu su kryudu skarbu, a pac ažu anu azustatie niepagalesiu, tomet panam albo wiresniejem nieadwilgdama daniesztie, czalnas atrastas unt krasztu ežera sukapat ir

⁵ pomas.

sugurdint, visus vel prisakimus keyb nay pilnios ažleikit, wisus iszkalbetus punktus daturet žedu, teyb mań Panie Diewie padieg y wiszi Swintiei, a kad nieszczyrey prysiekiu, Panie Diewie mań ukarak.

DVARO TARNAUTOJŲ PRIESAİKOS

1791 metų tijūno, dešimtininko, sėjiko ir miško sargo priesaikos formulių lietuviški tekstai

Iš Onušio dvaro, Ukmergės pav., inventoriaus

Že się dla regulaminu ustanawiają ciuni, dziesiątnicy y siewce, y ażeby z nich wierność pewnieysza była, wyszczegulnia się dla każdego rota przysięgi:

D l a c i u n o w

Mes N. N. prysiekiam Panu Diewiu Wieszpati, kad budama tiunistiey dwara sawa ind wisa gierybies — przyemnas y iszeydas — panu musu keyp naywierniou y naysprawiedliwiou rundysma ir pilnawośma skarbu tu, niuważajunt in unt kaznios baynistes dwara, albo na tu pacziu sawa žmaniu paczestymu, albo keypo kaku kalwiek regiedema ar girdedama szkadu del dwara sawa papilnetu, und nieka niuważojunt tojas dosma žyniu wirasnemsi[em] dwara sawa. Kępa tu wierney y žyczliwey und ta sprawiedliwey piln[i]sty busma, teyp mum Ponie Diewe padiek, á jego niesprawiedliwey, ažmuszk mums und duszas y und kuna.

2 n d o. D l a d z i e s i ą t n i k o w

Mes N. N. prysiekiam Panu Diewu Wieszpati, kad budama diesetnikeys walszczu sawa und wisa rundymais na dwara padieta ir pawinestes musu, niuważojunt in kakios meyłos, czestimos, welas nietureiunt und katra susiedu sawa pikczia, sprawiedliwey, wierney y del skarbu sawa pana busma žyczliwi, á kadu koku kalwiek regietum albo girdetum del dwara musu szkadu, toias dosma žyniu

wiresnibes dwara sawa. Keypa to und wisa wierni ir žyczliwi busma, teyp mum Panie Diewie padiek, á iesli niesprawiedliwey, Panie Diewie ažmuszk mum und duszies y un kuna.

3 tio. Dla siewcow

Mes N. N. prysiekiam Panu Diewu Wieszpati, kad budama pastatiti und seklas wisu grudu dwara sawa, sprawiedliwey, wierney ir nayžyczliwiou del dwara pasługu tu pilnisma, á jego regietum albo girdetum del dwara kakiu szkadu, toias und nieka nieuważajāt be naymažes-nias baynistes wiresnibes, dwara sawa dosma žyniu. Kaypa to wierney, sprawiedliwey y paszcziwey dažuresma yr saugosma, teyp mum Panie Diewie padiek, á jego niesprawiedliwey, Panie Diewe ažmuszk mum und duszas ir und kuna.

Rota przysięgi dla leśniczych

Mas N. N. prysiekiam Panu Diewu Wieszpati und ta, kad budama pas (ta) titi nuog pona sawa del saugima miszka, teyp dwarnu, keyp ir sadzias sawa, niwienam swietymam ani niedodunt, á jego aszwistum albo girdetum nie tykтей swetymu, ale yr sawa zmaniu be žynias dwara miszki budama, toias dosma žyniu wirszynikeys dwara sawa. Keypa to wierney, sprawiedliwey yr szczyrey daturesma yr dažuresma, teyp mums Panie Diewie padek, á jegu nie-teysyngey, Panie Diewie ažmuszk mum und duszias y und kuna.

KITI PRIESAIKŲ TEKSTAI

1. 1633 — 1641 m. priesaika

Originalas Lietuvių mokslo draugijoje, tur būt, Kaunatavo dvaro dokumentų tarpe (K4). Atskiras lapelis, vartotas fascikulo raštams aplenkti. Atvirkščiajame šone

užrašas: Sprawa z panią Januskiewiczową w tym fasty-
kule wszystk[a] pilnowac, przyznania na tych rokach nie
pilnowali, miała kwitacją y [s] synami przyznac w roku
1648 na rokach trzykrolskich. *Antras užrašas*: Niepotrzeb-
na, w Kita[a]na[ch] p. Jan[us]zkiewiczowa o zastawę
Pooszy.¹

Asz Łuce² Dawginayte², asz³ Stanisławas Andreykay-
tis⁴ prysiekiamą Ponuy Dewuy Traycey Szwentay we-
natiiam anta to, iog tasay Stanisławas Giedźius, kietines
wyrą mana jr patewj mana⁵ nug[i]diyte⁶ isz ligos nog
żolu uzdotu, o wietoy izgidima pikciaws abzolineiay ir isz
to numire; teypaiawg banda musu ir awis vsz tawa piktu
darbu ir abzolineima padwese; teypa[i]awg iawti, kuri
pirkome, uz nedawima taw pagaričiu abzoliney ir dwe-
sent tam iawciuy nagus nupiaawstey; teypaiawg iog iz
sena esi zolinikas ir zinis didis ir dawg zmoniemus par
wisa sawa amzi iszkadu darey. Anta to wisa kaypo teysej
prisiekiama, teyp mumus Pone Dewe padek, o iaygi ne-
teysej, Pone Dewe mus uzmuszk ant kuna ir ant duszes.
Parašas kita ranka: Walenthj Da[r]gew[i]cz jenerał woz-
ny ręką swą.

Asz Abromas Kryksztanaytis prisiekiu Ponuy Dewuy
Traycey Szwentay wenatiiam anta to, iog tasay Giedźius
kietines moteri mana Łuce iszgidite iz ligos nog zolu
uzdotu, o wietoy izgidima pikciaws abzolineia, ir isz to
numire, teypaiawg iog iz sena est tasay Giedzius zolinin-
kas ir didis zynis ir dawg zmoniemus par wisa sawa amzi

---

¹ *Gal turėty būti Poonczy.*

² *Vardas išbrauktas, o iš viršaus užrašytas ir, atrodo, ištrintas:*
Abr[o]mKryksztanaytis.

³ *Po to išbraukta:* Jo[kub]as ir.

⁴ *Perdirbta iš Andreykay[t]ey.*

⁵ wyrą mana ir patewj mana *išbraukta*, *kita ranka toje vietoje*
įrašyta wira mana, *paskui ištrinta ir įrašyta* o patewy, *paskui įrašyta*
taip, kaip duota tekste, o dar vėliau žodis mana *perdirbtas* į musu ir,
atrodo, išbrauktas.

⁶ *Perdirbta iš nug[i]diyty, ar gal atvirkščiai.*

iszkadu dare. Anta to kayp teysej prysiekiu Pone Dewe man padek, o iaygi neteysey, Pone Dewe mus vzmuszk ant kuna yr ant duszes. *Parašas kita ranka*: Walenthj Dargewicz jeneral wozny ręką swą.

2. 1692 m. gegužės 23 d. įrašas aktų knygoje CVIA, SA, b. 35, l. 393a — 394, Nr. 111.

Asz Baltrus Gieczys ir asz Martinas Dienowagis prsiekiam ponuy diewuy wissagalimiam vnt to, keyp mes prawedliwey azuwedam mussu pona jo milestos pona Dombrawsku groniciu ir tas diru[a]s wissas, kurias mineie prowoy iszwedem ir parodem jo milestey ponuy Skarulskuy ir kitiems pona[m]s ir tos diruos, vnt kurius nupiove mussu ponas rugius ir miezius Łozora setus, isz senu dienu musu buwa ir dabar ira, ing Dawbariszkas vliciu musu priguli. Vnt ko keyp mes sprawedliwey prsiekiam, teyp mums pone diewe padek, o jey nieteysiey, diewe mums vzmuszk.

Originale toliau parašas: Samuel Jan Skorulski ir nugarėlėje Vilniaus pav. antstolio Kmitos pažymėjimas, kad ginčijamose žemėse valstiečiai pagal šį raštą priesaiką davė 1675.VIII.12.

Ginčasėjo dėl Ambrožiškių dvaro žemių ir Grabastos dvaro žemių.

3. 1699 m. priesaika iš Biržų dvaro teismo knygos

Baltarusijos TSR Valstybinis Minsko srities archyvas, f. 694, ap. 4, b. 5754, p. 122.

W ymie Ojca y Syna y Ducha Świętego, amen. Ja Stas Łukaszunas, ja Krystyna Awgaycia Stasiowa Łukaszunowa, ja Stefan Stanislawonis, ja Stefan Kuryło, ja Kaziulis Budrejko przysięgamy Panu Bogu wszechmogącemu w Troycy Świętey jedynemu na tym, jakochma skarbu pode

wsią Daniunami na gruncie j.m. pana Rostowskiego, podstolego y podstarosciego kowienskiego, nie kopali y nie wiemy, kto kopał, i na tym, jako tego skarbu u siebie nie mamy i nie wiemy, kto ma, y nie korzystalichma z niego i nie mamy u siebie i nie mielichma i nie wiemy, kto ma. Na czym wszystkim jak sprawiedliwie przysięgamy, tak nam Panie Boze dopomoż, a jesli niesprawiedliwie, ubi nas Pani Boze na duszy i na ciele.

Toz samo po litewsku:

Asz Stasius Łukaszunas, asz Krystyna Awgaycia Stasionienie¹ Lukaszienia², asz Steponas Stanisławonis, asz Steponas Kuryła, asz Kaziulis Budreyka prysiekiam Pany Diewuy wisiagalunciam, Treycey Szwintey wienam, vnta, keypa skarba po sodziu Daniunes vnt zemes jomilistas pana Rastawska, podstalos y padstarastes Kawna, nie kasem ir nie zinom, kas kase, ir vnta, keypo ta skarba pas sawe nie turim ir nie zinom, kas turi, ir nie pazitkawoiam isz ta skarba ir nie turim pas sawe ir nie tureiam ja. Vnt ka wisa keyp sprawiedliwey prysiekiam, teyp mums Panie Diewe padek, a jey niesprawiedliwey, Panie Diewe mumus wszmuszk vnt duszios ir vnt kuna.

Pisan w Birzach 1699 dziewiątego msca februarzi dwudziestego osmego dnia.

Ta przysięga ma byc wykonana na urządzie dworu x-stwa Birzanskiego w roku 1699 dnia wtorego marca.

4. 1737 m. rugpiūčio 5 d. priesaika

Originalas P. Karazijos rinkinyje

Asz Magdalana Kuzienie motina, asz Magdalena Kuzaytie ir asz Bernotas Szapotas prysikiam Ponuy Diwuy Tiewuy Wisagalantiam, Traycioy Szwientam Winam an to, iok Walentinas Kuzaytis iz to swito smierti gawo par

---

¹ Gal čia klaida, ir tik paskutinis skiemuo pakartotas, keliant žodį į kitą eilutę.

² Gal neaiški „e“?

rankas Martino Łaboko, pirmiasnie uzmustas girioy su miadziu, o potam adcirado pakabintas io paties but[i]. Ant ko wisa, kaypo tieysingay prysikiam, tieyp mum Ponie Diwie padiek, o iay nietieysingey, Ponie Diwie mus uzmuszk ant duszios ir kuna. Amen.

Prierašai: Tak ma być zapisano na polskiey rocie.

Dnia 5 augusta A[nn]o 1737 podług tey wydaney rotы stawala strona powodowa do juramentu, alie obzałowana strona jurament libere daruiąc uwolniła.

5. 1772 m. lapkričio 6 d. priesaika

*Iš 1773 m. birželio mėn. 14 d. įrašo Žemaičių žemės teismo Raseinių repartacijos knygoje
CVIA, SA, b. 14775, l. 344, Nr. 217.*

Surasta E. Lopacinskio.

Akt rotы poddanych m[aję]t[no]sci Poszwitynia.

Asz Martins Wierbickis, Kazimieras Piłka, Petras Adamaytis, Kazimieras Giezdnas prysiekiem Ponu Diewu wysagalenciam Traycioy Szwętoy wienam pirma an to, jog gruntas, kuryn dabar parodam, ira isz pradku tykray prygulis ink sodziu Pełodziu ir yra tykras usenis to sodziaws ir pratkay musu ir mes patys be nejoko peryszka-dyima waldem, arem ir užywoiom, sodzius Binienan niekados isz sawa pradku newaldy, neuzginie ir dabar nieka nieprygul. Ant ko kaypo sprawiedliwa prysiekiem, taypo mumys Ponie Diwe padiek, o iog niesprawiedliway sakom, Diwe mumys uzmuszk ant duszios ir ant kuna, amen.

Takowa rota ab actorea parte podana jest podpisem ręki mey stwierdzona. Pisan roku tysiąc siedmsett siedmdziesiątt wtorego m[iesiã]ca nowembra szostego dnia.

U tey rotы podpis aktora takowy: Hieronim Raczkowski.

Toliau pažymėjimas, kad prisiekta 1772 m. lapkričio mėn. 6 d.

LIETUVIŲ ŪKININKŲ BAUDIMAS DĖL NEMOKĖJIMO POTERIŲ LENKIŠKAI

1766—1767 metais buvo kilusi byla tarp Dubingių dvaro, kuris gynė ne tik savo reikalus, bet atstovavo taip pat Dubingių miestelėnams ir valsčiaus ūkininkams, ir Dubingių klebono kunigo Pranciškaus Stankevičiaus dėl vienos antrai šaliai padarytų skriaudų. Byla buvo sprendžiama Vilniaus vyskupijos konsistorijos. Tų metų konsistorijos protokolų ir nutarimų knygoje, esančiose Vilniaus Universiteto bibliotekos rankraščių skyriuje ir Vilniaus valsstybiniame archyve, yra nemaža tos bylos užrašų, jie niekuo ypatinga nesiskiria nuo protokolų kitų dvarų ir miestelių bylose su savais klebonais dėl įvairių skriaudų. Jei iš tos bylos būtų likę vien tie užrašai konsistorijos knygoje, netektų kalbėti apie pasireiškiančią tose bylose Vilniaus vyskupijos kurijos kalbų politiką. Bet, be tų užrašų, Vilniaus Valstybinio Universiteto bibliotekoje yra dar vienas tos bylos raštas — Dubingių dvaro sąrašas klebono padarytų skriaudų. Iš jo matyti, kad buvo skundžiamasi, jog klebonas per porą metų įvairiomis neteisėtomis rinkliavomis, per didelėmis kalėdomis, turto grobimu ir t. t. padaręs dvarui ir jo atstovaujamiems žmonėms 9723 aukšinus 19 grašių nuostolių. Sąrašas buvęs įteiktas konsistorijos paskirtiems komisariams, kurie buvo atvykę į Dubingius vietoje ištirti skundo, bet, atrodo, komisoriai į sąrašą nebuvo atsižvelgę. Tame sąrašė klebono padarytų ūkininkams skriaudų tarpe nurodyti keli atsitikimai pagrobimo iš ūkininkų sėmėgų ir kepurių — matyti, tai buvo įprastinė klebono taikoma prievartos priemonė — dėl nemokėjimo lenkiškų poterių, o jų mokėjimo tik lietuviškai. Iš to tenka spręsti, kad vyskupijos administracijai klebono reikalavimas iš lietuvių ūkininkų mokėti poteries lenkiškai atrodė normalus, todėl ir vartojimas prievartos priemonių dėl to reikalavimo nevykdymo neskųstinas. Taigi

sistemingas Vilniaus vyskupijos ūkininkų lenkinimas per bažnyčią XVIII a. buvo laikomas normaliu dalyku. Tokio-
mis aplinkybėmis, žinoma, to meto literatūra lietuvių kal-
ba — tikiybinio turinio knygos — Vilniaus vyskupijoje plis-
ti negalėjo.

Priedu ištraukas iš Dubingių dvaro skriaudų sąrašo.

Punkta pretensyi dworu y włości dubinskiesy do j. mc
x-dza Franciszka Stankiewicza, plebana dubinskiego, do
kommissyi dekretem konsystorskim wileńskim wyznaczony,
ww. ich mc xięży kommissarzom ad actum commis-
sionis wyznaczonym w roku teraznieyszym 1767 miesiāca
marca 27 dnia w Dubinkach podaney [...]

6-to. Jozef Walukiewicz z synem z Wierbiliszek lat 3
jak w spowiedzi nie był w swoiey parafii, ze j. x. pleban
nie przyimie go, ale w Giedroyciach salwuiac duszę spo-
wiadać się musi za to, że na tłoki jak drudzy nie chodzi;
tego chłopa odraża od tłok zwyczaj j. x. plebana taki, ze
chłopom y jemu siermięgi grabi, zeby drugi dzien bez tłoki
robili, y pas zgrabil, że nie po polsku, ale po litewsku
„chłopini litewka“ pacierz mowi,— to oddaie się do uwagi
ww. j. xx. kommissarzow, a za pas zgrabiony kładzie się
zł. 4 [...]

16-to. J. x. pleban, zeby jak nay(na)gleysza robota
dworna była, chłopom koniecznie każe iść sobie na tłoki, a
na tłokach siermięgi zabiera, zeby drugi dzien bez tłoki
temuż j. mci robili, ile pod następującemi niepogody cza-
sami w gospodarstwie szkody na zł. 100 [...]

19-no. Z Michaliszek Andrzejowi Bocianskiemu, że pa-
cierza po polsku nie umie, ale po litewsku, wziol siermięgi
dwie valoris bitych dwa, facit zło. 16.

20. Z Kieyryszek Maciejowi Barcisowi takoz, że nie
umiał pacierza po polsku, ale po litewsku, wziol siermięge
ponoszona valoris zł. 4 y pas panoszony valoris złoty je-
den y groszy 20, facit zł. 5 g. 20.

21. Z Gawęjek Wawrzyncowi Błaszewiczowi wziął czapkę ponoszoną valoris zł. 1 gr. 10, takoz z Sidabrow Andrzejowi Kierulisowi zgrabił czapkę nową, za którą dał zł pięć, siermięgę nową, za którą dał zł. 6, y pas nowy valoris zł. pięć, obudwum za nieumiejętność pacierzy po polsku, facit złotych 17 g. 10 [...]

11. MOKYKLOS

VILNIAUS AKADEMIJA (1579—1773)

1579 metais Vilniuje įsteigtas universitetas, paprastai vadinamas akademija (*Academia et universitas Vilnensis*), pagal suteiktas jam tuo metu privilegijas turėjo du skyrius — filosofijos ir teologijos. Be to, jame turėjo būti einami ir vadinamieji humanitariniai mokslai, t. y. tie mokslai, kurie sudarė to meto vidurinių mokyklų, kolegijų mokymo pagrindą, būtent, lotynų ir graikų kalbos, poezija, retorika ir t. t., tik akademijoje jie buvo dėstomi kiek plačiau. Įprastų Vakarų Europos universitetuose dar dviejų fakultetų — teisės mokslų ir medicinos — Vilniaus akademijoje iš pradžių nebuvo, nes tiek akademijos steigimo iniciatoriams — Vilniaus vyskupui ir kitiems katalikybės gynėjams,— tiek ir akademijos valdytojams jėzuitams rūpėjo ne pats aukštasis mokslas, o tik mokyklinėmis priemonėmis nugalėti įsigalintį Lietuvoje protestantizmą ir paruošti žmonių, pasiryžusių ir sugebančių kovoti už katalikybės įsiviešpatavimą.

Kolegijos ir akademijos moksleiviai išeidavo 3 vadinamąsias gramatikos klases, kuriose buvo dėstomos lotynų ir graikų kalbos. Po to išeidavo 2 humanitarines klases, kur mokėsi kiek senovės romėnų literatūros, literatūros teorijos ir retorikos. Tik išėję šiuos parengiamuosius mokslus, moksleiviai galėjo pereiti studijuoti į filosofijos skyrių, kuriame mokslas truko 3 metus. Ten buvo einama logika, Aristotelio fizika, psichologija ir metafizika. Taigi, kolegijoje ir akademijoje mokslas truko paprastai apie 8 metus. Neketinę būti kunigais tuo ir pasitenkindavo. Ta-

čiau didžiausias jėzuitų dėmesys buvo kreipiamas visai ne į šiuos, bet į teologijos skyrių, į kurį studentai stodavo tik baigę filosofijos skyrių; jame mokslas trukdavo dar apie 4 metus. Į jį stodavo tik tie, kurie ketino būti dvasininkais — vienuoliais jėzuitais arba papapiniais kunigais. Nors šiame skyriuje mokėsi daug mažiau studentų, negu kituose, ir mokymo laikas buvo perpus trumpesnis, katedrų ir profesorių skaičius teologijos skyriuje buvo didesnis, negu, bendrai paėmus, visuose kituose skyriuose, kur teko mokytis aštuonerius metus. Taigi akademija, kaip aukštoji mokymo įstaiga, labiausiai rūpinosi ruošti aukšto išsilavinimo katalikų dvasininkus, pamokslininkus ir misionierius, reikalingus kovai prieš kitatikius, protestantus ir pravoslavus. Dėl šios priežasties ir dėl to, kad jai vadovavo jėzuitai, ji literatūroje dažnai vadinama Vilniaus jėzuitų akademijos vardu [1].

Jeigu akademija būtų užsiėmusi tik nedidelio skaičiaus dvasininkų ruošimu, ji nebūtų turėjusi didesnės reikšmės, bet daugumą jos auklėtinių sudarė ne būsimieji dvasininkai, o pasauliečiai — krašto diduomenės — dvarininkų ir turtingųjų miestiečių — sūnūs, pvz., 1586 m. jų buvo apie 700. Tai buvo asmenys, kurie, išėję iš akademijos, jos įskiepytas pažiūras taikė viešajame gyvenime — o tai ir buvo svarbiausias akademijos vaidmuo. Kad Lietuvos jaunuomenė nevažiuotų aukštojo mokslo ieškoti į Vakarų Europos universitetus, iš kur studijavusieji neretai grįždavo priešiška nusiteikę katalikybei, jėzuitai mokė Vilniaus akademijoje, be senovės kalbų, retorikos ir scholastinės filosofijos, t. y. dalykų, visiškai atitrūkusių nuo gyvenimo, dar ir matematikos, geografijos, istorijos ir kai kurių kitų dalykų, dėstomų Vakarų Europos universitetuose. Baigęs Vilniaus akademiją, jaunuolis bajoras, kad ir neturėdamas gilesnių mokslo žinių, vis dėlto būdavo tiek apsišvietęs, kiek reikėjo bajorijai, sugebėjo pasakyti bet kuria proga prakalbą, kad ir be kokio gilesnio turinio, o, be to, jis gerai mokėjo lotynų kalbą, kuri tuo metu buvo tarp-

tautinė ir mokslo kalba. Visi mokslo veikalai tuo metu buvo rašomi lotynų kalba, ir lotynų kalbos mokėjimas šviesuomenėje buvo taip paplitęs, kad, pvz., nemokėjimas nė vienos vietinių kalbų — nei lenkų, nei lietuvių, nei rusų (baltarusių ar ukrainiečių) — nekiudė Steponui Batorui karaliauti, ir jis su savo valdiniais, kiek jam reikėjo, susikalbėdavo lotyniškai.

Vilniaus akademija visa savo mokymo ir auklėjimo sistema veikė jaunuomenę taip, kad, jei, stodami į akademiją jaunuoliai ir nebuvo fanatikai katalikai, neapkenčią nekatalikų, tai, pabuvę akademijoje, nuolat jėzuitų prižiūrimi, mokomi ir auklėjami, kasdien dalyvaudami bažnytinėse pamaldose, turėdami kas mėnesį eiti išpažinties, net kilę iš evangelikų ar pravoslavų šeimų, jie virsdavo fanatikais katalikais. Bet kuria proga savo auklėtojų tiesiog ir netiesiog kurstomi ir globojami, akademijos studentai puldavo evangelikų kunigus, bažnyčias, prieglaudą, namus, mušdami, plėšdami ir naikindami, įsitikinę, be to, kad akademijos vyresnybė juos, esant reikalui, apgins. Nuo pasaulietinio teismo ir bausmės studentus ir akademijos dėstytojus bei tarnautojus saugojo privilegija, kuria jie visi buvo išskirti iš miesto ir pilies teismų žinios ir priklausė akademijos vyresnybės, pačių jėzuitų, jurisdikcijai. Tokiais studentų ir kitų sukiršintų tamsuolių puolimais jėzuitams pavyko iš pradžių priversti iškelti evangelikų bažnyčią ir įstaigas iš Vilniaus miesto centro į užmiestį, o paskiau 1682 m. visiškai sunaikinti įsikūrusias už miesto pylimo evangelikų bažnyčią, prieglaudą ir kitas įstaigas. Ir niekas už tai nebuvo nubaustas. Todėl nenuostabu, kad studentai tapdavo savivaliautojais, pasitikinčiais savo akademinės vyresnybės apsauga visada, kada studentų fanatikų išsišokimai buvo nukreipti prieš kitatikius. Tikybinis fanatizmas, kitatikių neapykanta, kylanti dėl to tikybinė ir tautinė nesantaika žlugdė Lietuvos feodalinę valstybę, kuri ir šiaip smuko XVII—XVIII a. Todėl akade-

mijos vaidmuo, kiek jis buvo nukreiptas į katalikiškosios reakcijos stiprinimą, Lietuvai buvo žalingas.

Bet būtų klaidinga manyti, kad akademija tebuvo katalikybės reakcijos židinys ir kad katalikiška reakcija Lietuvoje įsigalėjo dėl akademijos veiklos. Lenkijoje, kur jėzuitai neturėjo savo akademijos, katalikiška reakcija ir tikiybė neapykanta, ypač pravoslavijos atžvilgiu, įsigalėjo smarkiau negu Lietuvoje. Nėra jokio pagrindo manyti, kad, jeigu Vilniuje nebūtų buvusi įsteigta akademija, vadinamoji jėzuitų akademija, katalikiškoji reakcija XVII ir XVIII a. Lietuvoje nebūtų įsigalėjusi. Tuomet Lietuvoje nebūtų buvę jokios aukštosios mokyklos, ir protinė tamsybė būtų buvusi dar didesnė.

Tuo metu, kai buvo įsteigta Vilniaus akademija, katalikybės pozicijos Lietuvoje buvo labai pašlijusios, didžioji dalis žymiausių Lietuvos diduomenės atstovų — Radvilos, Kiškos, Chadkevičiai, Valavičiai ir daugelis kitų — buvo atsimetę nuo katalikybės ir buvo griežti jėzuitų priešinkai. Todėl jėzuitai, kovodami su kitatikiais, iš pradžių negalėjo vartoti smurto, kaip tai darė vėliau, bet turėjo kovoti intelektualinėmis priemonėmis, remtis intelektualiniu pranašumu. O tai vertė jėzuitus rūpintis kelti akademijoje mokymo lygį, turėti joje geriausių profesorių, nevengiant jų parsigabenti iš įvairių Europos kraštų — jų tarpe buvo ir anglų, ir portugalų, ir vokiečių ir kt. Kadangi mokslas buvo einamas lotynų kalba, svetimšaliai profesoriai galėjo dėstyti ir nemokėdami vietinės kalbos. Ne vieno tų svetimšalių profesorių veikalai buvo išspausdinti ir žinomi katalikiškuose, ir ne tik katalikiškuose, Vakarų Europos kraštuose. Vilniaus akademijos mokslo lygis tuo metu nebuvo žemesnis už kitų Europos kraštų universitetų mokslo lygį.

Ruošdami savo auklėtinius kovai, disputams su kitatikiais, jėzuitai ir akademijoje naudojo disputų sistemą. Per akademinius disputus buvo reiškiamos ir priešingos katalikybei pažiūros; jas reikšdavo vadinamasis „velnio

advokatas“. Katalikiškas pažiūras reikšdavo „dievo advokatas“, ir, žinoma, per disputus „dievo advokatas“ nugalėdavo. Ruošdamiesi tokiu būdu būsimai intelektualinei kovai su kitų pažiūrų atstovais — arijonais, evangelikais ir pravoslavais,— akademijos studentai jau pačioje akademijoje gaudavo susipažinti su priešingais katalikybei argumentais, turėdavo dėl jų pagalvoti, o tai negalėjo nelavinti bent jau dalies auklėtinių proto, nežadinti jų minties. XVI a. pabaigoje ir XVII a. pradžioje, kol reformatai dar nebuvo galutinai nugalėti, vien peršamų pažiūrų išmokimas būtų nedaug ko vertas, nes, susidūręs už akademijos sienų su kitokių pažiūrų žmonėmis, galėjusiais laisvai reikšti savo pažiūras, akademijos auklėtinis nustebtų dėl jam neįprastų minčių pasaulio ir būtų dispute nugalėtas. Jėzuitų mokymo metodai ligi XVIII a. vidurio beveik nesikeitė. Nors arijonai ir kiti kitatikiai XVII a. jau buvo sutriuškinti, disputų sistema jėzuitų auklėjime pasiliko ir toliau. Rimtesniems studentams disputai davė progos pagalvoti ir suabejoti jėzuitų mokymo teisingumu. Vienas tokių Vilniaus akademijos studentų, mokėsis net teologijos skyriuje, K. Lyščinskis, suabejojęs teologijos mokslų teisingumu, neįsišventino į kunigus ir metė akademią. Savo abejojimus dievo buvimu ir kitais teologijos teiginiais jis buvo išdėstęs rankraščiuose, kurie pateko į jo priešų jėzuitų rankas. Apskūstas dėl bedievybės, jis 1688 metais buvo nubaustas mirties bausme ir žiauriai nužudytas. Ne vienam Lyščinskiui Vilniaus akademijos sienose buvo kilusios bedieviškos ar kitokios eretiškos mintys [2].

Vilniaus akademijos filosofijos fakultete studijavo įžymus rusų švietimo veikėjas Miletijus Smotrickis, parašęs garsiąją rusų gramatiką, išleistą 1619 metais; kuria vėliau naudojosi didysis rusų mokslininkas Lomonosovas. Smotrickis, nežiūrint to, kad mokėsi jėzuitų tvarkomoje Vilniaus akademijoje, vėliau tapo jų didžiausiu priešu [3].

Vakarų Europoje jau XVI a. buržuaziniai santykiai ėmė skinti sau kelią visuomenės gyvenime, ėmė reikštis feodalizmo krizė. Susikūrusios ten absoliutinės monarchijos rėmėsi ne vien feodalų klase, bet ir kylančia buržuazija. Iš tų kraštų kilę ir pripratę prie jų visuomeninės santvarkos jėzuitai nebuvo besąlyginiai feodalinių santykių rėmėjai ir gilintojai, jiems nebuvo svetima mintis apie tų santykių pertvarkymą. Jie ir kai kurie jų paveikti vietinės kilmės jėzuitai kiek kritiškiau, negu vietinių feodalinių žemvaldžių atstovai, žiūrėjo į feodalinius santykius Lietuvoje. Pvz., buvęs Vilniaus akademijos auklėtinis M. Smigleckis, baigęs aukštuosius mokslus Romoje ir paskui profesoriavęs Vilniaus akademijoje, savo veikale apie palūkanas, kurį išleido Vilniaus akademija ir kuris buvo pakartotinai išspausdintas jos spaustuvėje XVI a. pabaigoje, griežtai pasisako prieš bandymus prilyginti valstiečius nelaisviams vergams. Kitaip sakant, jis pasisako prieš galutinį valstiečių įbaudžiavinimą, reikalauja pripažinti jiems ir tam tikrų teisių, ir tam tikrų laisvių. Vėliau kitas Vilniaus akademijos profesorius Olizarovskis savo 1651 m. išspausdintoje knygoje apie politinę žmonių visuomenę taip pat griežtai pasisako prieš valstiečių prilyginimą vergams, prieš reikalavimą iš jų prievolių, kurios esančios neteisingos. Pavyzdžiui, jis piktinasi reikalavimu iš valstiečių pusinio medaus. To meto Lietuvos feodaliniai žemvaldžiai, norėdami sutvirtinti baudžiavinę santvarką, bandė taikyti valstiečiams baudžiauninkams romėniškas vergystės teisės normas. XVII a. pradžioje feodaliniai Lietuvos teismai pripažindavo nelaisvomis baudžiauninkėmis laisvas moteris, kurios ištekėdavo už baudžiauninkų, nors Lietuvos teisėje tebuvo nuostatas, kad laisva moteriškė, ištekėjusi už vergo, tampa vergė. Vadinasi, teismai bandė baudžiauninkus teisiniu atžvilgiu prilyginti vergams. Kai kurių Vilniaus akademijos profesorių paskaitose ir spaudiniuose skelbiamos pažiūros, kad valstiečiai neprilyginami vergams, žinoma, nestipri-

no baudžiatvės, o tam tikru laipsniu ardė baudžiatvės ideologiją.

Nors jėzuitai buvo kosmopolitinė organizacija, nors jiems terūpėjo katalikybės viešpatavimas, o tautiniai dalykai buvo visai svetimi, jėzuitų Vilniaus akademija dėl objektyviai susidėjusių sąlygų prisidėjo prie lietuvių raštinijos kėlimo ir lietuvių rašomosios kalbos ugdymo. Akademijoje visi dalykai buvo dėstomi lotynų kalba; vietinės kalbos jėzuitams buvo reikalingos tik katalikybės propagandai žodžiu ir raštu už akademijos sienų. Šią propagandą jėzuitai laikė vienu svarbiausių savo uždavinių ir akademijoje ruošė jai žmones. Rimtai ruošiantis propagandai tarp nekalbančių lotyniškai, reikėjo pasirūpinti, kad pamokslininkai gerai mokėtų vietinių žmonių kalbą, reikėjo ugdyti kalbą, taikyti ją atitraukinėms sąvokoms reikšti, kad ta kalba galima būtų visiškai aiškiai ir įtikinamai reikšti mintis, propaguoti katalikybę. Jėzuitai nebruko lenkų kalbos Lietuvoje, kaip tai darė mažamoksliai parapijų kunigai, daugiausia lenkai, visai nesirūpinę pramokti vietinės kalbos. Jėzuitai lenkų ir lietuvių kalbas laikė vienodomis vietinėmis kalbomis, kurias reikėjo naudoti tikybės propagandai. Akademijoje buvo nustatyta, kad studentai, mokantieji lietuvių kalbą, pamokslų sakymo pratybas turi atlikti ne kuria kita kalba, o lietuviškai, kad, išėję iš akademijos, galėtų aiškiai, gražiai lietuvių kalba imponuoti lietuviškai kalbančiai visuomenei.

Jėzuitams rūpėjo ir tikiybinių raštų liaudies kalba. Neturėdami iš pradžių pakankamai žmonių, gerai mokančių lietuvių kalbą, jėzuitai pasitelkė rašančių lietuviškai iš šalies. Taip buvo pritrauktas prie katalikiškų tikiybinių raštų ruošimo lietuvių kalba Žemaičių kanauninkas M. Daukša, gražiai išvertęs į lietuvių kalbą katekizmą ir pamokslų rinkinį „Postillą“. Tuos jo vertimus jėzuitų akademija išleido savo spaustuviėje. Reformatus 1600 metais išleistas Rejaus postilės vertimas savo kalba toli gražu neprilygo Daukšos „Postillai“ ir jokios reikšmės nega-

lėjo turėti lietuvių kalbai ugdyti. Išsiauklėję savų, gerai mokačią lietuvių kalbą žmonių, kaip K. Sirvydą, J. Jaknavičių ir kt., jėzuitai jau galėjo savo jėgomis ruošti ir leisti lietuviškas tikiybines knygas, kuriose stengėsi rašyti gražiai ir aiškiai. Siekdama, kad pamokslininkai geriau išmokyti lietuvių kalbą ir lengviau įsisavintų lotynų kalbos žodžius, akademija 1629 metais išleido lotynišką-lenkišką-lietuvišką žodyną. Paaiškėjęs, kad tas žodynas nedaug ką tepadedo lietuviškiems pamokslininkams ir rašytojams (žodžių rinkinys ten buvo mažas, nebuvo jame terminų ir naujadarų, reikalingų bažnytinių raštų atitrauktinei kalbai, nemaža žodžių buvo palikta visai neišverstų į lietuvių kalbą), akademija pasirūpino, kad žodynas būtų visiškai perdirtas arba, geriau sakant, kad būtų sudarytas naujas žodynas, kurį ji ir išleido 1631 metais. Tas žodynas, žinomas K. Sirvydo žodyno pavadinimu, ne kartą buvo perspausdintas be pakeitimų ir ilgą laiką buvo vienintelis lietuvių kalbos žodynas. Vilniaus akademija buvo paruošusi ir kelias lietuvių kalbos gramatikas; kai kurios iš jų yra išlikusios. Šitais savo raštais Vilniaus akademija pradėjo lietuvių kalbos tyrimą. Tuo būdu, XVI a. pabaigoje ir XVII a. pradžioje, kovos su evangelikais laikotarpiu, Vilniaus akademija prisidėjo prie lietuvių rašomosios kalbos ugdymo. Vėliau, įsigalėjęs katalikiškajai reakcijai, sumenkėjęs Vilniaus akademijos mokslo lygiui, akademijos leidžiamieji lietuviški raštai ir turinio, ir kalbos atžvilgiu taip pat visai nusmuko.

Vilniaus akademija, norėdama vaidinti vadovaujantį vaidmenį feodalinės Lietuvos visuomenėje, stengėsi ne tik ugdyti lietuvių kalbą, bet ir patenkinti kitus Lietuvos feodalinės visuomenės kultūrinius poreikius. Akademijos profesorius A. Kojelavičius parašė lotyniškai seniai Lietuvos bajorijos lauktą Lietuvos istoriją, išspausdintą 1650 ir 1669 m., kuri supažindino ir Vakarų Europą su Lietuvos istorija ir ilgą laiką buvo pagrindinis Lietuvos istorijos veikalas. Akademijos profesorius St. Rostovskis, jau prieš

uždarant akademiją, išleido I dalį Lietuvos jėzuitų istorijos, kuri dėl surinktų žinių ir šiuo metu dar nėra nustojusi vertės [4].

Mokydami studentus rašyti ir patys prirašę begales Beverčių eilėraščių ir panegirikų, siekdami įsiteikti didikams, jėzuitai davė progos iškilti iš savo tarpo ir tikram poetui M. K. Sarbievskiui, lotyniškėmis eilėmis apdainavusiam Lietuvos gamtą. Jo poezija daug kartų buvo perspausdinta Vilniuje ir įvairiuose Vakarų Europos miestuose ir prisidėjo prie akademijos studentų ir visos mokančios lotynų kalbą Lietuvos visuomenės literatūrinio išsilavinimo.

Nors Vilniaus akademijos tikslas ir buvo tikybinis-reakcinis, bet vis dėlto XVI a. pabaigoje ir XVII a. pradžioje akademija buvo vienintelis mokslo židinys Lietuvoje. Po to, kai evangelikai buvo sutriuškinti, akademijai nebereikėjo rūpintis intelektualine persvara; ji visai sustingo, tęsdama mokslą senais trafaretiniais vadovėliais. Lietuvos visuomenės tokia scholastinė mokykla negalėjo patenkinti. 1641 m. karalius Vladislovas Vaza suteikė Vilniaus akademijai privilegiją įsteigti papildomai teisės mokslų ir medicinos fakultetus. Bet tų teisių suteikimas akademiją mažai tepagyvino. Pasaulietiniais mokslais jėzuitai nesirūpino, ir tik po to, kai Lietuvos didikas K. L. Sapiega 1644 metais davė lėšų išlaikyti dviem kanoninės teisės katedroms ir dviem civilinės teisės katedroms, jie atidarė ir teisės mokslų fakultetą, o medicinos fakulteto visai ir nebandė steigti. Tačiau Sapiegai mirus, o ypač dėl karo su Maskva išbėgiojus iš Vilniaus teisės mokslų profesoriams, teisės mokslų fakultetas sunyko. Iš teisės dalykų tepasiliko bažnytinė kanonų teisė.

Antrojoje XVII a. pusėje prasidėjo Vilniaus akademijos smukimas. Naudodamiesi monopoline švietimo teise, jėzuitai tapo bet kurio progreso stabdžiu, visokios tamsybės šaltiniu. Visi ankstyvesnieji akademijos trūkumai — religinės neapykantos kurstymas, bet kurios gyvos minties

persekiojimas, pataikavimas didžiūnams, noras užgrobti dvarus, siekiant praturtinti ordiną, kosmopolitinė dvasia, visiškas nesuinteresuotumas savo krašto gyvybiniais reikalais — visa tai iškilo aikštėn visu ryškumu ir smukdė bendrą akademijos lygį bei jos reikšmę valstybiniame ir visuomeniniame gyvenime [5].

Imtis kai kurių reformų akademiją privertė kito vienuolių ordino — pijorų — 1722 m. Vilniuje įsteigta kolegija. Mokslas pijorų kolegijoje iš esmės buvo toks pat, kaip ir jėzuitų akademijoje, bet vis dėlto jis nebuvo tiek persunktas klerikalizmu, ir jaunuomenė kolegijoje buvo mokoma rūpestingiau. Todėl bajorija ir miestų turtuoliai noriai ėmė leisti savo vaikus į pijorų kolegiją. Ilgą laiką vieni laikę savo rankose Vilniuje aukštąjį ir vidurinį mokslą, jėzuitai pabūgo pijorų konkurencijos ir žūt būt pasiryžo likviduoti jų mokyklą. Nuolat kurstydami akademijos auklėtinius puldinėti pijorų mokinius ir mokytojus, rašydami skundus prieš pijorus valstybiniams teismams ir aukščiausiajai bažnytinei valdžiai, nesiskaitydami su kai kuriais pijorams palankiais sprendimais, papirkimais ir t. t., jėzuitai ilgą laiką neleido pijorų mokyklai normaliai dirbti. Todėl, apie 30 metų priešinęsi jėzuitų puolimams, pijorai 1754 m. buvo priversti iš dalies nusileisti jėzuitams. Asesorijos teismo sprendimu pijorams tebuvo leista laikyti Vilniuje uždarą mokyklėlę — bendrabutį tik 24 šlėktų vaikams ir 6 neturtingųjų žmonių vaikams.

Nors jėzuitai ir apribojo pijorų mokyklinę veiklą, jiems nepavyko išlaikyti senos scholastinės mokyklos. Jų neginčijamo autoriteto laikas jau buvo pasibaigęs. 1753 m. mokymas pijorų mokyklose buvo visiškai reformuotas, jose nieko nebuvo palikta iš jėzuitų mokymo sistemos ir jų vartotų vadovėlių. Pasenusios ir nereikalingos scholastikos vietoje pijorų mokyklose imta mokyti fizikos, istorijos, geografijos. Be lotynų kalbos, jose buvo dėstomos prancūzų ir vokiečių kalbos. Pijorų mokyklos, kad ir suvaržytos, susilaukė dar didesnio bajorų pritarimo. Ne pijorai

mokėsi iš jėzuitų auklėjimo metodų, bet jėzuitams teko mokytis iš pijorų. Pijorų mokyklų reforma privertė ir Vilniaus jėzuitus reformuoti savo vidurinę mokyklą ir iš dalies akademią. Vieną iš savo mokinių bendrabučių jėzuitai pavertė turtingos bajorijos vidurine mokykla, pavadindami ją bajorų kolegija. Už išlaikymą ir mokymą joje jėzuitai paskyrė labai didelį mokestį, po 55 auksinius auksinus metams, bet mokinių joje nestigo, nes bajorų jaunuoliai gaudavo joje tai, ko jiems reikėjo: labai gerą išlaikymą ir reikalingų žinių. Seni jėzuitinių mokyklų dalykai toje kolegijoje nebuvo pamiršti (nei lotynų kalba, nei scholastika), bet buvo mokoma ir prancūzų kalbos, matematikos, astronomijos, geografijos, net šokių ir fechtavimo. Tuo būdu jėzuitai pasiliko svarbiausiais Lietuvos bajorų jaunuomenės auklėtojais.

XVIII a. viduryje Vakarų Europoje, bręstant buržuazinei revoliucijai, vis labiau ėmė įsigalėti prancūzų šviečiamosios filosofijos idėjos, nukreiptos prieš feodales privilegijas, prieš klerikalizmą, prieš scholastiką, kėlusios reikšmę švietimo ir mokslo, kurie turį pertvarkyti visuomenės gyvenimą [6]. Net feodalinės diduomenės tarpe tam tikras pritarimas toms iš esmės buržuazinėms antifeodalinėms idėjoms ėmė virsti mada. Ir Lietuvos bajoriškoji diduomenė jų įtakoje ėmė domėtis literatūra ir mokslu, jos jau nebegalėjo patenkinti jėzuitų akademija, virtusi klerikalizmo židiniu Lietuvoje, ir jos pasenę scholastiniai mokslai. Jėzuitai, sukrovę daugiausia dėl bajorijos dosto milžiniškus turtus, įsigiję daugybę dvarų, greit pajuto diduomenės atšalimą. Neatsisakydami nuo teologijos ir scholastinės filosofijos, kaip pagrindinių mokymo dalykų, bet tik nustoję jais garsintis, jie atkreipė dėmesį į tiksluosius mokslus, kurių tik pradmenys buvo dėstomi akademijoje, ir ryžosi pakelti jų dėstymą ligi aukštosios mokyklos dėstomųjų dalykų lygio ir tuo vėl atkreipti į akademią prasilavinusios bajorijos dėmesį [7]. Akademijoje vis plačiau imta dėstyti, kaip atskiros mokslo dis-

ciplinos, tokie dalykai, kaip matematika, eksperimentinė fizika, astronomija ir t. t. Tiems dalykams dėstyti Vilniaus jėzuitai paruošė iš savo auklėtinių tarpo ar parsikvietė iš kitur žmonių, kurie tikrai domėjosi šiais mokslo dalykais, buvo giliai juos išstudijavę ir mokėjo juos patraukliai ir įdomiai dėstyti net diduomenės atstovams. Pavyzdžiui, astronomijai dėstyti ir astronomijos stebėjimams daryti buvo paruoštas Vilniaus jėzuitų akademijos auklėtinis Martynas Počobutas, išsiųstas tuo reikalu mokytis ir praktikuotis į užsienį, vėliau tapęs žinomu astronomu. Astronomijos, fizikos, mechanikos instrumentams įsigyti jėzuitai sugebėjo gauti lėšų iš susidomėjusių tais mokslais diduomenės atstovų. Akademijoje buvo sudaryta ir aprūpinta reikalingiausiais instrumentais astronomijos observatorija, fizikos kabinetas, mechanikos kabinetas, chemijos laboratorija — viso to, žinoma, dar užuomazga. Biologijos mokslai iš viso nebuvo įsileisti į jėzuitų akademiją. Nors akademijoje ir buvo dėstomi kai kurie tikslieji mokslai, jėzuitams valdant, Vilniaus akademija vis vien pasiliko scholastikos židinys.

Tuo tarpu Vakarų Europoje vis labiau brendo feodaliųjų santykių krizė, ir XVIII a. šviečiamosios filosofijos idėjos pakirto klerikalizmo viešpatavimą. Didžiausias klerikalizmo ramstis, o tuo pačiu ir feodalinės ideologijos skleidėjas, jėzuitų ordinas savo reakcingumu, savo intrigomis, savo gobšumu ir savanaudiškumu taip buvo įgrišęs ne tik bent kiek pažangesniems visuomenės sluoksniams, bet ir feodalams, kad jėzuitų ordino likvidavimas darėsi vis labiau neišvengiamas. Be to, savo įžūlumu ir savanaudiškumu, nesiskaitymu su bažnytinės vyskupystės autoritetu jėzuitai tiek buvo įsipykę ir katalikų bažnyčios vyresnybei, ir jos galvai popiežiui, kad 1773 m. bažnytinė vyresnybė, matydama visuotinį pasipiktinimą jais ir bijodama, kad, mažėjant jų autoritetui, gali subyrėti ir katalikų bažnytinė organizacija, kurios vienas svarbiausių šulų buvo jėzuitų ordinas, pati atsisakė jų ir paskelbė, kad

jėzuitų ordinas uždarytas. Likvidavus jėzuitų ordiną, Vilniaus akademija kurį laiką pakriko, ji liko be organo, kuris ligi tol ją tvarkė, be dėstytojų profesorių, kurie beveik visi buvo jėzuitai. Padėtis pasidarė neaiški. Beveik 200 metų trukęs jėzuitinis Vilniaus aukštosios mokyklos laikotarpis pasibaigė. Tačiau akademija išliko gyva ir be jėzuitų. Jai išlikti Lietuvos aukštąja mokykla padėjo daugiausia dar jėzuitų laikais pradėti dėstyti tikslieji mokslai, kurie nebuvo tiesiog surišti su jėzuitų reakciniais klerikalniais siekimais. Bet užtat pertvarkytoje po jėzuitų Lietuvos aukštojoje mokykloje nebeatsirado vietos scholastinei filosofijai, ir iš viso filosofija, jau nebe scholastinė, pradėta dėstyti Vilniaus aukštojoje mokykloje greit, tik XIX a. pradžioje [8].

LIETUVOS VYRIAUSIOJI MOKYKLA (1774—1781—1803)

Lietuvoje jėzuitai buvo sukaukę savo rankose daugybę dvarų ir kitų turtų, kurių dalis buvo naudojama Vilniaus akademijai išlaikyti. Likvidavus jėzuitų ordiną, visi tie turtai atiteko valstybei. Lietuvoje ir Lenkijoje jie nebuvo įterpti į bendrus valstybinius turtus, bet iš jų buvo sudarytas fondas, skiriamas mokykloms išlaikyti. Buvo sudaryta valstybinė švietimo reikalų komisija, pavadinta Edukacine komisija, kuriai buvo pavestas visoje valstybėje esančių mokyklų tvarkymas, ir jos žiniai buvo atiduotas buvusių jėzuitinių turtų administravimas ir pajamos. Tuo būdu buvo įsteigta lyg ir švietimo ministerija, aprūpinta didelėmis lėšomis. Susidarė galimybė tvarkyti švietimo reikalus valstybiniu mastu, plačiau negu bet kur kitur Europoje, kur tuo metu panašių švietimo organų dar nebuvo ir kur valstybė nedaug teskirdavo lėšų švietimo reikalams.

Edukacinė komisija susitvarkiusi davė lėšų ir Vilniaus akademijai išlaikyti¹, ir todėl po trumpo pakrikimo Vilniaus aukštoji mokykla vėl ėmė tęsti savo darbą jau nebe jėzuitų, bet Edukacinės komisijos vadovaujama. Edukacinės komisijos narių tarpe buvo ir visuomeniška, ir politiškai reakcinių pažiūrų narių, bet scholastikos šalininkų jų tarpe nebuvo, ir visi jie brangino mokslą. Kodėl Edukacinė komisija nemaža padėjo Vilniaus akademijai atsikratyti jėzuitinės scholastikos ir virsti tikru aukštojo mokslo židiniu? [1] Kadangi Lietuvoje žmonių, galinčių būti aukštosios mokyklos dėstytojais, buvo tik jėzuitų ir iš dalies pijorų tarpe, tai iš pradžių dauguma dėstytojų akademijoje buvo palikti tie patys, dabar jau eksjėzuitai. Bet pastarųjų jau nebevaržė jėzuitų vyresnybės nurodymai ir įsakymai, neleidę pilnai pasireikšti jų gabumams ir mokslui. Netinkami dėstytojai buvo atleisti iš pareigų. Kai kurie iš dėstytojų eksjėzuitų pasirodė esą visai rimti mokslo žmonės [2]. Jų tarpe pažymėtinas M. Počobutas, akademijos observatorijos vedėjas, savo astronominiais stebėjimais plačiai žinomas tuo metu ir užsienyje. Bet visiems mokslo dalykams dėstyti eksjėzuitų profesorių neužteko. Teologija, kanonų teisė buvo palikti kaip dėstomieji dalykai, bet tokios gausybės profesorių, kaip jėzuitų laikais (kanonų teisę tada dėstė net 4 profesoriai), tiems dalykams dėstyti nebuvo palikta. Biologijos mokslams, medicinai, pasaulietinei teisei, mechanikai ir kitiems mokslams dėstyti kandidatų jėzuitų tarpe nebuvo. Jie buvo kviečiami iš pasauliečių tarpo, daugiausia iš užsienio [3]. Todėl eksjėzuitų akademijos dėstytojų branduolys greitai buvo praskiestas kitais žmonėmis — pasauliečiais. Jų tarpe nemaža buvo ir gerų specialistų [4].

Jau pirmaisiais po reformų metais akademijoje buvo įvestas anatomijos ir chirurgijos dėstymas. Tam dalykui

---

¹ Pagal Edukacinės komisijos 1774 m. biudžetą Vilniaus ir Krokuvos universitetams buvo skirta po 100 000 auksinų.

buvo pakviestas prancūzas Renjė, vėliau taip pat prancūzas Briotė. Tuo būdu buvo padėtas pagrindas medicinos fakultetui [5].

Akademijoje visi dalykai buvo dėstomi lotynų kalba, kaip ir jėzuitų laikais. Todėl dirbti čia užsieniečiams, kad ir visai nemokantiems vietinių kalbų, nebuvo jokių sunkumų [6].

Edukacinė komisija stengėsi ne tik išplėsti dėstomųjų dalykų kiekį, bet ir parūpinti reikalingų aukštajai mokyklai mokslo ir mokymo priemonių. Pavyzdžiui, ji suranda lėšų reikalingiems astronomijos observatorijos instrumentams įsigyti. Dėl to Vilniaus observatorija virsta ne tik mokymo, bet ir visai rimta mokslo įstaiga [7]. Nors Edukacinė komisija turėjo pakankamai pajamų iš dvarų ir kitų jėzuitinių turtų, vis dėlto akademija nuolat kentė materialinius sunkumus dėl tų lėšų grobstymo. Stambius išekvojimus darė pats komisijos pirmininkas, Vilniaus vyskupas Ignas Masalskis.

Vilniaus akademija, būdama Edukacinės komisijos žinioje, kurį laiką kad ir buvo tvarkoma atskirais jos potvarkiais, bet neturėjo aiškios savo darbo krypties, aiškaus mokymo plano, neturėjo nustatytų specialybių. Edukacinėje komisijoje buvo net iškeltas sumanymas susiaurinti ir išsklaidyti Vilniaus akademiją [8], palikti iš jos tik licėjų, t. y. perreformuotą jėzuitinę bajorų kolegiją. 1780 metais paskirto Vilniaus akademijos rektorium M. Počobuto pastangomis ir rūpesčiu Vilniaus aukštoji mokykla buvo palikta ir pertvarkyta atitinkamai pagal kitas to meto aukštąsias mokyklas. 1781 metais ji buvo pavadinta Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Vyriausiąja mokykla. Ji turėjo būti ne tik aukštąja mokykla. Jos priežiūrai buvo pavestos ir visos kitos Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės mokyklos. Nauja jos organizacija buvo nustatyta Edukacinės komisijos 1783 metais patvirtintu statutu. Vyriausiojoje mokykloje buvo sudaryti du fakultetai, tuo metu vadinami kolegijomis, būtent, Fizinių mokslų kole-

gija ir Moralinių mokslų kolegija. Fizinių mokslų kolegijoje buvo dėstoma: astronomija, aukštoji matematika (grynoji ir taikomoji), fizika, chemija, gamtos mokslai, medicinos mokslai, aritmetika, geometrija ir mechanika. Moralinių mokslų kolegijoje, dabar pasakytume humanitarinių mokslų fakultete, buvo dėstoma: dogmatinė ir moralinė teologija, šventasis raštas, bažnyčios istorija, kanonų teisė, prigimtinė ir tautų teisė, romėnų teisė, tėvynės teisė, visuotinė istorija, retorika ir literatūra [9]. Bet tai nebuvo galutinis Vyriausiojoje mokykloje dėstytojų visuomeninių dalykų sąrašas. Mokyklai besivystant, atsiradus naujų dalykų specialistams ir reikalui praplėsti dėstomųjų dalykų skaičių, buvo įvedami nauji dalykai, nenumatyti šiame statute. Pavyzdžiui, architektūros, dailės ir piešimo kursai buvo įvesti iš pradžių Fizinių mokslų kolegijoje, logika imta dėstyti Moralinių mokslų kolegijoje, ir t. t. Bet filosofija nebuvo dėstoma,— per daug jau buvo įgriususi jėzuitų scholastinė filosofija.

Minėtiems dalykams dėstyti buvo nuolat rūpinamasi pritraukti į Vyriausiąją mokyklą vis daugiau geresnių profesorių, kvalifikuotų mokslininkų, nevengiant užsieniečių. Žinoma, ne visada pakviesti žmonės pasirodydavo pakankamai rūpestingi ir visai tinkami, bet dauguma jų atitiko aukštosios mokyklos profesūros lygį [10]. Iš žymesniųjų mokslininkų, dėščiusių Vyriausiojoje mokykloje, be minėto jau žinomojo astronomo M. Počobuto, jos rektorius, ir tų, kurie plačiau pasireiškė vėliau, Vyriausiąją mokyklą perreformavus į universitetą, paminėtini botanikas prancūzas Žiliberas, pirmasis ištyręs Lietuvos augmeniją, vadinamas Lietuvos botanikos tėvu, kuriam labai trumpai teko dėstyti Vyriausiojoje mokykloje, vėlesnis jo įpėdinis Lietuvos pijoras B. Jundzilas, turįs taip pat nemažų nuopelnų Lietuvos botanikai, aukštosios matematikos profesorius Pr. Norvaiša ir kt. Pasaulinio masto mokslininkas buvo botanikas Georgas Forsteris, profesoriavęs Vilniuje nuo 1784 m. Su kapitonu Kuku (Cook) jis buvo keliavęs aplink

pasaulį. Tai aistringas respublikonas, vėliau — aktyvus prancūzų buržuazinės revoliucijos dalyvis. Dėl savo politinių pažiūrų jis buvo kelis kartus išstremtas ir mirė emigracijoje. Šiuo metu jo atminimas ypač gerbiamas Vokietijos Demokratinėje Respublikoje, kur leidžiami jo rinktiniai raštai [11]. Kadangi vietoje nebuvo didžiai kvalifikuotų medicinos specialistų, medicinos mokslams dėstyti profesoriai buvo pakviesti iš Vokietijos, Prancūzijos, Italijos ir iš kitur. Vilniuje, kur ligi tol medicinos dalykų buvo mokoma tik amatininkų chirurgų ir skutėjų ceche, netrukus susikūrė tikras medicinos mokslų židinys. Palyginti greitai buvo sukurtos įvairios klinikos, ir medicinos paskaitos buvo siejamos su gydymo praktika.

Iš viso dėstymas Vyriausiojoje mokykloje greit pasiekė Vakarų Europos aukštųjų mokyklų lygį. Nemaža būsimųjų Vilniaus profesorių buvo paruošiama pačioje Vyriausiojoje mokykloje. Pažymėtina, kad Vyriausioji mokykla sutvirtėjusi į dėstomuosius dalykus įtraukė architektūrą, vėliau dailę ir piešimą, t. y. tokius dalykus, kurie tuo metu Vakarų Europoje paprastai nerasdavo vietos universitetuose. Architektūrą dėstė įžymiausias to meto Lietuvos architektas L. Stuoka-Gucevičius, dailę ir piešimą — įžymūs dailininkai Pr. Smuglevičius, vėliau J. Rustemas ir kt.

Vyriausioji mokykla nestovėjo nuošalyje nuo visuomeninių klausimų aiškinimo. Jeronimo Stroinovskio dėstyta me prigimtinių teisės ir politinės ekonomijos kurse buvo populiarizuojamos įsigalėjusios tuo metu Vakarų Europoje visuomeninės ekonominės pažiūros. Baudžiauninkus užjautė ir baudžiavinę santvarką smerkė teologijos profesorius M. Karpavičius savo paskaitose ir spausdintuose pamoksluose. Žinoma, tai nebuvo baudžiavinės santvarkos griovimas, bet tai vis dėlto skatino trokštančią žinių jaunomenę galvoti apie savo krašto visuomeninę santvarką ir jos ydas.

Edukacinei komisijai labai rūpėjo, kad jai pritartų diduomenė, todėl į Vyriausiosios mokyklos iškilmingas pa-

skaitas, minėjimus ir t. t. būdavo kviečiami šviesuomenės, ypač diduomenės, atstovai.

Vyriausioji mokykla ne tik tokiais atvejais palaikė tiesioginius ryšius su esančia už mokyklos sienų visuomene. Ji leido ir kitiems, kam tų žinių reikėjo, jų gauti mokykloje. Nemaža buvusių Vilniuje Lietuvos kariuomenės karių nuolat ateidavo į Vyriausiąją mokyklą klausyti reikalingų jiems paskaitų: geometrijos, fizikos ir kitų. Ypač pažymėtina, kad paskaitų klausydavo bei mokydavosi ir amatininkai chirurgai. Ligi to laiko chirurgija buvo laikoma amatu, kurio buvo išmokstama, kaip ir kitų amatų, ceche praktikos keliu iš to amato meistrų, nesidomint jokiais teorijomis. Medicinos profesorius prancūzas Briotė, kuris paskaitas Vyriausiojoje mokykloje skaitė lotyniškai, kaip ir beveik visi kiti profesoriai, norėdamas, kad anatomijos mokslas būtų prieinamas ne tik studentams, bet ir Vilniaus amatininkams chirurgams, prikalbino Vilniaus skutėjų ir chirurgų cecho vyresniusius, kad jie siųstų į Vyriausiąją mokyklą anatomijos paskaitų klausyti savo cecho pameistrius ir mokinius. Kadangi pastarieji, žinoma, nemokėjo lotynų kalbos, o pats Briotė vietinių kalbų taip pat nemokėjo, tai jis pavedė dviem studentams medikams perteikti jų pačių išklaustyta lotynų kalba paskaitas besimokančiam chirurgo amato jaunimui suprantama jiems lenkų kalba. Perteikiant paskaitas dalyvaudavo pats profesorius Briotė. Būsimieji amatininkai chirurgai labai uoliai ėmė mokytis anatomijos, kuria pirmiau visiškai nesidomėjo, ir, žinoma, jų būsimam „amatui“ ir ypač jų būsimiems pacientams tas susipažinimas su mokslu turėjo būti labai naudingas. Mokslo propagavimas visuomenei, esančiai už aukštosios mokyklos ribų, buvo pažangus reiškinys Vilniaus aukštosios mokyklos istorijoje. Tuo būdu Vilniaus aukštoji mokykla teikė mokslo šviesą ne vien išrinktiesiems bajorijos atstovams, bet ir darbo žmonėms — amatininkams [12].

Lietuvą prijungus 1795 metais prie Rusijos, nustojo veikusi Edukacinė komisija, kaip ir kitos buvusios valdžios įstaigos, ir Vyriausiosios mokyklos darbas pakriko. Bet jau kitais metais jos mokymo darbas vėl buvo atnaujintas. Iš jos buvo pašalinta keletas profesorių, ypač pasireiškusių kovoje prieš carizmo remiamus reakcionierius targovcininkus. Taip buvo pašalintas iš profesorių tarpo Stuoka-Gucevičius, vėliau grįžęs į Vyriausiąją mokyklą. Caro valdžia nesiryžo likviduoti aukštosios mokyklos Lietuvoje. Rusijoje universitetų buvo maža, todėl, mokyklą likvidavus, Lietuvos bajorija būtų ieškojusi mokslo Vakarų Europoje, kur vyko revoliucinis judėjimas. Carinei valdžiai buvo naudinga skaitytis su Lietuvos bajorijos poreikiais, juo labiau, kad didžioji bajorijos dalis nesipriešino carizmui ir net stengėsi reikšti ištikimybę carui. Vyriausioji mokykla buvo palikta, tik ji buvo pavadinta Vilniaus vyriausiąja mokykla. 1797 m. carinė vyriausybė patvirtino naują Vyriausiosios mokyklos statutą, kuriuo bent kiek didesnių reformų neįnešė, tik jos kolegijas suskaidė į keturis fakultetus: 1) moralinių (teisės) mokslų, 2) fizikos mokslų, 3) medicinos mokslų ir 4) kalbų ir dailės. Vyriausiajai mokyklai nebepriklausė kitų Lietuvos mokyklų priežiūra. Nors ir gaudama mažiau lėšų, bet turėdama jau gana gerai įrengtas laboratorijas, kabinetus, observatoriją, klinikas ir kitas mokymo įstaigas, Vyriausioji mokykla galėjo ir naujomis sąlygomis toliau skleisti aukštąjį mokslą Lietuvoje. Jos autoritetas buvo jau tiek pakilęs, kad į Vilniaus vyriausiąją mokyklą noriai ėjo dirbti ir kitų šalių mokslininkai.

VISUOMENINĖ POLITINĖ MINTIS SENAJAME VILNIAUS UNIVERSITETE

Paplitęs Lietuvoje XVI a. viduryje reformacijos judėjimas, kad ir pasireiškęs įvairiais, kartais labai griežtai kovojančiais tarpusavyje mokymais, vieningai stėjo prieš

katalikiškos dvasininkijos neginčijamąjį ne tik tikybinį, bet ir politinį autoritetą, prieš jos feodalinį supasaulėjimą, jos feodaliųjų valdų plitimą. Nors Lietuvoje reformacija ir nereiškė miestiečių ideologijos įsigalėjimo, kaip Vakarų Europos kraštuose, bet ji nebuvo feodaliųjų santykių stiprintoja, o kai kurios jos pakraipos net aiškiai stėjo prieš feodalų prievartą, be kurios negali būti feodaliųjų santykių ir feodalinės santvarkos.

Katalikų bažnytinės organizacijos nariai — vyskupai, klebonai, vienuolynai — buvo feodaliniai valdovai, visi turėjo bažnytines feodales valdas. Steigdamas kurią naują bažnyčią, valdovas ar kitas feodalas ne tik duodavo lėšų bažnytiniam trobesiui pastatyti, bet ir užrašydavo klebonijai nemaža žemės turtų ir valstiečių baudžiauninkų. Be tokios feodalinės valdos užrašymo naujos parapinės bažnyčios steigimas buvo neįmanomas. Taip atsirasdavo naujas bažnytinis feodalas, kuris turėjo tvarkyti feodalui, valdos suteikėjui, ir jo šeimai tikybinius reikalus — organizuoti pamaldas už jį ir už jo šeimą, nuodėmių atleidimą ir t. t., visai taip pat, kaip, suteikus kuriam bajorui feodalų valdą, tapęs feodalu bajoras turėjo už tai eiti suteikusiam jam valdą karinę tarnybą. Bažnytinės feodalinės valdos labai dažnai buvo suteikiamos asmenims, kurie tose valdose, savo parapijose, retai tepasirodydavo, dažnai visai ne kunigams. Toks, pavyzdžiui, bažnytinis feodalas buvo pasaulietis, ne kunigas, XVI a. istorinių veikalų autorius Strijkovskis — Žemaičių kanauninkas ir Jurbarko klebonas. Klebonas tuo metu tebuvo bažnytinis feodalas, bažnytinio feodalinio dvaro ir to dvaro valstiečių valdytojas. Tikybinius reikalus jis pavesdavo atlikti savo pasamdytiems tarnams kunigams — vikarams ir kamendoriams. Tokiu būdu katalikų klebonai tebuvo bažnytiniai feodalai, tarpininkai tarp bažnytinės feodalinės valdos suteikėjų ir kulto tarnautojų, kurie buvo jų asmeniniai tarnai.

Protestantų parapijose niekur tokių bažnytinių feodalų nebuvo. Jų bažnyčios buvo pavedamos žmonėms, kurie

patys atlikdavo tikybines pareigas, taigi jie greičiau prilygo savo padėtimi ne katalikų klebonams, bet vikarams ir kamendoriams. Jie dažnai gaudavo atlyginimą ir išlaikymą iš bažnyčios steigėjo ar jo įpėdinių, bet kartais atlyginimas už tikybinius patarnavimus buvo jiems suteikiamas užrašytų bažnyčiai valstiečių prievolėmis ir žeme — tokiais atsitikimais jų padėtis buvo panaši į tų katalikų klebonų, kurie buvo kunigai, gyveno savo parapijose ir patys atlikdavo tikybinius patarnavimus.

Iš protestantiškų srovių ypač pasižymėjo radikalumu antitrinitarai, arba arijonai. Jie neigė pagrindinį katalikybės dogmatą — dievo trejybę, Kristaus dieviškumą, dėl to juos puolė ir katalikai, ir ortodoksiniai reformatai. Bet jų pažiūros į visuomenės santvarką nebuvo vienodos. Viena jų pakraipa, Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje vadovaujama Simono Budno, pripažino leistinumą luominės nelygybės, vergovinės ir baudžiavinės priklausomybės, leistinumą krikščionims dalyvauti valstybinės prievartos vykdyme ir reikalavo klausyti ir valstybinės, ir feodalinės valdžios. Antra pakraipa, vadovaujama Jokūbo Kalinausko, skelbė neleistinumą krikščionims dalyvauti valstybinės prievartos vykdyme, turėti vergų ir baudžiauninkų ir skelbė visų žmonių brolybę ir lygybę; jie, žinoma, nepripažino ir nepateisino feodalinės valdžios ir feodalinės santvarkos. Šitie nesutarimai bandyta likviduoti sušauktame 1568 metais Vijoje Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės arijonų suvažiavime, sinode, kuriame dalyvavo ir bajorų, ir miestiečių, ir arijonų pamokslininkų. Jame abiejų pakraipų atstovų disputai visuomenės ir valstybės santvarkos klausimais tik labiau išryškino skirtingas pažiūras ir jų nesutaikė. Abidvi šalys savo pažiūras propagavo spausdintuose raštuose; kiek vėliau, 1583 m., buvo išspausdintas ir Vijos sinodo disputo protokolas, taigi Lietuvos visuomenėje — ir katalikų bažnytinėse sferose, ir feodalinės bajorijos tarpe — tos nuomonės buvo žinomos ir negalėjo nesukelti atgarsio.

Kovai su protestantizmu, su jo griaunamais bažnytiniais feodaliniais autoritetais 1579 metais buvo įsteigtas Vilniaus universitetas, tuo metu vadinamas Vilniaus akademija, pavestas tvarkyti palyginti neseniai įsteigtam kovingiausiam katalikų bažnytinės organizacijos organui — jėzuitams.

Svarbiausias Vilniaus akademijos uždavinys buvo grąžinti katalikų bažnyčiai jos prarastą neginčijamą tikiškinį autoritetą ir reikšmę feodalinėje valstybėje, likviduoti protestantų mokymų įtaką ir iš viso likviduoti protestantizmą Lietuvoje. Taigi jos siekiai buvo reakciniai. Tikiškinė propaganda, tikiškinis auklėjimas, ruošimas kovotojų su kitalikiškais buvo pagrindinis Akademijos tikslas, bet užsiimti vien siaurai teologijos klausimais jėzuitai negalėjo. Norėdami turėti pritarimo ir paramos feodalinės visuomenės, kuri viena tegalėjo suteikti reikalingų turtų Akademijai ir kitoms ordino įstaigoms išlaikyti ir kurios vaikų mokymas labiausiai jiems ir rūpėjo, jėzuitai turėjo ne tik mokyti teologijos būsimus tiesioginius katalikybės kovotojus, bet ir duoti bendrojo išsilavinimo bajorijos jaunuomenei, kuriai daugiausia dėl to aukštoji mokykla ir buvo reikalinga. Dauguma jų nesirengė būti nei kunigais, nei gydytojais, nei mokslininkais, bet šiaip apsišvietusiais, žinoma, taip, kaip tuo metu tai buvo suprantama, žmonėmis, galinčiais pakalbėti ir parodyti savo išsilavinimą ir seimelyje, ir teisme, ir svečiuose ir tuo kelti savo asmeninę įtaką, kuri bajorų renkamuose organuose buvo reikšminga. Ir jėzuitai kiek sugebėjo, tiek rūpinosi duoti Akademijoje tą bendrąjį išsilavinimą. Teko mokyti ne tik įprastos tuo metu mokyklose lotynų kalbos, bet ir retorikos, ir vadinamosios filosofijos, ir duoti bent supratimą apie literatūrą, istoriją, geografiją. Negalima buvo praeiti pro šalį, visai nepalietus valstybinės ir visuomeninės santvarkos klausimų.

Akademija visą laiką buvo labai remiama dvarininkinės Lietuvos diduomenės ir aukštosios katalikiškosios dvasininkijos. Joje mokytis tegalėjo dvarininkų klasės bajorų

luomo jaunuoliai ir tik negausi privilegijuota miestų jaunuomenė. Valstiečiams Vilniaus akademijos ir vėliau Vilniaus universiteto durys buvo beveik uždaros. Vienam antram Lietuvos valstiečių vaikui XVIII a. pabaigoje ir XIX a. pradžioje buvo pavykę patekti į Vilniaus aukštąją mokyklą, bet tik tiems, kurie gaudavo suklastotus dokumentus, kad jie esą bajorai. Todėl suprantama, kad aukštojoje mokykloje antifeodalinės pažiūros negalėjo būti skleidžiamos. Nei prakalbose, nei raštuose Akademijos profesoriai, o vėliau ją reorganizavus į Lietuvos vyriausiąją mokyklą, tos mokyklos profesoriai nekritikavo, išskyrus labai mažas išimtis, Lenkijos—Lietuvos valstybės politinės santvarkos, bajorijos privilegijų ir „laisvių“, paraližavusių bent kiek normalų valstybės funkcionimą, jos visiško nepripažinimo politinių teisių ne tik valstiečiams, bet ir miestiečiams. Jie kartais tepasisakydavo dėl reikalo kelti monarcho valdžios autoritetą, bet anaiptol nekėlė balso už bajorišką seimo „laisvių“ suvaržymą.

Dėl dvarininkų teisių valstiečių valdomai žemei visi Vilniaus universiteto profesoriai, aišku, skelbė bajorijos propagandinį aiškinimą, kad visa žemė priklausanti bajorams, kad ji esanti jų gauta už nuopelnus, ginant tėvynę, ir kad valstiečiai gyveną ne savo, bet dvarininkų žemėje. Taigi, ta visuomeninė mintis, kurią skelbė nuo XVI a. ligi XVIII a. pabaigos Vilniaus universiteto profesūra, buvo feodalinė.

Bet Vilniaus universitetas bendravo su kitų kraštų aukštosiomis mokyklomis, jo profesoriai, dėstytojai vykdavo į kitus universitetus dėstyti, ir daugelis žymesnių kitų universitetų profesorių atvykdavo dėstyti į Vilniaus universitetą. Todėl ir dėstomųjų mokslų lygis Vilniaus universitete buvo beveik tolygus kitų katalikiškų universitetų mokslų lygiui. Tai buvo tikra to laiko aukštoji mokykla. Joje reiškėsi pažiūros ne pačios reakcingiausios klasės atstovų — bajorijos,— bet pažangesnės feodalinės visuo-

menės dalies, matančios tos visuomeninės santvarkos prieštaravimus.

Dėl baudžiavos vyko griežčiausia kova tarp valstiečių ir dvarininkų, todėl netarti savo žodžio dėl jos, kalbėdami visuomeninės santvarkos klausimais, Vilniaus universiteto profesoriai negalėjo. XVI—XVII a. Vakarų Europoje didelį autoritetą turėjo romėnų teisė, nepripažinusi pagrindiniams gamintojams — vergams — jokių teisių. Kai kurie Lietuvos bajorai teisininkai bandė jos vergovines normas taikyti baudžiauninkams. Tai atitiko dvarininkų siekimą sutvirtinti valstiečių baudžiauninkų priklausomybę, ir kartais toks romėnų teisės normų išplėstinis taikymas baudžiauninkams pavykdavo. Pvz., jau XVI a. Lietuvos teismų praktikoje įsigalėjo nusistatymas, kad laisva moteriškė, ištekėjusi už baudžiauninko, tampa baudžiauninke, nors tokios teisinės normos Lietuvos teisėje nebuvo, o tik nustojusiame nuo 1588 m. galios II Lietuvos statute buvo nustatyta, kad, susituokus su vergu, virstama vergu.

Tos baudžiavinių santykių stiprinimo tendencijos niekas iš Vilniaus akademijos ir vėliau Lietuvos vyriausiosios mokyklos profesorių niekada neparėmė ir aiškiai pasisakė prieš valstiečių baudžiauninkų prilyginimą vergams. Pirmam iš Vilniaus akademijos profesorių baudžiavos klausimais pasisakyti teko teologijos profesoriui Martynui Smigleckiui (m. 1618), išėjusiam mokslus toje pat Vilniaus akademijoje ir labai uoliai disputavusiam su arijonais teologijos klausimais. Iš esmės kitokį savo nusistatymą visuomeninės santvarkos klausimais, kad ir nepilnai, jis išdėstė savo išleistoje jau XVI amžiaus pabaigoje knygoje „Apie palūkanas ir t.t.“, tiksliau sakant, apie lupikiškas palūkanas. Ši knyga Vilniaus akademijos pakartotinai buvo išleista 1596 m. ir vėliau daug kartų perspausdinta. Joje jis aiškino palūkanų ėmimo klausimą teologijos požiūriu, būtent, kada palūkanų ėmimas yra, o kada nėra nuodėmė, nes katalikų bažnyčia mokė, kad imti už paskolintus pinigus palūkanų esanti nuodėmė. Jo kazuistinių

aiškinimų turinys yra toks: nesanti nuodėmė imti palūkanas už kapitalo suteikimą gamybai ar prekybai, bet nuodėmė esanti imti palūkanas už paskolą, skiriamą vartojimo reikalui. Šiose Smigleckio nuomonėse originalumo daug nėra. Jis prisidėjo prie tos katalikų teologų ir ekonomistų pakraipos, kuri realiai žiūrėjo į plintančių kapitalistinių santykių poreikius, tie santykiai be kredito negalėjo vystytis. Šitoje knygoje Smigleckis paskyrė vieną skyrių, 26-tą, pavadintą „Apie valstiečių prievoles Lenkijoje ir Lietuvoje“, baudžiauninkų duodamai feodolinei rentai. Tiesą sakant, šiame skyriuje apie Lietuvą specialiai nieko nepasakyta, visa argumentacija paremta Lenkijos įstatymais. Jis ten aiškiai pasako, kad baudžiauninkas yra ne vergas, o laisvas žmogus, kuris gyvena dvarininko žemėje ir iš jos turi pajamų, todėl jis turi tik atlyginti dvarininkui už naudojimąsi žeme, bet „atidavęs činšą ir darbą, nieko nebeprivalo jam iš savo uždarbio“. Jis smerkė valstiečių priespaudą, elgimąsi su jais kaip su vergais, sakydamas, kad tuometinės jų padėtis „negalima pavadinti kitaip, kaip dideliu engimu“. Jis visai aiškiai pasisakė prieš visokias papildomas, dvarininkų išprašomas iš valstiečių ir valstiečių duodamas viršaus, „gera valia“, be įprastųjų, duokles, taip pat dovanas dvarininko vestuvėms, dvarininko kelionėms ir neribotas pastotes, tolimus vežiojimus. Tai esą „ginkluoti prašymai“ (preces artmatae), t. y. prašymai dvarininko, turinčio prievartos galią valstiečiams. Dėl jų Smigleckis taip sako: „O jei nenori, kad tavo prašymai būtų „ginkluoti“, tai prašyk ne kaip elgeta, bet kaip ponas. Elgeta prašo malonės, neturėdamas kuo atsilyginti; ponas turi prašyti valstiečių, pažadėdamas jiems atlyginimą arba nuolaidą kur kitur. Bet paprastai esti, kad žodžiais prašoma, o iš tikrųjų priverčiama. Tesprendžia apie tai kiekvieno sąžinė“. Tai visai nuoširdus, gyvenimiškas, neformalistinis aiškinimas. XVI a. ir vėlesniuose valstiečių ginčiuose su dvarų valdytojais į valstiečių skundus dėl naujų našų nuolat buvo atsikertama, kad valstiečiai jas geruoju sutikę nešti, o valstiečiai

teisingai aiškinosi, kad iš jų sutikimas buvęs išreikalautas prievarta.

Vienas Lenkijos ekonominės minties istorikas, E. Lipinskis, kalbėdamas apie Smigleckio pažiūras, sako, kad jose nesą reakcinių elementų. Tai tinka toms jo mintims, kurios čia buvo išdėstytos. Bet Smigleckis tame pat knygos skyriuje kalba ir apie valstiečių prievoles, jų priklausomybę feodalams. Jis sako, kad iš pradžių valstiečiai, atėję į feodalų žemę, sutartimi su feodalais turėję mokėti jiems tam tikrą činšą pinigais ar produktais ir pasidarę savo ponų valdiniais. Paskui ponai uždėję jiems vieną darbo dieną per savaitę, paskiau padidinę ligi dviejų, vėliau ir ligi trijų dienų, kaip tai yra vyskupų ir kapitulos valdose, o šlėktų dvaruose ir iki 4 dienų. Ukrainoje įprasta, kad valstiečiai kasdien pusę dienos dirba ponui, o antrą pusę sau, ir tai esą teisinga. Neteisinga esą, jei kai kurie dvarininkai reikalauja iš valstiečių dirbti dvarui šešias dienas per savaitę. Taigi sutartis buvo vienokia, o prievolės esančios daug didesnės. Tai Smigleckis pateisina. Viena diena esanti įvesta Torunės seimo. Kadangi seimas gali nustatyti kitų dalykų taksas, jis gali nustatyti įstatymo keliu ir valstiečių prievolių taksą. Iš pradžių dvarininkai turėję daug atliekamos žemės, todėl ji buvo pigi, ir valstiečiai, imdami ją, turėję apsiimti už ją nedideles prievoles. Vėliau, valstiečiams įsikūrus dvarų žemėse, atliekamų žemių nebėliko, žemė pabrango, todėl už naudojimąsi ja esą teisinga prievolių reikalauti didesnių. Pagaliau šitos padidintos prievolės esančios įsigalėjusios senatimi. Tačiau tie aiškinimai dvarininkų naudai nieko nepaaiškina ir nepateisina, yra visai neįtikinami, grynai formalistiniai, lengvai sugriaunami Smigleckio argumentu dėl „ginkluoto prašymo“. Jie terodo jo norą nepažeisti viešpataujančiosios klasės žmonių įsitikinimų, nepažeisti feodalinės santvarkos pagrindų. Šitų minčių jokiū būdu negalima laikyti neturinčiomis reakcinių elementų.

Po Smigleckio iš Vilniaus akademijos profesorių valstiečių baudžiovos klausimu pasisakė, jau daug griežčiau, teisės mokslų profesorius, ne jėzuitas, A. Olizarovijus, paskelbęs 1651 m. Gdanske didelę knygą „Apie politinę žmonių visuomenę“, kurioje yra skyrius apie baudžiauninkus. Jis griežtai priešingas jų prilyginimui vergams, nes nei jie kilę iš karo imtinių belaisvių, nei gimę iš vergų, nei pasidavę patys vergystėn. Už jų naudojamą dvarininko žemę jie teturį duoti dvarininkui sutartą atlyginimą, ir dvarininkas neturįs jokios teisės jų engti. Jis baisiai piktinasi nežmonišku valstiečių engimu, jų padėties priartinimu prie vergų padėties, jų vertimu dirbti dvarininkui 5 ar 6 dienas per savaitę ir nepripažinimu jiems asmens laisvės,— visa tai jis laikė neteisėta, nesuderinama su prigimtaine teise ir su ta sutartimi, kurią dvarininkai buvo padarę su valstiečiais, kai tie apsigyveno dvarininkų žemėje. Darydami tada sutartį, valstiečiai nebuvo prisiėmę nei tokių nepakenčiamų našų, nei išsižadėję asmens laisvės. Čia pirmą kartą Lietuvos politinio rašytojo veikale iškilo progresyvus feodalizmo sąlygomis prigimtinės teisės teorijos vaidmuo. Ypač piktinosi Olizarovijus įprastu tuo metu Lietuvoje dvarininkų reikalavimu, kad valstiečiai duotų jiems pusę medaus nuo savo bičių, nes bitės surenkančios medų ne vien iš dvarininko žemės. Taigi baudžiovos klausimu Olizarovijus, pripažinęs dvarininkams nuosavybės teisę feodalinių valdų žemei, neranda jokio pateisinimo jiems dėl valstiečių įbaudžiavinimo ir besąlygiškai smerkia jį.

Savo knygoje Olizarovijus palietė ir Žečpospolitos valstybinės santvarkos klausimą, kuris kritiškai krašte nebuvo nagrinėjamas. Būtent jis sakė, kad Žečpospolitos politinė santvarka esanti ne demokratinė, kaip teigė daugumas lenkų politinių rašytojų, bet aristokratinė. Atstovus į seimą tesiančia šlėktos, o liaudis neturi jokio balso, teišleidžia dejavimo garsus, neturi beveik jokių teisių, jos gyvybė ir turtas priklauso nuo pono. Plačiau šitos aiškios minties

šioje knygoje Olizarovijus neišdėstė. Olizarovijus mirė, tur būt, 1659 metais, pasišalinęs iš Vilniaus dėl karo.

Po XVII a. vidurio karų teisių mokslų fakultetas, kuriame buvo dėstęs Olizarovijus, jėzuitų nebebuvo atgaivintas. To meto feodalinėje visuomenėje buvo žmonių, kurie suprato, kad aukštojoje mokykloje turi būti pasisakoma ir valstybės santvarkos klausimais. Kun. Vaišnoravičius 1662 metais buvo užrašęs Akademijai turtą politikos katedrai steigti, bet jėzuitai užrašytus turtus priėmė, o katedros ir kurso neįsteigė. Tuo metu jau buvo prasidėjęs Vilniaus akademijos smukimo laikotarpis, ir joje nebebuvo jokių gyvos minties pasireiškimų. Jokių bent kiek rimtesnių pasisakymų iš Akademijos profesorių tarpo visuomeninės minties klausimais ligi pat jėzuitų ordino uždarymo nežinome.

XVIII amžiaus antrojoje pusėje paaštrėjus baudžiavinės santvarkos krizei, viešpataujančios feodalų klasės dauguma tegalvojo, kaip padidinti valstiečių baudžiavinę priklausomybę, nenorėjo net ir kalbėti apie jokią įstatyminį baudžiavos panaikinimą. 1780 metais Lenkijos—Lietuvos seimui buvo pateiktas Zamoiskio paruoštas naujas kodekso projektas, kuriuo valstiečiams buvo pripažįstama kai kurių asmeninių teisių, bet baudžiavinė sistema nepanaikinama. Ir Lenkijos, ir Lietuvos bajorai — seimo nariai — ne tik atmetė tą projektą, bet ir uždraudė kada nors vėl pateikti jį seimui. Bet tiek Lenkijoje, tiek Lietuvoje dvarininkų tarpe buvo ir šviesesnių, liberalesnių žmonių, kurie matė baudžiavinės sistemos krizę, beribį valstiečių išnaudojimą ir engimą laikė nepateisinamu ir galvojo apie baudžiavinių santykių reformavimą.

Panaikinus 1773 metais jėzuitų ordiną ir akademiją reorganizavus į pasaulietinę Lietuvos vyriausiąją mokyklą, kai kurie jos profesoriai savo kalbomis ir raštais įsijungė į pažangesnės bajorijos varomą propagandą prieš neribotą baudžiauninkų priespaudą, už valstiečių padėties palengvinimą ir pripažinimą jiems asmens teisių. Kitokia pakraipa Vyriausiosios mokyklos profesūroje nepasireiškė. Dau-

giausia valstiečių klausimu yra kalbėję ir rašę profesoriai Mykolas Karpavičius ir Dovydas Pilchovskis.

Profesorius M. Karpavičius buvo žinomas bažnytinis pamokslininkas. Dar nebūdamas Lietuvos Vyriausiosios mokyklos profesorium, 1776 metais, Vilniaus vyskupo Masalskio pavestas, jis pasakė visą seriją „jubiliejinių“ pamokslų apie valstiečių padėtį, apie dvarininkų elgesį su valstiečiais, kuriuose griežtai pasmerkė dvarininkų pastangas prilyginti valstiečius vergams, pasmerkė jų beribę eksploataciją ir priespaudą, skelbė juos esant ne vergais, bet laisvais žmonėmis, su kuriais elgtis kaip su vergais negalima ir nėra jokio teisėto pagrindo. Šitie pamokslai tuoj po to ir vėliau ne kartą buvo spausdinami, jie sukėlė pasipiktinimą dvarininkų tarpe, bet įtakingo vyskupo protekcija ir autoriaus iškalbos garsas nesukliudė jam užimti profesoriaus vietos. Ir po to, būdamas jau profesorium, bet kartu ir Prienų klebonu, Karpavičius pamoksle, pasakytame 1792 metais Prienuose, vėl aiškino valstiečių įgimtą, kad ir slopinamą, laisvę ir jų prievolių pagrindus skelbė ne asmeninę priklausomybę, bet naudojimąsi dvarininko žeme.

Kitas to laiko profesorius D. Pilchovskis 1789 metais paskelbė knygele, kurioje surinko žinias apie pirmesnių autorių pasisakymus prieš valstiečių įverginimą ir engimą. Joje paminėjo ir Smigleckį, ir Olizarovijų, ir Karpavičių, ir daugelį lenkų autorių. Visi jie valstiečių valdomą žemę laikė dvarininko žeme, o valstiečių feodalinių prievolių pagrindus laikė tik reikalą atlyginti dvarininkui už naudojimąsi jo žeme. Joje ir jis pats griežtai pasisakė už tai, kad būtų pripažintos asmeninės valstiečių teisės.

Ir Karpavičius, ir Pilchovskis buvo ne politinių mokslų, bet visai kitų dalykų profesoriai — vienas teologijos, antras retorikos; savo dalykų paskaitose jie nedėstė savo pažiūrų baudžiavos klausimu, bet minėti jų raštai ir kalbos buvo žinomi ir gana plačiai paplitę. Lietuvos Vyriausiojoje mokykloje prieš jų mintis jokių pasisakymų nebuvo, todėl galima sakyti, kad joms Vyriausiosios mokyklos profesūra

ne tik nebuvo priešinga, bet žiūrėjo į jas, kaip į visos mokyklos nuomonių išdėstymą.

Lietuvos Vyriausiąją mokyklą palietė XVIII a. antrosios pusės švietėjiški mokymai, kurie formavo pažangią tuo metu buržuazinę ideologiją. Jų tarpe reikšmingi buvo įgimtos žmonių lygybės ir fiziokratų politinės ekonomijos mokymai, kuriais buvo bandoma moksliskai išaiškinti visuomeninius, ekonominius ir politinius santykius. Tie mokymai, kaip ir kiti XVIII a. švietėjų mokymai, buvo iš esmės anti-feodaliniai, rėmė įsigalinčius buržuazinius gamybinius santykius. Karštas jų propaguotojas buvo profesorius, vėliau nuo 1803 m. reorganizuoto Vilniaus universiteto rektorius Jeronimas Stroinovskis. Savo paskaitas, kuriose propagavo tuos mokymus, jis išdėstė plačiai tuo metu paplitusioje knygoje „Prigimtinės, politinės teisės, politinės ekonomijos ir tautų teisės mokslas“, ne kartą perspausdintoje, išverstoje ir į rusų kalbą. Joje iškeliami įgimta žmonių lygybė, aiškinami žmonių santykiai su visuomene, valstybinės valdžios pareigos ir jos santykiai su žmonėmis, ekonominių santykių tarp žmonių pagrindai fiziokratų supratimu ir t. t.,— dėstomi tie mokymai, kurie atitiko išskylančios buržuazijos ideologiją ir nieku nepateisino viešpatavusios tuo metu dvarininkų klasės bajoriškų privilegijų. Savo veikale Stroinovskis aiškiai teigė, kad iš prigimties kiekvienas žmogus savo asmens atžvilgiu yra laisvas ir nepriklausomas nuo kitų žmonių. Be kitų, jam priklauso teisė, kad niekas jo įgimtos laisvės neatimtų ir nevaržytų, teisė jėga gintis nuo kitų žmonių smurto, kurie norėtų išplėsti, pažeisti arba varžyti jo asmeninę nuosavybę arba įgimtą laisvę. Kiekvienas žmogus, be kitų, turi ir įgimtą prievolę niekam neatimti ir nevaržyti įgimtos laisvės. Skelbdamas įgimtąsias žmogaus teises, didysis rusų revoliucinių demokratų pirmtakas Radiščevas kritikavo savą baudžiavinę ir patvaldinę aplinką ir virto revoliucijos skelbėju. Stroinovskis nė vienu žodžiu savo nemažoje knygoje, kurioje buvo išdėstyta jo skaitomas aukštojoje mokykloje

kursas, neužsiminė apie gyvenimo tikrovę — apie baudžiamąją ir bajorų diktatūrą bei, vėliau, carinę patvaldystę. Įžangoje jis tiesiog įspėja skaitytojus, kad nepultų tuojau vykdyti mūsų krašte viso to, ką yra perskaitę veikale, kol visiškai nesupras ir nepermanys viso dėstomo jame mokslo, nes dėl skubaus nevisapusiškai apgalvoto bandymo taikyti mokslo tiesas tik padaromos klaidos. Stroinovskis, matyti, tais aiškinimais norėjo apsidrausti nuo baudžiavininkų priekaištų. Bet savo teiginių teorinį teisingumą jis ir toje įžangoje tvirtai palaikė. Stroinovskis savo knygoje nekritikavo baudžiavinės santvarkos, neatskleidė baudžiavininkų priespaudos, bet tai, kad jis iškėlė įgimtą žmonių lygybę ir nepateisino luominių privilegijų, ne tik silpnino, bet ir griovė ideologinius buvusios tuo metu baudžiavinės santvarkos pagrindus.

Reorganizuotame 1803 m. Vilniaus universitete susibūrė daug įžymių mokslininkų, ir vietinių, ir užsieniečių, mokslo lygis labai išaugo. Kol Rusijoje nebuvo įsigalėjęs reakcinis arakčejevizmo režimas, Vilniaus universiteto profesoriai galėjo skelbti pažangias mokslo idėjas. Visuomeninės minties pažangiosios idėjos daugiausia buvo skelbiamos (ligi 1824 m.) istorijos profesoriaus J. Lelevelio paskaitose, kuriose jis nebelaupsino karalių veiklos, kaip feodaliniai istorikai, bet aiškino liaudies vaidmenį istorijoje, įvykių priežastingumą. Istorija pirmą kartą Vilniaus universitete įgavo mokslo pavidalą. Lelevelis kėlė savo paskaitose ir knygoose pirmą kartą liaudies savivaldą, liaudies aktyvų vaidmenį istorijos įvykiuose, aiškino liaudies kultūros vystymąsi, iškėlė bajorijos ydas, aiškino, kad Lenkijos—Lietuvos valstybė žlugo ne dėl kaimyninių valstybių intrigų, bet dėl bajorijos savanaudiškumo ir nepripažinimo jokių politinių teisių kitoms klasėms. Tai žadino klausytojų mintį, griovė feodalinę ideologiją ir bajorų išpropaguotą istorinių įvykių supratimą, pagal kurį bajorijai teko vienintelis vaidmuo. Šias mintis Lelevelis dėstė ne tik savo paskaitose (čia pasireiškėdavo ir jo respublikoniškas

nusistatymas), bet ir įvairiuose straipsniuose bei didesniuose veikaluose. Tačiau bent tuo laiku, kada jis dėstė Vilniaus universitete, jo politinė mintis ne visada būdavo nuosekli. Pavyzdžiui, išleistoje 1830 metais trumpoje Lenkijos istorijos knygelėje, skirtoje vaikams, Lelevelis aiškino jiems, kad istorija galės pamokyti, tarp kita ko, kad reikia veikti sutartinai, gerbti valdžią, būti jai ištikimiems, klausyti valdžios įsakymų, mylėti karalių, būti prisirišusiam prie tėvynės siela ir širdimi ir t. t. Žinoma, tai galėjo parašyti ir šlėktų viešpatavimo garbintojas.

Lelevelio paskaitos turėjo didelės įtakos jaunuomenei, ir jų kryptis buvo labai nepageidaujama carizmui. Už tai 1824 m. jis buvo pašalintas iš universiteto profesūros. Vėliau Lelevelis pasireiškė Lenkijos politiniame gyvenime kaip aiškus demokratas ir revoliucionierius.

Ne vienas Lelevelis reiškė Vilniaus universitete pažangias pažiūras politiniais visuomeniniais klausimais, ir ne vieną jį carinė vyriausybė pašalino iš universiteto. Kartu su Leleveliu 1824 metais buvo pašalinti prof. Danilavičius ir prof. Goluchovskis kaip tik dėl netinkamų carizmui politinių pažiūrų ir nenorimos įtakos jaunimui.

Vilniaus universiteto profesoriai reiškė savo pažiūras visuomeninės santvarkos klausimais ir jas propagavo ne vien universiteto paskaitose, bet ir per spaudą. Ir leistuose tuo metu Vilniuje lenkų kalba žurnaluose, kaip „Dziennik Wileński“ (Vilniaus dienraštis), ir satyriniame laikraštėlyje „Wiadomości Brukowe“ (Gatvės grindinio žinios) bendradarbiavo nemaža pažangesnių Vilniaus universiteto profesorių. Savo straipsniais jie stengėsi paskatinti liberaluosius dvarininkus peržiūrėti savo santykius su valstiečiais, kad valstiečiai gautų asmens laisvę, kad jų santykiai su dvarininkais pasidarytų paremti ne prievarta, bet sutartimi dėl žemės, kad su valstiečiais nebūtų elgiamasi kaip su vergais. Tai, žinoma, nebuvo kokios nors revoliucinės antifeodalinės pažiūros, bet tai dvarininkų visuomenei, kuri 1780 m. buvo pasipiktinusi Zamoiskio kodeksu, jos

turėjo pažangios reikšmės ir paskatino liberalesnius dvarininkijos atstovus pradėti galvoti apie baudžiavos likvidavimą, o nedvarininkų visuomenei padėjo susidaryti aiškesnę antifeodalinę ideologiją.

Nors politinė mintis, skelbiama senajame Vilniaus universitete ir nebuvo revoliucinė antifeodalinė, nors nebuvo nukreipta prieš feodalinės santvarkos ir valstybės pagrindus, bet to meto visuomenėje ji vis dėlto buvo pažangi, visada pažangesnė už feodalų daugumos politinį nusistatymą. Feodalizmo laikotarpio pažangieji Vilniaus universiteto profesoriai, demaskuodami, kiek jie įstengė, feodalizmo santvarką, padėjo formuoti studentijos demokratinei pasaulėžiūrai. Iš Vilniaus universiteto studentų kilo tokie asmenys, kaip didysis poetas demokratas Adomas Mickevičius, vienas Lietuvos revoliucinių demokratų pirmtakų Jonas Goštautas, lenkų revoliucinis demokratas Stanislovas Vorcelis, lietuvių demokratinis kultūros veikėjas Simonas Daukantas, minėtasis profesorius Jokimas Lelevelis ir daugelis kitų demokratinių antifeodalinių veikėjų. Nė vienas iš jų nėra blogu žodžiu paminėjęs Vilniaus universiteto, nebent tas carizmo priemonės, kuriomis buvo bandoma nuslopinti pažangiųjų visuomeninių idėjų plitimą jame. Vilniaus universitetas carinės vyriausybės buvo uždarytas dėl to, kad jis buvo laikomas revoliuciniu židiniu krašte. Šita carinės vyriausybės nuomonė yra perdėta. Tačiau pažangios senojo Vilniaus universiteto įtakos neigti negalima. Mes kitaip žiūrime į jo profesorių feodalinės santvarkos kritiką, mums ji visiškai nepakankama, mes dabar daug giliau, moksliskiau galime prieiti prie feodalizmo įvertinimo, bet kai ką galime paimti ir iš feodalizmo kritikų, dirbusių senajame universitete.

Carinei vyriausybei 1832 metais uždarius Vilniaus universitetą, buvo sudotas skaudus smūgis Lietuvos kultūrai, apsunkintas jaunimo kelias į aukštąjį mokslą. Bet Lietuvos jaunimas neatsisakė nuo siekimo įsigyti aukštąjį mokslą,— jis vyko studijuoti į Rusijos universitetus.

TEISĖS MOKSLŲ FAKULTETO PRAEITIS

Vilniaus akademija, įsteigta 1579 metais, neturėjo visų įprastų tuo metu Vakarų Europos universitetuose fakultetų. Joje nebuvo nei teisės mokslų, nei medicinos fakultetų, nes ji buvo įsteigta kovai su beįsigalinčiu tuo metu Lietuvoje protestantizmu. Akademijos steigėjams ir jėzuitams, kurie organizavo joje mokymą, visų pirma rūpėjo, kad ji būtų katalikiškos teologijos židinys, kad auklėtų kovotojus su protestantizmu. Bet kad patrauktų Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajorų jaunimą, kurio tuo metu nemaža mokėsi užsienio protestantiškuose universitetuose, jėzuitai turėjo duoti jam tokį bendrąjį išsilavinimą, kokį jis gaudavo to meto kitose aukštosiose mokyklose. Viena teologija sudominti nebuvo galima. Todėl, kol jėzuitams teko rimtai kovoti su protestantizmo įtakomis Lietuvos visuomenėje, jie rūpinosi, kad mokslas Akademijoje būtų pakankamai aukšto lygio, kad ji turėtų įtakos bajorų visuomenėje, kuri vienintelė Lietuvoje tuo metu sprendė visus valstybinius reikalus. Jie stengėsi parūpinti ir geresnių profesorių, ir ėmė domėtis vietos žmonių kalba. Tačiau mokslo kryptis visą laiką buvo scholastinė, atitrūkusi nuo gyvenimo. Nugalėję XVII a. protestantizmą Lietuvoje ir neturėdami krašte konkurentų, jėzuitai ėmė mažiau besirūpinti mokymo lygiu.

Tačiau vien scholastinių mokslų pagrindai nebepatenkino bajorų visuomenės, ji ėmė reikalauti, kad Vilniaus akademija būtų ne žemesnio lygio, kaip kiti universitetai, ir kad joje būtų dėstomi visi kituose universitetuose dėstomi mokslai. Todėl jėzuitai, kad ir nesuinteresuoti nei medicina, nei teisės mokslais, be vargo išgavo 1641 metais spalio 11 d. iš karaliaus Vladislovo IV privilegiją, kuria buvo leista dėstyti akademijoje kanonų (bažnytinę) teisę, civilinę (pasaulietinę romėnų) teisę ir mediciną.

Jėzuitai pasitenkino gavę tą privilegiją, kuri sulygino Vilniaus akademijos teises su Krokuvos akademijos ir kitų

universitetų teisėmis, bet nei teisės mokslų, nei medicinos fakultetų neįsteigė, nenorėdami dalelės savo milžiniškų turtų išleisti nerūpimų jiems dalykų profesoriams išlaikyti.

Tada Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pakancleris K. L. Sapiega keliais atvejais davė akademijai labai daug lėšų ir žemės turtų teisės mokslų fakultetui įsteigti ir profesoriams išlaikyti, specialiai, be to, papildomų lėšų civilinės (pasaulietinės) teisės profesoriams atlyginti ir apmokėjo profesorių parsikvietimo iš Bavarijos išlaidas. Taip dosniai aprūpinus teisės mokslų fakultetą, jėzuitai parsikvietė iš Ingolštato universiteto profesorius, ir Teisės mokykla prie Vilniaus akademijos, tur būt, 1646 metais pradėjo veikti. Joje buvo dvi katedros — kanoninės ir civilinės teisės. Kaip buvo dėstomi teisės mokslo dalykai Akademijoje, nedaug težinoma. Apie teisės mokslo lygį ir pakraipą iš dalies galima spręsti pagal vieno iš trijų parsikviestųjų profesorių — kanoninės teisės profesoriaus A. A. Olizarovijaus — parašytą ir 1651 metais Gdanske išspausdintą knygą lotynų kalba „Apie politinę žmonių visuomenę“. Joje jis labai neoriginaliai citatų rinkiniu iš autoritetingesnių teisininkų raštų dėstė valstybinės teisės plačiąja prasme pagrindus, aiškino bažnyčios ir jos teisės viršenybę prieš valstybę ir jos teisę. Bet tame pačiame veikale visai savarankiškai ir labai aiškiai stojo ginti valstiečius nuo feodalų bandymų taikyti jiems romėnų teisės normas kaip vergams. Juridiškai išaiškinęs, kad nėra jokių teisinių pagrindų valstiečius paversti vergais, jis teigė, kad žemė, kurioje gyvena valstiečiai, priklausanti dvarininkams, todėl jie teturį atlyginti dvarininkams už naudojimąsi jų žeme. Visokie reikalavimai iš jų daugiau, negu vertas žemės naudojimas, ir jų engimas neturi ir negali turėti jokio teisėto pagrindo. Toks griežtas pasisakymas prieš baudžiavines feodalų tendencijas tuo metu buvo labai pažangus. Teisės mokslai, kad ir dėstomi Vilniaus akademijoje labai atitrauktai nuo vietinės feodalinės teisės, nestiprino feodaliųjų gamybinių santykių.

Po kelerių metų prasidėję karo veiksmai nutraukė tiek teisės mokslų katedrų, tiek visos Akademijos darbą: ir profesoriai, ir studentai iš Vilniaus pasitraukė. Grįžę po karo į sugriautą Akademią, jėzuitai nebeatgaivino teisės mokslų fakulteto. Teisės mokslų skatintojas K. L. Sapiega jau buvo miręs. Jo užrašyti Akademijai turtai pasiliko Akademijos vadovybės žinioje, bet jų panaudojimo teisės mokslų dėstymui niekas nekontroliavo, o jėzuitams teisės mokslai nerūpėjo. Kanoninė teisė ir toliau buvo dėstoma, bet tik teologijos fakultete, taigi tiems, kurie rengėsi būti kunigais, ne teisininkais. Kadangi kanoninė teisė teorinį pagrindą buvo gavusi iš romėnų teisės, tai jos kurse nemaža vietos buvo skiriama ir pasaulietinei romėnų teisei dėstyti.

Ne ką tepagyvino teisės mokslų dėstymo ir tai, kad kun. Vaišnoravičius 1662 metais užrašė turtą politikos katedrai, t. y. valstybinės teisės katedrai steigti. Valstybinės santvarkos pagrindai būdavo kartais po to dėstomi Akademijoje, bet tik filosofijos fakultete, bendrojo lavinimosi dalykų tarpe.

Taip teisės mokslai merdėjo ligi uždariant 1773 metais jėzuitų ordiną. Vilniaus jėzuitų akademija 1781 metais buvo reorganizuota į Lietuvos Vyriausiąją mokyklą, esančią Edukacinės komisijos (nelyginant Švietimo ministerijos) žinioje. Joje buvo įsteigta Moralinių mokslų kolegija (kitais tariant, Humanitarinių mokslų fakultetas), kurios programoje teisės mokslams buvo skiriama daug vietos: ten buvo dėstoma ne tik kanoninė, bet ir romėnų, krašto, prigimtinė ir tautų teisė. Tame „moralinių“ mokslų fakultete daugiausia dėmesio skiriama kitiems mokslams, bet programa nustatė ir daug platesnį teisės mokslų dėstymą, kaip kad jėzuitų akademijoje. Tačiau tikrovėje mokslų programa nebuvo visiškai vykdoma. Nuolat tebuvo dėstoma kanonų teisė, o kitiems teisės dalykams labai dažnai trūko profesorių, ir jie daugelį metų likdavo nedėstomi. Naujas dalykas buvo vietinės, krašto, teisės įvedimas. Šiame kurse išvien buvo dėstoma Lenkijos ir Lietuvos teisė,

o prijungus Lietuvą prie Rusijos,— ir taikytos Lietuvoje rusiškos teisės normos. Teisės turinys buvo suprantamas vien formaliai, todėl toks kursas negalėjo nei tikrai supažindinti su Lietuvos teise, nei sužadinti studentų mintį. Be to, ji buvo dėstoma nesistemiškai. Pavyzdžiui, apie to dalyko dėstymą 1783—1798 metais nėra žinių. Nei paskelbtų kursų, nei kitų veikalų šio dalyko profesoriai nepaliko. Užtat labai reikšmingas buvo visai naujos teisės mokslo disciplinos — prigimtinės ir tautų teisės kurso — įvedimas. Nors to kurso profesorius Jeronimas Stroinovskis dėstė jį labai trumpą laiką, nes turėjo išvykti iš Vilniaus, bet jo parašytas to kurso išdėstymas „Prigimtinės, politinės teisės, politinės ekonomijos ir tautų teisės mokslas“ buvo ne kartą išleistas lenkų kalba, be to, išverstas ir išleistas rusų kalba. Profesoriumi Stroinovskiui išvykus iš Vilniaus, tą kursą skaitė pagal jo išleistą veikalą profesoriaus pavaduotojas. Jei krašto teisės kursuose Lenkijos ir Lietuvos feodalinės valstybės santvarka ir feodalinė teisė formaliai buvo dėstoma be jokios mokslinės analizės ir kritikos, tai prigimtinės teisės kurse buvo duodama teisės teorija, neatsižvelgiant į feodales privilegijas, reiškiamą nemažą pažangių XVIII a. švietėjų propaguotų idėjų dėl visuomenės, valstybės ir teisės. Toks kursas žadino studentų visuomeninę mintį. Viešpatavusios Lietuvoje tuo metu baudžiavinės santvarkos sąlygomis tos idėjos, kad ir nebūdamos revoliucinės, padėjo griauti baudžiavinės ideologijos pamatus. Konkretūs teisės mokslai buvo dėstomi atsitiktinai, nesistemiškai, todėl Moralinių mokslų kolegija negalėjo paruošti išmokslintų teisininkų. Bet prof. Stroinovskio kursas kėlė bendrą teorinį teisinį studentų išsilavinimą, davė jiems argumentų kritikuoti esamai baudžiavinei santvarkai. Todėl teisės mokslų dėstymas Lietuvos Vyriausiojoje mokykloje turėjo pažangios reikšmės.

1803 metais carinė vyriausybė pertvarkė Lietuvos Vyriausiąją mokyklą ir pavadino ją Vilniaus universitetu. Atskiras Teisės mokslų fakultetas nebuvo įsteigtas. Pirmesnė

Moralinių mokslų kolegija buvo pavadinta Moralinių ir politinių mokslų fakultetu — jame buvo dėstoma ir filosofija, ir teologija, ir istorija, ir teisės mokslai. Iš dešimties pagrindinių to fakulteto kursų teisės mokslams buvo skirti trys: 1) prigimtinių, politinių ir tautų teisės, 2) žymesnių senovės ir dabarties tautų civilinės ir baudžiamosios teisės ir 3) Rusijos imperijos ir buv. Lenkijos provincijų, prijungtų prie Rusijos, civilinės ir baudžiamosios teisės. Kai kurie pagrindiniai kursai suskilo į atskirus kursus. Pavyzdžiui, atskiras kursas buvo Rusijos civilinės ir baudžiamosios teisės ir atskiras Lenkijos ir Lietuvos žemių civilinės ir baudžiamosios teisės su pakeitimais, carinės valdžios įvestais, prijungus tas žemes prie Rusijos (ištiesai Rusijos teisė Lietuvoje tebuvo įvesta 1840 metais, kai buvo panaikinta Lietuvos Statuto galia). Nuo 1815 metų buvo įvestas kanoninės teisės, o dar vėliau atskiras romėnų teisės istorijos kursas. Kad ir ne visos disciplinos visą laiką būdavo skaitomos, pvz., gana ilgą laiką nebuvo skaitomas Rusijos teisės kursas dėl tinkamo profesoriaus nebuvimo, bet paprastai visi teisės mokslai buvo dėstomi, remiantis geriausia ir naujausia vietine ir užsienine literatūra, pakankamai išsamiai. Vienas dalykas paprastai buvo išeinamas per 2—3 metus, dėstymas buvo įprasto tuo metu universitetinių kursų lygio, tad Vilniaus universitetas galėjo duoti studentui visai tinkamą teisinį išmokslinimą,— studentas galėjo universitete įsisavinti ir teorinius teisės dalykus, ir krašto teisę.

Teisės mokslus dėstė universitete nemaža žymių to laiko mokslininkų, paskelbusių ne vieną mokslo darbą ar straipsnį. Profesorius Kapelis romėnų ir kitų užsienio kraštų civilinės ir baudžiamosios teisės paskaitose duodavo supratimo, kiek politinės sąlygos leido, apie tuo metu pažangesnę buržuazinę teisę; jo kanoninės teisės paskaitos neturėjo nieko bendra su klerikalizmo propaganda, kaip tai būdavo pirmiau to kurso paskaitose.

Žymiausias teisės mokslų profesorius tuo metu Vilniaus universitete buvo Ignas Danilavičius, gerai ištyręs senovės Lietuvos teisės šaltinius, ypač Lietuvos Statutą, paruošęs kartu su prof. J. Leleveliu I Statuto, taip pat kitų Lietuvos teisės šaltinių leidimą, paskelbęs kelis mokslinius straipsnius apie senovės Lietuvos teisės šaltinius ir teisę. Pagrindinis jo skaitomas kursas buvo Lenkijos ir Lietuvos civilinė ir baudžiamoji teisė, kuriame klausimus jis aiškino ir teoriniu teisiniu, ir teisiniu istoriniu požiūriu. To kurso trūkumai — tai tam tikras Lenkijos ir Lietuvos teisinių sistemų suplakimas ir dėstymo dogmatizmas. Bet ir dėstydamas teisės klausimus formaliai, prof. Danilavičius rado progos aiškinti, kad baudžiauninkai teisiškai nieko bendra negali turėti su vergais. Studentai, matyti, sugebėjo semtis iš jo kurso pažangių idėjų, dėl to carinei vyriausybei prof. Danilavičius pasirodė netinkamas ir kartu su Leleveliu bei keliais kitais buvo pašalintas iš Vilniaus universiteto.

Nors Vilniaus universitete ir nebuvo atskiro Teisės mokslų fakulteto, bet teisės mokslų kursai jame duodavo galimybės pakankamai gerai įsisavinti šiuos mokslus. Tai matyti kad ir iš A. Korovickio pavyzdžio. Jis teisės mokslus buvo ėjęs tikrai Vilniaus universitete ir tą universitetą baigė. Vėliau, nuo 1826 metų, buvo paskirtas dėstyti Vilniaus universitete krašto civilinę teisę, paskiau dėstė Rusijos civilinę teisę, parašė kelias knygas apie teismo procesą: Lietuvos civilinį procesą, Lietuvos sienų ginčų procesą ir kt. Uždarius Vilniaus universitetą, buvo pakviestas dirbti prie kodifikacijos darbų Peterburge, o paskiau buvo Maskvos universiteto profesorium.

Kilus 1831 metais sukilimui, nemaža profesorių ir studentų dėjosi prie jo, todėl carinė valdžia, nuslopinusi sukilimą, 1832 metais uždarė Vilniaus universitetą kaip anticarinių revoliucinių idėjų židinį. Po to ligi 1919 metų Vilnius nebeturėjo savo aukštosios mokyklos.

Susikūrusi Tarybų valdžia tuoj susirūpino aukštosios mokyklos steigimu Vilniuje, bet baltųjų lenkų karinėms jė-

goms užgrobus Vilnių, tas sumanymas negalėjo būti įvykdytas. Okupavusi Vilnių, buržuazinė Lenkijos vyriausybė 1919 metais paskelbė Vilniaus universiteto „atgaivinimą“. Jis turėjo būti lenkystės židiniu okupuotame krašte. Kad tas naujas Vilniaus universitetas nebuvo kultūros židiniu vietiniams, Vilniaus krašto, žmonėms, matyti iš to, kad pagrindinių Lenkijos valdomų Vilniaus krašto tautybių, lietuvių ir baltarusių, studentų procentas Vilniaus universitete svyravo tarp 1 ir 3,2%. Vietos darbo žmonių jaunimui nebuvo sąlygų mokytis Vilniaus universitete, o daugumą studentų sudarė atvykęs iš kitur lenkų jaunimas, kuriam buvo sudarytos sąlygos gyventi ir mokytis Vilniuje. Universitete buvo įsteigtas ir teisės bei visuomenės mokslų fakultetas. Lenkijos buržuazinė valdžia pasirūpino sukomplektuoti universiteto personalą ne tik iš nacionalistinių propagandistų, bet ir iš geresnių specialistų mokslininkų, žinoma, buržuazinių. Iš jų tarpo paminėtini buvęs Rusijos universitetų civilinės teisės ir proceso profesorius E. Vaskovskis, ilgą laiką carinės valdžios persekiotas už pažangumą, romėnų teisės profesorius F. Bosovskis, baudžiamosios teisės ir proceso profesorius Br. Vrublevskis ir kiti. Jų knygų ir straipsnių mokslinis lygis atitiko kitų aukštųjų mokyklų profesūros mokslinį lygį. Todėl pažangesnioji lenkų studentija, kuriai teko mokytis Vilniaus Stepono Batoro universitete, galėjo tame universitete gautas žinias panaudoti vėliau, liaudies demokratinėje Lenkijoje. 1939 m. hitlerininkams sutriuškinus buržuazinę Lenkijos valstybę, baigė savo dienas ir jos „atgaivintas“ Stepono Batoro Universitetas.

MŪSŲ UNIVERSITETO JUBILIEJAI

Šį mėnesį [1] minime dvi mūsų universiteto sukaktuves. 1579 metais, t. y. prieš 380 metų, karalius Steponas Batoras davė privilegiją Vilniaus akademijai, t. y. universitetui, ir nuo to laiko Vilniaus akademija beveik pustrečio

šimtmečio, kad ir su pertraukomis dėl karų ir kitokių kliūčių, mokė tą krašto jaunuomenę, kuriai tuometinė feodalinė visuomeninė santvarka ir aplinkybės leido siekti aukštojo mokslo. Per tą ilgą laiką Vilniaus aukštoji mokykla du kartus buvo pertvarkyta: iš pradžių tai buvo jėzuitų akademija, 1781 metais ji buvo perorganizuota į Lietuvos Vyriausiąją mokyklą, 1803 metais carinė vyriausybė vėl ją pertvarkė į Imperatoriškąją Vilniaus universitetą. Bet tie pertvarkymai neįnešdavo esminių pakeitimų nei į profesūros sudėtį — dalis senų profesorių per pertvarkymą atkrisdavo ir buvo priimama naujų profesorių bei dėstytojų, — nei į dėstomų dalykų visumą — ji buvo keičiama ir papildoma ir be tų pertvarkymų, todėl Vilniaus aukštąją mokyklą, kad ir įvairiais pavadinimais, laikome viena aukštąją mokykla — Vilniaus universitetu. Už studentų ir nemažos dalies mokslo personalo dalyvavimą 1831 metų sukilime arba bent pritarimą jam 1832 metais carinė vyriausybė uždarė Vilniaus universitetą kaip revoliucinių idėjų židinį. Vilnius ir visas Lietuvos kraštas ilgam laikui neteko viintelės aukštosios mokyklos.

Bet, nuvertus carinę valdžią ir po žiaurios vokiečių okupacijos Didžiosios Spalio socialistinės revoliucijos poveikyje susikūrus Lietuvoje Tarybų valdžiai, jai tarp kitų neatidėliotinių darbų parūpo atkurti Vilniaus universitetą, „kūrybinės minties židinį“, kaip sakoma išleistame 1919 metais Tarybų Lietuvos Liaudies komisarų Tarybos dekrete „Dėl darbo universiteto Vilniuje atidarymo“. Jo pirmajame straipsnyje pasakyta: „Caro reakcijos uždaryto Vilniaus universiteto sienose įkurti visuotinį darbo universitetą“. Tai buvo prieš 40 metų. Pabrėžimas to, kad universitetas įkuriamas senojo universiteto rūmuose, rodo, kad senojo universiteto reikšmė buvo pripažinta ir nuo jo tradicijos neatsisakė ir tarybinio universiteto steigėjai. Žinoma, tęstinumas buvo numatytas ne scholastinių mokslų dėstymu, ne universiteto prieinamumu daugiausia dvarininkų vaikams, bet paties universiteto, kaip kūrybinės minties židinio, rei-

kalingumu. Senasis universitetas iš esmės tenkino dvarininkų klasės kultūrinius poreikius, nieku negriovė eksploatorinių feodalinės santvarkos pagrindų, o naujasis tarybinis universitetas, kaip pasakyta dekrete, turėjo „padėti platiems darbo žmonių sluoksniams pertvarkyti visuomeninį gyvenimą kūrybinių komunizmo idealų principais“— taigi tų universitetų visai kiti siekimai. Ne tie siekimai sudarė senojo universiteto vertę, bet tai, kad to laiko visuomenė, feodalinė visuomenė, buvo tiek kultūriškai subrendusi, jog nebegalėjo būti be savosios aukštosios mokyklos.

Universitetas, net jėzuitinis, sukūrė kultūrinių vertybių, iškėlė pažangių minčių, kurių be universiteto nebūtų buvę. Jėzuito K. Sirvydo raštai, kad ir neturėję pažangaus turinio, ir lietuvių kalbos žodynai, o gal ir gramatika, nemaža prisidėjo prie lietuvių rašomosios kalbos ugdymo. Akademijos profesoriaus Sarbievskio lotyniški eilėraščiai, kuriuose tarp kita ko buvo apdainuota Lietuvos gamta, pagarsėję visoje Europoje, kai kurie jų dabar išversti ir į lietuvių kalbą, lavino estetinį skonį. Teisės mokslų profesoriaus Olizarovijaus valstiečių teisių gynimas prieš feodalų bandymus jas paneigti ir prilyginti juos vergams rodo, kad ir jėzuitų akademijoje pažangioji mintis kartais rasdavo sau kelią pasireikšti. Nemaža pažangių minčių kėlė ir vadinamojo imperatoriškojo universiteto profesoriai, rasdami karšto pritarimo studentų protuose ir širdyse. Universitetas daug prisidėjo prie pasaulėžiūros susiformavimo ir subrendimo tokių savo auklėtinių, kaip poetas Adomas Mickevičius, kaip demokratinis lietuvių kultūros veikėjas Simonas Daukantas, kaip revoliucionierius ir, sakytume, revoliucinis demokratas Jonas Goštautas bei daugelis kitų. O reakcijos šulų, carizmo ir baudžiavos šalininkų bent kiek žymesnių Vilniaus universiteto auklėtinių tarpe nebuvo. Minėdami 380 metų senojo Vilniaus universiteto sukaktuves, mes prisimename jį kaip seniai atgyventos tamsios praeities šviesesnį už supusį jį baudžiavinę aplinką kultūros židinį, kurio spinduliai turėjo ir pažan-

gaus poveikio. Bet vis dėlto tai tegali būti praeities prisiminimas.

Kitaip suprantame Vilniaus tarybinio universiteto 40-ąsias sukaktuves. Tai yra užuomazga mūsų universiteto, kuriame mes dirbame, mokomės, tos sukaktuvės anaipol nėra praeities prisiminimas, bet augimo, pasiekimų apžvalga. Tarybų valdžios pradėtą Vilniaus universiteto organizavimo darbą nutraukė pilsudskinių baltųjų lenkų puolimas. Įsikūrusi tuo metu Vilniuje buržuazinė Lenkijos valdžia įsteigė čia savo universitetą, kuris turėjo būti buržuazinės lenkystės židiniu Vilniaus krašte. Vietos žmonėms jis teturėjo labai nedaug reikšmės — pagrindinių Vilniaus krašto gyventojų lietuvių ir baltarusių studentų jame buvo tik nuo 1 ligi 2 ar 3% visų studentų, jiems nebuvo sąlygų mokytis lenkiškame Vilniaus universitete, o didžiąją daugumą besimokančių jame studentų sudarė atvykėliai iš kitų Lenkijos valstybės sričių. Profesūros tarpe buvo ir keletas žymesnių, pažangesnių mokslininkų, bet didesnio poveikio vietos visuomenei jie neturėjo. Tarybų Sąjungos vyriausybei atidavus Lietuvai Vilnių ir Vilniaus kraštą, žlugus buržuazinei Lenkijos valstybei, 1940 metų pradžioje iš Kauno į Vilnių pradėti kelti kai kurie universiteto fakultetai. Bet tik 1940 metų rudenį, jau Tarybų Lietuvos vyriausybės pastangomis, Vilniuje buvo suorganizuotas universitetas krašto žmonėms. Jis tenkino liaudies poreikius, buvo skirtas darbo žmonių jaunuomenei mokytis. Vėliau jis gavo vardą V. Kapsuko, vadovo pirmosios Lietuvos tarybinės vyriausybės, pradėjusios organizuoti Vilniuje naują universitetą. Hitleriniai okupantai negalėjo pakęsti universiteto buvimo pavergtame krašte ir jį uždarė. Bet tas uždarymas neilgai tetruko. Vos tik Raudonajai Armijai išvijus okupantus, prasidėjo Vilniaus valstybinio universiteto, tarybinio universiteto, darbas. Per trumpą keliolikos metų laiką šis universitetas paruošė kelis tūkstančius tarybinių darbuotojų specialistų. Jis išaugo į vieną didesnių

Tarybų Sąjungos aukštųjų mokyklų ir dabar nuolat auga, nuolat tobulėja. Todėl mes dabar džiaugdamiesi minime mūsų universiteto kūrimo pradžią prieš 40 metų.

PASAULIETINĖ BAJORŲ MOKYKLA

1613 m. lapkričio mėn. 28 d. bajoro skundas dėl sumušimo jo sūnaus, kuris mokėsi pas mokytoją Didlaukyje, Kauno pav.

Išrašas Lietuvos TSR Mokslų akad. Centrinėje bibliotekoje, sign. TA-322

Выпис с книг кгородских зам'ку
господар'ского Ковен'ского.

Году от нарожен'я Сына Божого тисеча шест'сот
трынад'цатого месяца н[о]ябра двад'цат ос'мого дня.

На враде господар'ском кгород'ском ковен'ском передо
м'ною Миколаем Паш'к[евичом], под'старостим ко-
вен'ским, чынил оповедан'е и об'тяж'ливе жа[ло]ва[л]
земенин господар'ский повету ковен'ского пан Станис'лав Юр'евич Немеилевича в крыв'де сына свего
на име Яна Станис'лавовича Юр'евича, лет ещо вод'лугъ
пра(ва) зупол'ных не маючого, на земенина господар'-
ского повету ковен'ского на Шымона Томашевича
Даукъшевича о том, ижъ деи в году тепереш'нем тисеча
шест'сот трынад'цатом месеца ноябра двад'цат пятого
дня тот деи поменены пан Станис'лав Юр'евич дал был
на науку сына своего звыш помененого Яна Станс'лаво-
вича до бакалара тамош'него пана Кас'пора Грыгор'е-
вича Кгир'дзюна, на тот час там меш'каючого на науку
детей землян господар'ских повету ковен'ского в дому зе-
менина господар'ского повету ковен'ского пана Станис'-
лава Даукшевича, лежачом в повете ковен'ском в поли
Дидлов'ском, то пак деи нет ведома з яких прычинъ,
напол'нивъшысе злою волею и пред'севзятем умыс'лу

своего, пришод'шы до того дому того Станис'лава Даук'шевича и до из'бы свет'лич'ное, где тот бакалар господою ест и меш'кает, не ведати з яких прычын, снат с упил'ства и своволен'ства незбож'ного своего, запомя'нев'шы бояз'нь божую и срокгост права пос'политого, на таковых людеи описаного, того дetyа лет немаючого, ни в чом себе не вин'ного, пор'вав'ш[ы] брон незвыккую, косу сеножат'ную, так шкарад'не тя[ль], ажъ вер'хъ головы ажъ до самой кости перетял и шкод[ли]вую рану задал, о(т) которого так шкод'ливого зранен'я [нет] ве-дома ест'лиже жив будет.

Jau pirmiau esu paskelbęs 1592 m. žinutę¹ apie Motėnų apylinkės, Veliuonos valsčiaus, bajorų vaikų mokytoją. Čia duodama žinutė apie kitą tokį pat bajorų vaikų mokytoją, Didlaukio apylinkės, Kauno pav. Minimi šiame dokumente Daukševičiai nėra kan. M. Daukšos giminės. Iš tų atsitiktinių žinučių matyti, kad jau nuo XVI amž., be bažnytinių mokyklų, Lietuvoje turėjo būti nemaža ir pasaulietinių daraktorių mokyklų bajorų vaikams.

---

¹ Tauta ir žodis, VII, 1931, p. 364. Žr. šio leidinio 88 p. *Red.*

12. BIBLIOTEKOS

1510 m. ALBRECHTO GOŠTAUTO BIBLIOTEKA

Vienoje seniausių Lietuvos metrikos, t. y. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valstybinio archyvo, knygų yra trys rusiškų, lotyniškų ir čekiškų (prie jų viena lenkiška) knygų sąrašėliai, kurie jau seniai atkreipė mokslininkų dėmesį. Pirmą kartą tuos sąrašus paskelbė 1826 m. buvęs Vilniaus universiteto profesorius J. Lelevelis veikaluose „Bibliograficznych ksiąg dwoje“ II tome ne iš Lietuvos metrikos originalo, bet iš XVIII a. Lietuvos metrikos transkripcijos, buvusios ir tebesančios Varšuvoje. Skelbdamas tuos knygų sąrašus, Lelevelis pavadino juos didžiojo Lietuvos kunigaikščio bibliotekos, laikomos Vilniaus pilyje (Žemutinėje), katalogu, sudarytu 1510 m. Kartodami žinias apie tą biblioteką, J. Kraševskis¹ ir K. Pułaskis² bei tuo metu buvęs Lietuvos metrikos metrikantas S. Ptašickis³, iš naujo paskelbęs tuos sąrašus jau iš Lietuvos metrikos originalo, kartojo, kad tai esąs 1510 m. Žygimanto Senojo bibliotekos, buvusios Vilniaus pilyje, katalogas. Tokia nuomonė iš viso yra įsigalėjusi istorinėje literatūroje, ir jos tikrumas nėra kėlęs abejonių.

Sąrašuose nėra nei jų surašymo datos, nei nurodymo, kam knygos priklausė. Ir viena, ir antra teparemta šių do-

---

¹ J. Kraszewski. Wilno od początków jego do roku 1750, t. IV, Wilno, 1842, p. 78 ir 107—110.

² K. Pułaski. Spis książek króla Zygmunta I-go. — „Biblioteka Warszawska“, 1875, t. I, zes. 2, p. 277 ir kt.

³ С. Пташицкий, Библиотека великого князя литовского в Вильне в 1510 году. — «Библиограф», 1888, № 1.

kumentų skelbėjų samprotaviškai. Tai verta patikrinti, nes ir pats tekstas verčia paabejoti, kad ten surašytos didžiojo Lietuvos kunigaikščio knygos — tarp jų yra daug pravoslaviškų bažnytinių knygų bažnytine slavų kalba, pavadintų rusiškėmis,— nesuprantama, kam didieji Lietuvos kunigaikščiai katalikai jas būtų įsigiję ir laikę. Taip pat ir sąrašuose sakoma, kad kai kurias knygas pirkęs Petrikave „ponas“— tų knygų savininkas. Kad raštininkėlis valdovą, didįjį kunigaikštį, būtų pavadinęs tiktai ponu, visai nepatikima. Šiuo metu Lietuvos TSR Mokslų akademijos Istorijos institute yra pilnas tos Lietuvos metrikos originalo mikrofilmas su minėtais knygų sąrašais. Knygoje šie sąrašai yra 160, 168 ir 169 (sen. 153, 161 ir 162) lapuose tarp kitokio turto — ginklų, šarvų, drabužių, pakinktų, indų, šv. paveikslų ir t. t.— sąrašų, kurių 7 rašyti ta pačia ranka, kaip ir knygų sąrašai. Šešiuose iš jų yra įrašyta sudarymo data: 1510 metų šv. Stanislovo diena, t. y. gegužės 8 d. Todėl visai patikima, kad knygų sąrašas, sudarytas to paties raštininko, matyti, ponui įsakius surašyti jo turta, yra iš 1510 metų. Tuose sąrašuose niekur nėra paminėtas turto savininkas, jis tevardinamas ponu: „pono drabužiai“, „pono šarvai“, „ponas pirko“.

Toje pat knygoje, be sąrašų, esančių vienoje vietoje su knygų sąrašais, t. y. 154—170 (sen. 147—163) l., visai kitoje vietoje — 235—237 (sen. 228—230) l.— yra dar trys turto sąrašai. Du iš jų daryti knygas surašiusio raštininko; juose įrašyta ta pati sąrašų sudarymo data — 1510 m. šv. Stanislovo diena. Tai Dieveniškių ir Trakelių dvaro kumelių ir kumeliukų surašymas. O 1510 m. gruodžio 21 d. Žaslių dvaro kumeles ir kumeliukus surašė kitas raštininkas. Aišku, kad visuose šiuose sąrašuose surašyti to paties pono turta. XVI a. pradžioje Trakeliai, Dieveniškės ir Žasliai priklausė Albrechtui Goštautui. Vadinasi, juose yra surašytas ne didžiojo Lietuvos kunigaikščio, bet A. Goš-

tauto, būsimo Vilniaus vaivados ir kanclerio, Lietuvos didiko, su kurio įtaka ir turtais tegalėjo lygintis Radvilos, turtas, taigi, ir biblioteka.

Kaip tie sąrašai pateko į Lietuvos metrikos knygą? Iš tikrųjų jie nėra joje įrašyti. Tos knygos, kurioje jie yra, numeris dabar yra 223 (II A/3). Ji susideda iš dviejų dalių: 1518—1522 m. Lietuvos metrikos knygos (originalo) — iš viso 141 lapo, prie kurios, įrišant XVIII a., prikergta 118 lapų įvairių, daugiausia XVI a. pirmosios pusės, dokumentų; iš dalies kitų metrikos knygų nuotrupų ir dalies ne didžiojo kunigaikščio kanceliarijos raštų. Kalbami sąrašai yra ne pačioje teisminėje metrikos knygoje, bet knygrišio prisegtų raštų dalyje. Tai ne vienintelė vieta Lietuvos metrikoje su A. Goštauto dokumentais. Goštautui ir Goštautienei mirus ir nepalikus įpėdinių, jų turtai atiteko didžiajam Lietuvos kunigaikščiui Žygimantui Augustui, o kartu su turtais perėjo ir jų nuosavybės dokumentai. Jie yra surašyti Lietuvos metrikos I knygoje, šiuo metu paskelbtoje⁴; patys dokumentai žuvo per karą XVII a. viduryje. Mažesnės reikšmės dokumentai į tą knygą nebuvo surašyti ir, tur būt, buvo laikomi su Lietuvos metrikos knygų originalais, kurie taip pat beveik visi žuvo; teišliko kelios XVI a. pradžios knygos. Tuo metu, matyti, žuvo ir kita Goštauto archyvo dalis, laikoma metrikoje. Kartu su keliomis senomis Lietuvos metrikos knygomis teišliko pluoštelis Goštauto archyvinių dokumentų ir įvairių metrikos knygų nuotrupų. Šitie palaidi XVI a. pradžios raštai XVIII a. buvo pridėti prie 1518—1522 m. teismo sprendimų knygos, ją įrišant, ir tuo būdu keli Goštauto archyvo dokumentai išliko.

Lotyniškųjų knygų sąrašė kita rašysena prirašytos knygos, kurias „ponas“ pirkęs Petrikave. Iš tikrųjų 1511 m.

---

⁴ Описание документов и бумаг, хранящихся в Московском архиве Министерства юстиции, кн. 21, М., 1917, р. 325—473.

pradžioje A. Goštautas buvo nuvažiavęs pas karalių į Petrikavo seimą⁵.

Iš kur A. Goštauto bibliotekoje galėjo atsirasti tiek pravoslaviškų tikybinių knygų, jų tarpe ir rusiškas Kijevo metraštis? A. Goštauto tėvas Martynas Goštautas, 1471—1480 m. Kijevo valdytojas, vaivada, galėjo kai kurias knygas įsigyti, būdamas Kijeve. Bet greičiausiai daugumas tų knygų pateko A. Goštautui kitu keliu. Jo tėvas buvo vedęs Trobų kunigaikštę, kuri mirė gana jauna, prieš 1480 metus. Jos motina Marina, Trobų kunigaikštienė, visus savo dvarus, paveldėtus po tėvo kunigaikščio Dimitro Druckio-Zubrevickio Siekiros mirties ir, tur būt, gautus iš savo vyro kunigaikščio Simono Galšiškio (Alšėniškio), keliais raštais užrašė vienintelės savo dukters sūnui Albrechtui Goštautui; kitu atskiru raštu užrašė jam savo kilnojamuosius daiktus ir brangenybes⁶. Turtingi kunigaikščiai pravoslavai privalėjo turėti ir religinių knygų, todėl greičiausiai su Trobų kunigaikštienės palikimu A. Goštautui atiteko ir jo pravoslaviškos religinės knygos.

A. Goštauto bibliotekos knygos daugiausia buvo rankraštinės, brangios. Kad jos būtų žuvusios, kaip žuvo kitiems nereikalingas svetimos giminės archyvas, nepatikiama, nes knygos buvo branginamos. S. Ptašickis minėtame straipsnyje duoda žinių apie dvi tos bibliotekos knygas. Vienintelė lenkiška knyga, Aleksandro Makedoniečio istorija, buvusi tuo metu kažkieno privatinėje bibliotekoje. Kaip matyti iš užrašo joje, ji baigta nurašyti 1510 m. kovo 9 d., o jau gegužės 8 d. įrašyta bibliotekos sąrašuose. Antra knyga, lotyniška „Ciecoriška teisė“, pasilikusi prie Lietuvos metrikos ir buvusi Peterburgo bibliotekoje.

Tur būt, vienas iš A. Goštauto knygų katalogo „žoly-

---

⁵ И. Малиновский, Сборник материалов, относящихся к истории панов-рады Великого Княжества Литовского, Томск, 1901, р. 409.

⁶ Описание документов и бумаг, хранящихся в Московском архиве Министерства юстиции, кн. 21, р. 467.

ny^{4*}, vėliau priklausęs jo sūnui Stanislovui, buvo gerai žinomas tuo metu; iš lotynų kalbos jis buvo išverstas į lenkų kalbą, o 1588 m. iš lenkų kalbos išverstas į rusų kalbą⁷.

Istorikams įdomiausia būtų pasekti rusiško Kijevo metraščio, įrašyto slaviškų religinių knygų tarpe, likimą. Tai yra vienintelė žinia apie rusišką metraštį XVI a. Lietuvos centre. Sunku patikėti, kad tokia knyga, kuria daug kas turėjo domėtis, būtų žuvusi. Nuo XVII a. yra žinomas iliustruotas rusiškas metraštis, vadinamasis Radvilų metraštis, buvęs tuo metu Radvilų centriniame dvare Nesvyžiuje, vėliau išvežtas į Karaliaučių, o dabar esąs Leningrade. Greičiausiai tai yra tas pats rankraštis, kuris A. Goštauto knygų sąrašė buvo pavadintas Kijevo metraščiu. Patyrinėjus gal pavyktų ir daugiau sužinoti apie A. Goštauto bibliotekos knygų likimą.

---

* «Травник», senovinė knyga apie vaistažoles. *Red.*

⁷ А. Зубов, Заметки о травнике Троицкого воеводы Станислава Гожтовта. — «Чтения в Императорском обществе истории и древностей Российских», 1887, кн. 3, р. 1—27 ir кн. 4, klaidų atitaisyimas.

13. MATERIALINĖ KULTŪRA IR PAPROČIAI

ŠVEDIŠKOS GELEŽIES PREKĖS LIETUVOJE XVI IR XVII AMŽIAIS

Svedijos prekybiniai santykiai su Lietuva, klestėję tuo metu, kai vikingai turėjo įsisteigę Sambijoje ir Kurše savo kolonijas, turėjo susiaurėti, kai tos kolonijos išnyko. Vėliau, kai iš abiejų Lietuvos šonų — Rygoje ir Karaliaučiuje — įsikūrė nedraugingi Lietuvai riterių ordinais, kurių tikslas buvo užvaldyti visą Pabaltijį, taigi ir Lietuvą, dar labiau susiaurėjo Švedijos galimūmai turėti prekybinius santykius su Lietuva, betgi ir tuo metu tie prekybos ryšiai nenutrūko, ir Lietuva gaudavo reikalingų jai kovoti su riterių ordiniais ginklų ir iš Švedijos, nors tokia prekyba su pagoniais lietuviais buvo draudžiama. Nuo XV amžiaus nusistovėjus Lietuvos taikos santykiams su ordiniais, Lietuva, neturėdama savo uostų, negalėjo labiau plėsti savo prekybos su užjūrio kraštais, ir jos ekonominiai bei kultūriniai santykiai su Švedija aprimo ligi XVII amžiaus karų, kada lietuviai gavo susidurti su švedų kariuomene iš pradžios kaimyniniuose kraštuose, o paskui ir pačioje savo teritorijoje.

Bet ir tame laikotarpyje švedų prekės patekdavo Lietuvon per Rygos ir Karaliaučiaus uostus ir nenustojo Lietuvoje savo vardo. Kadangi Lietuvos finansinis archyvas, kuriame buvo laikomi muitinių sąrašai, yra žuvęs XVII amž. viduryje, žinių apie švediškąs prekes Lietuvoje ligi to laiko yra išlikę labai maža. Pažymėtinas sąrašas

turto, likusio Laumelaičiuose Pragulbėje, Telšių valsčiaus, mažame smulkaus Žemaičių bajorėlio Jono Martynaičio dvarelyje (ūkyje), sudarytas, mirus tam bajorui 1600 metais. Tarp kitų palikimo daiktų yra nurodyta geležinė švediška dvišakė žvakidė¹. Matyti, pašaliniai žmonės, sudarę palikimo sąrašą, žinojo, kad tokia žvakidė yra švediška. 1647 metais muitinėje prie Skuodo buvo sulaikytas Skuodo pirklys škotas Jan Vit, vežęs įvairių prekių, ir tos prekės iš jo buvo muitinėje paimtos kaip kontrabanda. Jis aiškinosi vežęs tas prekes iš Karaliaučiaus ir jau esąs rodęs jas pirmesnėje muitinėje. Pirklio paaiškinimą apie tai, iš kur ir kaip jis veža sulaikytas muitinėje prekes, negalima priimti be suprantamų rezervų. Jos galėjo būti vežamos ir iš Rygos. Tų prekių tarpe buvo kai kurių geležies prekių, jų tarpe buvo ir švediškų, būtent: latviškų peilių už 12 auksinų, švediškų peilių už 2 auksinu, vengriškų peilių už 6 auksinus, 6 buntai, t. y. 90, peilių (paprastų) už 20 auksinų, švediškų vinelių už 4,5 auksino ir paprastų geležinių vinelių už 4 auksinus². Minimieji dokumentai yra Universiteto bibliotekoje Kaune³. Tos, kad ir negausios, žinutės rodo, kad kai kurios geležies prekės, kad ir gaunamos ne tiesiog iš Švedijos, bet per kaimyninius Rygos ir Karaliaučiaus uostus, XVI amžiuje ir XVII amžiaus pradžioje Lietuvoje buvo žinomos kaip švediškos.

ARKLAS IR JAUČIO JUNGAS PRAEITYJE

Lietuvoje žemė yra dirbama nuo senų senovės. Iš akmens laikotarpio Lietuvoje yra išlikę nemaža akmeninių kaplių žemei purenti. Tarp ko kita Lietuva yra buvusi cent-

---

¹ лих'тар зелез'ны надве швец'ки...

² ножовъ лотовъскихъ за золотыхъ дванад'цат, ножовъ шведскихъ за золотыхъ два, ... за ноже венъкгер'ские золотыхъ шест, ... ножовъ бун'товъ шестъ за золотыхъ двад'цать, за ц'вечъки швед'ские золотыхъ чотыры и грошей пет'над'цать пол'скихъ, ... за ц'веч'ки железные простые золотыхъ чотыры...

³ ZB 37a, f. 133; ZB 120b, f. 225a/226.

ras tam tikros akmeninių kaplių formos, kurių nemaža randama ir Prūsiose, ir taip pat Latvijoje, vadinamųjų gyvatės galvos pavidalo kaplių¹. Tokių kaplių yra daugelyje Lietuvos muziejų, yra ir „Aušros“ muziejuje. Kapliais žemė buvo dirbama rankomis. Dar prieš įsigalint Lietuvoje geležies įrankiams, žemė turėjo būti dirbama ir gyvuliais, kitaip sakant, arklų. Lietuvoje tų laikų arklų nerasta, nes jie buvo mediniai ir išlikti tegalėjo nebent durpynuose, kaip yra išlikęs rastas Prūsiose senoviškas medinis arklas. Bet tarp surastų Lietuvoje akmeninių įrankių, laikomų kirviais, surinktų Lietuvos muziejuose, bent dalis yra ir akmeninių žagrių — noragų, kurios buvo privertinamos prie medinio arklo.

Seniausias žinomas žemės dirbimo Žemaičiuose aprašymas yra Z. Herberšteino. Imperatoriaus pasiuntinys Z. Herberšteinas, kuriam du kartu teko važiuoti per Lietuvą į Maskvą ir šiaip teko lankytis Lietuvos sostinėje, taip aprašo išleistuose 1549 m. savo užrašuose apie Maskoviją Žemaičių žemės ūkį: „Žemę jie purena ne geležim, bet medžiu, ir tai yra juo nuostabiau, kad jų žemė yra kieta, ne smėlėta, ir joje niekuomet neauga pušys. Eidami arti, jie paprastai nešasi labai daug malksnų, kurio mis rausia žemę ir vartoja jas žagrėmis, suprantama tam, kad vienai malksnai sulūžus, turėtų čia pat parengę dar ir dar jų, ir kad tokiu būdu galėtų dirbti netrukdomi. Vienas krašto viršininkas, norėdamas palengvinti žmonėms per sunkų darbą, įsakė pristatyti didelį kiekį geležinių žagrių. Bet kai tais metais ir keletą kitų metų dėl kažin kokių klimato priežasčių derlius nebuvo toks, kokio ūkininkų buvo tikėtasi, žmonės ėmė įtarti, kad jų laukai liko nederlingi dėl geležinių žagrių, ir nepripažino kito nederliaus aiškinimo. Tada viršininkas, bijodamas maišto,

---

¹ W. Gaerte, Die neolitische Ostpreussen-Hacke mit Schlangenkopf, ihre Entwicklung und Verbreitung.—Elbinger Jahrbuch, H. 3, 1923, p. 140—143; M. Ebert, Neue Beiträge zur Archäologie Lettlands.—Elbinger Jahrbuch, H. 4, 1924, p. 107—108.

pašalino geležį ir leido jiems dirbti žemę kaip išmano“². Vėliau tą Herberšteino pasakojimą yra pakartojęs Gvagninis ir kiti, aprašinėję žemaičių gyvenimą. Bet Herberšteinas pats nėra buvęs Žemaičiuose ir terašė iš kitų pasakojimų, o tie pasakojimai apie geležinių žagrių baimę, kaip ir daug apie ką kita, buvo perdėti. Žemaičiuose XVI amžiuje buvo ariama ir mediniais arklais, kaip kad dabar yra akėjama medinėmis akėčiomis, bet jau tuo metu tie mediniai arklai be geležies necharakterizavo Žemaičių žemės dirbimo, kaip dabar nebecharakterizuoja jo mediniai akėčvirbaliai. Geležinių žagrių vartojimu Žemaičių kraštas nesiskyrė nuo kitos Lietuvos, ir apskritai tarp Aukštaičių ir Žemaičių kultūrinio lygmens nebuvo kiek žymesnio skirtumo. Jau XVI amžiuje mediniai arklai be geležinių noragų, tur būt, tebuvo Lietuvoje senovės palikimas, ne normalus reiškinys — juos tevartojo, tur būt, patys neturtingiausieji žmonės, pas kuriuos, kaip ir visuomet, išlikdavo paprastesni, pigesni senoviški įrankiai. 1591 m. Šašuoliuose, Vilniaus p., grasydamas neleisiąs svetimiems artojams arti, dvaro urėdas gąsdino įsakysiąs atimti noragus³ — matyti, buvo suprantama, jog be noragų arti nebegalima.

Tikresnių žinių apie Lietuvos žemės darbo įrankius duoda ne Lietuvos aprašymai, kad ir tokių palyginti teisingų aprašinėtojų, kaip Herberšteinas, bet to laiko dokumentai, kuriuose yra šiokių tokių žinių apie juos, visų pirma, inventoriai. Seniausi Lietuvos inventoriai, t. y. žmonių ir turto surašymai,— o tokių inventorių senesnių kaip XVI amžiaus visai neturime,— rodo, kad tuomet geležis arklams Lietuvoje buvo vartojama. 1520 metų Geranainių dvaro Rytų Lietuvoje surašyme nurodyta, kad dvare rasta 208 krytys (rus. kryca) geležies ir 90 porų

---

² Naudojuosi rusišku vertimu: С. Герберштейн, Записки о московитских делах, перев. А. И. Маленка, 1908, р. 178.

³ AVK, t. 8, 1875, р. 547.

noragų, ir nurodant, ką kasmet to dvaro ūkininkai turi dvarui duoti duoklių, pažymėta, kad jie turį kasmet duoti tarp ko kita 30 porų (soch) noragų ir 50 kryčių geležies⁴. Matyti, Geranainyse geležis buvo dirbama iš rūdos, todėl ūkininkai turėjo dvarui duoti ir savo padirbtos geležies, ir iš tos geležies nukaltų noragų, ir dvare buvo susidarusi palyginti didelė jų atsarga. 1549 m. Radoškovičiuose, Lietuvos kunigaikštystės gudų gyvenamame krašte, kiek į rytus nuo lietuvių gyventojų ploto, trys kalviai kasmet turėdavo duoti dvarui po 30 porų noragų⁵. Noragai beveik visada buvo žymimi poromis — arklais; „socha norohov“ yra pora noragų vienam arklui. Tokios dvarų kalvių ir kai kurių ūkininkų pareigos turėjo būti ir kitur Lietuvoje 1611 metais keli Onušio, Ukmergės pav., ūkininkai turėjo duoti dvarui, be ko kita, po dvejus noragus⁶. Apskritai, senovėje geležis iš rūdos buvo dirbama Lietuvoje daug plačiau, kaip kad galėtų atrodyti dabar, kai niekas Lietuvoje iš vietinės rūdos geležies nebedirba, kai vien tik įvairūs Rūdos vietovardžiai teprimena apie būtą geležies dirbimą. Dar 1628 m. prie Svedasų buvo nuomojama rūda, kurioje dirbo geležį. Yra išlikusių ir rūdų inventorių, pvz., 1787 m. Zapyškio klebono rūdos surašymas. Geležiniai noragai arklams minimi ir kituose seniausiuose Lietuvos inventoriuose. Pavyzdžiui, viename smulkios bajorės dvarelyje prie Vilkijos 1539 m. turto sąrašė nurodyti tarp ko kita 4 noragai⁷ — tas dvarelis nepranešė vidutinio ūkininko dubos.

Ūkininkai turėdavo duoti dvarui ne tik geležinių arklų dalių, bet ir medinių, pačius žambius. 1553 metais Kražių valsčiuje du įkeistu veldamu turėjo duoti kasmet, be

---

⁴ Археографический сборник документов ..., т. 7, 1870, р. 15, 16.

⁵ Документы Московского архива Министерства юстиции, т. I, 1897, р. 106.

⁶ JLZ, р. 271, Nr. 205⁴.

⁷ Istorijos archyvas, I, 1934, sk. 11¹⁰.

ko kita, po 10 žambių (žombev, majut davati po deseti)⁸. Tiek pat turėjo duoti 1601 m. įkeistas M. Dirvėnų valsčiaus Tarvydžių ūkininkas⁹. 1601 m. keli Biliūnų dv., prie Rasėnių, ūkininkai turėjo duoti dvarui kiekvienas po 30 padirbtų žambių¹⁰.

To laiko rusiški Lietuvos dokumentai arklui ir jo dalims turėjo šiuos pavadinimus: *socha, naroh, železnik, lemeš, železo oromoje, žomb, žagra* — paskutiniai du žodžiai yra kilę iš lietuvių kalbos. Nors inventoriuose ir kituose dokumentuose smulkesnių arklo ir jo dalių aprašymų nėra, bet iš pavadinimų įvairumo yra pagrindo manyti, kad Lietuvoje būta dviejų tipų arklių — dviem geležtėm ir viena geležte (lemeš, železo oromoje), kuriuo, gal būt, dažniau buvo ariama jaučiais — jis sudarė prototipą dabartinio pirktinio plūgo.

XVI amžiuje ir dar daug vėliau visoje Lietuvoje daugiau buvo ariama jaučiais, ne arklais. Jaučiais buvo ariama beveik visada dviem, todėl ir šiaip jaučių pora tiesiog buvo vadinama arklu (*socha volov*). Kartais, pritrūkus porai jaučio, kartu su jaučiu buvo pajungiamą karvė. Pvz., Upytės (Panevėžio) pilies teismo knygoje yra įrašytas 1586 metais vieno bajoro skundas, kad beariant Pauslajy jo sūnui ir dviem ūkininkams trimis jaučių arklais, juos užpuolę ir atėmę jaučius; iš tų atimtų jaučių sąrašo matyti, kad jaučių tebūta penkių, o šeštoji buvo karvė¹¹.

Neturintieji pakankamai jaučių pietų slavų ūkininkai ir seniau, ir dar dabar susideda su kitais tokiais neturinčiais kiek reikia jaučių ūkininkais į laikiną ariamąją bendrovę, vadinamą *sprega, otorica*, ir abiejų jaučiais suaria ir vieno, ir antro laukus, pasilikdami kiekvienas savo jaučių savininkais. Ar buvo ir Lietuvoje sudaromos tokios

⁸ JLZ, p. 22, Nr. 13².

⁹ JLZ, p. 271, Nr. 205².

¹⁰ Ten pat, p. 175, Nr. 122.

¹¹ AVK, t. 26, 1899, p. 288.

bendrovės ūkininkų, turėjusių po vieną jautį, kuriuo vienu negalima arti, iš dokumentų nematyti. Lietuvoje ir ūkininkai, ir bajorai trūkstantį jaučių kiekį išsinuomodavo arybai iš turinčiųjų atliekamų jaučių ir mokėdavo už tą jaučio pasinaudojimą arybų — pinigais arba javais. Dvarai laikydavo tyčia daugiau jaučių, pačiam dvarui nereikalingų, ir juos duodavo arybai savo ūkininkams, gaudami iš jų už tai arybų pinigus¹². Dvarui rūpėjo, kad ūkininkai turėtų visą reikalingą žemės darbui inventorių, nes juo jie turėjo dirbti ne tik savo, bet ir dvaro laukus. Toks jaučių ėmimas arybai buvo Lietuvoje labai įprastas, susidaręs vietoje, todėl ir paties jaučio nuomojimo ir atlyginimo už jį terminai oficialioje Lietuvos raštų kalboje — rusiškoje ir vėliau lenkiškoje — dažniausiai buvo vartojami lietuviški: aryba ir arybos.

Jaučių pora buvo pajungiama *jungu* (rus. jarmo), ir pajungti jaučiai prie arklo buvo pririšami *jauktais* (rus. javkty, jevkty), kurie būdavo arba šikšniniai, arba kanapiniai. Kokio rusiško termino jauktams vadinti Lietuvos dokumentuose neteko pastebėti. Žinomuose Lietuvos dokumentuose 1582—1653 m., jų yra 15, jauktai yra pavadinti šituo lietuvišku terminu, retkarčiais jį kiek paaiškinant (pvz., 1634 m. rašte: *pojesy nazvanyje javkty, što sochy pryvazujut*¹³). Iš to matyti, kad Lietuvoje jaučiai buvo kinkomi į arklą ne taip, kaip Guduose.

Kiek buvo ariama jaučiais, o kiek arkliais, iš ūkininkų turėtų ir inventoriuose pažymėtų gyvulių skaičiaus sunku spręsti, nes jaučiais tebuvo ariama, o arkliais ir ariama, ir važiuojama, vežama ir akėjama. Bet šiaip kituose XVI—XVII amž. dokumentuose, kur kalbama apie arimą, dažniausiai sakoma, kad buvo ariama jaučiais. Kad senovėje Lietuvoje buvo ariama ir arkliais, rodo ariamojo ašvienio pavadinimas — arklys (rus. kliač, kliača). Kai XVI am-

---

¹² JLŽ, p. 152, Nr. 96¹⁴; p. 317, Nr. 96¹⁶; PIE, t. I, p. 209.

¹³ JLŽ, p. 77, Nr. 41¹¹.

žiuje Lietuvos senasis ūkininkų pareigų vienetas „tarnyba“ nebeatitiko ūkininkų faktinio mokesčio pajėgumo, specialūs mokesčiai, ypač visos valstybės skubiems reikalams, imta nuo turimų „arklių“, t. y. ūkininkų turimų ariamųjų gyvulių kiekio — porų jaučių arba arklių¹⁴. Ne visada santykis tarp jaučių ir arklių arklo būdavo vienodas. 1534 m. sidabrinės buvo paskirta nuo jaučių arklo, t. y. kas arija pora jaučių — 15 grašių, nuo arklių arklo, t. y. kas arija vienu arkliu — 7¹/₂ grašių, o kas arija vienu jaučiu — taip pat 7¹/₂ gr.¹⁵ 1540 m. sidabrinės buvo paskirta nuo jaučių arba arklių arklo, t. y. kas arija dviem jaučiais arba dviem arkliais vienu arklu po 12 gr., o kas arija vienu jaučiu arba vienu arkliu — 6 gr.¹⁶ 1554 m. buvo paskirta nuo jaučių ir arklių arklo, t. y. nuo dviejų jaučių arba vieno arklio po 10 gr.¹⁷. Taigi, buvo numatyta, kad paprastai ariama dviem jaučiais arba vienu arkliu, bet kartais ariama ir vienu jaučiu, taip pat ir dviem arkliais. Kadangi sidabrinė buvo nustatoma visos Lietuvos kunigaikštystės žemėms, iš to negalima nustatyti, ar ir pačioje Lietuvoje buvo ariama vienu jaučiu arba pora arklių. Bet ar šiaip, ar taip, paprastai buvo pripažįstama, kad jaučių pora daugiau suariama, taigi ir daugiau gaunama derliaus, kaip arkliu.

Arimas paprastai buvo kartojamas¹⁸. Ar būdavo seniau jis ir trečią kartą ariamas, neaišku, bet jau XVIII amžiuje Lietuvos dokumentuose kalbama apie trečią arimą, nors daugelyje vietų laukas tebuvo kartojamas¹⁹. Vienam baudžiauninkui vienu arklu XVIII amžiuje buvo skiriama suarti per dieną pusė margo²⁰.

¹⁴ Liet. enciklopedija, t. I, sk. 1086. Arklas.

¹⁵ М. Любавский. Литовско-русский сейм, 1901, пried. p. 26.

¹⁶ Ten pat, p. 40.

¹⁷ AVK, t. 8, p. 255.

¹⁸ JLZ, p. 85 ir 312, Nr. 44.

¹⁹ JLZ, p. 85, Nr. 44¹, AVK, t. 35, p. 425; AVK, t. 38, p. 235, PIE, t. 1, p. 270.

²⁰ PIE, t. 1, p. 106.

Kad jau XIV amžiuje Lietuvoje buvo vartojamos tikros akėčios, ne tik šakoti medžiai, visai aišku, nes dokumentai žino akėčias kaip tam tikrą padargą, bet koks tikresnis to laiko akėčių aprašymas nėra žinomas. Akėjama buvo arkliais. Geležiniai akėčvirbaliai atsirado jau XVII amžiuje, bet paprastai tuo metu jie dar tebebuvo mediniai. Universiteto bibliotekos rankraščių skyriaus dokumentuose yra šių seniausių žinių apie geležines akėčias Žemaičiuose. 1666 m. kareivių pagrobtų iš Gargždų valsč. ūkininkų daiktų sąrašė yra nurodyta, kad iš Utrių sodžiaus ūkininko Motiejaus Rūdkiio paimta, be ko kita, noragai, pirkti už auksiną, ir 14 geležinių akėčvirbalių, taip pat pirktų už auksiną; taigi ir nedideli ūkininkai tuo metu jau turėjo geležinių akėčių. 1676 m. vieno nedidelio bajoro testamente nurodyta, kad jis paliekąs savo Jazdaičių Nėgarbės dvarelyje geležines akėčias. 1781 m. instrukcijoje Obelių dvaro ekonomui pavedama įsakyti visam valsčiui, kad akėčvirbalius dirbtų nebe eglinius, bet ąžuolinius, tvirtai apvyniodami juos vytimis, kadangi egliniais negalima esą gerai išakėti žemės ir daug eglų sunaikinama²¹. Per dieną vienomis akėčiomis buvo skiriama išakėti vieną margą lauko²².

APIE XVI AMŽIAUS ŪKININKŲ ALAUS APEIGAS

Cia duodu du dokumentu iš XVI amžiaus galo Žemaičių žemės teismo knygų, esančių Vytauto Didžiojo universiteto bibliotekos rankraščių skyriuje, apie bajorų (savarankiškų ūkininkų) alaus geriamas apeigas. Pirmajame kalbama apie samberinio* alaus, kaip jį vadina XVIII am-

²¹ PIE, t. 1, p. 204.

²² PIE, t. 1, p. 106.

* Žodis s a m b y r a s žinomas ir Šiaulių apylinkėje, kur buvo vartojamas prieš keletą dešimčių metų: samdininkai (vaikesai ir mergelės) suberia javų, pasidaro alų ir susirenka į s a m b a rį gerti. *Augustino Janulaičio pastaba.*

žiaus žodynininkas J. Brodovskis¹, gėrimą, matyti, namuose. Klaipėdietis M. Pretorijus jį vadina sambariomis². Antroje dokumente kalbama apie alaus gėrimą alke prie upelio Rosčiuose, netoli Kėdainių, keli kilometrai nuo Babėnų, M. Daukšos tėviškės. Sambarios buvo geriamos per Petrines, išskyla į alką buvo sekmadienį, rytojaus dieną po Petrinių. Iš dokumento matyti, kad samberinis alus buvo bendras alus (spolnoje pivo); matyti, apylinkės žmonės sunešdavo, suberdavo grūdus, iš subertų grūdų padarydavo alų ir susiėję gėrė jį, kėlė „sambarias“. Dokumente apie išskylą į alką nekalbama apie samberinį alų, ten alus atsivežamas iškylos dalyvių sau ir savo prieteliams prie upelio į alką, ir ten kartu tas alus geriamas. Matyti, alkai buvo iš seno įprastos iškylos vietos, kur apylinkės žmonės suvažiuodavo ir gerdavo alų.

Šie pasakojimai apie alaus gėrimo apeigas primena St. Rostovskio išdėstymą³ jėzuitų pasakojimų apie žemaičių tikiškas apeigas 1589 metais. Jis sako, kad, artinantis Sekminėms, susirinkdavę iš atskirų šeimų javų ir, padarę iš jų alų, susižinoję susieidavę puotos; nudūrę avių arba jautį prie upelio kranto susėsdavę; čia burtin-

---

¹ Schleicher, Lituanica, 1853, p. 12. Milkus ir Neselmanas, pakartodami savo žodynuose Brodovskį, vadina jį žemberiniu alumi: Ch. G. Mielke, Littauisch-deutsches und Deutsch-littauisches Woerter-Buch, Königsberg, 1800, p. 341; G. H. F. Nesselmann, Wörterbuch der Litauischen Sprache, Königsberg, 1850, p. 543.

² Matthäus Prätorius', Deliciae Prussicae oder Preussische Schaubühne, herausgegeben von Dr. W. Pierson, Berlin, 1871, p. 60—64. Apie sambarias žr. dar A. Ф. Мержинский, Ромове. — Труды десятого археологического съезда в Риге, 1896, т. I, Москва, 1899, p. 422—424.

³ S. Rostowski, Litvanicarum Societatis Jesu historiarum provincialium pars prima, Vilnae, 1769, p. 119; Diebus adventu Divini Spiritus celebribus, collatis per singulas familias frumenti partibus, ac potione ex eo confecta, condictoque ad caenam symbolo, conveniunt; tum, ariete aut bove ad ripam torrentis immolato, discumbunt. Hic sortilegus, aut alius, natu grandior, de hostia praelibat; inde reliqui; commodam caeli tempestatem fertilitatemque comprecanti.

kas arba kuris kitas senesnysis žmogus imdavęs valgyti aukojamąjį gyvulį, paskui jį ir kiti, pasimeldę dėl gero oro ir derliaus. Taigi čia nupasakotas ir samberinio alaus darymas, ir iškylos į alkus prie upelių, kur tas alus geriamas. Tokiu būdu ne tik paminėtas abiejuose dokumentuose alaus gėrimo laikas, bet ir Rostovskio atpasakojimas sujungia paminėtas tuose dokumentuose alaus apeigas. Bet, be to, jėzuitų pasakojimuose pabrėžiama, kad tos alaus gėrimo apeigos buvusios pagoniškos, nes jose dalyvavę burtininkai, buvę buriama ir meldžiamasi (pagoniškiems dievams). Tos žinios yra nupasakotos ir surašytos to laiko mokytų žmonių, t. y. gerai mokėjusių Šventąjį raštą ir turėjusių supratimo apie romėnų mitologiją. Tas jų mokslas tiek smarkiai yra paveikęs jų supratimą senovės lietuvių tikybos ir paprasto ūkininkų gyvenimo apeigų, kad dabar sunku bepasakyti, kas juose yra paimta iš tikrųjų gyvenimo pastebėjimų, o kas iš Šventojo rašto ir romėnų mitologijos.

Duodamieji dokumentai kalba apie bendrą alaus gėrimą ne kaip apie kokias tikiybines apeigas, bet tik kaip apie ūkininkų bendravimo reiškinius, ir kadangi juose tendencingas tegali būti mušimo, koliojimo ir t. t. atpasakojimas, t. y. tai, kas sudaro užrašytų skundų esmę, manau, kad šitų dokumentų duodamas alaus gėrimo apeigų supratimas, kaip ūkininkų bendravimo apeigų, bent XVI amžiaus galui yra teisingas.

a) 1593 m. liepos mėn. 3 d. Žemininko Luko Kulautuvo skundas Žemaičių žemės teismui, kad sumušę begeriantį sambarias jo tarnautoją

Году от нароженя Сына Божого тисеча пятсот деведесят треллтого месеца июля третего дня. На рокох земьских судовых водлуг статуту на завтрее по Светои Троицы свята рымского прыпалых и сужоных перед нами Қазымером Яновичом Орвидом суд'ею а Кришто-

фом Яновичом Белевича подсудком, врядники господарскими земскими жомоитскими, оповедалъ и жаловал земенин господарский земли Жомоитской Лукаш Станиславович Колотов о том, ижъ году теперешънего 1593 месеца июня 29 дня, будучы деи служебнику его Балтрoměю Петровичу в дому, лежачом в земли Жомоитское у волости вилкииской, прозываемом Поштово, земенина господарского земли Жомоитской волости вилкииское Балтрoměя Федоровича и там деи пиючы ему сполное пиво сомборы в томъ дому его звыш мененом, то пак деи сын его Балтрoměя Федоровича на имя Урбан Балтрoměевич, которы при ным уставичне мешкает, звазнившысе на него невинъне того году, месеца и дня звыш мененого кием збил и зранил. Якожъ и возны волости оиракголское Петръ Андреевич при квите своем тогож году 93 месеца июля третего дня сознан'е свое устное до книг учынил тыми словы: «Я возны земли Жомоитской волости росенское Петръ Андреевич Ямонт визнаваю тым моим квитом о том, ижъ году теперешънего 1593 месеца июня тридцатого дня маючы пры себе сторону двух шляхтичов, землян господарскихъ земли Жомоитское, за оказованъемъ служебника земенина господарского земли Жомоитское, возного волости оиракголское Лукаша Станиславовича Колотова, Балтрoměя Петровича видель есми на ним по левой стороне у голове рану пробитую, менил кием бито». Котороежъ то оповеданъе и возного сознан'е есть до книгъ земскихъ записано.

b) 1596 m. liepos mēn. 2 d. Žemininko Jokūbo Grigoričiaus skundas, kad, atvežus jam sau ir prieteliam alaus į alką, žemininkas Juozas Stanislovavičius jį iškoliojęs, pagrobęs alų ir grasęs jam

Году от наржен'я Сына Божого тисеча пятсот деведсят шостого месеца июля второго дня. || Земенин господарски земъли Жомоитъское пан Якуб Григор'е-

вич чынил оповедан'е и жалобу о томъ, ижъ деи в году теперешнем тисеча пятсот деветдесят шостом месеца июня 30 дня будучы деи ёму, пану Якубу Григор'евичу, в полю Рощах, лежачомъ в земли Жомоитской, на местцу, называемом Олках, над речкою Явкгилою, и тамъ деи привез был до того местца Олки, кгде се люди добрые сходят, яко дня светого у неделю пива полбочокъ, купившы за девет грошей литовских для себе и для приятелей своих, и скоро почынаючи ему тое пиво с того полбочка з людми добрыми пити, то пак деи земенинъ господарски земли Жомоитской Езофъ Станиславович, також будучы там в том местцу звыш мененом в Олках, и приходшы до него, вперод наляял и насоромотил словы неучътивыми, доброй славе его доткливыми, называючи его нечыстого ложа сыномъ, а по том нет ведома з яких причин тот полбечок пива его своволне а безправне тогожъ году, месеца и дня звыш описаного з возу его пограбил, а на том ещо мало маючи тогожъ году, месеца и дня звыш мененого и на томъ же местцу перед людми добрыми похвалку на здоровье устъную а очевистую учынил, мовечы тыми словы: „Ведаи о том ты, Якубе, певне, коли колвек тебе забию або з направи моеи от кого колвек забит будеш“. Котороежъ тое оповедан'е ест до книг земских записано.

ANTSTOLIŲ APKARPYMAS

III statuto IV skyriaus 8 str. nustato, kad kiekviename paviete vaivada ir Žemaičių žemėje Žemaičių seniūnas turi skirti, duoti ir pakirpti antstolius (ustavliali, davali į podstrihali). Lig šiol buvo aiškinama, kad terminas pakirpti tereiškias patvirtinti¹. Kaip matyti iš duodamos čia Kauno

---

¹ И. И. Лаппо, Великое Княжество Литовское во второй половине XVI столетия. Литовско-Русский совет и его сеймик, Юрьев, 1911, г. 520: „пострыгають“, т. е. утверждают.

žemės teismo sprendimo ištraukos, antstoliai tikrai buvo apkerpami virš akių ir virš ausų, ir šita apeiga turėjusi tam tikros suprantamos simbolinės reikšmės — jie apkerpami tam, kad gerai matytų ir gerai girdėtų.

1596 m. sausio mėn. 30 d. Kauno žemės teismo sprendimo ištrauka

V. D. universiteto bibliotekos rankraščių skyriuje

Kauno žemės teismo raštininkas Mykolas Sumarokas skundžia Kauno pavieta anstolį Joną Matijasavičių Petroševičių, kad tasai padavęs į Kauno pilies teismo knygas netikrą pareiškimą apie jį, iškraipydamas jo girdėtą kreipimąsi į teismą ir raštininko atsakymą. Išdėsčius atsakovo pasiaiškinimus, sprendime toliau rašoma:

А панъ писар на то мовил, иж деи възныхъ для того над очыма и над ушыма пострыгають, абы они добре видели и слышали на обедве стороне и правъду сознавали, жадного слова не опускаючы ани причынаючы, кгдажъ хитрыи адъверъсаръ альбо сутяжы, укинувшы альбо вывротивъшы одъно словъко, можетъ на немъ немало речен собе водълугъ мысли и потребности своее будоват...

KELI XVI AMŽIAUS AKTAI APIE ŽMONŲ IR VAIKŲ TEISMĄ

Paskelbtų XV ir XVI amžiaus Lietuvos aktų tarpe tėra keli sprendimai, kur šeimininkas yra teisęs savo tarnus, darbininkus ir valdinius ūkininkus dėl pašaliečių skundų. Bet savo žmonos ir vaikų teisimo aktų, bent kiek atsime nu, ligi šiol nėra paskelbta nė vieno. Gal todėl šitos rūšies teismu, ta pirmutine teismo instancija, niekas nebuvo susidomėjęs. Teisėju čia buvo kiekvienas savarankiškas šeimininkas, tiek vyriškis, tiek moteriškė (b), ir priklausiu-

sieji tiesiog valstybės įstatymų (didžiojo kunigaikščio) asmens — bajorai, ir privatinių valdovų valdiniai — ūkininkai ir miestiečiai (d). Kaip matyti iš duodamųjų sprendimų (a, c), tai buvo visai formalus teismas, ne koks naminis pabaudimas. Kad toks teismas yra buvęs, jau buvo žinoma iš kai kurių paminėjimų paskelbtuose aktuose, pvz., 1556 metais bajoras teisinasi Gardino teisėjams neturįs atsakyti už savo sūnų, nebegyvenantį prie jo, kadangi jis nebuvęs prašytas teisti sūnaus¹. Be to, apie jį žinome ir iš tam tikro straipsnio III statute (VI sk. 39 str.), išleistame 1588 metais. T. Čackio nurodymas², kad toks straipsnis apie žmonos ir vaikų teisimą buvęs įrašytas jau II statute, matyti, yra klaidingas, bent jo turėtame to statuto egzemplioriuje, kuris dabar jau yra paskelbtas³, tokio straipsnio nėra. Tačiau toks savo žmonos ir vaikų teismas, aišku, nėra naujai įvestas III statuto. Tai aišku kad ir iš duodamų čia sprendimų, kurių vienas yra I statuto, o antras II statuto laikotarpio. Matyti, pirmesnėse statuto redakcijose šita norma neįrašyta todėl, kad tuo laiku, kai kiekvienas šeimnininkas ar šeimnininkė galėjo savo vaikus ir net žentus užkurius įkeisti ilgam laikui ir tuo būdu paversti juos kuone laikiniais pašalinio žmogaus vergais, jis buvo toks pat jų šeimnininkas kiekvieno pašaliečio atžvilgiu, kaip savo belaisvių darbininkų, ir pašalietis žiūrėjo į juos ne kitaip, kaip į šeimnininko ūkio šeimynos narius — darbininkus ir tarnus, tik laisvo kilimo. Visuose statuteuose nustatyta, kaip turi pašalietis reikalauti atlyginimo už kieno ūkio šeimynos nario padarytą skriaudą — turėjo skųstis jo šeimnininkui ir reikalauti, kad tasai teistų tarną ir priteistų kas reikia. Tas pat buvo savaime supran-

¹ AVK, t. 17, p. 413.

² Dzieła Tadeusza Czackiego, t. II, Poznań, 1844, p. 97. Taip pat: Jonas Šliupas, Gdynė šlėktos viešpatavimo Lietuvoje (1569—1795 m.) ir Lietuviškasis Statutas Zigmanto I, pagal T. Čackį, Chicago, 1909, p. 488.

³ Archiwum Komisji Prawniczej, t. VII. Kraków, 1900.

tama ir dėl šeimos narių, kurie tesudarė šeimynos branduolį. Manau, kad šitie aktai, duodami progos kiek nušviesti šeiminių teismo valdžią ir savo šeimos narių apsaugą, galės padėti aiškiau suprasti ūkio šeimynos narių priklausymo nuo savo šeiminių ir valdinių (ūkininkų) priklausymo nuo savo valdovų (dvarininkų) kilmę ir esmę.

a) 1552 m. kovo 19 d. Miknius Andruškavičius teisia savo sūnų, kurį skundžia kunigaikštis Andrius Neledinskis, kad jis padaręs jam nuostolių.

Orig. Centraliniame valstybės archyve Kaune

Я Михно Ондрушкович весполк (с) суд'ями стороны моеи на то взяты [ми], то ест с паном Петром Бутковичом, паном Павломъ Вихторо [вичом], паном Яном Станиславовичом а паном Матыясом Миколае [вичом], земли повѣту троцкого, за позвы его королевской милости на ро [ку], зложомом з obu сторон и в листе моем меновите описаном, то ест от Бож'его нарoжен'я году прошлого 1552 за дванадцет недел месеца марта 19 дня, в пятницу, далом право на сына моего Себестыяна князю Ондрею Нелединскому, подключому виленскому господаря короля его милости. Жаловал перед нами за позвы его королевской милости князь [ь] Ондrei Нелединский на сына моего Себестыяна тым обычаем: „За приказом твоим, пане Михну, зверившисе, сыну твоему Себестыяну поручилом наместниство увъ имен'ю моем ковенского повету дворе Орлове, то пак тот Себестыян будучи от мене наместником он [ое] имен'е и двор мой спустошил и шкоды немалые поделал — [па]робка неволного на имя Яроша ткача и (с) сыном Иванцом с т [ого] двора отогнал и иншия многие шкоды в [том дворе] поделал“. Которых шкод своих реистръ меновите пописаны у пра [ва] покладал князь Нелединский, и был перед нами суд'ями чтен. [В ко]тором реистре описуеть: „На память мнѣ, князю Ондрею Нелединс [кому], шкоды, которые поделал служебник мой Себестыян бу-

дучи у [дво]ре моем Орловѣ. Напервеи паробка неволного на имя Яроша ткача и (с) сыном Иванцом, и з жоною, и з волы, с клячою и со всеми статки его домовыми выпровадил“, — и иншие многие речи на том реистре меновите описаны сут. С которогож реистру мы суди и сторона противная, то ест Себестыян через приятеля своего, очивисте перед правом умоцованого, то ест пана Щасного Одамовича, у князя Ондreja Нелединского копии просили, аб[ы] || стороне была дана для вырозумен'я лепшого стороны противнеи. Князь Андрей Нелединский копии з реистру шкод своих дати не хотл. Сторона противная, то ест Себестыян через приятеля своего пана Щасного Одамовича на жалобу князя Ондreja Нелединского отказ чинил тым обычаем: «Правда есть, служилом у твоеи милости и в именью твоеи милости дворе Орлове наместником былом, и не маючи слушного моего выхован'я на том вряде, твоеи милости, пану моему, уцтиве чолом вдарилом и пожекналом перед людми добрыми въ именью твоеи милости Орлове, и твоя милост мене ласковѣ, яко пан, перед людми добрыми, веры годными шляхтичи отпустил и со всего твоя милост волным мене вчинил и ещос ми за цютливыи мои послуги дяковал. И готов есми слатися на довод до людеи добрых, бояр шляхты, перед которыми твоя милост мене ласкавѣ отпустил и от всего еси мене волным вчинил. А шкодником твоеи милости некоторым не былом, и на он час некоторых шкод твоя милост не упоминал, и те[бе не е]стем жадным шкодником и того поробка Яроша з жоною и (с) сыном и со всеми статки его домовыми з двора твоеи милости не выпроважалом ани о том ведаю». На то князь Нелединский поведил: «Яком я тебе з ласкою перед тыми людми добрыми, которых ты менуеш, не отпускал, так о том не ведаю и на довод твои не шлюсе, але тыс сам поехал з листом моим за росказан'ем и послан'емъ моем до Юрборка того паробка моего от'искивати, и от

тогож часу, яком те послал, у мене еси не постал ани очима есми тебе не видел. А я тогож часу враду троцкому шкоды мои оповедал и в книги⁴ описати дал, на штож и выпис с книг⁵ замку троцкого оповедан'я моего маю», — которы выпис перед нами у права поклададе, — «и при том моем оповедан'ю, || при выписе подлуг реистру того моего на тых шкодах моих всих, так теж на том, ижем те не отпускал, хочу на том на всем пр[и]сягнути». Сторона противная Себестыян через приятеля св[оего] пана Щасного поведил: «Я при доводе моем, при тых трох шляхтичах, перед которыми еси отпустил ласкавѣ и никоторых шкод на он час не припоминал, и яко не естем тебе шкодником, так того паробка твоеи милости не выпроважал, так о нем не ведаю, и хочу на всем том присягнути и чест свою телесною присягою моею хочу очистити». И я Михно весполк (с) суд'ями моими, выслушавши жалобы князя Андрея Нелед[и]нского и отпору сына моего Себестыяна, нашли есмо пр[и] доводе блишшого ку присязе Себѣстыяна за тою причиною, иж Себестыян ставил шапку на довод до люд[ей] добрых, бояр шляхты, перед которыми князь его добро[вол]не а ласкавѣ отпустил и со всего того на он час перед тымиж [шлях]тичи вчинил волного и о жадных шкодах не п[ри]по[ми]нал, и при том ещо доводе невинность [а чест свою при]сягою своею телесною очисти(ти) мел, нижли князь Он[дrei Не]лединский, яко на довод Себестыянов шапки ставити, т[ак] ку присязе Себестыяна вести не хотел, одно квязь Нелединский поведил голою повестью своею: «При том реистре на тых шкодах моих, от него поделаных, телесною присягою своею поправити хочу». Нам се то не видело, иж князь на правѣ поведиль сам пославши Себестыяна з листом до Юрборка того па-

⁴ книги

⁵ кнгииг.

робка от'искивати и потом от тогож часу его не видевши, мы то обачивши, кгдаж князь Андрей з листом своим до Юрборка будучи в том имен'ю своем въ Орловѣ || сам зналсе пославши Себестыяна того паробка от'искивати, намъ се то видело, иж не мог при бытности его так много речеи вынести ани вывести (с) собою, пред ся есмо оставили Себестыяна при доводе блишшого ку присязе. За тым князь Ондрей Нелединский взял собѣ до вышого права, то ест до его королевской милости и до их милости панов рад, мы то на вырок его королевской милости и их милости панов рад ( ). И выпис тое sprawy нашое Себестыяну Михновичу под печатми нашими дали. Писан у Сепянцах под лет Бож'его нароженя 1552 году месеца марта 19 день, индикт 10.

Būta 5 visiškai nutrupėjusių antspaudo.

b) 1554 m. birželio 15 d. Keli Veliuonos valsčiaus bajorai skundžiasi, kad bajorė Zofija Šimkaitė neteisusi savo sūnaus Misiaus

Originalas privatiniame archyve

Лета Бож'его нароженя 1554 месеца июня 15 ден, индикт 12. Прышодши перед менѣ панаместника боисакголского⁶ и жосетского Васил'я Семеновича жаловали бояре господарский повету велонского Лукаш, Ян, Станислав Милошуновичи на боярина господарского тогож повету велонского на Мися Шымковича о том, штож деи мои пастухи гнали животину од воды перед обедомъ по Бож'емъ Теле третего дня у субботу, а так тот Мис, перенявши наши пастухи на голомъ поли, безвинне збил вола и коня охромил топором, а так я и з брат'ею своею пошли есмо на Мися жаловатся до дому матки его на имя Зофии Шымковны, право про-

⁶ вбоисакголского.

сячи перед стороною, а так она, жалобы нашої не выслушавши, нас от дому своего проч отбила и сторону мою и неучливыми слови нас посоромѣла. И тую свою жалобу а оповедан'е дал у книги записати и выпис с книг себе взяли под моею печат'ю. Писан в Boisакголе.

Vienas antspaudas.

с) 1580 m. sausio 5 d. Žemininkas Šimkus Mykolaitis teisia savo žmoną, kurią skundžia Erazmas Jonaitis, kad ji sumušusi skundėjo sūnų

Originalas privatiniame archyve

Году од нароженя Сына Божего тисеча пятсот осмьдесятого месеца генваря пятого дня, уво второк. Передо мною Шимкомъ Михайловичом, земенином господарским земли Жомоитское, а при мне на тот час были стороною люди добрые, земляне господарские земли Жомоитское и с повету ковенского, то ест пан Ян Андреевич Можейковича, а пан Еразмус Грегор'евич Сурвило, а пан Андреи Грегор'евич, а с придап'я вряду кгородского староства жомоитского возны волости оиракголское пан Лукаш Станиславович Колатовский, на року от мене зложеном в том году звыш помененом месеца генваря пятого дня, уво второк, постановившисе у права очевисто земенин господарский земли Жомоитское волости вилкиское Еразмус Янович жаловал з листу своего упоминального, писаного до мене з уряду земского земли Жомоитское, на жону мою Ягнешку Якубовну тыми словы: иж деи году од нароженя Сына Божего тисеча пятсот семдесят девятого месеца сентебря двадцат пятого дня, пригоняючи деи быдло до дому его наимиту его Себестьяну Грегоревичу с поля выгонами сполными с тобою, Шимку Михайловичу, и вжомияючи деи ворота з дому твоего, вышел деи сын его Адам, хотечи быдла отца своего переличити, естли же все быдло пастух пригнал, то пак деи жона твоя Шим-

ку звыш помененая Ягнешка Якубовна, выходши з дому твоего, там деи нет ведома для которое причины безвинне деи того сына его Адама збила и зранила; якож деи он назавтреи тогож году семдесят девятого месеца сентебря двадцат шостого дня шол деи он до тебе Шимку просечи о вижа на огледан'е тых ран сына своего Адама, нижли деи ты Шимку вижа мне на огледан'е ран сына моего не дал, а я деи, заховуючисе в том водлуг поступку правного, раны на сыне своем возному волости вилкиское Щецфану Шимковичу оказал и то до вряду кгородского староства жомоитского записати оповедан'е свое дал. Которого оповедан'я своего и выпис с книг з уряду кгородского староства жомоитского передо мною показал, в котором выписе описано и так доложено тыми словы стоит, яко в листе своем упоминальном он жалобу свою передо мною положил. А иж тот Еразмус Янович передо мною на жалобе своеи з листу упоминального поменил яко бы тогож часу назавтре мел жалобою своею до мене утечися, ино жалоба его не показаласе на выписе и на сознан'ю возного, иж бы коли колвек он мне на жону мою жаловати и вижа просити мел. Так теж то ся на том же выписе его показало, иж он не заразом, не заховуючисе водлуг поступку права посполитого, з жалобою своею до уряду втекся, али[ж] по том учинку яко бы вжо на третей недели месеца октября осмого дня. И кгда я, выслушавши жалобы того Еразмуса Яновича, пытал есми жоны своеи, што бы она на то мовила, ино жона моя, чинечи отказ на жалобу его, поведила тыми словы: иж деи сына твоего Адама уверху помененого не била ани его в тот час, яко Еразмус поведил, того сына его не видела, ани о том ничего не ведает. Я с тыми людьми добрыми, которые при мне были, пытал есми Еразмуса, што бы он на то за довод мел, иж бы жона моя того сына его збити мела перед воротаы своими, ино Еразмус на то некоторого доводу у себе быти не пове-

дил, толко поведил, иж деи сын мой Адам готов есть на том поприсегнути, иж жона твоя Ягнешка его збила и зранила, и просил, абы был захован водлуг артыкулу пятдесят шостого, в розделе четвертом писаного. Ино кгда тот артыкул звыш поменены передо мною читано, и в том артыкуле так описано стоит, иж кожды, речи своей у права доведечи, мает доводити трема або двама светками, а в недостатку трох светков, тогды при двух светков мает сам присегнути и тым реч свою одержати. Ино я, порозумен'е взявши с того артыкулу звыш помененого и заховуючисе во всем водлуг того артыкулу, пытал есми Еразмуса, естлиж бы он и таки довод, яко статут опеваает, на то мел. Он некоторого доводу у себе быти не поведил и у права передо мною не показал, толко зъгола до присеги сына своего брал. С таких причин я вчинивши обмову с тыми людьми добрыми, которые на тот час при мне были, и заховаючисе во всем водлуг поступку права посполитого, иж наипервей Еразмус поведил тогож часу оповедан'е свое учинивши мне и уряду, што се [на выписе] оповедан'я его не показало, другое, яко статут опеваает, при двух светков в недостатку третего светка мает сам поприсегнути, и того доводу ку подпортью права своего не ставил у права, толко зъгола до присеги сына своего брал, и ку тому видечи я, да ещо сын его Адам лет зуполных своих не мел, — с таких слушных причин, кгдаж он пристойного доводу не поставил, сторону в том обжаваную, жону свою, от всего того волною есми учинил. И на том я Шимко Михайлович дал есми тот лист мой судовы жоне своей Ягнешце Якубовне под своею властною печат'ю и под печатми тых землян уверху имени помененых, то ест пана Яна Андреиковича Моженковича, пана Еразмуса Грегор'евича Сурвила, пана Андрея Грегоревича. Писан в Компахъ.

Keturi antspaudai.

d) 1595 m. sausio 21 d. Antstolio kvitas, kad Kėdainių miestietė Darata Chatianauskienė, klausinėjama apie jos leidžiamas paskalas, atsakiusi nieko apie tai nežinanti, ir jei kas turys į ją reikalą, tai jos vyras jam atsakysiąs

Iš 1595 m. sausio 26 d. įrašo Žemaičių žemės teismo knygoje — Vytauto Didžiojo universiteto bibliotekoje

Я Криштофъ Томашевич Монвиловича, возны господарски земли Жомоитское волости веленское, сознаваю тым моим квитом, иж што есми был ужыти от мещанина места Кеидонского пана Абрагама || Миколаевича Третьяка и маючы при себе двух шляхтичов стороною в году теперешнем деветдесят пятом месеца генвара двадцат первого дня ходил есми зъс тим помененым Абрагамом до мещанки кеидонское на имя Дороты Мартиновны Клишовны Криштофовой Хотяновской до господы ее, лежачое на Великой улицы, якож я Криштофъ возны и зъс тою стороною, на тот час при мне былою, и кгда есмо пришылы до тоеи господы ее, и там есми знашли ею Хотяновскую в ызбе и при нее мужа ее Криштофа Хотяновъского. И там перед нами тот поменены Абрагам почал мовити до нее и пытати ею тыми словы: «Слышу от некоторых людей, а меновите от уряду тутешнего кеидонского слугы Стефана Богдановича, яко бы ты мела мовити о мне тыми словы, яко бых я мел андловати чырвоными золотими и патройными в месте Кролевецком, собе даными теж от мещанина кеидонского Жикгимонта Яновича Рутка». Которая на пытанье того Абрама Третьяка тыми словы поведила: «Я деи о том тепер слышу, а ведже я не естем вдовою, естли кому будет потреба, учынит з мене муж мой справедливост». А по тим, тые слова поведившы, болшь ничего не мовила ани признавала в том. Тот исты Абрагам мною возным и стороне, при мне на тот час былои, тые слова ее освечывши, проч з господы еи

пошли есмо. А иных слов, як Абрагам, так Хотяновъски сам и жона его Дорота жадное иншое змяньки и ничего болшъ на тот час зъ собою не мовили.

PAAIŠKINIMAI

1.

Mažvydo gyvenimas ir aplinka

Skelbta Lietuvos TSR Mokslų akademijos Lietuvių literatūros instituto leidinyje: Senoji lietuviška knyga. Pirmosios lietuviškos knygos 400 metų išleidimo sukakčiai paminėti, Valstybinė enciklopedijų, žodynų ir mokslo literatūros leidykla, Kaunas, 1947, p. 89—108.

Autorius nurodytas po straipsnio antrašte: Prof. K. Jablonskis, Lietuvos istorijos institutas. Knygos gale pridėtame turinyje rusų k. autorius tituluojamas kitaip: К. Яблонскис, проф. Вильнюсского Гос. Университета. Straipsnio pavadinimas rusų k.: Жизнь Мажвидаса и его среда.

МАВ rankraštyne (f. 256) yra išlikę trys šio straipsnio tekstai: rankraščio juodraštis (b. 1130) ir du mašindraščiai. Tą tekstą, kuris išlikęs juodraštyje, K. Jablonskis vėliau dar smarkiai papildė. Abu mašindraščiai yra galutinio teksto variantai. Pirmasis jų (dar leidėjų neredaguotas) apima tik pirmąją spausdintojo teksto dalį ir pavadintas „Martyno Mažvydo Vaitkūno gyvenimas“ (likęs dukart perrašytas mašinėle tekstas — b. 4072). Antrasis mašindraštis (b. 4073; trūksta jo pirmojo puslapio) jau buvęs leidėjų redaguotas, todėl beveik visiškai atitinka spausdintąjį tekstą. Pirmojo mašindraščio ir atitinkamos antrojo dalies skirtumai neesminiai.

Spausdinama iš leidinio „Senoji lietuviška knyga“.

1. Dabar žinoma 13 Mažvydo laiškų, saugomų šiuo metu Getingene. Juos iš mikrofilmo paskelbė M. Ročka originalo (lotynų) kalba su vertimu į lietuvių k. (M. Ročka, Martyno Mažvydo laiškai,— Lietuvos TSR aukštųjų mokyklų mokslo darbai, Literatūra, t. IX, Vilnius, 1966, p. 247—286).

Duomenys M. Mažvydo biografijai

Skelbta Lietuvos TSR Mokslų akademijos Lietuvių kalbos ir literatūros instituto tęstiniame leidinyje: „Literatūra ir kalba“ (Lietuvos TSR Mokslų akademijos Lietuvių kalbos ir literatūros instituto darbai), t. 1, Vilnius, 1956, p. 399 — 402 (skyrius „Informacija“). Autorius nurodytas straipsnio pabaigoje: Prof. K. Jablonskis.

MAB rankraštyje (f. 256, b. 1127) saugoma išlikusi straipsnio mašinraščio, taisyto K. Jablonskio ranka, dalis (2 egz.). Mašinraštis nuo spausdinto teksto skiriasi svarbiausia tuo, kad jame vietoj ilgos spausdintos Ch. Friezės citatos, išverstos ir į lietuvių kalbą, tėra tik trumpas atpasakojimas.

Skelbiama iš leidinio „Literatūra ir kalba“.

2.

Apie Stanislovo Svetkaus Rapolionio kilimą

Skelbta V. Žuko straipsnio „Prof. K. Jablonskio bibliografija“ priede „Iš prof. K. Jablonskio palikimo“ (Lietuvos TSR Aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Bibliotekininystės ir bibliografijos klausimai, t. IV, Vilnius, 1965, p. 199—200).

1941 m. K. Jablonskis šį nedidelį straipsnį, tiksliau sakant, informaciją, buvo pateikęs leidiniui „Praeitis“, jo trečiajam tomui. Rašinys atsidūrė skyriuje „Archyvinės smulkmenos“ ir buvo pažymėtas 15 numeriu. Pasirodė ko-

rektūros, tačiau, kilus karui ir Lietuvą okupavus hitleri-
nei Vokietijai, rinkinys spaustuvėje buvo išbarstytas.
K. Jablonskio fonde (f. 256) yra likęs atskiras lapelis su
K. Jablonskio ranka rašyta pastaba: „Svetkų Rapolionių
byla. Литовская метрика, Книга записей 24, л. 92 и со-
седние — Дело приставов ейшишских с боярами Свет-
ком Рафаловичем и др. Туріу пуогаša“. Šią medžiagą iš
dalies panaudojo Juozas Rimantas straipsnyje „Stanislo-
vas Rapolionis“ („Literatūra ir menas“, „Tarybų Lietuvos“
priedas, 1945.VI.24, Nr. 6).

Skelbiama iš V. Žuko publikacijos.

3.

Apie Abromo Kulviečio kilimą

Skelbta Vytauto Didžiojo universiteto Humanitarinių
mokslų fakulteto tęstiniame leidinyje „Archivum philolo-
gicum“, kn. V (Kazimiero Būgos mirties dešimtmečiui pa-
minėti (1924.XII.2 — 1934.XII.2), Kaunas, 1935, p. 107—
114. Straipsnio gale, prieš publikaciją, nurodytas autorius:
K. Jablonskis. Yra atspaudas: Apie Abromo Kulviečio ki-
limą, Kaunas, 1938, 8 p.

MAB rankraštyne (f. 256, b. 3126) yra šio straipsnio
juodraštis (be dokumentų tekstų).

Skelbiama iš „Archivum philologicum“.

Šiek tiek nauja dėl Abromo Kulviečio kilimo

Rankraštis yra MAB rankraštyne (f. 256, b. 1143).
Rašytas paties K. Jablonskio ranka. Gale parašas: K. Jab-
lonskis, ir data: 1946.VIII.20.

Skelbiama pirmą kartą.

1. Tai K. Jablonskio straipsnis „Apie Abromo Kulvie-
čio kilimą“, skelbiamas šiame leidinyje.

2. Dabar Raseinių rj.

3. Žr. šio leidinio p. 60.

Motiejus Strijkovskis

Skelbta Lietuvos istorijos draugijos leidinyje: „Praeitis“, t. II, Kaunas, 1933, p. 436. Publikacija vadinosi „Žinutė apie Motiejų Strykauskį“. Ji pateko į skyrių „Archyvinės smulkmenos“ (Nr. 10), kurį visą užpildė K. Jablonskis. Autorius nurodytas skyriaus pabaigoje. Tomo reziume prancūzų k. yra pateiktas šios K. Jablonskio publikacijos apie M. Strijkovskį antraštės vertimas (p. 509): Un détail d'information sur le Mathias Strykowski.

Yra atspaudas: VIII. Seniausieji Deltuvos bažnyčios dokumentai, Kaunas, 1933, 8 p. Tai dalis „Archyvinių smulkmenų“. Šiame atspaude išspausdinta ir „X. Žinutė apie Motiejų Strykauskį“.

Skelbiama iš „Praeities“.

5.

Kiek naujų žinių apie kanauninko Mikalojaus Daukšos (m. 1613 m. vasario mėn.) kilimą ir gyvenimą

Skelbta Vytauto Didžiojo universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto leidinyje „Tauta ir žodis“, kn. VII, Kaunas, 1931, p. 353—422. Autorius nurodytas prieš antraštę: K. Jablonskis. Yra atspaudas: Dokumentai apie kan. M. Dauką, Kaunas, 1931, 72 p. Recenzijos: Dr. J. T[otraitis?] — „Naujoji Romuva“, 1931, Nr. 40, p. 966; Ed. Visikanta.—„Vairas“, 1932, Nr. 5, p. 90—91.

Ištisinio rankraščio nerasta, MAB rankraštyne (f. 256, b. 1132, 1570) tėra atskirų čia publikuotų dokumentų nuorašų nuotrupos arba tik dokumentų anotacijos.

Skelbiama iš „Tauta ir žodis“.

1. Ši knyga dabar yra CVIA Senųjų aktų fonde.

Papildomosios žinios apie kan. M. Daukšą

Skelbta „Archivum philologicum“, kn. IV (prof. dr. Jonui Endzelynui. Šešių dešimčių metų sukaktuvėms paminėti), Kaunas, 1933, p. 64—85. Autorius nurodytas po įvadinės dalies, prieš dokumentų publikaciją. Yra atspaudas: Papildomosios žinios apie kan. M. Daukšą, Kaunas, 1933, 23 p.

MAB rankraštyne (f. 256, b. 1115) yra išlikęs aiškinamosios dalies mašinraštis su gausiais K. Jablonskio taisymais ir priedais. Spausdintas tekstas ir mašinraštis daugiausia sutampa (tėra nedideli kalbiniai redagavimai). Svarbiausia išimtis — spausdintame tekste yra viena nauja pastraipa, kurios mašinraštyje trūksta. Publikuotųjų dokumentų bei išrašų rankraštyne tėra išlikę tik atskiri lapai.

Skelbiama iš „Archivum philologicum“.

1. Tai publikacija „Kiek naujų žinių apie kanauninko Mikalojaus Daukšos (m. 1613 m. vasario mėn.) kilimą ir gyvenimą“.

2. Praleistas mašinraštyje esantis sakiny: „Apie kan. Daukšos įtartinus santykius su moterimis niekas nesako, nors apie kitus kanauninkus ir kunigus vizitacijoje tokių pasakojimų nemaža pažymėta“.

3. Šios visos pastraipos mašinraštyje nėra, matyt, ji buvo įrašyta vėliau, gal tikrinant korektūrą.

6.

Žinios apie Merkelį Petkevičių

Skelbta Juozo Balčikonio paruoštoje knygoje: 1598 metų Merkelio Petkevičiaus katekizmas, 2-asis leidimas (fotografuotinis). Švietimo ministerijos knygų leidimo

komisijos leidinys Nr. 506, Kaunas, 1939, p. VII—XIII. Autorius nurodytas straipsnio pabaigoje.

MAB rankraštyne (f. 256, b. 1122, 4074) yra straipsnio mašinraštis, nesmarkiai taisytas mums nežinoma ranka, atrodo, redaktoriaus. Taisytas mašinraštis ir spausdintas tekstas visiškai sutampa.

Skelbiama iš spausdintojo teksto.

7.

Saliamono Slavočinskio biografijos žinios

Skelbta kn.: S. M. S l a v o č i n s k i s, Giesmės tikėjimui katalickam priderančios 1646, fotografuotinis leidimas, paruošė J u r g i s L e b e d y s, Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, Vilnius, 1958, p. 53—58. Autorius nurodytas straipsnio pabaigoje.

MAB rankraštyne (f. 256, b. 1119) yra straipsnio rankraštis ir mašinraštis. Mašinraštis ir spausdintas tekstas skiriasi tik nežymiu kalbiniu redagavimu pastarajame.

Straipsnį K. Jablonskis pradėjo rašyti 1956 m., Valstybinei politinės ir mokslinės literatūros leidyklai sutikus išleisti S. Slavočinskio „Giesmes“. Leidinio paruošėjui J. Lebedžiui K. Jablonskis davė 1956.XI.12 rašytą (1 mašinraščio puslapis) informaciją „Apie Saliamoną Slavočinskį“ (MAB, f. 256, b. 1119, l. 9), kur greta pagrindinių S. Slavočinskio biografijos duomenų yra pastraipa: „Kadangi jo (S. Slavočinskio.— V. M.) tolesniame gyvenime nėra jokių žinių apie jo literatūrinius palinkimus ar maldingumą ir kadangi išleistame jo vardu giesmyne nėra Viduklės tarmės ypatybių, tenka labai paabejoti jo autoryste. Ar nebus ta autorystė jam primesta Vilniaus jėzuitų“. Straipsnyje šitokio smarkaus abejojimo nėra.

Skelbiama iš spausdintojo teksto.

**Lietuviškas tikėjimo akto ir giesmės
„Tantum ergo sacramentum“ vertimas iš 1662 m.**

Skelbta kn.: S. M. S l a v o č i n s k i s, Giesmės tikėjimui katalickam priderančios 1646, p. 553—557. Autorius nurodytas po įžanginių pastabų. Publikacija įdėta pačioje knygos pabaigoje, skyriuje „Priedas“.

MAB rankraštyne (f. 256, b. 1117) yra publikacijos mašinraštis ir įžanginių pastabų rankraštis. Jie abu beveik identiški spausdintajam tekstui.

Mašinraščio gale parašas: K. Jablonskis.

Skelbiama iš spausdintos publikacijos.

8.

Kėdainių burmistras Steponas Jaugelis (Telega)

Skelbta Vytauto Didžiojo universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto leidinyje: „Archivum philologicum“, kn. IV, p. 86—107. Autorius nurodytas po įžanginių pastabų. Yra atspaudas: Kėdainių burmistras Steponas Jaugelis (Telega), Kaunas, 1933, 23 p.

Skelbiama iš „Archivum philologicum“.

9.

**Valstiečių judėjimas Lietuvoje XIX a.
pirmojoje pusėje ir valstiečių siekimų reiškėjas
Jonas Goštautas**

Skelbta Lietuvos TSR Mokslų akademijos Istorijos instituto leidinyje: Lietuvos valstiečiai XIX amžiuje, Vals-tybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, Vilnius, 1957, p. 48—69. Autorius nurodytas prieš straipsnio ant-raštę. K. Jablonskis buvo taip pat šio leidinio redakcinės kolegijos nariu. Knygos pabaigoje yra turinys rusų k.,

kur K. Jablonskio straipsnis pavadintas: Крестьянское движение в Литве в первой половине XIX в. и выразитель крестьянских интересов Ионас Гоштаутас.

Recenzijos: Roman Gawiński. — „Przegląd historyczny“, t. 50, z. 2, Warszawa, 1959, p. 386—391.

Straipsnio ištrauka „Ponas Teisėjaitis arba pasakojimas apie Lietuvą ir Žemaitiją“ skelbta knygoje: J o n a s G o š t a u t a s, Ponas Teisėjaitis arba pasakojimas apie Lietuvą ir Žemaitiją“, „Vaga“, Vilnius, 1967, p. 7—15 (Lituanistinė biblioteka).

MAB rankraštyne (f. 256, b. 4075) yra viso straipsnio mašinraštis, taisytas K. Jablonskio ranka. Mašinraščio ir spausdinto teksto skirtumai labai nedideli.

Šią studijėlę K. Jablonskis pradėjo ruošti 1952 m. pabaigoje. Jis pasisiūlė mokslinėje konferencijoje padaryti pranešimą „1831 m. sukilimo dalyvis Jonas Goštautas kaip valstiečių interesų reiškėjas“ ir parašė 6 puslapių tezes (mašinraštis su taisymais ir rankraštis yra MAB rankraštyne, f. 256, b. 4077). Pasirašė ir pranešimo tekstą (rankraštis taip pat yra MAB rankraštyne, f. 256, b. 4078), pavadinimą pakeitė — „Jonas Goštautas — Lietuvos revoliucinis demokratas“. Kai ką iš šio pranešimo išspausdino „Tiesa“ (1953.VI.13), straipsnio pavadinimas „Jonas Goštautas“.

Skelbiama iš leidinio „Lietuvos valstiečiai XIX amžiuje“.

10.

Lietuviški žodžiai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės oficialiųjų raštų kalboje ir jų reikšmė Lietuvos kultūros ir visuomenės istorijai

MAB rankraštyne (f. 256, b. 1139) yra mašinraštis su taisymais K. Jablonskio ranka. Prieš antraštę — autoriaus parašas ir data: 1936.VI.24. Kaip matyti iš teksto,

tai K. Jablonskio paskaita universiteto studentams Kaune.

Ten pat (f. 256, b. 1141) saugomas ir mašinraštis vokiečių kalba „Die offizielle Urkundensprache des Litauischen Grossfürstentums als kulturgeschichtliche Quelle“; jame daug K. Jablonskio taisylių, o trys puslapiai — jo prirašyti ranka ištisai. Tai K. Jablonskio pranešimo I Baltijos istorikų konferencijoje Rygoje 1937 m. tekstas. Sekančiais metais tuo pačiu pavadinimu jis buvo išspausdintas knygoje: Pirmā Baltijas vēsturnieku konference. Conventus Primus Historicum Balticorum. Acta et relata, Rīga, 1938, p. 269—275. Yra ir atskiras atspaudas: Die offizielle Urkundensprache des Litauischen Grossfürstentums als kulturgeschichtliche Quelle, Rīga, 1938, 7 p. Beje, tuo pačiu pavadinimu buvo paskelbtos ir tezės: Résumé de la communication présentée à la Première Conférence des Historiens Baltiques, Rīga, 1937, 2 p. Vokiškasis tekstas yra lietuviškojo (šiek tiek platesnio) variantas, beveik be išimčių operuojąs ta pačia medžiaga.

Spausdinama iš mašinraščio lietuvių k.

1. Čia turimas galvoje darbas „Lietuviški žodžiai senosios Lietuvos raštinių kalboje“, kurį tikėtasi išleisti jau 1936 m. rudenį.

Kelios XVII amžiaus lietuviškos priesaikos ir kitos lietuvių kalbos liekanos Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės aktuose

Skelbta Vytauto Didžiojo universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto leidinyje: „Archivum philologicum“, kn. VI, Kaunas, 1937, p. 142—148. Autorius nurodytas po publikacijų. Yra atspaudas: Kelios XVII amžiaus lietuviškos priesaikos ir kitos lietuvių kalbos liekanos Didžiosios Lietuvos Kunigaikštystės aktuose, Kaunas, 1937, 8 p.

MAB rankraštyne (f. 256, b. 241) yra išlikę vienas pilnas publikacijos mašinraštis (jis beveik nesiskiria nuo spausdinto teksto), taip pat ankstesnio aiškinamosios pub-

likacijos dalies varianto mašinraštis ir ketvirtos priesaikos nuorašas K. Jablonskio ranka. Mašinraščiuose yra nemaža K. Jablonskio taisymų. Be to, tarp K. Jablonskio išrašų yra ir kitų priesaikų nuorašai, būtent: Nr. 1 (b. 1128), Nr. 6 (b. 3191).

Skelbiama iš „Archivum philologicum“.

1. Turimas galvoje tuomet ruoštas leidinys „Lietuviški žodžiai senosios Lietuvos raštinių kalboje“ (išleistas Kaune, 1941 m.).

XVIII amžiaus galo priesaikos formulė pagirio ūkininkams

Skelbta Lietuvos istorijos draugijos leidinyje: „Praeities“, t. II, Kaunas, 1933, p. 423. Ši publikacija buvo įdėta K. Jablonskio užpildytame skyriuje „Archyvinės smulkmenos“ penktuoju numeriu. Autorius nurodytas skyriaus pabaigoje. Publikacijos pavadinimas prancūzų k. (p. 510): Le texte lithuanien de la formule du serment des paysans au XVIII — me siècle. Yra atspaudas: Archyvinės smulkmenos, Kaunas, 1933, 12 p.

MAB rankraštyne (f. 256, b. 1125) yra publikacijos rankraštis, gale pasirašytas inicialais K. J., kurie vėliau išbraukti. Rankraštis ir publikacija turiniu visiškai tapatingi.

Pakartotinai skelbiama iš „Praeities“.

Dvaro tarnautojų priesaikos

Skelbtos V. Žuko paruoštoje publikacijoje „Iš prof. K. Jablonskio palikimo“, pridėtoje prie straipsnio „Prof. K. Jablonskio bibliografija“ (Bibliotekininkystės ir bibliografijos klausimai, t. IV, V., 1965, p. 200—201).

„Dvaro tarnautojų priesaikas“ K. Jablonskis paruošė spaudai prieš karą ir pateikė „Praeities“ III tomui, tačiau

hitlerinės okupacijos pradžioje rinkinys buvo išbarstytas. Iš korektūrinių puslapių jas ir paskelbė V. Žukas.

Spausdinama iš V. Žuko publikacijos.

Kiti priesaikų tekstai

Peržiūrinėjant K. Jablonskio rankraščius, saugomus MAB rankraštyne (f. 256, b. 1135—1138, 4105, 4106), pavyko užtikti keletą paruoštų spaudai, bet jo dar neskelbtų priesaikų tekstų lietuvių k.

1. 1633—1641 m. priesaika. Mašinraštis, taisytas K. Jablonskio ranka.

2. 1692 m. gegužės 23 d. įrašas aktų knygoje. K. Jablonskio rankraštis.

3. 1699 m. priesaika iš Biržų dvaro teismo knygos. K. Jablonskio rankraštis.

4. 1737 m. rugpiūčio 5 d. priesaika. Mašinraštis. Gale nurašymo data — 1943.XII.21 — ir inicialai — K. J.

5. 1772 m. lapkričio 6 d. priesaika. K. Jablonskio rankraštis. Antroje lapo pusėje nurašymo data — 1944.IV.17 — ir inicialai — K. J.

Skelbiama iš minėtųjų mašinraščių ir rankraščių.

Lietuvių ūkininkų baudimas dėl nemokėjimo poterių lenkiškai

Skelbta minėtoje V. Žuko parengtoje publikacijoje „Iš prof. K. Jablonskio palikimo“ (Bibliotekininkystės ir bibliografijos klausimai, t. IV, p. 201—202).

MAB rankraštyne (f. 256, b. 297) yra publikacijos rankraštis, paruoštas 1944 m. vasarą, kurį V. Žukas ir paskelbė.

Spausdinama iš V. Žuko publikacijos.

Vilniaus akademija (1579—1773)

Skelbta kn.: L. Vladimirovas, K. Jablonskis, J. Jurginis, J. Bulavas, Vilniaus universitetas, redagavo J. Bulavas, Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, Vilnius, 1956, p. 17—32. Autorius nurodytas turinyje. Recenzijos: Z. Kondratas, Knyga apie Vilniaus universitetą.— „Literatūra ir menas“, 1956.XII.22; V. Merkys, Leidinys apie Vilniaus universitetą.— „Komjaunimo tiesa“, 1957.I.15, tas pats „Комсомольская правда“ (Вильнюс), 1957.I.15; J. Riškus, Reikšmingas leidinys.— „Tarybinis mokytojas“, 1957.I.31; J. Būtnas, Leidinys apie Vilniaus universitetą.— „Pergalė“, 1957, Nr. 3, p. 114—116.

MAB rankraštyne (f. 256, b. 1112) yra straipsnio pradžios mašinraštis, o pabaigos — rankraštis, jis vadinasi „III. Vilniaus akademija“. Mašinraštis ir rankraštis šiek tiek skiriasi nuo spausdintojo teksto, nes pastarajame yra, matyt, autoriaus padarytų patikslinimų ir nežinia kieno (gal redaktoriaus?) įrašytų papildymų. Čia yra ir keli praleidimai.

Šį ir sekantį straipsnį apie Lietuvos Vyriausiąją mokyklą K. Jablonskis iš esmės pradėjo ruošti 1954 m., kai, pažymint universiteto 375 metų jubiliejų, jis rusų k. parašė 15 puslapių pažymą, matyt, įteiktą rektoratui („Pažyma dėl Vilniaus valstybinio universiteto įsteigimo ir tolimesnės raidos“ yra MAB rankraštyne, f. 256, b. 1080). 1955 m. pradžioje Lietuvos TSR Politinių ir mokslinių žinių skleidimo draugijos valdybos prezidiumas patvirtino draugijos leidybinį planą, kuris numatė išleisti dviejų autorių lankų apimties K. Jablonskio, J. Jurginio ir L. Vladimirovo brošiūrą „Iš Vilniaus universiteto istorijos“. Vėliau brošiūra išaugo į knygą „Vilniaus universitetas“, tuomet pasikeitė ir leidėjas.

Skelbiama iš „Vilniaus universiteto“.

1. Mašinarštyje šio sakinio nėra.

2. Mašinarštyje ši mintis dar tęsiama: „...bet kiliems jos neprivedė jų prie tokio galo, jų mintys tada neiškilo aikštėn. Taigi Vilniaus akademijos studentai net tikybos klausimais įgydavo akademijos sienose priešingų jėzuitiš-koms pažiūrų, kad ir ne iš savų profesorių lūpų“.

3. Šios pastraipos mašinarštyje nėra.

4. Toliau mašinarštyje dar yra sakiny: „Vilniaus jėzuitai yra parašę ir išleidę ir kitų veikalų, liečiančių Lie-tuvos istorijos klausimus, bet jų reikšmė daug mažesnė“.

5. Mašinarštyje visos šios pastraipos nėra.

6. Rankraštyje toliau dar yra sakiny: „Šviečiamosios filosofijos idėjos vertė skaitytis su jomis ir bažnytinę vy-resnybę, ir feodalinę diduomenę, prieš kurias buvo nu-kreipti jų ašmenys“.

7. Šio sakinio mintis rankraštyje išreikšta šitaip: „Mo-kėdami visur prisitaikyti ir pajutę laiko dvasią, Vilniaus jėzuitai, norėdami grąžinti savo pašlijusį jaunuomenės auklėtojų autoritetą, kad pritrauktų bajorijos dėmesį aka-demijai ir kartu, kad vėl galėtų tikėtis diduomenės dosnu-mo, neatsisakydami nuo savo tikslų kovoti su visokiais nukrypimai nuo katalikybės, neatsisakydami nuo pagrin-dinių akademijoje teologijos ir scholastinės filosofijos mokslų, vis plačiau ir plačiau ėmė įvesti į savo mokymo programą akademijoje tiksliuosius mokslus ir jais ėmė afišuotis, rodydami, kad akademija puoselėjanti tikrąjį mokslą.“

8. Šio sakinio rankraštyje nėra.

Lietuvos Vyriausioji mokykla (1774—1781—1803)

Skelbta ten pat, kur ir straipsnis „Vilniaus akademija (1579—1773)“, p. 33—41. Autorius nurodytas turinyje. Recenzijos tos pačios.

MAB rankraštyne (f. 256, b. 1112) yra išlikęs visas rankraštis. Rankraštyje straipsnis pavadintas „Lietuvos Vyriausioji mokykla“, jis yra straipsnio „Vilniaus akademija“ tęsinys, pradėtas rašyti net tame pačiame puslapyje, kur pastarasis baigiasi.

Spausdintas straipsnis nuo rankraščio skiriasi tokio pat pobūdžio taisymais, kaip ir „Vilniaus akademija (1579—1773)“.

Skelbiama iš „Vilniaus universiteto“.

1. Rankraštyje šio sakinio nėra.
2. Dviejų paskutiniųjų sakinių rankraštyje nėra.
3. Šis sakiny rankraštyje pratęstas „...ar pijorų tarp“.
4. Šio sakinio rankraštyje nėra.
5. Rankraštyje šis sakiny pratęstas šitaip: „...kuris nuo to laiko ėmė vystytis ir neužilgo virto tikru medicinos mokslų židiniu“.
6. Šios pastraipos rankraštyje nėra.
7. Ši pastraipa rankraštyje prasideda šitaip: „Edukacinė komisija surado lėšų trūkstamiems astronomijos observatorijos instrumentams įsigyti, ir jie užsakomi Londone ir padeda virsti akademijos observatorijai tikra to mokslo įstaiga“. Rankraštyje tolesnio šios pastraipos tęsinio nėra.
8. Nuo čia sakinio tęsinio rankraštyje nėra.
9. Rankraštyje vietoj kelių likusių pastraipos sakinių tėra: „...vėliau dar logika ir kiti dalykai“.
10. Šio sakinio rankraštyje nėra.
11. Trijų pastarųjų sakinių apie G. Forsterį rankraštyje nėra. Tolesnis šios pastraipos tekstas ir sekanti pastraipa, lyginant su rankraščiu, gerokai skiriasi, bet išlaiko svarbiausią pirminę autoriaus mintį.

12. Šio sakinio mintis rankraštyje išreikšta šitaip: „Mokslas nebuvo skirtas vien tik išrinktiesiems, daugiausia, žinoma, bajorijos atstovams, bet ir darbo žmonėms,

nebajorams. Jiems buvo reikalinga specialių mokslo žinių, kurių pradedamosios ir vidurinės mokyklos negalėjo duoti.“ Toliau praleistas šis tekstas: „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Vyriausiajai mokyklai augti ir vystytis trukdė dideli politiniai įvykiai Lietuvoje. Iš pradžių reakcinė targovicininkų valdžia grėsė sužlugdyti jos nekenčiamas, švietėjiškas reformas, bet ir ji neįstengė sužlugdyti jau įsigalėjusio Lietuvos bajoriškoje visuomenėje Edukacinės komisijos tvarkomų mokyklų pranašumo prieš senąsias vienuolių ordinų mokyklas. Ji tepertvarkė Edukacinę komisiją, bet ir į naują komisiją pateko Chreptavičius, kuris prieš tai daug buvo rūpinęsis Lietuvos aukštosios mokyklos reikalais, ir sužlugdyti Vyriausiosios mokyklos nepavyko“.

Visuomeninė-politinė mintis senajame Vilniaus universitete

Spausdinama iš mašinraščio, saugomo MAB rankraštyne (f. 256, b. 1140). Mašinraščio gale parašas: K. Jablonskis. Čia daug autoriaus pataisymų ranka. Kažkodėl, trumpinant straipsnį, du pirmieji puslapiai išbraukti (iki pastraipos „Kovai su protestantizmu, su jo griaunamais bažnytiniais feodaliniais autoritetais...“) ir įrašytas įžanginis sakinys: „XVI a. viduryje Lietuvoje ėmė įsigalėti protestantizmas.“ Dabar spausdinama, nepraleidžiant šios įvadinės dalies.

MAB rankraštyne (f. 256, b. 1133) yra ir trumpesnis šio straipsnio variantas, iš viso 6 mašinraščio puslapiai, taisyti K. Jablonskio ranka. Autorius nurodytas gale. Ten taip pat pažymėta data: 1959.IX.10. Straipsnį K. Jablonskis pateikė žurnalo „Mokslas ir gyvenimas“ redakcijai, kuri, gerokai perredagavusi ir pavadinusi „Visuomeninė mintis“, išspausdino jį 1959 m. 10 numeryje (p. 5—7).

Teisės mokslų fakulteto praeitis

Spausdinama iš K. Jablonskio ranka taisyto mašinarščio, saugomo MAB rankraštyne (f. 256, b. 1142). Autorius nurodytas mašinarščio pabaigoje. Tekstas parašytas 1959 m. ir skaitytas Vilniaus valstybinio V. Kapsuko universiteto organizuotoje mokslinėje konferencijoje.

Mūsų universiteto jubiliejai

Spausdinama iš mašinarščio, rašyto 1959 m. Autorius nurodytas straipsnio pabaigoje. Mašinarštis saugomas MAB rankraštyne (f. 256, b. 1134).

1. Tur būt, turimas galvoje gruodžio mėnuo, nes iškilmingas Universiteto Mokslinės tarybos posėdis ir jubiliejinė mokslinė sesija įvyko 1959 m. gruodžio 3 d.

Pasaulietinė bajorų mokykla

Skelbta V. Žuko straipsnio „Prof. K. Jablonskio bibliografija“ priede „Iš prof. K. Jablonskio palikimo“ (Bibliotekininkystės ir bibliografijos klausimai, t. IV, p. 198—199).

1941 m. K. Jablonskis šią publikaciją buvo pateikęs leidinio „Praeitis“ trečiajam tomui, jo skyriui „Archyvinės smulkmenos“. Publikacija buvo pažymėta 14 numeriu. Pasirodė leidinio korektūros, tačiau iki hitlerinės okupacijos pradžios knygos nespėta išspausdinti, ir rinkinys buvo išbarstytas. K. Jablonskio fonde, saugomame MAB rankraštyne (f. 256, b. 52), yra išlikęs publikacijos rankraštis. Jis iš esmės identiškas su V. Žuko publikacija iš korektūros lapų. Skirtumas tik tas, kad jo pabaigoje priedas lietuvių k. kitoks, būtent: „Toliau eina antstolio pareiškimas ir kvilas apie žaizdos apžiūrėjimą“.

Spausdinama iš V. Žuko publikacijos.

1510 m. Albrechto Goštauto biblioteka

Skelbta Vilniaus valstybinio V. Kapsuko universiteto leidinyje: Mokslinės bibliotekos metraštis. 1958—1959, Vilnius, 1961, p. 21—24. Autorius nurodytas po straipsnio antrašte. Yra reziumė rusų k.: Библиотека Альбрехтаса Гоштаутаса 1510 г. (p. 25).

MAB rankraštyne (f. 256, b. 1120) yra straipsnio mašinraštis, taisytas autoriaus ranka. Gale parašas: K. Jablonskis, ir data: 1959.XI.21. Spausdintas straipsnis nuo mašinraščio skiriasi tik nedidele kalbine redakcija.

Skelbiama iš spausdinto teksto.

Švediškos geležies prekės Lietuvoje XVI ir XVII amž.

Mašinraštis su K. Jablonskio taisymais yra MAB rankraštyne (f. 256, b. 1116). Mašinraščio pabaigoje nurodytas autorius (K. Jablonskis) ir data (1937.V.20). Šis straipsnelis buvo išverstas į švedų kalbą (vertime vadinasi Några notiser om import av Svenska järnvaror i Litauen under 1600 — talet) ir išspausdintas leidinyje „Med hammare och fackla“, t. 8, Stockholm, 1937, p. 144—145. Autorius nurodytas gale straipsnelio. Rusiškų išnašų, pažymėtų lietuviškame mašinraštyje, čia nėra.

Yra to paties pavadinimo atspaudas.

Skelbiama iš mašinraščio.

Arklas ir jaučio jungas praeity

Skelbta kraštotyros periodiniame leidinyje: „Gimtasai kraštas“, 1937, Nr. 1(13), p. 41—45. Autorius nurodytas po straipsnio antrašte. Numerio turinyje straipsnio pava-

dinimas vokiečių k.: Der Pflug und Ochsesgepann unserer Vergangenheit.

MAB rankraštyne (f. 256, b. 1118) yra šio straipsnio rankraštis, atitinkąs spausdintąjį tekstą, skiriasi tik straipsnio pavadinimas, rankraštyje: „Arklas ir akėčios Lietuvos praeityje“.

Spausdinama iš „Gimtojo krašto“.

Apie XVI amžiaus ūkininkų alaus apeigas

Skelbta prof. Augustino Janulaičio redaguotame Lietuvos istorijos draugijos leidinyje: „Praeitis“, t. II, Kaunas, 1933, p. 412—414. Įdėta K. Jablonskio užpildytame skyriuje „Archyvinės smulkmenos“ pirmuoju numeriu. Autorius nurodytas skyriaus pabaigoje. Trumpa reziumė prancūzų k. p. 509—510.

Yra atspaudas: Archyvinės smulkmenos, Kaunas, 1933, 12 p.

Išlikęs K. Jablonskio rankraštis (MAB, f. 256, b. 741) iš esmės nesiskiria nuo spausdintojo teksto.

Skelbiama iš „Praeities“.

Antstolių apkarpymas

Skelbta „Praeityje“, t. II, Kaunas, 1933, p. 422. Įdėta K. Jablonskio užpildytame skyriuje „Archyvinės smulkmenos“ ketvirtuoju numeriu. Autorius nurodytas skyriaus pabaigoje. Publikacijos pavadinimas prancūzų k. (p. 510): Une notice sur la procédure devant certains petits tribunaux au XVIIe siècle. Yra atspaudas: Archyvinės smulkmenos, Kaunas, 1933, 12 p.

K. Jablonskio rankraštis yra MAB rankraštyne (f. 256, b. 3124).

Skelbiama iš „Praeities“.

Keli XVI amžiaus aktai apie žmonių ir vaikų teismą

Skelbta „Praeityje“, t. II, Kaunas, 1933, p. 431—436. Įdėta skyriuje „Archyvinės smulkmenos“ devintuoju numeriu. Visą skyrių užpildė K. Jablonskis, todėl autorius nurodytas skyriaus pabaigoje. Publikacijos pavadinimas prancūzų k. (p. 509): Quelques actes du XVI siècle sur la juridiction concernant les femmes et enfants. Yra atspaudas: VIII. Seniausieji Deltuvos bažnyčios dokumentai, Kaunas, 1933, 8 p., kuriame išspausdinta ir ši publikacija.

Skelbiama iš „Praeities“.

ASMENVARDŽIŲ RODYKLĖ

- Abrahamowicz I. 145
 Adalbert 145
 Adamaycia P. 296
 Adamaytis P. 304
 Adamkovič 124
 Adomaitis, Adomavičius P. 49
 Akmenionas I. 295
 Albrechtas Brandenburgiškis 17,
   23, 24, 36, 48, 53, 54, 59, 60,
   69
 Aleksandras, d. k. 178, 200, 275
 Aleksandras Makedonietis 356
 Alšėniškis Povilas 43
 Ambrasavičius J. 170
 Ambraszeyus S. 25
 Ambrožejevič Sabas 160
 Ambrozejewicz Stanisław 218,
   219, 220
 Ambrozejewiczowa Juszkiewi-
   czowa Kasprowna A. 218, 219
 Ambrožejevna D. 160
 Ambrožejevna E. 160
 Ambrožejevna M. 160
 Andrejevaja Vojtechovna J. 190
 Andrejevič B. 190
 Andrejevič P. 190, 369
 Andrejevič S. 190, 193, 195—197
 Andreykaytis J. 301
 Andreykaytis S. 301
 Andriejevičius A. 67
 Andriuškavičienė J. 66, 67
 Andruškavičius M. 373
 Andrzejewicz K. 218
 Antonii, prokuratorius 61, 63
 Aristotelis 308
 Askenazy S. 251
 Azenis T. 297
 Ažagys P. 178
 Babėniškis, Babianskij, Babians-
   ki S. 220, 225—227, 232, 233
 Badovskij S. 229
 Balcius 296
 Balčikonis J. 385
 Baliński M. 58
 Balthasar žr. Ulickis
 Baltramiejevičius J. 75, 76
 Baltromejevič A. 190
 Baltromejevič J. 89
 Baltromejevič Solomon (Syno-
   mon) 190
 Baltromejevič U. 369
 Baltromejevna D. 190
 Baniulis 296
 Barcis M. 306
 Barisevičius 354
 Batoras Steponas, karalius 201,
   310, 347
 Bechtel F. 22
 Beinartai 97—99, 103—106,
   108—110, 113, 165, 173
 Beinartas, Beinarth A. 167, 188
 Belevič K. 84, 89, 122, 123, 368—
   369
 Bernattow B. 162, 163
 Bernattow Jan 162, 163
 Bernattow Jerzy 162, 163
 Bernattow Jundeł 162, 163
 Bernattow M. 162, 163
 Bernattow T. 162, 163
 Bernattowa A. 162, 163

- Bernotienė, Bernattowa E. 73,
 162, 163
 Bertoleitis, Bertoleit J. 29—33,
 35, 48, 52
 Berzanski K. 227
 Bialobreskaja M. 190, 192, 193,
 196, 197
 Bialobresky, Bialobrezskij S.
 129, 190
 Bialobrzaska Paszkiewicz D.
 219, 220
 Bialobrzesci J. 176
 Bialobrzesci S. 219
 Bialozoras J., Białozor G. 209,
 210
 Bičko, Byčok, Byčkov P. 98,
 108—110, 113, 165
 Byčkovič, Byčkevič, Byčok M.
 100, 108, 110, 111, 115, 116
 Bieliński J. 243
 Bienkowski S. 175, 176
 Bilewicz A. 139, 141, 193
 Biliūnas, Bilevičius, Bilevič Jo-
 nas 23—26, 53, 69
 Biliūnas Jurgis 24
 Biržiška V. 214, 216, 292, 293
 Błaszewicz W. 307
 Blinstrub I. 147
 Bocianski 306
 Bogdanovič 380
 Boguš J. 192, 193, 195
 Bokguševič S. 236, 237
 Bona 48
 Bonar 70
 Borowsky G. 184
 Bosovskis F. 347
 Brazionis M. 298
 Brenderis F. 72
 Bretkūnas; Bretké J. 16, 29
 Bretšneideris J. 24
 Briotė 322, 325
 Brodovskis J. 367
 Bronikowski K. 269
 Brzeziński V. 155
 Budnas S. 328
 Budreyka, Budrejko K. 302, 303
 Būga K. 383
 Buivydai 27
 Buivydas Valentinas, Ukmergiš-
 kis Valentinas 27
 Bukantas M. 168
 Bukont K.
 Bulavas J. 392
 Burba N. 140, 142
 Burnaitytė Adomaitė O., Burnay-
 ciowna Adamowna A. 216,
 225
 Butautas 56
 Būtėnas J. 392
 Butkovič P. 373
 Butkūnas, Buthkunas J. 47
 Butrymowna Marcinowna U. 219
 Caligarii J. A. 174
 Chadkevičiai, Chockiewicz 222,
 311
 Chadkevičius K. 167
 Chatianauskienė, Chotianovska D.
 380, 381
 Chodkiewicz J. 222
 Chotianowskij K. 380, 381
 Chreptavičius J. 395
 Chrustauskaitė Z. 207, 208
 Ciolekas E. žr. Vitelijus E.
 Cyż S. 154
 Cornelius 181
 Čackis, Czacki T. 372
 Čapaitis J. 237
 Čartoryskis, Czartoryski A. 266
 Čelčevskij B. 129
 Damelis 260
 Dan, Vaidilos s. žr. Donis, Vai-
 dilos s.
 Danilavičius I. 346
 Danilavičius P. 291

- Dargewicz W. 301, 302
 Daugėla D. 293
 Daugiala J. 206
 Daugiala M. 168
 Daugintaitė U., Dovkgintoviča, Dovgintova O. 73, 74, 117, 118, 120, 121
 Daujotas S. 76
 Daujotas V. 76
 Daukantas S. 340, 349
 Daukša, Sirpučio s., Daukša Sirputaitis 72, 177, 178
 Daukša, Dovkša B. 73, 74, 85, 87, 162—164, 178
 Daukša, Dawksza, Dovkša, Dovkševič, Dowksza J. 75, 84, 85, 120, 128, 129, 163
 Daukša, Dausz, Dausza, Dauksa, Daux, Dawksza, Dovkša, Dowksza, Dovkš, Dovkša Mikalojus (anūkas) 19, 71—76, 79, 83—85, 89, 100—115, 122—136, 147, 149, 158, 159, 163—179, 183, 186—188, 190, 198, 215, 216, 273, 314, 351, 367, 384, 385
 Daukša, Daukšaitis, Daukševičius, Dovkševič Mikalojus (senelis) 72, 73, 86, 162, 178
 Daukša Morkus 75
 Daukša P. 75
 Daukša, Dowksza, Daukša, Dovkša, Dovkševič S. 74, 75, 84, 85, 120, 125, 129, 134, 137, 158—160, 163, 164, 168, 169, 190, 195
 Daukša, Dauksza, Dawksza, Dovksa, Dovkša, Dovkševič V. 84, 85, 120, 135, 136, 158, 163, 190
 Daukšaitė, Dovkševičia E. 116—120, 122
 Daukšaitė S. 116—120, 122
 Daukševič S. 351
 Daukševičiai 351
 Daukšienė U., Dovkša, Dovkševičia Kgedtovtoviča O. 75, 84—86, 116, 118, 137, 164
 Daukšos, Dowksze, Dowkszi, Dawkszy, Dovkševiči, Dovkšy, Dovkšove 71—73, 76, 84, 86—88, 162, 163, 222
 Dawginaite L. 301
 Dawksza K. 164, 218, 219
 Dečinskis K. 250, 251, 260, 265
 Dembinskis 256
 Dešukovij 291
 Devčepolskij 105
 Dienovagis M. 302
 Diruoniski Ch. 147
 Dirvoniškaitė, Dyrwoniszkowa O. 74, 164
 Dobkowicz B. 183
 Dombrowskas 302
 Donis, Dan, Vaidilos s. 177, 191—193, 195—197
 Dovkginovič J. 118
 Dovkginovič K. 118, 121
 Dovkginovič L. 118
 Dovkginovič S. 118
 Dovkša L. 135, 136
 Dovkšovna D. 158
 Dovkšovna E. 158—160
 Dovkšovna K. 158—160
 Dowginttówna U. 164
 Dowmontt J. 219
 Dowmontt S. 219
 Drewicka 297
 Druckis-Zubrevickiș, Siekira D. 356
 Dubiński 38
 Dublinskis, Dumblianskis M. 167, 168
 Ebert M. 360
 Eikgintovič J. 122

- Elisonas J. 71
 Endzelynas J. 385
 Engelsas F. 267
 Epimach B. 60, 64
 Erazmas Roterdamiētis 50, 182
 Erler G. 25, 27
 Esenas 178
 Estko Alexander 222
 Estko Anna 222
- Falkenhahn V. 29, 30, 33
 Fedorovič B. 369
 Fijalekas, Fijalek J. 6, 39, 40,
 42—44
 Findaškas J. 172
 Forsteris G. 323
 Forstreuter K. 25, 32
 Fryzė, von Friese Ch. G. 49,
 51, 52, 382
- Gaerte W. 360
 Galšiškis, Alšėniškis Povilas 43
 Galšiškis, Alšėniškis Simonas
 356
 Gambrene Micholiene 296
 Gawiński R. 388
 Gedgaudai 84
 Gedkantai 34
 Gedkantas J. 215
 Gedkantas T. 33, 34
 Gedminaitis J. 168
 Gelgaudas 256
 Gelgudaičiai 57
 Gerberštein S. žr. Herberštein
 S.
 Germanum Z. 142
 Gerulis J. 292
 Gieczys B. 302
 Giedgowdowicz Hrehor 162, 163
 Giedgowdowicz Jan 162
 Giedgowdowicz Piotr 162, 163
 Giedgowdowicz S. 162
- Giedgowdowicz Sz. 162
 Giedraičiai 215
 Giedraitienė Venclovaitė Z. 65,
 66
 Giedraitis, Giedroic B. 142, 143,
 145, 147, 149, 156, 157, 203
 Giedraitis J. 66
 Giedraitis, Giedroic Martynas
 139, 140, 146, 149, 151, 153,
 154
 Giedraitis, Giedroć, Giedroic,
 Giedroicij, Giedroicius Merke-
 lis 56, 71, 75, 138, 142, 150,
 154, 155, 167, 203, 204
 Giedraitis Mikalojus 203
 Giedraitis Z. 204
 Giedraitytė D. 204
 Giedrimas 254
 Giedroic A. 145, 147—149
 Giedroic B. žr. Giedraitis B.
 Giedroic, Vidoicz, Vrdoicij Dou-
 mont 138, 150
 Giedroic G. 142, 145, 154, 156,
 192
 Giedroic R. 142, 145, 155, 157
 Giedžius S. 301
 Giedzdnas K. 304
 Ginvila J. 57
 Ginvila Mačys 57
 Ginvila Martynas 57
 Ginvila N. 57
 Ginvila Radvila 57
 Ginvila S. 57
 Ginvilaičiai 57
 Ginvilaitė D. 57
 Ginvilaitė E. 59
 Ginvilavičius J. žr. Ginvilonis J.
 Ginvilavičius Mikalojus žr. Gin-
 vilonis Mikalojus
 Ginvilavičius Petras žr. Ginvi-
 lonis Petras
 Ginvilavičius Pranas žr. Ginvi-
 lonis Pranas

- Ginvilavičius Vaclovas žr. Ginvilonis Venclovas
 Ginvilavičiūtė K. 66
 Ginvilavičiūtė O. 66
 Ginviļonienė Jodaitė E. 59
 Ginvilonis Abromas 59
 Ginvilonis Adomas 59
 Ginvilonis Čėsna 59
 Ginvilonis, Ginvilavičius J. 59, 66
 Ginvilonis, Ginvilavičius Mikalojus 59, 66
 Ginvilonis Mykolas 59
 Ginvilonis, Ginvilavičius, Ginvilaitis, Ginvilavičius, Ginvilovič Petras 58, 59, 66, 67; žr. taip pat Kulvietis Petras
 Ginvilonis, Ginvilavičius Pranas 59, 66
 Ginvilonis Vaitiekus 59
 Ginvilonis, Ginvilavičius Venclovas 59, 66
 Ginvilos 57—59
 Golkont 142
 Goluchovski 339
 Gorkowski F. 176
 Gorskaitė A. 206
 Gorskaitė K. 206—208
 Gorskiai 259
 Gorskis Ch. 206
 Gosleczi, Goszliczki M. 176, 187
 Goštautas A. 353—357, 397
 Goštautas B. 270
 Goštautas J. 12, 15, 18, 239, 260—263, 265—271, 340, 349, 387, 388
 Goštautas M. 356
 Goštautas, Gožtovt S. 26, 51, 357
 Goštautienė M. 355, 356
 Gradkauskis, Grodkowski A. 294
 Gratauskis M. 167
 Gregorevič A. 377, 379
 Gregorevič S. 377
 Gregorevičius, Grigorevičius A. 166, 167
 Gricevičius B. 168
 Grygalunas P. 297
 Grigarevičius, Grigorevič B. 90—96, 101, 112, 166
 Grigonis M. 295
 Grigorevičius, Grigorevič J. 369, 370
 Grygowna G. 225
 Grinevičaitė, Grinevič D. 74, 134—137
 Grinius 272
 Groczki A. 179
 Grodkowski A. žr. Gradkauskas A.
 Grudzys S. 57
 Grzebiszewski, Grzebiszewszki S. 179, 181
 Gudai 20
 Gudaičiai 20
 Gudavičiai 20
 Gudeliai 20
 Gudelionys 20
 Guttus J. 183
 Guzaitis Š. 166
 Handelsman H. 261
 Heltmanas V. 270
 Herberšteinas Z. 360, 361
 Hermann E. 294
 Ilinski J. 176
 Iogonis I., Janonis I. 295
 Iogonis I., Janonis I. 295
 Ionienė I. 295
 Iononis I. 295
 Iononis P. 295
 Iononis Tamulis 295
 Iononis Tomkus 295
 Iononis W. 295

- Iorgionis M. 295
 Iurgionis P. 295
 Iurgionis S. 295
 Ivanec 374
 Ivinskis Z. 60
 Ivoškavičius V. 200

 Jacevičius A. 257—259, 261, 265
 Jacob-Friesen K. H. 289
 Jadathowna, Jadotovna E. žr.
     Kulvietienė E.
 Jaffe N. 249
 Jakgeilovaja M. 63
 Jaknovičius J. 315
 Jakubovič M. 99, 103
 Jakubovič P. 97—99, 113
 Jakubovna J. 377—379
 Jamont P. 369
 Janonis žr. Iogonis
 Janovič A. 194
 Janovič J. 190
 Janovič S. 191
 Janovič V. 190
 Janovna D. 190
 Janovna K. 190
 Janovna M. 190
 Janovna O. 190
 Janovna P. 190
 Janovna Z. 190
 Janulaitis A. 6, 242, 245, 260,
     269
 Januszkiewiczowa 301
 Januszowic 224
 Januševič S. 98, 113
 Jaroš 373, 374
 Jasad R. 13
 Jasonowicz J. 221
 Jasonowicz K. 221
 Jasonowicz S. 221
 Jasowicz A. 217, 221
 Jasovič 233
 Jasovič A. 233
 Jašovič S. 233, 234

 Jasovičova 233
 Jassinski 154
 Jatovtovič Ch. 68
 Jaugeliai 216
 Jaugelis Telega B. 216
 Jaugelis Telega Steponas (sū-
     nus) 216, 223
 Jaugelis (Javkgil) Telega, Te-
     legovič, Telegowicz Steponas
     (tėvas) 7, 19, 214—221, 223—
     226, 229—237, 387
 Ječius 248
 Jedko žr. Petkevičius Jurgis
 Jepimach B. 60, 64
 Joannes 183, 185
 Jodatavičius, Jadotovič B. 67
 Jodatavičius, Jadotovič J. 67
 Jodautai 67, 68
 Jodautaitė E. žr. Kulvietienė E.
 Jodautavičienė, Jadotoviča, Ja-
     dovtoviča Mikalojienė 67
 Jodautavičius Mikalojus 68
 Jodeykowicz M. 162
 Jodeykowicz M. K. 162
 Jodko, Jotka žr. Petkevičius Jur-
     gis
 Jodotai 60
 Jodotaitė E. žr. Kulvietienė E.
 Jodotaitis K. 59
 Jodotaitis, Jodotovič M. 59
 Jodotas, Jadať, Jadot, Jodautas,
     Jotautas 59, 68
 Jodotienė, Jodotoviča Mikalo-
     jienė 59
 Jogaila 273, 274
 Jokubavičius, Jakubovič Abro-
     mas 114, 115, 165, 166
 Jokūbavičius Adomas 42
 Jomantas A. 24, 33
 Jonaitė E. žr. Jodautaitė E.
 Jonaitis, Janovič A. 377—379
 Jonaitis E. 377, 378
 Jonaitis G. 57

- Jonaitis J. 57
 Jonaitis Juškaitis Mykolas 57
 Jonaitis Mikalojus 57
 Jonaitis Mykolas 57
 Jonaitis P. 57
 Jonas iš Vilniaus 41
 Jonavičius A. 166
 Jonavičius M. 168
 Jonavičius S. 171
 Jonkautas P. 74
 Jonkautienė S. 74
 Jotka, Jedko, Jodko J. žr. Pet-
 kevičius Jurgis
 Jucevičius, Jucewicz A. L. 198,
 291
 Jucevičiūtė Darata 198
 Jučas M. 13
 Jundzilas B. 323
 Juraitė E. 198
 Jurčinskij 60
 Jurevič J. 351
 Jurevič S. 351
 Jurevičius, Jurevič B. 88
 Jurgevičius Jonas 175
 Jurgevičius Jurgis 175
 Jurginis J. 392
 Jurgionis M. 296
 Juriewicz, Jurevič K. 163, 189,
 191—197
 Jursaiczik Ch. 183
 Juskiewicz P. 220
 Juskiewicz Romaszkowa Sz.
 220
 Juškavičius Ambraziejus 66, 67
 Juškavičius Andrius 66, 67
 Juškevič, Juškovič S. 194, 196
 Juškevičius, Juskiewicz K. 218,
 224
 Kachna Voitkovna 192
 Kalenda J. 200
 Kalinauskas J. 328
 Kalwis 290
 Kamenskis Ž. 172
 Kaminskij M. 83
 Kapelis 345
 Kapsukas V. 350
 Karazija P. 303
 Karizna, Korizna M. 175, 188
 Karlovičius J. 264
 Karnilovičius 260
 Karpiai 242
 Karpovičius M. 324, 336
 Karskis A. 10, 273
 Kasakawskas 297
 Kasparaitė M. 75
 Kasperaytis J. 296
 Kasperovič J. 190
 Kaširskis A. 57
 Katuzėnas P. 169
 Kazimieras, karalius 37, 121, 177
 Kazlawskas I. 297
 Keistort S. 124
 Kevnarskis S. 229, 230
 Kgarcar J. žr. Kasperaytis J.
 Kgedkgovd A. 84
 Kgedkgovd Grigorei Jurevič 84
 Kkedkgovd, Kgedkgovdovič Gri-
 gorei Martinovič 84—86
 Kgedkgovd Jakub 84
 Kgedkgovd Jan Martinovič 84
 Kgedkgovd Jan Petrovič 84, 86
 Kgedkgovd K. 84
 Kgedkgovd Lavrin Jurevič 84
 Kgedkgovd Lavrin Petrovič 84
 Kgedkgovd Matei Jurevič 84
 Kgedkgovd, Kgedkgovdovič P.
 85, 86
 Kgedkgovd Piotr Grigorjevič 86
 Kgedkgovd U. 84
 Kgedkgovdy, Kgedkgovdoviči
 87, 88
 Kgedkgovdova Kotkunovna Bi-
 jata 85
 Kgedroit A. 62
 Kgedroit M. 101
 Kgedroit P. 61

- Kgelkgud S. 101
 Kgelkgudy 104
 Kginbut A. 90, 91, 93—97, 101,
 104, 107
 Kgirdziun K. 351
 Kgoiliuševič P. 117
 Kgruževskij J. 236
 Kielczewski N. 176
 Kierulis A. 307
 Kilbis E. 236
 Kilbiseva D. 236
 Kilčevskij B. 161, 190
 Kirbowicz A. 220
 Kiszkelis A. 217
 Kiškos 311
 Klodzinski M. 188
 Kmita J. 24, 53, 69, 302
 Kojelavičius, Kojelonis A. 71,
 315
 Kończowna R. 218, 219
 Kondratas Z. 392
 Korn G. W. 49
 Korovickis A. 346
 Kotarsky, Kotarski B. 187, 188
 Kowal žr. Kalwis
 Kozakiewicz, Kazakiewicz J.
 145—147, 149
 Koženevskis, Korzeniewski S.
 174, 187
 Kračkovskis J. 5
 Kraszewski J. 353
 Krykštanaytis A. (Abrom) 301
 Kristus 328
 Krzykowskij J. 83
 Krzywanskj G. 79, 83
 Kukas, Cook 323
 Kukielka de Skrzinno J. 176, 187
 Kulautovas, Kolatovskij, Kolo-
 tov L. 368, 369, 377
 Kulviečiai, Kulvety, Ginvilaičiai
 56—58
 Kulvietienė, Kulvet, Jodautaitė,
 Jodotaitė, Jodatovna E. 53,
 58—69
 Kulvietis, Culvensis Abraomas
 7, 16, 24, 35, 40, 43, 48, 50—
 54, 56, 58, 59, 63, 65, 68, 69,
 215, 383
 Kulvietis, Kulvet Adomas 60,
 64, 65
 Kulvietis, Kulvoitia Martynas 58
 Kulvietis Ginalavičius Mikalojus
 58, 60—62, 65, 68
 Kulvietis (Kulvet) Ginalavičius
 Mykolas 58, 60—62, 65, 68
 Kulvietis Ginalavičius P. 59—
 61, 63, 64, 67, 68
 Kulvietis Ginalavičius S. 58
 Kulvietis Juškaitis Mykolas 57
 Kulvietytė K. 68
 Kulviškiai 56, 57
 Kuncevičius J. 203
 Kuncevičius Kmita Albertas
 (Vaitiekus) 27
 Kurczewski J. 58
 Kuryła, Kurylo S. 302, 303
 Kutrzeba S. 268
 Kuzaytie M. 303
 Kuzaitis S. 166
 Kuzaytis W. 303
 Kuzienie M. 303

 Labokas M. 304
 Labunauskis S. 76
 Labunauskis V. 76
 Lappo I. 201, 370
 Laskowski 176
 Lauteršternaitė B. 30
 Lauteršternas A. 29, 30
 Ławelis M. 297
 Ławrynanis P. 297
 Lavrinovič A. 122
 Lebedys J. 386
 Lechavičius, Liachovič Mikalo-

- jus 97—99, 102, 108, 113, 115,
 165
 Lechavičius, Liachovič Mykolas
 100—102, 104, 108—111, 115,
 173
 Lelevelis J. 346, 338—340, 353
 Lenartavičius P. 171
 Leśniewski Cz. 268
 Lewitan A. 162
 Lewitan D. 162
 Liachnickis, Lachnicki I. 243,
 244, 247, 253
 Liachovič A. 99, 108
 Liachovič J. 99, 103
 Liachovič Michal žr. Lechavičius
 Mykolas
 Liachovič Mikolai žr. Lechavi-
 čius Mikalojus
 Liachovič S. 99, 103, 108
 Liachovič Voitech 103
 Liachovičiai 102, 104, 113
 Liavdanskij J. 129
 Lidziewicz J. 220
 Limantavičius, Limont J. 114,
 197
 Linovskis 252
 Lipinskis E. 333
 Lipskis 296
 Lyščinskis K. 312
 Liubavskis, Liubavskij M. 54,
 55, 365
 Liuteris, Liuther M. 49, 50
 Lokiet E. 149
 Lomonosovas 312
 Lonskis M. 170
 Lopacinskis E. 304
 Lopacinskis S. 249
 Lopinski J. 161
 Łopinski M. 129
 Loś J. 45
 Lovmianskis, Łowmiański H. 6,
 279
 Lozor 302
 Łukaszenia, Łukaszunowa K.
 302, 303
 Łukaszunas S. 302, 303
 Lutkun Š. 89
 Mackevičius A. 248, 252
 Mackiewiczus 296
 Maleckis 28
 Malenka A. 361
 Malinovskis I. 356
 Mantigirdaitis P. 44
 Marcinowicz H. 221
 Marcinowicz B. 83
 Mareckis J. 171, 172
 Markavičius, Markevič, Marko-
 vič A. 86, 87, 122—125, 127,
 128, 168
 Markowicz S. 183
 Marksas K. 267
 Markus A. 249
 Martynaitis J. 359
 Martinkevičius J. 171
 Masalski F. 70
 Masalskis I. 322, 336
 Masalskis J. 168
 Matejevič B. 124—128
 Matejevič J. 91, 114, 116
 Mažvydai 34, 47
 Mažvydaitis A. 46
 Mažvydaitis M. 46
 Mažvydas, veldamas 46
 Mažvydas, Moscovidius, Moscu-
 vidius, Mossuid, Mossuidas
 Waitkunas (Albertides) M.
 7, 12, 15—17, 22—36, 40, 46,
 53, 215, 381
 Medekszyzna R. 218
 Medziunas K. 297
 Melanchtonas P. 50, 182
 Meloch M. 259
 Merkys V. 392
 Michajłowicz 225
 Michailovič S. žr. Mikolaitis S.

- Michałowicz A. 218
 Michałowicz, Michajłowicz P. 217—219, 225
 Michanovič S. 374—376
 Michno 375
 Mickevičius A. 340, 349
 Mielke Ch. G. žr. Milkus
 Mierzewski J. 176
 Miežinskis, Meržinskij A. 277, 367
 Mikalojevičius S. 169
 Mikas 85
 Mikiewicz J. 147
 Mykolaitis, Michailovič S. 377—379
 Mikołaiunas M. 295
 Mikołaiunas V. 295
 Mikolajaitis B. 178
 Mikolajevič K. 190
 Mikolajevič M. 373
 Mikolajevič P. 192, 193
 Mikolajevičius P. 170
 Mikolajevna A. 190
 Mikolajevna K. 190
 Mikolajevna S. 190
 Mikolajevaja Z. 190
 Mykolas Lietuvis 284
 Mileris I. S. 266
 Milkus, Mielke Ch. G. 367
 Milošunovič J. 376
 Milošunovič L. 376
 Milošunovič S. 376
 Milvydas J. 237
 Milvydas P. 171
 Mindaugas, d. k. 279
 Mirzejewskij J. 79, 83
 Misztowttowna K. 221
 Mityan A. 222
 Mlečko V. K. 228, 229, 236
 Monkevič B. 192, 193
 Monkiewicz P. 163
 Monkovič P. 190
 Monvilovič K. 84, 380
 Mościcki S. 147, 149
 Moscovidius, Moscuvidius, Mossuid, Mossuidas M. žr. Mažvydas M.
 Moteiunas M. 295
 Motiejevičius B. 124, 127, 169, 173
 Motiejevičius J. 166, 170
 Motiejevičius V. 170
 Motovič P. 101
 Motoviči 104
 Mozerka žr. Slavočinskis M.
 Možeikovič J. 377, 379
 Napoleonas, imperatorius 239, 240, 244, 246
 Narussewicz S. 81
 Neledinskis, Neledinskij A. 353—356
 Nemeilevič S. 351
 Neselmas, Nesselmann G. H. F. 367
 Nieszokocz S. 150
 Nikolajus I 253
 Norbutaitis C. 57
 Norbutaitis Jonas 57
 Norbutaitis Jurgis 57
 Norbutaitis M. 57
 Norbutaitis Povilas 57
 Norbutaitis Prokapas 57
 Norvaiša P. 323
 Očapovskis M. 241
 Odamovič S. 374
 Oginskiai 203
 Oginskis M. 203
 Okołow A. 145
 Olizarovijus A. 313, 334—336, 342, 349
 Ondruškovič M. 373
 Ondruškovič S. 373
 Orda J. 13
 Orenas S. 295

- Orvid K. 84, 89, 122, 123, 368
 Oscik 148
 Osiandras 32
 Ozenis J. 297
 Oziemblowskienė 295
- Paczabutas I. 298
 Pakarklis P. 13, 14
 Paszkiewicz S. 219
 Pawlik S. 21
 Pekulas, Pekulus T. 174, 178,
 183, 185, 188
 Perbantas 29, 30
 Petkaitė B. 67
 Petkaitė J. 67, 68
 Petkavičius B. 200
 Petkavičius, Petkevičius G. 200,
 201
 Petkavičius J. 67
 Petkavičius L. 67
 Petkavičius, Petkevičius M.
 200—203
 Petkavičius Stasys 67
 Petkavičius Stanislovas Jona-
 vičius 200
 Petkevičiai 202, 203
 Petkevičienė K. 202
 Petkevičius G. žr. Petkavičius G.
 Petkevičius Jonas 201, 202, 215
 Petkevičius, Jedko, Jodko, Jotka
 Jurgis 200—203
 Petkevičius, Petcouius Jurgis 71,
 77, 83, 84
 Petkevičius M. 17, 200—204,
 215, 385
 Petkevičius, Petcouius, Petkie-
 wicz, Petkovic, Petkowicz,
 Pietciewicz, Pietkewicz P.
 76, 78, 80, 147, 155, 167, 173,
 175, 188
 Petkevičius S. 204
 Petkunė 295
 Petroševičius J. 371
- Petrovič B. 369
 Petrovič Kriščiul Makut 160
 Petrovič M. 190
 Pilchovskis D. 336
 Pilka K. 304
 Pilsudskis M. 207
 Pocius M. 173
 Počobutas M. 319, 321—323
 Podskarbovič A. 101
 Podskarbovič J. 101
 Podskarbovič M. 101
 Podskarboviči 104, 109
 Polovica M. 115
 Ponikievskis, Ponikiewszki J.
 175, 176, 188
 Poška, Poszka D. 252
 Potockis 248
 Pretorijus, Prātorius M. 367
 Protasevičius Valerijonas 78, 82
 Ptašickis, Ptašickij S. 353, 356
 Pułaski K. 353
 Purtika J. 296
- Rabačiauskas J. 168, 169
 Račkauskas M. 178
 Radiminskis A. 170
 Radiščevas A. 337
 Radvila A. L. 209
 Radvila J. 214, 228, 229, 235,
 237
 Radvila K. 167
 Radvila M. 16, 17, 44, 61, 62
 Radvilos 17, 215, 217, 311, 355,
 357
 Radzevičaitė O. žr. Semetienė O.
 Radziminskis, Radziminski V.
 123, 224
 Rafalovič Sviatko 54
 Rapailowitz G. 54
 Rapolionys Svetkai 383
 Rapolionis B. 55
 Rapolionis, Rapagelanus P. 55
 Rapolionis, Rapagelanus S. 16,

- 35, 49, 50, 52, 54, 55, 60, 382,
383
- Raslutaitis S. 198
- Raszewski J. 227
- Razius P. 97
- Rędzina A. žr. Rzędzina A.
- Rejus 314
- Renje 322
- Repaitis B. 167
- Rėžnikas S. 170
- Rychlik J. 123
- Rimantas J. 383
- Riškus J. 392
- Ročka M. 382
- Rodevičaitė O., Rodeviča, Rodejeviča G. žr. Šemetienė O.
- Romanowicz F. 155
- Romaszko J. 221
- Romaszko Maciej 221
- Romaszko Marcin 221
- Romaszko Misztowttowna K. 221
- Romaszko P. 221
- Romaszko S. 220, 221
- Romaszkowna Sz. 220
- Romaško P. 158—161, 230, 233
- Romaško S. 138
- Rosławowicz D. 219
- Rosławowiczowa J. 219
- Rosławowiczowa R. 214, 219
- Roslavovna A. 190
- Rostovskis, Rostowski S. 303,
304, 315, 367, 368
- Roszczewskij M. 218
- Rotundus A. 82
- Rudkis M. 366
- Rupinskis P. 251, 252
- Rusteikovič F. 85, 86, 88
- Rustemas J. 324
- Rutko Z. 380
- Rzędzina, Rzędzina A. 227
- Sačevič P. 190
- Šakavičius Š. 74
- Sakovič S. 138
- Salkauskas P. 204
- Samulevičius M. 166
- Sangaila, Sonkgailo, Sonkgoilo,
Sunkgoilo A. 130, 131, 133,
189, 191, 198, 199
- Sapiega K. L. 316, 342, 343
- Sapiega L. 170, 276
- Sapiegos 60
- Sarbievskis M. K. 316, 349
- Satj, Vaidilos s. žr. Sotis, Vaidilos s.
- Sauromanas 28
- Schleicher 367
- Sczepanowicz J. 83
- Sedkowsky N. 187
- Sekluciašas 28, 29
- Semaškevičienė E. 74
- Semaškevičius S. 74
- Semenovič V. 376
- Semkovičius V. 6
- Sicinskas 295
- Siecziechow J. 77, 83, 84
- Sipowicz R. 222
- Sipowiczowa z Ancypow A.
222
- Sirpaitis 178
- Sirputis Vaidilaitis, Sirput Vaidilovič 177, 178, 191, 192, 195,
196
- Sirputytė A. 190
- Sirputytė D. 190
- Sirputytė K. 190
- Sirvydai 215
- Sirvydas K. 215, 315, 349
- Skarulis A. 74
- Skirmantas, Skirmont M. 220,
221, 228—233, 235, 236
- Skirvainis, Skirvojn Jeronimas
167, 190
- Skirvainis, Skirvojn Jurgis 177,
190

- Skirvainis, Skirvojn S. 125, 127,
170
- Skirvojnovna M. 190
- Skoček 83
- Skončevskij J. 190
- Skorul S. 121, 122
- Skorulski J. S. 302
- Skovmin J. 218, 219
- Skrzinno J. žr. Kukielka
- Skuminas T. 171
- Slavočinskaitė A. 207
- Slavočinskaitė R. T. 207
- Slavočinskiai 205—207
- Slavočinskienė K. 206, 207
- Slavočinskienė R. 207
- Slavočinskis A. 206, 207
- Slavočinskis J. A. 206, 207
- Slavočinskis Mikalojus 205—
207
- Slavočinskis Mykolas 208
- Slavočinskis S. J. 208
- Slavočinskis S. M. 205—210,
286
- Slavočinskis T. 206—208
- Slončevskis J. 195
- Smigleckis M. 312, 313, 331,
333, 336
- Smuglevičius P. 324
- Sniadeckis A. 243
- Sonkgailo A. žr. Sangaila A.
- Soroka J. 145, 148
- Sotis, Satj, Vaidilos s. 177, 191,
192, 195, 196
- Spruogis, Sprogis J. 5, 291
- Stafilas, Staphylus F. 27, 28, 32
- Stanaitis V. 170
- Stangas, Stang Ch. S. 27—29,
45—47, 214, 274
- Stanisławonis S. 302, 303
- Stanislavovič Jan 351, 373
- Stanislavovič Jurij 194, 196
- Stanislavovič M. 190
- Stanislavovič S. 217, 221
- Stanislavovič V. 101, 103
- Stanislavovna J. 190
- Stanislavovna G. 190
- Stanislavovna K. 190
- Stanislavovna O. 119
- Stanislavovna T. 89, 90, 190
- Stanislovavičius A. 171
- Stanislovavičius, Stanislavovič J.
369, 370
- Stankevičius P. 305
- Stankiewicz F. 306
- Stankiewicz J. 228, 229, 236
- Staphylus F. žr. Stafilas F.
- Staševičius M. žr. Petkavičius M.
- Štašuncy 159, 160
- Statkaitis S. 169
- Strakszas M. 291
- Strijkovskis, Sthryikowski,
Strykowski M. 70, 75, 188,
327, 384
- Stroinovskis J. 324, 337, 338,
334
- Stuoka-Gucevičius L. 324, 326
- Sunkgoilo A. žr. Sangaila A.
- Sumarokas M. 371
- Survila, Survilo E. 165, 377, 379
- Sviatkevič B. 54
- Sviatkovič J. 54
- Sviechovskis M. 208
- Svierzewski M. 183
- Szapotas B. 303
- Szyksznac 158
- Szymaitis S. 295
- Szopowskaja R. 218, 219
- Szopował žr. Tubis
- Šapoka A. 292
- Ščasnyj 375
- Ščasnovič J. 190
- Ščasnovič S. 190
- Ščepanavičius P. 172
- Šeibakas 57
- Šečetai 75, 165, 172, 173

- vičaitė, Rodevičaitė Ū., Rode-
 viča, Rodejeviča G. 89, 90, 95,
 130, 131, 165, 170, 171
 Semetienė D. 198
 Simkaštė, Symkovna Z. 376
 Symkovič A. 190
 Symkovič Mikolai 190
 Symkovič Misius 376
 Simkovič S. 378
 Sirvydas K. žr. Sirvydas K.
 Siukšta J. 198, 199
 Siukšta Z. 294
 Siukštienė 198, 199
 Siukštos 199
 Šliūpas J. 372
 Šurpa A. 237
- Taboras V. 44
 Talwoicz N. 145
 Tamoševičius A. 171
 Tamoševičius G. 167
 Tamoševičius M. 171
 Tamoševičius S. 168, 169
 Telega žr. Jaugelis Telega
 Taleykis M. 297
 Teležynskij S. 219
 Theiner A. 173, 275
 Tholoczko S. 79, 83
 Tiršlys, Vaidilos s., Tyršl Voi-
 dilovič 177, 191, 192, 195, 196
 Tiszkievicz, Tiskiewicz A. 139,
 141, 151, 152
 Tiškevič J. 98
 Tiškevič S. 98
 Tiškevičienė 252
 Tiškevičius 265
 Tiškevičius M. 276
 Tolstik, Tolstikovič J. 61, 64
 Tomaševič Adam 190
 Tomaševič Andrej 138
 Tomaševič G. 190
 Tomašovna K. 190
 Tomašovna L. 190
 Tomašovna M. 190
 Tomkevičius M. 248
 Totoraitis J. 384
 Traskovskij S. 60—61
- Tretjak A. 380, 381
 Tschackert P. 26, 27
 Tubis 290
- Uchanskis J. 77
 Ukmergiškis V. žr. Buivydas V.
 Ulickis, Uliczki, Vliczki B. 79,
 83, 167, 187, 188
 Urbanowicz, Vrbanowicz J. 83
 Urbanowicz S. 219, 220
 Uvojn A. 131, 133
 Uwoin, Vwojn M. 150
- Vadarackis 142
 Vaidila, Voidil 177, 178, 189,
 191, 192, 195, 215
 Vaidutis 56
 Vaišnoravičius 335, 343
 Vaitkevičius S. 165
 Vaitkūnas, Waitkunas Mossui-
 das M. žr. Mažvydas M.
 Vaitkus 41
 Valančius M. 71, 260
 Valavičiai 311
 Valavičius E. Wolowicz Osthaf-
 fiei 70
 Valavičius J. 292
 Valavičiūtė R. 207
 Valerijonas, Valerianus žr. Pro-
 tasevičius V.
 Valmanas T. 291
 Walukiewicz J. 306
 Vanšaitis M. 170
 Warszawicz S. 82
 Vaskovskis E. 347
 Vasūnas B. 168
 Venckaitis L. 170
 Venclav žr. Viežbickis V.
 Venclovičiai 66
 Venclovaitė F. 66
 Venclovaitė K. 66
 Venclovaitė Z. 65, 66
 Verekundas J. 171, 172
 Vereščinskis 251
 Vidiškienė K. 66
 Vidoicz žr. Giedroic Doumont
 Wiekowiczowna H. 141

- Wierbickis M. 304
 Vježbickis V., biskup Venclav
 98, 113
 Vilčko G. 237
 Vilentas, Willent B. 22, 26, 27,
 34, 35, 56
 Vilichas J. 28
 Viskanta E. 384
 Višemirskis, Višomirskis, Wy-
 szemirski J. 146, 149, 167, 172
 Višnarovski 233
 Wistort J. 150
 Vit J. 359
 Vitartas V. 72
 Vytautas, d. k. 8, 58, 177, 273,
 274
 Vitelijus, Ciolekas E. 275
 Vladimirovas L. 392
 Vladislovas IV, Vladislovas Va-
 za 316, 341
 Vlički B. žr. Ulickis B.
 Vločymskis Š. 171
 Vnučko M. 172
 Voitechovič J. 120, 122
 Voitkovna K. 192
 Volanas, Wolan N. 222, 292
 Volk F. 61
 Volkovna A. 63
 Volkovna T. 63
 Volški K. 123
 Volteris E. 10, 71, 127, 172, 173,
 272, 273
 Vorcelis S. 243, 340
 Voronovski M. 228, 230, 232
 Votškė, Wotschke T. 24, 27, 53,
 54, 58, 59, 69
 Vrbanovicz J. žr. Urbanowicz J.
 Vrdoicij žr. Giedroic Doumont
 Wroblewski G. 141, 149
 Wrotnowski F. 257
 Wrubleviskis B. 347
 Wwoin M. žr. Uwoin M.
- Zabiela J. 169
 Zabelios 249
 Zablocki E. 150
 Zablockis J., Zablocius G. 27,
 28, 49, 51
 Zalapurwis M. 295
 Zaleskis 207
 Zamoiskis 335, 339
 Zawackas 296
 Zembrickis 209
 Zetė 32
 Zigmantaitis Petras 217
 Zigmantas Vaza, Žykgimont III
 125, 201
 Zygmuntowicz I., Zigmunto-
 wicz J. 145, 154
 Zygmunt K. 222
 Zubov A. 357
 Zubovas A. 259, 260
 Zurowskas 297
- Žalčiai 68
 Žaltienė F. 66, 67
 Žaltys Ambraziejus 53, 66, 67
 Žaltys Andrius 66
 Žaltys Jonas 66
 Žaltys Jurgis 66
 Zdanas L. 201
 Zeromskaja G. 129
 Žygimantas Augustas 200—
 202, 355
 Žygimantas Senasis, Žygiman-
 tas I 49, 86—88, 200, 353,
 372
 Žykgimont III žr. Zigmantas
 Vaza
 Žiliberas Z. E. 323
 Žolderovna J. 190
 Žostautaitė P. 14
 Žukas V. 382, 383, 390, 391, 396

Sudarė E. Gorodeckas

VIETOVARDŽIŲ RODYKLĖ

Sutrumpinimai: aps. — apskritis, bžn. — bažnyčia, dv. — dvaras, ež. — ežeras, km. — kaimas, m. — miestas, mst. — miestelis, par. — parapija, pav. — pavietas, plv. — palivarkas, v. — valsčius.

Aisetas, Eisioty, ež. 154
Alpės 277
Alsėdžiai, Olsiadi 79, 82
Ambrožiškės, Ambrosziszki, dv. 221, 302
Anglininkai, Angliniki, Uholnikai 290
Anykščiai 27, 215
Anytas Pasėdis, žemės valda 290
Antažalė 202
Ant-dedeses-lankos-ilkgoji, vietovė 160
Antosymie 154, 155
Ant Svertupio, ganykla 170
Apidemie, dirva 218
Ariogala, Oirakgola 69, 74, 124, 171, 175, 224, 228, 236, 369, 377
Ašmena 72
Aukštaitija, Aukštaičiai 45, 175, 282, 287, 361
Babėnai, Babiany, Bobiany, dv., laukas, plv. 71—73, 75, 76, 85, 86, 124—127, 129, 134, 136, 137, 158, 160, 161—164, 169, 177, 178, 189, 191, 192, 195, 215—221, 224, 225, 229, 232,

234—236, 367. Žr. taip pat Daukšai Didieji, Palkiszki
Babėnai Katkuškės 84—86
Babiany Butrimowicze 220, 221
Babiany Butrimowiczi Jasoniszki 221
Babiany na imia Kotkovščiny žr. Babėnai Katkuškės
Babiany Wielkie 162
Badaukiai, Bodovki, km. 75, 89, 90, 94, 97, 99, 100, 101, 107, 109, 111—114, 130, 165, 173, 176, 177, 197, 198
Baisogala, Boisakgola 255, 263, 269, 376, 377
Baltarusija, Gudija, Gudai 20, 176, 206, 268, 275—277, 279—282, 285, 287, 302, 362, 364
Bavarija 342
Bebrusy 154
Belgija 253
Berestje žr. Brestas
Beržėnai, Berzany, v. 23, 165, 227, 281
Betygala, Betigola, Betikgola, Betykgola 75, 80, 122—125, 130, 135, 165—171, 173, 175, 177
Bialobrzeskiszki 218, 221
Biliūnai, dv. 23, 363
Binėnai, Binienan, km. 304
Biržai, Biržy, dv., m. 237, 302, 303, 391
Biržinėnai, Biržiniany, v. 90, 165
Bistońcie 154
Bobiany žr. Babėnai
Brabantas 50, 51

- Brenkliškės, Brenkliszki, Brenkliški 57—62, 64, 65
 Breslau žr. Vroclavas
 Breslauja, aps. 202, 203, 293
 Brestas, Berestje, Brześć, m., seniūnija 70, 108, 194
 Burbiszki 140
 Butkiškė, dv. 40, 53, 65—68, 175
 Butrymiszki, dv. 221

 Čekiškė, dv., v. 53, 65

 Dabužiai 215
 Dancigas žr. Gdanskas
 Danevščizna, žemė 192
 Daniūnai, Daniuny, km. 303
 Darsūniškis, v. 200, 290
 Datnova, Datnowka žr. Dotnuvėlė
 Daubariškės, Dawbariszkie 302
 Daujotai 173
 Daukšai, dv. 53, 76
 Daukšai Didieji, dv. 73, 216
 Daumantai, Dowmontty 219
 Deltuva, dv. 170, 384, 399
 Didlaukis, Didlovki, laukas 351
 Dieveniškės, dv. 354
 Dirvėnai Didieji, Velikije Dirviany, v. 23, 46, 228, 229, 236
 Dirvėnai Mažieji, Menšije Dirviany, v. 89, 130, 164, 228, 363
 Dotnuva, Datnowa, par. 73, 162, 218, 219
 Dotnuvėlė, Daŋnova, Dotnowka, upė 160, 219, 220, 221, 224
 Dowmontty žr. Daumantai
 Dragiszki 142, 153
 Dubingiai, Dubinki, dv. 202, 237, 305, 306
 Dubysa, upė 66
 Dūriai, Dury, ež. 154

 Dusetos, dv. 298
 Dvyleliai, Dwileli 155, 203

 Eygiliszki 218
 Eisioty žr. Aisetas
 Eišiškės, v. 51, 54, 55
 Elbing, m. 360
 Estija 244
 Europa 240, 254, 274, 308, 309, 311, 313, 315, 316, 318, 320, 324, 326, 327, 341, 349

 Galicija 274
 Galniai, Golni 219
 Ganipruva 290
 Gardinas, m., v. 42, 222, 244, 247, 280, 372
 Gargždai, v. 366
 Gawejki, km. 307
 Gdanskas, Dancigas 37, 278, 334, 342
 Geranainys, dv. 361, 362
 Getautišklai, dv. 75, 89, 96, 97, 99—101, 103, 105, 108—111, 113—115, 165—170
 Giedraičiai, Giedroc, Giedroyc, mst. 153—155, 203, 306
 Gintališkė 254
 Girnekole, Żarnoklewcy 290
 Glitiškiai 202
 Gnieznas, Gniezno, 77, 176, 187
 Golni žr. Galniai
 Gordy, Varduva 82, 158
 Göttingen, m. 22
 Gozy, valda 155
 Grabasta, dv. 302
 Griežionys, dv. 215
 Grodno žr. Gardinas
 Grustė, v. 167
 Grūšlaukė, plv. 260
 Gudagojus 20
 Gudija žr. Baltarusija
 Gudų giria 20

- Hanza 37
- Ingolštatas, m. 342
- Inketas, Inkiety, ež. 154
- Italija 43, 50, 51, 253, 324
- Jagučionys, Jakgučany, ūkis 74, 138
- Jaugila, Javkgila, upė 370
- Javre, dirva 196
- Jazdaičiai Negarbė, dv. 366
- Jieznas 200
- Josvainiai, v. 68, 168
- Juodijai, Judyi, laukas 90, 97, 165
- Jurbarkas, Jurbork, mst. 70, 76, 171, 172, 327, 374—376
- Kaltinėnai, Koltieniany, Koltyniany 79, 101, 175, 176, 185, 188
- Kamionty, ež. 154
- Karaliaučius, Königsberg, Krolewec, m., uostas 14, 17, 22—27, 36, 40, 47—51, 52, 53, 56, 58, 60, 217, 357—359, 380
- Karklėnai, Korkliany, dv., km, v. 76, 115, 116, 165—170, 172, 198
- Karklėnai Sakvytė, žemės 173
- Karšuva, Koršovskaja volostj 114, 116, 165, 166
- Karta 42
- Katkowszczyzna žr. Katkūniškiai
- Katkūniškiai, Katkuniszki, Kotkūniški, Katkowszczyzna, Korkowszczyzna, žemės valda 87, 88, 162, 163
- Kaukėnai, par. 30
- Kaunas, Kawnas, Kowno, aps., m., pav. 67, 21, 27, 36, 40, 45, 47, 53, 56—58, 70, 71, 74, 77, 116—120, 122, 138, 142, 150, 154, 156, 174, 178, 198, 215, 242, 245, 252, 274, 282, 292, 298, 303, 350, 351, 359, 370, 371, 373, 377, 381, 383—387, 389, 390, 396, 399
- Kaunatavas, dv. 300
- Kelmė 148, 206
- Kernavė, v. 57, 58
- Kėdainiai, Kejdany, Kieydany, Kgeidany, m. 19, 44, 71, 72, 89, 162, 201, 214—224, 228, 230, 232, 234—236, 269, 367, 380, 387, gatvės — do Ianuszowa 223, Iaswonska 224, Krolewiecka 224, Krzywa 223, Skobgolska 224, Wielka 223
- Kgetovtiški žr. Getautiškiei
- Kiduliai 251
- Kieriškiai, Kieryszki 306
- Kieytytany 155
- Kijevas 356, 357
- Kitany 301
- Kgomoli, km. 99
- Kgravžėla, Kgravželi, dirva 194, 195, 197
- Klaipėda 367
- Klovainiai 292
- Knavipkalnas Piautinis, pieva 170
- Kobrinas, Kobryn, seniūnija 70
- Kolainiai 49
- Kolpiniki, km. 145
- Kompy 379
- Königsberg žr. Karaliaučius
- Korkliany, km. 99
- Katkowszczyzna žr. Katkūniškiai
- Krakės, Kroki, Kroky, bžn., mst. 75, 82, 175, 176, 178, 182—185
- Kraupiškis 24
- Kražantė, upė 168

- Kražiai, Kroži, Krožy, bžn., dv.
 mst., v. 44—46, 59, 68, 75,
 89, 90, 94, 96—104, 108, 113—
 115, 130—132, 164—171, 173,
 175, 176, 192, 198, 208, 209,
 290, 362
 Kryžiuočių ordinas 23, 274, 279,
 280
 Krokuva, Cracovia, -Kraków 6,
 21, 27, 43, 50, 51, 56, 162, 180,
 267, 268, 321, 341
 Krolewec žr. Karaliaučius
 Kujavija 158
 Kuliai 259
 Kulva, Kulvety, dv. 40, 53, 56—
 58, 61, 62, 64, 65
 Kunigieļi 218
 Kurkliai, Kurkli 291
 Kuršas, Curlandia, Kurland 49,
 157, 270, 358
 Kvarkiala, dirva 194, 195, 197

 Labguva 29
 Labūnava 76
 Ļaski, užsienis 224
 Latvija 209, 244, 282—284, 360
 Laumelaičiai Pragulbė 359
 Leipcigas, Lipsk 51, 257
 Leningradas 72, 357
 Lenkija, Polen, Polonia, Polska
 5—7, 17, 36, 37, 39, 45, 49—
 51, 56, 140, 152, 162, 173,
 174—176, 189, 205, 206, 239,
 244, 245, 247, 250, 252—254,
 256—260, 266—270, 274, 275,
 287, 311, 330, 332, 334, 335,
 338, 343—347, 350
 Lesiewcy, žemės valda 154
 Lettland žr. Latvija
 Liauda, Lawdza, Liavda, dv. 72,
 128, 134, 164
 Linkuva, dv. 168
 Lipsk žr. Leipcigas
 Liupkiškė, dv., žemė 205, 207,
 208, 209
 Liuvenas 50
 Livonija, Liefland, Liuonia 49,
 50, 142, 152
 Lososna 244, 247, 253
 Luokė, Luknici, mst. 145, 147,
 149, 174
 Maišiogala 23, 201, 202
 Makili 291
 Mankiškiei 206
 Marijampolė 251
 Marnakis, upė 298
 Maskva, Moskva 60, 72, 316,
 346, 355, 360
 Matiany žr. Motėnai
 Medininkai, Medniki 80, 83, 84,
 144, 147, 149, 150, 158, 179,
 183, 185, 187, 188
 Merkinė (Merkio aukštupyje) 44
 Merkinė (Merkio žemupyje) 209,
 210
 Michaliszki 306
 Milžavėnai, Mielzowany 185
 Minioniai, km. 201
 Motėnai, Matiany 89, 351
 Mozyrius 206
 Mozūrija 206
 Musė, Musa, upė 123

 Naceviči, km. 291
 Nagiai 264
 Nakuninie 155
 Nakuza, upė 218
 Naugardas 171
 Navre, dirva 193
 Nemaškėčiai 175, 205
 Nemunas, Nemen, upė 237, 244,
 247, 253, 278
 Nendriji, Nendriņi, dirva ir pie-
 va 194, 196
 Neris, upė 278

- Nesvyžius 357
 Niewiezniki, dv. 296
 Nievras, m. 266
 Niva Po Trobomis 290

 Obeliai, Obele, dv. 139, 146,
 149, 151, 366
 Oirakgola žr. Ariogala
 Olki 370
 Olsiadi žr. Alsédžiai
 Onuškis, dv. 299, 362
 Orlov, dv. 373, 374, 376
 Osnabriukas 27

 Pabaiskas 281
 Pabaltijys 242, 244, 358, 389
 Padubingiai Gackiškiei 204
 Pagłosnie, dirva 218
 Pajūris, Pojury, dv. 123, 198,
 209
 Palanga 264
 Palenkė 37, 40
 Palepie, žemės 218
 Palėvenė, Pałeweni 296
 Palkiszki Telegiszki, Palkiszki
 Telegiszki Babiany, Palkiszki
 Telegiszki w Warkolach, plv.
 222
 Pamarys 277
 Panevėžys 363
 Panevėžiukas, dv. 202, 203
 Papelkis 220
 Paryžius, Paryž, Paris 266, 269
 Pašaltuonis, bžn. 175
 Pašiaušė, dv. 46
 Pašilė 66
 Paširvintis, bžn. 33
 Paštuva, Poštovo 290, 369
 Pašušvys 206
 Pašvitinys, Posuitin, Poszwityn,
 dv. 139—142, 145, 148, 152,
 157, 304
 Patumšiai, v. 49

 Paulupiai, km. 168
 Pauslajis 363
 Pavalkis, dirva 220
 Pavandenė, Povonden, v. 115,
 172, 197
 Pažarnies, Pažardies, dirvonas,
 dirva 218, 219
 Pelki, pelkė 220
 Peluodžiai 304
 Peterburgas 249, 266, 346, 356
 Petrikavas, m. 345—356
 Piktokiemie 224
 Piltenė 209
 Plockas, m. 176, 188
 Poitiers, m. 262, 266
 Po Kepala Kalnu ir Po Žydros
 Kalnu Antpelkė Vežetia Miš-
 kai 290
 Polonia, Polska, žr. Lenkija
 Poozy, Poonczy 301
 Povonden žr. Pavandenė
 Poznanė 267, 269, 270
 Prancūzija 240, 253, 261, 266,
 270, 324
 Prudavete, žemės 193, 196
 Prūsija, Prūsai, Prūsų Lietuva,
 Preussen 13—15, 17, 23—26,
 29, 30, 33—36, 43, 47—52, 54,
 58, 68, 255, 256, 280, 360,
 367
 Punia 33, 63
 Pušalotas, Puszolut, mst. 296
 Pužai 290

 Radoškovičiai 362
 Ragainė, aps., bžn. 22, 24, 25,
 29, 30, 32—35, 47
 Ramygala, bžn. 59
 Rapailovskoje, km. 54
 Rapiškis 298
 Rapperswil 270
 Raseiniai, Roseiny, Rosieny, Ro-
 sieyne, m., pav., v. 23, 79,

- 83, 126, 129, 162, 167, 176,
185, 200, 201, 203, 206, 255,
304, 363, 369, 383
- Raudonsparnė, bžn. 216
- Riešė, Rzesza, dv. 152, 155
- Rietavas, v. 172, 292
- Ryga, m., uostas 18, 82, 145,
358, 359, 367, 389
- Rymas žr. Roma
- Ritiniai, km. 167
- Roma, Rymas 173, 211, 313
- Rošči, laukas 367, 370
- Rūda 362
- Rudeklaukis, miškas 169, 170
- Rumunija 274
- Rusija 5, 7, 53, 75, 239, 241,
253, 267, 274, 277, 287, 326,
338, 340, 344—347, 357
- Rzesza žr. Riešė
- Sadowo žr. Seduva
- Sakalupis 252
- Sakiszki žr. Sakiškės
- Sakowicz 164
- Salakas 202
- Salantai 254, 259
- Sambija 280, 358
- Saukūnai, dv. 295
- Sąžyliai, pieva 295
- Semeliškės, bžn. 42
- Sepiancy 376
- Sibiras 249
- Sidabrava, Sidabrowo 307
- Sieczehow 77, 83, 84
- Sijena 43, 50, 51
- Skaruliai, Skoruli, dv., laukas,
giria 73, 74, 116—122
- Skirsnemunė 175, 200, 203
- Skosiny, dv. 156
- Skuodas 359
- Slonimas 280
- Smolenskas 145
- Spory, dv. 155
- Stare Siedlisko, dirva 220
- Stasiuncy 163
- Stirniai, Styrni, dv. 154, 203,
204
- Sudervė, v. 57—60, 65, 67, 68
- Surviliškis, Surwiliszki 82, 152
- Svedasai 362
- Svertupis 170
- Svyriai, Swir, dv. 142, 143,
155, 156
- Swor, dv. 156
- Sakiškės, Sakiszki 154
- Sašuoliai žr. Šešuoliai
- Sedukiški, žemės 162
- Seduva, Sadowo 183
- Šešuoliai, Šašuoliai 361
- Siaulėnai, bžn. 208, 209
- Šiauliai, aps., m. 6, 57, 255,
260—262, 269, 270, 281, 366
- Šileliai, dv. 269
- Šilės, dirva 193, 196
- Šilo Kalnas, miškas 166
- Šiluva 264
- Švedija 358, 359, 397
- Tarybų Socialistinių Respublikų
Sąjunga 15, 350, 351
- Tarpukiemis, žemės 218
- Tarvydžiai 363
- Telegiszki žr. Palkiszki
- Telšiai, aps., m., v. 255, 257—
259, 261, 264, 359
- Tilžė, m., par. 30, 32, 33, 292
- Tytuvėnai, dv. 46
- Tomskas, m. 356
- Torunė 333
- Trakai, Troki, aps., m., vaivadi-
ja 54, 55, 145, 167, 191, 237,
357, 373
- Trakeliai, dv. 354
- Traliskis 297
- Trobos 356

- Tumkowszczyzna 155
- Uholniki žr. Anglininkai
- Ukmergė, Wilkomir, aps. 21, 27, 92, 139, 146, 151, 154, 165, 203, 291, 293, 295, 297, 298, 299, 362
- Ukraina 268, 275, 277, 285, 287, 333
- Ungaria žr. Vengrija
- Upytė, aps., kraštas 21, 140, 152, 164, 168, 279, 282, 293, 296, 363
- Utriai, km. 366
- Užnemunė 18, 239, 246, 249—251
- Užpaliai, Užpoli 63
- Užpoli žr. Užpaliai
- Užubaliai 51
- Vabalninkas 248, 249
- Vadakta, Wodokta, upė 164
- Vadaktai, Vodokty, dv. 73—75, 136, 137
- Wadela 225
- Varkaliai, Varkole, akalica 162
- Varniai, Worni 33, 44, 45, 47, 75, 77—80, 93, 115, 138, 139, 141, 144—146, 151, 152, 157, 165—171, 176, 179, 187, 198
- Varšuva, Warszawa, kunigaikštystė, m. 6, 72, 239, 250, 251, 255, 259, 261, 270, 353, 388
- Węcuniszki, dirva 218
- Veliuona, Veleny, Veliuny, v. 72, 74, 84, 85, 89, 125, 134, 160, 169, 179, 191, 351, 376, 380
- Vengrija, Ungaria 145
- Videniškis, Widziniszki 153, 154
- Viduklė, Widukli, v. 46, 80, 140, 141, 148, 149, 175, 205, 290, 386
- Wierbiliszki 306
- Vija 44, 328
- Vilkaviškis 259
- Vilkija, v. 84, 176, 202, 236, 237, 249, 290, 362, 369, 378
- Vilkiškiai 47
- Wilkomir žr. Ukmergė
- Vilnius, Wilda, Vilna, Wilno, aps., gubernija, m., pav., vaivadija 5—7, 12, 15, 21, 23, 24, 26, 36, 37, 39, 40—45, 47, 49—53, 58, 60, 63, 64, 68, 70—72, 75, 78, —82, 123, 140, 143—145, 148, 149, 151, 153—157, 162, 173, 175, 188, 200—204, 209, 210, 215, 222, 240, 242, 243, 248—250, 256, 260, 267, 291, 293, 294, 302, 305, 306, 308, 326, 329—331, 338—344, 344, 346, 347, 350, 353—355, 361, 367, 373, 381, 382, 386—388, 392—394, 396, 397
- Virbalis 33, 34, Punios g. 33
- Wirszyle, Wirszulcy, km. 218, 219
- Vitenbergas, Wittenberg, m. 50, 51
- Wityszki 154
- Vizginiai, Vizginy, km. 75, 89, 90, 94, 97, 99—101, 107, 109, 111—114, 130, 165, 173, 177, 198
- Wodokta žr. Vadakta
- Vokietija, Germania 6, 43, 44, 80, 82, 270, 324, 383
- Volynė 274
- Vroclavas, Breslau, m. 49
- Zapyškis, bžn. 362
- Zyczkoty, ež. 154
- Zypliai 252
- Zoranony, bžn. 185
- Žagarė 291

Žarėnai, v. 170, 176, 185
 Žarnoklewcy žr. Girnekole
 Žasliai, dv. 354
 Žemaitija, Žemaičiai, Samogith-
 ia, Samogitia, Žemoit,
 Žmudz, kraštas, kunigaikštys-
 tė, seniūnija, žemė 15, 21, 23,
 24, 44, 46, 47, 50, 53, 59,
 65, 67—82, 84, 85, 87—104,
 107, 109, 110, 112, 114, 115,
 122—130, 132—135, 138, 140—
 142, 145, 146, 148, 150, 152,
 155, 157, 158, 160—178, 185,
 189—191, 198, 201—203, 205,
 206, 209, 218—220, 222, 224—
 229, 231, 232, 236, 237, 252,
 254—256, 259, 261, 262, 270,
 277, 279, 282—284, 291, 292,
 304, 314, 327, 359—361, 366,
 368—370, 377, 378, 380, 388
 Žiežmariai 42, 43
 Žirnynas, žemės 115
 Žirnynas Pabirštaušė, laukas 266
 Žosety, dv. 376

Sudarė V.-J. Karaška

TURINYS

Pratarmė	3
Konstantino Jablonskio palikimas <i>J. Jurginis</i>	5
Santrumpos	21
1. MARTYNAS MAŽVYDAS	22
Mažvydo gyvenimas ir aplinka	22
Duomenys M. Mažvydo biografijai	49
2. STANISLOVAS RAPOLIONIS	54
Apie Stanislovo Svetkaus Rapoliono kilimą	54
3. ABROMAS KULVIETIS	56
Apie Abromo Kulviečio kilimą	56
Siek tiek nauja dėl Abromo Kulviečio kilimo	65
4. MOTIEJUS STRIJKOVSKIS	70
Žinutė apie Motiejų Strijkovskį	70
5. MIKALOJUS DAUKŠA	71
Kiek naujų žinių apie kanauninko Mikalojaus Daukšos (m. 1613 m. vasario mėn.) kilimą ir gyvenimą	71
Papildomosios žinios apie kan. M. Daukšą	174
6. MERKELIS PETKEVICIUS	200
Žinios apie Merkelį Petkevičių	200
7. SALIAMONAS SLAVOCINSKIS	205
Saliamono Slavočinskio biografijos žinios	205
Lietuviškas tikėjimo akto ir giesmės „Tantum ergo Sacramentum“ vertimas iš 1662 m.	209
8. STEPONAS JAUGELIS-TELEGA	214
Kėdainių burmistras Steponas Jaugelis (Telega)	214
9. JONAS GOŠTAUTAS	239
Valstiečių judėjimas Lietuvoje XIX a. pirmojoje pusėje ir valstiečių siekimų reiškęjas Jonas Goštautas	239
10. LIETUVIŲ KALBA VIESAJAME GYVENIME	272
Lietuviški žodžiai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės oficialiųjų raštų kalboje ir jų reikšmė Lietuvos kultū- ros ir visuomenės istorijai	272
Kelios XVII amžiaus lietuviškos priesaikos ir kitos lie- tuvų kalbos liekanos Lietuvos Didžiosios Kunigaikštys- tės aktuose	290
XVIII amžiaus galo priesaikos formulė pagirio ūkinin- kams	298

Dvaro tarnautojų priesaikos	299
Kiti priesaikų tekstai	300
Lietuvių ūkininkų baudimas dėl nemokėjimo poterių lenkiškai	305
11. MOKYKLOS	308
Vilniaus akademija (1579—1773)	308
Lietuvos Vyriausioji mokykla(1774—1781—1803)	320
Visuomeninė politinė mintis senajame Vilniaus universitete	326
Teisės mokslų fakulteto praeitis	341
Mūsų universiteto jubiliejai	347
Pasaulietinė bajorų mokykla	351
12. BIBLIOTEKOS	353
1510 m. Albrechto Goštauto biblioteka	353
13. MATERIALINĖ KULTŪRA IR PAPROČIAI	358
Švediškos geležies prekės Lietuvoje XVI ir XVII amžiais	358
Arklas ir jaučio jungas praeityje.....	359
Apie XVI amžiaus ūkininkų alaus apeigas	366
Antstolių apkarpymas	370
Keli XVI amžiaus aktai apie žmonių ir vaikų teismą ..	371
Papaiškinimai	381
Asmenvardžių rodyklė	400
Vietovardžių rodyklė	415

КОНСТАНТИНАС ЯБЛОНСКИС

ЛИТОВСКАЯ КУЛЬТУРА И ЕЕ ДЕЯТЕЛИ

На литовском языке

Издательство «Минтис» Лит. ССР, 1973

KONSTANTINAS JABLONSKIS

LIETUVOS KULTŪRA IR JOS VEIKĖJAI

Redaktorė T. Daržinskaitė

Meninis redaktorius R. Dichavičius

Techninė redaktorė M. Klibavičienė

Korektorės R. Freidheimaitė, A. Lukoševičienė

Leld. Nr. 12954. Duota rinkti 1972.XII.7. Pasirašyta spausdinti 1973.VI.22.

LV 07893. Popierius: spaudoš Nr. 1.; form. 84×108¹/₃₂, 22,26 sp. l. 22,88 apsk. l. l.

Tiražas 8000 egz. Kaina Rb 1,65

Leidykla „Mintis“, Vilnius, Sierakausko g. 15.

Spausdino K. Poželos sp. Kaunas, Gedimino g. 10. Užsak. Nr. 1791.